SPRAWOZDANIA

KOMISYI JĘZYKOWÉJ

AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI.

TOM IV.

KRAKÓW.
NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI.
SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI SPÓŁKI WYDAWNICZEJ POLSKIEJ.
1891.

Kraków, 1891. — Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem A. M. Kosterkiewicza.

SPIS RZECZY.

Niektóre właściwości mowy pisarzowickiéj.

Napisał

Dr. Władysław Kosiński.

Pisarzowice leżą na zachodnim krańcu Galicyi, w powiecie bialskim, na milę od miasta Biały; liczą około 1800 mieszkańców. Oprócz właściwości mowy i wyrazów używanych w samych Pisarzowicach, przytaczam wiele wyrazów używanych w innych okolicach wielkiego księstwa Oświęcimskiego; tu należą: Bulowice, Brzeszcze pod Oświęcimiem, Czaniec około Kęt, Dańkowice, Głębowice, Janowice, Kęty, Kozy, Monowice w pobliżu Oświęcimia, Polanka wielka tamże.

Gwarą tych okolic zajmował się dotąd, o ile mi wiadomo, jedynie Ambroży Grabowski o tyle, że w Bibliotece warszawskiéj z r. 1849 t. III. str. 174 i n. ogłosił „prowincyonalizmy, powiatowszczyzny, sposoby mówienia księstwa Oświęcimskiego i Zatorskiego", nie podając wszakże bliżéj miejscowości, gdzie takowe słyszał. Wyrazy przytoczone w tym zbiorku podaje wszakże Grabowski w szacie języka literackiego pisząc n. p. gizdak, kołacz, pieczarki i t. d. zam. gizdák, końác, piecárki. Przy tych wyrazach, które w umieszczonym niżéj słowniczku mam wspólnie z Grabowskim, powołuję się na niego; innych słów z jego zbioru nie powtarzam.

Z głosowni.

I. Samogłoski.

a) Samogłoski otwarte.

§. 1. 1. *a* brzmi w gwarze pis. jak w jęz. ogól.; oprócz tego słychać *a* otwarte w następujących wypadkach:

a pis. odp. og, pol. *e* w wyrazach obcych: arbata, adukovać, lamentář (clementarz; pod wpływ. etym. ludowéj), prosacyjá; tudzież w wyrazach: kŕaswo og. křesło, r-zać, og. rżeć ale stsł. rъzati. W wyr. laňeux odp. *a* og. pol. *a* ale piérwot. *e* (lehnzug).

2. *a* = og. *o*: v kawamajki taňcujće zam. kołomyjki taň.

3. *a* = og. *i*: regamancká sawaputo (= regimencka).

4. *a* = og. *ę*, stsł. ѧ: kady, stsł. kѧda, og. kędy.

5. Przed *a* wymawiają niekiedy na początku wyrazów *h* n. p. hangrys, hadukát i t. d. zob. *h*.

§. 2. 1. Odmiennie od jęz. og. pol. słychać w gw. pis. *e* zam. og. pol. *a* w wyrazach: trefić (trafić), jak też mówią w Wadowicach i okolicy; hereśt; djebáw, djebli, djeblica; 'żeleżny, og. p. żelazny, ale stsł. zêlczьnъ, czes. železný, tudzież niekiedy w trybie rozkazującym w słowach zakończonych w jęz. og. w imperat. na *aj*: dej (zwykle), ẏitej, spředej, vowej obok częstszego: ẏitáj, spředáj, vowáj i t. d.

2. *e* odpow. og. *i* lub *y*: breǵidka, derygovać, reǵemencki obok regamencki (zob. wyżéj *a*, 3.), lelijá, náceňko (naczynie), tela (tyle), śḿergust.

3. Zachowało się piérwotne *e*, odpow. og. pol. *o* w wyrazach: ẏesna (stsł. vesna), jedwovy křácek (stsł. jelovъ), ṕeron (stsł. perunъ), přyẏeze (stsł. vezѫ); ṕetr, ṕetrek.

4. *e* = og. pol. *é*: tez (téż).

5. *e* = og. *o*: dezelovać (łać. desolo), kole (około), mentel (motyl).

6. *e* obok *o* słychać w wyrazie frelka i frolka (panna).

7. *e* = og. p. *u*: powedňe.

8. Dodają *e*:

α) na końcu wyrazów: zaśe, ize (jak w staropol.) dziś: zaś, iż.

β) w środku: třeṕot, og. pol. trzpiot, chociaż w tym wyrazie *e* jest pierwotne (stsł. trepetati).

γ) między dwoma spółgł. w ostatniéj zgłosce dla eufonii: woter, dáreň obok dáryň (łotr, darň), táreň obok táryň, tudzież w wyrazie hasynteronek niem. assentirung.

9. *e* opuszczają w wyrazach: zackać, dockać, gabryl (Gabryel), kajtán (Kajetan), matus (Mateusz).

10. *e* miękczy poprzedzającą spółgłoskę: ƀestẏina, bestwina, (nazwa wsi), mark'ev (marchew), żelazo, żeleżny.

§. 3. 1. *i* opuszczają: heruḿin (Hieronim), kandżi obok kajindżi (gdzieindziéj), kamzelka.

2. *i* wtrącają: haňi, w gw. jurk. haň; ćima obok ćma (ciemno), palice (palce); w dwóch ostatnich wyrazach odpowiada *i* starosł. ь: tьma, palьcь.

3. *i* = pierwotn. *e:* ńiżińer (ingénieur), pod wpływem etymol. lud. (nizina), kiby zam. ḱeby; iśći pierwot. iśće, istotnie; ino (jino) zam. i obok jeno; pódźis zam. pójdźes (idź precz), kajindźi (inъde).

4. Pierwotne *i* zachowało się na początku wyrazów: iśći (zam. jiśći) obok juśći, staropol. iśće; izona (zam. jizona, czes. jižina), og. pol. juzyna.

5. *i* = *iéj*, *jéj* (w końcówkach): moi koxance.

6. Og. pol. *i* przechodzi w *aj*, które odpow. pierwot. *ei*: ślajf'yř (ślifierz, niem. schleifer).

7. *i* zam. *a*: vylimov́ice = Wilamowice.

§. 4. 1. Przed *o* słychać często na początku wyrazów wargowe brzmienie (u, ŭ) n. p. ᵤocy, ᵤoba, ᵤorlopńik, ᵤobsuć śe, ᵤoře, ᵤontář, ᵤotvořywa, ᵤoskubańce, ᵤogon, ᵤoḿecawa, ᵤo jaśu! ᵤojcov́icka, ᵤokwocek, ᵤobàcyć i t. d. Wszakże wymowa w tym względzie jest zmienna; ta sama osoba wymawia raz ᵤ*o*, drugi raz czyste *o* nawet w tym samym wyrazie.

2. *o* odp. piérwot. *a*: potek, potka obok: putek, putka (niem. pathe, łać. pater), polomka, Polanka (wieś).

3. *o* = og. p. *e*: józof, cosać (czesać), ḱowbasa, smontář, ᵤokomon.

4. *o* = piérw. *y* (*i*): izona, juzyna (czes. jižina).

5. *o* = og. pol. *u* lub *ó*: boty (buty), gory (góry) (w Kozach), goràl, spoźnić śe, přody (wprzód), norek (nurek), kokot (kogut), pożno, bawamont (bałamut), ᵤorlopńik, hasynteronek (assentirung), ale odwrotnie kuń zam. koń.

6. Pierwotne *o* zachowało się w wyrazie: kov́ęcyć, czesk. kovičeti, w gw. jurk. kavęceć; również nie przechodzi *o* w *e* stanąwszy między dwiema zmiękczonymi spółgłoskami: zrańońi.

7. *o* odpada: doṕéř = dopiero.

§. 5. 1. *u* = og. pol. *a*: punevka (panewka), luverńà zam. laverńà (Alwernia) po przestawieniu głosek początkowych, putek, putka obok potek, potka (zob. §. 4. 2.).

2. *u* = *i*: lulijà obok lelijà.

3. *u* = *o*: pumàgajom, burcàk w gw. jurk. brucàk, niem. brodsack; herumin (Hieronim), hadukàt (adwokat) przez analogią z wyrazem dukat, kuń (koń), Kumorov́ice zam. Komorov́ice (nazw. wsi), jakuz (jakoż, jakże), lankur (łać. angor). jyndur, kàcur.

4. *u* obok *o* występuje w wyrazach: putek, putka (Pis. Grab.) i potek, potka (Kozy); totrać i tutrać w gw. jurk. dudrać.

5. *um* i *un* przechodzi zwykle w *om*, *on*: lomp, lompować, obok lumpovać, spravonek, ponkt, gront.

6. *u* ginie: srovy (surowy).

7. *u* przybiera niekiedy na początku wyrazów wargowe brzmienie *u*: ᵤujek (wuj).

§. 6. 1. Pisarz. *y* odpow. og. pol. *e*:

a) w końcówce instrum. sing. n. p. za stowym, cysarskim gośćincym, ogonym.

b) w środku wyrazów przed *m* i *n*: dynko (denko), hasynteronek (assentirung) i hasyntyrka. psyńicka, vtyncás, v ḱesyńi, na vojynce, jedyn, jedynásty, ryma (stsł. rema), cymu (czemu), cyrńidwo, darymbák (czes. daremnik), řympolić, na bymbynku, ozyniw śe obok ᵤoząńą śe (ożenię się — Monow.), cymbrovać, po tymu (potem), jebym ći śv́ercku! nárymńe (Głęb.) i náremńe (Pis.), u górali bieskid. náremńe, ale w czes. náramný stsł. ramьnъ i ramênъ.

c) w końcówce *yř*, og. pol. *eř*: ślajf'yř, śṕiklyř, na ᵤodv́ecyř.

d) w wyrazach: lyb́oda (lebioda), fortyṕiján, cyrvony, śtyry, syrvátka lub cyrvátka, hangrys, cyvka, bez ty vadov́ice, ajzybán, śćojzy-na! zam. śćojze na!

e) nawet po miękkich spółgłoskach, gdziebyśmy raczéj *i* oczekiwali, wymawiają tutaj *y* zam. *e* n. p.: ankuśyrka (akuszerka), heżb́yta (Elżbieta), podv́yl zam. i obok podv́ela (dopóki), b́yśi próżńáku, dżyvcyna, pov́yś (pov́eś), ḿyḿec: tańcovali ḿymcy, jaze żyḿa jęcy, ptáḱym, v śyńi, paśyńe (pasienie).

f) *y* słychać wreszcie w wyrazach, które w now. polszcz. częściej przez *e* niż *é* się wymawiają: b́ydny, bařyj, nábařyj (bardziej), kob́yty, b́ydařtvo, lab́ydzić, mlycák, paṕyry, přyćyrać, śv́yćyw, śṕyvajom, řyka, zygár, syroki.

2. *y* = ę: zacyna (zaczęła).

3. *y* = *a*: lajsdrygán (landsdragon), jyndrys lub jędrys (Andrzej — Janow.).

4. *y* odp. og. pol. *i*:

a) w 1. os. l. mn. czasu teraźń. smucymy śe, ńe puscymy.

b) w wyrazach luźnych: kanalyjá, jymb́yr, jyndur, f'yrcyk, ᵤoćypka, vylimov́ice (Wilamowice).

5. *y* zam. *o* słychać w wyrazie: myntel (motyl), obok mentel.

6. *y* wtrącają: uscyknąć (uszczknąć), dáryń obok dáreń, táryń obok táreń (tarń, tarnina); w dwóch ostatnich wyrazach *y* lub *e* zastępuje stsł. ъ: drъnъ, trъnъ.

b) Samogłoski pochylone.

§. 7. *á* pochylone zbliża się swém brzmieniem bardzo do *o*; w rymie nie uwzględnia się całkiem téj różnicy n. p.:

přeskakuje sroka
od křáka do křáka.

á pochylone zjawia się w tych samych wypadkach, co i w gw. opol. las. brzeż; w szczególności zaś zapisuję następujące wypadki: *á* pochylone powstałe:

§. 8. *I. z przedłużenia*

1. *a*, *o* w *á*:

α) w verbach: xárkać, obgádać, látać, pálić, gávorzyć i gavořyć, „obácyć, zabácyć, ścárać, opásać, válać śe, vrázać śc, skákać, kázać, wátać, pálnąć, drápnąć, pácv́ić śe, stáplać, usárgać, snáxrać.

β) w nominach: látavec, ty dopáleńce, dopálony, ukárańce, ugádany, gáj, gáina, pálica.

2. *ê* w *á*: ḿázga, śńádańe, strážńik.

3. pierwotne -ьr- przechodzi w *ár*: gárnek, gárnuś, gář (garść), cárny, táryń (tarń), tárki, dáreń (darń). Podług analogii z tymi wyrazami także: várt, vártnoś (wartość), márćin.

4. piérwotne -*u*- stopniuje się w -*áv*-: tráva, trávńica.

5. *á* ścieśnione występuje w suffiksach: -ák, -ác, -ácek, ásek, -ál, -áw (-ał), -ár, -ář, -án, -át, -ás.

-*ak*: babrák, bolák, burcák, ćećak, ćmák, po ćmáku, caplák, cubáḱi, cudák, ćućmák, darymbák, fifrák, furyják, grabák, grajcák, ǵibcák, grub́iják, xrobák, hixrák, xarlák, jedzák, koślák, wońscák, wydzbák, mamrák albo mimrák, mřygodźák, mazák, mlycák, polák, pęcák, paćák, próżńák, paprák, sobcák (nazwa rod.), septák, swapák, śnupák, svák, spoták, spotlák, ślipták, třyńák, turák, ujmák, vojácy, zytńák, zurák, zytlák.

-*ác*: cykác, furtác, kudwác, pyzglác, pyskác, rogác, scyrbác, żvakác, — ale golac (*a* otwarte).

-*ácek*: křácek, żeleźńácek, paćácek.

-*ásek*: kulav́ásek, kubásek, ptásek.

-*ál*: gicál, gorál, kroxmál, kinál, moskál, „obyrtál, korál, grondál.

-*áw (-áł)*: cymbáw, djebáw, zákćáw.

-*ár*: cętnár, cygár, katár.

-*ař*: gospodář, kolář, konv́isář, lamentář, mynář (mynářa), smątář.

-*án*: ajzybán, břeźán (pochodzący ze wsi Brzezinek), furyján, gawgán, kajtán (Kajetan), kaśtán, łacmán, monov́án (z Monowic pochodz.), majerán, „orḿiján, pleván.

-*át*: kabát, hadukát, waryját, vańáty, dukát.

-*ás* kurás.

6. Przyimki *na* i *za* w złożeniu z tematami rzeczownikowymi mają *á* pochylone: návóz, nápařtek, zápaska, zágwóvek, záćistka, zákćáw, záćérka! zágon; w słowie: záv́isćić; w przysłówku: nárymńe, nagle, gwałtownie (czes. náramný, stsł. ramьnъ, ramênъ); przyimek *na* jako cecha superlativu ma również *á* pochylone: nábařyj (najbardziéj).

§. 9. *II. á pochylone wskutek następstwa zgłosek.*

a) w ostatniéj zgłosce wyrazów zakończonych na spółgłoskę dźwięczną: rád, dráb, scáv, śláz, vár, darmozjád, pán, zákćáw. gář; jednak gaz (nafta) ma *a* otwarte.

b) w particip. praet. act. II. na *-ł (-w)* w rodz męsk.: kázáw, „obeżráw, váláw, ukráw (ukrajał).

c) w gen. plur.: vás, lát.

d) w 2 os. sing. i plur. imperat. kończącéj się w jęz. og. pol. na *-aj, -ajcie:* pytáj, gádáj, vyv́ijájće, sxovájće, starájće śe, byváj, tudzież w nazwach psów jak zagráj, zagádáj, które pierwotnie są imperativami.

e) w zaimku *já* i przyimku lá (dla).

f) w tematach przed suffiksami: -ьн, -ьka, -ъk wskutek zniknięcia ъ, ь:

ь*n*: záden.

-ь*ka*: kijánka, mazalánka (spodńica do codziennego użytku), dávka, syrvátka, rogálka, źv́ercádko.

-ъ (ek): ńedźv́ádek, kavávek, kaváwecek.

g) przed *j* w końcówce: máj, mazgáj, ḿikováj, ale „ozgraj (rozrywka) ma *a* otwarte.

§. 10. *III. ze ściągnięcia.*

a) w infinitivach: „ozláć, zaśáć (zaśáty), gřáć, láć (láńe), ukráć (ukrajać) i w wyrazie znádli zam. znajidli (jak w gw. opol. znaleźli).

b) w końcówkach osobowych czasu teraźń. słów należących do kl. IV. (Małecki *), z wyjątkiem 3 os. l. mn.: kivá, śḿigá, pytás, más, máli (prędzéj, powstałe z má-li), vyv́ijá, jádá i t. d.

c) w subst. femininach zakończonych piérwotnie na *ija*: ḿedzá, putńá, luverńá (Alverńa). Na podstawie analogii z powyższymi wyrazami mają również *á* róžá (kwiat i imię) tudzież wyrazy łać. pochodzenia na *-ia, -io*: bestyjá, beserdyjá, beśḱijá (przekleństwa), adukacyjá, furyjá, fuzyjá, gitalijá, kanalyjá, kordyjá, lulijá, plevańijá, prosacyjá, racyjá, salaryjá, v́ilija, — a wskutek podobieństwa zakończenia także: skrajcyjás; keśńa (kieszeń) ma jednak *a* otwarte.

d) w nom. sing. adject. fem. deklinacyi ściągniętéj n. p. křyvá, pśá, piekelná, stará (= żona). regamencká sawaputa, śnádanná godźina, xwodná (roz. się choroba = febra).

Podług téj analogii mają również *á* wszelkie wyrazy używane przymiotnikowo, a więc partic. praet. pass. liczebniki i zaimki n. p. zgńitá, ujętá bestyjá, vyscckaná, juxo zabecaná, psá nogo. pśá maći,

---

*) Gramat. hist. porówn. t. I s. 313.

zaśátá (zasiana), dvunástá, zádná, która i t. d. Otwarte *a* mają jednak: moja, twoja, svoja, nasa, vasa, ta.

§. 11. Oprócz tego zjawia się jeszcze *á* pochylone w następujących przeważnie przyswojonych wyrazach: cápka, ćásko, djábli, djábelski, jáscycko, ján, jánek, jadám, kácór, kaftánek, kajfás, klástór, „obládra, „śpárovać, vágovać śe, snáć, scyptá; te dwa ostatnie wyrazy mają w gw. jurk. *a* otwarte: snać, scypta; přysew „odvecorá (po południu).

c) Samogłoski nosowe.

§. 12. 1. Ogólnie pol. *ą* wymawiają tutaj jak *om* w 3 os. l. mn. cz. ter.: som (są), popasom, śṕyvajom, oddyxajom, gańom, musom, „a pod mojom klacom — podkóvki kowacom."

2. *ą* slychać tutaj zam. og. pol. *ę* w wyrazach: ząby, kąpa (kępa; w Janowicach: ka^{m}pa), v́ążąńe, pod dąbem, prądzy, dżev́ąću, ḿinąwy te casy, bąckać (bęckać, bić). Monow. Kaniów.

3. *ą* odpow. og. pol. *e* przed *m* lub *n*: smąntář, psąńicka, pańąnka, pod końiśąm.

4. *ą* zam. og. pol. *o* słychać w wyrazie: tąpořysko.

5. *ą* og. p. *a*: znąś = znajiść, znaleść.

6. *ą* odp. og. pol. *u*: porącyc (poruczyć): porącono p. bogu (Głębow.).

7. *ąn* a właściwie *ǫn* słychać zam. *un*: trąnki, ṕcrąński báxořu, hąncfot, kąnda (Kunegunda), grejćez ḿi vsyćḱe štyry strąny.

8. *ąn* zam. *om* słychać w wyrazie pąknąć zam. pomknąć.

§. 13. Ogólnie pol. *ę́* odpow. w tej gwarze:

1. *a*: kady, ka, kaz, kasik, krakow; kaj, jurkow. kęń (strsł. kъda).

2. *a*^{m}: ka^{m}pa (kępa). Janowice.

3. *a*^{n}: ka^{n}dy, va^{n}drovać, ba^{n}de (będę).

4. *ą* (w Monowicach):

a) w accus. sing. subst. fem. temat. na *-a* i *-ja*: macoxą (macochę), soxą, śéḱérą, kulavy na nogą; zam. *ńą* mówią *ńom*.

b) w wyrazach luźnych: ząby, kąpa, ząńić śe i zynić śe. i t. d. jak w §. 12, 2.

c) w 1. os. l. poj. cz. ter. zam. pierwotn. o (e) + mъ: vezną (wezmę), pojadą (pojadę), ńe vrócą, zapwacą, śedną, pójdą, „já do lasu nie pojadą — dřeva rąbáw ńe bedą", bedą śe ząńiw, oząńą śe, ńi mogą, odąjdą (odejdę), „ńe ką (chcę) dźévki z ḿasta — zaxováj ḿe boze — volą xleba prośić — śédźeć pŕy klástoře." (Monowice).

5. *e*: *a)* w accusat. sing. subst. femin. z tem. na *-a, -ja*, tudzież wszelkich wyrazów przymiotnych: sable (szablę), xusteczke (chu-

steczkę), „na moje cápecke, na paskude robić, v te strone, na źime, ṕéřyne, co ḿile ujadom... (zob. wyżéj 4. a.)

b) w konjugacyi w 1. os. l. p. czas. teraź. i przyszł. byde i bede, śedne, wykręce, daruje, vróce śe, vysuje, ńekze śe ućese, střele bicem, pode i t. d. (zob. wyżéj 4. c.)

c) zam. stsł. ѧ w accusat. sing. zaimk. śe, će zam. strsł. ѫ: bede, bedźes, bedźe i t. d. obok: byde, bydźes, bydźe; zam. starosł. ѣ: śedne, śedńes i t. d.

6. *o*: ćozko niekiedy zam. ciężko.

7. *y*: ýyncyl (więcéj), náýyncy, ṕykná, byde, bydźes... obok bede, bedźes... tudzież w partic. praet. act. II. przed końcówém *ł (w)* lub zastępującém je *n*: ḿinywy, vyǵinywa, utonywa, vźyńi, přyjyna.

8. *i*: źýink, źvinceć, (źwięk, źwięczeć, strsł. zvonъ, strepitus).

9. Nadto słychać w téj gwarze ę zam. og. pol. *e*: ḿędza (miedza) Pol. cętnár. Pis.; *a*: mawgořęta (Małgorzata), vymajęcyć (wymajaczyć).

II. Spółgłoski.

a) Gardłowe.

§. 14. *k* zam. *t* występuje w wyrazach: desperák, varyják: vy prusáki-varyjáki ńe róbće nám vstydu (Monow.); křćina (trzcina) pod wpływem analogii z wyrazami: zurák, babrák, furyják, piják, „křćiny" (chrzciny).

2. *k* = *g*: kokot lub kokut, kogut, czes. kokot; lankur, łać. angor.

3. *k* dodają na końcu wyrazu: otok, oto.

4. *k*. zam. *x(ch)* zjawia się w wyrazach: kolera: ty kolero! fluktovać (niem. fluchen), marḱev (marchew), usknąć, ńekze, śtyrek, śṕiklyř, kýila, ik (ich), kce, kćel'i, zákćáw (zachcenie), rekt (niem. recht), jancykrys; w wyrazie kobl'ik odpowiada pis. *k* czeskiemu *h*: koblih.

5. *k* zastęp. ogól. pol. *m* w końcówce 1. os. l. poj. czasowników tudzież spójników i innych wyrazów złożonych ze słowem posiłkowém (jesm): jezdek, voláwbyk, „obsuwek śe dźećḿi, ńe jezdek já; bobyk, bok (bom), byk (bym), jábyk, zebyk, jescek, bok se dobře pojád i dobřek śe naṕiw; ják ńe śáw ńe „oráw; portkaḿik ją „odźáw; tŕy latak vojováw — sablek ńe vyjmováw; jazek śe i (jéj) přeląk; pódźes kak (gdziem)ći gádáw? dyk ći pedźáw, wszak ci powiedziałem i t. d.

§. 15. 1. *g* opuszczają: rejna (Regina), ruby (gruby).

2. *g* dodają na początku wyrazu: gitalijá.

3. *g* zastępuje og. pol. *d*: grabina; zam. pisarz. drapa mówią górale biesk. grapa, tylko w Rabce słyszałem także drapa.

4. *g* = v: gdova (także: bdova).

5. *g* = k: v́elganoc.
6. *g* = og. pol. *h*: gańba (hańba).

§. 16. 1. *h* slychać na początku wielu wyrazów od *a* lub *e* się zaczynających: hanka, heżb́yta, hasynteronek, hangrys i angrys, hereśt, hadukát, hadukant i adukant (adwokat).

2. *x*, *h* ginie: arbata, s$_u$ovać (schovać).

3. *x* obok *k* występuje: braxtać i braktać śe, ryktovać i ryxtovać, kobux i kwobuk.

b) Podniebienne.

§. 17. 1. *j* kładą na początku wielu wyrazów zaczynających się od *a*: jadám, jańow, jaze, jancykrys, jędrys (Andrzej — w Janowicach), jangrys obok hangrys, jav — tudzież w niektórych wyrazach zaczynających się od *i*; jymb́yr, jyndur, jendyk; po przybraniu *j* przechodzi *i* w tych wyrazach w *y* lub *e*.

2. *j* wtrącają: vsyjscy.

3. *j* odpow. og. pol. *i*: rejna zam. regina po opuszczeniu *g*.

4. *j* = *b*: třeja (trzeba).

5. *j* odpow. piérwot. *n*: lajsdrygon zam. lansdrygon, które powstało z landsdragoner, po opuszczeniu *d*.

6. Og. pol. *j* ginie w *naj*; náv́ęcy, nágořy tudzież w słowach: znąś zam. znajść, pódę, pódźes, pódźe, przydę i t. d.

c) Językowe i podniebienno-zębowe.

§. 18. 1. *r* odpow. og. pol. ř: grązel (grządziel), v́érx og. p. wierzch ale stsł. vrъchъ, czes. i słowac. vrch; vérsowek (wierzchołek) tudzież w imperat. b́er, vyb́er (bierz); na odwrót og. pol. *r* przechodzi w gw. pisarz. w ř: dopéř (dopiero), křystyna, křyśka (Krystyna), báxóř og. pol. bachor.

2. *r* dodają: fortograf, śmergust.

3. pierwotne *r* zostaje: margośa, margośka.

4. *r* przechodzi w wargowe brzmienie (ŭ) w przyimku *roz* w złożeniu z czasownikami: ŭozkuřyć. ŭozbić, ŭozbeceć śe, ŭozlać, ŭozezryć, ŭozdźérać śe.

§. 19. 1. *l* ginie: heżb́yta (Elżbieta), abo.

2. *l* odpow. og. pol. *j*: ryl (ryj, ryjak), v́yncyl.

3. *l* = og. pol. *ł*: hulán, laúcux, lańcusek, pluca, kole (około).

4. *l* wtrącają: lal'ik (laik), lankor (łać. angor).

5. *l* = *n*: lumero, numero.

§. 20. 1. *ł* wymawia się wargowo; brzmienie to oznaczamy przez *w*.

2. *ł (w)* ginie w wyrazach: jabusko, mřygodźák (zam. mrzygłodźák, człowiek nienajedzony), mynář, kobux obok kwobux (czesk. klobouk).

3. *w (ł)* odpowiada piérwot. *r*: ruwa zam. rura: „v jedny barywce dva trąnki, ńi ma tam copka aňi ruwki“ (zagadka).

§. 21. 1. *s*, *se* (przed miękką spółgłos. *ś*) zastępuje w gwar. pisarz. ogól. pol. przyimek *z*, *ze*, stsł. sъ ale tylko w połączeniu z zaimkiem osob. 1 i 3 os. tudzież z niektórymi słowami zaczynającymi się od *r* lub *l*: s naḿi, se mńe, sručić, śláz (złazł), ale także svinąć.

2. *s* ginie: wuka (Łukasz), vsyćko (dziś: wszystko).

3. *s* obok *c*: syrvátka lub cyrvátka.

4. *s* przechodzi w *c*: pácv́ić śe zam. pásv́ić śe, które powstało z pastvić śe, po wyrzuceniu *t*.

5. *s* odpow. og. pol. *z*: strękov́iny (zrękowiny, zaręczyny).

6. Og. pol. *s* brzmi jak š: škubać.

§. 22. 1. *z* odṕowiada og. pol. *s* w konjugacyi, gdy wskutek odpadnięcia *ł (w)* stanie przed *e*: pázem (pasłem), ńóześ (niósłeś) i t. d. jak w gw. las. jurk.

2. *z* obok *ž* występuje w wyrazie: juzyna obok jużyna.

3. Og. pol. *z* brzmi jak *ź*: żelazo, żeleźny, żeleźńák.

§. 23. 1. *ś* zam. piérwotn. *s* słychać w wyrazach obcych: śṕigwo (niem. spiegel), śpryca, bruślacek (niem. brustlatz), reśpek (respekt), śtuderovać, śpas, śpekulovać, ślajsa (niem. spleisse), oṕiw śe jak śtok; nadto w wyrazach: śryb́inka, śtoparcyć.

2. *ś* odpow. piérwotn. lub og. pol. š:

a) w wyrazach obcych: śrank (niem. schrank), śimel, ślájf'yř, ankuśyrka (akuszerka), maśérovać, hereśt, śnupać, śnupák i šnupák, ślag.

b) przed *l*: ślaxetnego rodu, dyśla, tudzież w wyrazach: śtucny śćáw, ḱeśńa (kieszeń), ṕeśćoxa (pieszczocha), śvarny (czes. i słowac. švarný), śvandrać (czes. švandrčiti, słowac. švandrkovat').

3. *ś* odpow. piérwot. *ž* w wyrazach obcych: śandar (żandarm), jes pod kuraśem (franc. courage).

4. *ś* = č: śtyry.

§. 24. 1. ć odp. og. pol. č: ṕcśćoxa.
2. ć = og. pol. t: vsyćko.
3. ŕ występuje zam. og. pol. c ŕydařtvo.
4. ž ginie w wyrazie zavdy strp. zawżdy.
5. og. pol. ż przechodzi w dz: skardzyć.
6. ż wymawiają powszechnie jak z tylko bożc! brzmi jak w jęz. ogól. polsk.
7. č wymawiają jak c: bic, bicysko, buceć, ecmu (czemu).

§. 25. š wymawiają częścią jak s częścią jak š; w tym względzie niema żadnéj stałéj zasady; nawet jedna i ta sama osoba wymawia ten sam wyraz raz w ten, drugi raz w inny sposób; zwykle jednak mówią: škledzić, šlądra, šmajxlovać, šnoxrać, špoták, špotlák, škućina, šurpet obok surpet, i t. d., tudzież odmiennie od ogól. pol. języka škubać zam. skubać; natomiast: sopa, posed i t. d.

§. 26. d opuszczają w wyrazach: garwo, zvon, żẏink, żẏinceć (dźwięk, dźwięczeć), grązel (grządziel), lá, vele, lajsdrygon (piérwotnie: landsdragoner po opuszczeniu d lansdragon, następnie: lajsdrygon), bařyj, nábařyj (zam. bardziéj, najbardziéj; po opuszczeniu d r+z zlewa się w ř); posew, „jak ći pŕysew, tak ći přysew — přysew ku mńe gospodář."

§. 27. 1. t odpow. ogól. d: tutrać obok totrać og. pol. dudrać.
2. t = og. pol. n: costek, czosnek.
3. t wtrącają: strękoẏiny (zrękowiny).
4. t ginie: páćẏić śe (pierwotnie: pástẏić śe, po opuszczeniu t: pásẏić śe, poczem: páćẏić śe), bruślacek (niem. brustlatz), hangrys, jancykrys, reśpek, batysove (= batystove) xustki.

§. 28. 1. n zastępuje j: uńdże (ujdżie), klajnikanty (niemiec. kleinigkeiten.)
2. n zastępuje og. pol. l i ł w part. praet. act. II słów klasy I grom. 5 i klasy II, podobnie jak w gw. lasos. jurkow. i t. d.: přyjęna, vezną, vżeńi, „śćeńi bucka śćeńi — juz śe ńe żeleńi." Podobnie występuje n zam. ł w wyrazie „ontář (ołtarz).
3. n = m ńikstura (zam. mikstura, gorzałka).
4. n odpow. ogól. pol. w: subrańec (szubrawiec) pod wpływem etymol. ludowéj; zob. §. 41.
5. n dodają:
a) na początku: nale (ale).
b) w środku: vártnoś (wartość), ankuśyrka (akuszerka).

6. *n* ginie: maśľicka (maślnicka), tárki, lacmán (landsmann).

d) Wargowe.

§. 29. 1. *b* zastępuje og. pol. *w* w wyrazach; ᵤotyba (wotywa), klaḃyř albo klaḃikort (klawikord), bdowa obok gdowa; podobnie w rymie:

davawa mu gřyby
zeby ńe byw křyvy.

2. *b* wtrącają przez analogię: kombrat, kombraćić.

§. 30. 1. *p* zam. *k* występuje w przekleństwie: sapramencki dráḃe, sapr. bestyjá obok sakramencki.

2. *p* ginie: kneflik (niem. knöpfchen).

§. 31. 1. *f* odpowiada og. pol. x (ch): tfóř, f'imery roḃić, mieć chimery, dąsać się.

2. *f* = *k*: fto, ftóz jak w gw. zakopiańskiéj.

3. *f* = *v*: fasęgi, wasąg ale w czeszcz. fasuněk, sf'inąć (zwinąć).

§. 32. 1. *v* odp. og. pol. *b*: pleván, plevanijá; vola-co, volaka, stsł. volja, og. pol. byleco, bylegdzie.

2. *v* opuszczają: objeśić, ᵤotyba, wotywa; w ostatnim wyrazie przechodzi właściwie *v* w słabe wargowe brzmienie ᵤ.

3. *v* nie występuje, jak w jęz. og. pol., w słowie xyćić.

4. *v* dodają na początku wyrazu: vonegdy czes. onehdy na podstawie etymol. ludowéj.

m odpow. og. pol. *n*: ḿyḿec, niemiec; polomka, Polanka (wieś).
m ginie na końcu: śandar (żandarm).

Metathesis.

§. 33. burcák (zam. brucák, jak też ma gw. jurk., z niem. brodsack), heruḿin (Hieronim), křipopa zam. przykopa, luverňa zam. laverňa powstałe z Alwernia, ńiżiňer zam. inżynier, ᵤokomon, ṕestřeń (stsł. prъstenь, czesk. prsten), prosacyjá, porvóz (u górali biesk. również porvóz, porvóswo), řgḿi (grzmi), v jedbávny spodńicy.

Zbitki.

§. 34. ć + ż = dż: obródze śe (obróć-że się).
dż + ż = dz: idze, przydze, xodze (idż-że, przyjdż-że).
dż + j = dż: xodżav (chodż jaw, chodż tutaj).
d + s = c: brucák (brodsack), łacmán zam. ładsmán, które powstało z landsman po opuszczeniu *n*.
r + s = ř: nápařtek.
r + ś = ř: gař (garść; *ć* odpada).
r + z = ř: bařyj, nábařyj zam. bardziéj (po opuszczeniu środk. *d*).
t + s = c: vacek (watsack).

Zakończenie wyrazów.

§. 35. 1. Zbiegowi dwu lub więcéj spółgłosek na końcu wyrazów zapobiegają:

a) przez wtrącenie samogłoski: woter (łotr), táryń (tarń), dáreń albo dáryń (darń).

b) przez opuszczenie spółgłoski ostatniéj: jes(t), hangrys(t), dys(c), śandar(m), reśpek(t), jancykrys(t), myś(l); regularnie opuszcza się *ć* w infinit. tudzież na końcu imion, jeżeli poprzedza miękka spółgłoska: nałyś(ć), nąś(ć), vártnoś(ć), gař(ć), obléś(ć); tudzież *ł(w)* w particip. praet. act. II, jeżeli temat słowny kończy się na spółgłoskę: pęk(ł), zapád(ł), zdex(ł), zezar(ł), přeląk(ł), pázem (pasłem); v *přysew, posew, nasew* odpada przedostatnia spółgłoska (*d*).

2. Zbiegu spółgłosek unikają również w środku wyrazów jużto opuszczając jednę spółgłoskę, jużteż tworząc zbitki n. p. bruślacek (brustlatz), batysowe (batystove) xustki, heżbyta (Elżbieta), łacmán (landsmann) nápařtek, bařyj, vacek i t. d. (ob. Zbitki §. 33.)

Z nauki o formach.

A. Z Deklinacyi rzeczowników.

§. 36. L. poj. gen. Imiona, których temat kończy się na miękką spółgłoskę, mają zwykle w gen. sing. *e*: dáwes buże, do matuśe, do kaśe, ýeceře, „od ńevole.

Dativus: iś ku křyzu.

Vocat.: ty pśá maći; obok: pśá mać!

Locat.: v doma zam. doma, ale także do doma pod wpływem analogii.

L. mn. nomin. dżýyřy, drzwi; pyzglác, nom. plur. pyzgláki.

Genit.: jagodóv nazbérám, dopéro śe vydám.

Vocat.: xwopcycy, xwopcycy (zam. chłopczyki) jesceśće ńe vsyjscy.

Tydżeń ma w gen. sing. tydnia; nom. i accus. plur. tydńe, gen. pl. tydńi.

Deklinacyja przymiotn. nieściąg.

§. 37. Gen. od malućka.
Dativ. v bosu xodżić (boso); po próżnu (na próżno).

Zaimek.

§. 38. Jak w gw. opol. las. jurk. i t. d. se = sobé.
ten ma w nom. i acc. plur. ty: bez ty vadovice przez te W. jak w staropol.

B. Z Konjugacyi.

§. 39. Temat šed tworzy particip. praet. act. II.: sew, posew, přysew, naswa (nadeszła).

r-zać (rżeć) ma w 3 os. l. mn. praes. rzają: xude końe mám, ale ṕykńe r-zają.

ukráć jest infin. praes. zam. ukrajać; ukráw part. praet. act. II. zam. ukrajał.

znąś ma praeterit. znádli, znależli.

zaśáć, part. praet. pass. zaśáty, zasiany.

Oprócz tego zasługują na uwagę następujące formy:

Infinit.: zackać, dockać; uwomić, zapomńić (w pieśni).

Praes.: rącki zawomuje; kulá na nogę.

Part. praet. act. II: ḱedym já se do svéj ḿiwéj xodzováw — tom já se mostecek vysékováw; zarębováw; boześ ty (= bo-żé-jcś ty = boś ty) poṿedżaw.

Tematy słowne zakończone na miękką spółgłoskę tworzą często part. praet. act. II. jak koło Jordanowa na *ów* zam. na *iw*: spraṿów, xodżów, narodżów, prośów, nośów, ḃów.

Particip. praet. pass.: pśá ṿaro zgńitá; vojna verbovaná; dzevcyna upwakaná; zḿizerani zam. zḿizerovańi zap. wyjątkowo w pieśni; ńeuswuxany ma znaczenie czynne: (nieposłuszny), podobnie: vysecekany = gadatliwy.

Partic. praes. act.:

„Myślivy pośṕesá v te strone idący,
nadesed dżevcyne na trávńiku śpiący (= śpiącą).
*A ḃezy on ḃezy, ḃezy ḃezający,
pytá śe uwanóv, pytá pytający.
*Sṿińa marḱev skrobawa po kuxńi xodzący,
a ṿilk ḿyso zarębováw safařem będący.
*Cęzko kaḿeńoṿi na drodze lezący,
tak ći i mńe ćęzko śérotkom będący.

Imperat.: ḃer go! vyḃer se jednego, ńe myś (nie myśl), pudżis do budy!

Z Morfologii.

Etymologia.

§. 40. Następujące wyrazy zasługują na uwagę pod względem etymologicznym:

a) rzeczowniki:

suff. -ь: sabel.
suff. *-a*: přezva.
suff. *-ác*: scyrbác, żgác (przezw.).
suff. *-ácka*: obyrtacka.
suff. *-ącka*: bojącka.
suff. *-ák*: gizdák, septák, sobcák, dżamák, ćućmák, śturmák, tuwák, żlamdák (przezw.).
suff. *-ásek*: kubásek, kulaṽásek, kulaṽáskova.
suff. *-ec*: mroṽec, pśińec, rozbuxańec, dopáleńec (przezw.), ukárańec, ᵤoskubańec, ᵤoskliṽec, vartogwoṽec (przezwisko).
suff. *-ek*: muzycek, gospodařycek, zágwóvek, ᵤogeńek, kraṽecek (zob. nazw. rod.), burek, ṽernek, wapek, krucek (nazwy psów).
suff. *-ecko*, *-ecka*: rańonecko (ramię), kądżowecka, dřymotecka.
suff. *-icka*: gwoṽicka, vodżicka, kukl'icka, ᵤojcoṽicka, kroṽicka, ćeśl'icka, jáscycko, jaśicek.
suff. *-ica (yca)*: vróbl'ica, djebl'ica, dwuzyca, pálica.
suff. *-ixa*: sarńixa, kopćixa (nazwy krów).
suff. *-ina*: myrsina, zdexl'ina.
suff. *-iś*: końiś.
suff. *-iśa*: roliśa, zońiśa, gwoṽiśa.
suff. *-ica*: kaśica.
suff. *-ik*: přyl'iżńik, kravcyk, kuḃik (nazwa rod.) łańcuśńik.
suff. *-ja*: ḱeśńa (kieszeń), vsa (wesz).
suff. ъ*ka*: dávka, odróbka, zuzka (Zuzanna).
suff. -ь*ka*: přeskocka.
suff. *-oxa* (w nazwach krów): buroxa, bystroxa, ṽinoxa, pędżoxa, cvártoxa, ṗętoxa (zob. dodatek).
suff. *-ota*: dřymota.
suff. *-oń*: dżidoń, vygoń (nazwy psów), wysoń (nazw. konia).
suff. *-uwa*: scekuwa (nazw. psa).
suff. *-ula* (w nazwach krów): sobula, środula, vtorula, srokula, śivula, rydzula, kvatula, kavula, gṽazdula, ćisula.
suff. *-us*: ᵤobervus, sergus (przezwiska).
suff. *-uś*: końuś, jantuś, bartuś.
suff. *-ura*: jaśura, kaśura.

Oprócz tych należy zauważyć: břeżáu (mieszkaniec wsi Brzezinki), monoṽán (pochodzący ze wsi Monowice), vadoski zam. vadoṽicki.

Skrócone formy: zverćádko zam. zwierciadełko, třa obok třeja zam. třeba, dźis zam. vidźis!

Zam. og. pol. obejřyć tworzą formy słowne od piérwiastka *-zr*: obeźryć, spoźryć i t. d.

Wyrazy obce przekręcają rozmaicie, nieraz bardzo dziwacznie n. p. zam. adwokat mówią: adukant, hadukát, hadukant; z. fotograf: fortograf; z. jubileusz: lubeus, lubejuš; zam. gimnastyka: gumlastyka; z. notaryusz często: myrtaneus i t. d.

b) przymiotniki:

suff. *-avy*: spotlavy, salavy.

suff. *-asy*: śivasy.

suff. *-ecny*: okropecny.

Miły tworzy superlat. jak w jęz. starop.: nájmilejsy (w pieśni).

c) od tematu *inak* urabia się za pomocą suff. *-sy* zaimek: inaksy.

Analogia i t. zw. etymol. ludowa.

§. 41. Burcák (utworzone przez analogią z wyrazem burceć), bawamont, bawamonćić (mącić), jednoráw (jeden), kombrat, kombraćić (brat); lubeus i lubejus (lubić), lamentář (lament), ńiźińer (nizina), podmurańeć (pod, mur), subrańec (ubranie); w obu ostatnich wyrazach odgrywa nadto ważną rolę suff. *-ańec*, występujący tutaj między innymi także w nazwach rodowych jak šafrańec; somśád (sam, sêd); vonegdy przez dodanie przyimka *v* i rozdzielenie w ten sposób wyrazu na dwie części (one-gdy) starano się uczynić go więcéj zrozumiałym (zob. słown.).

Ze Składni.

§. 42. 1. Accusat.: mám zwoty dukát (w now. pol. zwykle dukata); „a śékérka za sto zwotyx, topořysko za talár."

2. Biernik wewnętrzny: bydo moja, bydo, jakze će bydovać!

3. Przymiotnik „stará" używa się w znaczeniu rzeczownika: żona, podobnie „stary" = mąż.

4. Przysłówkowe zwroty: do křty, końcem (koniecznie); máli, powstałe z ma-li (jeżeli ma; w gw. jurk. máźli) prędzéj.

5. Przyimek powtarza się: na jutro na rano; na vojnę, na daleką maśérovać má; do pośrodka, do środka, w środek.

Partykuły.

§. 43. 1. *dy, dyć*: a ty xwope grubijáku — *dyć* ty końe v zyće más; — o boze *dyć* já bez źveřyny! — cóz stois i medytujes, *dyć* já ńe źveřyna!

2. *ta*: já do lasu ńe pojadą,
dřeva rąbáw ńe bedą,
bo *ta* śedźi leśny v leśe,
toby mi vźąw śekérą.

A jes ći *ta* v polu l'ipka ṕykná, żeloná,
a jes ći *ta* moja ḿiwá bardzo stráṕoná.

Dodatek.

I. Wyrazy i wykrzykniki używane przy nawoływaniu, odpędzaniu i t. d. domowych zwierząt, mianowicie:

koni: v́o! (naprzód, ruszając z miejsca), hetta! (na prawo), ćix'ij! (na lewo), od śeb́e! (na prawo), ćeś! ćeś! ćeś! (przywołując konia), a ho! (chcąc, aby stanął).

krów: hoj! hoj! drogą! a ho! ho! (pędząc bydło), hyśa! (gdy się krowy bodą), ći! ći! ći! ćeliśa! ći! ći! ći! (przywołując), po tabak! po tabak! prrr! prrr! (gdy się bydło gzi), śćojze! śćo na! (zachęcając, aby się pasły).

II. *Przezwiska i przekleństwa używane*

a) w Pisarzowicach: bestyjá sapramencká, baxoŕu ṕerońśki, b́yśi próżńáku, bestyjá ujętá, xolero, xorobo, juxo zabecaná, kanal'ijá, kolero francuská, łańcuśńiku překlęty, ḿilijońśki dopáleńce, „obládro, obervuśe, pśá nogo, pśá krev, pśá v́aro zgńitá, pśá mać lub pśá maći, pśá nogo, pśá duso, pśá skóro, pśá zdexl'ino, pśá xorobo, překlęty serguśe, regamancká sawaputo, sapramencki drá́be, smoku, smyku djábelski, sakramencki ǵiżdże, ukárańce, v́ilkowáku, zarazo ṕekelná, zdexlino; — bodej će vsyjscy djábl'i vżyńi, bodej će ślag traf'iw, bodej će drobne vsy zjadwy, bodejześ pęk, bodej će ṕerony potřaskawy, bodej će żeḿa pozarwa, bodejześ zdex, bodejś pśá krev ńeba ńe „obeżráw, bodej će kolero żeḿa po śḿerci ńe přyjyna; jebym ći śv́ercku, jebym ci frak pśá krev; zebyś śe zapád, zebyś śe pś. kr. vśćekwa!

b) w Głębowicach: beserdyjá, beskijá, bestyna, ćele; ćućmák, cudák, dráb, drańća, dżamák, desperák, gawgán, gizdák, hycel, huncvot, kwak, kudwáć, kowton, myrsina, wobuz, „opyrxáw, „oskubańec, „ośkliv́ec, „oter, „otřysko, ṕijus, potuwák, pśá dusa, p. kość, p. v́ara, p. vewna, śćiv́ara, selma, skoták, sov́iżráw, śturmák, tuwák, vartogwov́ec, vereda, v́ilkowák, zdraxa, żgáć, żlamdák.

III. *Nazwy rodowe.*

Pisarzowice: *a)* nazwy właściwe: dudek, kub́ik, kub́icek, majeranovski, marcyński, mlycko, mwynarská, olejarcyk, paśerbek, pudewko, swapa.

b) nazwy przybrane: b́edronka (dziadek jego miał na twarzy chrostę podobną do biedronki); xąća (tak nazwano jednego wieśniaka mieszkającego w pobliżu Halenowa; w gwarze halenowskiéj xąća = jan); dáreń (= darń; od łaty na płaszczu podobnéj kształtem i kolorem do

darnia); kraṽecek (wieśniak małego wzrostu, którego ojciec był krawcem); kosut (z dwóch czubiących się chłopów nazwano jednego Radeckim, drugiego Kosutem); kubásek = jakubek (z powodu małego wzrostu); kulaṽáskovä (żona kulawego męża czyli kulaṽáska); mikoũáj (tak było ojcu na imię); pisarcyn jyndrys (= andrzej) syn pisarki, żony pisarza); sobcák (syn sebastyjana); vojtek ze sopiny (mieszkał, gdzie dawniėj były szopy); zaba (widziano go raz, jak wypędzał żaby, których mu wiele naszło do kuźni); zając, rodzina: zające.

IV. Nazwy źwierząt domowych.

a) krów: březula, buba (stara), buroxa, bystroxa, ćisula, cyrana, gṽazdula, kalina, kalemba (stara), kavula, kopćixa, kropana, kṽatula, wyśina, powa (bez rogów). pwovuxa, rośana, rydzula, sarńixa, śivula, srokula, tyrola, ṽinoxa; oprócz tych nadają jeszcze krowom nazwy od dnia, w którym się „ulągły", jako to: ńedżoxa, pędżoxa (od poniedziałku), vtorula, środula, cvártoxa, ṕętoxa, sobula.

b) koni: ćisavy, gũady, kary, kaśtán, wysoń, śivy, śimel.

c) psów: berek, bryś, burek, f'ilek, f'ina, fryśka, ǵibas, hektor, xleburád, jak toḃe, k'erek, korek, krucek, lamer, wapek, „obol, ḿinka. muřyn, ńeṽem, scekuwa, tatra, ṽernek, vygoń, zagráj. zagádáj.

SŁOWNICZEK *).

aba, wykrzyk. ozn. podziwienie, niedowierzanie.
abo, 1) albo; 2) ziemniaki (w jęz. mał. dzieci). Pis.
abu, buty (w jęz. dzieci).
adukant, hadukant, adwokat, Pis.
adukovać, edukować.
ajzybán, koléj żelazna.
akuratny, zupełnie taki, jak potrzeba.
amin, nazwa psa, Pis.
angrys, hangrys, agrest.
ankušyrka, akuszerka, Pis.
apf! gdzietam! nic! Pis.
arbata, herbata.

babrák, ten co brzydko pisze.
baćkor, tłuste dziecko; przezwisko: ty baćkořu! Pis.
baxóř, przezwisko małego dziecka, Pis.
baja, gruby wełniany surdut.
bawamonćić, bałamucić; zbawamonćić, zbałamucić.
bawamont, bałamut, Pis.
bařyj, nábařyj, bardziéj, najbardziej Pis.
bdova, gdowa, wdowa, Pis.
bebex, stara pierzyna; bebexy, także: wnętrzności, Pis.
berbeć, przezw. małego dziecka: ty berbeću! Pis.
b́estv́ina, bestwina (wieś).
bęckać, bić po plecach. Pis.
bizoń, chłop wielki a niezgrabny, Pis.
boble, dobre (w jęz. dzieci).
bobo, strach (dzieć.).
boćoń, bocian.
bojącka, człowiek bojaźliwy, tchórz.
bolák, wyrzut na ciele, strup.
braxtać lub braktać śe, przychodzić do siebie po chorobie, zdrowieć, Pis.
brażńicyć, gadać na próżno, Pis.
bredżić, mówić zelżywie. Pis.
b́řezula, nazwa krowy czarnéj, mającéj na grzbiecie biały pas.
bromblovać, krzyczeć, hałasić o co bez przerwy, Pis. (zob. żvakać, vyrceć.
brušić, ostrzyć na bruše: povédz ta babuši — ńek śék'érke vybruši. Głębow.
brušlacek (niem. brustlatz), kamizelka. Kozy.
bubu, zimno (w jęz. dzieci). Pis.

*) Wielu zapisków do niniejszego słowniczka dostarczyli ichmi pp. Wądrzyk Bartłomiej, Michalak Józef, Szafraniec Bartłomiej i Nycz Franciszek, za co im tutaj moje podziękowanie wynurzam.

buccé, płakać.
buxać, jeść.
buxnąć 1) uderzyć; ukraść; b. se, wypić kieliszek gorzałki. Pis.
buwa, człowiek małego wzrostu a gruby, Pis.
burcák (niem. brodsack), torba służąca żołnierzowi do przechowania chleba.
burtać, przewracać, psuć, burzyć (w gw. jurk. burdać).
byde, bede, będę, około Biały.
byry! wykrzyknik, którym nawołują owce.
bystroxa, nazwa krowy o czerwonawéj sierści z głową białą, Pis.
bżytuś! wykrzykn. za pomocą którego przywołują psa, Pis.

cacy (wyr. nieodmienny) albo: cacany (przymiotn.), piękny (w jęz. dzieć.), Pis.
caplák, zdrobn. caplácek, garnek o szerokiém dnie.
ćásko (czesk. tĕsk), narzędzie do wygarnywania węgli z pieca piekarskiego; (w gw. jurk. poćásek). Pis.
carnoxa, nazwa krowy czarnéj.
ćasnoxa, spodnica (ale nie wierzchchnia), Głęb. Pis.
ćećák: 1) dziecko rozpieszczone; 2) człowiek starszy a dziecinny, Pis.
cedźkad, skądkolwiek, zdaleka, Kozy.
cejco, bardzo dużo, zawiele, Pol.
cému, czemu.
céŕńidwo, atrament, Pis.
ćeśu! ceś! sposób nawoływania koni.
ćeślicka, siekiérka, Głębow.
cętnár, cetnar.
ćęzko (niekiedy ćozko) bardzo n. p. ćęzko ṕykny, bardzo p. Głębow.
ćića lub zááérka, potrawa z mąki rozgotowanéj z mlékiem kwaśném lub słodkiém, Pis.
ćixij! tak wołają na konie, aby szły na lewo, Pis.
ćiśčka, ciżba, natłok, Pis. Grab. Pol.
ćma także ćima (czesk. tma; stsł. tьma) ciemno, zmierzch, Pis.
ćmák: po ćmáku, po ciemku. Grab.
cnąć se, przykrzyć sobie; cwo ḿi śe, przykrzyło mi się.
cosać, czesać, Janowice.
ćpa! ćpa! sposób przywoływania kur, Pis.
ćśi! ćśi! wykrzyk. służący do przywoływania krów, cieląt lub kota, Pis.
cubáki, gatunek jabłek, Głęb.
ćućmák, człowiek głupi, Pis.
cucu, cukier (w jęz. dzieci).
cudák, dziwak.
cudzić, vycudzić, targać za włosy, Grab. Głęb.
cudzy, obcy: cudzy człovek. Pis.
ćunąć 1) usiąść, Pis. 2) dać komu coś bez wiedzy innych, Janowice.
ćvęcek 1) mały gwoździk z wielką czapką, osobliwie gwoździk do podeszwy; 2) człowiek małego wzrostu, Pis.
ćverć, kwadrans: dve cverći na dvunástom, Głęb.
ćvijze! tak wołają na konie, aby szły na lewo, Pis. (zob. ćixij).
cyckać, ssać.
cycoń, dziecko rozpieszczone, Pis.
cygán, piec, Głęb.
cygár, cygaro, Pis.
cykác, wahadło u zegara, Pis.
cyrvátka = syrvatka.
cytać na kśązce, modlić się, Pis. (zob. móvić).
cyvka, kawałek trzciny wewnątrz pustéj, służącéj tkaczowi do nawijnia przędzy, Pis.

danom ino danom! wykrzyknik używany w pieśniach, Monowice.
dáreń albo dáryń, darń, Pis.

darymbák, próżniak.
dávka, podatek, Pis.
derbis, urwisz, łajdak.
derygovać, dowodzić, rządzić.
djebáw, dyabeł; djeblica, djablica: porváw djebáw djeblice — rozerváw ji spodnice. Głęb.
dju! dju! dju! wykrzyknik służący do przywoływania kur.
djuduśa! djuduśa! = dju.
dwuzyca, kobieta wysoka: „zavse „o mńe radzą monosKe dwuzyce“, z przekąsem w znaczeniu: dziéwczęta, kobiety, Monow.
do istamentu, zupełnie, całkiem, Pis.
do křty, zupełnie.
do kořon, całkiem, zupełnie: dźvyřy do kořon otwarte, Pis.
do kupy, razem, w całość n. p. dodać do kupy.
do pośrodka, w środek: „a juz śe nám ńepřyjáćel do pośrodka pxá“, Pol.
do vykopu lećeć, prędko biec, Pis.
dockać, doczekać.
dów, niegłęboka studzienka, któréj wody zwykle dla bydła, lecz w braku lepszéj studni i dla ludzi używają, Pis.
dopálony, dokuczliwy, nieznośny, Pis.
dopéř, dopiero, Pis.
dostać láńe, dostać bicie, Głęb.
dřymotecka, zdrobn. od dřymota.
dudrać lub tutrać, szperać w książkach), tracić czas na jakiéjś niepotrzebnéj robocie, Pis.
duldać, pić.
durny, głupi, Monow. czes. durný.
dusić coś, trzymać coś długo bez użytku.
dydnąć se, wypić, zwłaszcza gorzałki.
dynko, czesk. dýnko, przykrywka drewniana (denko): kot dynko z gárcka srućów, Głęb.
dypcyć, lecieć prędko.
dźeśętovać kogo, bardzo komu coś polecać, nakazywać n. p. zróbze to, to će dźeśętuję, Pis. w gwar. jurk. zadźeśątać kogo.
dźidoń, nazwisko psa, Pis.
dźubrys, ciekawy człowiek, szczególnie dziecko, Pis.
dźvyřy, drzwi; n. p. ńe střyláj tak dźvyřami, Pis.

facka (czes. facka) twarz, w zwrocie: dać fackę, uderzyć w twarz.
fafuwa, człowiek niewyraźnie mówiący.
fasęgi (czes. fasuněk, mały wóz litrowy), małe drabinki na wóz; Pis. w gwarze jurk. wasąg.
fasulec, kawałek drzewa służący do ubijania ziemi, Pis.
fazol, mały chłopiec (żartobl.) Pis.
f'ifrać, mówić coś pod nosem, niewyraźnie, stąd
f'ifrák, ten co mówi niewyraźnie, Pis.
f'imery robić (zam. x'imery r.), dąsać się, Głęb.
f'inka, nazwa psa, Pis.
flądra 1) kobieta włócząca się po nocach; 2) kobieta, która ma suknie obszarpane.
fluktovać i flukterować (niem. fluchen), przeklinać, Pis.
fort, daléj, precz.
fortograf, fotograf. Pis.
frelka lub frolka, panna, Pis.
frycove, poczęsne, które musi sprawić ten, który po raz pierwszy obejmuje jaką służbę lub urząd. Powszech.
fto, ftóz, kto, Pis.
fucka, potrawa z grubéj mąki żytniéj, zwana także prazuxami, Pis.
fujać, dać.
fujava, zawierucha śnieżna (podobnie u górali bieskid. i u słow.), Pis.
fuks, nazwa konia barwy żółtawéj, Pis.
fuwa, człowiek głupkowaty lub niezgrabny.

furać, jechać lekko a prędko, Pis.
furtać, přefurtać, trwonić: přefurtáw pinądze, Pis.
furtác, bąk (do zabawy dla dzieci), cyga.
furtnąć, frunąć: pták furtnyw.
furyjá, złość.
furyján albo furyják, złośnik.
fuzoń, lubiący się gniewać.
fuzońić śe, gniewać się, Pis.

gacek, nazwa psa z długimi uszami, Pis.
gáina, małe gałązki i liście z drzew, małe krzaczki: krovy moje kro vy — ńe jádájće trávy, jádájće gáine — a tráva na żime. Głęb.
galoty, spodnie (słow. galoty).
gańba, hańba, Pis.
gář, garść.
gavořyć albo gávořyć 1) rozmawiać o głupstwach: stare baby gavořą. Pis. 2) pochlebiać n. p. tak mu gávořyw, ze mu ten před śmerćom cawy majątek zapisáw; okol. Oświęć.
gaz, nafta, Głęb. Pis.
gazda, gospodarz, podob. u górali bieskid.
gazura, człowiek niezgrabny lub głupkowaty, Pis.
gibas, wysoki chłop, Pis. czesk. hýbas.
gibcák, tyle co gibas, Pis.
gicále, nogi.
gitalijá, italijá.
gizd, człowiek nieporządny n. p. ty giżdże! (właściwie znaczy gizd: nieporządek, brzydota; czes. hyzd.) Grab.; stąd: gizdák, człowiek bezwstydny; gizdula, bezwstydnica, Pis.
gwupić śe, postępować głupio. Pis.
golac, golarz, Pis.
góra, strych.
gorąc, upał.
gorko, gorąco, Pis. czes. horko.
gńotek, człowiek, który wszystko robi bardzo powoli.
grabák, człowiek niezgrabny, Pis.
grabina, drabina, Pis.
grapa, góra wysoka, stroma, Pis.
grązel, grządziel u pługa.
gřmoćić, bić; gřmotnąć, uderzyć; gřm. se, wypić kieliszek gorzałki, Pis.
groń; groniem nazywają góry (Karpaty), które widzą w dali przed sobą; do grońa, do gór; słowac. grúne, góry.
grondál, człowiek wysokiego wzrostu i silnéj budowy ciała, Pis.
gruba, 1) mały stawek przy domu, Głęb. Pol. 2) piwnica, Pis.
grubiják, grubijanin, Monow.
grux, hałas; ńe róbće tak'ich gruxóv, Pis.
grule (czes. grule), ziemniaki.
gv́azdula, nazwa krowy, która ma na czole znak biały.
gyglać, łechtać; okol. Biały.

ha? co?
habrek, bławat. Pis. Grab.
hadra, 1) stara szmata; 2) stara panna, Pis.
hadukát (Bulow.), hadukant, adukant, adwokat, Pis.
hajcer (z niem. heizer), ten co cegłę pali, Pis.
xalava, kałuża, Głęb.
hamćuk, hamowidło przy wozie, Pis.
xamerdże, plur. chrust, drobne gałązki, Głęb.
hangrys, agrest.
hańi, hańikuj obok: hańok, hańokuj, tam, Pis.
xárkać, jeść prędko.
xarlák, xarlęga, człowiek chorowity zwłaszcza jeżeli kaszle.
hasynteronek, pobór do wojska: stavać do hasynteronku, Pis.

hasyutyrka = hasynteronek.
hav, havok, tutaj.
he — na! wykrzyknik używany przy napędzaniu nierogacizny, Pis.
hepać śe, hepe mu śe, odhepwo mu śe, odbija mu się, odbiło mu się (po jedzeniu), Pis.
herski (słowack. herský: piękny) dzielny, zuchowaty n. p. herski xwopák, Głębow.
hetta! wykrzyk. na konia, aby szedł w prawo.
hixrać, śmiać się ustawicznie.
hixrák, ten co się ustawicznie śmieje, Pis.
xwodná, febra.
hned, hneda (czes. hned), wkrótce wnet, Pis.
ho — hoj! wołają wypędzając bydło ze stajni lub wpędzając je nazad do stajni n. p. ho — hoj! kroýicki do poła! ho — hoj! kroýicki do xléva! Pis.
xodńik, ścieżka, Pis.
xodźić po pytańu, chodzić po żebraninie, Głęb.
hojze — ino! hojże — dana! wykrzyknik używany w pieśniach.
hok, krajcar.
holka (czes. i słow. holka), dziewczyna, panna, Pis. zob. frelka.
howdovać na kogo, krzyczeć na kogo, gromić kogo, Głęb.
honem (czes. honem lub hony), szybko, Głęb.
xrobák, robak.
hukać śe, uganiać się za czem: ƀydo moja, ƀydo, co śe tela hukás? jak ḿe v doma nima, to ḿe po vśi sukás. Głęb.
huknąć, uderzyć silnie, Pis.
hulan, ułan, Pis.
hupnąć (czes. hupám) skoczyć. Pis.
hurdać (czes. hrtuja, hałaszę), trząść, Pis.
huśa! wołają spędzając kury, Pis.
hybać (czes. hybám, poruszam) rzucać; hybać śe, żenić się (?) Czaniec.
hyc (niem. hitze), siła ognia, gorąco; hycovać, palić bardzo, Pis.
hyki! (czes. hykám, wołam z podziwieniem), tak wołają na dziecko, gdy chce brać jakąś gorącą rzecz, Pis.
hyśa! wołają na bodące się krowy Pis.
hyzo, prędko.

inaksy, l. mn. inakśi, inny, inni.
ino, jeno, tylko.
iśći, no iśći, tak jest, Pis. czesk. jistě.
ize, że: boześ ty povedźáw, ize já ńe wadná, Monow. „ocka sobe vyćérá, ize jéj nájmilejsy maśerovać má, Pol.
izona (czes. jižina), podwieczorek, Janowice.

ja (niem. ja), tak jest; także w Wadowicach i okolicy powszechnie używane.
jád z vronaḿi kase, mówią o tym, który ma nos powalany, Głęb.
jagoda, nazwa krowy popielatéj barwy, Pis.
jakla (niem. jacke) kaftan kobiecy, zob. jupka, Pis.
jakóz, jakże, Pis.
jamńik, małe, ładne dzieci zowią często jamnikami, Pis.
jancykrys, antychryst.
jangrys obok hangrys, agrest.
jáscycko, naczyńko przez które przechodzi laska u maślniczki, a które służy do tego, aby się śmietana przy robieniu masła nie rozpryskiwała, Głębow.
jasny, niebieski, okol. Kęt.
jav, tu.
jedzák, ten co dużo jé, Pis.

jejku! częściéj: o jejku! gwałtu! Głęb.
jendyk, indyk, Pol.
juxa, przezwisko; powsz.
jupka, krótki kaftanik kobiecy.
jużyna, podwieczorek, Kęty, Grab.
juzyna zob. izona i jużyna, Głęb. Pol.
j'ymb́yr, imbier, Pis.
j'yndór, indyk, Pis. zob. jendyk.

ka, gdzie; złożone: kaby, gdzieżby; kady, kaśik, gdzie, gdzieś; kata, gdzietam; kajindźi obok kandźi, gdzieindziéj, Pis. obok Kęt.
kacabaja i kacabajka, katanka, kaftanik kobiecy wdziewany na suknię, Pis.
kabát, (czes. kabát) surdut.
kácór, kaczor.
kaftánek, kamizelka, Pis.
kalina, nazwa krowy maści bładoczerwonéj, Pis.
kawamajka, kołomyjka: „v kawamajki (zam. kołomyjki tań.) tańcujće, ino ṕeca varujće", Pis.
kampa, kępa, Janowice.
kandźi obok kajindzi, gdzieindziéj, Pis.
kandy, gdzie, Janowice.
kapać, zdychać, Pis.
kąpa, kępa, Brzeszcze.
karkoska, plur. karkoski są to wogóle wszelkie suche gałązki i wielkie gałęzie, nietylko „tyczki z gałęzi drzew szpilkowych do grochu lub grodzenia płotów", jak mówi A. Grab.
karlus, chłopiec mały a zdrowy, Pis.
katár, ryma, katar, Pis.
kav́ik, nazwa psa barwy kawowéj, Pis.
kavula, nazwa krowy czarnéj.
ḱeby, ḱiby, żeby; czes. keby.
ḱela, ile.
ḱeśńa, kieszeń, Pis. podobnie koło Wadowic, Makowa i t. d. po słowack. kešeňa.
ḱidać, sypać, Pis. rozlewać, Grab.
ḱijánka, niewielka ale gruba deszczułka z rączką, służąca do prania bielizny.
ḱikut, pozostała część uciętego palca.
ḱilof, także: nos orli (ironicz.), Pis.
ḱinál, nos wielki.
ḱiska, człowiek wysoki a cienki, Pis., w Biały nazywają kiską kwaśne mleko; czes. kyška.
klab́éř, klab́ikord, fortepian, Pis.
klajńikanty, drobnostki (niem. kleinigkeiten).
kwapćave usy, uszy wielkie, wiszące: ṕeknáś panno, ṕekná, ṕekná i urodná — usy más kwapćave, do śv́ińiś podobná, Pol.
kwobux (czes. klobouk) kapelusz, Monow. Grab.: kłobuk.
kneflik (zam. knepflik, z niem. knöpfchen), guzik, Pis.
koblik (czes. koblíh, pączek, ciastko), bułka podłużna z pośledniejszéj mąki, Pis.
kobux = kwobux, Pis.
kokot (czes. kokot), kogut, Pis. Pol.
kolář (czes. kolář) kołodziéj.
kole (moraw. kole) około.
kołera, ćholera.
k'owbasa, kiełbasa, Pis.
kombrat i komrat, towarzysz.
kombraćić lub komraćić, żyć z kim w przyjaźni.
końcem, koniecznie, piłno, Pis.
końdek (w Głębow. kojindek), końdecek, końdenecek, końduś, końduśicek, trochę, troszeczkę.
końerovać, łajać.
konv́isář, komisarz.
kopyrtać śe, przewracać się.
kordyjá, gorzałka, Pis.
korpaty, —?— k. kwobux, Monow.
koślák, rzecz jaka lub człowiek nie

zgrabny, pokrzywiony, kośláki staýać, pisać brzydko, Pis.
koštyga, człowiek lub źwiérzę kulawe.
koýęcyć (czes. kovičeti, narzekać), być chorobliwym i uskarżać się, narzekać ciągle, Pis. w gw. jurk. kavęceć.
kropana, nazwisko krowy mającéj po sobie białe i czarne plamy.
krupka, skrzyneczka, Głębow.
křaswo, stolek, krzesło, Pis.
křipopa (zam. przykopa), rów, przekop, Pis.
křypota, kaszel.
ku: zvońą ku podńeśeńu, na podniesienie; iś ku křyzu = do krzyża, Pol.
kuklicka, bułka, maly bochenek chleba, Pis.
kuń, koń, Pis.
kurás, kogut, Pis.
kurdupel, przezwisko małego chłopca.
kušin, nazwa psa kudlatego, Pis.
kýatula, nazwa krowy, która ma sierć różnobarwną.
kýeknąć, uderzyć.
kýękać, stękać, Pis.

łá, dla.
laÿydźić, narzekać.
lacmán (niem. landsmann), mieszkaniec téj saméj wsi.
lajsdrygon (niem. landsdragoner) mężczyzna wysoki a do niczego niezdatny, Pis.
lalik (zam. laik), braciszek zakonny, Pis.
lamentář, elementarz.
lańcux, lańcusek, łańcuch, Pis.
lankur, strapienie, Głęb.
látaýec, wir powietrzny lub wodny.
latoś, tego roku.
lecy w złożeniu odpow. ogól. pol. -bądź lub -kolwiek n. p. lecyfto, byle- kto, lecyco, cokolwiek, lecykady, gdziebądź, Pis. podob w czes. lecco, lecikdo; po słowacku: lečičo, lecijak, leckto.
livy! livy! sposób przywoływania gęsi, Głęb.
lolo, kij (w jęz. dzieć.), Pis.
lubejus, Pol. lubeus, Pis. jubileusz!
luxt, przeciąg, powietrze, z niem. luft.
lulać, kołysać (do dzieci); lulu! śpij.
lulka, kołyska, Pis.
lumero, numero.
lump, lomp, łajdak.
lumpovać, lompovać, włóczyć się, żyć niemoralnie, Pis.
luverńá, Alwernia, Głęb.
lyrek, człowiek, niezgrabny a przytém leniwy, Pis.

wapa, wielka niezgrabna ręka.
wátać, bić.
wataś, elegant, Pis.
wodka, łopatka służąca do zgarnywania ziemi z pługu przy oraniu, Pis.
woić = wátać.
wońscák, przeszłoroczniak, czesk. lonšťák.
woński, przeszłoroczny; wońskiego roku, przeszłego roku.
wubek, 1) dudek, 2) przezwisko: ty wubku!
wusknąć, uderzyć, Pis.
wydzbák albo wydzboń, wysoki a niezgrabny mężczyzna, Pis.
wykać, pić.
wyse kýaty, puste, niepełne kwiaty, Monow.
wyśina, nazwa krowy maści brunatnéj z białą głową.

má nogi jak podolski złodziéj, ma wielkie nogi; má po tymu gwove, zdatny do tego, Głęb. Pis.
mać, matka (w pieśni), Pol.
maćek, ten co dużo jé.
mądrala, człowiek przemądrzały.
máj, bukiet z gałęzi jodłowych, ozdobiony kolorowym papiérem

i przywiązany (w maju) na wierzchołku drzewa przy domu, w którym jest „wadná dżévka“, Głęb.
máli, prędzéj; w gw. jurk. máżli.
maluty! maluty! albo mali! mali! tymi wyrazami przywołują nierogaciznę.
mamcura, kobiéta dobrze okryta, różnymi łachmanami przyodziana czyli „zamamcuřoná“, Pis.
mamrać, mruczeć.
mamrák lub ḿimrák, ten, który mówi niewyraźnie, Pis.
mańera, zwyczaj, usposobienie człowieka, Pis.
marcha, przezwisko, Pis. — Grabowski: „wyraz obelżywy, koń stary (germanizm)“, tymczasem w starosł. mrъša: ścierwo, czes. mrha, słowac. mrxa.
marek, gorzałka, Pis.
marḱew, marchew, por. czes. mrkew.
markotno ḿi, przykro mi, żal mi.
markotny, rozżalony.
maślox 1) gatunek grzyba; 2) ten co zawsze płacze; w gwar. jurk. maślák.
mazák lub mazgáj, ten, kto jest bardzo skory do płaczu, Pis. zob. ślipták.
mazalánka, spodnica, zob. obyrtacka, Pis.
ḿędzá, miedza, Pol.
mentel, motyl, Pis.
ḿigutem, prędko, Pol. zob. v lukće.
ḿimrać, mówić niewyraźnie; stąd ḿimrák lub mamrák (zob. wyż.).
ḿiś, człowiek tłusty i dużo jedzący, Pis.
mlostek, naczynie gliniane mające u dołu z boku mały otwór, którędy można mléko spuścić, zostawiając śmietankę, Pis. Grab.
mlycák, człowiek tłusty, białéj cery, Pis.
moc, dużo.
mocḱi, dużo, wiele: ńe tak mocḱi véksy, nie o wiele większy, Pis. czes. mocko.
moskál, ten, co dużo jé, Pis.
motać śe, (o koniach), iść niespokojnie, nierówno, Głęb.
motłox, także natłok, Pis.
móv́ić albo móv́ić na kśązce, modlić się: on móv́i na kśązce, on się modli, Pis.
mrov́ec, gen. mrovca, plur. mrovce (slowack. mravec-ce) mrówka, Pis.
mřygodźák, człowiek, który dużo jé a nie może się najeść, Pis.
muckać, całować, Pis.
murdzuś, nazwa krowy o sierści szarego koloru.
muzycek, zdrobn. od „muzyk“: zagrájze ḿi, mój muzycku, wadńe! Głęb.
mycka (niem. mütze), czapka.
ḿyḿec, niemiec.
myntel, motyl, Pis. zob. mentel.
myntopyř, niedoperz, Pis.

na barany vżąś, ńéś na baranax, brać na plecy, nieść na plecach (dziecko, człowieka), Pis.
na imostratne, na nic, na darmo: ta tvoja robota to vsytko na imostratne, Pis.
na kaput vyjś, na nic zejść, zejść na biédę, Pis.
na křyz żdżebwa nic ńe zrobić, nic zgoła nie zrobić, ńic na křyz żdżebwa ńikadecki ńe zrob́i, Głęb.
na „odv́ecyř, na popołudńu, n. p. ob́ycáw přyjś na „odv́ecyř; ale přysew „odv́ecoro (popołudniu).
na „opak, odwrotnie.
na pańsḱe xodźić, chodzić na robotę do dworu; rob́ić jak na pańsḱem, robić powoli.
na paskudę rob́ić, r. na złość, dokuczać, Pis.
na pozdorędżu, na pogotowiu.
nadyś kogo, spotkać kogo.

najdux, dziecko nieślubne, Dankowice.
naprać, nawalić dużo, pomieszać jedno z drugiém; także zgawušić, Pis.
nárymńe, ńagle, Głęb. náremńe, Pis. (czes. słow. náramný).
nąś, nalyś, znaléść, Pis.
naśpárovać, zaoszczędzić.
ńepeć 1) nie na rękę, nie do smaku, Głęb. 2) źle, strach: juz bywo śńim ńepeć, już było z nim źle; jak v́idźáw ńepeć, dop̕yř učyk, jak widział, że źle itd. Pis.
ńe to boze! niedopiéroż, tém bardziéj: on mu dáw radę, a ńe to boze ty! (a niedopieroż ty!) Głęb.
ńeckuś, człowiek, któremu się nie chce pracować, Pis.
ńe wáp̕e, nie prędko, Pol.
ńemrava, przezwisko, zwłaszcza człowieka głupkowatego, Pis. czesk. nemrava, nieobyczajny człowiek.
ńeskoro, późno, Pis.
ńetrvać, nie dbać o co, Pis.
ńeuswuxany, nieposłuszny.
ńika, nigdzie, Głęb. Pis.
ńikstura (zam. mikstura), gorzałka, Pis.
ńiźińer, inżynier. Pis.
no iśći, tak jest, Pis.
norek (zam. nurek), człowiek lub zwiérzę bardzo zmoczone, Pis.
nynać, leżeć (do dzieci), nyny! spać!

obćapać śe, objeść się, Pis.
obęckać śe = obćapać śe, Pis.
obervus, obszarpaniec, włóczęga, tyle co obládra, tylko się zwykle używa o mężczyznach.
obeźryć, obejrzyć się.
obládra, człowiek (zwykle kobieta) zaniedbany tak co do powierzchowności jakotéż i moralnie, Pis.
ᵤobléś, obrazić; używa się nieosob. oblazwo go to ᵤokropńe! bardzo się tém obraził.
obol, człowiek otyły.
objeśić, obwiesić Głęb.
obscekać kogo, obmówić, oczernić.
obštuxać śe, poprzestać na czém, obywać się czém, n. p. e to śe ta tém moze obštuxámy, ńe potřeba kupovać.
ᵤobsuć śe 1) obsypać się, otoczyć się n. p. dziećmi.
obujek (czes. obůj, oboj), kołnierz, Pis.
obyrtacka, spodnica wierzchnia (co innego ćasnoxa), służąca do codziennego użytku, Bulow. Pis. zob. mazalánka.
obyrtál, w zwrocie: xodź do obyrtála! chodź w obroty, chodź do tańca (jeżeli się kogo ma bić), Pis.
ocętwy 1) niezgrabny, nieruchomy; 2) uprzykrzony, Pis.
oćypka, wiązka suchych patyków, Pis.
odąć, rozdąć (o chorobie krów), n. p. odyno srokule, Pis.
oddać, wziąść do wojska: vadov́ice ḿasto djábli sfondovali, ino ḿe zav́eźli, zaráz ḿe oddali (= wzięli do wojska), Monow. Pis.
odhepnąć śe, zob. hepać śe.
ᵤodróbka, odrobina, kawałeczek.
ody ino ody! oda ino oda! wykrzyk. używany w pieśniach, Monow.
ᵤogórki k'iśić, chodźić z wyćiągniętą koszulą, Głęb.
ogibać śe, chwiać się, n. p. „żelony mostecek ogibá śe.“ Pol. por. czes. hýbati, poruszać.
ᵤojcov́icka, ojcowizna, dom ojcowski; „ścany ᵤojcov́icki“, Głęb.
ᵤok'iśić śe, opić się, Głęb.
ᵤokᵤocek, snopek słomy, Głęb.
okropecny, bardzo wielki.
opařelisko, bagno, Pis.

opleeek (czes oplecek, oplecko: słwc. oplecko), gorset, stanik u sukni.
ordynarny, podły.
„orlopńik, urlopnik, Pis.
ormiján, mężczyzna wysokiego wzrostu, Pis.
osve (stsł. осьѣнь praeter; осьѣнѥ sine Mikl.) osobno.
oskardzyć, oskarżyć.
„ošklivy (czes. ošklivý), 1) szkaradny, paskudny; 2) łakomy, Pis.
oškubek, przezwisko: oškubku, Pis.
oswa (czes. i słwc. osla), osełka, Pis.
ostuda (czes. ostuda), kłopot, niedogodność: strasną mám ostude z tém, Pis.
osydny, fałszywy, oszukany, niezrozumiały (po czes. ošiditi, oszukać), Pis.
otok, oto, Pis.
„oždžérać śe, wołać głośno, wrzeszczeć, Pis.
„ozgraj, rozrywka, Głęb.
ozralec, ten co dużo jé, Pis.

paćák, paćácek, małe tłuste dziecko, Pis. (w Wadowicach paćuk = prosię, świnia).
pácýić śe, pastwić się.
pacva, zob. Grab. mówią także pocva: cy će pocva nadała i t. d. w tém samém znaczeniu.
pajta, bróg, Kęty.
palele, kapelusz (do dzieci) Pis.
pálica i palica, głowa, Pis.
pal'ice, palce, Pis.
pálnąć, uderzyć silnie, Pis.
paprák 1) dziecko, które się przy jedzeniu lub zabawie zwykle powala; 2) człowiek dorosły, który nie jest biegły w swoim zawodzie n. p. murarz, malarz, adwokat i t. p. Pis
para, gorzałka, Głęb.
pazera, człowiek lubiący kląć.
pazerovać, kląć, złorzeczyć, Pis.
pęcák, jęczmień. Pis.
pednąć. pedżeć, powiedzieć.
pęk, garb.
pękaty, garbaty, Pis.
perlik, młot do tłuczenia kamieni.
ṕeron, piorun.
ṕeśćoxa, nazwa krowy obłaskawionéj, Pis.
pluca, płuca, Pis.
po pytańu xodżić, żebrać, zob. pytać, Pis.
pobuxać se, najeść się.
poćepać, rzucić; „kije poćepali“ = kije porzucali, Monow.
podl'izovać śe (slowac. podlizovat' sa; lisati) pochlebiać, Pis. koło Andrychowa, Jordanowa i t. d. podlizovac = pochlebca.
podmurańec, pomarańcza, Pis.
podýyl, podýela, dokąd, dopóki, jak długo, Pis.
podživać śe, oglądać coś: xodżmy śe podživać, Pis.
podżýigać śe, zachorować w skutek dźwigania ciężarów.
poxrońić, uprzątnąć, zrobić porządek n. p. w mieszkaniu, Pis.
powedńe, południe.
ṕówskřynek, mała skrzyneczka (krupka) wewnątrz skrzyni przybita, Głęb.
pomćtwo, kilka gałązek hoinowych związanych razem, służ. do zamiatania.
pónevka, panewka, Pis.
ponknąć śe, posunąć się.
porącyć, poruczyć, polecić; używa się zwykle w zwrocie: porącono to P. Bogu = Głęb.
poradzić komu, podołać komu, pokonać kogo, Pis.
portḱi skroić komu, wybić kogo, Głęb.
pořad (czes. pořád, pořáde, pořádem) raz po raz, Pis.
posoćić (czes. posotim), popychać, Pis.

poťek, chrzestny ojciec; potka, chrzestna matka, Kozy, zob. putek, putka.
povązka, mała torebka, przez którą się mléko cedzi, Pis.
povýžąś śe, przychodzić do zdrowia coraz lepiéj wyglądać po chorobie; zob. braxtać, vybraxhtać śe, Pis.
prać śe, hałasić, tłuc się, Pis.
prajs, l. mn. prajzy, prusak, Mon.
překopyrtnąć śe, przewrócić śe, Pis.
převžąś śe, zapaść na zdrowiu w skutek ciężkiéj pracy fizycznéj, Pis.
přezalécać, stracić coś zalecając się do dziewczyny: „kśęzy parobecek, straćiw papóręcek — straćiw, přezalécáw, teráz bedźe ryćáw“, Głęb.
přezbyć, przekonać.
přezva, przezwisko, Pis.
přody, prędzéj, raczéj: přodybyk tobe dáw jak „onymu, Pis.
prosacyjá, procesyja, Pis.
přycyknąć, przylać n. p. troche mléka, Pis.
přyćyrać, młócić z grubsza snopy nierozwiązane, Głęb.
přyliźńik, pochlebca, zob. podlizovać śe, Pis.
přyřnąć, uderzyć, Pis.
přyžryć śe v co, spojrzyć na co: „co śe přyžry v ńelǵi „ontář, zalévá śe wzami“, Głęb.
pśi! pśi! wołają na psa (przywołując go).
pśińec, nic; w zwrocie: jest tam pśińec = nie ma tam nic (podobne znacz. ma czesk. psinec), Pis.
pucovać 1) czyścić; 2) jeść dużo a prędko.
pucyć, męczyć, przyciskać, gniéść; porówn. czes. pučim, Pis.
puxa, twarz człowieka tłustego: ale má puxe! Pis.
putek, chrzestny ojciec, Grab.
putka, chrzestna matka (czes. puta niem. pathe), Pis. Grab.
putńá, naczynie do wyciągania i noszenia wody, Pis.
pykać, palić fajkę, puszczać dymy, Pis.
pyskác, człowiek kłótliwy.
pytać, prosić na wesele, Pis.; u górali biesk. prosić, żebrać.
pyty! pyty! tymi wyrazami przywołują kury, Pis.
pyzda, hycel, Pis.
pyzglác plur. pyzgláki, chłopiec brudny, niemyty, nieczesany.
pyzglać śe, robić z czémś brzydkiém (n. p. z węglami) i powalać się, Pis.

rażno, szybko, prędko.
rebekovać, rzygać.
reǵemenćki albo regamenćki zam. regimencki, bardzo wielki; zwykle w przekleństwach n. p. regamancko sawaputo, Pis.
rekt (niem. recht) w zwrocie: más rekt.
reśpek, respekt, Pis.
rogác, drzewo rogate, gałęziste, które się wbija w ziemię, i na które się potém siano wkłada, aby prędko wyschło, Pis. u górali biesk. ostrev.
rozbuxańec, człowiek rozpustny, Pis.
rozćepać, porozrzucać, pomierzwić n. p. śano rozćepane, Pis.
rozegnać śe, rozpędzić się: rozegnáw śe, bo kćáw přeskocyć křypope, Pis.
rozmarkoćić śe, rozżalić się.
rozmazany albo rozmazglany, tak nazywają dziecko często płaczące, Pis. zob. mazák, ślipták.
rozpucyć, rozgniéść, Pis.
rozpuśćić ćelęta, nie mieć pod szyją zapiętéj koszuli, Głęb.
ruby, gruby, Pis.
ruwa 1) rura, 2) człowiek głupi.

ryceć, płakać.
ryxtovać albo ryktovać, przysposabiać.
ryl, ryj u świni, Pis.
ryma (strsł. rema, czes. ryma) albo katár, katar, Pis.
rypać, iść prędko; najczęść. w imperat.: rypáj!
rypnąć, uderzyć, r. se, wypić wódki.
rysavy (czes. rysavý) czerwonawy, rudy; o człowieku z rudą głową Pis.
r-zać, rżeć, 3 os. l. mn. r-zają = rżą, Mon.
řgḿi, grzmi, Pis.
řnąć, uderzyć.
řomńe, dosyć, dosyć dużo, Pis. Głęb Grab.
řympolić zam. řempolić.

sabel, szabla, Głęb.
sačać zob. socać.
saframentńik i sapramentńik, przezwisko złośliwe, Pis.
sakulęcḱi, przymiotnik używ. w przekleństwach n. p. ty sakulęcḱi drábe! Pis.
salaryjá, płaca, Oświęć. (łać. salarium).
salavy, szalony; w gw. jurk. w zagad. salawy.
śandar, żandarm, Pis.
śara, wódka, którą piją na weselu po czepinach, Głębow.
śasnąć, uderzyć, Pis.
satřyć „znać z daleka, znać tylko z widzenia“, Grab., ma także znaczenie ogólniejsze: umieć, znać niedokładnie, nie pamiętac dobrze, mieć o czémś niejasne wyobrażenie; mówią n. p. satřę troxe cytać, umiem cokolwiek czytać, Pis.
scadra, scypa, drzazga.
śćárać, powalać, poplamić.
śćiv̇ara, pśávara, przekleństwo: ty śćiv̇aro!
śćojzy-na! lub śćoj-na! wołają na krowy, aby się pasły, Pis.
scyrbác 1) nóż wyszczerbany; 2) człowiek, zwłaszcza młody, któremu brak kilku zębów z przodu; tożsamo znacz. ma przym. scyrbaty.
śekać, siéc (w pieśni), Pol.
septák, zegarek.
seredźić, mówić z oburzeniem, Pol.
setny, dość duży.
sxrońić, sprzątnąć, zob. poxrońić: schroń to, sprzątnij to! Pis.
śivasy, siwawy.
skamrać, prosić, żebrać, zob. żladrać, Głęb. w czes. skamrati,
skardzyć, skarżyć.
śklédźić, szukać czego i brać z cudzéj własności. Pis.
skocka, pchła, Pis.
skomleć, prosić ustawicznie, naprzykrzać się, Pis.
skřęk = żv̇ink (o ludziach), Pis.
skrobnąć, uderzyć silnie.
skrony, dla, z powodu n. p. skrony ćeb́e ḿe ŭoćec zeřnyw, Pis. podobnie w gw. zebrzyd.
śkróś, dla, z powodu.
škubać, skubać, Pis.
škucina, (czesk. škutina) 1) szczecina; 2) przezwisko małego chłopca używane zwykle wtenczas, gdy się na kogoś wielkiego zrywa, Pis. w gw. jurk. oskućina, odrobina.
skumoś, niby: skumoś śe to vybrawo, a přeće dés láw = niby się wypogodziło i t. d. Pis.
skveres, kłopot, biéda.
śládra, kobiéta włócząca się po ulicach, bezwstydnica; zob. šurpet, obládra, Pis.
ślajsa (niem. spleisse), kawałeczek drzewa smolnego do świécenia, smolówka, Głęb.
ślajf́yř, szlifierz, Pis.
ślipták albo mazák, płaczek.

swapa, wielka i niezgrabna noga; stąd swapák, człowiek niezgrabny; wyrazu tego używają szczególnie wtenczas, gdy ktoś komu nogę przydepce, Pis. czes. šlapati, stąpać, šlapač, šlapák i t. d.
s$_u$ovać, schować.
swovík, nazwa psa.
šmajxlovać śe (z niem. schmeicheln) pochlebiać, Pis. zob. podlizovać śe.
śmarnąć (smarnąć), uderzyć, Pis.
śmergust, śmigust, Pis.
śmigać, wywijać batem.
smolić, pić dobrze trunki.
smontář, cmentarz, Pis.
šnáxrać, szukać (n. p. po garnkach) Pis.
snorka, wstążka, Kozy; słowck. šnôra, šnôrka, czesk. šnura, sznur.
śnupać, zażywac tabakę; śnupacka tabaka, Pis.
śnupák albo šnupák, ten, który tabakę zażywa, Pis.
socać albo soćić (czes. sotiti), pchać, popychać; zob. posoćić, Pis. Grab. mylnie: saczać.
spařyć kogo, uderzyć; spařyć co, ukraść, Głęb.
śpigwo, lustro. Pis.
spomóc komu co, dać zły przykład, nauczyć czego złego (o dzieciach) n. p. pocoś mu to spomóg? Pis.
sporo, dość dużo; spory, dość duży.
špoták = špotlák, Pis.
špotlák, niezgrabny człowiek.
špotlavy (przymiotn.), niezgrabny, Pis.
śpryca (niem. spritze), sikawka, Pis.
spucovać, zjeść wszystko.
śrank (niem. schrank), szafa do przechowywania ubioru, Pis.
srokula, nazwa krowy pstrokatéj, Pis.
srovy zam. surowy, Pis.
śryb́inka, srebrnik (w pieśni weselnéj), Głęb.
stáplać, zmaczać, Głęb.
stará, żona; stary, mąż, Pis.
staraśic, zmieszać, Pis.
stopa, nazwa takiego psa, który ma na nogach sierć innéj barwy, niż na całém ciele, Pis.
śtoparcyć, wystawać, wystérczać: kij stoparcy ponad wóz; na dźéwce spodnice stoparcą (jeżeli są wykrochmalone), Pis.
strąćić śe (o bydle), zatrzymać się na pastwisku, paść się.
strękoviny, zrękowiny, zaręczyny, Pis.
střevąga, 1) gatunek małych ryb; 2) człowiek szczupły, Pis.
strugnąć milijońsko, dobrze kogo uderzyć, Głęb.
stryk, stryj.
štupać, iść prędko; najczęściéj tylko w imperativie używane: štupáj! Pis. zob. rypać.
stuřyć (czes. štůřiti) pchnąć, Pis.
subrańeć, szubrawiec.
suka, rodzaj hamowidła u wozu.
šupać, siedzieć (do dzieci), Pis.
šurpet i surpet, 1) stara wydarta suknia; 2) kobiéta włócząca się bez zajęcia, ulicznica, Pis.
svacyna (czes. svačina, svatčina), podwieczorek, Pis.
svák, mąż siostry ojca.
švandrać, mówić obcym, niezrozumiałym językiem.
švarny, zgrabny.
sv́inąć, zwinąć.
sygnovać, dzwonić w mały dzwonek czyli sygnaturkę na kościele.
syrvátka obok cyrvátka, serwatka, Pis.

tamok, tamoj, tam.
ta-stąd, stamtąd, Pis.
tela, tyle.
tfóř, tchórz.
twuk, 1) ta część przy stępie, którą się ziarno otłuka, Pol. 2) przezwisko człowieka niezgrabnego, Pis.

táryń, tarń, Pis.
totrać, grzebać w czémś (zwłaszcza jeżeli się przytém można powalać), Pis.
třa albo třeja, trzeba, Pis. Głęb.
trávńica, gruba płachta służąca do noszenia trawy.
trefić, trafić; podobnie w Wadowicach i okolicy.
třepot, ten co zawiele mówi, Pis.
truxla, 1) dźiéwczysko, stara kobieta; 2) stary koń, Pol.
trufać, ufać sobie, być zarozumiałym, Pis.
trvać o co, dbać o co.
tulać še, toczyć się, Pis.
turák (czesk. i słowac. turák: półgrosza) piéniądz, grosz: „napijze še napij, jak más turák jaki — jak ńimás turáka, napij še z potoka“, Głębow.
tu-stąd, stąd, Pis. zob. ta-stąd.
tutać, pić (do dzieci).
tutok, tutaj.
tutrać, dudrać, zob. totrać.
tybetka, chustka na głowę, także batysová chustka, Pis.
tydżeń, gen. tydńa; dva tydńe, pęć tydńi i t. d.
tyrknąć (czes. trkati, bóść), popchnąć, kopnąć n. p. kamień nogą, Głęb.
tygrys, nazwa złego psa.
tyrceć, gadać wiele a prędko.
tyrola, nazwa krowy.

uburdać se co, powziąść jaki zamiar.
ubzduřyć se = uburdać se.
ućéracka, ręcznik, Pis.
udřyć, uderzyć kogo znienacka.
ufojtany, powalany (o dzieciach), Pis.
ugádany, także rezolutny, rozmowny, Głęb. Pis.
„ujek, wuj.
ujęty, uparty: jakiś tyz ty ujęty! Pis.
ujma, wyraz używany w przekleństwach: cy će tu ujma přyńeswa, Głęb.
ujmák, dziwak, Pis.
ukráć, ukrajać; ukráw, ukrajał, Pis.
undże, ujdzie, Pis.
usárgać, usárgany, zawalać błotem.
uscyknąć i uščyknąć, uszczknąć, Pis.
usknąć, uschnąć, Pis.
uślądrany = usárgany, Pis.
uśliptany, zapłakany.
usmátrać, zabrukać, Pis.
ušpyrać, uzbiérać.
utáplać še, potáplać še, umaczać się.
utřaskany = usárgany, Pis.
uvijać še, śpieszyć się.

v bosu (xodżić), boso, Pis.
v lukće, prędko, Pol. = migutem.
v přodku być, wyprzedzać innych n. p. przy żniwie, Monow.
vacek (niem. watsack; wyraz w czeszczyźnie także używany), kawałek szmaty, w którą się zawija cukier i bulkę w mléku umoczoną i daje dziecku do ssania zam. piersi. Pis.
vágovać še, vahać się, Pol. w Wieliczce. zvágovać še, iść poza szkołę.
válać še, rozwalać się, leżeć: „voláwbyk já voláw, zeby me břux boláw — bobyk ńic ńe robiw, inobyk še váláw, Pis.“
vanáty, gatunek jabłek.
vancki, gatunek gruszek, Głęb.
vandrovać, iść, podróżować, Głęb.
vár, gorąco, upał, Pis.
varovać cego, szanować, oszczędzać: „v kawamajki (= kołomyjki) tańcujće, ino peca varujće, Pis.
vartko, prędko.
vártnoś, wartość, Pis.
varyjáty, pieniądze (rzadziéj).
vela, ile.

vele, wedle, około; zob. kole.
vereda, szkarada, człowiek obrzydliwy: ty veredo = ty brzydaku, Pis. podobnie u górali bieskid.
v́érx, wiérzch: na v́érxu, Pis.
v́érsowek, wiérzchołek, Pis.
vestka (z niem. weste) kamizelka, Kozy. zob. bruślacek.
v́idżeć śklanego boga, opić się, Głęb.
vwócyḱij, włóczęga, próżniak, Pis.
v́o! v́iśta, wykrzykn. zachęcający konie do biegu.
vola w złożeniu odpow. ogól. pol. byle-, -bądź, lub -kolv́ek (zob. lecy): vola-co, vola-ftóry, vola-ḱedy, byleco, bylektóry i t. d. Pis. Grab.
vonegdy, wczoraj, Pis. stsł. onъda, czes. onehdy, niedawno.
vrázać śe, wtrącać się.
vsa, wesz.
vtykać śe, wtrącać się = vrázać śe, Pis.
vybagovać, być wybrednym w jedzeniu.
vyblyscać „ocy, wytrzészczać oczy, Mon. Pis.
vybrać śe, 1) wypogodzić się, Pis. 2) wyprowadzać się z mieszkania, Grab. (w Wadowicach podobnie: přeb́érać śe, przeprowadzać się).
vybraxtać lub vybraktać śe, przyjść do zdrowia; zob. braxtać śe.
vybruśić, wyostrzyć n. p. śeḱérke, Głęb.
vydać śe, pójść za mąż.
vywuṕić, wybić, Głęb.
vymajęcyć (przekręcone zam. wymajaczyć), wymyślić, Pis.
v́yncyl, więcéj, Kozy.
vynokv́ać i vynokv́ić, wydziwiać, wymyślać, być wybrednym, Pis.
vyṕerdek, ostatnie, najmłodsze dziecko; w témsamém znacz. słyszałem ten wyraz w Bochni.

vypřągnąć znaczy także umrzéć: już vypřągnąw, Pis.
vypucovać, wyczyścić.
vypuzdrovać śe, wystroić się, Pis.
vyrcéć zob. bromblovać.
vyryktovać kogo, podejść, oszukać kogo; vyryktovać śe, wystroić się, Pis.
vyscekany, gadatliwy: „jes-ći tam Kaśinka jak ṕes vyscekaná“ (w pieśni), Pis.
vystryxnąć śe, pięknie się ubrać; vystryxńęty, pięknie ubrany, Głęb.
vysposadzić lub vyjexać na ḱim, wypędzić kogo, Pis.
vystuřyć, wypchńąć: v. do pola, za dřv́i i t. p. Pis. zob. stuřyć.
vyżo! vyżo! albo: użo go! wołają na psa, zachęcając, aby się rzucił na kogo, Pis.
vyzolić, wybić, Głęb.

za darmo, darmo.
zabácyć, zapomnieć.
zaby, zęby, Janowice.
zabycyć, zawalać coś n. p. xustke, Pis.
záćistka, zarzutka letnia, surdut letni, Pis.
zackać, zaczekać.
zaćmokać śe (od ćma), spóźnić się z jaką robotą do ciemnéj nocy, Głęb.
zafolof'ić, zawalać błotem n. p. spodnie, Pol. w gw. jurk. zafolovać.
zaǵeřyć śe (w Głębow. zaǵyřać śe) podnieść rękę na kogo w celu uderzenia go; podobnie w Wadowicach.
zágwóvek, poduszka.
zaxraṕeć, ochrypnąć: „ńe bede śṕévawa, bobym zaxraṕawa“, Głęb.
zaiste, zaprawdę: já kśędzom ńe bede, to zaiste máće (= bądźće przekonani), Monow.
zakćáw, subst. masc. zachcenie. Jeżeli ktoś coś jé, a dziecko się

na to patrzy, to mu trzeba dać trochę, boby mu się zaxćawo (do stáwoby zakćáwu) i mogłoby się rozchorować, n. p. mogłoby mu nogę lub rękę skrzywić i t. p. Pis.
zaluḃić, polubić (w pieśni), Głęb.
zápaska, fartuch.
zaśáte, zasiane, Pis.
zaśe, zaś, Brzeszcze.
zaẏiśćić, zazdrościć, Pis.
żaża (do dzieci), gorąco, boli: ńe rus, bo to żaża.
zberdeśić kogo, skrzyczeć kogo, Pis.
zburkocyć = zberdeśić, Pis.
zgawuśić, zmieszać razem.
zǵęty, garbaty, Pis.
zgřebne płótno, grube płótno.
żelazo, żelazo; żeleźny, żelazny; żeleźńácek, garczek żelazny, Pis.
zytńák, przezwisko człowieka niezgrabnego, Pis.
żladrać, prosić, żebrać; zob. skamrać, Głęb.
zmaglovać kośći, wybić.
zmajstrovać, 1) zrobić, naprawić; 2) zepsuć.
zmaśćić, wybić, Głęb.
zmyskać, spóźnić się: podźmy vartko, zebymy ńe zmyskali, Głęb.
zmuda, człowiek słaby, Pis.
zmudno, smutno, Pis.
znąś, znaléść; znádli, znaleźli, Pis.
żradwo, żwierciadło, Pis. podobnie koło Jordanowa, Babiéj góry i t. d.
zurák, chłop ze słomy, którego stawiają parobcy na stodole w poniedziałek wielkanocny, Głęb.
żvakać, ciągle jedno i tosamo powtarzać; zob. bromblovać, Pis.
żvakác, tyle co żẏink 2).
zvędżić, ukraść.
żẏercádko, zwierciadło.
żẏińceć, 1) dźwięczeć; 2) ustawicznie się o coś naprzykrzać (jak dzieci), być niezadowolonym, zob. żvakać, bromblovać, Pis.
żẏink, żẏincek, 1) dźwięk, 2) człowiek ciągle się o coś naprzykrzający, narzekający.
zvudrać, szemrać, Głęb.
zytlák. ten co się porywa do jakiéj roboty, a nie potrafi jéj zrobić, Pis.

Uwaga. Z wyrazów podanych przez Grabowskiego należy pisać: comřyć (nie comżyć), dźvéře, gád, já temu ńe křyv, kváki, precki, daléj: snaźńe, sternál, zuřyć.

Epiteta złożone
u Sebastyana Fabiana Klonowicza

opracował
Jan Maxymilian Pawlikowski.

Dzieła Sebastyana Fabiana Klonowicza mają dla nas z wielu względów nie małe znaczenie. Naprzód przypadają one na świetną epokę rozkwitu naszéj literatury, która potrafiła poznać skarby ukryte w ojczystym języku i w całéj pełni wydoskonalony zastosowawszy do poezyi doczekała się w krótkim czasie wspaniałych utworów; daléi malują nam dokładnie ówczesny stan Polski saméj w sobie i w stosunku do ościennych państw, jak „Pożar i upominania do gaszenia“, gdzie poeta swe zapatrywania na sprawę z Turkami rozwija nie szczędząc dobrych rad i zachęty. Nareszcie ostry, satyryczny poemat p. t. „Worek Judaszów“ daje nam w jak najjaskrawszych barwach poznać ówczesne zepsucie obyczajów.

Charakterystyczną cechą tych utworów jako też i innych, do których zaliczamy „Żale nagrobne na śm. Jana Kochanowskiego“, „Flis“ i „Pamiętnik książąt i królów polskich“, jest jasność w przedstawieniu rzeczy i obrazowość, o którą poecie, jak się zdaje, najwięcéj chodziło. Ta to strona spowodowała, że poeta bardzo często trafne i charakterystyczne epiteta nadaje poszczególnym postaciom z bajecznych czasów tak starożytnych jak i naszych, obok czego także zwierzęta, drzewa i rośliny występują ozdobione gęsto epitetami, z których większość złożoną jest jużto z dwóch rzeczowników, jużto z przymiotników, lub nawzajem rzeczownik z przymiotnikiem złączone tworzą formę przymiotnikową. Taki objaw ma swój początek w językach starożytnych, przedewszystkiém zaś jest on właściwym językowi greckiemu, który nader liczne wykazuje formacye złożone, a tém bardziéj nas to uderzyć musi, jeżeli go porównamy z j. łacińskim, bardzo słabo w tym

względzie rozwiniętym*). Łacina nie kocha się w złożonych wyrazach, jedynie tylko naśladując j. grecki próbuje sił swych na téj drodze.

Z nowszych języków niemiecki można porównać co do téj właściwości z greckim, a polski z łacińskim i to z bardzo małémi zastrzeżeniami, bo licznych na to dowodów dostarczają same te języki, niemiecki wykazujący rozliczne złożone formacye, polski zaś unikający ich stanowczo, jako niezgadzających się z duchem jego.

Nie można zaprzeczyć, że są i w polskim j. złożone wyrazy, czego dowodem dzieła naszego poety, bo tu na setki ich liczyć można, jednak nie rozwinęły się one same z siebie, przeważnie bowiem naśladownictwu powstanie swe zawdzięczają. Przeważna część epitetów napotykanych u Klonowicza nie z jego własnego pomysłu powstała, bo za wzór służyły mu greckie, a niekiedy łacińskie — te już można powiedzieć z drugiéj ręki — które bardzo często dosłownie, czasem zaś w nieco zmienionéj formie oddał, zatrzymując jednak w nich istotną cechę osoby lub rzeczy, któréj dotyczą.

W taki sposób utworzył nasz poeta większą część epitetów złożonych, reszta zaś zdaje się być płodem jego własnéj fantazyi.

Wymieniając poszczególne epiteta a zarazem objaśniając, dlaczego je poeta dodał, staraliśmy się przytoczyć odnośne miejsca w dziełach starożytnych pisarzy, skąd je Klonowicz mógł zaczerpnąć, co zaś do innych, nie stanowiących istotnéj cechy jedynéj tylko postaci, ograniczyliśmy się tylko do przytoczenia greckich lub łacińskich wyrazów, według których poeta swe epiteta formował.

1. *Acridophagi* (l. mn. czytamy o smakoszach rozkoszujących się szarańczą. Wyraz ten najdosłowniéj z j. greckiego wzięty jedynie polską końcówkę posiada, ἀκριδοφάγος bowiem oznacza człowieka jadającego szarańczę.

2. *Białogłowski* t. j. dotyczący niewiast. Złożony ten wyraz ma swój początek w białém głowy zawiciu, podwice, któréj kobiéty używały. Por. Sam. Bog. Lindego: Słownik j. polskiego.

3. *Białokurowaty.* Zaczerpnięty ten wyraz z j. rosyjskiego, gdzie na oznaczenie człowieka blondyna jasnego używa się бѣлокурый, oznacza zaś człowieka włosów bardzo jasnych, a zarazem powolnego flegmatyka. Porównaj Słownik Sam. Bog. Lindego.

---

*) Por. Fryderyka Stolza: „*Lateinische Nominal-Composition*“ str. 7, 9. — Nadto Pawła Uhdolpha: „*De linguae latinae vocabulis compositis*“, str. 2, 3.

4. *Błotolożny*, dodane świniom dla ich zwyczaju zakładania legowisk w błocie i gnoju. U Homera w Odys. ks. X, w. 243 czytamy: σύες χαμαιευνάδες, z czego poznać można, że Klonowicz nie dosłownie wprawdzie przetłómaczył gr. epitet, ale go naśladował. Por. Hor. Epist. I, 2, 26: *amica luto sus.*

5. *Bogowojny.* Używa poeta tego epitetu mówiąc o Cyklopie. W słynnéj dziesięcioletniéj walce Zewsa z Tytanami, opisanéj przez Hezyoda w Teogonii od w. 453—820, widzimy Cyklopów niosących tylko pomoc Zewsowi przez podanie mu błyskawic i piorunów, wcale jednak żadnego więcéj udziału w téj walce niebiorących. Późniejsi poeci pomięszali mity dotyczące Gigantów, olbrzymiego rodu ludzkiego, z podaniami o Tytanach i każą im również przeciw bogom walczyć (Por. Owid. Metam. I, 151). Że zaś Gigantów i Cyklopów wspólne siedziby na Sycylii w okolicach Etny łączyć miały, gdzie ci ostatni w Wulkana kuźni dla Jowisza pioruny kuli (por. Wergil. Georg. IV, 170—175; Owid. Metam. I, 259), przeto tradycya późniejsza pomięszawszy mity z osobna ich dotyczące przedstawiła Cyklopów, jako wspólnie z tamtymi walczących przeciw bogom olimpijskim.

Klonowicz, jak się zdaje, idąc za tą tradycyą nadał Cyklopowi niestosowny epitet, bo sprzeciwia się temu, co starożytni poeci podają. Co się zaś tyczy samego wyrazu *bogowojny*, to odpowiada on najzupełniéj greckiemu θεομάχος

6. *Bratobójca* gr. ἀδελφοκτόνος. Tak nazywa poeta Lecha II-go, który według podań brata swego miał zabić.

7. *Bykorodny.* Epitet pszczół, które według tego, co Wergilius w Georg. IV, 295—314 mówi, z wnęrzności byka się rodzą. Naprzód, powiada poeta, rozcina się byka zabitego, na jego skórze rozkłada się wycięte trzewia, pod które podkłada się macierzanka i inne rośliny. Po uskutecznieniu tego pozostawia się byka w miejscu zewsząd zamkniętém, gdzie przez kilka dni leży, gdy zaś naznaczony czas upłynie, rodzą się z wnętrzności jego pszczoły i rojnie wylatują. Sam zaś epitet zaczerpnął poeta z Meleagra Sielan. do wiosny II, 13, gdzie czytamy: βουγενεῖς μέλισσαι.

8. *Cienkonogi* pająk. Prawdopodobnie gr. ταναύπους posłużyło tu poecie za wzór do utworzenia polskiego epitetu.

9. *Ciężkowonny*, gr. βαρύοσμος, łać. *graveolens.* Epitet kopru mającego zapach bardzo silny i odurzający.

10. *Czerwonołby.* Żydowi, okrutnemu lichwiarzowi, nadany ten epitet, aby przez rude włosy uwydatnić podłą jego, fałszywą naturę.

11. *Czerwononosy.* Poeta używa tego epitetu mówiąc o dzikiém ptactwie, wnosić jednak można po kolorze dzióba, że się to do dzikich gęsi odnosi.

12. *Czarnogrzywy*, czytamy o koniu. Wzięty ten epitet z Iliady gdzie w ks. XX, w. 224 czytamy o koniu κυανοχαίτης; tak samo u Hezyoda Scut. Herc. w. 120.

13. *Darmochlub.* Mówiąc o człowieku próżnym, który wiele o sobie rozprawia wszędzie się chwaląc, choć niesłusznie, dodaje mu

poeta powyższy epitet oznaczający, że nadaremne jego chełpienie się, bo zła natura zawsze wyjdzie na jaw.

14. *Dawnowieczny*, na wzór gr. παλαιγενής utworzony ten epitet dodany bohaterom greckim, dla oddania starożytnych czasów, w których żyli.

15. *Demogorgonowe* pola. Prawdopodobnie sam Klonowicz utworzył ten złożony epitet, nie spotykamy się bowiem ani w greckich autorach, ani w rzymskich z takim wyrazem. Druga część składowa zrozumiała odnosi się do trzech Gorgon, córek Forkysa, pierwsza zaś *demo* zawiera w sobie gr. δαίμων (straszny, zły duch, demon); cały więc epitet wraz ze słowem, do którego przynależy, oznacza straszne, grozą tchnące miejsca, będące siedzibą trzech Gorgon.

16. *Dłoniatonogie* gęsi. Trafny ten epitet daje wyobrażenie nóg gęsich, których palce błoną spięte kształt dłoni przedstawiają. Poeta nazywając je tak poszedł za Pliniuszem, który w Hist. Nat. ks. X, r. 13 nazywa je *palmipedes*.

17. *Dwonogie* i niepłoche łanie, gr. δίπους łać. *bipes*. Rzeczywistym złożonym epitetem jest *dwonogi* sam przez się zrozumiały, całe zaś przytoczone określenie oznacza kobiety wyzute z wszelkiéj wstydliwości.

18. *Dwopożytny* pęst, według δίκαρπος utworzony. *Pęst* oznacza pręcik kwiatowy, co zaś do *dwopożytny*, to są pewne gatunki roślin, które dwa razy do roku owoce przynoszą.

19. *Dwugrodne* Wilno. W mieście tém były dwa zamki, z których jeden wyższy, a zarazem mniejszy drewnianym był, drugi zaś niższy, a większy. W pierwszym palił się wieczny ogień Znicza, drugi był rezydencyą wielkich książąt.

20. *Dwuwierzchni*, epitet Parnasu zakończonego dwoma wierzchołkami. Por. Ow. Met. I, 316; II, 221: *Parnassusque biceps*, gdzie wyrazowi *biceps* nasz dwuwierzchni odpowiada, choć nie zupełnie dosłownie. Por. nadto podobny gr. epitet Parnasu δίλοφος Sof. Ant. 1127.

21. *Dybiwieczorek*. Wymyślony przez poetę epitet oznaczający złodzieja dybiącego nocą na cudzą własność.

22. *Dziesięćnitna* arfa. Choć arfa bezwarunkowo więcéj niż dziesięć strun ma, to jednak nadaje jéj poeta taką ilość tychże chcąc prawdopodobnie gr. δεκάχορδος λύρα w polskiém oddać.

23. *Dziewięłobrzeżny*. Tak nazywa poeta rzekę podziemną, Styx. W Eneidzie ks. VI, w. 439 czytamy: *novies Styx interfusa*, toż samo w Georg. ks. IV, w. 480. Klonowicz poszedłszy za tą tradycyą nadał jéj właściwy epitet oznaczający, rzekę rozdzieloną na dziewięć ramion, z których każde swe brzegi posiada.

24. *Dziwowrony*. Przytoczyć tu wypada całe odnośne miejsce, aby zrozumieć znaczenie tego wyrazu. W czwartym Żalu mówi poeta:

Nie tak nad grobem płaczą Memnonowym oni
Pod Troją zabitego pana dziwowroni.

Memnon, syn Tytona i Aurory, król Etyopów, poległ pod Troją z ręki Achillesa, śmierć zaś jego opłakiwali, jak się poeta wyraża,

dziwowroni. Epitet ten złożony z wyrazów: *dziw* (podziw) i *wrony* (czarny) oznacza człowieka, który dla czarnéj swéj twarzy podziw u innych wzbudza; w naszém miejscu odnosi on się do Etyopów, którym taka cera właściwa.

25. *Fraibiterka.* Czysto niemieckiego pochodzenia ten epitet ma tylko końcówkę polską, złożony bowiem z wyrazów *frei* i *bieten* oznacza takiego, który dobrowolnie komuś coś nastręcza; w naszém miejscu dodany kukułce charakteryzuje ją dokładnie, jako nastręczającą się samą samczykom goniąc za nimi po lesie.

26. *Gęgogłosy.* Tak nazywa poeta ptactwo błotne, szczególnie zaś odnieść ten epitet wypada do dzikich gęsi, których głos w nim uwydatniony.

27. *Gołowęsy,* epitet Kupidyna, syna Wenery, którego starożytni poeci jako młodego chłopca przedstawiali.

28. *Głosotworny.* Nimfa Echo tak nazwana, bo raz pochwyciwszy posłyszane głosy kilkakrotnie pomnożone po lasach rozsełała. Owidius w Metam. III, 358 nadaje jéj epitet *resonabilis,* do którego nasz podobny znaczeniem.

29. *Gromobójca.* Epitet ten Zewsów oznacza wielką potęgę króla bogów i ludzi, pod którego gromami często ci ostatni padali. Z licznych epitetów nadawanych przez Homera Zewsowi nie znajdujemy żadnego, któryby dosłownie na polskie przełożony dał powyżéj przytoczony, jedynie tylko κεραυνοβόλος ma te same części składowe co i nasz; trudno jednak przypuszczać, żeby go Klonowicz miał uwzględniać i przetłómaczony zastósować, bo się nie znajduje u wybitnych klasycznych autorów gr., tylko jedynie w zbiorach napisów. Przypadkiem tylko, jak się zdaje, dobrał poeta wyrazów oddających zupełnie przytoczony gr. epitet; to zaś pewne, że miał na uwadze Homera epiteta nadawane Zewsowi, jak: ὑψιβρεμέτης, ἐρίγδουπος, τερπικέραυνος, ἀργικέραυνος i t. d.

30. *Ichthyophagi* (l. mn.), gr. ἰχθυοφάγος. Podobnie jak acridophagi z greckiego wzięty, z polskiém tylko zakończeniem, oznacza człowieka rozkoszującego się rybami.

31. *Jednochodnik.* Oznacza konia, który wykonywa ruchy *jednochodne* powstające przez współczesne naprzeciwległych, jednostronnéj nóg pary użycie.

Ruch ten zwany: *jednochoda, jednochód, inochoda, inochód,* jest najbardziéj rączym z ruchów jednochodnych, do których się też zalicza: *Szłap* i *Krocz.*

Wyraz ten *Jednochodnik* już na długi czas przed Klonowiczem był w użyciu, tak w przysłowiach ludowych jako też u poetów, n. p. u Reja*):

Najdzie się do złego inochodniczek.

---

*) Por. Maryana hr. Czapskiego: Historya powszechna konia, t. II, Poznań 1874. str. 182 i nast.

32. *Jednoherbowna* krew t. j. ród pieczętujący się jednym i tym samym herbem.

33. *Jednowieczny*. Przez ten epitet wyraża poeta współczesność wieczną Boga Ojca z Synem, mówiąc:

. . . . *Ojcze świętobliwy,*
Miłego Syna, jednowieczny, żywy. (Pożar).

34. *Kozłonogi*. Poeta nadając ten epitet Satyrom poszedł za Horacym, który w Odach II, XIX, 4, mówi:

. . . . . *et aures*
Capripedum Satyrorum acutas,

gdzie *capripes*, gr. αἰγοπόδης najzupełniéj przez *kozłonogi* oddane.

35. *Krasomowny* Merkury, jako bóg, który ludziom stósowne rady szybko i wymownie udzielał nakłaniając ich do wypełniania woli niebian. Zbliża się nasz epitet znaczeniem do gr. λόγιος nadawanego Merkuremu, a jeszcze bardziéj do łacińskiego *facundus*; tak nazywa Horacy Merkurego w Odach I, X, 1:

Mercuri, facunde nepos Atlantis!

36. *Krzywomyślny*. Kłamcy, oszusty, złodzieje mają, jak poeta mówi, wrodzony krzywomyślny dowcip t. zn., że myśl ich zawsze skierowaną jest do zlego i różnych wybiegów, nigdy zaś prostą drogą nie idą. Nasz epitet jest najdosłowniejszém oddaniem gr. ἀγκυλομήτης nadawanego przez Homera i Hezyoda Kronosowi dla podstępów.

37. *Lekkonośny*. Epitet ten dodany koniowi oznacza, że się lekko i równo z jeżdzcem unosi.

38. *Leśnomowny*. Tak nazwany Teokryt, ponieważ w swych sielankach opisał życie pasterskie po polach i lasach, ich zajęcia i rozmowy, jakie między sobą prowadzą.

39. *Lichwodawca*, ogólnie o procentowiczach użyte.

40. *Liczygrzywna*, dwa razy o skąpcu czytamy ten epitet podobny do częstszego *liczykrupa*.

41. *Łopatonogi*, dodane ptactwu błotnemu. Porówn. objaśnienie pod l. 16.

42. *Łupipszczoła* i *pszczołołupca* t. j. złodziéj pustoszący obce pasieki.

43. *Makoskrzydły* motyl. Poeta dodając motylowi ten epitet przedstawił obrazowo czerwony kolor jego skrzydeł porównywując je z makiem polnym.

44. *Małodobry*. W roli rzeczownika użyty ten epitet przez poetę, czytamy bowiem:

Małodobry skarz go tam! (Wor. Jud)

Łatwo pojąć, że pierwotnie był on dodawanym do rzeczownika oznaczającego kata, z biegiem czasu rzeczownik opuszczano, a epitet przybrał jego rolę.

Co się zaś tyczy znaczenia tego wyrazu, to wspomnieć należy, że tego rodzaju wyrażenia nie są zgodne z duchem naszego języka, lecz naśladują tylko język grecki i łaciński, gdzie zaprzeczone jakieś pojęcie wprost przeciwne znaczenie daje i to w stopniu najwyż-

szym, albo przynajmniéj z silném wzmocnieniem. Jest to figura retoryczna zwana *litotes*. Epitet więc małodobry znaczy tyle, co: nielitościwy, nieubłagany, głuchy na prośby i t. d.

45. *Mężobójca*. Tak nazwana Klytemnestra, żona Agamemnona, ponieważ wspólnie ze swym kochankiem Egistem podstępnie męża zamordowała. Por. Hom. Od. I, 35; III, 193; IV, 529; XI, 409; Eschyla „Agamemnona" i Eurypidesa „Orestesa". Nadto dodanym jest do tego epitetu przymiotnik *sroga* i to nie bez powodu, bo *mężobójca* odnosi się tylko do rodzaju męskiego; chcąc zaś uniknąć nienadającéj się do poezyi formy *mężobójczyni*, a zarazem chcąc oddać po polsku gr. epitet ἀνδροφόνος obrał poeta powyższy sposób do uwydatnienia tego, o co mu chodziło.

46. *Mężowładna*. Epitet Semiramidy, królowéj Asyryi, która choć kobieta potrafiła w państwie swém mężami władać.

47. *Mlekoliczna*. Galateę, nimfę morską, ozdobił poeta tym epitetem. U greckich i rzymskich poetów znajdują się opisy jéj piękności odnoszące się szczególnie do białości jéj twarzy. Por. Teokryta Sielan. XI, 19—21, gdzie Polifem wychwalając piękność Galatei posługuje się różnymi obrazami wziętymi z życia pasterskiego. Podobnie Wergilius Sielan. VII, 37—38 Teokryta naśladując przedstawia jéj piękność; nadto Owidius Metam. XIII, 789—797. Nasz poeta idąc za tymi opisami nadał nimfie przytoczony epitet, który oznacza, że lica jéj były białe jak mleko.

48. *Modropłonący*. Tak nazwana wódka, bo gdy się zapieni, ma kolor modry nieco, siwawy, stąd też przedtém często, a dziś rzadko już nazywa się wódka *siwucha*. Por. Mickiewicza „Pana Tadeusza" ks. IX, str. 244, w. 5, wyd. Krakow. r. 78.

49. *Myszotrawny* Popiel II-gi, którego według bajecznych podań myszy zjeść miały.

50. *Nabzdyżyw*. O pochlebcach mówi poeta *nabzdyżywi*. Znaczenie tego epitetu będzie wyjaśnioném, gdy go rozdzielimy na części, z których złożony t. j. *na-bzdy-żyw*, używa go zaś poeta, aby uwydatnić, że każdy taki pasożyt żadnych światu korzyści nie oddaje, żyje tylko, aby........

51. *Nowoczynny*. Kochanowskiego pieśni nazywa tak poeta, ponieważ nowy zwrot w poezyi polskiéj zrobiły odznaczając się tak treścią, jak i formą zewnętrzną świetną, o jakich w owych czasach jeszcze nie marzono.

52. *Nowowierny*. Użyty przez poetę ten epitet o sekciarzach, dla uwydatnienia, że co raz to nowe wiary przyjmują.

53. *Osłouchy* Midas. Między Apollinem a Panem był spór o to, który z nich piękniéj gra, czy Apollo na cytrze, czy Pan na piszczałce. Kiedy Tmolus, rozjemca tego sporu, a zarazem wszyscy obecni palmę pierwszeństwa oddali Apollinowi, Midas zaś sam jeden ten wyrok za niesłuszny uważał i w żaden sposób nie dał się przekonać, wtedy dotknął go Apollo ciężką karą, sprawił bowiem, że odtąd król frygijski miał ośle uszy. Por. Owid. Metam. XI, 146—193.

54. *Pędziwół.* Dosłownie oddaje nasz epitet grecki wyraz βοηλάτης, który oznacza złodzieja uprowadzającego z obór bydło.

55. *Pędziskot* i *pędziszkot.* Znaczenie ich to samo, co i w poprzednim, zauważyć tylko wypada, że drugi wyraz składowy *skot* lub *szkot* oznacza bydlę; dawniéj częściéj go używano, dziś tylko jeden wyraz *skotak* przechował się jako z nim pokrewny.

56. *Pianorodna* czytamy o Wenerze. Według Hezyoda miała Wenus powstać z piany morskiéj, powiada bowiem w Teogonii 195—198:

. . . . τὴν δ'Ἀφροδίτην
Ἀφρογένειάν τε θεὰν καὶ εὐστέφανον Κυθέρειαν
Κικλήσκουσι θεοί τε καὶ ἀνέρες, οὕνεκ' ἐν ἀφρῷ
Θρέφθη,

gdzie ἀφρογένεια oddane przez nasze *pianorodna.*

57. *Pieszczogłośny,* gr. μειλιχόγηρυς. Obie części składowe tych epitetów i znaczenia ich odpowiadają sobie najzupełniéj.

Poeta wspominając z uwielbieniem o Kochanowskim zwie go pieszczogłośnym, zaznaczając przez to, że w jego pieniach przebija się słodki, pieszczony głos śpiewaka.

58. *Płaskonosy,* gr. πλατύῤῥιν, epitet delfina. Nie ma on wprawdzie wcale nosa, ale na wierzchu głowy osadzone dwa nozdrza, o których Owidius w Metam. III, 674 i 686 powiada, że są *pandae* i *patulae* (krzywe i rozwarte).

59. *Prostowłosy,* gr. ὀρθόθριξ. Dosłownie oddał poeta przez polski przytoczony grecki, używa go zaś mówiąc o Cygankach nieschludnych, które nigdy prawie nie mają włosów starannie uczesanych i spiętych.

60. *Prostowłosy.* W inném miejscu użyty tenże sam epitet dodany boginiom. Znaczeniem, jakie im poeta nadał, różnią się między sobą, bo gdy pierwszy odnosi się do nieschludności, drugi jest oznaką żałoby bogiń opłakujących z rozpuszczonymi, prostymi, nietrefionymi włosami śmierć Kochanowskiego.

61. *Przepędziskot.* Epitet Kakusa, syna Wulkana, który w Kampanii całą okolicę pustoszył, szczególnie zaś słynął z kradzieży bydła. Por. Wergil. Eneid. VIII, 190—265. Co do objaśnienia samego epitetu patrz p. I. 55.

62. *Ranośmieszna* fabułka. Tak nazywa poeta wódkę. Drugą część składową tego epitetu *śmieszna* trzeba brać w znaczeniu przechodniém t. j. równającą się imiesłowowi śmieszący lub rozśmieszający, wtedy już ułatwioném będzie zrozumienie znaczenia obu tych wyrazów.

Pijak, skoro tylko oczy rano otworzy, szuka zaraz ulubionéj wódki, któréj jeżeli mu niedostaje, smutny i ponury przepędza dzień cały czując, jak gdyby mu czegoś brakowało; skoro zaś nie zawiedzie się w swéj nadziei i wypije przyzwoitą ilość ulubionego napoju, wtedy okrasi jego lica uśmiech zadowolenia, podobnie jak gdyby go bajka dowcipna w dobry humor wprawiła.

63. *Rękodajna,* piętnuje swawolę kobiet nierządnych. Wyraził przez to poeta, że mają one najzupełniejszą swobodę oddawania ręki dziś temu, a jutro owemu z udaną miłością.

64. *Różnogłosy*, gr. πολύφωνος, słowiczek t. j. rozmaicie mogący śpiew zmieniać, raz cieniéj, raz grubiéj nastrajając do niego gardełko.

65. *Rybogony* bóbr, ponieważ ogon jego dosyć długi, szeroki, płaski, a zarazem łuską rybią pokryty.

66. *Samopłodny*, gr. αὐτοτόκος. Wspominając o bajecznym ptaku feniksie dodaje mu poeta przytoczony epitet oznaczający, że ptak ten sam z własnych popiołów się odradzał. Oto co PLINIUS w Hist. Nat. X, 2, o nim mówi:

„*Haec avis sacra in Arabia Soli credebatur quingentos annos vivere, senescens casiae turisque surculis nidum construere, odoribus replere et superemori. Ex ossibus deinde et medullis eius nasci primo ceu vermiculum, inde fieri pullum principioque iusta funera priori reddere et totum deferre nidum prope Panchaiam in Solis urbem et in ara ibi deponere*". Por. OWID. Metam. XV, 392—407; HEROD. II, 73; TAC. Annal. VI, 28.

67. *Samorodny*, gr. αὐτοφυής, epitet nurtów rzek, które nie sztucznie ręką ludzką nawodnionemi zostały, lecz same z siebie powstałe od wieków płyną.

68. *Samorosły* chłodnik. Jest to altana, którą bluszcz wspinając się koło drzew nad grobem Kochanowskiego posadzonych sam ze swych gęstych liści ma tworzyć.

69. *Skotokrajca*, dodane Kakusowi dwa razy; pod l. 61 podana przyczyna, dla któréj tak poeta Kakusa nazywa. Złożenie jest tu: *skot* = bydlę i *krajca* = kradzca.

70. *Skrzydłonogi*, grec. πτερόπους, łacin. *alipes*. Tak nazwana ucieczka, w któréj zmykający pędzi szybko, jak gdyby miał do nóg skrzydła przyprawione.

71. *Śmiechotwórca*, gr. γελωτοποιός. Błaznowi dodany ten epitet oddaje zupełnie jego rolę.

72. *Smokorodny*. Odnośny wiersz opiewa:

Gdzie na skale smokorodnéj matka polskich grodów.

Skała oznacza tu wzgórze Wawel nazwane smokorodném, ponieważ w bajecznych czasach miał u stóp jego w jamie smok przebywać, czyli, jak poeta obrazowo powiada, skała ta miała go zrodzić.

73. *Sowitorodzajny* czytamy o ogrodach pełnych drzew, kwiatów, traw i t. d.

74. *Starodworski* Marcyalis.

M. WALERIUS MARCYALIS przybył z Hiszpanii do Rzymu za panowania Nerona i tu pozostał poświęcając się poezyi, zwłaszcza że znalazł przychylnych protektorów w Tytusie i Domicyanie; dlatego też wspomina bardzo często w Epigramatach z wielką czcią i pochwałami imię Domicyana, co mu jako pochlebstwo zarzucano. Por. JANA BÄHRA: *Geschichte der römischen Literatur*, I, str. 506. KLONOWICZ chciał, jak się zdaje, przez ten epitet przedstawić MARCYALISA jako poetę-dworaka, *staro* zaś dodał dla okazania odległych czasów, w których żył.

75. *Stobrożny*. Dwa razy dodany ten epitet do gumna uwydatnia wielką ilość brogów zboża w niém złożonego.

76. *Stooki*. Tak nazwany Argus, syn Arestora, stróż Iony przez Jowisza w krowę zamienionéj, którego Merkury słodkim śpiewem upoiwszy zabił. Według starożytnych podań miał on mieć na głowie niezmierną ilość oczu, tak czytamy o nim u Eschyla Promet 684:

πυκνοῖς ὄσσοις δεδορκώς.

Owidius zaś w Metam. wspomina, że ich miał sto, w ks. I, 625 powiada:

Centum luminibus cinctum caput Argus habebat,

w w. zaś 721-ym téjże księgi:

. . . . *centumque oculos nox occupat una.*

77. *Świętokupca*. Żydzi i czarownicy kupujący do swych niecnych celów komunikanty w ustach od ołtarza przeniesione są tak nazwani przez poetę.

78. *Świętołupca*, gr. ἱερόσυλος i *świętokrajca* (krajca = kradzca). Znaczenie zrozumiałe.

79. *Szumnogłośny* Meletes. Z licznych epitetów greckich nadawanych przez poetów rzekom nie znajdujemy takiego, któryby przez nasz zupełnie był oddanym, tak co do znaczenia, jak porządku składowych części; jedynie epitet morza πολύφλοισβος (*wiele* czyli *głośno szumiący*) znajduje wierne swe odbicie w naszym.

80. *Tróglowy* Geryon. Postać jego była olbrzymią, składały ją bowiem trzy ciała od pasa w jedno złączone, tak iż miał trzy głowy, sześć rąk, a dwie nogi. Nasz epitet odpowiada najzupełniéj greckiemu τρικάρηνος nadanemu Geryonowi przez Hezyoda w Teogonii w. 287:

Χρυσάωρ δ᾽ ἔτεκε τρικάρηνον Γηρυονῆα,

skąd go poeta mógł zaczerpnąć.

81. *Trójzęby*. Neptun, bóg morza, miał, jak w wielu miejscach czytamy, trójzębe berło jako oznakę swéj władzy, którém morza wzburzał.

Dwa razy używa poeta tego epitetu idąc za starożytnymi pisarzami, którzy berło Neptuna nazywają τριόδους (Pindar w Olimpij. IX, 32; Istmij. VII, 35), rzymscy zaś *tridens*, (Owid. Metam. VI, 75; I, 283; Wergil. Eneid. I, 145).

82. *Twardouchy*. Epitet Park, które według podań starożytnych przędły nić życia ludzkiego, kiedy ją zaś przecięły, wtedy człowiek kończył swą ziemską pielgrzymkę. Na wszelkie prośby, modły i zaklęcia głuchemi były, nawet bogowie nieśmiertelni nie mogli zmienić ich postanowień, w skutek czego przedstawia je poeta jako mające tak twarde uszy, że żadne błaganie przejść przez nie nie może. (Por. Owid. Metam. XV, 780—1; 808—812).

83. *Trzewonitna* osnowa. Osnowa znaczy tyle, co struna, trzewonitny zaś oznacza, że skręcona z nitek zrobionych z trzew baranich.

84. *Wiorołomny* Eolus t. j. taki, który płynącego często zawodzi, bo ten zawierzywszy mu, jakoby po jego woli całą drogę wiał, puszcza się w podróż, aż nagle widzi, że wiatr nie dotrzymuje danego niby słowa i wieje z przeciwnéj strony. (Eolus był królem wiatrów).

85. *Wiatrowładny* Eolus. Według podań starożytnych był to król wiatrów, który je trzymał zamknięte w jaskini, a gdy była potrzeba, wypuszczał. Homer w Odys. X, 21 zwie go: ταμίης ἀνέμων, co zdaje się posłużyło Klonowiczowi do utworzenia przytoczonego epitetu.

86. *Wiekocieczny* zdrój Pegazów t. j. przez niezliczone wieki płynący, a nigdy nie wysychający.

87. *Wiekocieczny*. Drugi raz używa poeta tego epitetu mówiąc o rzekach w ogóle.

88. *Wiekomierna* kądziel, z którój Parki przędąc nić żywota ludzkiego odmierzały wiek, jakiego człowiek miał dożyć.

89. *Wiekopamiętny* dąb, który rosnąc od wieków pamięta wszystko, co się za jego czasów zdarzyło.

90. *Wielomęki*. Epitet ten utworzony na wzór greckich: πολύστονος, πολυπήμων, πολύπικρος napotykanych u Homera, a dodany do piekła oznacza rozliczne męki, jakie się tam ponosi.

91. *Wielookny*, dodane do spichlerzy, które w górnéj części dookoła mają liczne prostokątne okienka dla wprowadzania świeżego powietrza do wnętrza.

92. *Wielorodna* Thetis. Tak pisane nazwisko bogini znajdujemy we Flisie.

Homer wspomina często w Iliadzie Tetydę (Θέτις), żonę Peleusa, matkę Achillesa, któréj różne epiteta nadaje, jak n. p. καλλιπλόκαμος ἁλοσύδνη (Il. XX, 207), ἠΰκομος (Il. IV, 512), τανύπεπλος (XVIII, 424 i 385), καλλιπλόκαμος (XVIII, 407), ἀργυρόπεζα (I, 538; XVIII, 381; XXIV, 89); prócz tych jednak nie znajdują się inne u niego, o tém zaś nigdzie wzmianki nie ma, jakoby żona Peleusa była matką wielu dzieci. Do tego nazwiska Θέτις podobne jest brzmieniem drugie Τηθύς żony Oceana, która według podań starożytnych była matką trzech tysięcy rzek i tyluż Oceanid. Por. Hezyoda Teogon. 337—370. Ta bogini słusznie wielorodną może się nazywać, bo już sam Homer w Iliadzie ks. XIV, 201 nadaje jéj epitet μήτηρ jako matce niezliczonych wód. Zresztą samo jéj nazwisko Τηθύς wskazuje na to, bo tkwi w niém ten sam pierwiastek, co w słowie θάω (ssać) i w wyrazach τήθη, τιθήνη (mamka, żywicielka). Porówn. Welckera: *Griechische Mythologie*, I, 617 i 618.

Już w najdawniejszych czasach mięszano te dwa nazwiska bogiń między sobą, bo w różnych epokach i okolicach w różny sposób je wymawiano i używano, z powodu czego bezpodstawna pisownia jednego nazwiska w miejsce drugiego głęboko się zakorzeniła. I nasz poeta idąc za tém mylnie położył zamiast nazw. *Tethys* powyżéj przytoczone, czytamy bowiem:

Wszystko to chowa Thetis wielorodna,
Bogini wodna. (Flis).

93. *Wielostoczna* Ida. Homer w Iliadzie ks. XXI, 449 i XXII, 171, a zarazem Hezyod w Teogonii w. 1010 dodają górze Idzie epitet πολύπτυχος (mający wiele fałdów czyli stoków), który poeta przez nasz polski *wielostoczny* oddał.

94. *Wieloumiejętne* siostry. Przez to określenie należy rozumieć dziewięć Muz, czczonych na Helikonie i Parnasie; ponieważ zaś jako boginie sztuk pięknych same się niemi zajmowały i po mistrzowsku je wykonywały, przeto dodał im Klonowicz powyższy epitet idąc za Owidiusem, który w Metamor. V, 255, nazywa je *doctae sorores.*

95. *Wielowdzięczny.* Epitet strun, ponieważ w nich ukryte niezliczone, wdzięczne tony, które wprawna ręka mistrza wydobyć potrafi.

96. *Wielowęzły,* gr. πολύδεσμος, czytamy o sidłach opatrzonych licznymi węzłami i pętlicami.

97. *Wodotoczne* boginie. Są to Najady, wodne nimfy, które poeta przedstawia jako toczące fale wodne.

98. *Wodowładny.* Ogon rybi tak nazwany, za pomocą którego one sterując pływają, czyli mówiąc z poetą, wodą władają.

99. *Wolnomyślna* głowa t. j. wolna od wszelkich trosk, przez co swobodnie może nad wszystkiem rozmyślać.

100. *Wolnowłosa* Wenus t. j. opłakująca z rozpuszczonymi włosami śmierć Kochanowskiego.

101. *Wyszokrajca.* Jest to złodziej, który monarchę, rzecz pospolitą, pana swego, lub przełożonego okrada. (*Wyszo* = dotyczący wyższego, *krajca* = kradzca).

102. *Zacnośmieszne* fraszki. Epitet ten charakteryzuje dokładnie fraszki Kochanowskiego, które obok wielu zdrowych mysli zawierają lekkie i śmieszne.

103. *Zbożodarna* ziemia. Zupełnie odpowiada nasz epitet greckiemu ζείδωρος nadawanemu przez Homera ziemi, skąd go też poeta zaczerpnął. Por. Hom. Odys. V, 463; XI, 309 i w wielu innych miejscach.

104. *Zielonowłosy,* gr. χλωρόκομος, czytamy o drzewach, w czém poeta storożytnych pisarzy naśladował, którzy przedstawiali drzewa obrazowo, jako pokryte bujnymi zielonymi włosami.

105. *Ziemnorodny,* gr. χαμαιγενής, łać. *terrigena.* Dwa razy użyte o drzewach, kwiatach, trawach i t. d., które z łona ziemi, wspólnéj matki, wyrastają.

106. *Zimorodna* Halcyone.

Halcyona, córka Eola, została wraz ze swym małżonkiem Ceixem w zimorodka przemienioną, ponieważ zaś w zimie tylko gnieżdżą się te ptaki nad wodami, przeto nadał jéj poeta powyższy epitet, będący w najściślejszym związku z jéj nazwiskiem w polskim języku. Por. Owid. Metamor. XI, 710—748, gdzie od 744 do 46 czytamy:

. . . . *coëunt fiuntque parentes,*
Perque dies placidos, hiberno tempore, septem
Incubat Alcyone pendentibus aequore nidis.

107. *Złotołuczny* Apollo. Bóg ten występuje u starożytnych poetów z epitetami przedstawiającymi go zbrojnym w łuk, ponieważ sam czysty (Φοῖβος) wszystko złe nienawidząc bezbożnych strzałami zarazę przynoszącemi zabija. Homer zwie go dlatego ἀργυρότοξος

(II. I, 37 i w. i.), Pindar, zaś χρυσότοξος (Olimpij. XIV, 10), który to epitet wiernie w naszym oddany.

108. *Złotopiaszczysty* Hebrus. Poeta nasz idąc za greckimi, którzy rzeki nazywają, ἀργυροδίνης, χρυσόῤῥυτος, a nadto za rzymskimi, u których rzeki występują jako: *arenosi*, *nitidi*, *divites*, *auriferi* i *auro turbidi*, utworzył przytoczony epitet oznaczający rzekę w swych falach piasek złoty toczącą.

109. *Złotopromienny*, gr. χρυσάκτιν ἥλιος. Tak nazwany Febus Apollo, który jako bóg światła po całym świecie złote promienie słońca rozsełał.

110. *Złotowłosy* Judasz, χρυσοκόμης, por. n. 10.

111. *Żółtogoraca* broda Judasza. Ten epitet maluje nam bardzo obrazowo rudą brodę zdrajcy, która prawie płonąć się zdaje.

112. *Żółtowęsy*. Ogólnie podstępnym ludziom i oszustom dodane. Znaczenie to samo, co w poprzednim.

113. *Zyskołowny*, gr. κερδαλεόφρων, łać. *lucripeta*, to jest nie dbający o naukę i uszlachetnienie się, ale tylko za zyskiem uganiający.

WYKAZ

wyrazów złożonych podług dzieł, w których się znajdują.

Worek Judaszów.

Przedmowa.

złotowłosy.
żółtowęsy.
żółtogorący.
białokurowaty.

I. Część.

krzywomyślny.
stooki.
gromobójca.
skrzydłonogi.
nowowierny.
wyszokrajca.
wielowęzły.
prostowłosy.
darmochlub.
liczygrzywna (2 razy).
przepędziskot.
skotokrajca.
trógłowy.
pędziskot.
pszczołołupca.
łupipszczoła.
świętokrajca.
świętołupca.
świętokupca.
pędziwół.
łopatonogi.
czerwononosy.
gęgogłosy.
wielomęki.
małodobry.
dybiwieczorek.

II. Część.

jednochodnik.
nabzdyżywy.
śmiechotwórca.
fraibiterka.
rękodajny.

III. Część.

mężobójca.
wolnomyślny.
ranośmieszny.
modropłonący.
błotołożny.
czarnogrzywy.
dwopożytny.
czerwonołby.
lichwodawca.

Żale nagrobne na śmierć Jana Kochanowskiego.

Dedykacya.

pieszczogłośny.
nowoczynny.

Żal I.

zielonowłosy.
ziemnorodny.
wiekopamiętny.
wielowdzięczny.
głosotworny.

Żal II.

złotopiaszczysty.

Żal III.

złotołuczny.
wieloumiejętny.
kozłonogi.
wiełostoczny.
prostowłosy.
wodotoczny.

Żal IV.

płaskonosy.
różnogłosy.
zimorodny.
dziwowrony.
dawnowieczny.
wiekocieczny.

Żal V.

trzewonitny.

Żal VI.

mlekoliczny.
bogowojny.
zacnośmieszny.
gołowęsy.
wolnowłosy.
szumnogłośny.
dziesięćnitny.
wiekocieczny.
leśnomowny.
zbożodarny.
starodworski.
pianorodny.

Żal VII.

smokorodny.
dwugrodny.
zyskołowny.
jednoherbowny.
stobrożny.

Żal VIII.

ziemnorodny.
ciężkowonny.
samopłodny.
bykorodny.
makoskrzydły.

Żal X.

demogorgonowy.
dziewiętobrzeżny.
wiekomierny.
twardouchy.

Żal XI.

samorosły.
sowitorodzajny.
dwuwierzchni.

Żal XIII.

złotopromienny.

Pożar.

lekkonośny.
osłouchy.
białogłowski.
mężowładny.
jednowieczny.

Pamiętnik książąt i królów polskich.

bratobójca.
myszotrawny.

Flis.

trójzęby (2 razy).
dłoniatonogi.
wiarołomny.
wielorodny.
cienkonogi.
krasomowny.
stobrożny.
wielookny.
rybogony.
wodowładny.
dwonogi.
samorodny.
wiatrowładny.
ichthyophag.
acridophag.

SŁOWNIK

wyrazów godnych uwagi,

użytych

w „PORZĄDKU PRAWA BARTNEGO“

dla starostwa łomżyńskiego, z r. 1616

ułożył AD. ANT. KRYŃSKI.

Porządek prawa bartnego, ułożony przez Stanisława Skrodzkiego w r. 1616 dla starostwa łomżyńskiego, pomieszczony jest w Archiwum Komisyi histor. w t. IVtym. Całkowity tekst przedrukowano tam dosłownie i wiernie z zachowaniem wszystkich właściwości pisowni piérwowzoru rękopiśmiennego (z wyjątkiem znaku ÿ, używanego w rękopisie obok *y*, który w druku oddano stale literą *y*).

Słowniczek niniejszy zawiéra wyrazy i wyrażenia, użyte w tekscie rzeczonym Prawa bartnego, godne uwagi bądź pod względem prawnym, bądź językowym.

Liczba przy cytatach oznacza liczbę kolejną artykułu prawa, znak zaś *prz.* — miejsce w przypisaniu, poprzedzającym artykuły.

acz, spójnik, = jakkolwiek. Acz onym przeszłym cnotliwym bogobojnym bartnikom mało było potrzebne prawo na piśmie, prz.; art. 23 50, 75.

aktor = powód, pozywający, strona powodowa, pierca, jiściec: podający skargę (żałobę) do sądu. — Obiedwie stronie, tak aktor

jako pozwany mają dać po półtora grosza 32; 11, 13, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 35, 92. Strona *aktorowa* 22. Por. *powód.*

apelacyja = odwołanie się (od wyroku sądu bartnego do starosty na rugu bartnym nowogrodzkim), 35; *apelacyja* od sądów bartnych do książąt 1, 18, 22. — *apelować* od wyroku sądu bartnego, 35; 18, 22; 113.

areszt sprawy = wstrzymanie, zawieszenie sprawy lub wykonania wyroku; *areszt* sprawy *uczynić* lub *aresztować* sprawę = powstrzymać wykonanie wyroku. — Gdyby jaki bartnik... będąc zatrudniony, omieszkał by do swéj sprawy przybyć do sądu, do któréj sprawy gdyby przyszedł, a już go wzdano... i prosiłby.... aby mu areszt swéj sprawy uczynić dopuszczono, takowego aresztu sąd bartny ma dopuścić, 28. Do jakiego aresztu ten co sprawy aresztuje, ma stronę na przyszłe roki przypozwać, 28; 13.

barć, r. ż. *a*) *ul* czyli przytułek dla pszczół nieruchomy w drzewie żywym wyrobiony; *b*) *drzewo*, w którym ul urządzono = drzewo bartne. — Książęta mazowieckie gdy na swych dobrach szlachcie grunty rozdawali.... na tychże dobrach do stołu swego barcie zostawiali, 1. (Porów. *dziać* drzewo). *Barci* Księ. ziemi czers. st. 277. — *Barci* na puszczach (*mellificia in nemoribus*), Księgi ustaw str. 131 §. 25, oraz str. 140 — 141 wyd. Lelew.; *barci* na boru. Księ. kościań. pod r. 1425, wyd. Przyborowskiego.

bartnictwo = hodowla pszczół.

bartnik = hodujący pszczoły, prz., 2, 3, 4, 7, 8, 10, 12, 13, 14, 25, 46, 49, 69, 81, 87, 89; bartnik gospodarz, 12, 82; bartnik osiadły 58, 75; miedzy bartnikami szlacheckimi, 1; ciż bartnicy szlachta otrzymali od książąt 1; przeszli bartnicy, starożytni bartnicy, prz.

bartniczy i *bartny* = do barci należący, gospodarstwa bartnego lub stosunków między bartnikami dotyczący. — Sąd bartny prz. 1, 5, 6, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 77, 91; starosta bartny 1, 2, 3, 4, 7, 9; podstarości bartny 2, 7, 10, 11, 12, 21, 22, 97, 98, 99; sędzia bartny 1, 3, 4, 5, 6; pisarz bartny 8, 11; urząd bartny 1, 3, 5, 54; prawo bartne od szlachty założone 1, prz, 23; roki bartne 8, 10, 12, 81; rugi bartne 79, 81; księgi bartne 2, 9; akta bartne 2, 8, 42, 57; bory bartne 1, 2, 11, 14; drzewo bartne, łąki bartne 47, 48; jurisdykcyja bartna, prz, 42, 117; porządek bartny 98; robota bartna 53, 90; ćwierdż bartna 76; strawa bartna 63; schowania bartnicze 63, 75; powinność bartna 94; naczynia bartne 12; powróz bartny 84; bartne rzeczy 23.

barzo (późniejsze *bardzo*) prz, 17, 67, 87, najbarziéj 12, 49.

bawić się = trudnić się, zajmować się. — Którzy się w domach małym gospodarstwem bawią 68, 73; takowych ludzi poznać, którzy się sztuką złodziejską bawią 87; a bawiłby się takowymi excessami 87.

bliskość = *a*) pokrewieństwo, propinquitas; *b*) prawo służące krewnym odkupienia majątku (boru bartnego), jakiby ich krewny obcemu sprzedał (*jus propinquitatis*, *retractus*, *proximitas*); prawo

to w stosunkach bartnych służyło do 1 roku i 6 niedziel. (Porów. *odzew* boru, *odezwać* bór) 46; *bliski* = powinowaty, 41.

bór bartny = część lasu, w której znajdowalo się 60 barci; *półbór*, gdzie było 30 barci; *ćwierćbór*, gdzie 15 barci. — A też bory bartne miedzy sobą na swychże gruntach szlacheckich... rozdziewali, 1, 23; 49; półborek 111; gospodarz boru 12, 36; dłużnik boru 50; robota borowa 41.

borgować czemu = pobłażać, szanować, oszczędzać. — Zwykli niektórzy z bartników, zawioszy się (tak) na puszczą na tworz, nietylko świętu, ale i niedzieli nie borgować 74.

być w świadki = być za świadka, świadczyć. — Podstarości.... od żadnego bartnika w świadki być niéma 7. — *bywać* w świadkach *być* w świadectwie = bywać świadkiem, służyć za świadka, świadczyć. — Potrzeba, aby kto chce w jakim świadectwie być, przykazanie boże umiał... którego jeśliby jaki świadek nie umiał, takowemu w świadki być się nie godzi, 24.

bywać na roki = przybywać, stawić się do sądu. — Na roki bartne każdy bartnik bywać powinien, 12; obok: bywać na rokach 12.

cal = całość; *w cale* = w całości, całkowicie. — Mąż jéj na owym boru... nie ma nic utracić... ani przedawać, ale w cale chować do dziecinnego wzrostu, 36; prowent króla jmci zawsze w cale oddawał, 37.

cale, przysł., = wcale, całkiem, zupełnie. — Taki zapis ma być za nic i cale zły, 112.

chądziebnie = tajemnie, pokryjomu, ukradkiem, kradzionym sposobem (*furtim*). — Takowy nie ma być rozumian, aby one pszczoły chądziebnie kleczył, 71; anim miodu gotowego nikomu chądziebnie nie bierał, 80. — *chudziebnie* = tajemnie, skrycie i t. d. — Siano cudze gdy kto brał chudziebnie 109; *chudziebna* żałoba = skarga l. sprawa o kradzież; — oklik albo wydarcie pszczół lub porąbanie drzewa z pszczołami, co się ma za chudziebną żałobę, 107. — Porów. *chąsiebną* rzeczą Księ. ziemi czers. pod r. 1416, str. 165; oraz: „niewidomą rzeczą", tamże str. 267; *chązebną* rzeczą. Księ. sieradz. pod r. 1386. Pam. Maciejow. II, 325. — *chąśba* = kradzież Księ. z. czer. st. 304, 5, 6 chąśba jako kara str. 265 i 311; *chąśba* l. *chansba* = kradzież, Lelew. Pols. w. śr. IV, 123 i 126. Prawa pols. st. 48.

chlebojedca = chléb czyj jedzący, robotnik zarabiający pracą na chléb u chlebodawcy, najemnik. — A któryby bartnik sam i jego chlebojedca na rugu w Nowogrodzie bywać zaniedbał, takowy każdy z bartników popada w winę, 81. — Wyraz ten znany z zabytków w XIV i nast. I w tem są byli jego chlebojedźce, Księ. sieradz. pod r. 1391, Pam. Maciejow. II, 340; najemnik v. chlebojedźca, *servus*, *mercenarius*, Celich. Slow. pr. magdeb. 9; — pan Borek ukazał mną na ślachcicu na swem chlebojedźcu ranę, Księ. ziem. pozn. z r. 1430 u Przyborows. st. 23. W wieku XVI znany jest w postaci *chlebojejca*, Postyl. Żarnows. 2, 341.

chodzić kogo co = nachodzić, najść, przywłaszczyć sobie. — A na tym ktoby cudze pszczoły chodził, winę pięćdziesiąt groszy skazać, 32. Ten, coby one pszczoły chodził, powinienby temu, czyje drzewo chodził i pszczoły kleczył, szkody nagrodzić i winę sądowi zapłacić, 56.

chróstowy bor, t. j. liściasty, zarosły małymi drzewami i krzewami. — Jakowe bory bartne, których w puszczy nie bywało, nazywano chróstowe, prz.

chudziebnie, patrz *chądziebnie*.

ciosnka = narzędzie cz. statek żelazny bartny, służący do robienia zaciosów czyli ściesywania kory na drzewach bartnych dla wyciśnięcia znamienia; 62.

cielesna przysięga = przysięga, składana osobiście (nie przez pełnomocnika) za dotknięciem ołtarza, krzyża, ewangielii lub innych świętości. *Du Cange* objaśnia: *Sacramenta... (super crucem, in altari, super altare etc.) juramenta corporalia appellantur*, σωματικοί ὅρκοι.. *quod tactis sive inspectis sacrosanctis evangeliis, cruce dominica, vel sanctorum reliquiis admotis, sublata aut protensa manu praestantur*..... Slownik wyd. 1678, II, 157. Tenże: *Tactis corporaliter sacrosanctis evangeliis in publico corporalia subeant sacramenta*; oraz *Neque aliud videtur jurare sacramento catholicae fidei, quam corporaliter jurare: quomodo scilicet catholici solent...* A strona aktorowa uprze się, nie dając mu wiary, tedy pozwany ma to cielesną przysięgą podeprzeć, 22. — A ma prosić o to pilnie, aby jemu takowe regestrowanie przez złoczyńcę uczynione z świadkami, któreby przy sobie miał, cielesną przysięgą znieść nakazał, 86.

cmyntarz, ogólno pols. cmętarz, lub (wskutek upodobnienia do tematu wyrazu smętek) smętarz, z grec. κοιμητήριον, łać. *coemeterium*. (Zob. L. Malinowski, *Zur Volksetymologie*, A. Kuhn, *Beitr.* VI, 305). — Obieszony mali być zarazem z szubienice urzniony, albo na cmyntarzu pochowany, 85.

ćwiérdź = twierdza. — A niema być z cwierdzi puszczony, 12; 17, 26, 77; do czwierdzi iść nie chciał 77; w cwierdzi 23; do czwierdzi 14, 16, 54; a tam ma być osadzony do czwierdzi bartnéj 76; dokądby kata nie dostano, ma być złoczyńca tak długo pod strażą w czwierdzi chowany, 73; trzymać w czwierdzi, 88. Zob. *twierdź*.

czekun maczuga ostrzem wystającym opatrzona, rodzaj pocisku; młot po przeciwnéj stronie głowy ostro zakończony (*clava mucrone eminente munita, genus teli usitatum Polonis.* Linde I, 361), w starosłow. čekanъ młot, *malleus rostratus*, czes. čekan, rum. čakan. — Ktoby z bartników do sądu bartnego z bronią, to jest kordem, szablą, toporem, czekanem, przyszedł... od takowego broń ma być odjęta, 15.

czołen, czołna i czołnu r. m., lub *czółno*, czółna r. n. = statek do przewożenia się na wodach, z jednéj sztuki drzewa wyrobiony. — O pojęciu czołna z przystani; bez czołnu; czołen wziąć; wzięcie czołnu, 65.

czynić prawnie z kim o co = prawować się, procesować się z kim o co. — Rękojmi.... bądźby z dłużnikiem o dług prawnie czy-

nił, bądźby nie czynił, takowy dług on rękojmi wierzycielowi... powinien pod winami sądowymi zapłacić, 51. *czynić* przysięgę = składać przysięgę, przysięgać. — A tam każdy z nich przysięgę wedle roty opisanéj czynić powinien, 81, 25.

dań miodowa = danina z miodu, albo opłata pieniężna od barci, należna dworowi; nazywano ją także *bartne*. — Barcie ciż sami szlachta po gruntach swych obejmowali, a dani miodowe do skarbu książęcego na każdy rok wedle ustawy oddawali 1.

darmo = niesłusznie. — A dowiodłby nań podstarości dwiema świadkami, że mu darmo nałajał, 99.

dawność lub *preskrypcyja* = czas, po którego upłynieniu jedna strona traci prawo do pewnéj rzeczy, a druga je nabywa; przedawnienie. — O zatrzymaniu dawnością drzew i łąk bartnych, 48; w prawie bartnym żadnéj preskrypcyjéj niemasz, 48.

dbać na co = dbać o co, zważać na co. — Któryby bartnik na podstarościego bartnego nakazowanie nic nie dbał. 7. Na upominanie i karę mniéj dbali, 14.

dług zapisny (*inscriptio debiti*), patrz: *zapisny* dług:

dłużnik obok oznaczenia osoby, która dług zaciąga (*debitor*), oznaczał téż niekiedy „wierzyciela“ (*creditor*), t. j. tego, u którego dług był zaciągniety, czyli któremu dłużno, któremu kto dług winien. — A jeśliby on dłużnik nie jednemu, ale kilku osobom długi winien był. a przyszłoby do tego, żeby bór jego dłużnikom za przekonaniem prawa musiał być udany (oddany w posiadanie), 50. — Podobnie u J. Kochanows. Satyr wier. 150, str. 49 i Fragm., 15 str. 455 tom II wyd. pomn. Porów. staropol. *dłużebnik*, Prawa pol. wyd. homog. 44

dodziać = dokończyć dziać jakie drzewo bartne, czyli dokończyć wyrobienia barci na drzewie. — A jeśli minie zadziatkowi, żeby zacząwszy dziać jakie drzewo, a nie dodział dla zepsowania pieśni, 4 niedziele, tedy ono drzewo już nie jego, ale tego ktoby go dodział. A wszakże ten, co dodzieje zadzianego drzewa, ma to sobie aktami bartnymi obwarować, 57.

domóc się czego = domagając się uzyskać. — Przeto domogli się tego, że się potym sądzywali co cztery niedziele, 10.

dopomagać czego lub *dopomagać się* czego = domagać się czego, żądać czego, upominać się czego, o co. — Gdyby jaki bartnik z żoną swoją zszedł z świata nie mając żadnego potomstwa,...., a powinni ich dopomagali pozostałego boru, 41. I bliższy by był posesyjéj swojéj ze dwiema świadkami podeprzéć, aniżeli on coby się takowéj łąki dopomagał, 48, 92.

dosyć uczynić komu, czemu = *a*) zadość uczynić, być posłusznym komu, czemu. — A jeśliby w trzecie roki bartne dekretowi sądowemu dłużnik dosyć uczynić nie chciał, takowego bór ma być przez sąd bartny złożony, 52. — Ile razy dosyćby prawu nie uczynił, 81. — *b*) rzecz powinną należycie spełniać, podołać czemu. — Niewiasta robocie borowéj dosyć uczynić nie może, 41.

dosyć uczynienie = zadość uczynienie, zaspokojenie; należność. Powinna (wdowa) on bór krewnym męża swego... puścić, wziąwszy swoje dosyć uczynienie wedle składu z onego boru, 41. — Gdy strona pozwana na roki... nie stanie ku dosyć uczynieniu ekskuzy albo niewinności swéj...., na takowego zysk ma być skazan, 100.

drzéć, dziérać pszczoły = wydziérać, wyjmować plastry z barci. — Pszczół żadnemu bartnikowi w drzewach pospolitych nie dziérałem, 80.

dworny = należny dworowi. — Z któregoby boru wina dworna i sądowa mogła i miała być zapłacona 86.

dziedziczna żona = mająca swój bór dziedziczny, t. j. prawem dziedzicznym, spadkowym otrzymany, 111. — bór *dziedziczny*, 36, 111. — w boru bartnym *dziedziczyć*, 36. Porów. dziedziczny pan, *dominus fundi*, w Celich. Słow. pr. magdeb. st. 10.

dziać drzewo = wyrabiać na drzewie barć czyli *dźień* narzędziem zwanym bartnicą, w kształcie dłóta sporządzonym, zaczynając w wysokości 12tu stóp od ziemi, od strony wschodnio-południowéj (Kozłows. Słown. leś. bart... 7). — Zacząwszy dziać jakie drzewo a nie dodział, 57. — Drzewo *dziane* bartne, *niedziane* — surowe, do roboty bartnéj godne, 90. — Podobnie: *dziany* dąb, w Księ. czers. pod r. 1423, st. 277. — paknąli przez pszczół drzewo porąbi dziane, Stat. wiśl. § 110, str. 74, wyd. Lelew.

dzień, dzieni, r. ż. lub *dzień*, dzienia, r. m. = barć w drzewie żywym wyrobiona. — Zwykli niektórzy pszczoły świeżo osiadłe z dzieni wykurzywać 68. — Przesmrodziwszy dzienie dymem, trudno się w takowe dzienie bartnik ma dorobić pszczół, 68. — A tak któryby bartnik ważył się komu z dzienia pszczoły wykurzyć... takowy ma do czwierdzi być osadzon, 68.

dzietwa, dziatwa lub *dzianie* = urządzanie dzieni czyli barci w drzewach. — Powinien na onym boru robotą i dzietwą na każdy rok wystatczać, 36. — A jeśliby on opiekun przez te lata, w któreby on bór trzymał, dziatwą na onym boru wystatczył, tedy powinien.... za każdą sośnią po cztéry grosze, 37.

dziewka w znaczeniu: córka, panna, dziewica, pospolite w dawnéj polszczyźnie, zarówno jak i w innych językach słowiańskich. — Dziewki, które braci nie mają, jako na boru dziedziczyć mają, 39.

ekstrakt = wyciąg, wypis. — Wszelkie ekstrakty z ksiąg bartnych pod pieczęcią starosty bartnego i z podpisem mają być wydawane, 2.

ewazyja = *a*) upadek sprawy w sądzie oraz uwolnienie od terminów (stawiennictwa), dane przez sąd pozwanemu na skutek niestawienia się w sądzie pozywającego cz. powoda; *b*) odparcie dowodu lub zarzutu ze strony oskarżonego, czyli usprawiedliwienie się. — u Knapskiego ewazyja = wyprawienie się z obwinienia, z zarzuconéj winy, spélznienie lédá jáko, *effugium, evasio culpae*. Słown. st. 1326 wyd. 2. — Do któréj sprawy gdyby przyszedł, a już go wzdano, albo

przeciw jemu ewazyją otrzymano, i prosiłby, aby mu areszt swéj sprawy uczynić dopuszczono, 28.

folga = ulga, ulżenie, pobłażanie, łaska. — I nie ma być z ćwierdzi wypuszczona aż do skończenia spraw, winy ma zapłacić sześć groszy oprócz żadnéj folgi (bez żadnej ulgi), 17; 26, 55; a za omieszkanie powinien taki dać kopę groszy oprócz żadnéj folgi, 63.

gajony sąd, judicium bannitum — sąd wójtowski; sąd zapowiedziany urzędownie, *judicia legitime indicta* Linde. — A wszakże zraniony ma prawo mieć o rany swoje w sądzie gajonym, pod którym dobra tego, co zrani nieruchome i téż ruchome leżą, 29.

gardło swe okupić = okupić życie, wykupić się od kary śmierci. — Takowego tedy ma sąd bartny do dworu wydać, który tam gardło swe ma okupować, 87, 19; *gardło* utracić zasłużył i byłby *na gardło* osadzony (skazany na śmierć) 82, 83; karać się na *gardle* = karać się śmiercią 67.

garnec, garca, garcowi = garnek (używany przez bartników w puszczy do warzenia strawy). — O wzięciu garca w puszczy. Na puszczy nie jeżdżą zduni do garcy wołając, a jeśli o co w puszczy trudno jako o garnec, 64.

głowszczyzna = kara pieniężna za głowę zabitego, naznaczana zabójcy sądownie. — W prawie szlacheckim w głowszczyźnie, w posagu, w przezyskach żadne imięnie ginąć nie może, 23.

gmin bartny = gmina, społeczność, towarzystwo bartników do jednéj jurysdykcyi bartnéj należących; wszyscy bartnicy. — Ja N. przysięgam Panu Bogu,... królowi,... staroście,... i wszystkiemu gminowi bartnemu, 3; 80; 89, 97.

godny = poważany, szanowny, znakomity. — Sędzia gdy upornie do sądu nie zasiadł... ma być trzema grzywnami karan, a na miejscu sędziego godna osoba zasiadać ma na sądy, 96; *godny* czego = zasługujący na co. — Takowemu przysięga z dwoma świadkami wiary godnymi ma być skazana, 89, 48; — *godny* do czego = zdatny, przydatny, odpowiedni, zdolny do czego. — Bartnicy do sądów obiérali ośm osób bartników godnych do sądzenia, co trwało przez czas niemały. Aż potym obiérali sobie czterech bartników godnych do sądu z pośrzodka siebie, 4. Drzewo niedziane surowe do roboty bartnéj godne, 90; 53.

gołota = człowiek nieosiadły, nie posiadający majątku ziemskiego, *inpossessionatus*, nieposesyjonat. — A jeśliby (dłużnik) dóbr nie miał, postąpić z dłużnikiem jako z gołotą 50. — W Księg. ust: „czeladź nieosiadła t. j. *gołoty*“, str. 161, cap. 21 i str. 114, 95. Podobnie: parobek = *gołomanka* Pra. pol. st. 48 wyd. homog.

gwary czynić = hałas robić rozmawiając razem, wspólnym głośnym gadaniem zgiełk wytwarzać. — A przyszedszy do sądu pijani każdy z nich czynił niepotrzebne gwary 13; *w gwary* wdawać się 17.

gwoli czemu = dla, z przyczyny, z powodu (k+woli = gwoli, podobnie jak: *gmyśli* = k+myśli, *grzeczy* = k+rzeczy). — Gdy garca niema, musiałby (bartnik) z roboty do domu gwoli garcowi iść, 64.

jako, przysł., pospolity w staropols. = jak, w jaki sposób. — Aby to jawno było każdemu, jako, i za co kupuje, 43, jako widzennicy zeznają, sąd ich zeznanie ma aprobować 32.

jakoby, spójnik celowy = ażeby, aby. — Zabiegając tedy temu, jakoby ta swawola ugasła, to każdemu wiedzieć potrzeba, 14.

jakowy, zajimek względ. = jaki, któryto (odpowiedni wskazującemu *takowy*, pospolicie używanemu w dawnéj polszczyźnie). — Jakowy kupiec boru niema przy lidkupie przedawcy więcéj dawać nad jednę kopę groszy 43; 49. — Jakowego zamianku mają obie strony dowieść 49, 1, 60. — *jakowy* = zajim nieokreślny, = jaki, pewny: A jeśliby jakowe zapisy przez kogo bywały czynione w jurysdykcyjéj miejskiéj, 42, a mając jakową od kogo krzywdę, 20.

jegla, jeglija = jodła, jedlina w narzeczu mazurów. — Z jakiegokolwiek drzewa bądź sosnowego, bądź dębowego, jesionowego jeglijowego bartnego, 54.

jenaczéj, dyjalektyczne, = ogólnopols. jinaczéj. — A on by jenaczéj zeznawał, tak właśnie jako było w saméj rzeczy, 99.

jęno, dyjalektyczne, = ogól. pols. jeno, tylko. — A mąż z onemi dziećmi został, tedy on mąż niema nic więcéj w boru mieć, jęno równą część z dziećmi swemi, 111.

jiść komu = służyć, uchodzić komu. — A iż osiadłemu (bartnikowi) zapowiédź nie idzie (osiadły nie podlega zapowiedzi czyli aresztowi pszczół), 58; i nie mogą pozwanemu iść żadne obrony, 22.

jimięnie lub *jimienie* = mienie, majątek, posiadłość *possessio*. W przezyskach, w wianie, w posagu żadne imięnie praescriptiey niema (przedawnieniu nie podlega), 50.

jinakszy = jinny. — A inaksze zamianki bywać nie mogą, 49; a inakszego prawa do odzywania boru mieć nie może 45; *inszy* 45, 49.

jiście = chodzenie; przejście (*itio*). — Bartnik dla jego odpowiadania (pogróżek) nie miał bespiecznego iścia na puszczą, 76. — W staropolskim jistniały prócz tego: *szcie* i *ście* ze złożonymi: poszcie, wyszcie, przyście. itp. Zob. „Szachy" Kochanowskiego wiérsz 230 i 464 o jedno *szcie*; 504 do piérwszego *szcia*; 578 trzecim szciem. —

kajać się czego = żałować występku; bać się, wystrzegać się, strzec się. — Aby takowego postępku inni się nie dopuszczali i kajali, 55. *kajać się* w czym = toż. — A za omieszkanie powinien taki dać kopę groszy oprócz żadnéj folgi, aby się inni w tym kajali 63. — Stsłow. *kajati sę*, kają sę, kaješi sę μετανοεῖν *poenitere*.

karać; jimiesł. bier. *karan*. — Ma być winą karan = ma ulec karze pieniężnéj; ma być karan trzema grzywnami polskimi, 19, 96; *karać się* na gardle = karać się śmiercią. Porów. *gardło*.

kleczba lub *kleczenie* pszczół = obsadzanie pszczół w górnéj części barci. — Czas kleczenia pszczół. 72.

kleczyć pszczoły = obsadzać pszczoły młode w górnéj części barci, zwanéj *głową* (plastry w głowie barci, w których się młode wylęgają,

zowią *gniazdo* albo *oklek*). — Żaden bartnik niema się ważyć kleczyć pszczół aż do święta podniesienia krzyża świętego, 72; 56.

knieja = część, oddział, albo uroczysko lasu lub boru bartnego. — 32, 47, 49, 60, 62.

kniejnik = mieszkanie kniejì; dozorca części lasu albo uroczyska, zwanego knieją, 23.

kontumacyja czyli wzdawanie = niestawienie się w sądzie na termin; niestanie u prawa, na rok (Knaps. 547, wyd. 1621); zaoczne skazanie dekretem sądowym strony niestającéj. — Gdyby strona będąc pozwana... raz i drugi na pozew nie stanął, a strona powodowa *in contumaciam* otrzymałaby zysk 106; który gdy przysięże, wolen od zysku *in contumaciam* otrzymanego, 106; na takowego aktor ma dać kontumacyją zapisać, 22.

kozieł lub *kozielek* od powroza bartnego = Zakrzywiony kawałek drzewa twardego, w kształcie kluczki wyrobiony, przyszyty szpagatem do powroza bartnego, służący do zaczepiania na drzewie przyrządu powrozowego, utrzymującego bartnika na deszczułce (na łażbieniu) przy wydziewaniu czyli wyrabianiu barci. Por. Słown. leśny... Kozł. 221. *Kozieł* od powroza bartnego okazywany był przez podstarościego przy akcie sądowym, jako znak wezwania od sądu bartnego każdemu z bartników, których tenże podstarości, jako poseł sądowy, wzywał w sprawie skazanego na śmierć złoczyńcy. — Zob. art. 82. Podstarości bartny, wyprówszy kozieł od powroza bartnego na pozew, co znaczy śmierć złoczyńce, ma obejść bartników wszystkich, nakazując im onym kozłęm, aby do miejsca pewnego i na czas pewny wszyscy gospodarze bartnicy,.. stanęli, 82.

kradziestwo = kradzież, złodziejstwo. — Gdyby jaki złoczyńca bądź z bartników, bądź téż jaki obcy na kradziestwie był poiman, 82.

kroć = raz, rzeczow. r. męs., w licz. pojed. nieodmienny; w stsł. kratъ, dъwa kraty, tri kraty, pętь kratъ,..., oraz kratь. — Jeśliby się złoczyńca przyznał, że takowy zły uczynek piérwszy kroć uczynił, takowy ma być obieszony. A jeśliby zeznał, iż to kilka kroć czynił, co się dotycze miodu, takowemu kat ma pęp wyrznąć i z niego kiszki wytoczyć, i tak z nim czekać, aż zdechnie, a potym zdechłego obiesić. *Jus culmense demonstrat*, 83.

Krusk, dziś Krusza, wieś w guberniji łomżyńskiéj, powiecie kolneńskim nad rzeczką *Turoślą*, wpadającą do Pisny, dopływu Narwi (na zachód od Kolna o 17 wiorst). — Most na rzecze Turośli narządzać i dwór na Krusku dla puzaru okopywać, 2, 7, 94.

kunne lub *kunowe* = dań cz. opłata, ujiszczana dziedzicowi lasu za dozwolenie bartnikowi używania strzelby do bicia kun, czyniących szkodę w barciach; bartnik obowiązany był początkowo od każdego *pudłaka* miodu oddawać skórkę jednę z kuny; potym dla niedostatku kun daninę taką zamieniono na opłatę pieniężną. (Słown. Kozłows. str. 12). — Wszyscy bartnicy z boru jednego mają dać na rok miodu rączkę jednę, kunnych pieniędzy piętnaście groszy, item obrocznego złotych dwa, 94.

kupia albo kup = kupienie, nabycie, kupno (stsł. *kuplja emtio*). — Kupiec boru, gdy bór bartny kupi wiecznością, powinien... urzędownie wwiąz na on bór uczynić... i ma być niż téj kupi wynidzie rok i sześć niedziel, 44. Ma wprzód tego dowieść jakową bliskością bór zaprzedany odebrać by chciał, który dowiódszy ma odzywać dokądby nie wyszedł rok i sześć niedziel kupi onego boru, 45.

legale inpedimentum = prawna przeszkoda, słuszna przyczyna, dla któréj pozwany na roku naznaczonym nie stanął, albo sądowemu skazaniu zadość nie uczynił. — Każdy bartnik gospodarz na każde roki bartne bez żadnéj wymówki bywać powinien, oprócz tego żeby miał *legale impedimentum*, 12; oprócz żeby *legale impedimentum* męża swego oznajmić miała, 17; na który rok (trzeci) jeśli stanie, a wtoczy *legale impedimentum*, 22; sędzia gdy upornie do sądu nie zasiadł..., a na to by *legale impedimentum* nie było, które jest własna niemoc, pogrzeb ojca, matki, żony, sługi lub służebnice, także wesele w domu, te rzeczy wyjąwszy, ma być trzema grzywnami karan, 96, 6. — Porów. w Słown. pr. magd. Celich. *przekaza*, przegabanie: *impedimentum*; sądowa przekaza: *legale impedimentum*. W porządku sądów... pr. magdeb. termin ten wyłożono przez „pomocna rzecz w prawie“ lub „przekaza stania ku prawu,“ str. 69. Porząd. i str. 51 Art. „przekazki“ (wyd. 1760 r. w Przemyślu).

łajać komu i kogo. — Ktoby podstarościego łajał w sądach; — a za to by mu w sądzie łajał, a dowiódłby nań podstarości dwiema świadkami, że mu darmo nałajał, 99; ktoby sądowi nałajał, 102; gdyby strona stronie... jeden drugiemu łajał, 105.

łącze = sidło (stsł. *łąka* łąky τὰ ἔνεδρα, *insidiae*). — Zwykli téż takowi łożni (bartnicy) łącze w lasach stawiać 75, — po puszczy chodził, albo po łączach, albo łyka darł, 75.

litkup (lidkup) niem. leihkauf, wynagrodzenie dane przy kupnie stręczycielowi cz. jednaczowi kupca (litkupnikowi). τὸ προξενητικόν, *proxeneticum, munus quod datur proxenetae*; *apud nos inter plebes muneris loco est compotatio*, Knaps. s. 365 wyd. r. 1643. *Litkupnik* = świadek przy kupnie προξενητής, *proxeneta*. — Jakowy kupiec boru niema przy lidkupie przedawcy więcéj dawać nad jednę kopę groszy § 43. (Porów. *mercipotores alias litkupniky*, Księ. ziemi czers. pod r. 1425, st. 319).

limitować sprawę = odroczyć do drugiego terminu. — Sprawy swojéj tracić nie ma, ale do drugich roków bartnych ma być limitowana. 14.

łożny bartnik = luzem chodzący, najemny robotnik, nie posiadający swych barci (*vagus, erro*). — Łożnych bartników jako zawsze bywało, tak i teraz jest po części, którzy bory swe poprzedawszy innym bartnikom, robią u innych bartników, a stąd zwykli w puszczy szkody czynić, 75, 90.

mianowany = wymieniony, pomieniony, przytoczony. — A któryby z nich oprócz przyczyn mianowanych do sądu nie zasiadł, a był pozwan *ex officio* § 6.

miedzy, przyjim. z narzęd. i biern. stsł. *meždu* i *meži*), postać dawniejsza; późniejsze *między*. — Ten zwyczaj sądzenia prawa bartnego... miedzy się okazywali, prz. — Miedzy sobą prz, §. 1; — y należliby jednego miedzy stronami winniejszego, 33, 34, 32; — aż do rosparcia prawa miedzy stronami, 58; dział boru miedzy bracią, 92, 40; 36.

mięniać (dyjalektycz. zam. *mieniać*) drzewami, łąkami = czynić zamiany. — Mąż jéj... na onym boru nie ma nic utracać, ani go sam porębywać ani drzewem mięniać, 36. Takowy opiekun dziecinnego boru nie ma od boru onego niczego zbywać, ani drzewami, pszczołami, łąkami mięniać, 37.

mięnić sobie co za co (dyjalektycz. zam. *mienić*) = uważać, poczytywać. — Choćby bracia jego mięnili to sobie za krzywdę wielką 53; krzywdy, jakowe kto miéwał, albo mićć sobie mięnił, 1.

miody nastawne patrz *nastawne*.

nachodzić, *naszć*, = naléść. — A naszedszy inszy bartnik takowe drzewo z pszczołami, wyrąbi y do domu weźmie, 55.

naczynia bartne: ul, barć i wszelkie statki cz. przyrządy do nich należące. — Żywności ani naczyniów bartnych bartnikom nie biérałem 80.

nagroda się stanie aktorowi = aktor czyli powód będzie wynagrodzony, odbierze należność. — Ten, co prawo przewiedzie, ma pozwanego osadzić, a w ćwierdzi chować dotąd, aż mu się nagroda stanie 23.

należeć komu czemu = należeć do kogo. — Mają z onego wioru uznawać... które znamię starsze y któremu borowi należy, 32. — komu należy 32; — *należący czego* = n. do czego. — Na sośnią albo na jakie insze drzewo boru jego należące 32.

należeć na czym = zależeć na czym. — Gdy na tym wiele należy, aby każdy który bór kupuje, wiedział wszelką powinność y daninę 94.

namnażać się = mnożyć się, zwiększać się. — Iż co daléj, to się większego złodziejstwa namnaża, 72.

nastawa miodu = dochód z borów w oznaczonéj jilości miodu, oddawanego przez bartników do starostwa bartnego, 2. (u Niszczyckiego *nadstawa*, st. 221).

nastawne miody = dań z miodu oznaczonéj jilości, jaką bartnik obowiązany dostawiać staroście bartnemu. — Powinność starosty bartnego jest... miody nastawne na czasy naznaczone od bartników odbiérać, a w cale jimci panu staroście łomzińskiemu oddawać 2.

nastawstwo = zarząd l. okrąg obejmujący bartników, jednemu staroście bartnemu podległy. — Bartnicy wszyscy tak nowogrodzkiego jako ostrołęckiego nastawstwa, 79.

niedziane drzewo = drzewo, na którym barci nie urządzono, nie mające urządzonéj dzieni. — Bartnicy łożni.... korę z dębiny odziérają tak dziane bartne, jako niedziane surowe do roboty bartnéj godne, 90. Tedy jeśli niedziany dąb odrze, ma dać od niego kopę groszy dworowi, 90.

niekiedy = niegdyś, dawniéj. — Za sławnéj pamięci And. Modliszewskiego, niekiedy starosty łomzińskiego, 72.

nielatny = nieletni. — Któreby dzieci po śmierci ojca swego i matki swéj zostały nielatne..., takowym dzieciom sąd bartny powinien dać opiekuna, 37.

niesposobny zwyczaj = niewłaściwy, niestosowny zw. 14.

niestanie na pozew = niestawienie się w sądzie na wezwanie. O niestaniu na pozew, 22; 100.

nieuczciwy = zelżywy, obelżywy, uwłaczający, nieprzyzwojity — Dekretowi (sądowemu) żadna strona słowy nieuczciwymi przyganiać nie ma, 18.

niewystarczanie robót, porów. *wystatczać*. — Na borach wielu braci dziedziczyć nie mogą... dla spustoszenia borów przez niewystarczanie robót borowi należących, 40.

niezbożny = nieuczciwy, niegodziwy, bezbożny. — Niezbożni bartnicy, 93.

nie znać = nie przyznać się, zaprzeczać, zapiérać się. — A jeśliby téż aktor żałowalby na pozwanego o jaką krzywdę, świadka żadnego nie stawiając, a pozwany by nie znał,... 30 (porów. nie znać się do czego = nie przyznawać się do czego, nie uznawać czego).

nikczemny = nieważny. — Takowe zamianki, y zaprzedania mają być nikczemne, które... dzieci oprócz żadnéj trudności do swego boru dorosszy lat odjęłyby, 37.

niktórzy = niektórzy, 65; obok *niektórzy*, 67, 73.

niż = nim, zanim, wprzód nim. — A wszakże niż prawo zacznie, będzie winien stronie... wprzód wrócić. 28. Tedy takowe zapisy, niż wynidzie rok y sześć niedziel, do akt bartnych mają bywać przewiedzione, 42, 44, 50, 86.

obiecać się = obiecać, przyrzec. — Świadek, który obiecawszy się stronie przysiąc niechciał, 103.

obiesić zam. obwiesić = powiesić. — Czekać aż zdechnie, a potym zdechłego obiesić, 83.

obieszenie = obwieszenie, powieszenie. — Obieszony po obieszeniu przynajmniéj ma być na szubienicy sześć dni, 85.

obieszony = powieszony. — Takowy ma być obieszony 83. — Obieszony mali być zarazem z szubienice urzniony, 85; obieszeni, 85; złoczyńcę obieszonego, 85.

obiniony = obwiniony. — A obiniony nie mógł by się prawnie oczyścić, 109.

obroczny = czynszowy, z tytułu daniny należny. Item obrocznego złotych dwa na święto świętego Mattheusza 94; siana obroczne, 2.

obwarować coś zapisem = ubezpieczyć, zastrzéc (por. *warować*), Jeśliby jéj (córce) za żywota swego ociec synom roskazał co dać, albo też zapisem to obwarował, 38. A wszakże ten... ma to sobie aktami bartnymi obwarować, 57.

obwieścić kogo = uwiadomić, wezwać. — Do którego aktu gdy ich podstarośći obwieśći, z takowym pozwem powinni stanąć każdy z nich, 82.

obwieszczać kogo na co = uwiadamiać kogo o czym. — Podstarośći ma z roskazania starosty bartnego na każdą sprawę bartników obwieszczać y oznajmować, 7.

obżałowany = oskarżony, zaskarżony, obwiniony. — Pozwany od actora będąc obżałowanym w sądzie bartnym o jakąkolwiek krzywdę, 27.

obyść się prawnie z kim = obéjść się, rosprawić się, postąpić z kim wedle prawa. — Dokądby się z dłużnikiem o swoje rękojemstwo prawnie obyszedł, za którego dług zaręczył, 51.

ochędożny przyodziéwek = porządne, wykwintne ubranie, 87.

ociec 38, 53, ojca 39, 6, po ojcu 39, 53, ojczym 36, ojcowski 53, 92.

odbierać sprawiedliwość = doznawać, doświadczać sprawiedliwości, prz.

odbyć czego komu od boru = zbyć, odstąpić, sprawić ubytek z boru. — A jeśliby on opiekun czego od boru komu odbył, zamięniał.. 37 (por. *zbywać* czego).

odchodzić, odejść upornie *z prawa* lub *od sądu* = uchylać się od wyroku sądowego, uchodzić z sądu przed wydaniem wyroku. — Obżałowany od aktora, gdyby nieczekając dekretu, z prawa upornie odszedł..., od sądu by upornie precz odszedł, 27.

odezwać = odwołać to co się rzekło, cofnąć swoje słowa; *odezwanie* = odwołanie. — Których świadków jeśliby nie przewiódł, powinien to przy wszystkim gminie bartników odezwać, tymi słowy: Com mówił temu dobremu człowiekowi, żłem to łgał jako pies. A po odezwaniu takowy ma być osadzący a nie wypuszczony, 89.

odezwać bór lub *odzywać* kupi boru = odwoływać, unieważnić kupno boru sprzedanego. Jeżeliby jaki powinny... chciał kupcowi bór zaprzedany bliskością odebrać, takowy ma wprzód tego dowieść, jakową bliskością bór zaprzedany odebraćby chciał, który dowiódszy ma odzywać dokądby nie wyszedł rok i sześć niedziel kupi onego boru 45. — A wszakże jednak niż wyjdą trzy lata, wolno dłużnikowi bór swój odezwać i długi i utraty zarazem zapłacić, 50.

odzew (boru sprzedanego), *odezwu*: odwołanie, cofnięcie kupna ze strony sprzedawcy przed upływem 1 roku i 6 niedziel od daty kupna. — O *odezwie* boru 45; przeciw *odezwowi* boru 44; *odzywanie* boru 45.

odjąć do swego boru = przywrócić, odebrać. — Które zamianki i zaprzedania dzieci oprócz żadnéj trudności do swego boru dorosszy lat odjęłyby 37.

odkleczyć pszczoły = wyjąć plastry z górnéj części czyli z głowy barci, służące do wylęgania się młodych pszczół; zniszczyć młode pszczoły w głowie barci 58.

odnosić dekret = otrzymać wyrok, rozsądzenie, prz.

odpowiadać = odgrażać się, *odpowiedanie*, *odpowiedź* = odgrażanie się, pogróżka. — O odpowiedzi: Gdyby kto z bartników będąc z jakiego rankoru zajątrzony, miał nienawiść na drugiego bartnika i odpowiadał mu, tak żeby on bartnik dla jego odpowiedania niemiał bespiecznego iścia na puszczą 76 (porów. Kochanows. „*Wróżki*“: nie jest rzecz tajna, z jaką waśnią z jakiemi swary y z jakim nakonice *odpowiadaniem* tę exekucyą na nogi stawiacie t. II. str. 259 wyd. pomnik. 1884 r.).

odprawować prawa swe bartne, l.-sądy, l.-sprawy = sądy odprawiać, załatwiać sprawy 1, 10, 14. *odprawić* roboty = załatwić, ukończyć roboty, 12.

odprawowanie robót = wykonywanie, odbywanie robót 76. — *odprawować* przysięgę = składać, wykonywać przysięgę, 1, 79, *czynić* przysięgę 81.

odprawować rugi bartne = odbywać sądowe dochodzenie o obyczajach bartników (co 2 lata 19 listop.), 79.

odstępować prawa = nieprawnie postępować, nie zważać na prawo. — Bo ten, co się ręką mści, już prawa odstępuje, sprawiedliwość sobie czynić umyśliwszy, 31.

odwieść się czego = dowieść czego, udowodnić. — Takowemu sąd bartny ma skazać odwieść się niewinności swéj 30.

ojczyzna = ojcowizna, majątek ojczysty spadek po ojcu, 40. — Podobnie *macierzyzną* zwał się majątek po matce, *babizną* — majątek po babce (Zob. „Wróżki“ J. Kochanows. t. II, st. 270, wyd. pomnik.), *dziadowizna* majątek po dziadu, *stryjkowizna* po stryju (Zob. rejestr do Porządku i do artyk. pr. magdeb. st. 1).

okleczyć l. *oklecić* pszczoły = osadzić pszczoły w górnéj części barci 58, 71, (porów. *kleczyć*).

oklek albo gniazdo są to plastry w głowie czyli w górnéj części barci, w których się młode pszczoły wylęgają, 58, 71, 93; *oklik* 107.

okrom = bez; okrom zdrady, chytrości 97; okrom płatni = bez wynagrodzenia, bezpłatnie, 112.

omieszkać = zaniedbać, opóźnić 50.

omieszkanie (roboty) = zaniedbanie, opóźnienia, 62, 63. omieszkanie domowe = zaniedbanie 2.

opowiadać się sądowi o co = zawiadamiać sąd, zdawać sprawę sądowi. — O który przydziatek ma się opiekun opowiadać na każdy rok sądowi bartnemu, 37.

opowiadać kogo = dawać znać o kim, wskazywać na kogo. — Niéma żaden bartnik taić i owszem każdego winien każdy opowiadać wedle przysięgi rugowéj, 90, 80, 87.

oprócz = bez. — oprócz żadnéj wymówki 6; oprócz żadnéj trudności 37, 39; oprócz pomocy 53; oprócz żadnéj zwłoki 52; oprócz żadnéj folgi = bez żadnéj łaski 17, 62, 63; oprócz pozwolenia sądu bartnego 54, 85; oprócz widzenników 54; oprócz żadnego zapozywania 86.

oprócz prawa = bezprawnie. — A wszakże iżby się oprócz prawa targnął na one pszczoły, których przedtym nie używał, ma być winą pięćdziesiąt groszy karany 71.

opuścić obyczaje niezwykłe (pijaństwo) = porzucić, 13.

ordynacyja ojcowska = wyznaczenie przez ojca jednemu z synów majątku bartnego; uczyniony zapis dla syna na bór ojcowski w sądzie bartnym. 53; — rozrządzenie majątkiem: chcąc uczynić ordynacyją między dziećmi swoimi, 53.

osad pszczół w drzewach = zrojenie się pszczół; osiadanie drzewa przez rój 67.

osądzony o jaką winę = osądzony skazany na karę pieniężną. O jaką winę takowi mają być osądzeni 23, 67.

osiadać w drzewa bartne = zająć barć lub drzewa bartne. — Aż ci roje, któreby miały w drzewa bartne osiadać, oni ludzie zbiérają, 67.

osiadłe pszczoły w dzieni = rój osiadły na drzewie, zebrany przez bartnika i osadzony w dzieni, 68.

osiadłość = posiadłość ziemska, własność gruntowa. — Y ci, ktorzy mało osiadłości mają 90.

osiadły szlachcic = gospodarz posiadający swą ziemię i na niéj zamieszkały (*possessionatus*). — Obierać starostę bartnego sobie równego szlachcica cnotliwego i dobrze osiadłego, 1. A ma być sławy dobréj osiadły, gdyż na sobie wiele ponosi, 2. — Takowa zapowiédź jest zabroniona osiadłemu bartnikowi, 58, 75. Osiadłemu zapowiédź nie idzie, 58.

oświadczyć co kim = udowodnić co przez kogo, dowieść czego kim. — A ten co mu zadano złodziejstwo, oświadczyłby to onymi ludźmi którzy to słyszeli, 89.

otknąć pszczoły wiéchą = zatknąć przy barci wiéchę po okłeceniu pszczół, 71.

ozwać się = wystąpić z odwołaniem, z unieważnieniem kupna 45.

patok ogólno polski potok lub strumień wody z góry płynący, którego łożysko wyłożone drobnymi kamykami 65.

pieśnia lub *piesznia* = narzędzie żelazne do wydłubywania drzewa (przy robieniu barci). — Żeby zacząwszy dziać jakie drzewo a nie dodział dla zepsowania pieśni, 57, 62. (u Kąckiego „*pieszniа*". Nauka o pasiekach, str. 12 wyd. 1651).

pilić prawo = być posłusznym prawu, pilnować prawa, wykonywać co prawo wymaga, stosować się do prawa, 100.

pilnie i *pilno* = usilnie, bacznie, bardzo. — A ma prosić o to pilnie, 86; to téż pilno potrzeba wiedzieć, 83.

pisarz bartny „ma być osoba do tego urzędu godna, przez sąd bartny i bartniki starsze obrany" 8; 11.

płatnia = płaca, zapłata. — Opiekun siérotom winien od boru pewną kwotę postąpić.... y okrom płatni na każdy rok ma przydziać dziesięcioro drzewa, 112.

pobór = składka, podatek. — Ale na takowego złoczyńcę powinni bartnicy po sobie *pobór puszczać* tak na kata, jako i na inne wydatki 84.

pochyba = wątpliwość (jak w czeskim), bez pochyby 50.

podać = oddać; bór wierzycielowi sądownie podać = oddać w posiadanie za dług 50. Porów. *udać* bór.

podjąć szkodę = ponieść szkodę. — Musiałby z roboty do domu iść przez coby nie małą szkodę podjął 64.

podjeść czego = zjeść czego, najeść się. Takowy onéj strawy może podjeść dla posilenia ciała swego, 63.

podmietać pszczół, *podmietywać* pszczoły = oczyszczać barci z robactwa na wiosnę. *podmietywanie, podmiot* pszczół = oczyszczanie. — A zrządziwszy gospodarstwo domowe, potym idzie próżno pszczół na puszczy podmietać, y podmietając robotę z robakiem prawie przełożonym trzeć, 73. A tak każdy bartnik ma się na wiosnę, jak da p. Bóg ciepło, pospieszać do podmiotu pszczół, a podmiot kończyć najdaléj do święta Ś-go Stanisława w maju, 73.

podstaróści bartny albo sługa bartny ma być sławy dobréj w niwczym niepodejrzany, przez starostę bartnego dany, 7; podstaróści bartny ma pozywać bartników słownie, 21; przysięga podstarościego, 97, 98.

pogotowiu = tym bardziéj, dopiéroż. Gdyż się rodzoni bracia kilku ich na jednym boru zgodzić nie mogą, pogotowiu tedy szwagrowie, 39. (Porów. u J. Kochanows. *Satyr* w. 112 i 160).

pokrywać winę = ukrywać karę pieniężną, uchylać się od kary. Pokrywając winy sądu bartnego i panu staroście należące, 26.

pokrywka = udanie, pozór. — Iż niektórzy chodzą miedzy ludźmi prawie jako pod pokrywką, czyniąc się pokornymi... uskarżając się przed ludźmi i narzekając jakoby im w puszczy złodzieje szkody czynić mieli w pszczołach 87.

pokupić winę sądową = zapłacić, uiścić karę sądową, 52.

popaść, popadać w winę = podléc, podlegać karze, uiścić karę piénieżną. — Takowy pozwany ma popadać w winę 91. Takowy popada w winę sądowi bartnemu 3 złote polskie 91, 81.

poprzysiąc kogo, *poprzysięgać* kogo = przysiąc przeciw komu, popiérając swą skargę. — Takowego (złoczyńcę) powód powinien z sześcią świadków zarazem poprzysiąc 72. A jeśliby się przyznał, takowego już poprzysięgać nie potrzeba. 83.

porąbić pszczoły = pociąć, ściąć drzewo z pszczołami. — A gdyby takowe pszczoły kto porąbił 59. Którýby bartnik drugiemu bartnikowi porąbił sośnią, albo dąb, albo jakie inne drzewo bartne, a okazałoby się, że porąbił, 60; 88. (porów. Jaco mne Micolay poranbil graniczǫ samowtor. Księ. czers. pod r. 1415 str. 60).

porąbienie jakiego drzewa z pszczołami, 82, 83; *porąbanie* 107.

porucony = poruczony, powierzony. — W sprawach wszystkich mnie poruconych, 97. to co mi porucono, 97.

postępek prawny = postępowanie prawne, proces sądowy, 52.

postronny = obcy, czym jinnym się zajmujący, uboczny. — Szukają (bartnicy) rojów pszczół, które zebrawszy, do domów swych noszą i innym ludziom postronnym przedają, 67.

potrafić = natrafić, spotkać. — A ktobykolwiek takowego łożnego bartnika w puszczy króla Imci potrafił... takowy łożny ma być pojmany, 75. Gdyby się ktoremu bartnikowi przydało, żeby złodzieja potrafił w puszczy króla jmści, a onby albo pszczoły wydzierał i t. d. 88, 21 (porów. *trafić*).

poważać lekce co = lekceważyć co. — Sądy bartne lekce poważający prz.

powinny = powinowaty, krewny żony 41.

powód, powodowa strona = skarżący, zapozywający, zanoszący żałobę (skargę) do sądu. — Na jakowego (złoczyńcę) powodowa strona dawała swój powróz bartny, 83, 84, 101, 106. Porów. *aktor*.

powróz bartny = powróz zarzucany przez bartników na drzewo celem podnoszenia się na tym drzewie i utrzymywania się na nim przy urządzaniu dzieni lub barci, 84.

powrozem robić = urządzać dzienie na drzewach. — Ktoby tylko na puszczy powrozem robił, 81; na dębinę powrozami łazić 90.

pozostać kogo co = pozostawić. — Rękojmi naprzód prowent króla jmci, jeśliby go pozostał, (ma) odłożyć, 52.

pożytki, w gospodarstwie bartnym znaczy korzyści, które pszczoły przynoszą, t. j. miód i wosk. — Coby miał bartnik do pożytku wydziać, to zły człowiek odrze i ususzy. 90; 37.

prawo = ustawa określająca stosunki wzajemne pomiędzy ludźmi. — Nie miewali bartnicy prawa żadnego pisanego, jakowymby się sądzić mieli, prz. przeszłym... bartnikom mało było potrzebne prawo na piśmie, prz.

prawo = sprawa, proces sądowy: *Prawo mieć* = mieć sprawę. — Zraniony ma prawo mieć o rany swoje w sądzie gajonym 31.

prawo wieść = prawować się, wieść spór. Nie wiódszy z bartnikiem żadnego prawa w sądzie bartnym 33, 54. — *prawo zacząć* o co = rozpocząć sprawę w sądzie 29, 54; z prawa nie *wychodząc* = nie przerywając sprawy, nie tracąc prawa, 54.

prawem kogo *popierać* (z dóbr) = poszukiwać na kim krzywd drogą prawną; do odpowiedzialności prawnéj pociągać. — Dzieci mają go (opiekuna) prawem popiérać z jego dóbr; a on ojczym powinien się pasierzbom swym sprawić w sądzie bartnym, 36.

prawem przekonany lub *prawem zwyciężony* = prawem przeświadczony, któremu prawnie coś udowodniono *(jure victus)* 23, 26, 50, 101 (porów. Niszczyck. 229).

prózny = zbyteczny, niepotrzebny, postronny. — Do stołu sądowego, u którego sąd bartny sądzi sprawy ludzkie, żaden prózny zasiadać niema, oprócz pozwolenia sądowego 16.

prózny strzelec = luźny, luzem chodzący. — Zwykli téż takowi łożni (bartnicy) towarzystwo z strzelcami miewać takowymi, któ-

rych próżnymi zowią, 75. Z strzelcami prożnymi, którzy w puszczy szkody czyniwają, towarzystwa żadnego nie miewałem, 80.

prowent = dochód, intrata, podatek 37, 47, 52; prowent królewski 52, 94, 112.

przątnąć łąkę = sprzątnąć, tj. skosić i zebrać siano 48.

przątnienie = sprzątanie, sprzęt 48. (porów. wyprzątnienie).

przeć czego, prę, parł = przeczyć czemu, zapiérać czego. — A jeśliby tego parł, że mu nie zadawał złodziejstwa 89.

przeczyć przeciw sądowi = przeciwić się, opierać się sądowi 14; *przeczyć* dekretowi = opiérać się postanowieniu, nie uznawać go, 19. Takowemu dekretowi pozwany przeczyć trudno ma 27, 40; *przeczyć* ordynacyjéj ojcowskiéj = nieuznawać, znosić, unieważniać 53.

przedawca boru („przedawcza") = sprzedający 43, 45.

przedziewać = opatrywać, poprawiać, przerabiać dzienie czyli barci na drzewach 36.

przekonanie prawa = udowodnienie prawne; przeprowadzenie procesu sądowego. — A jeśliby on dłużnik nie jednemu, ale kilku osobom długi winien był, a przyszłoby do tego, żeby bór jego dłużnikom za przekonaniem prawa musiał być udany. . 45—46 (porów. prawem przekonany).

przełożony = przepełniony, przeładowany 73.

przełożyć żałobę = przedstawiać, zanosić skargę. — Gdy już strona powodowa w sądzie potrzebnym bartnym żałobę swą przełoży na złoczyńcę criminaliter 83.

przenagabywać = niespokojić, zaczepiać, napastować. — A takowy syn po ojcu swym, któryby od ojca swego zapis na bór ojcowski otrzymał, nie może być od żadnego brata swego przenagabywany w boru ojcowskim czasy wiecznymi 53, 57.

przenajm = przekupstwo. — Sprawiedliwie będę zeznawał,... nie z bojaźni, nie z nienawiści, nie z miłości, nie s przenajmu, ale dla Boga i sprawiedliwości, 97.

przepadać winę sądowi = płacić karę pieniężną sądowi, podpadać, podlegać karze pieniężnéj. — A sądowi winę pięćdziesiąt groszy pieniędzy przepada, 32. — Strony obiedwie przepadają winy po grzywien trzy 99, 107, (porów. *przypadać* winy).

przeświadczyć = przekonać. — Co jeśliby który był przeświadczony, żeby robotą swą święta chwalebnego nie uczcił, ma być winą pułgrzywny polskie karany 74.

przeszły = były, poprzedni. — Onym przeszłym cnotliwym bogobojnym bartnikom, prz. — przeszły jm. pan starosta, prz. — wykonaniedekretu przeszłego, 113.

przewiedzienie świadków samotrzeć = przedstawienie (dwu) świadków, udowodnienie świadkami, zaświadczenie, potwierdzenie 11. za *przewiedzieniem* prawa = wskutek postępowania prawnego, wskutek dowodów w sądzie przedstawionych, wskutek procesu sądowego. A okazałoby się to jawnie przez pewne świadectwo, albo za przewiedzieniem prawa 64 (porów. przewód sądowy = postępowanie sądowe).

przewiéść świadków = stawić świadków, udowodnić świadkami 87, 88, 89, 91.

przewiéść prawo lub przewiéść proces prawa na kim = przeprowadzić proces sądowy, wygrać sprawę z kim, prawnie kogoś przekonać, komu dowiéść (probare), zmusić sądownie do wynagrodzenia szkody. — Ten, co prawo przewiedzie, ma pozwanego osadzić, a w ćwierdzi chować 23. Któryby bartnik pozwany będąc, dałby stronie powodowéj prawo na sobie przewieść, a nie miałby czym płacić, takowemu sąd ma bór odebrać, 101.

przez = bez, sine. — Bory bartne, jeśliby który był spustoszały i przez gospodarza wakował 2.

przezysk prawa (*perlucrum*) = wygrana w sądzie, rzecz prawnie przysądzona z powodu nieuczynienia zadość dekretowi sądowemu, prawnie zyskana, należność, którą otrzymuje wygrywający sprawę (*lucrum ex lite, perlucrum*). — Takowe przezyski nie na dobra jurisdictiey majdeburskiéj, to jest domy, ogrody, role *et id genus*, ale na bór bartny w puszczy króla jmci ściągać się mają 23; *przezyski aktorowe* = należne powodowi, 23; 50, 52.

przydać się komu = przytrafić się, zdarzyć się komu. — Gdyby się któremu bartnikowi przydało, żeby złodzieja potrafił w puszczy króla jmci 88.

przydziatek = przyróbek cz. powiększenie liczby dzieni czyli barci na drzewach; barci dorobione 37.

przydziéwać = powiększać, pomnażać liczbę dzieni czyli barci w boru. — A takowy opiekun, pókiby on bór w swojéj opiece miał, powinien na każdy rok na onym boru przydziewać po piętnaście drzewa sosnowego... 37. Okrom płatni na każdy rok ma przydziać dziesięcioro drzewa, 112.

przygaśnie = przygarśnie = jile się zmieści w obie dłonie złożone obok siebie żłobkowato. — Przygaśnie miodu, 2.

przyodziewek = odzienie, ubranie, odzież. — Z ochędożnego przyodziewku, 87.

przypadać winy = podlegać karze pieniężnéj. — A któryby z nich oprócz przyczyn mianowanych do sądu nie zasiadł,... przypada winy trzy grzywny polskie 6. — O winach, któreby przypadały z sądowego dekretu 91. — Gdyby... jeden drugiemu łajał, takowy winy *in recenti* przypada sądowi groszy 12; a stronę za raz w sądach przeprosić winien, jeżeli czego nie uczyniłby stronie przypada winy tyleż jak sądowi, 105.

przypozew = pozywanie, powoływanie do gotowego pozwu lub do oznaczonego roku: *revocatio alicujus ad citationem elapsam* (Knap. 922, r. 1621).

przyście, dziś *przyjście*. — Opiekun dziecinnego boru... ma wcale on bór dzieciom dochować, aż do wzrostu i przyścia lat dziecinnych, 37. (obok *zejście* 38, 39, 40). — W staropolskim pospolicie używane *szcie* i *ście* ze złożonymi: *wyszcie*, *zaszcie* i t. p., odpowiednie stsłow. šьstije i šьstvije; postaci nowsze: *przyjście, wyj-*

ście, zajście i t. p. powstały w XVI-tym wieku od jinnego tematu *jid* pod wpływem formy trybu bezokolicz. *jiść* (porów. *przyść* §. 39 25, 86, 88.

przysiężny = przysięgły (*juratus*). — Starosta bartny 2. — Sędziowie przysiężni 4. — Pisarz bartny może być nieprzysiężny, 8. (porów. *przysiężnicy*. Księ. czers. pod r. 1409, str. 341 i 2).

przywłaszczony = przyłączony, zwrócony jako własność. — A to coby od boru było zaprzedano, ma być do tegoż boru przywłaszczone tak drzewa jako i łąka, 46.

pszczelnik, -ku = miejsce gdzie ule stoją, część boru żawiérająca drzewa z barciami, 117.

puk = huk, stukanie, hałas 13.

puszcza = las obszerny, niecięty, w którym znajduje się zwiérz gruby. W puszczach były bory bartne prz. 41, 53, 55, 67, 68.

puszczać, puścić bór dzieciom = ustępować, oddawać w posiadanie 36, 37. — Powinna (żona) on bór krewnym męża swego piérwszego bez żadnéj trudności puścić, wziąwszy swoje dosyć uczynienie, 41 (porów. *puścina*, bona. Księ. czers. pod r. 1417, str. 108, 111 i 227, oraz K. Dunina. Dawne prawo mazowiec. st. 139).

puszczać pobór po sobie = zarządzić pobiéranie czegoś między sobą, urządzić składkę. — Ale na takowego złoczyńcę powinni bartnicy po sobie pobór puszczać, tak na kata, jako i na inne wydatki, 84 (porów. *pobór*).

pużar czyli *póżar* (dyjalektycznie) = pożar. — Jeśliby kto z bartników... nieopatrznie ognia odszedł, od którego ognia pużarem bór by się zapalił, którym pużarem zgorzałaby któremu bartnikowi sośnia, albo dąb,.. albo by téż od tego pużaru uschło jakie drzewo,... a okazałoby się to, że tym pużarem ono drzewo zgorzało... 69; 2, 7, 74, 80, 94.

rankor = gniéw, nienawiść. — A w tym zajściu prawa z jakiego rankoru raniłby jeden drugiego, 31. — Gdyby kto z bartników będąc z jakiego rankoru zajątrzony, miał nienawiść na drugiego bartnika, 76. (łacińskie *rancor*, oris = zgorzknienie, wśmiardnienie; nienawiść; Dasipodius, Diction. 1642 r.).

rąbić znamię w drzewie = wycinać znamię, 56 (porów. Księ. ziemi czers. st. 249).

rąbienie = wycinanie, 56 (porów. O cthore rǿbene na mǿ Jan zalowal, tom ya rǿbil we swem. Księ. ziemi czer. st. 194).

rączka = miara $10^1/_4$ garnca, którą bartnik odmierzał daninę miodu dziedzicowi lasu, 2, 94.

ręczyć się sł. zwrotne = ręczyć, poręczać, zaręczać. — Już na tym rękojmi ma przestawać, gdyż wiedział za kogo i jako, na co i za co ręczył się, 52.

regestrowan, regestrowany = notowany, podejrzany o występek. — Gdy złoczyńca... pomówiłby kogo... że z nim na złodziejstwie spółkował, któryby przez wyznanie złoczyńcy był regestrowan,... ta-

kowemu regestrowany jeśli się czuje być niewinnym,. . ma do sądu bartnego dobrowolnie przyść, 86.

regestrowanie = posądzenie, podejrzenie, notowanie, 86.

rękojemstwo = obowiązek, obietnica stawienia się za kogo w sądzie (Knaps. 956), poręczenie, zaręczenie. — O rękojemstwie długu, 51; postawić pewne rękojemstwo osiadłych ludzi 76; w sądzie zeznać rękojemstwo 76. (*fidejussoria cautio.* Celich. Słow. pr. magdeb. 13).

rękojmi, -ego i rękojmy, -ego, lub *rękojmia*, -i = poręczyciel (rękojmia = zaręcznik. Knaps. 957). — A on wierzyciel pozwałby rękojmiego o niezapłacenie długu, do sądu bartnego, y on rękojmi prosiłby sobie u sądu bartnego dillacyjéj pozwolenia, 51. A jeśliby on rękojmia nieujścił się wierzycielowi... takowy dług on rękojmi wierzycielowi... powinien pod winami sądowymi zapłacić 51; rękojmy, rękojmego 52 i rękojmiego 52; rękojmięmu, rękojmemu i rękojmiemu, 52; którzy rękojmiowie, 76; a gdyby ten zufały bartnik nie miał rękojmi do zakładu, to ma być do twierdzi wsadzon, 116.

robak = liszka zaraz po wykluciu się z jaja pszczoły; nazywa się także *czerwiem.* — A zrządziwszy gospodarstwo domowe, potym idzie prózno pszczół na puszczy podmietać, i podmietując robotę z robakiem prawie przełożonym trzéć, 73.

robić drzewo = urządzać barć na drzewie, hodować na nim pszczoły i korzystać z niego. — Gdyby który bartnik robił drzewo jakie bartne boru inszego bartnika.... a broniłby się tym, że ono drzewo robi, i używa go czas niemały w pokoju, 48. Gdyby bartnik bartnika zapozwał do sądu bartnego, iż robi drzewo jego... y w tym drzewie pszczół używa, a pozwany by nie zapiérał, aleby rzekł, że robię jako swoje własne, 58.

robociąż = robotnik, pracownik, najemnik, 75.

rodzaj = ród. — Takowym dzieciom sąd bartny powinien dać opiekuna z liniey rodzaju onych dzieci, a jeśliby się nie obrał opiekun z rodzaju ojcowskiego onych dzieci... 37.

rojić się; pszczoły *roją się*, kiedy w jakiéj barci w znacznéj ilości rozmnożone, rozdzielają się, i jedna połowa w miejscu dawnym pozostaje, a druga opuszcza macierzyńskie pomieszkanie, i z barci *sypie się*, to jest ulatuje z matką dla uformowania nowéj osady (Słown. leś. bart. Kozłows. 432). Rój przed wyleceniem z barci wysyła naprzód spomiędzy siebie kilkanaście pszczół dla wyszukania dogodnego miejsca do nowego osiedlenia (Kozł. 265).

rok, *roki bartne*: *a)* dni do sądzenia spraw naznaczone cz. terminy, w których się odbywały sądy bartne, naprzód co dwie niedziele, potym co cztéry, a w końcu co sześć niedziel, 10. — Powinien téż podstarości bartników na roki bartne slownie pozywać, 7. w pierwsze roki bartne 81. w drugie roki bartne 52, w trzecie roki bartne 52, do trzecich roków 52, na trzeci rok ma go przypozwać kazać, 22; przyszłe roki 28; do roków bliskich 52. *b) sądy* w pewnych terminach odbywane. — Podstarości bartny na drugie roki bartne przyszłe ma rok dać, 27. Jest tego wielka potrzeba, aby... każdy bartnik na

rokach bartnych bywał, to jest którzy należą do koleńskich, a którzy téż do nowogrodzkich roków. 12, 87, 100. roki walne 113. *c)* sprawy naznaczone i sądzone w sądach bartnych. — Ci, którzy w puszczy szkody zwykli czynić, najbarziéj ten czas upatrują, gdy roki bartne sądzone bywają, 12.

rostérk prawny = spór 39.

rosparcie prawa = rozstrzygnienie sądowe sporu. — A oklek do starosty bartnego przywieść, aby u starosty bartnego był, aż do rosparcia prawa miedzy stronami, 58.

rospiérać się = spiérać się sądownie, prawować się. — Ma sądowi winy piętnaście groszy zapłacić, a zapłaciwszy z aktorem o sprawę zaczętą *de principali* rospiérać się 22 (podobnie *przeć* się = prawować się; *pierca* = prawujący się, *prza* = spór, stsłow. *prja*; prěti, prją, priši).

rota = forma przysięgi prawem przepisana. — A tam każdy z nich (z bartników) przysięgę wedle roty opisanéj czynić powinien, 79, 81; przysięga na rotę 88.

rotne = opłata zwyczajowa, pobiérana przez podstarościego bartnego przy składaniu przysiąg sądowych. — Podstarości nie ma więcéj brać rotnego, choć sam przysięga, choć samowtór, lub téż samosiódm, tylko grosz jeden 108.

rozdziewać bory bartne = przysparzać czyli powiększać liczbę *dzieni* czyli barci w boru. Podobnie *rozrabiać*. — Szlachta... bory bartne między sobą na swychże gruntach szlacheckich... rozdziewali i rozrabiali, 1.

rozmyślić się na co = namyślić się nad czym, rozważyć co. — Któryby ociec... do sądu przyszedł bartnego, chcąc uczynić ordynacyją miedzy dziećmi swoimi, na to się dobrze rozmyśliwszy 53.

rozrządzić kogo co = urządzić, zabespieczyć; rosporządzić, postanowić względem kogo, czego. — Któryby ociec... chcąc dzieci swe rozrządzić za dobrego zdrowia swego 53. — Bo każdy ociec wié, jako dzieci swe rozrządza i wié, który syn jest jemu pożyteczniejszy, 53.

rozumiany za co = poczytany, uważany za co. — A takowi ledwie co nie za złodziejów rozumieni być mają, 68. Takowy niema być rozumian, aby one pszczoły chądziebnie kleczył, 71. Takowy ma być rozumian za takowegoż obieszonego, co nań wyznawał, 86, 87.

rzemiosło = robota, zajęcie, zatrudnienie, — Teraźniejszego tedy wieku takowe executie (wieszanie) ustały, gdyż jest rzecz brzydka takowym rzemiosłem się bawić, 84.

rznąć robaka = wyrzynać plastry z noworodkami, uważanymi przez bartnika za niepotrzebne. — Rzecz i pewna i prawdziwa, że się takowe pszczoły, u których robaka rzną, rojić nie mogą, 73.

rug = (niem. *die rüge*) badanie sądowe, roztrząsanie, dochodzenie urzędowne, inkwizycyja. „Na tym sądzie wielkim (burgrabskim), w małych miasteczkach, y na wsiach, bywa badanie [co zowią rugiem] o zachowaniu obyczajów y występków każdego mieszczanina, albo też wiejskiego ludu, gdzie występni jawnie bywają karani.“ Po-

rządek sądów itd. str. 39 wyd. 1760 r. — „Postanowiono między innymi badanie sądowe czyli *rug* w celu wykrycia złodziei i rozbójników *(ut inquisitio alias rug de furibus fieret)*.“ Długosz, kś. XII pod r. 1451. tom 5 str. 78 i 84. „*Rugi bartne* wedle starożytnego zwyczaju w Nowogrodzie mają bywać odprawowane, przy obliczności pana starosty tamejszego albo subdelegata jego...“ 79. Na rugu bartnym za oznajmięniem podstarościch bartnych każdy bartnik bywać powinien, 81. — I w ten czas każdy robotnik każdego bartnika, gdy rug bywa sądzony w puszczy być niema dla szkód jakich czynięnia, 81. — Rugi bartne co dwa lata, 19 listopada („przez dwie lecie“) 79. — Przysięga rugowa 80. — na piérwszym rugu nowogrodzkim, prz; w rugu bartnym nowogrodzkim 35; na rugu w Nowogrodzie 81.

(*rugować* się = dochodzić, badać, indagować. — „Rugujmy się nakoniec, co kto królowéj jéj m. winien, kto obraził słowem, ábo postawą, abo wzrokiem, kto nie uczcił jako przystoji pomazance bożéj, niechaj pokutuje za to.“ Górnicki, Dzieje str. 126 wyd. 1637 r.).

ruśnica, rusznica = strzelba gwintowana (w czes. ručnice). 80.

sąd: sądy ziemskie, — sądy grodzkie, — mniejsze sądy bartne, 4; 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 25.

sądzić z rozumu swego = sądzić wedle rozumu, samowolnie. — Nie z swego rozumu, ale wedle prawa uchwalonego sądzić 5.

sądzywać się, częstotliwe do *sądzić się*. — A wszakże (bartnicy) nie chcieli podlegać prawu majdeburskiemu, ale exceptie swe miewali, jakowymi się sądzywali, 1. Także w sądach grodzkich przez pana starostę i podstarościego sądzywają się, 4.

schronić się czego = schronić się przed czym, uniknąć czego. Bo ten, kogo pozywają, radby się pozwu schronił, byle mógł 21.

sędzia bartny = członek sądu bartnego, przysięźny, przez bartników wybierany 4; przysięga sędziów bartnych, 5; powinność sędziów, 6; 36.

serka, statek cz. narzędzie żelazne bartne. — O wzięciu powroza, pieśnie, serki i ciosnki bartnych 63.

siano obroczne = siano z tytułu daniny, jaką bartnik obowiązany składać corocznie staroście łomżyńskiemu 2.

skazać na kim winę = zasądzić, przysądzić karę komu, skazać kogo na karę pieniężną. — Na takowym *wina* trzy grzywny polskie ma być skazana, 18; 16, 77. Aktorowi *taxa* wedle żałoby z winą ma być skazana 27. — Na takowym dłużniku rękojmemu do roków bliskich *zapłata* ma być skazana pod winami sądowymi, 52. — Tedy na taką żałobę samemu *przysięga* ma być skazana (zasądzona, naznaczona) 30, 70, 88, 91; w któréjby sprawie miedzy stronami widzenie skazane było, 34.

skazować częstotl. do *skazać*, dziś skazywać. — O jakąby sprawę przysięga bywała skazowana, 1.

skład = ocena, oszacowanie, szacunek; *skład pieniężny* = ocena pieniężna. — Ma sąd bartny, wziąwszy do siebie insze bartniki, wedle Boga, skład pieniężny według ważności boru uczynić, 40. A inszéj braci wedle składu z niego (z boru) popłacić 40, 41. — Osta-

tek sumy wedle składu onego boru dłużnikowi oddać zarazem 50; 36; *skład sądu bartnego* = ocena sporządzona przez sąd bartny. — A wszakże powinien (bartnik) bliskim onéj żony także niepłodnie zeszłéj wiano spłacić wedle składu sądu bartnego 41.

skorzystać kogo co = przywłaszczyć sobie cudze; złupić, zdobyć, skraść (porów. stsłow. koristь, spolia, koristivъ spoliorum amans; czes. kořistiti, kořistovati łupić i t. d.). — Ktoby się tego ważył, żeby pszczoły cudze z drzewa jakiego wywróconego albo złamanego wyrąbił, i one skorzystał... 55.

skorzyścić kogo co = przywłaszczyć sobie, złupić. — Bo gdyby ich (pszczół) tail, znak tego, żeby je miał wolą skorzyścić 59.

ślubić komu = zapewnić komu, zaręczyć, przyrzec. — Gdyby kto z bartników przedał beczkę miodu zaszpontowaną, za którąby kupcowi ślubił, iż nie ma być w beczce żadnego fałszu... 78.

śmiat lub *śniat* = pień, pniak drewniany z pszczołami, umieszczony na drzewie bartnym, 110.

sośnia = sosna (u Knaps. tylko *sosna*; u Kochanows. *sośnia* Satyr, 8). Sośnia 32, 55; sośni 46, 71; sośnią 32, 60, 88, 117; sośnie 117.

sowity = podwójny, dwa razy większy; dwójnasobny u Knaps. Winę 50 groszy pieniędzy przepada, którą *durantibus judiciis* zapłacić powinien pod winą sowitą 32, 12; pod sowitą winą grzywny polskiéj 19.

spółkować = mieć towarzystwo, uczestniczyć, brać udział, wspólnie działać. — Gdy złoczyńca osądzony będąc... pomówiłby kogo albo z prawdy albo téż z nienawiści, że z nim na złodziejstwie spółkował,... 86.

sprawa w sądzie bartnym: sprawę jaką *zacząć* 29, 35; sprawę *utracić* 29; sprawy *zaniedbać* 29; na sprawę utraconą *poprawować* się 29; o sprawę *pozwać* 29; — o sprawę *prawo zacząć* lub sprawę *prawnie czynić* = wszczynać sprawę, rospoczynać proces, 29; potoczne sprawy bartne, tytuł.

sprawić się komu w sądzie = usprawiedliwić się, zdać sprawę, dać zadosyćuczynienie. — A on ojczym powinien się pasierzbom swym sprawić w sądzie bartnym 36.

sprawiedliwość = wymiar sprawiedliwości. — Sędzia, gdy upornie do sądu nie zasiadł, tak, żeby się sprawiedliwość ludzka na dalszy czas odwłoczyła,... ma być trzema grzywnami karan. 96; aby święta sprawiedliwość nie upadała, 96; ażeby sprawiedliwość nie zdała być się wzgardzona, 85.

sprawować rolę = uprawiać rolę. — Wprzód woli około jarzyn robić, role sprawować, 73; *sprawować* = wykonywać 97.

sprawować się komu = usprawiedliwiać się przed kim, tłumaczyć się, zdawać sprawę (por. sprawić się). — A wszakże o zapalenie pużaru dworowi by się sprawować powinien, 69.

spuścić drzewo = ściąć, zrąbać; spuścić półborek = wyciąć połowę boru, 111. (*Spuszczać* drzewo z pnia można trojako: *a*) przez

wykopanie, wykarczowanie; *b*) zapomocą piły, w części siekiéry; *c*) zapomocą siekiéry. Kozłows. 466).

stan = schronisko, mieszkanie bartnika na puszczy, w boru, na stanowisku, staniu (porów. stsł. stanъ; stanije *habitatio*). — Jeśliby się trafiło któremu z bartników, albo téż z obcych ludzi, żeby w stanu drugiego bartnika nocując w nim jako nieopatrznie ogień zostawił i spalił... 70. A wszakże z onym bartnikiem czyjby stan zgorzał, ma go spólnie pobudować, najdaléj do cztérech niedziel, 70. Ktoby umyślniej zaszedszy na puszczą szukał po stanach, albo schowaniach bartniczych, strawy bartnéj... 63; w stanu 63, 76.

stań = rusztowanie z dylów na słupach około drzewa w lesie, o kilka sążni od ziemi podniesione, dla pomieszczenia na nim ulów i zabespieczenia jich od wilgoci, myszy, żab, bydląt itp. (Kozłows. 11).

stanąć = przyjść do skutku, wyniknąć, powstać. — Który dekret stanął za skargą (wskutek skargi) niektórych bartników, 72.

stanowisko w boru, tj. miejsce w boru trawą zarosłe, lub łączka, gdzie bartnicy mogli z wozami stawać i konie popasać (Kozł. 14); porów. *stan*.

starosta bartny (capitaneus mellis seu mellicidarum) = piérwsza osoba w sądzie bartnym, „zawsze bywał narodu szlacheckiego“ — obierany na zasadzie prawa bartnego szlachcic „cnotliwy i dobrze osiadły,“ który wraz z 8 sędziami ze szlachty „ludźmi godnymi i sumnienia dobrego“ składał sąd bartny, 2; powinności starosty bartnego 2; przysięga starosty 3; mniejsze sądy bartne przez dwie osoby z starostą bartnym odprawowane i sądzone, 4; 36.

stawa komu prawo = przysługuje, służy komu prawo. — W sądzie bartnym w zajściu prawa jeden na drugiego... targać się nie ma, ale się prawnie bronić, ile jemu prawa stawa, powinien 19.

strona w sądzie, u prawa = każdy z dwu spiérających się, każdy mający sprawę (strona powodowa w prawie = powód, aktor; strona odporna, pozwana = obwiniony). — Tu wyraz *strona* rodz. męsk. i żeńs. — A tak który z stron one pszczoły prawem zyszcze, ten on oklek od starosty bartnego wziąć ma 58, 91, 105. — Powodowa strona 84; powód 83.

strudna przysł. (utworzony z przyjimka *s* + dopełn. l. pojed. *trudna* deklinacyji rzeczownikowéj przymiotnika *trudn*, podob. jak: spełna, zbliska itp.) = przytrudno, nieco trudno, z trudnością, nie łatwo. — O jakowych pszczołach gospodarzowi zrazu strudna się dowiedzieć przy zabawie gospodarstwem domowym, 55; jakowych drzew nowy gospodarz strudna zrazu wynaléść może, 48.

sumnienie, wyraz właściwy staropolszczyźnie; w nowszym języku: *sumienie*. — Ośmiu sędziów szlachty ludzi godnych i sumnienia dobrego, 1; dowieść dwiema bartnikami wiary godnymi, którzy w sądzie mają *pod sumnieniem* zeznać (tj. sumiennie), iż jest ten zamianek prawdziwy, 49; A jeśliby złoczyńca tak twardego sumnienia był, żeby się przyznać nie chciał, 83. Porów. Prace filol I, 87.

surowe drzewo albo *niedziane* = drzewo, na którym nie urządzono barci ale „do roboty bartnéj godne“ 90; 46. Toż samo: „drzewo *jałowe*“ 47, w różnicy od „drzewa pszczolnego“ 47.

świadestwo obok ogól. pol. *świadectwo.* — Gdyby jeden drugiemu bartnik siano chudziebnie brał, a byłoby na to pewne świadestwo, 109; świadectwo 19; w świadkach wszelakich i w jakimkolwiek świadectwie bywać nie mogą: brat.. stryj... 24.

świadomiu przysł. = świadomie, poświadomu (Knaps.); jako biegły, biegle. — Także i takowemu, ktoby od kościoła na sobie klątwę miał, w żadnych świadkach i świadomiu być niema, 24. (por. *wiadomie,* 80).

szkodować = ponosić wydatki, szkodę. — Na takowego złoczyńcę powinni bartnicy po sobie pobór puszczać, tak na kata, jako i na inne wydatki, niedawając powodowéj stronie szkodować, 84, 82.

szkodzien na czym = poszkodowany, szkodujący, szkodę ponoszący, doznający szkody. — Dla któregoby wzięcia czołnu ten, czyjby czołen, na robocie szkodzien był, 65.

szkodny = przynoszący szkodę, szkodzący, szkodliwy, krzywdzący. — I nie mógłby mu żaden zadawać, aby jemu takie regestrowanie mogło być szkodne, 86; szkodni 67.

sztuka prokuratorska = sposoby, środki, wybiegi prawne, używane przez obrońców, rzeczników na korzyść podsądnego. — A on złoczyńca zrazu przyznać się nie chciał, aleby owszem zapiérał, spodziewając się jaką sztuką prokuratorską od śmierci być wybawionym, 83.

szwejca, zwykle *szwajca* = narzędzie żelazne do robienia dziur, 62 (*quo fit foramen.* Knaps. st. 1174 wyd. 1).

szwiepioty = pszczoły „borówki“ mieszkające w dziuplach drzew wypróchniałych, na pniu stojących. — „Szwiepiotami zowią pszczoły, które same siadają w drzewa stare niedziane wypróchniałe w lasach i téż w borach“ 59.

tajić kogo czego = ukrywać kogo, co, zatajić, zamilczéć o kim, o czym. — Bo gdyby ich (pszczół) zataił, znak tego, żeby je miał wolą skorzyścić 59. A jeśliby téż kto z bartników takowego złoczyńcę trafił w puszczy... a zataiłby tego, 88; 90; a jeśliby w sądzie tego taić chciał, 88.

tameczny = tamtejszy, należący do pewnego miejsca (*indigena illius loci*). — A byłby nań dowód pewny, takowy powinien panu staroście tamecznemu pięć grzywien polskich winy, 59, 68.

tamejszy = tamtejszy (utworzony na podobieństwo *tutejszy*). — Rugi bartne... w Nowogrodzie mają bywać odprawowane, przy obliczności pana starosty tamejszego, 79. (Podobnie: panu staroście tutejszemu, 80).

tracić sprawę = przegrywać. — A jeśliby aresztu która strona w sprawie swéj nie uczyniła *judicialiter,* tedy swoją sprawę traci, 13; Wszakże sprawy swojéj tracić nie ma, 14; Których (ksiąg) jeśliby nie okazał, onę sprawę swoję traci wiecznie, 34.

trafić kogo = spotkać, natrafić, najść na kogo, znaléść. — Ktoby złodzieja kradnącego trafił w puszczy, 88. A jeśliby téż kto z bartników takowego złoczyńcę trafił w puszczy,... któryby złodzieja trafił i t. d. 88; 63.

trudnić co = utrudniać co, przeszkadzać w czym l. czemu. — (Niewiasty w sądzie) przy mężach swych w perory, gwary wdawały się, trudniąc sprawy prawne, szczebiecząc, 17.

trudność = przykrość, biéda, kłopot. — A potym on sam kupiec... znalazłby w niéj (w beczce miodu) jaki fałsz, dla któregoby trudności jakiéj zażył, 78.

twiérdź, obok *ćwiérdź* = twierdza, stsłow. twrъdь. — Takowy ma być do twierdzi wsadzon 102, do twierdzi oddał 104, ma być do twierdzi wsadzon y nima bydź z twierdzi uwolniony, 116.

tworz lub *twárz* = robota, zajęcie w borach około barci (stsłw. twarь opus) — O twarzy 74. Zwykli niektórzy z bartników zawiozszy się na puszczą na tworz, nietylko świętu ale i niedzieli nie borgować, 74.

tworzyć na puszczy = pracować, robić — Aby żaden bartnik nie ważył się w żadną niedzielę ani w święto uroczyste na puszczy robić, tworzyć, podmietać... 74.

ubiegać się do czego = uciekać się, udawać się do czego. — Którzy w ten czas, gdy się bartnicy domowym gospodarstwem bawią, zwykli się do pszczół cudzych kleczenia ubiegać 72.

ucierzchlenie sośni albo dębu = przecięcie kory wraz z miazgą u drzewa na pniu stojącego, aby uschło. — Takowyż dekret (jak i za ocięcie gałęzi) ma być o ucierzchlenie sośni albo dębu, albo jakiego innego drzewa bartnego z takowąż winą. 61. — Stsłow. *črъt-ati χαράσσειν, incidere.* Mikl. radices, 106. Porów. u Szafarzyka: *črtání* a *črchání čárek*, *črtek* a *čršek* na kamennych plochách, Památky hlahols. písemnictví, st. 4, u Kozłowskiego: *ocerklować*, *oczerać*, *oczerczać*. Słownik, 298. — W Księ. płock. z r. 1402: Jakom ia neczirszlil w boguszowe dzedzine przez granicze drzewa. fol. 28. — Kś. płoc. 1404 Jacomy neczirchszli regnolthowi drzewa fol. 41. — Ks. pł. z r. 1405: O ctorą dzene na mǫ dzirsek zalowal bich mu ye ya czirchlil, tom ya czirchlił szwǫ. fol. 47 (J. Przyborows.). Chtoby derewo bortnoje czużoje so pczołami, sosnu oczer, abo pożarom ożoh, abo jakokolwe skaził: = A ktobi drzewo cudze ze pczolamý oczechral, abo pozarem opalil, abo iakokolwiek kazil: = *Si quis arborem mellificiariam alterius cum apibus, igne aut ferro, aut qualitercumque corruperit*: itd. Statut lit. 1529 r. IX, 13. wyd. Działyń. str. 339.

uczcić = uszanować, poszanować. — Gdyby strona stronie mając z sobą w sądzie akcyją nie uczywszy sądu jeden drugiemu łajał, takowy winy *in recenti* przypada sądowi groszy 12, §. 105.

uczynić przysięgę = złożyć przysięgę. — Takowy któryby na rugu nie stanał, powinien... takowąż przysięgę uczynić wedle roty opisanéj, 81. — Także: *czynić* przysięgę, 81, *odprawować* przysięgę 1, 79.

udać, udawać kogo, co = oddać w posiadanie, wypuścić, wydzierżawić. — Starosta bartny.... bory bartne, jeśliby który był spustoszały, y przez gospodarza wakował, inszym gospodarzom y robociązom dobrym... udawać powinien, 2.

udany bór = oddany w posiadanie. — A przyszłoby do tego, żeby bór jego (dłużnika) dłużnikom za przekonaniem prawa musiał być udany, tedy ten, któryby większy dług miał, na dłużnika boru ostać się ma, 50. — Bór ma być przez sąd bartny złożony... a onemu rękojmiemu bór jego (dłużnika) ma być przez sąd bartny udany, tak w długu za któryby zaręczył, iako w iego przezyskach y w winach 52. Takowy ma być z puszczy wywołany, a bór jego bartny ma być jakiemu gospodarzowi udany, 86, 87, 68.

ugasnąć = ustać. — Zabiegając tedy temu jakoby ta swawola ugasła, to każdemu wiedzieć potrzeba 14.

ugłodzony = zgłodniały, bardzo głodny. — Będąc ugłodzony, 63.

ujrzeć się z kim = zobaczyć się z kim. — A potym ujrzawszy się z onym bartnikiem, 63.

umysł; *na umysł* = umyślnie, naumyślnie, z umysłu. — Zwyczaj bywał u niektórych bartników... iż chodząc po puszczy na umysł szukali, y teraz szukają rojów pszczół, 67.

utracić sprawę = przegrać sprawę (*perdere causam*). — Bo niemoże drugi raz nikt o sprawę prawnie czynić, którą już raz utracił, 29; takowy, którýby ranił, sprawę swą utraca wiecznie do tego, któregoby ranił 31; pod *utraceniem* sprawy swéj, 13.

utrata = wydatek, koszt. A jeśliby nieprzysiągł, ma utratę aktorowi co wydał na zapisy, wrócić, 22. Lub: krzywda, szkoda. A takby obie strony do utraty przyszły, 58. O jakowych niektórzy z bartników tak téż y obcy ludzie prawie dobrze wiedzą, że takowi, tylko że dla utraty swéj opowiadać ich nie śmieją, 87.

uznanie = poznanie, przeświadczenie, przekonanie. Tedy obieszony po obieszeniu przynajmniéj ma być na szubienicy sześć dni, a to dla upamiętania inszych, którzy patrząc na obieszonego snadniéj mogą przychodzić, ile źli, do uznania, 85.

używać pszczół = otrzymywać, ciągnąć korzyści z pszczół. — I w tym drzewie pszczół używa, 58. A wszakże iżby się oprócz prawa targnął na one pszczoły, których przedtym nie używał, 71; używać boru 36.

używanie pszczół = obracanie na swój użytek pszczół. — A o dawniejsze używanie takowych pszczół z stroną ma mieć zdrowe prawo w sądzie bartnym, 58.

wakanse lub *wakancyje* = czas 6-u tygodni wolny od sądów bartnych (od 13 lipca do 24 sierpnia). — Wakanse trwać mają począwszy od święta ś. Małgorzaty aż do święta ś. Bartłomieja, w których wakancyach tak sąd bartny, jako i wszyscy bartnicy mają od sądów być wolni, 10.

warować zapisem = zabespieczyć, zastrzec, 112; — *warować* czego = zastrzegać, zabespieczać co Aby taka napotem swywola nie znajdowała się, warują tego, aby żaden bartnik bez wiadomości sądu bartnego nie ważył się przedawać ani wydawać do pszczelniku obcym ludziom, 117.

warownie = z warunkiem urzędownym, urzędownie. — Starali się o to, prosząc, aby artykuły prawnie spisawszy, warownie przez pana staroste approbowane były, prz.

ważność = wartość. Takowy bór jeśliby większéj ważności był, 23; 36; skład pieniężny według ważności boru uczynić 40; bór urzędownie złożyć jakiéjby ważności był, 50; 52.

ważyć się czego = śmiéć, odważyć się na co, miéć odwagę. A tak ktoby się tego ważył, żeby pszczoły cudze z drzewa... wyrąbił 55; 61. Ktoby z bartników albo téż i z obcych ludzi śmiał się tego ważyć, żeby powróz bartny... wziął, 62. A jeśliby się tego drugi raz czynić ważył, 68.

widzenie = obejrzenie sądowe, naoczne przeświadczenie się o rzeczy spornéj przy śledztwie sądowym (visio). A pozwany... prosiłby. aby jemu widzenie skazane było, tedy sąd bartny ma obiema widzenie skazać 32, 33, 56; *brać się* na *widzenie* = uciekać się do sądowego obejrzenia, 48. Sądowi groszy dwa, a pisarzowi pół grosza należy; item od widzenia tak na drzewa jako y na łąki 11. Porów. Roty przysiąg krak. R. Hube n. 58.

widzennik = oglądacz, oceniacz, rzeczoznawca, biegły bartnik, wyznaczony przez sąd dla obejrzenia i rospoznania stanu rzeczy o którą spór jidzie. — Sąd bartny ma obiema widzenie skazać, widzenników dwóch bartników wiary godnych przydać i dzień widzenia pewny naznaczyć, czego się widzennicy zbraniać nie mogą... A tam oni widzennicy dnia naznaczonego z obiema stronami mają się do miejsca onego znićć... A jeśliby strona, która lub obie tak uparte były, aby w uznaniu widzennikom wiary dać nie chcieli, tedy widzennicy... 32, 33, 54, 56.

wieczność = prawo wieczne (*jus perpetuum*), posiadanie wieczyste; przedać *wiecznością* = nazawsze, wieczyście, na wieczne czasy na wieczną własność. Przedanie boru bartnego wiecznością 11. *O wiecznościach* = o zapisach wieczystych, 42. — kupić *wiecznością* = kupić na własność prawem dziedzicznym ziemskim. — kupiec boru gdy bór kupi wiecznością, powinien wedle prawa uchwalonego urzędownie wwiąz na on bór uczynić, 44.

wieść prawo z kim = prawować się, prowadzić proces z kim. Zob. *prawo.*

wiąż, więźi. Zob. *wwiąż.*

wina = kara pieniężna, prawem określona, grzywna. — Do takowych sądów wszyscy.... bartnicy być powinni pod winą na to uchwaloną, 10. A tak aby każdy bartnik gospodarz na każde roki bartne (bywał) pod winą półgrzywny polskiéj pieniędzy, którą gdy na roki stanie powinien... zapłacić pod takowąż sowitą winą (zob. *sowity*),...

a nie ma być z ćwierdzi puszczony aż onę winę zapłaci, 12. — A winą półgrzywny polskich pieniędzy ma być karany 14, 78. — Winy ma zapłacić sześć groszy oprócz żadnéj folgi, 17. — Ma dać kopę groszy (za oklck) z winą grzywny polskiéj, 71, 93. — Takowego sąd ma winą skarać półgrzywny polskie, 19, 18; pod winą sowitą 32. — Sąd bartny ma winniejszego karać winą za nieuczciwe słowa groszy piętnaście, 33. — Jednakową winą po grzywnie polskiéj mają być karani 46, i winą dziesiątką grzywien ma być karan, 104. Takowy dług on rękojmi wierzycielowi... powinien pod winami sądowymi zapłacić, 51, 52, 117. — Tedy on, co drzewa zadział, niema go przenagabywać wiecznie, pod winami sądowymi 57, 82. Takowéj winy połowicą ma być karany 59; z winą 60, 61, 63, 82. — Takowy tedy mniemania złego i winy uchodzi = nie podlega karze, 63 — *winę* sądową *pokupić* = uiścić karę sądową 52. — *popadać* w *winę* = podlegać karze pieniężnéj, 81, 91. zob. *skazać* winę.

winność = wina, przewinienie. Znak by pewny był winności jego, 25.

winien czego = sprawca czego; *niewinien* czego = niepoczuwający się do czego. — A pozwany by stojąc simpliciter zapierał, że tego nie winien, o co aktor żałuje, takowemu sąd bartny ma skazać odwieść się niewinności swéj, 30; (zob. *odwieść się* czego).

wrąb wosku = krąg wosku; *massa cerae orbicularis*, *massa cerea circularis*. Włodek 122. Knapski 1343. — Złotych dwa za miód, grzywna sądowi jedna i wosku wrąb jeden, 93.

wrozić = łazić powrozem na drzewo bartne. — Aby żaden bartnik nie ważył się w żadną niedzielę ani w święto uroczyste na puszczy robić... kleczyć, wrozić, dziać, 74.

wrzucić się komu na co = napaść, werwać, wedrzéć się przemocą na co. — Gdyby bartnik bartnika do sądu bartnego zapozwał o to, iż mu się wrzucił na sośnią, albo na jakie insze drzewa, 32. Albo też o łąkę, iż mu się na nię na miejscu pewnym wrzucił, posiekł etc. 32. W takowéj zapowiedzi mógłby się jaki łotr wrzucić na one pszczoły, odkleczyć albo i wydrzéć, 58.

wszytek = wszystek; ze wszytką należytością, 2. wszytkim bartnikom 59. wszytkie pieniądze, 78. wszytko 78, 80.

wtoczyć co = przytoczyć, przywieść, przedstawić. — Na trzeci rok (termin) jeśli stanie, a wtoczy *legale impedimentum* (przeszkodę prawną), 22.

wwiąź, wwięźi r. ż. = akt wprowadzenia w posiadanie boru, uczyniony w sądzie bartnym po kupnie boru w ciągu roku i 6 niedziel; — wejście w posiadanie na podstawie aktu w sądzie bartnym sporządzonego (*occupatio possessionis ex edicto judicis*, wwięzowánie się w májętność Knaps. st. 1358, wyd. 1621 r.). — Kupiec boru gdy bór bartny kupi wiecznością, powinien wedle prawa uchwalonego urzędownie wwiąś na on bór uczynić przed podstarościego bartnego.... Jakowéj wwięzi jeśliby kupiec czynić omieszkał itd. 44. Item od więźi półtrzecia grosza sądowi z pisarzem, a podstarościemu bartnemu grosz

jeden. 11. Porów. *wwiązan*, *w dziedziczowan infeodatus*, u Lelew. Pols. w. śred. IV, 234. Celich. Słown. pr. magd. 15. Podobnie: *wwiązanie*, *wwiązać się*. — Pan Miczek ujednał się z kmieciem s Wojtkiem o rany i o dwoje wiązanie dobrowolnie. Roty prz. krak. N. 69; wiadczymy jeże Sulkowy dzieci wwiązali się w jego część młyna. Roty przyś. krak. N. 73.

wychodzić z prawa = przerywać proces l. sprawę sądową, tracić prawo dalszego prawowania się z kim. — Takowy dług on rękojmi wierzycielowi z prawa niewychodząc powinien pod winami sądowymi zapłacić, 51; 54.

wycięcie pszczół = ścięcie drzewa bartnego, z ulem lub barcią. — Ktoby się tego ważył, żeby pszczoły cudze z drzewa wywróconego wyrąbił... takowy będzie winien dać temu czyje pszczoły wyciął, dwie kopie groszy, 55. (podobnie: *wyrąbić* pszczoły).

wyciosanie znamienia z drzewa bartnego = wycięcie, ścięcie, zgładzenie znamienia, 54.

wydziać drzewo = wyrobić barć lub dzień na drzewie. — Który bartnik jakie drzewo dziać pocznie, niechże zarazem wydzieje, 57. — tedy ma wydziać za jednę sośnią dwie sośni a za jeden dąb, dwa dęby, 69. — coby miał bartnik do pożytku wydziać, to zły człowiek odrze i ususzy, 90. Por. *dziać*, *dodziać*.

wydzierać, *wydrzéć* pszczoły — wyjąć bez wiedzy właściciela plastry z pszczołami z barci i zniszczyć przez to barć. — Mógłby się jaki łotr wrzucić na one pszczoły, odkleczyć albo i wydrzéć, 58. Łożni bartnicy zwykli w puszczy szkody czynić tak w pszczołach, jako w lasach, to jest pszczoły wydzierać, łyka w lasach drzéć, 75. Gdyby się któremu bartnikowi przydało, żeby złodzieja potrafił w puszczy króla jmci, a onby albo pszczoły wydzierał, albo sośnią z pszczołami porąbił... 88. *Wydarcie* pszczół 82, 83, 107.

wykurzanie pszczół = zmuszanie pszczół do ustąpienia z barci zapomocą dymu z próchna palonego na węglach 68.

wykurzywać (toż). Zwykli niektórzy z bartników... pszczoły świeżo osiadłe z dzieni wykurzywać,.. co jest rzecz plugawa, nietylko ludziom ale i panu Bogu omierzła, 68.

wynalazek sędziów, lub sądu = wyrok, postanowienie, dekret (czes. nalez = sententia). — Sprawiedliwość każdemu z wynalaskiem sędziów bartnych, nie z swego rozumu, ale wedle uchwalonego prawa czynić powinien będę (starosta bartny) 3. — Któryby bartnik na podstarościego bartnego nakazowanie nie niedbał,... takowy *in recenti* ma być winą karan wedle wynalasku sądu bartnego, 7.

wynalazek przyjacielski = rozsądzenie, uchwała, sąd polubowny. — A jeśliby się dzieci chować nie chciał podjąć (opiekun), tedy z onego boru ma postąpić na każdy rok dzieciom dawać wedle wynalasku przyjacielskiego i sądu bartnego, 37, 38, 39.

wynosić pozwy = wręczać pozwy, pozywać bartników na roki bartne (powinność podstarościego). — Sprawiedliwie będę zeznawał i pozwy będę wiernie wynosił i sprawował, 97 (porów. art. 7).

wyrąbić = wyciąć; *wyrąbić* pszczoły (por. wycięcie pszczół). A takowe pszczoły gdyby który bartnik znalazł w puszczy, powinien o nich w sądzie bartnym wszytkim bartnikom opowiedzieć, by wszytkim jawne były, żeby jaki łotr niewyrąbił onych, 59; 55.

wyrządzać powinność = spełniać, wykonywać. — Podstarości ma... powinność wszelaką wedle roskazania wyrządzać, 7.

wystatczać = wystarczać, wydoływać, sprostać, dawać radę. — A dokądby on bór trzymał (opiekun), powinien na onym boru robotą i dzietwą na każdy rok wystatczać, tak jako o opiekunach jest opisano (t. j. dostateczną ilość barci lub dzieni utrzymywać) 36. A jeśliby on opiekun przez te lata, w któreby on bór trzymał, dziatwą na onym boru nie wystatczył, 37; ileby drzewa wystatczać miał (powiększać liczbę drzew z barciami, zaprowadzić dzienie) 37; — Gdyby bartnik najdaléj trzech łat robotą borowi bartnemu wystatczać omieszkał, bez pochyby bór zniszczéćby musiał, 50; obok: *wystarczyć* 94.

wywieść się = usprawiedliwić się, uniewinnić się, oczyścić się. A jeśliby takowego regestrowania zaniechał, a nie wywiódłby się świadkami..., takowy ma być rozumian za takowegoż obieszonego 86.

wywołany z puszczy = wydalony, usunięty z towarzystwa bartników, wygnany z puszczy. — A jeśliby też za pozwem stanąć na roki nie chciał..., z puszczy króla jmci ma być wywołany, a bór jego gospodarzowi dobremu ma być udany, 87; 86. — Takowy takąż winę zapłaciwszy, ma być z puszczy wygnan wiecznemi czasy i wywołan podstarościm, 107.

wyznawać co na kogo = podawać, zeznawać co na kogo, pomawiać kogo o co, obwiniać. — Takowy ma być rozumian za takowegoż obieszonego, co nań wyznawał, 86.

wzdać kogo = skazać kogo zaocznie; *wzdać* kogo za niestanie = osądzić sprawę na korzyść strony obecnéj w sądzie, a na niekorzyść niestającego = *secundum praesentem pronuntiare, seu contra absentem*; — dopuścić sądu w niebytności swéj, przez niestanie w sądzie (u prawa) utracić sprawę = *dare eremodicium: dare causam desertam.* — *Wzdano* mię o niestanie = *ex eremodicio sententiam passus sum.* Knaps. 1346, wyd. r. 1643. — *Wzdać w zysku* = dochodzić zysku (korzyści). — A jeśliby na trzeci pozew pozwany aktorowi w zysku się wzdać dopuszczał... na takowym aktor dobry zysk otrzyma, 22. A komu by też... przez sąd bartny przysięga z dwiema świadkami skazana była, a dopuściłby się na takową przysięgę aktorowi w zysku wzdać... takowy popada w winę sądowi bartnemu trzy złote polskie, a stronie nagrodę za szkody, 91. A gdyby się strona pozwana dała *in contumaciam* wzdać, lub chociażby stawał, a świadków sześciu nie mógłby stawić, takowy... ma 10 grzywien polskich zapłacić, 107. — Z takowymi świadkami do sądu niema być przypuszczony, ale ma być od aktora w zysku wzdany za pozwoleniem sądu bartnego, 25. Do któréj sprawy gdyby przyszedł (do sądu) a już go wzdano, albo przeciw jemu ewazyją otrzymano... 28; będzie

winien stronie, przeciw której sprawy aresztuje, to, co go w zysku wzdawał, albo ewazyją otrzymał, wprzód wrócić, 28. W związku z tym pozostaje znany u Słowian zakład sądowy, zwany *wdanie*; polegał on na tym, że strony spiérające się składały w sądzie oznaczoną sumę piéniędzy, którą po zapadłym wyroku rozdzielano pomiędzy sędziów i stronę wygrywającą. Porów. Maciejows. Hist. pr. slow. III, st. 274 i 277—9. Co do czeskiego *vdánié*: Hermenegild Jireček, *Das Recht in Böhmen u. Mähren. 1865, I, 60 „Gerichtliche Wette.“*

wzdawać co: majętność, kupno = oddawać w posiadanie, ustępować co prawnie, urzędownie. Taki akt uczyniony w sądzie nosił nazwę *wzdanie* lub *zdanie* (poczym sędzia nowonabywcę w posiadanie nowej własności urzędownie wprowadza czyli *wwięzuje* Porów. *wwiąż*). U Lelewela: *wzdać, resignare*, Pols. wiek. śr. IV, 235. W Stat. mazow: Obyczaj *wzdawania* barci (*De resignatione mellificiorum*).... gdy kole i kielkokroć niektóry bartnik w naszych ziemiach powieciech nie chciałby, nie mógł albo niektórym obyczajem wymawiał się barci, którą przedtym sprawiał, dzirżał i miał sprawiać i dzirżeć... tegdy... barć ma i winien będzie oblicznie wsdać albo spuścić. Lelewel Księ. ustaw, str. 140—141. Wsdawający barć ma postawić rękojemstwo (*resignans mellificia*...). Gdy bartnik uciecze barci nie wsdaw... Księ. ust. 141. — Wawrzyniec stargował o Falancice s Gotartem wiecznie ma mu je na gody wsdać. Księ. ziemi czers. pod r. 1413, st. 40. O które rankojemstwo wsdania krakowian Szczepan na mię żałował, tego mu ja nie ranczył. Kś. czers. st. 46. — Porów. „Obyczaj zdawania imienia stojącego“ w Porządku sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego, str. 45 i nast., wyd. 1760 r.

wzdawne = opłata zwyczajowa przy wchodzeniu w posiadanie nabytego majątku (boru), płacona w sądzie przez nowonabywcę. — Wzdawne staroście bartnemu y braterskie bartnikom wedle zwyczaju dawnego zarazem ma być od kupca boru płacono, 43.

wzdobyć się na kogo = zdobyć się na k., postarać o kogo, wyszukać k. — A tak, gdyby złoczyńca jaki był na śmierć osądzony, a nie mogliby się na kata tak rychło wzdobyć, tedy... ma być złoczyńca... pod strażą w czwierdzi chowany, 84.

za przyjim. z narzędn. = na skutek, wskutek, z przyczyny, z powodu. — Za przekonaniem prawa 50; za przewiedzeniem prawa 64; za postępkiem prawnym 52; który dekret stanął za skargą niektórych bartników 72; gdyby bartnik za przewinieniem, a za dekretem sądu bartnego... upornie do czwierdzi iść nie chciał.., 77. A jeśliby téż za pozwem stanąć na roki nie chciał, 87.

zabawa czym = zatrudnienie, zajęcie, robota, praca. — O jakowych pszczołach gospodarzowi zrazu strudna się dowiedzieć przy zabawie gospodarstwem domowym, 55.

zabiegać = zapobiegać, starać się, troszczyć się. — Starożytni bartnicy zabiegając, aby za potomków ich w przyszły czas złość, upór, swawola wszelka nie szerzyła się, prz. — Zabiegając tedy temu, ja-

koby ta swawola ugasła, 14. — Zabiegając tedy temu, aby takie swewoli ustały, 67.

zacząć prawo = rospocząć proces, sprawę; *skończyć* prawo z kim = ukończyć sprawę, 26; 27; 29; pozwałby o onąż sprawę wprzód prawem zaczętą onegoż 29; o tąż sprawę prawo zaczął 29. Gdyby bartnik bartnikowi pszczoły jego okleczył, niezacząwszy z nim prawa, 71; zacząwszy pamięć, prz.

zadawać sobie wzajemnie słowa nieuczciwe = obrzucać się słowami nieuczciwymi, łżyć się słownie, miotać słowa obelżywe; *zadawać* swar = wszczynać kłótnię, kłócić się, swarzyć się. — Przy widzennikach i sami sobie niemają nieuczciwych słów zadawać, ani bronią na się targać; a jeśliby jaki swar albo nieuczciwe słowa przy widzennikach zadawać sobie mieli, albo się bronią na się targali, albo by jeden drugiego zranił. 33. *Zadawać* = zarzucać. — I nie mógłby mu żaden tego zadawać, aby jemu takie regestrowanie mogło być szkodne 86. Ktoby komu złodziejstwo zadał, a nie dowiódł tego 89.

zadziać drzewo = zacząć dziać czyli urządzać dzień lub barć na drzewie *dodziać* lub *wydziać* = dokończyć urządzenia dzieni lub barci); — *zadziane* drzewo = drzewo, na którym rospoczęto dziać czyli urządzać dzień lub barć. — A wszakże ten, co dodzieje zadzianego drzewa, ma to sobie aktami bartnymi obwarować;... tedy on, co drzewa zadział, nie ma go przenagabywać wiecznie pod winami sądowymi, 57.

zadziatek = rospoczęta barć czyli dzień na drzewie ale nie urządzona zupełnie. — O zadziatkach, 57; a jeśli minie zadziatkowi... cztery niedziele, tedy ono drzewo już nie jego, ale tego ktoby go dodział, 57.

zadziewanie drzew = rospoczęcie urządzania na drzewie barci czyli dzieni. — Zadziewanie drzew w puszczy króla jmci z dawnych czasów są zabronione, 57. (porów. *dziać*, *dodziać*, *wydziać*).

zajście prawa lub *zajście* prawne = zajście sporu. — W sądzie bartnym w zajściu prawa jeden na drugiego ani nieuczciwymi słowy, ani ręką, ani bronią targać się nie ma, 19; z zajścia jakiego prawnego 25. A w tym zajściu prawa z jakiego rankoru raniłby jeden drugiego 31. — Sąd bartny w zajściu prawa o takowe pszczoły ma zesłać podstarościego bartnego, 58.

żak = sieć nakształt małego niewodu robiona, mająca dwa skrzydła i niby matnią. — Stawianie żaków, 2. — O wzięciu żaku. Gdyby bartnik bartnikowi na jego zastawisku żak albo kilka wziął,... takowy za każdy żak powinien zapłacić po 10 groszy, 66.

zakład = złożenie zastawu dla pewności, złożenie realnego dowodu poręczenia; 2) sam przedmiot złożony czyli zastaw, kaucyja (pignus). — *zakład założyć* = złożyć zastaw. — Rękojmiowie mają w sądzie stanąć i to zeznać rękojemstwo i zapisać, zakład miedzy nimi założywszy, 76. — Takiego złego zufalcę sąd bartny powinien przez zakład uskromić, to jest miedzy obiema stronami po dziesięciu kop groszy polskich, 116. zakład zapisem zaręczyć 116.

żałoba = skarga, zaskarżenie, zażalenie. — Tameczni bartnicy szlachta... przed książęta się pozywali i żałoby swe przekładali, 1. — Takowemu sąd bartny ma zysk wedle taksy żałoby aktorowéj *cum poenis de jure solitis* etc. 22. — Pozwany... stojąc *personaliter* a na żałobę począwszy odpowiadać, nieskończywszy.. od sądu by upornie precz odszedł, 27, 30; 56. — *Żałobę* uczynić o jakąkolwiek krzywdę = skargę podać o... 30. — *żałobę* przekładać, l. przełożyć = skargę zanosić, zanieść, wnieść, 48; 83.

żałować na kogo o co = skarżyć. — Którzy zeznali w sądzie, że tak jest, jako aktor żałuje, a pozwany... zapierał, że tego niewinien, o co aktor żałuje... 30.

założyć zakład, zob. *zakład*.

założony = ustanowiony, powstały. — Prawo bartne skąd jest założone, 1. — *założyć* prawa = ustanowić, ułożyć prawa. — Bartnicy szlachta otrzymali od książąt, że im pozwolili prawa swe bartne miedzy sobą założyć, 1.

zamagać, zamóc = zapomagać, wspomagać, zasilać. powiększać liczebnie, mnożyć. — Jakowe pszczoły (szwiepioty) roje w puszczy zamagają bartnikom, 59.

zamianek, zamianku = zamiana jednego przedmiotu za drugi, danie jednéj rzeczy za drugą; 2) sam przedmiot dany i drugi za niego wzięty. — O zamiankach, 49. Żeby bartnik jeden z drugim chciał jaki zamianek uczynić drzewami, tedy mają to w sądzie bartnym czynić y zeznawać, a dać sobie drzewo za drzewo, dobre za dobre, jakowego zamianku mają obie strony dowieść dwiema bartnikami wiary godnymi, 49. — *zamianek* prawdziwy = jistotna, rzeczywista zamiana jednéj rzeczy na drugą; *zamianek* zmyślony = sprzedanie pewnéj rzeczy za pieniądze, a zeznanie w sądzie bartnym do zapisania jako zamianku. — Takowi drzewa boru swego własnego bartnego inszym bartnikom możniejszym zaprzedawali, a do sądu bartnego przyszedszy obie strony zamianek drzew zmyślony zeznawali, y sobie zapisywać roskazowali, 49. — (Dwaj bartnicy) w sądzie mają pod sumnieniem zeznać, iż jest ten zamianek prawdziwy a nie zmyślony... takowy zamianek ma im być zapisany, a inaksze zamianki bywać nie mogą, 49. — A takowéj szkody nie drzewem gotowym boru swego, ani zmyślonym zamianku czynieniem płacić, ani opisować ma (bartnik), jedno własną robotą swoją, 69.

zamiankowy zapis = zapis o zamianku, t. j. zapisanie urzędowe w sądzie bartnym — zamianku uczynionego. — Zapisy wszelakie tak wieczyste, jako zamiankowe, abo téż zastawne, z strony borów bartnych mają bywać w własnéj jurysdykcyjéj bartnéj czynione, 42.

zapis = zapisanie, wciągnienie czego do ksiąg lub akt bartnych; zapis wieczysty, zapis zamiankowy, zapis zastawny, 42. zakład ludźmi statecznymi i zapisem zaręczyć 116.

zapisny dług = dług zapisany, zabespieczony urzędowym zapisem na nieruchomości dłużnika. — Dług zapisny, któryby pozostał na boru po ojcu, a dzieci jeszcze do lat nie przyszły... opiekun... powinien zapłacić, 50, 114, 115; dług *zapisać* na boru 50.

zapowiédź czego = urzędowe zabronienie komu rosporządzania majątkiem ruchomym l. nieruchomym bez wiedzy wzbraniającego; położenie aresztu na majątku; areszt. *Zapowiédź* pszczół = przyaresztowanie barci z pszczołami, zastrzeżenie prawne, urzędowe co do użytku z pewnych barci na drzewach, celem rozstrzygnienia prawnego do kogo należéć powinny; *zapowiedziéć* pszczoły = zastrzéc, wzbronić urzędownie komu użytku z pszczół. — A tam żeby on aktor domagał się u sądu tego, aby one pszczoły urzędownie zapowiedziane były do rosparcia prawnego, takowa zapowiédź jest zabroniona ile osiadłemu bartnikowi, bo w takowéj zapowiedzi mógłby się jaki łotr wrzucić na one pszczoły, odkleczyć albo i wydrzéć, 58. Osiadłemu zapowiédź nie idzie = osiadły nie podlega zapowiedzi cz. aresztowi, 58.

zaprzedać = sprzedać zupełnie, odprzedać. — A któryby bartnik ważył się tego, żeby surowe drzewa albo li téż łąkę od boru zaprzedał..., takowi obadwa... jednakową winą po grzywnie polskiéj mają być karani. A to, coby od boru było zaprzedano, ma być do tegoż boru przywłaszczone, 46, 49; 55; na wieki zaprzedał, 47; — ma być karan i bór jego ma być wzięty a drugiemu bartnikowi zaprzedany, 104.

zaprzedanie = sprzedaż 37.

zarazem = zaraz, niezwłocznie, natychmiast. — A jeśliby onego złoczyńcę na puszczy poimać nie mógł, tedy ma zarazem przyść y to wszytko opowiedziéć, 88.

zasiadać, zasieść do sądów = zasiadać w sądzie, uczestniczyć w sądzeniu spraw sądowych. — Powinność sędziów bartnych: Na każde prawo bartne do sądów zasiadać oprócz żadnéj wymówki, 6. A któryby z nich.. do sądu nie zasiadł,.. przypada winy trzy grzywny polskie, 6.

zastawisko = miejsce, w którym zastawiano sieci. — Ul próżny wewnątrz farbą czyli zanętą wymazany i zaciągnięty na drzewo dla zwabienia roju, nazywa się *korzennikiem*, a drzewo, na którym go umieszczono, *drzewem zastawnym* (Kozł. Słow. 11). — Gdyby bartnik bartnikowi na jego zastawisku żak albo kilka wziął... takowy za każdy żak powinien zapłacić po dziesiąciu groszy, 66.

zastawować = zastawiać, oddawać w zastaw jako zapewnienie za dług. *Zastawowanie* = zastawianie, oddawanie w zastaw. — O zastawowaniu drzew bartnych i łąk, 47; — Drzew żadnych bartnych.... ani też knieje od boru żaden drugiemu bartnikowi zastawować niema 47.

zaświéża przysł. = świéżo, nieodwlekając, niedługo po czym. Żeby kogo zastano cudze pszczoły wydzierając..., albo gdyby go dwuch bartników widziało, a on by im uszedł, a oni zaświeża przyszedszy do starszych oznajmili o téj sprawie 104.

zatajić kogo = przemilczeć o kim, przy sobie cz. w sekrecie co zachować. — A jeśliby téż kto z bartników złoczyńcę trafił w puszczy szkodę czyniącego, a zataiłby tego, a było to pewne świadectwo na takowego, któryby złodzieja trafił i zataił, takowy ma być do sądu

zapozwany, 88; złoczyńcy w puszczy szkodę czyniącego nietrafił, ani go zataił, 88.

zazdrościwy na roboty = chciwy roboty, zabiegliwy, pracowity, Weszło to w obyczaj miedzy bartnikami, a zwłaszcza takowymi, którzy na borach bartnych na roboty nie są zazdrościwi, iż gdy któremu nie dostawało chleba, soli, albo okrasy albo też sukni, tedy takowi drzewa boru swego... zaprzedawali, 49.

zażywać czego = używać, posługiwać się czym, uciekać się do czego. — Bartnicy szkód żadnych miedzy sobą w puszczy króla jmci nie czynili, dla tego mniéj praw sądu zażywali, prz.

zbywać czego od boru = pozbywać się czego z boru, odstępować, sprzedawać co z boru. — A takowy opiekun dziecinnego boru nie ma od boru onego niczego zbywać, 37 (porów. *odbyć* czego komu).

zdobywać się na świadki = poszukiwać, zyskiwać, zjednywać świadków. — Takowy z gotowymi świadkami do sądu przyść ma, a nie ma się w sądzie na nie zdobywać, bo żeby się na świadki w sądzie zdobywał, znakby pewny był winności jego, 25.

zdrowe prawo = słuszne, przysługujące, niezaprzeczone prawo. A o dawniejsze używanie takowych pszczół z stroną ma mieć zdrowe prawo w sądzie bartnym, 58. A o szkody, któreby on bartnik miał przez wzięcie czołnu, zdrowe prawo mieć ma, 65; o dług zdrowe prawo czynić, 51.

zjednać się z kim = pojednać się, pogodzić się z kim. — Bywało tego po części, iż bartnik zacząwszy sprawę z drugim bartnikiem... a nieskończywszy sprawy swéj zaczętéj, z pozwanym się zjednał, 26; 91; — Alboby się z stroną zjednał 91. — *zjednać* = ugodzić się, ułożyć się. Na czymby zjednać mógł, 91.

złoczyńca (bartny) = dopuszczający się kradziestwa pszczół, albo wydarcia pszczół albo porąbienia jakiego drzewa z pszczołami O złoczyńcach, 82. O egzekucyjéj na złoczyńcę, 83; — a on złoczyńca zrazu przyznać się nie chciał,... takowego złoczyńcę gdy nań będą pewne dokumenta, ma sąd wydać katu na próbę, 83. Pisarz bartny zeznanie jakieby złoczyńca wyznawał, ma pisać 83. Bywało też to w prawie bartnym... iż na złoczyńcę osądzonego bartnicy nie szukali kata, ale go sami wieszali, 84.

złożyć bór dłużnika = otaksować, ocenić wartość boru dłużnika. A byłby o on dług od wierzyciela swego zapozwan do sądu bartnego, takowego dłużnika... bór urzędownie złożyć jakiéjby ważności był, a onemu wierzycielowi sądownie go podać, 45. — złożywszy bór ojcowski, 82. — bór za sumę pieniężną *złożony* = oceniony i sprzedany. Bór bartny pozwanego przez sąd bartny i kniejniki, sąsiady pozwanego, ma być za sumę pieniężną złożony, a aktorowi podany, 23, 52. Porów. *skład*. — Obok: *złożyć* z urzędu 98.

zmóc kogo = pokonać kogo, podołać komu, dać komu radę. — Gdyby się któremu bartnikowi przydało, żeby złodzieja potrafił w puszczy..., takowego, jeśliby go zmógł, ma pojmać, 88.

znać się do czego = uznawać co, przyznawać się do czego. — Takowego każdego ma sąd bartny kazać do sądu bartnego zapozwać... który jeśli stanie, a przeciw żałobie instygatora nie znałby się nidoczego takowemu ma przysięga... być skazana, 87, 30. Porów. *nie znam* się do czego = przę się czego, zapiéram się czego.

zrąbić = zrąbać, ściąć. — A choćby też i zacząwszy prawo o ono drzewo, zrąbiłby je i znamię psował, 54. — drzewo *zrąbione* 60; — *o zrąbieniu* drzewa, 60.

zrządzić co = załatwić się z czym, obrządzić co, oporządzić; uporządkować. — Wprzód woli około jarzyn robić, role sprawować, a zrządziwszy gospodarstwo domowe, potym idzie prozno pszczół na puszczy podmietać, 73.

zufalec = zuchwalec, zbytni śmiałek, zaufany w sobie; z zaufania w sobie zbyt śmiały. (z-u-falec; pw-ać, u-pwać = ufać) czes. zaufalec. — *Zufalny, zufały* = zuchwały, czes. zaufalý, zaufanlivý. — Odpowiedź zufałna 116. Gdyby który bartnik będąc zufalny, niedbając na ostrość prawa, mając złą wołą na towarzysza swego... a odpowiadałby mu grożąc..., takiego złego zufalcę sąd bartny powinien przez zakład uskromić, 116. A gdyby ten zufały bartnik nie miał rękojmi do zakładu, to ma być do twierdzi wsadzon 116.

zwierzać się na co (na słowo) = wierzyć czemu, ufać, dowierzać czemu, polegać na czyjim słowie. — Kupcowi ślubił, iż niema być w beczce żadnego fałszu, którąby bęczkę kupiec zwierzawszy się na słowo jego wziął,... 78.

zysk prawa = to, co na skazanym zasądzono wyrokiem sądowym (*lucrum*), wykonanie prawa, wyegzekwowanie wyroku. — A aktorowi ku zyskowi prawa podstarości bartny na drugie roki bartne przyszłe ma rok dać, 27. — Wzdać *w zysku* = dochodzić zysku (zob. *wzdać*), 28, 91. — A pozwany by na roku dopuścił aktorowi na sobie zysk otrzymać, 91; a strona powodowa *in contumaciam* (nie stając u prawa) otrzymałaby zysk, 106; zysk prawa z siebie *znieść* = uwolnić się od egzekucyji wyroku sądowego: — a chciałaby strona pozwana ten zysk na sobie otrzymany prawnym terminem z siebie znieść..., takowéj stronie sąd ma naznaczyć przysięgę, 106; gdy przysięże, wolen od zysku in *contumaciam* otrzymanego, 106, 22. — Gdy strona pozwana na roki drugim pozwem nie stanie...., na takowego zysk ma być skazan, 100.

zyskać co prawem = wygrać co sądownie czyli mieć co przysądzone prawnie wyrokiem sądowym. — A tak który z stron one pszczoły prawem zyszcze, ten on oklek od starosty bartnego wziąć ma, 58.

SŁOWNICZEK

do Kroniki St. Chwalczewskiego

przez

TEODORA JUNGFERA.

Bałwaństwo = bałwochwalstwo. II, 155: kazal ym zasye ku bałwanstwu przystacz. I, 157: przestawszy balwanstwa chwalycz. (także: balwany polamaly.) (II, 7: yadzwyngowye bely ludzye balwochwalcze.

bóść, bodę: Huffy ych przeyezdzayącz y bodącz I, 153. Gołębiowski = rozbijając. (konya pod nym przebodzyono I, 153; zabodwszy konya).

ktorym *bez prawa* wzdym nyedzyalal I, 175. (bezprawia).

procz *Byalogrodow* I, 153 = Białogrodzian.

bogorodzycdzyczc spyewayącz II, 101.

bojować, I, 189: ktory znamyenyczye boyowal = w boju był znakomity. Gołębiowski.

bronić c. Inf. II, 69: zobczowanya nyewyesczyego wyzwolycz mnye bronyczye.

bundersmy? II, 173; a komata xyąże ych polaczy bundersmy zbodly.

cantor = śpiewak. I, 115; a Zbyegnyew bel weszol z trebaczmy y z cantory.

Castellany = załoga broniąca zamku. I, 191; baczącz Caztellany y myesczanye nakelsczy swą porazkę.

Cholbork, holberk = Kolberg, Kołobrzeg. I. 149; przyachal do cholborku. — dobywayącz holberku asz do wyeczora; tamże.

ciemnica = więzienie I, 151. 179.

chowacz lotrow I, 193 = przechowywacz.

chwalya (t. j. chwalą) russy thych dwu brathy za swyethe meczenyky I, 21.

ciało (kościoła): II, 25: zbudował kosczyol Regulny, ktory pothym w kur obroczono przybudowawsy do nyego czyalo zwysokym murowanym.

cznota = dzielność, męztwo, *virtus* II, 105. I, 105.

czołgać = czołgać się. I, 85: ale ony czyczko padwszy wznak na zyemye czolgaly.

czudnymy slowy ublagal go, I, 135 = pochlebnemi słowy. — (nyewiazty czudne I, 71 = piękne).

I, 93: yachal do klastora *czyey* (?) thego yezyora blysko Villaku.

zdarowanya Krzywoustego Boleslawa = z daru II, 15.

darskość = zuchwałość I, 87. 103. — I, 93 = odwaga, dziarskość.

dodano mu swyerzopky kothny I, 75 = dano, podano. — Jan ywanowycz dostawszy swyczego konya... dodal go xyązeczyu II, 131 = podał go.

dopuszczono ym wolnoscz I, 19 = przywrócono im wolność. — Dopuścić c. inf. = pozwolić II, 33: nyedopusczyel mu Jerzy przyechacz.

na *doradzenye* swych ryczerzow I, 131 = za poradą.

dorocznye = corocznie I, 145.

dowićść = doprowadzić do, dokazać I, 133: ktorzy nyedowyotszy thego palyely kosczyoly.

dozwolenie = pozwolenie I, 41. 43. 47. II, 57.

dychayącz = ziejąc złością I, 75.

fortuna = szczęście I, 229. 231. 147. II, 17. *zla forthune* opowyadaly II, 75 = złą wróżbę, nieszczęście zapowiadali. — stradawsy swy forthuny II, 19 = *majątki*.

Galaczynsky = Halicki II, 99; boronowan na krola Galaczynskyego. dobel (t. j. dobył) Halyczkyego Zamku. tamże.

garlo = gardło.

gęsty w czém I, 71; bo kijow belo wyelkye i szerokye myastho gesthe w uliczach obfythe w zbozu.

godło = znak II, 45; dawssy sobye godlo potykaly syę.

godować = biesiadować I, 153.

gotować drogę = torować I, 131; ktory mu gotowal droge przess nffy nyeprzyaczyelskye.

przed *grobya* (?) 5. Idzyego II, 13 = przed grobem.

ile = ilekroć I, 105; ubyerayącz sye w zbroye ylye sye myely podkacz.

Japorty II, 57; powyadayą ys czy braczya wnyesly do Polsky yablka wezwone Japorth y yakoby z ffurtky albaturn. = jabłka nazwane Japorty (Oporty) jakoby z za furty białych mnichów. Gołębiowski. — (Linde. s. Daporta).

yawną bythwą walczel I, 231 = na otwartem polu.

yednoby = gdyby I, 149, a yednoby Swyatobora zywego nyewroczyely rzekl nyeprzestacz palycz y psowacz.

cze (co) brzmy po rusku *yedzynawlasczecz* I, 33 = jedynowładca. —

kopacz zlota II, 127.

kres = droga II, 13: z Kalysza thu polowycza do Kruszwycze yesth kresu.

kwietna niedziela II, 137 (= kwietnia).

Lamperth = Lambert I, 119; przes nyedbalosez *lampethy* namyestnyka yego.

łajać komu II, 17; any Arczibiskupowi layal any woznyczy.

miarność = mierność, umiarkowanie I, 3.

miedź (w liczbie mn.) = pieniądze I, 71; obfythe w zbozu mnyeysce w rybach w myedzyech.

mieszkać = przebywać I, 153. II, 71. — *mieszkanie* = pobyt I, 71. — *nyemyeskayacz* t. j. nie mieszkając = niezwlocznie I, 107. *bez omyezkanya* I, 119 = niezwłocznie.

miłośnica = nałożnica I, 107, 215. 29. II. 87. 177.

mniski = mniszy I, 107; ogolony po mnysku.

mnogo Ado. II, 5, mnogo ych pobywsy.

mocność = pewność. II, 1; a na wyetszą mocznoscz daly sobye zaklat.

myncarz. II, 27; mynczarzowy nyezaposlusny t. j. nie są posłuszni.

myśliwiec II, 179; myslywyecz = myśliwy.

myto = żołd II, 33; węgry wywyode za mytho na pomocz Izaslawowy. (Bibl. Zof. mytnik = najemnik.)

nabożność I, 19; na tymże mieysczu w naboznosczy mieskal. — I, 119.

nadać kogo czém = komu co I, 53; y nadal (t. j. klasztór) sto wszyamy. — II, 115; u nadal y (= go) dzyeszyecynamy snopnymy.

nagi = ubogi II, 99, nagy Chrystusza nasladowal = w ubóstwie.

w nadętym duchu = z nadętością II, 3.

nawalność = natarczywość. II, 129; okruthną nawalnosczyą walke znowu poczely.

nawiedzać do I, 195; nawyedzayącz do kazdego kosczyola do klastorow do spythalow. (c. Acc. I, 197; pyeszo grob S. Sczepana nawyedzyl.)

nędzny = srogi II, 153; yss po nedznym udreczenyu tatarsky(!) nedzny (t. j nędzniéj, srożéj) od swych udreczeny. — II, 135; wszyczko krolesthwo.... yeszcze nedzny thezyly.

niektóry = pewien, gnidam II, 63; nyektory wyelmozny pan bronyącz thego. — II, 127. I, 21.

poczely nie *nyerychly* myslycz i zalowacz thego uczynku I, 39 = zapóźno.

nierządność I, 71; udaly sie... wrozmaythe psothy w kurestwa *w nyerzadnosczy* poymuyącz szwe slugy za meze z *nyerzadney* myelosczy.

niżli = zaledwie I, 143; a nyzly Bazylyusz starosta przyczyągnal do zamku wladzymyerza uczyckl z zamku.

nosić się za. I, 91; wdym sye za krola nossyl. — I, 35; nosyl sie za ksiaze ploczkije.

tham ze thes dwa boyarowye na meznyeysy upadly *nawrothnyk* y *zasczythnyk* I, 209. Gołębiowski: „Nawrotnik i Zaszczytnik, czy nie były to raczéj stopnie wojskowe; ten co zawracał uchodzących z placu i zaszczycał osobę Xięcia, czyli przełożony nad jego strażą.“

obchodzon I, 175; znamyenythą slawą yesth obchodzon = okrył się zn. sł.

obciążony I, 103; Bretyslaw wyedzacz bycz obczyązonego Wladzislawa walką Pomorską (acc. c. inf.). — II, 17; gdy.. glodem y oblezenym bely obczyązeny.

obrócić się w co, ku czemu. II, 77; obroczyel sye ku nyezgodzye. — II, 99; a russ obroczyela sye wnyenawyscz. — II, 109; obroczyely sye w wyelky smuthek. — II, 9; w rosterk sye obroczywsy.

obruwsy sye (!) yako Biskup I, 77 = ubrawszy się.

obwieścić kogo, I, 181; y obwyesczyl Wladzyslawa aby sobyeslawa przyal wlaskę.

obżerstwo I, 71.

ochronyacz ych obczowanya I, 19 = chroniąc się obcowania z nimi.

odbronić = wzbronić II, 51: a gdy russ chczyala statek kosczyelny obracz kaplany kazymyera na obrone wyzwaly ktory thego odbronyel.

odpoczywanie = odpoczynek I, 75; yako lew z odpoczywanya swego zbudzony.

okowanie II, 47; a Wladymyer dwye leczye bel w okowanyu u belle.

okrasić I, 193; by thelko tho przyeczye cznotamy okrassyel y pokorą = nagradzał.

Olech I, 143; *Olh* I, 133 (2x), Olha (accus.), do *Olocha*, na Olecha; na Xyedza Ryowskyego *Olhan* (!) II, 63; mayącz ssobą szyny *Olhe* (!) II, 93. — w klastorze S. Olexego I, 3.

omylić kogo I, 149; aby tym obyczayem Zbyegnyewa omelyel = w błąd wprowadził. I, 21, 217.

oracz = rólnik II, 21. — ubogye chlopky, chlopkowye.

osiadły = majętny. I, 111; Ten seteg (t. j. Sieciech) beł slyachetny z herbu thoporowego sprawny byegly a *osyadly barzo.*

osyegnal Kyow zamek = opanował I, 21. 125.

ostać = zostać II, 93; ysz zadney nyeostal woney bythwye.

ostateczną ossyą slup namyothowy wywroczyel II, 17 = tylną osią. — *zostatecznym woyskyem* = z ostatniem, pozostałem. — *walke ostateczną* zedać (zadać) = stoczyć bitwę stanowczą I, 25.

płaszczė; kazal *szyny glogowyanow na plascze*, ktorymy sye Ryczerze dobywayacz zazlanyanyą (t. j. zasłaniają) *rosczyągnącz*. Gołębiowski: na szańcach ruchomych.
płony II, 119; Zplony = z łupami. -- z pluny I. 223.
plugawy II, 21.
pochlebnik = pochlebca, II, 9.
podejmować; podyąwszy dwoye szkode I, 39. 129. 173. — i że s nymy niepodyal meczensthwa I, 19.
podnyesyenye na xyestwo = wyniesienie II, 71. — II, 79.
podoba = podobieństwo I, 93; iakos podoba za takowymy znamyenythymy cznotamy mogl go pan Bóg nathchnacz.
ale *pokoy* (?) bel żyw I, 201 (pokąd).
połomny I, 83; drzewo nyepolomne.
w kuchny sluzel *wpomyetlyech* I, 93.
pomoc (w liczb. mn.). = auxilia II, 11; spomoczamy polowczow = z posiłkami.
wzyawszy na tho *porade* = naradziwszy się I, 217. (wzyawszy rade czoby myely dzyalacz I, 197).
poścignąć kogo = puścić się za kim II, 69. = doścignąć: II, 133; bel posczygnyon od 9 tatarów.
poslusnyky poddane I, 91.
postąpić komu co, czego I, 125; xyezthwo; I, 129; zamku.
gdy *poswyączano* w Gnyeznye I, 109 = gdy uroczystości obchodzono; I. 151; na poszwyaczanyn.
poszedl z czech rodem I, 1.
poszyadcza Kyowa I, 67.
przes *potykanya* uczyekly II, 31 = bez stoczenia walki.
powadzić się z kim I, 193.
powietrzny = wietrzny I, 199; drugyego roku, ktory bel szuchy a powyetrzny.
pożywać = używać; II, 87; aby nyewyasth y myelosnycz nyepozywaly — I, 25.
przekazacz gnyew boga na sye I, 83.
przepuszczyel Bog na polowcze boyazn II, 3 = śpuścił trwogę na —
przęślica (przeslycza) = kądziel I, 227.
przydać się II, 179 = przydarzyć się.
dawnego *nyeprzyaczelstwa* pomsczycz II, 35.
przyjść c. acc. I, 69; alyes ye drogoscz glody y mor przysly.
myasteczko z *przyrodzenya* moczne I, 225.
przywłaszczyć = przywabić II, 71; on ye zaszye lagodlywymy obyetnyczamy przywlasczel.
przyzwolyel go zabycz I, 193
ku *pszowanyu* polsky I, 151 = dla pustoszenia.
pusczacz dzyalamy II, 15.
rozdal woysko I, 235 = rozdzielił.

rozmowe uczynyel II, 37 = umowę.
rozprawa = walka II, 179; w rosprawye rozny (!). Gołęb. do walki nie śmiały.
rządziciel = rządca II, 43.
yncze (jeńców) *rozsadzyl mieskanym* I, 37 = porozsadzał po-różnych miejscach. — *sadzić* = osadzać I, 31.
schowan w kościele św. Jana I, 211 II, 83 = pochowany.
skazać = nakazać I, 159 II, 9; — uwiadomić I, 207. 223.
skarmyerz I, 153, skarbymyers, tamże.
ślak = ślad I, 151; przyachane po slaku Skarbymyerowym.
stacya = stanowisko II, 5; staczyą u Zubnymyelycy (t. j. mieli). I, 147; czekayacz go na staczyach.
stąpycl na nowogrod II, 35 = wstąpił do Nowogr.
stradać = postradać, stracić, 19.
zmyeczlawem *sczudlowatym* II, 19 (= laskonogim).
tajemny = skryty; z grubego a sthayemnego myeyscza I. 197. 85. — *w thaycmnosczy* = tajemnie I, 83.
tram I, 157; skrel sye pod thramy = belki.
tarcica II, 49; blankowanye starczycz.
wnyedzyelye *targowaly* I, 3.
thudzyes, t. j. tudzież = zaraz I, 171.
trwać = pozostać II, 115; pothym wstąpyl w klasthor thamze do szmyerczy trwal = wytrwać. I, 187; bacząсz yz nyemogly trwacz.
trwały = wytrwały. I, 53; masz (t. j. mąż) w nauczc y szwyatosczy trwaly.
ublagala syc Helena thymy obyethnyczamy II, 81 = dała się ubłagać.
ubrawszy syc mylosczyą sprawyedliwosczy I, 83.
obraz *umeczenia* Bożego I, 37 = bożéj męki.
uporność = upór I, 83. 195. 153. II, 79.
uporny II, 17; byebye upomynanego yako upornego zaklynam.
ustanowić = zapewnić II, 77. (całe to miejsce zepsute).
bel *ustrzelan* strzalmy wloczuyamy myeczmy I, 227 = ciskano nań strzały i t. d.
nyeuznany = nieznany II, 105.
nayal *pyeczary y waraye* I, 21 = Pieczyngów i Waregów. — I, 23.
zaślepienie = oślepienie I, 29; mszcząсz sye zaslyepenya swego dzyada.
wtorego roku *wczyornke* (!) czeską zyemye pod sye podbyl I, 45. (całą czeską ziemię). Goł.
wdzięcznie = chętnie I, 105; Wladzyslaw dzywnyacz sye they cznoczye wdzyecznye dal mu woysko.
werwal syc na granycze Polskye I, 217 = wtargnął. II, 117.
na zamek *sye wwarly* II, 171 = wdarli się.
wnamocznyeysze woysko Ruskye *sye wrazyl* I, 67 = wdarł się.

wezwać = nazwać I, 179; dla ktorey wysoky cznothy wezwan yesth Boleslaw sromyezlywy. I, 49. 107. 173; yablka wezwone (t. j. wezwane) Japorthy II, 57. — *Zwać* I, 173; therab psye pole zową. *zwanya* a ymyona II, 99.

wczął drugą walkę I, 49; *wczal sye* rosterk I, 147; aby sye rosterky nye wczely I, 21. (wsczal sye sthego wyelky rosterk II, 47).

więcej = raczej I, 81; nyepotrzebacz swyethey Biskupic alye wyeczey prosz abych bel wybawyon z mąk czysczowych.

włożyć komu imię: sthąd wlozel ymye myeysczowy trzebnycza II, 91.

a yze nyektorzy *wskascze* spomoczanow zdradą wzyely myedzyrzecz I, 105.

wszyczko krolesthwo wegerskye II, 135 = całe kr. w.

wzdzywy? II, 131 ≙ wzdy żywy.

poyal za zone *Wyszeslawe* I, 59 = Wszesławę. *Wyszeslawa* za xyaze Kyowskye za pana swego wzyeli I, 61.

wezwan na *zalobną* skargę Wladzyslawowe I, 179 = na skargi żałosne.

zawyązawsy go pyerwy slubem I, 45 = obowiązawszy, *zawiązać się* = zobowiązać się I, 189; ktorzy sye zawyazaly ryczerską przysyegą yeden od drugyego nieuczyekacz.

zwolony = wolny I, 19.

O pisowni i wokalizmie

zabytków języka polskiego

w księgach sądowych krakowskich z wieków XIV—XVI

napisał

Dr. JAN HANUSZ.

(Praca uwieńczona nagrodą na konkursie im. Sam. Bog. Lindego).

SŁOWO WSTĘPNE.

Praca niniejsza opiéra się wyłącznie na materyjale, zawartym w starych księgach sądowych ziemi krakowskiéj, bądź to wydanych, bądź téż spoczywających jeszcze w rękopisach. Wyciągi z aktów grodzkich i ziemskich z końca XIV i całego XV wieku ogłosił, jak wiadomo, Helcel [1]), a uzupełnia je obecnie wyciągami z najstarszych ksiąg sądowych krak. Bol. Ulanowski [2]). Wprawdzie są to akty łacińskie, niemało w nich jednakże nazw i gloss polskich,

---

[1]) Starodawne prawa polskiego pomniki, wydał Antoni Zygmunt Helcel. Tom II Kraków 1870 r.

[2]) Antiquissimi libri iudiciales terrae Cracov. Pars I. ab anno 1374—1390. Cracoviae 1884. (Star. prawa p. p. VIII część 1). Ponieważ książka ta wyszła z druku dopiéro przed kilku tygodniami, nie mogliśmy jéj jeszcze należycie wyzyskać, zwłaszcza, że praca nasza już przedtém była zupełnie gotowa.

którymi przy badaniu historyi języka naszego i jego gwar również gardzić nie należy. Nadto znajduje się pomiędzy nimi pewna ilość dłuższych i krótszych zdań, jak roty przysiąg, opisy położenia niw, i inne wyrażenia i zwroty, pisane po polsku. Wszyskie te roty i opisy są już wydane w całości, a to jedna część przez Helcla, pomiędzy wyciągami z aktów łacińskich, inne zaś oddzielnie przez senatora Rom. Hubego [1]) i wymienionego już wyżéj Bol. Ulanowskiego [2]).

Materyjał językowy, w ten sposób zebrany, nie przedstawia się nam zbyt bogato. Prócz nazw bowiem i gloss polskich składa się on ze 132 rot w wieku XIV., a ze 104 rot, 16 opisów i koło 10 innych krótkich zdań w wieku XV. A ponieważ w ostatnich latach ściągnięto do krakowskiego archiwum krajowego, uporządkowano i przewertowano już wszystkie dawne księgi sądowe ziemi krakowskiéj, nie ma najmniejszéj nadziei, by materyjał ten z ww. XIV i XV mógł być jeszcze pomnożony. Co najwięcéj, dałaby się jeszcze wyciągnąć z niewydanych aktów pewna ilość gloss polskich, jak się o tém przekonaliśmy z kilku tomów ksiąg grodzkich i ziemskich z piérwszéj połowy wieku XV.

Inna rzecz z wiekiem XVI. W drugim dziesiątku bowiem tego wieku, kiedy przewód sądowy polski znacznie się rozwinął, poczynają się jawić w księgach grodzkich, a późniéj i w ziemskich, całe długie akty, pisane po polsku. Materyjał ten, niezmiernie ważny tak dla historyi języka naszego, jak i dla umiejętności prawa polskiego spoczywa dotąd w rękopisach. Wydanie jego jest już tylko kwestyją najbliższéj przyszłości, tymczasem zaś wolno nam było z niego skorzystać przy pracy niniejszéj.

W ten sposób mieliśmy do rozporządzenia następujący materyjał językowy:

1) do r. 1400 (włącznie).

a) 4 roty przysiąg u Helcla (Star. pr. p. p. II). = *Hl.* Nr. 119. 121. 465. 647.

b) 73 rot przysiąg Hubego (Bibl. Warsz. 1874.), = *Hu.* 1—73.

c) 55 rot przysiąg Ulanowskiego (Spr. Kom. jęz. III.) = *U.* 1—55.

d) glossy polskie, nazwy osób i miejsc u Helcla (*Hl.* Star. pr. p. p. II) i Ulanowskiego (*Ul.* Star. pr. p. p. VIII.).

---

[1]) Roty przysiąg krakowskich z końca wieku XIV. (Bibl. Warsz. 1874. Tom IV. str. 184 nn.)

[2]) Roty przysiąg krakowskich z lat 1399—1418. W Krakowie 1883.
Kilka aktów polskich z archiwum krajowego w Krakowie. Kraków 1884. (Odbitki ze Sprawozd. Kom. jęz. Ak. Um. III).

2) do r. 1450.

a) 59 rot i kilka innych krótkich zdań u Helcla, (Star. pr. p. p. II.) = *Hl.* 728. 842. 1130. 1156. 1186. 1651. 1729. 1730. 1936. 1941, 2844, 2849. 2850. 2856. 2863. 2870. 2874. 2927. 2944. 2946. 2950. 2957. 2963. 2969. 2970. 2972, 2973. 2973. 2990. 3003. 3018. 3027. 3053. 3069. 3077. 3080. 3082. 3085. 3104. 3114. 3125. 3153. 3156. 3177. 3179. 3195. 3208. 3210. 3212. 3215. 3234. 3236. 3239. 3240. 3247. 3262. 3267. 3276. 3298. [1]) — nadto: Hl. 1405. 1507. 1603. 2341. 2475. 3008. 3010. 3279. 3382.
b) 45 rot przysiąg Ulanowskiego (Spraw. Kom. jęz. III) = U. 56—100.
c) glossy polskie, nazwy osób i miejsc u Helcla (Hl. Star. pr. p. p. II.).
d) glossy z niektórych niewydanych ksiąg grodzkich i ziemskich (I. C. II. V. I. T. proszow. III. I. T. VI.).

3) do r. 1500.

a) 5 opisów położenia niw u Helcla (Star. pr. p. p. II) = Hl. 4142. 4174. 4175. 4176. 4200.
b) 11 takich opisów Ulanowskiego (Kilka aktów pols. w Spraw. Kom. jęz. III.) = U. op. 1—11.
c) glossy polskie, nazwy osób i miejsc u Helcla (St. p. p. p. II.).

4) do r. 1543.

a) akty niewydanych ksiąg grodzkich i ziemskich, a mianowicie: I. C. (*Inscriptiones castrenses*): XXXI pag. 605—606 (z roku 1518), XXXII. p. 605. (z r. 1520); XXXIII. p. 330. 581 — 2. 737. (z r. 1522); XXXIV p. 684—5. (z r. 1524), XXXVII p. 105. (z r. 1527); XXXVIII p. 62—64 (z r. 1529); XXXVI p. 320—1. 329 — 30. 350. 390. 396 — 98. (z r. 1530) XXXIX. p. 30 — 34. 58. 102 — 4. 112 — 13. 118. 127 — 8. 159. I. T. (*Inscriptiones terrestres*) XXIX p. 590. 596. 597. 598 (z r. 1543 [2]).

---

[1]) Spis ten rot przysiąg u Helcla podajemy głównie dla tego, że różni się on nieco od spisu, podanego przez B. Ulanowskiego (Sprawozd. Kom. jęz. Ak. Um. III).
[2]) W dalszym ciągu pracy cytujemy najczęściéj tylko tomy, i to nie rzymskimi, lecz arabskimi liczbami.

b) glossy z niektórych aktów wydanych, jak np. Cennik dla rzemieślników miasta Książa (Ulanowski w Sprawozd. Kom. jęz. III. = U. c.).

Na podstawie tego to materyjału staraliśmy się przedstawić rozmaite właściwości ówczesnego języka polskiego ziemi krakowskiéj w stosunku do języka starosłow. a względnie i do owéj idealnéj, przez porównanie tylko rozmaitych języków słowiańskich odtwarzanéj, pierwotnéj mowy Słowian. Rozumie się, że *„conditio sine qua non“* było uwzględnianie dzisiejszego języka polskiego i jego gwar.

Materyjał nasz jednakże, zwłaszcza z wieku XIV i XV., za nadto jest szczupły i za nadto jednorodny, by módz dać pod każdym względem wyczerpujący obraz języka z tych czasów. Wystarcza on prawie tylko na dokładniejsze opracowanie głosowni, podczas gdy nauka o formach, etymologija i składnia przedstawiają się nam tylko w zarysach bardzo fragmentarycznych.

Co się tyczy opracowania tego materyjału, staraliśmy się przedewszystkiem o zebranie jak największéj ilości faktów, by módz je porównać z dzisiejszym stanem języka i wysnuć pewne wnioski o rozwoju języka polskiego w ogólności, a o jego prawach głosowych w szczególności. Stądto okazała się potrzeba cytowania wielkiéj ilości przykładów, i to często w tak rozmaitéj pisowni, jaką napotykamy w naszych zabytkach. Prócz wyrazów czysto słowiańskich uwzględniamy i przyswojone wyrazy obce o tyle, o ile się one poddają lub przynajmniéj nie sprzeciwiają poskim prawidłom głosowym. Mimo to jednak nie możemy powiedzieć, żeby się tu mieściły już wszystkie przykłady, jakie tylko znajdujemy w księgach sądowych z dwu całych wieków.

Zebranie bowiem i uporządkowanie całego tego materyjału byłoby połączone z niepokonalnymi prawie trudnościami, przegląd jego byłby niezmiernie utrudniony, a ogólny wynik zapewne nie bardzo by się różnił od tego, do jakiego dochodzimy uwzględniając ważniejsze tylko przykłady i pewniejsze. — Przyznać także musimy, że nie jesteśmy pewni, czy wszystkie przykłady na właściwym przytoczone są miejscu; przy nazwach bowiem zwlaszcza wielką gra rolę etymologija, która dotychczas w ogóle jest niemal jeszcze w pieluszkach. — W cytowaniu przykładów staraliśmy się iść o ile możności porządkiem chronologicznym.

By nie utrudniać przeglądu, unikaliśmy wszelkich cytatów z dotychczasowéj literatury gramatycznéj, tak naszéj jak i obcéj. Zresztą nie są tu one bardzo potrzebne; bo praca nasza, jako cegiełka do gmachu historyi języka polskiego, przeznaczona jest tylko dla specyjalistów, którzy z łatwością poznają jakie nam przyświecały teoryje naukowe, co tu jest już znanego i dowiedzionego, a co się jeszcze obraca w świecie hypotez i domysłów.

Praca niniejsza obejmuje dwa działy, z których każdy dla siebie stanowi pewną zaokrągloną całość, a mianowicie:

A) O pisowni polskiéj w księgach sądowych krakowskich.

B) O samogłoskach w języku ziemi krakowskiej.

Naukę o spółgłoskach jako téż uwagi do innych działów gramatyki polskiéj. oparte na tym samym materyale, zostawiamy sobie na późniéj. Tymczasem i do słownika polskiego znajdzie się w téj pracy niejedno uzupełnienie; materyjał nasz bowiem reprezentuje niemal całe dwa wieki, poprzedzające język uwzględniony w pomnikowym dziele Lindego.

W Grudniu 1884 r.

Autor.

A.

O pisowni polskiej

w księgach sądowych ziemi krakowskiéj

A.) Samogłoski.

I. Samogłoski czyste.

1) *Dzisiejsze dźwięki* e, o, a *bywają w naszych zabytkach od najdawniejszych już czasów oznaczane stale przez* e, o, a *np.*

e: *w wieku XIV* yest Hl. 121; krwe Hl. 121; wstecz Hl. 27; fstecz Hl. 194. 536; chelm Hl. 129. 542; perl Hl. 307; medzwedz Hl. 181; strzemen Hl. 192. 204; strzelecz U. 10; strzelce Hl. 697; seczech U. 46; kmecze Hu. 30; swerzepe Hl. 320; jes sdzercza Hl. 534. — *w w. XV* yesm U. 75; ten kmecz Hl. 1186. 2927. 2946; nedzvedz Hl. 2848; ten dzen U. 61; gelen Hl. 1330; czepyecz Hl. 2349; debrza Hl. 2894; przewescz Hl. 2978; wele U. 79; medze Hl. 831; strzemẏenẏe Hl. 2700; dzerszene Hl. 3125; syestrzenecz Hl. 2281; w iesseni U. 88; perel Hl. 2700; welga wies Hl. 3423; coberce Hl. 2255; maczerze Hl. 2944; paczerze I. C. II 118; wrzecządzem Hl. 3077; — *w drugiéj połowie tegoż wieku*: brzeg Hl. 3579; debrz Hl. 3655, 4495; myeczem Hl. 3104; nyemyecz Hl. 4494; brzezek Hl. 3709; chelmek Hl. 3739; szczepye Hl. 3864; gelen Ul. op. 8; gelenya Hl. 4112; czyelyecz Hl. 4452; przegrzeb Hl. 3647; welepole Hl. 3483; porzecze Hl. 3652; na rzecze U. op. 3; na krzemyenyv U. op. 10; przeszyeka Hl. 3947; svierziniecz Hl. 4022; zyelenicze Hl. 4030; rzeczone Hl. 4200; podlye myedze U. op. 8, 10. — *w wieku XVI* dzien I. C. XXXI 605; veszmye pieniadze 606; w cztherzech nyedzelach 606; pierszczenẏ I. C. XXXII 605; yeden, camieniem 605; wyem, we Lvovye I. C. XXXIII 330; ziemye 581; vierze

582; viedziecz I. C. XXXIV 684; dzyewiącz possewek I. C. XXXVI 329; panowye dzyelcze, I. C. XXXIX 104; przedal vẏecznye I. T. XXIX 590; sandem zẏemskyem 598; sassek (zasiek) U. c. siedzenya U. c.

o: *w wieku XIV* oczecz U. 2; otcza U. 12, 32, 55; otczowẏe U. 12; ostrobrod Hl. 450; ogorzelik Hl. 353; o kon Hu. 33; skoHu. 64; slowo Hu. 42; blogowo Hl. 520; grodzono Hu. 68; olpino Hl. 91; potok Hl. 127, 395; chromota Hl. 564; pocora Hl. 354; pocowy Hl. 446; pooral U. 31. — *w XV wieku*: oczecz U. 56; oczcza Hl. 842; oczczyszný U. 76; prom Hl. 1069, 1637; grosz U. 84; dzwono Hl. 3335; mokrszko Hl. 2416; poszszono Hl. 728; powodstwo Hl. 3208, 3209; osmorog Hl. 2473; osthoya Hl. 3415; oborą Hl. 3255; obroczni Hl. 2387; przirodzon U. 73; rodzoney Hl. 2944; sokolnik Hl. 3410; robotą Hl 2874; dobrowolyc Hl. 1651; wlodarz Hl. 2849, 2927; wlodarzowy Hl. 2927; sto drobnich Hl. 3085; oboẏczig I. C. II 378; ochromily ibid. 316; othpowẏada ibid. 363; osyka ibid. 441, skopy ibid. 356; — *w drugiéj połowie*: obu stron U. op. 9: ogrodem Hl. 4200; okoczin Hl 3709; osthrorog Hl. 4545; odrowąnsz Hl. 4543; koth Hl. 3785; scopy Hl. 3731; sobol Hl. 4472; czworo U. op. 5; dobrowolnye Hl. 4368; potok Hl. 4112; los (łoś) Hl. 4153; sosnowa Hl. 4112; czopovyego Hl. 4408; topolya Hl. 4159; popiolek Hl. 3658; podolye Hl. 4139; golothy Hl. 3864; podloga Hl. 4141; skowronek Hl. 4094; do obory Hl. 4203; chromothą Hl. 4187; pokora Hl. 4022; pokonacz Hl. 3777; zesromoczon Hl. 4166. — *w w. XVI* podkomorzego I. C. XXXI 605; odlozicz, dochodów ibid. dowodem I. C. XXXVIII 63; prosson ibid. dobrowolnẏe I. T. XXIX 590; okrom ibid. oppowyadacz ib. 596; obrone ib. 598; chlopczowy U. c. gronostaia ib.

a: *w wieku XIV* nass brat Hu. 13, Hl. 119; praw Hu. 33; dal Hu. 7. zadal U. 6; baran Hu. 13; praua Hu. 6; wappna U. 47; lata Hu. 14; matka U. 23; nastka Hu. 64; Hl. 168; jachna Hl. 48; raba (rzeka) Hl. 557; zabawa Hl. 158; kalina U. 24; namyastka Hu. 61; zawolanya Hu. 13, Hl. 121; pana janowa U. 29; dwa grossza U. 39; gabacz Hu. 16; gaban U. 26. — *w w. XV* apatekarza Hl. 3156; sklath Hl. 2492; jan U. 62; baran U. 94; szalass Hl. 919; nayarz Hl. 856; lanca (łąka) Hl. 2856; lapa Hl. 2253; lapka Hl. 2254; panska Hl. 2289; byala Hl. 2467; w stawach Hl. 3210; zabka Hl. 2781; strzalka Hl. 3410; zdraczcza Hl. 2479; galka Hl. 2496; zdawacz Hl. 3342; stala Hl. 3153; zabawa U. 65, 66; szawyasa Hl. 2095; sadzawka Hi. 3425; szamicza Hl. 3250; walach I. C. II 379; zakład I. C. II. 254; zagroda I. C. II. 224; odgrasza ibid. 384; *w drugiéj połowie*: czarni jan Hl. 4112; zak Hl. 4317; zalass Hl. 4549; blada Hl. 4442; biala Hl. 4288; czarna ulycza Hl. 4022; skwara Hl. 3575; myarka Hl. 4428; szadzawka Hl. 3821; drapana Hl. 3527; staianie (stadium) U. op. 1, 6, 7; Hl. 4176; stayanko U. op. 5, 8; Hl. 4175; stayanka U. op. 8; — *w wieku XVI* pan, czasz, dacz, starostha, jana, jordana, itp. I. C. XXXI. p. 605; pyszarza I. C.

XXXIX. 58; anna, sama, ma, l. T. XXIX. 590; obracza ib. 596, 597; opravya ib. 597; składana U. c.

Z tego wnosić wypada, że znaki e. o, a, *miały w ziemi krakowskiéj od w. XIV — XVI tę samą wartość fonetyczną, co dziś w języku polskim w ogóle. Nie można jednak powiedzieć, żeby te znaki w naszych zabytkach oznaczały zawsze i wszędzie samogłoski czyste, gdyż często wyrażano nimi, jak się późniéj pokaże, i inne dźwięki, a mianowicie: samogłoski* ścieśnione *i* nosowe.

2) *Inaczéj ma się rzecz z dźwiękami* u, i, y; *te bowiem oznaczane bywają najrozmaiciéj. I tak bywa dźwięk* u *w zabytkach wieku XIV oznaczany naprzemian przez* u, v, w, *i to nieraz w tych samych wyrazach, np.* uczinil U. 5; vczinÿono Hu. 32; wczinil Hu. 4, 7. *Najczęściéj jednak spotyka się znak* u, *np.* ulina Hl. 12; slup Hl. 261, smug Hl. 212; dlugu Hu. 19, U. 22; kupÿl Hu. 61; wcupenu Hu. 8; gumno Hl. 554; roku U. 17; rudny Hl. 562; suchdol Hl. 563; obrzuth Hl. 444; coszuch Hl. 150. — *nieco rzadziéj znak* v, *np.* vsziwaly U. 49; vmovÿoni Hu. 23; panv U. 11; w pokoÿv U. 45; w zarabyv U. 44; w dzerszenyv U. 48; — *najrzadziéj zaś* w, *np.* na przıwileyw Hu. 3. *Zgłoska* wu *wyrażana bywa niekiedy znakiem* w = vv. *np.* dwdzestu Hu. 25; dw lanu Hu. 32; petrow synu Hu. 45; *obok* dwudzyestu Hu. 24; pozwu U. 26; *por.* nowm forum Hl. 452. — *Przyczyną téj chwiejności była zapewne również chwiejna w tym względzie pisownia łaciny.*

Dźwięk i *oznaczano przez* i, ÿ, y; *tych samych trzech znaków używano też naprzemian dla oznaczenia dzisiejszego dźwięku* y, *np.* *i*: isczina, isczińy, iscze Hl. 633; *obok* yszczyna Hl. 485; yszczińy Hu. 50; list U. 1; listy U. 35. *obok* lystu U. 48. i lÿsta U. 37; lÿscze U. 38; winary Hl. 616. *obok* wynary Hl. 615; czwik U. 167. *obok* czwyk Hl. 435; niwa Hu. 17. *obok* nywa Hl. 35, nywy Hl. 324. *Znaki* i *i* y *używane bywają równie często. np.* iwo Hl. 82, 471; iwan Hl. 160; igolomia Hu. 14; wir Hl. 212; wisla Hl. 588; pili U. 29; wilczconi Hl. 35; ludzi Hu. 1; swimi dzeczmi U. 17; — yma U. 18; ymyal Hu. 73; yman (imię) Hu. 2; syla Hu. 52; nydzycza Hl. 212; modlnycza Hl. 684; wronynecz Hl. 665; wynary Hl. 615. *nieco rzadziej* ÿ, *np.* ÿmena Hu. 20; panÿ U. 16; anÿ kto gÿni U. 13; zabÿl Hu. 51; pusczÿl Hu. 42. zastrzelÿl Hu 51; markowÿ (dativ.) U. 35; abramowÿ U. 48.

y: byl, bylo, U. 36, 48; *obok* bÿl U. 2; bÿli Hu. 31 i bil Hu. 7; myslouicze Hl. 24; *obok* misłouicze Hl. 12, 17; Hu. 25; — trzy grzywny Hu. 12. *obok* trzi grziwni (ibid)., offczary Hl. 346, *obok* owczari Hu. 41., wyemy U. 6, *obok* wyemi U. 8, 9, 11, 12. — *zresztą znaki* y, i *prawie równie często się używają, np.* bydlo Hl. 686; wysoka Hl. 54; wygon Hl. 149, 244; niwy Hl. 31; pocowy Hl. 446; nowy Hl. 568; baly Hl. 548; nadworny Hl. 74. — szkodi Hu. 9; zagrodi Hu. 30; toboli U. 39; woli (woly) U. 29, — *rzadziéj zaś* ÿ, *np.* sÿn U. 10; ranÿ U. 25; bÿl, bÿli Hu. 35, 62.

Jeżeli jednak zważymy na etymologiczne pochodzenie naszych dźwięków, okaże się, że prasłow. i *najczęściéj bywa oznaczane przez* i. *prasłow. zaś* y *znakiem* y; *rozmaitość w oznaczaniu tych dźwięków panuje prawie stale w tych wypadkach, w których dzisiejsze polskie* i, y *odpowiadają starosłow.* y, i. *To téż obok chwiejności łacińskiéj pisowni były w tym wypadku i pewne inne względy przyczyną rozmaitego oznaczania dźwięków* i, y. *Prawdopodobnie była jeszcze w wieku XIV pewna różnica pomiędzy tym* i, *które powstało z prasłow.* y, *a tym które odpowiadało prasłowiańskiemu* i. *Różnica ta była może przyczyną, że pierwsze z tych* i (*starosł.* y) *poczęto oznaczać przez* y, *np.* nasseky Hl. 588; stadnyky Hl. 54; kyssel Hl. 514; trambky Hl. 301; jadownyky Hl. 400; *że jednak była ona bardzo nieznaczną, pisano téż* i, *np.* mogila Hl. 303; mogilani Hl. 673; sginanl Hu. 11; policzki Hu. 43; trawniki Hu. 22; pomoczniki Hu. 35. *Podobnie miała się rzecz zapewne z dźwiękiem* y, *który w pewnych wypadkach powstał z prasłow.* i. *Z początku był on jeszcze nieco zbliżony do prasłow.* i, *dlatego oznaczano go znakiem* i, *np.* nezinil U. 25; grziwni U. 39; oczczisna Hu. 40; perzina Hl. 510; corczin Hl. 582; — *że jednak zbliżenie to było zapewne niebardzo już znaczne, pisano téż często* y, *np.* grzywny Hu. 12; starzyny Hl. 264; maczerzy Hu 46.

Ta rozmaitość w oznaczaniu polskich dźwięków i, y, *które powstały z prasłow.* y, i, *spowodowana zapewne pierwotnie względami fonetycznymi, rozszerzyła się zaraz przez analogiją i na te wypadki, w których polskie* i, y *odpowiadają tym samym dźwiękom w innych językach słow. t. j. są pochodzenia prasłowiańskiego. Co się zaś tyczy znaku* ÿ, *to powstał on z* ii *w ten sam zupełnie sposób, jak* w *z* vv. *Jak* w *używano dla oznaczenia spółgłoski* v *lub téż niekiedy samogłoski* u (*por. wyżéj*), *tak téż* ÿ (ij) *służyło dla oznaczenia samogłoski* i *i spółgłoski* j. *Że* ÿ (ij) *rzeczywiście powstało z* ii *dowodzi pisownia łacińska, np. gen. sgl.* wlodarij Hl. 81; iudicij Hl. 156; vadij (ibid.), miclussij Hl. 282; drogossij Hl. 285; sandiwogij Hl. 584; parcossij Hl. 644. itp. *Widocznie więc najpiérw poczęto tego znaku używać na oznaczenie naszego dźwięku* i, *który już z doby prasłowiańskiéj należy uważać za długi. A ponieważ w téj funkcyi znalazł się on obok dwu innych znaków* i, y, *poczęto go wkrótce używać także na oznaczenie drugiego dźwięku tymi znakami wyrażanego, t. j.* y. *W ten sposób przedstawia się nam geneza i stosunek wzajemny znaków* i, y, ÿ (ij) *których już od wieku XIV używano naprzemian dla oznaczenia samogłosek* i, y, *bez względu na to, jakie ich pochodzenie etymologiczne. Te same trzy znaki służą także dla wyrażenia spółgłoski* j, *a często pełnią téż funkcyją znaków miękczących spółgłoski, o czym jednak niżej dokładnie będzie mowa.*

W wieku XV i XVI podobne widzimy stosunki przy oznaczaniu dźwięków u, i, y; *na dowód zaś niech posłużą następujące przykłady:*

u: *w wieku XV* uclad Hl. 2957; ucladu Hl. 2864; ucradl Hl. 2844; uczinil Hl. 2969; cruch Hl. 3425; dlugu Hl. 1729; cubek Hl. 2017, 2018; kupyl jacus Hl. 1936; ruda Hl. 3258, U. 97; gumno Hl. 2448, 2963; pudlo Hl. 1494; dlugosz Hl. 2911; gluchowa Hl. 2874; jurkow H. 2863; brudzow Hl. 2346: hanussz Hl. 1816; cossula Hl. 3156; kossussek Hl. 2004; ladunu Hl. 2870; hanusch Hl. 2840; dzalu 842; possagu Hl. 2361; stolu Hl. 2972; bru Hl. 1435; domu Hl. 728; platu U. 99; zapissu U. 71, 77; — *znacznie rzadziej spotyka się znak* v, *np.* stavv Hl. 1268; vczinil Hl. 2945; vsitek Hl. 2849; vcradzoni Hl. 2844; vmowỳ ỳ targv U. 61; mansza U. 60; vanczskowskemv U. 94; *a najrzadziej* w *np.* wsyle Hl. 2464 (obok vsile 3146) dlwgi Hl. 2305; cwiaviensis Hl. 2311; yw thrzina *obok* yuthrzina Hl. 1268; pozithkw Hl. 2439; pola wgornego I. C. II. 259; Hl. 2358; wczinyl U. 69, 88. Forma ocladu Hl. 2957 (układu) *jest zapewne prostą omyłką. Nie inaczej dzieje się w drugiej połowie tego wieku, np.* ulyna Hl. 3443; luppem Hl. 3581; slubu Hl. 4380; ku lanu U. op. 4; s dlusky U. op. 9; dlugo Hl. 4176; dlugosch Hl. 3447; 3571; druge U. op. 5, 11; gumny U. op. 9; rudno Hl. 4113; glupczow Hl. 4407, spusczycz Hl. 4186; zapusta U. op. 8; poludnyc U. op. 11; przisyonku Hl. 4177. — *rzadziej* v: v czirnya U. op. 5; z dolv U. op. 8; zachodv U. op. 11; *najrzadziej* w: jwtrzini Hl. 3655; na nawszyw Hl. 4222; — *W wieku XVI*: summa, panu, zapissu, sluzy, duchowni, I. C. XXXI p. 605, 606; yusch, turkuschem, I. C. XXXII p. 605; wsuwky, snurka, I. C. XXXVI 329; sluzebnyk I. C. XXXIX 102; zapyssuyącz y daruỳancz I. T. XXIX 590; dlug ib. 596. — *równie często, a może i częściej nawet, to samo wyraża znak* v, *np.* vmorzi, vkwierdzicz, v acth, panv, mv, I. C. XXXI, p. 605; comv, pokoyv, yvsz, vczinyonego, yednanyv, temv I. C. XXXIII, 581, 582; msczvy, vczinyenyv, vrzadnik I. C. XXXVIII 63; lnv, svknỳa, pvklow, drvgy, I. C. XXXVI 320; slvchalỳ, szlvszebnyk zamkv I. C. 39; uznavayacz, vczỳnỳenỳe I. T. 29, 590; zapissvỳe ibid. 597; — *rzadziej znak* w, *np.* po wszyaczyw I. C. 31; wchwaly I. C. 33; po polkopyw I. C. 31, 37; w roskazanyw I. C. 33 stanyw I. C. 33; o sdrovyw I. C. 34; ku siedzenyw I. C. 38; wfpokoyw I. C. 38.

Że w tych i wielu innych podobnych przykładach znaki te wyrażają dźwięk u, *uczy dzisiejszy nasz język i porównanie z innymi językami słowiańskimi.*

Dźwięk i: *w wieku XV.* isz Hl. 842, U. 92; mi Hl. 2978; wodzi U. 56; placzicz U. 63; grodzil U. 99; zabili Hl. 3215; wroczili Hl. 3215; Lipnicza Hl. 2946; policzsky J. C. 2, 132; liczowanym Hl. 2964; kuchmistrza Hl. 3082; wasznik J. C. 2, 121; Czwikla Hl. 2780; Janowi Hl. 3085; swymi pomoczniky Hl. 3210; spusczil J. C. 2, 374; roszgrodzila J. C. 2, 373; wirczak J. C. 2, 328; *podobnie fonetyczne* i (*etymolog.* y): mogilki Hl. 1240; lawki Hl. 1303; wlodiki Hl. 2167; sadzawki Hl. 2293; *oznaczone przez* y: ysz U. 93; gymỳ U. 68 any k nym gyma U. 73; pany U. 60; Lypska Hl. 2283;

nywa Hl. 1936; w nywecz U, 60; sycdzy U, 57; osyka J. C. 2, 441 ssylǫ U, 68; opuszczyla U, 68; wynowath Hl. 3177; dzedzynǫ Hl. 3212; sedlysko Hl. 2863; rzepysko J. C. 2, 129; *fonetyczne* i (*etymolog.* y): lapky Hl. 2697; pomoczniky Hl. 2963, 3212; passeky Hl. 1020; cubky Hl. 2661; poprangy Hl. 2036; woszniky Hl. 2302; zaponky Hl. 2720; Woynarowsky U, 98, *itp.* — *przez* ÿ: anÿ gÿch gÿmam 21, 65; mÿ Hl. 728, U, 95; zawedlÿ Hl. 2759; zaplaczÿcz U, 95; uczÿnÿl U, 76; sschÿlǫ U, 76; dodzelÿl U, 58; dzedzÿne U, 72; *fonetyczne* i (*etymolog.* y): Lankÿ U, 91; Trąbkÿ Hl. 1562; rąbkÿ Hl. 2655; przissodlkÿ Hl. 1373; korczakÿ Hl. 2700; kupkÿ Hl. 2721.

Podobnie ma się rzecz w drugiej połowie tegoż wieku, np: Idzykowicze Hl. 3820; klin U; op 1; Hl. 4174; niwa U; op. 2; Hl. 4176; czvik Hl. 3670; Vilczek Hl. 3676; liczowani Hl. 3530 Lipowsky Hl. 4338 zavitek U; op 5; Wilk Hl. 4025; Wilkow Hl. 3674; wroczili Hl. 4553; odnowicz Hl. 4554; Malinowycze Hl. 4556; kamienicza Hl. 4527; Ognyowicz Hl. 3568; Swider Hl. 3720; stawidla Hl. 3947; czwikla Hl. 4191; schiwy Hl. 4085; Prądnik Hl. 4207; Croczicze Hl. 3534; zielenice Hl. 4271; rolami Hl. 4200; glinski Hl. 4534; grodziczki Hl. 4553; zathorski Hl. 4527; jasyenski Hl. 4534; *oznaczone przez* y: yvanouicze Hl. 4246; gymyenyu Hl. 4293; czyschawy Hl. 4487; lypa Hl. 4435; clyn Hl. 3947; wysla Hl. 4224 a. piszczely Hl. 3887; swyder Hl. 4327; pywko Hl. 4562; spuszczycz Hl. 4186; sprawycz Hl. 4443; oszadzy Hl. 3791; wssadzyl Hl. 3895; odmowyl Hl. 4443; scothnyk Hl. 3579; bartossovycz U op. 9; synovycza Hl. 3836; myslovycze Hl. 4509; szyedlyska Hl. 3824; babyzna Hl. 3865; lączkamy U op. 9; *etymolog.* y: ląky Hl. 4200 U. op. 1; drogy U. op. 1; lawky Hl. 3481; troky Hl. 3521; sponky Hl. 3752; zaponky Hl. 3775; mogylky Hl. 3652; swąthnyky H 3563; Lodzynszky Hl. 4487; *najrzadziej przez* ÿ: myedzamÿ U. op. 9; lączkamÿ U. op. 11.

W wieku XVI: miloszczi, vczinili, nizey, J. C. 38; sluzebniczi biskupa, J. C. 38; Lipska, ozimÿ, dzÿedzicz J. T. 29, 590, 596; — *przez* y: yszby, thimy, J. C. 31; lysth, wiely, J. C. 34; popielyczą, axamÿtny, nym, J. C. 36; *bardzo też często przez* ÿ, *które w księgach ziemskich znaczną nad innymi znakami przewagę, np:* nÿnÿeÿszimÿ, z lÿpia J. T. 29, 590; w nÿvecz, sluzebnÿka, zapÿssvÿe, bronÿcz, zastampÿcz, gÿ, J. C. 29, 560.

Dźwięk y: *w wieku XV.* bylo Hl. 2972; cztyr U, 96; swymi U. 67; cobylye H. 2698; swytkÿ U. 75; wyemy Hl. 2849; swanthy U. 76; Hl. 842; rany Hl. 2863, 3003; wyprawy Hl. 875; dobywal J. C. 2, 377; grziwny Hl. 3276; dzurawy J. C. 2, 219; funthy J. C. 2, 357; brosdy J. C. 2. 441; copy Hl. 1563; lazy Hl. 1020; bydlo Hl. 1016; wlodyka Hl. 2369; *fonetyczne* y (*etymolog.* i:) grzywen Hl. 1729, 1941; dzelniczy U. 87 rǫczyl U. 77 *itp*; *oznaczone przez* i: bich U, 65, 94; sin Hl. 2944; szina Hl. 2856; mlin Hl. 3125, riby Hl. 3210; wemi y swadczimi Hl. 1730; bidlo Hl. 2467,

2491; scodi Hl. 3082: zacritha J. C. 2, 431; vipusczil Hl. 3179; wiloszona Hl. 3296; wigon Hl. 1261, 1663; wipust Hl. 1663; wiprawy Hl. 1616; stari Hl. 1292; *etymolog.* i: crzisz Hl. 728, 842 grziwyen Hl. 2856; przithky J. C. 2, 405; przivanl U. 64; ziwa Hl. 2850: zitho U. 88; w szicze U. 88; vczinil Hl. 2927; oczczisni Hl. 3018: corzisthna Hl. 2956; *itp.* — *przez* ÿ: wemÿ y swatczimÿ U. 68, 69; swatczÿmÿ U. 70, 71, 91; szlobÿ Hl. 994; ranÿ U. 75; wÿwolana U. 67; dobrÿmÿ U. 76; wÿzinek J. C. II. 398 przÿschetw U 76; czÿnsch U. 63; *itp.*

W drugiej połowie tego wieku: Lyssy Hl. 4457; lysa Hl. 3824; tysyacz Hl. 3937; kobylka U. op. 6; Cobylany Hl. 3571; clody Hl. 3975: gory U. op. 3; niwy Hl. 4174 nmowy Hl. 3836; dzyaly Hl. 4200; lazy U. op. 10; pyekary Hl. 3912; schary Hl. 3858; blady Hl. 4408; zelaszny Hl. 3509; Pyzdry Hl. 4053; Mydlniky Hl. 4030; *etymolog.* i: polnoczy U. op. 11; lyezy Hl. 4174; korczyn Hl. 4321; Chorązycz Hl. 3899; Lyesczyny Hl. 3824; Żydek Hl. 3987; *oznaczone przez* i: w tile U. op. 6; vika Hl. 3482; Motika Hl. 3805; tilecz Hl. 3542; mlinarka Hl. 3850; viszey U. op. 5; thocari Hl. 3550. Crzystoffori Hl. 4294: Czarni Jan Hl. 4112; Przegorzali Hl. 4132; zidowka U. op 1; lyezi Hl. 4175; U. op. 1; miedzi U. op. 2; svierziniecz Hl. 4022; przibiegla Hl. 4176: wągrzin Hl. 3934 syodlarczik Hl 4085 starzini Hl. 3533; dozivocze Hl. 3666; (*w kilku ostatnich przykładach jest etymol.* i).

W wieku XVI: by, byla, sgody, przemyskiego, secrety J. C. 31; ktorym, ostrym J. C. 32; świathym J. C. 34; wolynskych, nyektory, thych zlotych J. C. 36; lyzek srÿbnych J. C. 36; thakowym obyczayem J. C. 39, 127: sprzethy, darovanych, nÿegdy, monety J. C. 39, 590, 598; *etymol.* i: porucz ÿl, J. C. 36: przyyechalÿ J. C. 39; *itp.* — *oznaczone przez* i: tissancz zlotich, vipusczicz, J. C. 31; bili, swiathi, J. C. 34; *etymol* i: wsziszczi J. C. 34; przisli, zida, J. C. 34; *rzadziej w późniejszych aktach grodzkich*; *np.* szyostri, anni, stroni, J. C. 39, 30; viznal, zlothich, dossicz, swich, virzeka sye J. C. 39; swyathschil J. C. 39, 104; wsithek, wszitkÿe, czinÿcz, oÿczisnÿ trzi grziwny J. T. 29: *przez* ÿ *najczęściéj w późniejszych aktach*, *np.* myesczanÿ, sczasznÿ, wÿrok, bÿcz, wÿsschÿ J. C. 39, 30, 31, 32; bÿl, stronÿ, ktorÿmÿ, J. C. 39, 33; wÿznali, domÿ, wolnÿ, thakowÿ, hannÿ, annÿ, kopÿ, myalÿ, wlasnÿ J. C. 39, 58, 104, 112, 113; ozimÿ, ÿarnÿ, domovÿ, szathÿ J. T. 29, 590; pozwÿ, przipozwÿ, liczbÿ, volnÿm J. T. 29, 596, 598; *etymolog.* i: vczÿnÿon, pomoczÿ J. C. 39, 104, 113; czÿnÿ, ÿezÿczkÿ J. T. 29, 598; *itp.*

Zauważyć także należy, że dźwięki i, y, *bywają sporadycznie oznaczane zwłaszcza w wieku XVI. przez* ey, (ei), yey (yei), *itp. np.* yako yvz wyschy stoyey (stoji), moye wÿznanye stoyei, J. C. 39, 34; srÿbnymÿ noznamÿeÿ (nożnami) J. C. 36, 350; ÿei (i) nÿcz o thÿm nyewÿmyei (nie wiémy), mÿeÿ (my) nÿe wymÿei, anÿ...... anÿey (ani), J. C. 36, 396; przerzeczonÿ wszÿeÿ (wsi) J. C. 39, 112; *Rzadko spotyka się coś podobnego w wieku XV. np.* Trestczeyn Hl.

674, *obok* Trestczin Hl. 523; *W wyrazach*: Melsteyn, melsteynsky Hl. 2004; morszteyn Hl. 1600: mornsteyn Hl. 3975: czorsteyn Hl. 568; czornsteÿn Hl. 1880, *itp. da się łatwo wytłumaczyć podobna pisownia pochodzeniem niemieckim tych wyrazów; prawdopodobnie długo je jeszcze wymawiano także z niemiecka, jakkolwiek wcześnie już spotykamy formy spolszczone, jak:* Melstyn Hl. 2333; Myelstin Hl. 2695; *itp.*

II. Samogłoski ścieśnione.

Powszechne dziś w języku ludowym ziemi krakowskiéj samogłoski ściéśnione é, ó, á, *musiały istnieć i dawniéj, w jakim jednakże zakresie, trudno to orzec; najczęściéj bowiem oznaczano je tak samo, jak samogłoski czyste, t. j. przez* e, o, a, *np.* grabe Hl. 252; dzerszenÿe U. 38; pirzwey U. 6; mleczko Hl. 4178; polewka Hl. 2380, 3449; bog Hu. 4, U. 6; ogrod Hu. 2; woz Hu. 52: gotow U. 58; brosdy J. C. 2, 441; sdrow J. C. 33; ossob J. C. 38: snam Hl. 30.0; wola Hl. 565; lypska wola Hl. 2283; noua wess Hl. 459; zandam, dawa, J. C. 33; visnavamí, J. C. 33; zachovam J. C. 38; zalesse Hl. 581; nawsye Hl. 3755, 4372; nagabanÿe U. 3; zawolanya Hu. 13; Hl. 121; zagroda J. C. 2, 225; szvakoui (leviro) Hł. 5640; *i t p.*

Z tego możemy wnosić o naturze. a oraz o jakości tych dźwięków; widocznie były one jeszcze więcéj zbliżone do owych pierwotnych samogłosek, z których powstały, t. j. e, o, a, *podczas gdy dzisiaj przeszły już niemal zupełnie w* i u o. *Że jednak od dawna już były na téj drodze, mamy i w naszych zabytkach pewne* ślady. *Tego dowodzi sporadyczne, jakkolwiek dość rzadkie, oznaczanie ówczesnych samogłosek ścieśnionych innymi także znakami, np.* é: czipecz Hl. 1400; na czipcze *(reticulos)* Hl. 2722; *obok* czep *(peplum)* J. C. 2, 413; srzibna Hl. 622; Mislinice Hl. 712; nymecz Hl. 3222 cozmirzowsky *obok* cozmierzow Hl. 4261; czyleyecz *obok* czyelyecz Hl. 4452; wÿmÿei (wiémy) J. C. 36, 396; dowÿscz J. C. 39, 31; krom wyedzynÿa J. C. 39, 103; dzylcze, dzylecz, *itp.* J. C. 39, 103, 194; polyczenÿm (poleceniém) J. C. 39, 118.

ó: naprzvodi U. 5; gural Ul. 2159 Zuchna Ul. 4688 uw. buguta Hl. 656; (*obok* boguta Hl. 223, 667;), petrunula Hl. 101: prucoczicz Ul. 660, *obok* prococzicz Ul. 479; prucocin Ul. 561: miculaÿowi Hu. 33; ogulem Hl, 1596, 2819; slumnyky Hl. 3694; vrublouicze Hl. 4017; lanczkoruna Hl. 4347, 3197, 4171, 40.5; wrzuosz, wzuos, wszuosz (?) Hl. 3449, 3450, 3631; gvrnÿ J. C. 39. 159; zgrumadzywszy J. C. 39, 117: po pulkopyw, pluthna J. C. 39 159; brogvff J. C. 39, 102; ruznycze J. C. 39, 30; w krulestwye J. C. 39, 31; scurmì U. c. panvm morawczum J. C. 34; ; *itp.*

á: Kochna Hu. 46; Cochna Hl. 3952; (*obok* kachnin, Hu. 46;), bogufaolem Hu. 50; lonsczǫ Hl. 239, 598; lanǫ U. 57.

Najczęstsze są ślady ó ścieśnionego, zwłaszcza w wieku XVI por. sluzebnikum, zaiaczkum (*dat. plur.*) J. C. 33; lanczkoruńskiego J. C. 31. *itp. W formach:* szczepw, grabw, (*plantarum, faginorum*) Hl. 2691, *tkwi zapewne także ó ścieśnione; znak* w *bowiem* = vv = ów: szczepów, grabów.

Inaczéj zapewne zapatrywać się należy na znaki i, y, ÿ, *w wyrazach, jak:* czirnya U. op. 5; czÿrpÿecz J. C. 39, 34; birzwna Hl. 851; dzirszenye Hl. 3018; pasirbem U. 63; pasirzbicy Hl. 453; pirzwey U. 6, 83; pÿrwÿ J. C. 39, 58; pyrwszem J. T. 29, 596; szczyrba Hl, 2376; scirka Ul. 4467; wirzba Ul. 7; Hl. 172; wirzbynǫ Hl; 804; na virzchu J. C. 38; *daléj takie, jak:* kazimirz Hu. 47; *instrum. sgl.* przedanym Hu. 1; osedlim Hl. 2626; odgechanim Hl. 3153; nechczenÿm U. 58; straczenim, rankądanim J. C. 33; *itp. Mamy tu zapewne nie* é, *lecz* i, *o czym dokładniéj w fonologii.*

Idąc za wskazówką dzisiejszego języka możemy przypuścić, że i w w. XIV-XVI ścieśnionymi były samogłoski ostatniéj zgłoski, jeżeli się ta kończyła na spółgłoskę dźwięczną, daléj samogłoski powstałe ze ściągnięcia, i t. p. np. é: gezs (jéż) Ul. 1662; czemerz Ul. 606; widzenÿe U. 14, Hl. 3239; ządanye J. C. 39, 58; zasczie J. C. 38; dąbye Hl. 2759; godne Ul 548; zagonne Ul. 1632; odgrodne Hl. 2486; gosczinnego Hl. 2927, 4325; lwowskyemv J. C. 33; rodzoney Hl 2944; mego, swego, U. 42; Hu. 7, Hl. 2870; smye Hl. 3053; dzeczanczego Hu. 20; mleczko Hl. 440; i t. p.

á: pan U. 35; ssam J. C. 38; zaklad U. 16, 27; Hl. 2361; J. T. 29, 596; rad J. C. 34; vola Ul. 832; Hl. 3817; rola Ul. 4135; U. 25; rolya U, op. 1; zawolanya Hu. 13; z lÿpia J. T. 29, 590; czarna Hl. 3937; visnawam J. C. 34; dava J. T. 29, 596; pas J. C. 32; swak Hl. 3640; narozna Hu. 54; zazwanÿa U, 45; *i. t. p.* (*por. w głosowni ustępy o samogłoskach* e, a, *powstałych ze ściągnięcia*).

ó: *w wieku XIV.* bog Hl. 119; Hu. 4, U. 6; naprzod Hu. 65; ogrod Hu. 2; *pol (pól)* Hu. 30; cosczol Hu. 567; dwor Hu. 52; gora Hl. 166; pyorco Hl. 269; wantrobca Hl. 302; 623; proszno Hu. 32; namasthcow U. 36 *nazwy na*-ów: bobow, czchow, chmelow, gdow, rzeszow, zacrzow, *i t. p. w wieku XV.* bog U. 70; osmorog Hl. 2473; ostrorog Hl. 2346; przyplod Hl. 2371; przegrod Hl. 2758; smigrod Hl. 3017; chroszczebrod Hl. 2995; przewośz (wóz) Hl. 2513; przewos I. C. II. 230; rosboy Hl. 3100; woyt (wójt) Hl 2636, 3125; gotow U. 58, 61; ogrodek Hl. 3133; olschowka Hl. 3335; wantrobka Hl. 1598, 1889, 1890; glowka Hl. 2061; scorki Hl. 2176, 2384; Dambrowka Hl. 2370; brzozowka Hl. 2371; kunassowka Hl. 2630; striyowska Hl. 2518; powodstwo Hl. 3208, 3209; crol Hl. 1130; dol (dół) U. 91; bor Hl. 733; wspor Hl. 3381; thoppor Hl. 1210; polgrosskow Hl. 3085, 3156; nyosl Hl. 2950; wyodl Hl. 3212; dowodl Hl. 2548; gora Hl. 1240, 2753; gori Hl. 2689, 3226; medzigorze Hl. 1240, 2018; pyoro Hl. 3305; brosdy I. C. II. 441; rowne Hl. 1057; prosno (próżno) Hl. 2834; ktore Hl. 3234; ctorą Hl. 3239; wloczniąn I. C. II. 351; zolkowsky Hl. 1465; *gen. pl.* dlugow Hl.

2734; grossow Hl. 3262; bobrow Hl. 3069; zlodzeyow Hl. 3234: wyeprzow U. 98; crolewiczow Hl. 2539; de blogossow Hl. 2912 c.; brudzow Hl. 2346; doyasdow Hl. 855; drussow U. 92; grzibow Hl. 2912 a.: iurkow Hl. 2863; cowalow Hl. 2634; pelgrzymow Hl. 1991; slawkow Hl. 2291; tarnow Hl 2447; thrzonow Hl. 2548; wanszicow Hl. 731; slodzeyow Hl. 1991; — *w drugiéj połowie tegoż wieku:* ostrog Hl. 3521, 4150; osthrorog Hl. 4545; nowogrod Hl. 3521; zmygrod Hl. 3824; Byalogrod Hl. 4302; oboz Hl. 4360; skorka Hl. 4150, 4518; klodky Hl. 4497; vątrobka Hl. 3758; zidowka U. op. 1; czchovka Hl. 3454; ialowka Hl. 4011; przybyschowka Hl. 4357: barthkovka Hl. 4284; sokol Hl. 3681; polnoczy U. op. 11; poldworze Hl. 4112; odpor Hl. 4156; jawor Hl. 4214; kroliky Hl. 4071; zoraw Hl. 4453—54, 4528; zawyodl Hl. 3573; gora Hl. 4112, 4461; myedzygorze Hl. 4229; gorsky Hl. 4085; gorna Hl. 4121b; ktora U. op 1; ktore Hl. 4176; odmowyl Hl. 4443; umowylesz Hl. 4450. *gen pl.* pokow Hl. 3691; przezyskow Hl. 3712; afftarzow Hl. 4017; glupczow Hl. 4406; kosmirzow Hl. 4027; lobzow (Łobzów) Hl. 3620—21; miroschow U. op. 5; ostrow Hl. 3821; 4360; pyotrkow Hl. 3684; podlodow Hl. 4430; Rąbow Hl. 3846; slawkow Hl. 3664; sulikow Hl. 3604; wilkow Hl. 3674; zabyerzow Hl 3936; zagayow Hl. 3943; zyolkow Hl. 4091; zarnow Hl. 3711; itp — *w w. VXI* bog, dalibog I. C. XXXIII (1522); przewod I. T. XXIX. 596; sdrow ib. pokoy ib., swoÿ I. T. XXIX. 590; krolem I. C. XXXIV (1524), krolowey I. C. XXXIII (1522); klothka U. c.; czorcze I. T. XXIX 590; gorkamÿ ib. p. 596; gorki J. C. XXXIII (1322) knaphlowky U. c., ktori I C. XXXI (1518), sprotich I. C- XXXII (1520), plocziennyczy U. c.; smovilesz I. C. XXXIII (1522); glowna I. C. XXXI (1518), krotkym I. C. XXXIII (1522); poki I. C. XXXI (1518); *gen. pl.* ossob I. C. XXXVIII (1529); przyacziol I. T. XXIX 598; obmow ib.; pol dochodow I. C. XXXI (1518); panow I. C. XXXIII (1522); panow morawczow I. C. XXXVIII (1529); vrzandow I. C. XXXIII (1522); dnyow I. C. XXXIII (1522); przodkow I. C. XXXVIII (1529) itp.

III. Samogłoski nosowe.

Dzisiejsze samogłoski nosowe wyrażane bywają najrozmaiciej w naszych śladach piśmiennych języka ziemi krakowskiej, a mianowicie:

I. Dzisiejsze ${}_{j}$ę, *odpowiadające starosł.* ѧ. *oznaczane bywa: 1) w wieku XIV najczęściej przez* an, *np.* swanty Hl. 119, 121; Hu. 12. U. 33; poswanthne Hl. 617; swantoslaus Hl. 2, Hu. 60; swantochna Hl. 232, 548, Hu. 2; swanth Hl. 324; swanczyn Hl. 300; swanch Hu. 22, Hl. 138, U. 32; swanszek Hl. 262; oswancimiensis Hl. 338, 606; zaÿantho U. 42; pÿancz Hu. 59; panczinaczcze

Hu. 27; *nawet* pannez U. 5; dzessyancz Hu. 59; dzeszandzinan Hu. 6; xandza U. 53; xandzu U. 33: xangnice Hl. 437; penandzi U. 29, Hu. 44; brzanczek Hl. 171; 484; brzanczco Hu. 50; negowancza (Nie-gowiędzia) Hl. 450; negowancz Hl. 590, 640; chranstow (Chrzęstów, por. Chrząsthowski Hl. 4534) Hl. 86, 123; czanscz Hu. 73; czansczi U. 2, 19; klanczani U. 23, Hu. 9, Hl. 634; krczanczicze U. 46; crczancice Hl. 363, 381: mansso (mięso) Hl. 103; wanczslaw (więcław, Venceslaus) U. 28, Hu. 32; wanczslauicze Hl. 75, 86, 123 U. 7; wanczcovicze Hl. 78, 109, 240, 598, U. 37, 51; wanch (więch) Hl. 544, Hu. 16; wanchnik Hl. 79, 80, 106—108, 292; wanchoczsco Hl. 234, 246; curoswank (kuro-zwięk) Hl. 165, 174, 432; U. 46; zrzanczicze U. 30. 31; srzancice Hl. 493, 557, 690; srzanczicz U. 1, Hu. 17; zandow Hl. 23, 677; szandow Hl. 5, U. 32; zandouice Hl. 40, U. 32; zandawa Hl. 635; — *rzadziej przez* en, *np.* swentoslawa Hl. 560; swentochna Hl. 438, 681; swenth Hl. 330; swenthone Hl. 374; swench Hl. 590; swenchna Hl. 520, 589; swensconis Hl. 585; wench, wenchoni Hl. 544. — *jeszcze rzadziej przez* ǫ: wsyǫla U. 17; pǫczǫnadzese Hl. 15; *przez* a: swach (swięch) Hl. 256; wzala Hu. 48; wsÿala Hu. 57: penadzi U. 55; *i przez* e: swetopelcam Hl. 332. *Przed spółgłoskami wargowymi zamiast* an, en, *jawi się zwykle* am, em *np.* jastrzambecz Hl. 308; Dulembyna Hl. 306.

Wyrazy ze suff. -ęt- *wyrażają swój dźwięk nosowy prawie wyłącznie przez* an: dzeczanczego Hu. 20; bodzanta Hl. 632; bolanczin Hl. 631; margorzanczin U. 15; slawanczyn Hl. 300; wirzbanta Hl. 154, 300; *na końcu jednak wyrazu mamy znak* a, *np.* dzecza (dziecię) Hu. 20; *podobnie w accus. sgl. zaimka* się: sya Hl. 12; sÿa Hu. 54, 55; *wyraz* imię *ma nawet na końcu* an: yman Hu. 2, 6; *podobnie jak imiesłów* bronan sze Hu. 7; *obok tego jednak znak* o: ymyo Hu. 67, *zapewnie zamiast* ǫ, *jak w wyrazie* mnǫ (mnię zam. mię, *accus. sgl.*) Hl. 153.

2) *w pierwszej połowie wieku XV również najczęstszy jest znak* an, *np.* swanthy Hl. 1941, U. 76, 80; swanti Hl. 728, 842; svanczi U. 94; sswancza Hl. 1730; swanthoszcz Hl. 2537; swantopolk Hl. 2315; swanthoslaw U. 73; swantochna Hl. 3104; svanczicze Hl. 1121; panczнadzeszcza Hl. 1402; dzewanczicze Hl. 2286; dzessanczy Hl. 1729; kxanczu Hl. 3080; ksandzu U. 63; penandzi U. 74; branczkouicze (por. wyżej brzanczek) Hl. 2076; czancziwa (cięciwa) Hl. 1399, 1883; payanciny Hl. 773; pyandziczow Hl. 3354; wanczslawa U. 62; vanczskowskemu U. 94. *Obok tego jawi się też znak* ą *który w drugiej ćwierci tegoż wieku prawie równie często jak* an *się używa, np.* swąti Hl. 3298; swąthochna Hl. 2095, 2097; gyąd (jęt) Hl. 2870; w yąsthwye Hl. 1651; pyącz Hl. 3247; pączi Hl. 3262; pyącznatcze Hl. 3085; dzyewyączycze Hl. 2730; ksądza Hl. 3215; pyenądzy Hl. 2870; cząszcz Hl. 2913 a; cząsczi Hl. 3018; cząsthossowicze Hl. 2476; klączany Hl. 2603; clączany Hl. 2595; vrządnika Hl. 3118; trząsytobolco Hl. 3410; wączslauicze Hl. 3298. *Znacznie rzadziej występują inne znaki jak* en: swenthoslaus Hl.

1598; swentoslawa Hl. 759; pyenthnadzesta Hl. 2766, a *i* e: sswati U. 97; ssweeza U, 95; pyednadzescza Hl. 1575; ǫ *i* o: swǫcza U. 96; dzeszǫczynǫ Hl. 1941; swoch U. 75; *wreszcie niekiedy* ąn: szwąnchowsky Hl. 4056. *Zamiast* an, en *występują i tu znaki* am, em, *jeśli następuje spółgłoska wargowa, np.* jastrzambczy Hl. 731, 1399; jastrzampcze Hl. 2458; vrzampya Hl. 3173; dulembyanka Hl. 3010.

Wyrazy ze suff. -ęt- *oznaczają we środku najczęściej swój dźwięk nosowy przez* an *np.* na czelanczinye (cielęcinie) Hl. 3275; gnyewyanczin Hl. 2787; crczanczin Hl. 3085; krzczancicze Hl. 2501; czirnanczisk Hl. 1091; slavanczino Hl. 1380; wawrzanczÿcze Hl. 3006, 3020; *rzadziej nieco przez* ą *i* a, *np.* bodządtha Hl. 2804; crcączicze Hl. 2694; kszcząsczicze Hl. 3371; wirzbyatha Hl. 2408; czirnaczin Hl. 1093; wnączączi Hl. 1633.

Na końcu wyrazów najczęściej mamy znak ą: gyma (jimię) Hl. 2491; czelyą (cielę) Hl. 2758; *accus. sing. zaimków osobowych i zwrotnych*: myą Hl. 2978, 3010 szą (się) Hl. 1990, 3003, 3217, 3298; *rzadziej znak* ǫ: mǫ (mię) Hl. 1348, 1366; ssǫ (się) U. 68 72; szǫ (się) U. 91; *imiesł.* opuszǫ U. 64; przydǫ U. 66; *najrzadziej* e: szye U. 97 (2r.).

3) *w drugiej połowie wieku XV. najczęstszym jest znak* ą, *np.* svyączycze Hl. 4270; oswączym Hl. 3758; yączstwa Hl. 4217; zagyąte Hl. 4203; zayączye Hl. 4203, pyądnadzeszcza Hl. 3900; chrząsthowski Hl. 4534; chrąszthowszky Hl. 3505, 3752; cząstochowa Hl. 3694, 4478; cząstoschovicze Hl 4023: grządzyolek Hl. 4112; kurozvyąky Hl. 4348; kuroswąky Hl. 4103; myąkynya Hl. 4547; piądziczow Hl. 4529; rządouicze Hl. 3943; szcząssna Hl. 4435; vyączslauicze Hl. 3639; wyączlauicze Hl. 4518; vyączlawszki Hl. 3639; wączkouicze Hl. 3505; ozyąblow Hl. 3926; srzączicze Hl. 3990, 4313; ządow Hl. 4191; ządowicze Hl. 4009. *Obok tego nader często występuje jeszcze znak* an (am), *np* szwyantoslaus, szwyanslaus Hl. 3650; swansek Hl. 3936; xansky Hl. 4117; branczicze Hl. 3569; 4405; klanczanya Hl. 3917, kurozwanky Hl. 4323; pyandzyczow Hl. 4025; rzandowicze Hl. 4547; urzandu Hl. 3677; urzandow Hl. 4547; wyanczlauicze Hl. 3639, 4143, 4518; srzanczicze Hl 4320; zandouicze Hl. 3607; jastrzambya Hl. 3919. — *Nie rzadki tu też jest znak* ąn (ąm), *np.* curosvąnky Hl. 3570; wyąnczslawkowskye Hl. 4101; zrząnczycze (3r.) Hl. 4248; ząndowycze Hl. 3795; jastrząmbczy Hl. 3681. — *najrzadszy może znak* a: svyathopolk (3r.) Hl. 4452; swach Hl. 3480 swyasek, swasek Hl. 3936; swiaskowey U. op. 2; yaczmyeniczisko Hl. 4176.

Wyrazy ze suff. -ęt *mają swój dźwięk nosowy również najczęściej oznaczony przez* ą *np.* yalovyątha (2r.) Hl. 3545; wyerzbyątha Hl. 3912, 3952; xyążącza Hl. 4537; *rzadziej nieco przez* an *np.* ozimyantha Hl. 3685; climyanthow Hl. 3649; *niekiedy nawet przez* en: xiązencza Hl. 4527.

Na końcu wyrazów najczęściej się jawi znak ą, *np.* gymyą Hl. 4098; syą (się) Hl. 3742; szyą Hl. 4403; szią Hl. 4553; *rzadziej* a *i* e *np.* sya Hl. 3774; szye Hl. 3719, 3841, 4360, 4473.

4) *w wieku XVI najczęściej spotykany bywa w aktach znak* a *np.* swiathi I. C. XXXI (1518), XXXIII (1522), XXXIV (1524), swiato swiatey agneski I. C. XXXIII (1522), swiatha swiatego barthlomieya I. C. XXXIII (1522), swiathym I. C. XXXIII (1522), XXXIV (1524); wsziatha (w święta) I. C. XXXIII (1521) po wziaczu (wzięciu) I C. XXXI (1518) po wszyaczyw (tamże), xiadza I. C. XXXIII (1522), xyagi I. C. XXXI (1518), pycnadzy I. C. XXXI (1518), po poczaczu I. C. XXXIII (1522); pieczacz I. C. XXXVII (1524), pieczaczyam I. C. XXXIII (1522), urzadnika I. C. XXXVIII (1529), przissiagi I. C. XXXVIII (1529). o sczasczyv I. C. XXXIV (1524). *Dość często też jeszcze znajdujemy znak* an, *np.* piancz J. C. XXXI (1518), XXXVIII (1529), pianczdziessiath I. C. XXXI (1518); pamyancz I. C. XXXI (1518); vrzandow I. C. XXXIII (1522) vrzandnik I. C. XXXVIII (1529), vianczey I. C. XXXI (1518); *rzadko jednak* ą, *np.* piączsetnego I. C. XXXVII (1524); pyecząсz I. C. XXXIV (1524); lub ā, np. viāczey I. C. XXXI (1518). *Nie rzadko też bywa ten dźwięk oznaczany przez* en *lub* e, *jak*: vienczsza I. C. XXXI (1518), pienyedzi I. C. XXXIII (1522); pamyeczi I. C. XXXIII (1522).

Na końcu wyrazów najczęściej się znajduje znak a, *np.* mya (mię) I. C. XXXVIII (1529); szya I. C. XXXIII (1522), XXXIV (1524), XXXVIII (1529); *rzadziej* ą *i* e, *jak* szyą I. C. XXXVIII (1529); mye I. C. XXXIII (1522).

Zebrawszy to wszystko widzimy, że dzisiejsze ʲę = *starosł.* ѧ *oznaczane bywa w naszych zabytkach przez* an, (am), ą, a. ąn (ąm), *rzadziej przez* en (em), e, *wreszcie przez* ǫ, o. *Z tego wnosić należy, że i brzmienie tego dźwięku było niegdyś na ziemi krakowskiej, jak i dziś jeszcze na Śląsku* d w o j a k i e, *mianowicie* ʲaⁿ *i* ʲę, *znaki* ǫ *i* o *mają tu zapewne tylko znaczenie graficzne. W jakich jednak wypadkach oba te brzmienia występowały, trudno dziś dociec, bo jak widzieliśmy wyżej, często jeden i ten sam wyraz oznaczany bywa przez* an, ą, a, ąn *i przez* en, e, ǫ. *Co się tyczy tych znaków nadmienić jeszcze należy, że aż do połowy wieku XV. przeważa* an, *następnie* ą, *w XVI zaś* a. *Znak* ą *występuje w pierwszej połowie wieku XV wypierając pomału i znak* ǫ, *którego w drugiej połowie tegoż wieku już nie znajdujemy. Wszystkie te znaki spotykamy we* ś r o d k u *wyrazów, na* k o ń c u *zaś najczęściej tylko* a, ǫ, ą, e.

II. D z i s i e j s z e ʲą, *odpowiadające starosł.* ѧ, *wyrażane bywa w sposób następujący*:

1) w wieku XIV najczęściej przez an, *np.* poczanl Hu. 7; poczantkem U. 5, Hu. 55; ÿanl Hu. 66; wzancz Hu. 88; wzanl Hu. 46, U. 51; wszanl Hu. 6; wzanwszi Hu. 29; wanzal Hu. 10, U. 38; wyanzal Hu. 56; wyanzanye Hu. 59; obyanzal. U. 47; obwanzala

Hu. 39; xandz U. 9, Hu. 47; xansz Hu. 52, U. 12. Hl. (bardzo często), penandze Hu. 6, 15, U. 51; penanszek Hl. 91, 354, 662; penansko Hl. 90; trzidzesant U. 13; — *Rzadszym jest znak* a *np.* wzal Hu. 45, 49, U. 21; obwazala Hu. 19, 57; penadzmi U. 4, 8; *najrzadszym zaś znak* o *np.* wzol. Hu. 71.

2) *w pierwszej połowie wieku XV jeszcze bardzo częstym jest znak* an (*przed spółgłoską wargową* am), *np.* ÿanl U. 66; przi-yanl U. 64; zaganless I. C. II. 307; prziÿanez U. 64; wssanl U. 65; wwansala U. 60; wanzane Hl. 1584 b; obÿansowal U. 63; xang Hl. 2359; ksansz Hl. 2531, 2762; czanza (pignus) I. C. II. 264; zaczanlessi (zaciąłeś) ib. 295; othczangacze Hl. 2457—58—59; poprzisankl Hl. 1397; swantek Hl. 3114; swyanthek Hl. 2795; swantniki Hl. 2159, 3126 b; sesczdzesanth Hl. 3210, 3104; jastramp Hl. 2956, 2974. *Znak* ą *jednak, który i tu występuje już przed r. 1420, bywa od tego czasu częściej nawet używany niż* an (am), *np* początkem Hl. 3003; gyąles Hl. 3333; obyąw Hl. 1979; obgąl Hl. 2511; rosyąl Hl. 2709; zayąl Hl. 3191; wyyąl Hl. 3085; wząez Hl. 2973, 2957; wsąl Hl. 2978, 3069, 3082; wyąsal Hl. 3125; wvyązanye Hl. 2826; pyenyąszek Hl. 1656; na czązy (in pignore) Hl. 2826; vsczągnąl Hl. 3089; rząsska Hl. 3309; nyewrząd Hl 3239; nyevrządne Hl. 2943; rząezcza Hl. 3069; zayąezkow Hl. 2935; zayączkowskego Hl. 2944; possząez (commetere) Hl. 3260; trzidzesiąth Hl. 3298. *Za to rzadszym staje się znak* a, *np.* przigyacz Hl. 2396; wsal Hl. 1730, 3208, 3247; 3276; wsyal 3212; penadze U. 58, 61; penadzmi U. 67; nyewrzad U. 99; *najrzadszym zaś* ǫ, *np.* wszǫl U. 96.

Wyrazy ze suff. -ęt- *zachowują znak* an *najwytrwalej.* por. czelanthko (cielątko) Hl. 2238; czelanthcowa Hl. 2351; stananthky Hl. 2331. *obok* stanątki Hl. 2062 i stanatky Hl. 1017.

3) *w drugiej połowie tegoż wieku ma znak* ą *stanowczą przewagę, np.* wycządzano (impignoraverunt) Hl. 4293; pyenyąszek Hl. 3977; pieniązek Hl. 4173; myąschego Hl. 4175 (2r.) rządczina Hl. 3997; rsządczyna Hl. 4284 rząszka Hl. 4032; svąthnyky Hl. 3563; odprzisyąglesz syą Hl. 3777; zawyąsal Hl. 4217; zayącz (zając) Hl. 4112; lubiąze Hl. 4562; lubąsz Hl. 3746. *Rzadziej występuje teraz* an, *np.* zayancz (za-jąć) Hl. 3755., xanz Hl. 4486; poprzyssyangl Hl. 4439; zayancz (zając) I. 3669; lubansz Hl. 3739. — *jeszcze rzadziej* a, *np.* wszyal Hl 4413; tysyacz Hl. 3937. — *najrzadziej zaś* ąn, *np.* pyenąnsszek Hl. 3612; stanyąnthki Hl. 3649 *obok* stanyątki (ibid.).

4) *w wieku XVI najczęściej się w tym wypadku używa znak* a, *np.* poczathkem I. C. XXXVIII (1529) yal (jął) I. C. XXXVIII (1529), wszial I. C. XXXVII (1524) pyenyadze I. C. XXXI (1518), XXXIII (1522.), pienyaska I. C. XXXIII (1522), viazan I. C. XXXVIII (1529). viazanÿm (ibid.), vyazane U. c. zaviazanim I. C. XXXVIII (1529), zaiaczek I. C. XXXIII (1522), zaiaczka, zaiaczky, zayaczkach (ibid.), piatek I. C. XXXIII (1522), ozmidziessiath I. C. XXXII (1528), tissacznego I. C. XXXVII (1524). *Rzadszym nieco*

jest znak an *np.* wsziancz I. C. XXXI (1518), xiandz I. C. XXXIII (1522), XXXVIII (1529); vrzand I. C. XXXVIII (1529), przisancz I. C. XXXVIII (1529), zandam I. C. XXXIII (1522), tissancz I. C. XXXI (1518). *Przez zwykłe w tych aktach skrócenie wyraża się znak ten często przez* ā, *np.* zādaliśmy, I. C. XXXIII (1522), tissācza I. C. XXXI (1518). *Jakkolwiek bardzo rzadko, znajduje się przecież niekiedy także znak* ąn *np.* vrząnd I. C. XXXVIII (1529).

Widzimy więc, że dzisiejsze ʲą = *starosł.* ѧ *oznaczano przez* an, (am), ą, a ąn *i przez* ǫ, o. *Z tego wnosimy, że i w tym wypadku były niegdyś w ziemi krakowskiej dwa dźwięki nosowe, mianowicie* ʲaⁿ *i* ʲą; *znaki bowiem* ǫ, o *mają tu zapewne i fonetyczne znaczenie, jak świadczy język dzisiejszy. I w tym wypadku zrazu najczęstszym jest znak* an (am), *lecz w drugiej ćwierci w. XV bierze przewagę znak* ą, *w wieku XVI zaś* a. *Znaku* ǫ *nie spotykamy już w drugiej połowie wieku XV.*

III. Dzisiejsze ę, *odpowiadające starosł.* ѫ, *bywa oznaczane w sposób następujący:*

1) W wieku XIV najczęściej przez an, *np.* bandcowicz Hu. 58, 62; U. 18; banthcouicze Hl. 55, 56, 589; blandow Hl. 83, 590; kandi U. 36; kanty Hl. 306; gandanek Hl. 644; gandenek Hu. 33; liganza U. 45; Hl. 298, 519; lang (łęg) Hl. 322; langanow Hl. 150; lansecz (łężec) Hl. 57, 77; podlanszczem Hl. 35; lanzani Hu. 45; przelank Hl. 71, 84, 98; U. 40; przelank Hu. 4, 5; lancawa Hl. 248, 578, 642, 675; lancorz Hl. 92; lanciciensis Hl. 28; manza U. 4; mancarzow Hl. 132; mancarska Hl. 257; panchyrz Hl. 549; panchra Hl. 450; pancouicz Hl. 22, 29; Hu. 20; pancouicze Hl. 232, 289; pantlik Hl. 115; prandotha Hu. 14, 42; prandoczin Hl. 219; ranka Hu. 21; ranky Hu. 27, 30; rance Hu. 15, U. 2; ranku U. 10; rankoyma Hu. 72; rancoymi U. 22; ranczicz Hu. 5, 42, 64; ranczil Hu. 12, 16, 32; U. 3, 20; ranczili Hu. 21; ranczone Hu. 15; sandco Hl. 110, 173; potsantcowa Hl. 109; sandomiria Hl. 337; sandomirzki Hu. 60; sandzissius Hl. 21; sandzissow Hl. 260; sancissow Hl. 381; sandzissowsca Hl. 260; sandiwogius Hl. 584, 591; tangoborza Hl. 119, 653; tanczin Hl. 339, 502; tranthnovicze Hl. 215, 511; wangrzinouicze Hl. 185, 343; wanszlin Hl. 366; wanszirow U. 17, Hl. 611; wnank (nepos) Hl. 616; vnancinis H. 643 — *Przed spółgłoską wargową występuje* am, *np.* dambno Hl. 568; dambany Hl. 125; gramboczicze Hl. 239; grambenycza Hl. 686; kampa (kępa) U. 46; kampe Hl. 6; campe Hl. 20; campsky Hl. 36, 370; campanow Hl. 157; kampanow Hl. 598; crampa Hl. 66, 458; poramba Hl. 114. 209, 599, U. 21; stampoczicze Hl. 164, 361; zastampow Hl. 125, *obok* zastanpow Hl. 664; zamboczin Hu. 72. — *Rzadko oznacza się tu dźwięk nosowy przez* a, *np.* s mazem Hu. 19; racoÿmeÿ Hu 16; w zarabyw U. 44; pradota Hl. 98; *rzadko też przez* en (em), *np.* mencouicz Hl. 295; stempoczicze U. 26.

Na końcu wyrazów znajdujemy znak a *i* ǫ, *np. accus. sgl. tematów żeńskich na* -ā-: na gozpoda Hu. 55; o glowa Hu. 18; wi-

dzial niwa Hu. 8; dal rana Hu. 55; na marczisszowa dzedzina Hu. 24; dzedzina (dzierżą) Hu. 60; w dzedzina U. 38, 51; grziwna (płacił) Hu. 31; panosza (ranił) Hu. 24; — o beczkǫ Hl. 7; dzedzinǫ U. 4, 41, 55; tǫ dzedzinǫ U. 37; na paschowǫ dzedzinǫ U. 34; o copǫ U. 27; — *Podobnie się kończy 1 osoba sgl. praes. np.* swatcza Hu. 16; sswadczǫ U. 10.

2) w pierwszej połowie wieku XV. również najczęstszy jest znak an *(przed spółgł. wargowymi* am*) np.* bandze (będzie) Hl. 2475; bandzin Hl. 2877; bandcouicze Hl. 2752; banthkowicz U. 78; chanczini Hl. 2935; chanszna Hl. 2203; lanzyny Hl. 1875; zalanze ibid., lankawa Hl. 1087; llankawy Hl. 3345; lancawicza Hl. 1453; 2461; lanthcouice Hl. 919; po manszv U. 60; manszne U. 60; ostransznycza Hl. 919, 2760; panczipywa Hl. 3153; wspanczene Hl. 1310; panthliky Hl. 3413, 3420; ponanta Hl. 2003; poprangy Hl. 2036; prandoczin Hl. 3276; prantheos Hl. 2914; rancze (ręce) U. 64; rankawiczne Hl. 1230; ranczil U. 82, 84, 94, Hl. 1156; sandzisz U. 64; sandzyssow, sandzisowska Hl. 2709, 3236; sandochna Hl. 3128; sandiwogio Hl. 2346; tanczin Hl. 2171; tanczinsky Hl. 3423; Vangercze Hl. 3431; wanszik Hl. 1133, 1345; wanszicow Hl. 731; wnank (privignus) Hl. 1457; wnanca (fem.), wnance Hl. 1063; wnanconi suo, wnance sue Hl. 965; wnancom suis Hl. 881. — *przed wargowymi* am: bamben Hl. 3211; dambowdzial Hl. 913, 2486, 2609; poddambsky Hl. 1985; dambin Hl. 2352; dambycza Hl. 2680; dambno Hl. 2476; dampno Hl. 2474; dampnyký Hl. 2335; grambnicze Hl. 2086; campanow Hl. 2521; zaramba Hl. 2780; stampka Hl. 1287; stampoczicz Hl. 3082; zastampow Hl. 2733; zastampowsky Hl. 2641; *obok tego jednak* glanbowske Hl. 1261. — *Znak* ą *występuje we środku wyrazów przed r. 1420, jednakże nie jest jeszcze tak częstym w użyciu np.* bądcouicze Hl. 2752, 3152; bądzin Hl. 2960, 61, 62; bądzen Hl. 2472; bądzyen 2476; bąbenkowa Hl. 1834; dąbina Hl. 3138; kąppye Hl. 2406; nakąpye Hl. 2401; mąszyk Hl. 2720 a.; mąsyk Hl. 2722—23; mązyk Hl. 2390; ponątha Hl. 2003; rąkogemstwu Hl. 3267; rączili ibid.; sztąppocice Hl. 3253; zastąpow Hl. 2524; thączyn Hl. 2836—37; wągrzangow Hl. 2102; vnączączi Hl. 1633. *Bardzo rzadkim jest we środku wyrazów znak* ǫ *np.* glǫboki Hl. 2189; rǫczil U. 71, 77.; *jeszcze rzadszym zaś* en, *np.* denbniki Hl. 1762.

Na końcu wyrazów najczęściej spotykamy znak ą, *który występuje już w r. 1405 w accus. sglr.* oborą (curiam) Hl. 1109. *Inne przykłady tego samego rodzaju:* schtuką (stamen panni) Hl. 2016; robotą Hl. 2874; zaplatą Hl. 2973; gospodą Hl. 2978; zgubą Hl. 2766; zastawą Hl. 2826, 2972; wyprawą Hl. 2304; szynową Hl. 2425; forą Hl. 2978; oborą Hl. 3255; wphalą (uchwałę) Hl. 3342; vyną Hl. 3156, 3234; viną Hl. 3236, 3247; dzedziną Hl. 3210, 3212; puszczyną Hl. 2733; przigganą Hl. 2436; pechną Hl. 3267; medzą (2 r.) Hl. 1406; dzelnyczą Hl. 2835. *Dość często występuje tu jeszcze znak* ǫ, *np. accus. sgl.* za laskǫ (*pro corulo,*

per corulum) Hl. 2626, 3147; zagrodǫ Hl. 1268; dzedzinǫ U. 58. 59, 61, 66; wirzbynǫ Hl. 804; dzeszǫczynǫ Hl. 1941: babisnǫ Hl. 2023; na górǫ U. 91. *W tym samym wypadku (accus. sgl.) znajdujemy niekiedy znak* a, *np.* dzedzina U. 67, mystrkowa pyecarzowa Hl. 3361, *a nawet* an *i* ąn, *np.* dzedzinan U. 78; sthukąn (stamen) Hl. 2364; wiprawąn (expeditionem) Hl. 2361; pusczynąn Hl. 2361.

3) w drugiej połowie wieku XV używają się znaki an (am) *i* ą *prawie równie często; we środku wyrazów jednak przewaga jest po stronie* an (am), *por.* bandzin, bandzen Hl. 3705: banthkouicze U. op. 7; bandkowski Hl. 4531; blandowa Hl. 3456; Chanszna Hl. 4007; kanthy Hl. 4093; lang Hl. 4101; langem Hl. 3947; dolangy Hl. 4108; lanzek (2r.) Hl. 4356; podlansze Hl. 4111; lankowski Hl. 4531; łabancz Hl. 4343, 4440, 4531; liganza Hl. 3633, 4217; lanthkovicze Hl. 4115; manzno Hl. 4339; osthranszuycza Hl. 4483; panchow Hl. 4007; pankow Hl. 4018; pankowsky Hl. 4391; pankouicze Hl. 3891; sandziwoy Hl. 4211—12; sandziszow Hl. 3908; sandzignyewsky Hl. 4296; sandomyrszky Hl 4412; tanczinsky Hl. 4067—68; thangoborszky Hl. 4295; wangrzinowicz Hl. 4196—99; vangercze Hl. 3554; wangleszyn Hl 3744; wanzykowska Hl. 4224 b. poddambycze Hl. 4090; glamboczsky Hl. 3871; campa Hl. 3569; kampa Hl. 4459; kampsky Hl. 4211; krampa Hl. 4455; krampel Hl. 3934; pampow Hl. 4430, 4507; pampowsky Hl. 4363; poramba Hl. 3615, 3665; zaramba Hl. 4136. 4528; pryramba Hl. 3771; thrambaczowski Hl. 4531. *Ze znakiem* ą: bąthcovice Hl. 3564—65; chąszna Hl. 4158; dąbowdzal Hl. 3709; dąbniky Hl. 4087: kąsz (kęs) Hl. 4142; dwa kąszy ibid, lązek (lężek) Hl. 4373 (2r.); labącz Hl. 3928; ligąza Hl. 3616, 3629, 3951; mąszni Hl. 3542; mązno Hl. 4338—39; osthrąsznycza Hl 4435, 4521; pątho Hl. 4459; pąkowsky Hl. 3879, 4391; rąbow Hl. 3846; rąkavicznik Hl. 4123; wrączicz Hl. 3457; sądzimir Hl. 4391; porąba Hl. 3709; wstąpne Hl. 4112; trąthnowycze Hl. 3862; wągrzin Hl. 3934; wąszowsky Hl. 3784; wązyk Hl. 4100; vązyk Hl. 3846; ząbanouicze Hl 3771. — *Nie rzadko też bywa tu dźwięk nosowy oznaczany przez* ąn, *np.* bąndzin Hl. 3787—88 (kilka r.), ląng Hl. 3947; lygąnza Hl. 4137; ląntkowycze (2r.) Hl. 3796; osthrąnznycza Hl. 4520; thąnczin Hl. 3809. *Najrzadziej spotykamy znaki* en (em) *i* e *np.* wstyempuyącz Hl. 4473; osthresznycza [1]) Hl. 4483.

Na końcu wyrazów występuje znak ą *prawie wyłącznie, np. accus. sgl. tematów żeńskich na* -ā-: na walką Hl. 3457; o zapustą Hl. 3920; o chromothą Hl. 4187, 4393 (2r.); niwą Hl. 4174, 4175; sporą (contradictionem) Hl. 4432; pusczinę Hl. 3906; wyowiszną (wujowiznę) Hl. 4154; sbrogyą (arma) Hl. 3581; zbroyą clocza seu

---

[1]) Pisownia ta w miejscu podanym służy adwokatowi Stanisława Ujezdzkiego za dowód, że citatio różni się od concitatio: „quia in citatione stat *osthrensznycza*, et in concitatione stat *osthransznycza*.“

coleza III. 3582; miedzą III. 4176; przecznieczą III. 4176. — *1 sgl. praes.* wnygdą III. 4110; zachodzą (intercedo) III. 4151, 1181. — *Bardzo rzadko występują w tym wypadku znaki* a *i* e, *np.* na strona U. op. 5; wye prze wsthąpye (ingrediar in controversiam) III. 4429.

4) *W wieku XVI spotykamy we środku wyrazów najczęściej* an, *skrócenie* ã, *lub też* a, *np.* an (am): bandzie I. C. XXXIII (1522), 38 (1529); bandaczÿm I. C. XXXIII (1522), chanczina I. C. XXXI (1518); w chanczinach I. C. XXXVIII (1529); ranka I. C. XXXVIII (1529); rancze I. C. XXXIII (1522): rankoymye I. C XXXI (1518); rankoiemsthwem I. C. XXXI (1518); vangerskego I. C. XXXII (1520); dambowskiego I. C. XXXI (1518); — ã: bãda I. C. XXXIII (1522); bãdza ib., rãka I. C. XXXIII (1522); rãkoiẽstwa I. C. XXXIII (1522); sãdzego I. C. XXXIII (1522). — *Że znaczek ten nad* a, *a raczej między* a *a następną literą u góry, rzeczywiście* n *lub* m *zastępuje, tego zdaje się dowodzić nie trzeba; jestto fakt powszechny prawie w ówczesnych rękopisach, por.* na zãku (zamku) I. C. XXXI (1518), XXXVIII (1529); s diamẽthẽ I. C. XXXII (1520). — *Niekiedy ten znaczek wygląda prawie wyraźnie jak małe* n, *np.* baⁿdze I. C. XXXIII (1522). — *Nie rzadko jednak spotyka się i samo* a, *np.* racziii (ręczyli) I. C. XXXVIII (1529); podsadek I. C. XXXIII (1522); podsadka, podsadkovi, podsadkyem, ibid., przyciczisnaly I. C. XXXI (1518). — *Daleko rzadziej występują inne znaki, jak* ą *np.* w rącze I. C. XXXI (1518); en (em): vistemp I. C. XXXVIII (1529); *lub też* ę, *np.* dębni, dębnich U. c.

Na końcu wyrazów mamy tu prawie wyłącznie znak a, *np accus. sgl. tematów żeńskich na* -ā-: w ranka I. C. XXXVIII (1529); o tha skoda I. C. XXXIII (1522); na slachta I. C. XXXIII (1522): pyotra kmitha starosta I. C. XXXI (1518): za tha summa I. C XXXI (1518), dawa vyna I. C. XXXIII (1522), tha przieczina wfkladaiacz I. C. XXXIII (1522); vipusczicz polovicza I. C. XXXI (1518); w nyedziela I. C. XXXIV (1524); *1 sgl. praes.* chcza (chcę) I C. XXXIV (1524); chcza y obieczuia I. C. XXXVIII (1529); vezinya I. C. XXXIII (1522); vatpya I. C. XXXIV (1524); stavya I. C. XXXIII (1522); prosza, proscha I. C. XXXIII (1522); XXXIV (1524); XXXVIII (1529).

Z tego wypada rezultat następujący: Dzisiejsze ę = *starosl.* ѫ *oznaczane bywa w naszych zabytkach w trojaki główne sposób, mianowicie:*

1) przez an (am), ą, a, ąn; *2) przez* en (em), e; *3) drzez* ǫ. *Jeżeli znak* ǫ *w tym wypadku miał tylko znaczenie graficzne, to dwa inne sposoby oznaczania dźwięku nosowego polegały zapewne na jakiejś różnicy fonetycznej. Prawdopodobnie więc i tu przyjąć należy, że obok dzisiejszego* ę *był niegdyś w ziemi krakowskiej i dźwięk* aⁿ, *jakkolwiek trudno oznaczyć w jakich wypadkach i jak długo on istniał. Wprawdzie znaki* an, a, *są w naszych zabytkach*

wieku XVI prawie ogólne, trudno jednak przypuścić, by tak ogólnym jeszcze wtedy był dźwięk a[n] *w języku ziemi krakowskiej; pisownia ta polegała zapewne tylko na tradycyi ortograficznej wieków przeszłych. — Co do pisowni można jeszcze zauważyć w ogóle, że z początku jest we środku wyrazów prawie wyłącznym znak* an (am), *następnie z końcem drugiego dziesiątka wieku XV występuje* ą, *które przez cały ten wiek prawie równie się często używa, podczas gdy w wieku XVI obok* an *najczęstszy jest znak* a. *Inne znaki o wiele są rzadsze. Na końcu wyrazów mamy najpierw znaki* a *i* ộ, *następnie* ą *i* ộ, *w drugiej połowie wieku XV prawie wyłącznie* ą, *w XVI zaś wieku niemal wyłącznie* a. *Inne znaki są rzadkie. Znak* ą *występuje w tym wypadku najwcześniej, bo już w pierwszych latach wieku XV, znaku* ộ *zaś nie mamy już w drugiej połowie tegoż wieku.*

IV. Dzisiejsze ą, *odpowiadające starosł.* ѫ, *wyrażane bywa w sposób następujący:*

1) w wieku XIV najczęściej we środku wyrazów przez an (am), *np.* lanky̆ (ląky) U. 3; dwe lancze U. 45; mansz Hu. 29; choranszice Hl. 439; franczek (frączek) Hl. 606; franczco Hu. 38, 687; banssow Hl 35, 57; zacanthy Hl. 292; pancz Hl. 16; sandzil U. 29; sandecz Hl. 564; sanczi Hl. 27; stranczacz Hu. 48; wanchadlow Hl. 184; wantrobca Hl 302, 423, 457, 623; Hu. 39; dambrowa Hl. 322; dambrowsca Hl. 257; glamb U. 4, 8; porambicz U. 53; porambono Hu. 1; obramby̆ona Hu. 54; wiramby bili (zam. wirambili) Hu. 52; trambky Hl. 301; trambek Hu. 68; zambr Hl. 309, 624; *podobnie słowa ze suff.* -ną- *np.*. sginanl Hu. 11; *i imiesłowy na* -ąc-, *np.* przy̆dancz Hu. 65; rzekanczich U. 49.

Znacznie rzadsze są inne znaki we środku wyrazów, jak a: w lacach (łąkach) Hu. 4; ộ: sột (sąd) Hl. 11, on (om): climonth Hu. 44; U. 39; climontow Hl. 379; dombrouicza Hu. 1; o: wroch Hl. 210, 226.

Na końcu wyrazów najczęściej się spotyka znak ộ *lub* a, *np.* ộ: *accus. sgl. fem. deklinacyi zaimkowéj,* yộ U. 2, 48; sswộ U. 41, *instrum. sglr. fem.* moyộ wolộ U. 7; korzischtnộ rzeczộ U. 30; kasnộ U. 34, 54; ssilộ U. 37; prandoczinộ kasnộ U. 39; wawrzinczowộ wolộ U. 54: *3 plur. praes.* sộ U. 23; wy̆edzộ U. 52; wy̆edzộ y sswadczộ U. 54; a: *accus. sgl. fem.* ya (ją) Hu. 25; y̆asz (ją-ż) ibid., na rola U. 25. — *instrum. sglr. fem.* meczowa glowicza Hu. 44; syla Hu. 51; mocza Hu. 2. 25; U. 37; kazny̆a Hu. 52; korzistna rzecza Hu. 56; U. 50; prozny̆a Hu. 59; — *3 plur. praes.* maya Hu. 47; wy̆edza y̆ sswadcza U. 48, 55. — *Dość często też spotyka się na końcu wyrazów znak* an, *np. instrum. sglr. fem.* za graniczan szutan Hu. 1; casznan Hu. 1; gospodan Hu. 8; silan Hu. 2: *w accus. sgl.* yansz U. 51; y̆ansz Hu. 58. U. 55; *wskutek przyczepionej partykuły* że (ż) *jawi się dźwięk nosowy we środku wyrazu, co nam łatwo tłumaczy użycie znaku* an. *Wreszcie mamy tu też niekiedy znak* ǫ, *np.* ss yego wolǫ Hu. 71.

2) W pierwszej połowie wieku XV bywa oznaczany ten dźwięk nosowy najczęściej przez an (am) *i* ą, *zwłaszcza we środku wyrazów; a więc* an: lanca (łąka) Hl. 2856; lankam U. 73; mansz U. 60; bancz (bądź) Hl. 2335; pobandze (pobącze? por. pobocze Hl. 2473) Hl. 1648; banczek Hl. 3401; banczel Hl. 2093; pranczeg Hl. 2503; pranczkonem Hl. 2451; manczka Hl. 2374; odrowansz Hl. 2087, 2851; prandnik Hl. 2950; slanka Hl. 1904, 2705; wangroda Hl. 1151, 1289, 1565; wangrodi Hl. 2194; wangrodam Hl. 1328; wangrodach Hl. 1240; wanwossa (2r.) Hl. 1266; wantrobka Hl. 1598, 1889, 1890; klimantowo U. 84. — am: dambrowa (2r.) Hl. 1057; dambrowka Hl. 2370; golamb Hl. 3431; campyel Hl. 2575; virambicz Hl. 2969; nyewstamp Hl. 2455; newstamb Hl. 2859; odstampyla, po odstampyenÿv U. 74. — ą *występuje tu bardzo wcześnie, bo już w r. 1408 spotykamy przykład* nathknąl Hl. 1137; *inne przykłady*: mąsz Hl. 2467; dąbÿe Hl. 2759; chobączca Hl. 2906; galąszcouicze Hl. 2734; cąth Hl. 2755; mąky Hl. 3185; odrowąsz (2r.) Hl. 2518; z prądnika Hl. 2950; rąbkÿ (peplos) Hl. 2655; suchorąbskÿ Hl. 2296; wirąbili Hl. 3080; przythknąl Hl. 3008, 3012; trąbkÿ (2r.) Hl. 1562; wągrody Hl. 2753, 2640; wągrodamy ibid. wąchadlow (kilka r.) Hl. 3126 a.; wąthrobcam Hl. 3418. *Sporadycznie tylko spotykają się inne znaki, jak* a: masz (mąz) Hl. 2563; suchoraba Hl. 2297; ą̨n: gąnsska Hl. 2798; odrowąnsz Hl. 2454; *podobnież* ϙ; sbϙssyn Hl. 2700; ϙn: sϙnszen Hl. 2691; on: konthco de kontha Hl. 2211; vlonce (wlącze, declivitas dicta) Hl. 1268; klimonth U, 84; klimonthow Hl. 3257; o: tknol Hl. 2698; pobocze (proclamatio, *por. wyżej* pobandze) Hl. 2473. — *Słowa ze suff.* -ną- *mają znak* ϙ *lub* ą, *np.* zagynϙcz U. 91; vsczągnąl Hl. 3089; *imiesłowy zaś na* -ąc *najczęściej* an *lub* ą, *np.* podwloczancz Hl. 1512; davagiancz Hl. 3195; grozancz Hl. 3215; szmerdząnca Hl. 3407.

Na końcu wyrazów najczęściej mamy znaki ϙ *i* ą, *a mianowicie: accus. sgl. fem. deklinacyi zaimk. np.* yϙ Hl. 1941; na nϙ (nią) Hl. 842; panϙ phalibogovϙ (syednal) U. 68; na mathkabozϙ U. 88; posrzednϙ Hl. 2181; *instrum. sgl. fem.* za medzϙ Hl. 1420; radϙ Hl. 728; rothϙ U. 89; moczϙ ssylϙ U. 68, 76; otrzednϙ Hl. 1882; wstecznϙ Hl. 2731; *3 plur. praes. np.* wyedzϙ y sswadczϙ U. 56, 58, 59, 60, 64. *W tych samych wypadkach spotykamy znak* ą, *a więc: accus. sgl. fem. zaimk.* yą Hl. 3212; ktorzą Hl. 3018; ctorą Hl. 3239; za swą cupyą Hl. 2879; *instr. sgl. fem.* gorą (monticulo) Hl. 2753; craweczską robotą (sartico labore) Hl. 3050; nyedoslą slachczanką Hl. 2375; corzistną rzeczą Hl. 2934; elsbyeytą wolską Hl. 2972; z wolą Hl. 3215; mą wolyą Hl. 2844; za odpowedzą Hl. 2254; dwadzesscząą Hl. 3239; *3 plur. praes.* cradną Hl. 2850.

Rzadsze są znaki a *i* o, *np. accus. sgl.* rola (dzerszal gest) U. 99; *instr. sgl.* tha rothϙ U. 89; kazna klimantowo U. 84; szÿem-

sko dawnoszczio (diuturnate terrestri) Hl. 2700; *3 plur. praes.* wyedza 56, 62; wẏedzo y sswadczo U. 57, 67.

3) w drugiej połowie wieku XV najczęstszym jest znak ą, *jakkolwiek we środku wyrazów bardzo często jeszcze występuje* an (am), *np.* bank (bąk) Hl 3977, 4139; banczal Hl. 3698; chobandza (k. r.) Hl. 4445; chorangwicza Hl. 3550; odrowansche Hl. 4179; prandnik Hl. 4216, 4547; sandek Hl. 4133; dambsky Hl. 4076; dambrovicza Hl. 4057, 4417; dambensky Hl. 3714; wstampyen Hl. 4351; thrampczicz Hl. 4531; *imiesłów* sobyancz Hl. 3899; *Znak* ą: łąka Hl. 4015; łąky Hl. 4200; bąkowa Hl. 4114, 4250; bąbelno Hl. 3769; chorązycz Hl. 3899, 3916; chorąszicz Hl. 3445—47 chorązycze Hl. 4547; dąb Hl. 4288; dąbsky Hl. 4033; dąbrowa Hl. 4084; dąbensky Hl. 3577; gorączem Hl. 4203; malokąsz Hl. 3787; przemączany Hl. 4113; prądnik Hl. 4207; przerąbyli Hl. 3864; vrąbne Hl. 4036; suchorąba (2r.) Hl. 4206; rączka Hl. 4362; sądek Hl. 4164, 4168; nyewstąp Hl. 3753; wąchoczko Hl. 4529; vątrobka Hl. 3758; — *podobnież słowa ze suff.* -ną-, *np.* przepelsznącz (labere) Hl. 4041; mynącz Hl. 4101; *imiesłowy na* -ąc, np. szmyerdzącza Hl. 4224b. *Dość często też spotyka się* ąn, np. odrowąnsz-Hl. 4543; prąndnik Hl. 4223—24b; vąnchoczko Hl. 4431; *rzadziej* on, np. crongy (krągi) Hl 4459; gonssyorek (k. r.) Hl. 3921; *najrzadziej zaś* a, np. laky (łąky) U. op. 1; nad laczkamẏ (łączkami U. op. 7, 9, 11.

Na końcu wyrazów najczęstszy jest znak ą, *np. accus. sgl. fem.* yą (2r.) Hl. 3899; glownyą Hl. 4514; we prząą Hl. 4110; *instr. sgl. fem.* mytoką (ligone) Hl. 4459; z odeprzą (2r.) *cum controversia* Hl. 4181; kaszną (mandato) Hl. 4151; z drugą stroną Hl. 4175; korzistną rzeczą Hl. 3777; bednarzowską, glodowską, wawrzkowską Hl. 4101; *3 plur. praes.* mają Hl. 4219; omawyayą Hl. 4293. — *Znacznie rzadziej występuje tu* a, *np. accus. sgl.* na druga strone U. op. 5; *instr. sgl.* s druga strona U. op. 9; nad zapusta U. op. 8; za zapustka U. op. 5; *3 plur. praes.* gesdza (jeżdżą) U. op. 11.

3) w wieku XVI występuje we środku wyrazów najczęściej an *lub* a *np.* bandz I. C. XXXIII (1522); sansziady I. C. XXXVIII (1529); sandeczki U. c. *imiesłowy na* -ąc; rzecziancz I. C. XXXII (1520), vygmvyancz I. C. XXXI (1518), maiancz I. C. XXXVIII (1529): *ze znakiem* a: vatpya I. C. XXXIV (1524); *imiesłowy*: liczacz I. C. XXXVII (1524); obieczuiacz y slubviacz I. C. XXXIII (1522); poviadayacz I. C. XXXIV (1524); zachovaiacz I. C. XXXIII (1522); wfkladaiacz ibid., wszechmogaczi I. C. XXXIV (1524); bandaczego I. C. XXXIII (1522); ydaczego I. C. XXXIII (1522). *Zamiast* an (am) *znajdujemy niekiedy skrócenie* ă, *np.* odstăpicz I. C. XXXIII (1522). *W wyrazie* somnyenym I. C. XXXVIII *odpowiada znak* o *również starosł.* ѫ.

Na końcu wyrazów występują najczęściej a *i* am. *Znak* a *mamy np. w końcówce accus. sgl. fem.* za summa glowna I. C.

(1518); piecza myśli I. C. XXXVIII (1529); w *instr. zaimka* soba *I.* C. XXXVIII (1529); w *3 plur. praes.* banda I. C. XXXIX (1524); plyna y ida I. C. XXXIII (1522); przichodza I. C. XXXI (1518); maya I. C. XXXIII (1522); XXXVIII (1529); powiadaya I. C. XXXIV (1524), sgadzaia I. C. XXXIV (1524. *Znak* am *jawi się szczególniéj często jako końcówka instrum. sglr.* sprawam moyam I. C. XXXVIII (1529), nye za ginsam przicziniam, tilko za moiam sprawam I. C. XXXVIII (1529); przed swiatham priskam bliszuam I. C. XXXI (1518); rankam swam I. C. XXXVII (1524); radam I. C. XXXIII (1522); swoyam powolnosczium I. C. XXXVIII (1529); milosczam I. C. XXXIV (1524); XXXVIII (1529); moczam I C. XXXIII (1522); zupelnam moczam (ibid.), za mnam I. C. XXXVIII (1529); myedzi sobam I. C. XXXIII (1522). *Zakończenie to wyrażane téż bywa często skróceniem, jakie dotychczas mieliśmy często we środku wyrazów, np.* rākā wlasznā I. C. XXXIII (1522), chorobā (ibid.) moczam kroliewskā (ibid.) *i w 3 plur. praes.* ssam (są) I. C XXXIII (1522): XXXIV (1524). *Niekiedy jednak znajdujemy też znak* ą, *np.* prawą wyarą, I. C. XXXIV (1524); poklyetnyczą U. c. — *Najrzadszym jest znak* om *np.* za omelnom sprawam I. C. XXXVIII (1529).

Streściwszy to wszystko widzimy, że dla wyrażenia dzisiejszego ą = *starosł.* ѫ *są dwa główne rodzaje znaków:* 1) an (am), ą, a, ąn; 2) ǫ, o, on. *Zapewne i tu polega dwojaki ten sposób oznaczania jednego dźwięku nosowego na pierwotnej różnicy fonetycznej, która wyrównując się pomału w ciągu wieków była przyczyną tej niestałości w pisowni. Wprawdzie pierwszy rodzaj ma przez całe te wieki stanowczą przewagę, wątpić jednakże należy, czy może on być zarazem reprezentantem przeważnego brzmienia* aⁿ *w tym wypadku. Prawie napewne można twierdzić, że pisano* an (am), ą, ąn, a, *wymawiano jednak po większej części* ǫ; *podobnie jak dziś z tradycyi tylko piszemy* ą, *wymawiamy zaś* ǫ. — *Zresztą i tu zauważyć należy, że we środku wyrazów bywa przez cały ten przeciąg czasu często używany znak* an (am), *podczas gdy na końcu używa się znak* am *najczęściej dopiero w wieku XVI. Znak* ą, *występujący tu już w pierwszym dziesiątku XV stulecia, używa się przez cały ciąg tego wieku bardzo często, i to tak w środku jak i na końcu wyrazów; w wieku XVI. staje się on znacznie rzadszym w naszych źródłach. Znak* ǫ *jawi się najczęściej na końcu wyrazów, lecz tylko do połowy wieku XV. Inne znaki są tylko sporadyczne.*

B) Spółgłoski.

I. Spółgłoski chwilowe.

1) *Dźwięki mocne* p, k, t, *oznaczane bywają jak dzisiaj przez* p, k, t; *ponieważ jednak łacina miała na wyrażenie dźwięków* k, t, *nadto znaki* c, th, *przeto znajdujemy je również bardzo często w starych zabytkach piśmiennych naszego języka. Tak więc wyrażano:*

p: *przez* p, *np. a)* popelnil Hu. 12; popelnono U. 20; poplatky Hl. 547; Popouicze U. 44; potok Hl. 127. 395; perl Hl. 307; psari Hl. 15; slup Hl. 261; slupow Hu. 59; szupi (żupy) U. 19. — *b)* pudlo Hl. 1494; prom Hl. 1637; pospolithey I. C. II. 453; pandlo I, C. II. 379; toporek Hl. 1924; przepelsli Hl. 3169; Przedpelk Hl. 3016; wspor Hl. 3382. — *c)* proporzecz Hl. 3752: popiolek Hl. 3658; prziponedala Hl. 3483; podle U. op. 1; podlya Hl. 4175. — *d)* polovicze I. C. XXXI; pana Plechowskiego (ibid.); pospolicze I. C. XXXIII; pilna potrzeba (ibid.); przeczyw panvm I. C. XXXVIII; podesrane (ibid.); Ploczciennyczy U. c.; plaskie U. c.; perel sprotich I. C. XXXII.

Bardzo często jednak podwajano też znak ten, np. a) Sluppow Hu. 52, Hl. 443; lappanow Hl. 40; wappna U. 47; coppanc Hl. 451; zuppa, zupparius Hl. 99, 549; *b)* oppole Hl. 1328, 2923; oppalacz Hl. 2450; thoppor Hl. 1210; zapplaczil U. 78: opploczc Hl. 2803; zapporze Hl. 2631; wppusta Hl. 1863; coppi Hl. 1502; oppadzech Hl. 2753; loppusno Hl. 2754; *c)* luppem Hl. 3581; oppoky Hl. 3584; lyppa Hl. 4435: ruppnow Hl. 4546; *d)* oppisanyeÿ I. C. XXXIII (1522), wpposrodku I. C. XXXVIII (1529) *itp.*

k: *przez* k *np. a)* Kawky Hl. 64; Koneczpole Hl. 22; krola Kazimirza U. 22; kokotowske U. 43; kmethones Hl. 13; kmytha Hl. 31; — *b)* kokoska Hl. 1914; kupkÿ Hl. 2731; kunassowka Hl. 2630; kupne Hl. 2388; konary Hl. 2630; konicza Hl. 3436; krosno Hl. 2205, kleparz Hl. 1807; Krzistina Hl. 3351; kossussek Hl. 2084; *c)* kobylka U. op. 6; kurek Hl. 4465; Koth de Kothky Hl. 3785; korzekwa Hl. 3443; korzenska Hl. 3818; karzel Hl. 3818; karaschye Hl. 3601; konczem do konyecznego U. op. 8; klin U. op. 1, Hl. 4174; skwara Hl. 3575; mokrszko Hl. 3481; mokrszky Hl. 3508; flak Hl. 3555; — *d)* kozaczki I. C. XXXII; koroni polskiey I. C. XXXIII; krolowey I. C. XXXIII; karczmarzovi (ibid.): ktorich, ku, tak, yakom I. C. XXXVIII; koly kowanemi U. c.; knaphlowky U. c.; sassek (zasiek) U. c.; zamki U. c.; skladana U. c. *itp.*

Przez c, *np.: a)* Conopca Hl. 68; camonca Hl. 419; coszuch Hl. 150; copǫ U. 27; carczmi Hu. 30; cluczice Hl. 16; curopatwa Hl. 392; climco Hl 47; pocow Hl. 304; woycow cosczol Hl. 567: scota Hu. 10; beczca Hl. 596; pocora Hl. 354; Zaclica Hl. 72; mocr-

sco Hl. 95, 96; zacrzow Hl. 359; parobcu Hu. 55; — *b*) crol Hl. 1130; cupney Hl. 2814 b; cawalecz Hl. 2817; calctha Hl. 3015; scazacz Hl. 2725; zacrithe I. C. II 431; crawyecz I. C. II. 387; — *c)* Corzensky Hl. 3617; Cowalowsky Hl. 3559; cassuba, cassubecz Hl. 3539; concerz Hl. 3752; Cruczymbor Hl. 4317; sicora Hl. 3497; scopy Hl. 3731; — *d)* Cobilenskiego I. C. XXXI; camyennÿm I. C. XXXII; camyenieczkiego I. C. XXXI; ctoreykolviek I. C. XXXVIII; scurmi U. c. itp. *Zauważyć można, że pisarze nieraz odróżniali ze świadomością znak* k, *uważając go niejako za polski w przeciwstawieństwie do łacińskiego* c. *Często bowiem znajdujemy obok siebie te same wyrazy w formie łacińskiej pisane przez* c, *w polskiej zaś przez* k, *np.* Clepariensis *obok* Kleparz Hl. 1807; Cristina *obok* Krzistina Hl. 3351 b itp. *Nieraz też da się spostrzedz, że na początku wyrazów pisano* c, *ku końcowi zaś* k, *np.* Crasnyk Hl. 1093; scorki Hl. 2176; cubek I. C. II 413; cobilnyky, Cobilensky Hl. 3639; Crakowskÿey U. op. 2; scothnyk Hl. 3579; ctoreykolviek I. C. XXXVIII *itp.*

Rzadko bywa znak c *podwajany, jak np.* Peccary Hl. 2408; *rzadko też oznacza się tu dźwięk* k *przez* ch, *jak np.* Mscezischo *obok* Msczisko Hl. 38; schodi (szkody) Hu. 50.

Zbitka ks *wyrażana bywa najczęściej przez* x, *np. a)* Xansch (*bardzo często*), xandz U. 9; xandza U. 53; Xangnice Hl. 437; Xangnicz Hu 18; — *b)* xang Hl. 2359; — *c*) Xansky Hl. 4117; xyązącza Hl. 4537; — *d*) xiandz I. C. XXXIII; xyagi I. C. XXXI; *rzadziej przez* ks *np.* ksandzu U. 63; ksądza Hl 3215. *Dość często, zwłaszcza w pierwszej połowie wieku XV spotyka się pisownią* kx, *np.* kxansz Hl. 2531; kxanczu Hl. 3080.

t: *przez* t, *np. a*) Tarnow Hl. 113; tatarky Hl. 330; Tynecz Hl. 298; trzesna Hl. 316; trzi' Hu. 12; trawniki Hu. 22; lat Hu. 53; latoss U. 37; potok Hl 322; pastewnika U. 33; — *b*) Tanczinsky Hl. 3423; platu Hl. 3064; zlota Hl. 3072; stolem Hl. 3186; myotla Hl. 3431; postawyecz I. C. II 335; stranczil I. C. 445: — *c*) Trestka de Trzesczin Hl. 3489; motika Hl. 3805; stayanko Hl. 4175 U. op. 5, 8; Bartossovycz U. op. 9; brzost Hl. 3652; — *d*) trzymacz I. C. XXXI; tich listow I. C. XXXIII; tamze I. C. XXXVIII; list I. C. XXXVII *itp.*

Przez th, *np. a*) Tharnawa Hl. 353; Tholcinco Hl. 32; Gamrath U. 16; lath U. 12; scoth Hu. 25; Obrzuth Hl. 444; Pythacz Hl. 447; barthco Hl. 76; czothcze U. 21; namasthcowÿe U. 33; — *b*) Thaczyn Hl. 2836; ploth Hl. 768; woyth Hl. 2636; plathu Hl. 2834; czwerthna Hl. 3185; vrotha Hl. 3432; funthy I. C. II 357; przithky I. C. II 405; — *c*) thwyerdz Hl. 3790; Thocari Hl. 3550; Thuczne Hl. 3664; Zathorski Hl. 4527; Barthosoviez de Barthkouicze U. op. 2; Nasthka Hl. 3614; — *d*) manovithy I. C. XXXI, sliachethni Thomek I. C. XXXII; tham I. C. XXXIII; za thym I. C. XXXIV; cztherzech I. C. XXXI; czwarthi signeth I. C. XXXII; zlothich (ibid); wszithkim I. C. XXXIII; klothka U. c.; grothy bodzisthe U. c. *itp.*

Że pomiędzy t *a* th *różnicy fonetycznej nie było, widzimy z tego, że te same wyrazy pisano raz przez* t. *drugi raz przez* th, *np.* Gamrat Hl. 600 *obok* Gamrath Hl. 609: Tanczin *obok* Thanczin Hl. 2171; Troky *obok* Throky Hl. 3521 itp. *To też używano tych znaków obok siebie naprzemian jeszcze i w wieku XVI np.* zatym wneth I. C. XXXI: starostha I. C. XXXIII: ten jesth I. C. XXXVIII *itp.*

2) *Dźwięki słabe* b, g, d *oznaczane bywają po największej części jak dzisiaj, a więc:*

b: *przez* b, *np. a*) beczkǫ Hl. 7: bog U. 17; Bliszice Hl. 17; brat Hu. 18: Bobow Hl. 468; Bobolice Hl. 394; — *b*) bor Hl. 733; bru Hl. 1435; Bobolsky Hl. 3228: bydlo Hl. 1016; barlog Hl. 2759; bogati Hl. 3410; brosdy I. C. II 441; dobywal I. C. II 377; pobudka I. C. II 427; — *c*) Babyn Hl. 3725: babyzna Hl. 3865: brata Hl. 4175, U. op. 7: blada Hl. 4442: Przegrzeb Hl. 3647; szlob Hl. 4459; — *d*) Buczinsky I. C. XXXI: bog I. C. XXXIII: barso (ib.); ossobi I. C. XXXVIII: ossob (ibid.); obmow I C. XXXVVIII; skarbny U. c. *itp.*

g: *przez* g, *np. a*) Grabow Hl. 10; Gorka Hl. 136, 173; gwaltem Hl. 529: gabacz Hu. 16. U. 35: Garlicza U. 43; gumno Hl. 554: bog Hu. 5; U. 17: smug Hl. 212; Bogun Hl. 481; posagu U. 21; — *b*) gardlo Hl. 1405: Gardlicza Hl. 2295: Goly Hl. 3023: godlo Hl. 3032, glowka Hl. 2061; gonÿl I. C. II 378: odgrasza I. C. II. 384: wegnal I. C. II. 442: zagroda I. C. II 224: — *c*) gawron Hl. 4022: garbek Hl. 3498: gumien U. op. 6, godlem Hl. 3490: Gdanszco Hl. 3439: graba Hl. 3652: granicze U. op. 10: ogrodem Hl. 4200; mogylky Hl. 3652; — *d*) gardl I. C. XXXIII; gorki I. C. XXXIII: Goleczski I. C. XXXIV: sgody I. C. XXXI; bidgoskiego I. C. XXXIII; glowycze U. c.; gronostaia U. c.: goncza U. c. — *Pisownia* gh *należy do rzadkich wyjątków, np.* leghatska Hl. 1964.

d: *przez* d *np. a*) Dobracow Hl. 21, U. 41; Dobrowoda Hl. 546: dana U. 28: dlugu Hu. 19. U. 22; drobny Hl. 447; broda Hl. 703; rudny Hl. 562: poddal Hu. 12: Podgaye Hl. 715: — *b*) debrz: Hl. 2753; dlugi Hl. 1807; dwornik Hl. 3410; drapycsnye Hl. 3401: poddane Hl. 1504: podwody Hl. 2479: stado Hl. 1008; dobywal I. C. II. 377; zaklad I. C. II 254; podszicze I. C. II 378; — *c*) drapana Hl. 3527; dlugo Hl. 4176; Dlugosz Hl. 3571; druge U. op. 5, 11; dwoge U. op. 1: Podolye Hl. 4139: — *d*) dochodow I. C. XXXI; dobrey I. C. XXXIII; dobrim I. C. XXXVII; dom I. C. XXXVIII; podlie I. C. XXXIII; przodkow I. C. XXXVIII; dlugye U. c.; ridwan U. c. poddanich I. C. XXXVIII *itp.*

II. Spółgłoski trwałe.

1. *Powiewne* (*spirantes*) *mocne* f, ch, s *wyrażane bywają głównie znakami* f, ch, s, *z których pierwszy i ostatni często też podwajano. Rzadziej oznaczano* f *przez* ph, s *zaś przez* sz. *A więc:*

1) f, *oznaczone α) przez f: a)* Fal Hl. 67; Falek Hl. 463; Falislao Hl. 138; Falislawe Hl. 348; Falczinsca Hl. 367; Bogufaolem Hu. 50; Femea Hl. 474; Franek U. 7; Fricz Hl. 69; fstecz Hl. 75, 194; 324, 490, 498, 505, 536 (*pisownia fonetyczna obok etymol.* wstecz Hl. 27); — *b)* Franko U. 92; Fenca U. 59; fordrowacz Hl. 2490; fristowanie Hl. 2592; funthy I. C. II. 357; — *c)* Falkonicz U. op. 7; folwarkowa Hl. 3947; Fyrley Hl. 4362; Fredro Hl. 3746; Frywald Hl. 4547; zafrymarczil Hl. 4541; polflorenczsky Hl. 4263; wfye (w ufie, in exercitu) Hl. 4361; vyderkof (Wiederkauf) Hl. 4386; *d)* Fabianem I. C. XXXIII; futrowanya U. c. *itp.*

β) *przez* ff: *a)* ffstecz Hl. 96; Offca Hl. 211, 477; Offczary Hl. 221, 346 (*obok etymol.* Owczary Hu. 41); Schaffranecz Hl. 353; — *b)* Ffalislauy U. 78; Ffalischow Hl. 2759; Fflak Hl. 2376; Offka Hl. 3264; Schaffranczowy Hl 3177; koffterj Hl. 2833; afftarzow Hl. 4017; — *c)* Ffranczuch Hl. 3826; Schafflary Hl. 4471; Schaffranyecz Crzystoffori Hl. 4294; gaffron 4413; z uffu Hl. 4361; wyderkoff Hl. 3821, 4269; vederkoff Hl. 3863; — *d)* viderkaffove I. C. XXXI.

γ) *przez* ph *najrzadziej, np. a)* Philipowsky Hl. 39; Philipouice Hl. 325; — *b)* Schaphlari Hl. 4482; wphalą (2 r.) Hl. 3342; *c)* phutrosz Hl. 4413; Raphal Hl. 4475, 4508; — *d)* Knaphlowky U. c.

δ) *przez* wf *wyrażany bywa w aktach wieku XVI przyimek* w, *który brzmi jak* f *przed wyrazami, zaczynającymi się na spółgłoskę mocną* (p, k, t), *np.* wf którym I. C. XXXII; wf krotkym I. C. XXXIII; wfkladaiacz (ibid.); wf ten (ib.); wf piatek (ibid.); wfpokoyv I. C. XXXIII.

2) ch *oznaczone przez* ch, *np. a)* Chodow Hl. 73, 191; Chorzow Hl. 70; Chamecz Hl. 340; chuda Hl. 40; chrosty Hl. 35; chrosta Hu. 52; Chroberz Hl. 348, Chranstow Hl. 86; chleboyeczcza Hl. 224; chczal U. 51; Michalow Hl. 241; Plochocin Hl. 680; Pechna Hl. 94; swanch Hu. 22, Hl. 138; koszuch Hl. 105; — *b)* chowal Hl. 3234; Chanczini Hl. 2935; cholyewa Hl. 2789; chczal Hl. 2970; chczely U. 61; chlop Hl. 2428; chmyel Hl. 2783; lichy Hl. 782; bochnecz Hl. 3277; krzechna U. 60; bich U. 65; ochromily I. C II 316; cruch Hl. 3425; swanch U. 93; cztirzech Hl. 3177; — *c)* Chobandza Hl. 4445; Chorązycz Hl. 3916; Chamyecz Hl. 3588; Charsznicza Hl. 4509; Chąszna Hl. 4158; chromota Hl. 4393; Chroberz Hl. 4547; Chrwathy Hl. 3546; Chrzanow Hl. 3887; Chrząsthowski Hl. 4534; Chmyclow Hl. 4545; Chlevicze Hl. 3745; chleboyeczczamy Hl. 4307; czechu Hl. 4442; cechy Hl. 3661 a; czechmistrz Hl. 3662, 3812; plachy Hl. 4487; Rossochi Hl. 4547; nayechaless Hl. 4497; Kachna Hl. 3824; — *d)* choroba I. C. XXXIII; Chobaczski I. C. XXXIV; Chanczіny I. C. XXXVIII; chlopczowy U. c.; chleboіeczcza I. C. XXXIII; chcza I. C. XXXIV, XXXVIII; dochodow I. C. XXXI; przichodza I. C. XXXI; na miesczach slusznich I. C. XXXIII *itp.*

Niekiedy jednak oznaczany bywa dźwięk ten jak k, *więc przez* k *lub* c, *np.* clop (*obok* chlop) Hl. 2428; czekmistrz Hl. 2990.

Przydechowe h *oznacza się przez* h, *np. a*) Halska U. 11; Hanco Hl. 542; Hanca Hl. 101, 585; hanzelbork Hu. 8; Hanus Hl. 527; Hanussonem U. 43; Heliam Hl. 647; Helena Hu. 31; Herszmaszek U. 3; hẏncowske Hu. 22; — *b*) Hanek U. 70, 72; Hanusch Hl. 2840; Handzełborka U. 73; harmasz Hł. 2020; Helkusiensem Hl. 2838; herolth Hl. 2598; Hinek Hl. 2575; hynsth Hl. 2425; — *c*) harassy Hl. 3752: hatlasz Hl. 3752; hatlasowa Hl 3816; Drohobycz Hl. 4428; Halena Hl. 4038; rohathina Hl. 4541: huta, hutarz Hl. 3492; Hosz Hl. 4143: Hrom Hl. 3681; — *d*) Haszuky U. c. *itp.*

3) s *oznaczone* α) *przez* s, *np. a*) samotrzecz U 34; sẏn U. 10; synowecz Hl. 358; suchdol Hl. 563, 607; sǫt Hl. 11: sandzil U. 29: Sanspow Hl 635, Hu 38: Stanko Hl. 21: Stanecz Hl. 430; Stanczik Hl. 468; Strzedz Hl. 245; strona Hl. 372; Strugala Hl. 184; swa Hu 49: Slawomir Hl. 706: scota Hu. 10; Psari Hl. 15; Psarska Hl. 257, Pstroszice Hl. 121; Piscoronicze Hl 184; gospodan Hu. 8; pospolita Hu. 21; pospolicze U. 33; — *b*) samotrzecza Hl. 2963: sadzawka Hl. 3425; sinowecz Hl. 2981; Soltysek Hl. 2076: Sokolnik Hl. 3410: sto Hl. 2963, U. 94; stodole U. 88; wspanczene, stawisko Hl. 1310; stampka Hl. 1287; Stampoczicz Hl. 3082: Strzemen Hl. 2505; strzalka Hl 3410: skopy I. C. II 356; skala Hl. 3266; skot U. 95; sklath Hl. 2492; slusebnik U. 79; Smolka Hl. 2417; Osthoya Hl. 3415: korzistna Hl. 2974: gospodą Hl. 2978: s panem U. 68; — *c*) sobysch, sobyancz Hl. 3899; sosnek U. op. 5; sosnowa Hl. 4112; Sokolowsky Hl. 4492: soyka Hl. 3934: synowycza Hl. 3836; Sandziszow Hl. 3908; Sądzimir Hl. 4391; Sąspowsky Hl. 3881; Starzini Hl. 3533: staianie U. op. 1, 5, 6, Hl. 4176; scopy Hl. 3731; scopek Hl. 3569; scothnyk Hl. 3579: Skoczen Hl. 3675; skorka Hl. 4150, 4518; Skwara Hl. 3575; spusth Hl. 4227; sprawycz Hl. 4443; Slabosz Hl. 4234, Slawenszky Hl. 3457; Slonko Hl. 4469; Smolsko Hl. 4363; Snopcowsky Hl. 4260; brzost Hl. 3652: Nasthka Hl. 3614; Osowskego U. op. 8; — *d*) synem I. C. XXXIII; straczenim (ibid.); starosta I. C. XXXI; starostwa I. C. XXXVIII: stavya I. C. XXXIII; skladana U. c.; srebny I. C. XXXII: slug I. C. XXXIII; podsadek, odstapicz (ib.); blisko I. C. XXXVII; s koly U. c. *itp.*

β) przez ss, *np. a*) ssamostrzal Hu. 33; ssto Hu. 70; ssta Hu. 70, U. 53; sswǫ U. 41: posspolki U. 17; posspolnego U. 33; ssluszebnikiem U. 9: czassu U. 7; Wissoca Hl. 394; wyssoke Hl. 353; Donossy Hl. 238; pocossow Hl. 235: Noss Hl. 604: spass Hl. 242; ss tim U. 48; ss kmyeczem Hu. 69; ss swego U. 4; — *b*) ssamo ssothni U. 76: ssamicze Hl. 3250; sslal Hl. 2969; sswim U. 63; possag Hl. 759; possagu Hl. 3244, U. 95: w possadze I. C. II. 438; gąnsska Hl. 2798; Sąsspow Hl. 2816; lissy (łysy) Hl. 3114; zapiss U. 91: zapissu U. 71, 99; szalass Hl. 919; ss kmeczmi U. 57; — *c*) wssadzyl Hl. 3895: lyssy Hl. 4457; Lyssakow Hl. 4260; plassky Hl. 4535: Sobyesski Hl. 4550; harassy Hl. 3752; brzosskynya Hl. 4535; Szcząssna Hl. 4435; Zalass 4549; schoss Hl. 4523; — *d*) ssam I. C. XXXIV, XXXVIII; ssam (są) I. C. XXXIII. XXXIV; przi ssobye

I. C. XXXIII; ossobi I. C. XXXVIII; zapissacz, napissani I. C. XXXI; o vipÿssanyv zapissu I. C. XXXI; czassu I. C. XXXVIII; czassem I. C. XXXI itp.

γ) *przez* sz, *nader rzadko jeszcze w wieku XIV, np.* ode szta lyath U. 44; *częściej już w wieku XV np. b*) Szobotha III 2700; Szokolowsky III. 2575; szamicza III. 3250; szynową III. 2425; Szthapocice III. 3253; Szcrzypiecz III. 2431; poszpoliteÿ U. 64; Rząszka (*obok* Rząsska) III. 3309; sz taco dobrÿmÿ U. 76; — *c*) Szosznka III. 3897; szobye (*obok* sobye) III. 3899; Szobyen III. 4275 (*obok* Sobyen III. 4266); szadlo III. 4459; szadzawka III. 3821; Szkala III. 3503; Szlonko III. 4448; Szlawensky III. 3457; Szlushowsky III. 4427; szvakoni III. 3640; oszadzy III. 3791; Lysza (*obok* Lysa) III. 3824; Gdanszco III. 3439; Rząszka III. 4032; czoszna (ciosna) III. 3947; hatlasz (*obok* de hatlaso) III. 3752; *znowu rzadziej w wieku XVI np.* czasz I. C. XXXVIII; zapisz I. C. XXXI.

δ) *przez* ssz *bywa również niekiedy oznaczany dźwięk* s, *np. a*) zapissz U. 24; *b*) sosszny III. 2536; rzeczisszco III. 2817 *i to, jak widać, na końcu lub w środku wyrazów*; *na początku zaś spotykamy parę razy z tą samą wartością fonetyczną znak* z, *np.* zkala (skala) III. 2478, 2513, 2518; zwe (swe) U. 90; zobolye III. 4135; zamostrala III. 3208; *podobnie*: gozpoda Hu. 55; lozem (losem) Hu. 2. *Obie te jednak pisownie należą do wyjątków.*

ε) *przez* sch *bywa wyrażany dźwięk* s *tylko sporadycznie, np. a*) korzischtnǫ U. 30; *b*) czasch III. 2957; zapischu U. 77; opaschanye (*obok* opasanye) III. 2840; — *c*) hatlaschowa III. 3858; (*obok* hatlasowa III. 3816), Lischakowsky (*obok* Lissakow, Lyssakow) III. 4260; Peschkowa szkala III. 3503 (*obok* Pyescowa zkala III. 2478, Pyeszkowa zkala III. 2513); — *d*) podschadek (*obok* podsadek) I. C. XXXIII; turkuschem I. C. XXXII; zapisch I. C. XXXI; *niekiedy nawet przez* ssch, *np.* czasschi (czasy) I. C. XXXIV (1524).

II. *Powiewne słabe* w, j, z *bywają oznaczane z daleko większą rozmaitością; każdy bowiem z tych dźwięków ma przynajmniej po trzy znaki, które się używają obok siebie przez cały ciąg wieków. I tak* w *wyrażane bywa przez* w, v, u; j *przez* i, j; y, ÿ; g. gy *lub* gi; z *przez* z, s, sz, *np.*:

1) w *oznaczone α*) *przez* w: *a*) wola III. 39; wola adamowa III. 565; woyewoda U. 47; Woywanouice III. 675; Woyslaw III. 182; wappna U. 47; widerkoff III. 3811; wyderkaff III. 4384; wysoka III. 54; wygon III. 149, 244; Widzga III. 50, Hu. 5; wiwabiw U. 6; Wroczinowa Hu. 7; Wroczimirowa III. 171; Wlodzislaw III. 352; wzala Hu. 48; wsyǫla U. 17; Nawoyowa III. 30, 678; zabawa III. 158; Pylawa III. 267, Grzibowa III. 279; Cunowo III 520; slowo Hu. 42; Iwan III. 160; piwa III. 119; prawem III. 465; niwy III. 31; pocowy III. 446; powod III. 13; crwawe Hu. 45; *podobnież na końcu wyrazów*: staw III. 521; Wsdow III. 561; Gdow III. 54, 279; Woyacow III. 54, *gen. plur.* pocossow III. 235; pocow III. 304, 305; nyw III. 458; drew U. 47; — *b*) wyprawą III. 2304; wÿwo-

lana U. 67; wyschedwszy U. 59; Woÿta U. 97; woszniky Hl. 2302; woyewoda Hl. 733; walach I. C. II. 379; wasznik I. C. II. 121; wlocznian I. C. II. 351; wlodarz Hl. 2849, 2927; wlodyka Hl. 2369; Wlost U. 83; wnank Hl. 1457; wnanca Hl. 1063; wstecz (*pisownia etymolog.*) Hl. 2299; gwaltownye Hl. 3212; dworzec Hl. 2399; dzwono Hl. 3335; bawola glowa Hl. 807, 1399; gawron Hl 3423; Nawoyowi Hl. 3104; prawa Hl. 842: polewka (*etymolog.*) Hl. 2380, 3449; w stawach Hl. 3210; gotow U. 58, 61; stawow Hl. 3240; brogow Hl. 3104; grossow Hl. 3247; — *c*) woznyky Hl. 4368; Woynycz Hl. 3868; Woythka Hl. 4175; walką Hl. 3457; Wapowsky Hl. 4351; Wawrzkowską Hl. 4101. Wągrzin Hl. 3934, Wązyk Hl. 4100; Wiwloka Hl. 3456; wyschedl Hl. 4368; wsedlwschy Hl. 4177; Wlodzyslawsky Hl. 4321; wrotha Hl. 4497; wroczili Hl. 4553, wrobl Hl. 4112; wtore U. op. 6; wkupowaly Hl. 4036; dwoge U. op. 1; gwoszdz Hl. 3442; nawsye Hl 3755; Nowa Hl. 4053; Nowogrod Hl. 3521; ossewek Hl. 3821; Drwanya Hl. 4325; Owczary Hl. 4418; zidowka U. op. 1; Czchowka Hl. 3454; jalowka Hl. 4011; zoraw Hl. 4453, 4528; Slawkow Hl. 3664; Wilkow Hl. 3674; Ostrow Hl. 3821; Lobzow Hl 3620, *gen. plur.* przezyskow Hl. 3712; pokow Hl. 3691; — *d*) wlaszna I. C. XXXIII; wszythky I. C. XXXIII; lwowskyemv, wchwaly, krolowey (ib.); wywraczane U. c.; Ridwan (ib.); swym I. C. XXXVIII; dnyow, koscziolow I. C. XXXIII; obmow I. C. XXXVIII; w racze I. C. XXXI (*najczęściej jednak bywa w tych aktach przyimek* w *pisany przez* wf *i to nawet przed wyrazami zaczynającymi się na dźwięczną spółgłoskę np.* wf rancze I. C. XXXIII. wf bieczu, wf dobrey (ib), wf dom I. C. XXXVIII. *itp. zapewne pod wpływem pisowni po części usprawiedliwionej przed wyrazami zaczynającymi się na spółgłoskę bezdźwięczną czyli mocną; por. wyżej*);

β) *przez* u *znaczniej rzadziej oznaczany bywa dźwięk* w; *najczęściej jeszcze w wieku XIV i to tylko w środku wyrazów np.* prauo U. 19; praua Hu. 6; noua Hl. 459; budziuogiouicz Hu. 19; ffalislauy U. 78; *lub przed samogłoskami miękczącymi* e, i, *np.* lascouecz (2r.) Hl. 372; suinca Hl. 182; dziuissius Hl. 456; zauissius Hl. 47; zauischa Hl. 559; staschoui U. 22; szvakoui Hl. 3540; zastauil U. 2; charuin Hl. 433; polouicza (2r.) U. 9; zarnouicza U. 20; *najczęściej zaś w suffiksie* -owice, *np.* mislouicze Hl. 12; Hu. 25; U. 13; michalouice Hl. 400; marczincouicze Hl. 199; zacrzouicze Hl. 346; ianouice Hl. 390. *Że pisownia* -ouice *była prawie regułą, widzimy z tego, iż jeśli w tym samym wyrazie pojawił się nadto dźwięk* w, *pisano go przez* w, *np.* woyczechouice Hl. 320; wroblouicze Hl. 172, 203; wrocimouice Hl. 502; iwanouice Hl. 398: radwanouice Hl. 367; neswoyouice Hl. 283: budziwoyouice Hl. 294. *Znacznie rzadszą jest pisownia tego suffiksu przez* w *lub* v, *np.* czudzinowice Hl. 349; przibislawice Hl. 455; marczincovicze Hl. 200; wrocimovice Hl. 438. *Nieraz jeden i ten sam wyraz spotyka się w najrozmaitszej pisowni np.* paulouicze Hl. 12, 16; paulowice Hl.

495; pawlowicz U. 30. *Obok łacińskiej więc pisowni przez* u *wyrobiła się już w wieku XIV polska pisownia przez* w, *używana prawie powszechnie z wyjątkiem pewnych wypadków, jak to widzieliśmy na powyższych przykładach. W wieku XV pojawia się łacińska pisownia przez* u *już tylko sporadycznie, np.* uchuala (2r.) Hl. 3506; wisuolil Hl. 1493; przipouedala, Hl 3483; louicz Hl. 2972; *imiona zaś ze suff.* -owice *piszą się również najczęściej przez* w, *np.* Iwanowicze Hl. 2517; Pawlowicze Hl. 2694 *itp.*

γ) *przez* v *bywa w wieku XIV dość rzadko oznaczany dźwięk* w, *np.* vyderkoff Hl. 3863, 4269; vederkoff Hl. 3863; szvakoui Hl. 3640; *najczęściej jeszcze w formach łacińskich, np.* gnevomiro Hl. 16; zavissio Hl. 47; dzivissij Hl. 463; *częściej pojawia się znak ten w wieku XV np.* vipuszczil Hl. 3179; vilovil Hl. 3240; vidzerszeli Hl. 3266; ve mlynye Hl. 3240; vangercze Hl. 3431 ; vnączączi Hl. 1633; vrotha Hl. 3432; vscząguął Hl. 3089; davagiancz Hl. 3195; Nyevrzadowo (*obok* Nyewrad) U. 99. — *w drugiej połowie zaś tego wieku staje się prawie równie częstym jak* w, *np.* volya Hl. 3875; bąkova volya Hl. 4250; voznyky Hl. 4227; voynicz Hl. 3558; vazy (waży) Hl. 4398; vązyk Hl. 3846; vangercze Hl. 3554; vika (wyka) Hl. 3482; viszey U. op. 5; vivolan Hl. 3590; vylyeganyecz Hl. 4351; vydzyerzely Hl. 4362; vrobl Hl. 4161; vzdal Hl. 4362; vkupy seu vrąbne Hl. 4036; yvanouicze Hl. 4246; krzivaczka Hl. 3885; pavlokova Hl. 4284; javornik Hl. 4284; olovnego Hl. 4520; barthkovka Hl. 4284; svidnovka et jaroshovka Hl. 4332; przybyszovka Hl. 4358; *podobnie w wieku XVI np.* voiewoda I. C. XXXIII; voyniczkiego I. C. XXXI. voyna (ibi*d.*) voznycze U. c. vatpya I. C. XXXIV vangerskego I. C. XXXII. vesmye I. C. XXXI; visnavami I. C. XXXIII virzecze (ib.) vischey vipissane I. C. XXXVIII. valaskie U. c. vaschey I. C. XXXIV podavacz I. C. XXXIII; ve Ivovye I. C. XXXIII. v nyedzela I. C. XXXI. *Widzimy więc, że obok znaków* u, v, *już w wieku XIV występuje znak* w *jako najlepiej nadający się do wyrażenia polskiego dźwięku* w; *w miarę tego ginie z końcem wieku XV znak* u *prawie zupełnie, wzmaga się jednak w użyciu znak* v, *który tak w drugiej połowie wieku XV jak i w w. XVI używa się obok znaku* w *prawie powszechnie.*

2) j *oznaczone*: α) *przez* i. j, *np. a)* iemu Hu. 16; w iedlczi Hu. 11; Jedlcza Hl 29, Hu. 11; Jelitco Hl. 318; iasrziny Hl. 317; Jasek Hl. 10; Janek Hl. 516; Jaroslaw Hl. 92; Jachna Hl. 42, 43; Jaswecz Hl. 485; Jurco Hl. 698; Jurek Hl. 699; jarey Hl. 330; jechal U. 36; jako Hl. 119; jaty Hl. 588; jego Hu. 71. — *b)* Jan U. 62; Jagenka Hl. 2655; jelitow Hl. 2474; pomagai U 83; jaco Hl. 1186, 3208; jechal Hl. 2973; jal Hl. 3082; jastramp Hl. 2956; jalowata Hl. 2553; jalowith Hl. 2553; jenostaynim Hl. 2709; pirwej Hl. 1186. — *c)* ialowicze Hl. 4195; ieden Hl 4142; jakubia Hl. 4495; jawor Hl. 4214; jassyen Hl. 3665; jazdek Hl. 3818; jemyelyno Hl. 4362; jwtrzini Hl. 3655; mają Hl. 4219; gronosztajmy Hl. 3452; Msczuj Hl. 4391. — *d)* iesthli I. C. XXXIV. iachacz I. C. XXXVIII

iarmarku I. C. XXXIV. obieczuiacz y slubviacz I. C. XXXIII. zaiaczek (ibid.) maiancz I. C. XXXVIII. gronostaia U. c. jan I. C. XXXI. jacub I. C. XXXIV. jalowicze U. c. jucht (ibid.), *itp.*

β) *przez* y, ÿ *znacznie częściej, i to prawie powszechnie oznacza się* j *przez cały ciąg tych wieków, np. a)* yego U. 5: yemv U. 6; yφ U. 48; yansz U. 18, 51; yest Hl. 121; yednanÿa U. 35; w yednanu Hu. 32; yakusz U. 34; rakoyemstwo U. 20; uyasd Hl. 606; uyednal Hu. 69; w gayoch Hu. 4; kaczeruyesz Hl. 144; woyczech Hl. 716; woytek Hl. 441; maczeycouicze Hl. 256; moy U. 33; Rey Hl. 116, 170; slodzey Hl. 285; pirzwey U. 6. — ÿeÿ Hu. 45, 46; ÿego Hu. 71; ÿφ U. 2; ÿansz Hu 58; U. 55; ÿechaw Hu. 24; wÿednanÿe Hu. 42; zaÿantho U. 42; daÿal Hu. 23; w pokoÿv U. 45; procoÿem Hu. 30; swoÿ Hu. 56; paneÿ Hu. 45; pirweÿ Hu. 14; pomagaÿ U. 7, 17. — *b)* yego U 91; yey U. 76; yako U. 65; yastramp Hl. 2974; yalovicza I. C. II. 211; yagnessky Hl. 3114; w yąsthwye Hl. 1651; yurek Hl. 3298; nayarz Hl. 856; zaymuie Hl. 2358; zaymuie I. C. II. 259; wyeizey ibid. 405; pomagay U. 85; micolay Hl. 3210; zlodzey U. 66; colodzey Hl. 3230; roley tey Hl. 3239; cupney Hl. 2814 b. — ÿego U. 70, 91; duo gaÿa Hl. 2753; boÿanicze Hl. 2759; buÿnne Hl. 2759; na woÿcze Hl. 1130; pirweÿ Hl. 1186; oboÿczig I. C. II. 378. — *c)* yodlovnyk, yanovycze Hl. 4330; yaroslaw Hl. 4337; yaczmyeniczisko Hl. 4176; yączstwo Hl. 4217; zayączye Hl. 4203; zayancz (zając) Hl. 3755; uyesczky Hl. 4483; uyeysky Hl. 3700; przyyechal Hl. 4368; przyyechawszy Hl. 4443; loyu Hl. 3457; loyek Hl. 4362; gayum U. op. 1; stayanie Hl 4176; naymem Hl. 3821; nawoyca Hl. 3835; raysko Hl. 4232; omawyayą Hl. 4293; roley Hl. 4176, 4200, rolyey U. op. 7. — gaÿ Hl. 3829; roleÿ U. op. 8; studnyeÿ U. op. 11. — *d)* yedno I. C. XXXI. yesthli I. C. XXXVIII. yedlecz U. c. yachali I. C 34. mikolaya I. C. XXXI. stoÿącz I. C. XXXVI. ÿednacze I. C. XXXIX. z ÿedneÿ (ibid.) theÿ, sweÿ, ÿarny I. T. XXIX.

γ) *przez* g *bywa wyrażany dźwięk* j *również bardzo często, np. a*) gÿ (ji) Hu. 61; gych U. 12; gesm U. 29; gÿni U. 13; ginego Hu. 23; gÿnemv U. 13; giste U. 4; gistim Hu. 71; gystem U. 26; rankogemstwa Hu. 12; stogÿ Hu. 3. — *b*) gego Hl. 2863, 3212; gich Hl. 3236; gest Hl 2973, 3069, 3247; geden U. 63; gesdzyly Hl. 3210: Vgesdsky Hl. 3179; gechaw Hl. 1730; wigeli Hl. 3215 przigechaw Hl. 3212; gego odgechanim Hl 3153; rąkogemstwu Hl. 3267; wilyege Hl. 3299; vgednano U. 80; gÿch gÿmam U. 65; gim U. 88; gymÿ U. 68; ginich U. 81; gyne Hl. 1186; gyma U. 67, 73; gysthich Hl. 2749; gyszczini Hl. 2548; podgysdbic Hl. 2713; gelen Hl. 1330. — *c*) gy Hl. 3104; gego U. op. 7; gelen U. op. 8; gelenya Hl. 4112; gesdza U. op. 11; vygechawschy Hl. 4307; vgesdzskego U. op. 1; gistota Hl. 3839; gymyenye Hl. 4368; gywanowsky Hl. 3612; wnygdą Hl. 4110. — *d*) gich, gimi I. C. XXXIII. ginni, ginsam I. C. XXXVIII; przigachacz I. C. XXXIII. sgem I. C. XXXIII

na sgeymie I. C. XXXVIII. vygmuyancz I. C. XXXI. s przigaczioli I. C. XXXVIII *itp.*

W formach łacińskich wyrażano nasze j *bardzo często przez* gi *lub* gy, *np.* msczugius Hl. 174; msczugiwoyum Hu. 2; nawogius Hl. 3104; cum gagyo Hl. 3655. *Pisownia tą przez takie imiona własne weszła i do ortografii polskiej, lecz tylko sporadycznie, np.* *a*) Budziwogiouicze U. 3. — *b*) u Nawogia U. 79; Giemielino Hl. 4363 (*obok* Jemyelyno Hl. 4362.); gyelen (*obok* gelen) Hl. 1330, 2636; gÿemu U. 97; Nyeczugya Hl. 2461. — *c*) Gyedlicza Hl. 4178; wgyechacz Hl. 3515; Giczowski Hl. 4528; Szygyek Hl. 4124; zagyąte Hl. 4203; dwogye U. op. 6. — *d*) przigiacziele I. C. XXXIII. *Do rzadkich wyjątków należy takie oznaczenie* j, *jak w wyrazie* sweyg (swej) U. op. 3, 4.

W oznaczeniu więc j *panuje jeszcze większa dowolność, niż w wyrażeniu dźwięku* w; *od w XIV bowiem do XVI używają się obok siebie znaki: najczęściej* y, ÿ; *nieco rzadziej* i, j, g; *najrzadziej* gi, gy.

3) z *oznaczane bywa:* α) *przez* z *już prawie powszechnie w wieku XIV np.* z zastawi U. 8; zazwanÿa U. 45; zapissz zapisowano U. 24; zarzecze Hl. 7, 49; zabloce Hl. 301; zalesse Hl. 581; zagumnye Hl. 358; na zagumnu Hl. 36; zator Hl. 338; zacrzow Hl. 359; zarogow Hl. 62, 66; zaclica Hl. 93; zabawa H.. 156; zawada Hl. 337; zapusty Hl. 449; zagony Hl. 681; zrzanczicze zagorske U. 30; zamboczin Hu. 72; zambr Hl. 309, 624; Poznanum Hu. 72; poznaniensi Hl. 341; wzancz Hu. 48; wzanl Hu 46, U. 30; wzal Hu. 45, U. 21; pozwala U. 16; vkazal U. 9; wyanzal Hu. 56; wyanzanye Hu. 69; obyanzal U. 47; obwanzala Hu. 39; liganza U. 45, 298; z yego U. 10; *podobnie w wieku XV i XVI np. b*) zagony Hl. 785; zastawny Hl. 2421; zaponicze Hl. 3264; zaponky Hl. 2720; zaklad I. C. II 254; zagroda Hl. 1268; I. C. II 224; zadany U. 57; zawarl Hl. 3077; zaymuie I. C II, 259; zakaszal Hl. 3249; zabodla Hl. 2758; zisku Hl. 2567; zdawacz Hl. 3342; zdraczcza Hl. 2479; zgubą Hl. 2766; zwerzinecensis Hl. 1822; zlotich Hl. 3247; wanzane Hl. 1584; obwanzal U. 95; z yey U. 76; z prawa Hl. 1699; z pelna U. 62. — *c*) za Hl. 4200; zayącz Hl. 4112; zathorz Hl. 4478; zalyesye Hl. 4322; zapusta U. op. 8; zakladmy Hl. 4307; zachodzą Hl. 4151; zesromoczon Hl. 4166; Zuzannam Hl. 3494; zbroyą Hl. 3582; zrząnczycze Hl. 4248; lazy U. op. 10; gnyazdowycze Hl. 3840; pylzno Hl. 4422; babyzna Hl. 3865. – *d*) zapissacz I. C. XXXI. zacliczina I. C. XXXIII. z synem I. C. XXXIII. zaplaczicz I. C. XXXI zachovaiacz I. C. XXXIII. zawsdi I. C. XXXIV. zamki U. c. zamesznyczy U. c. zlotich I. C. XXXII. pozvi I. C. XXXIII; viazan I. C. XXXVIII; barzo I. C. XXXIII. *Nadmienić jeszcze należy, że w rękopisach naszych ma ten znak zwykle postać gockiego* ȝ.

β) *przez* s *prawie równie często, lecz tylko w pewnych wypadkach np. przed spółgłoskami dźwięcznymi, rzadziej przed samogłoskami, np. a*) sginanl Hu. 11; swerzinecz Hu. 43; sbischo Hl.

40; srzancice Hl. 493, 69 0; wsanl U. 51; wsÿala Hu. 57; coslow Hl. 175; ycsden Hl. 36; wwansal U. 38; s ÿaschowa Hu. 27; s rankÿ Hu. 30. — *b*) sa U. 94; w sastawye Hl. 3179; sagladem (zakładem) Hl. 2475; sadziersal Hl. 3177; na sagumnu Hl. 1480; sdradzil Hl. 3247; sdrzaczcza Hl. 2253; sbyeszene Hl. 2634; sbǫssyn Hl. 2700; snam Hl. 3010; slich Hl. 2870; wsącz Hl. 2973; wsal Hl. 2927; wsdawne Hl. 1130; wswalil Hl. 2336; wyswanye Hl. 2703; posew Hl. 2990; wyąsal Hl. 3125; nalasl Hl. 3236; babisnǫ Hl. 2023; s mego Hl. 728; s Dobsicz Hl. 3018; s Rzeplina Hl. 2970; s Lewina Hl. 3262; *c*) smownye Hl. 4231 a; sganbyon Hl. 4166; sbrogyą Hl. 3581; Sglobyen Hl. 3456; swogek Hl. 3685; svierziniecz Hl. 4022; srzączicze Hl. 3990; gnasdowicze Hl. 4304; s godlem Hl. 3490. — *d*) sassek U. c. smowa I. C. XXXI. smowi I. C. XXXIII. sysczyl I. C. XXXVIII; sdrovye I. C. XXXIII. o sdrovyw I. C. XXXIV. sgody I. C. XXXI. sgadzaia I. C. XXXIV. nasnaczone I. C. XXXVIII; roslicznyemÿ I. C. XXXII. barso I. C. XXXIII; visnawam I. C. XXXVII. s luczlavicz I. C. XXXIII *itp.*

Niekiedy znajdujemy w wieku XIV i pierwszej połowie w. XV ss *tam, gdzie dziś mamy dźwięk* z, *np.* wssanl U. 65; ss lank U. 17; ss nechczenÿm U. 58; ss woÿtkyem Hu. 69; ssyednano U. 68; ss moyǫ U. 7; ss yego wolo Hu. 71; ss wawrzinczowǫ U. 54; ss yego kasnǫ U. 54; na ssmowye Hl. 3085. *W przeważnej części tych przykładów mamy przez* ss *wyrażony prasłow. przyimek* съ; *inne zaś wypadki, jak:* ss lank, wssanl *są tylko sporadyczne, i to nader rzadkie, powstałe zapewne pod wpływem tej pisowni, w której* ss *było uprawnione fonetycznie.*

γ) *przez* sz *bywa wyrażany dźwięk* z *sporadycznie przez cały ciąg dwu wieków np. a*) zelaszo Hl. 656; poszwu Hu. 34; wszanl Hu. 6. *b*) sza (za) Hl. 2051; szawyasa Hl 2095; szastawy Hl. 2709; szagorze (obok zagorzye) Hl. 2713; szlodzeystwo Hl. 2831; szvloczil Hl. 1941; przysznal Hl. 2619; zakaszal Hl. 3240; wszął Hl. 3082; wszal Hl. 3276; wszǫl U. 96. — *c*) szrzączycze Hl. 4313; pylszno Hl. 3455; wÿaszdu Hl. 3966; przisznal Hl. 4315. — *d*) veszmye I. C. XXXI. wsziancz (ib.); wszial I. C. XXXVII. przez I. C. XXXVIII. sz nich I. C. XXXIII. sz wagamy U. c. sz okladem U. c. *I ta pisownia da się podobnie wyjaśnić przez wzgląd fonetyczny i rozszerzenie się zapomocą analogii, bliżej jednak będzie o tym mowa w głosowni.*

Dzisiejsze więc z *bywa od XIV do XVI wieku wyrażane równocześnie kilkoma znakami, a mianowicie najczęściej przez* z (ʒ) *i* s, *rzadziej przez* sz, *najrzadziej przez* ss.

III. Powiewne š (sz), ž (ż).

Dźwięki te już dla tego samego wyrażane bywają najrozmaiciej, że łacinie nieznane nie miały one osobnych znaków. Wyrażano

je więc albo pojedyńczymi znakami s, z, *albo podwajano te znaki*: ss, zz, *albo też składano je w tym celu ze sobą i z innymi znakami w pewne grupy jak*: sz, sch; ssz, ssch; sh, zh. *I tak*:

1) *Dźwięk ogólnie polski* sz *oznaczany bywa w staropolskich zabytkach piśmiennych ziemi krakowskiej*:

α) *przez* s *dość często, np. a*) scody Hu. 4, 7; schodi (szkody) Hu. 50; Prosovicze (*obok* Proschovicze) Hl. str. 45; Olsowa Hu. 7. *b*) sescz Hl. 2856, 3114; seszi U. 100; seszdzesanth Hl. 3210, 3104; polsosti Hl. 3156; suba Hl. 2480; skoda Hl. 3153; skody Hl. 2946. 2963, 3104; scodi Hl. 3082. 3114, 3276; uskodzil Hl. 3212, 3240; vscodzil Hl. 3239; spak Hl. 2636; sthuky Hl. 2364; przisedl Hl. 2863; zasedl Hl. 2587; I. C. II 439; wisla Hl. 2963; poslusny Hl. 3240; kokoska Hl. 1924. *c*) stuczne Hl. 3564; Psonka Hl. 3602. 4112; Barthosovicz U. op. 2, 4; Nyeskow Hl. 3989; Myskowsky Hl. 4386 (*obok* Myschkowsky) Hl. 4388; Swiaskowcy U. op. 2; Ilkus (*obok* Ilkusch) Hl. 3549; krzes Hl. 4412. — *d*) sescz I. C. XXXII. skoda I. C. XXXIII. skodi (ibid.), Tasiczki I C. XXXIII. powsednye I. C. XXXIII. przisedl I. C. XXXIV. przisle I. C. XXXIII. przisli (przyszly) I. C. XXXIV. przislych I. C. XXXVIII. nyeomyeskali I. C. XXXIII. *Szczególniej daje się nader często spostrzegać ten sposób oznaczania dzisiejszego og. pols.* sz *w połączeniu z następującym dźwiękiem* cz, *np.*

a) sczepy Hl. 172; Sczeczina U. 48; sczecoczyny Hl. 257, Hu. 49; Sczepanow Hl. 647; Sczithnyky Hl. 666, Hu. 34; Msczuio Hl. 20; Msczugium Hl. 165; Fasczessowa U. 27. — *b*) scepye (szczepie) Hl. 2264; Sczotrkovicze Hl. 2335; sczodrcowsky Hl. 2963; Sczekoczyn Hl. 951; przepusczacz Hl. 2972. — *c*) Sczaw Hl. 4318; Sczawynsky Hl. 4380; Sczepyathyn Hl. 4360; Sczekoczky Hl. 4490; Lycesczyny Hl. 3824; Lesczinski Hl. 4534; pisczely Hl. 3887; zasczythov Hl. 4449; zapusczyskem U. op. 11; przipowescza, przipowesczenye Hl. 3489; przypovyesczonem Hl. 3662, 3663; Nyemsczianka Hl. 4188. — *d*) sczasczyv I. C. XXXIV; Msczvy, Msczuga I. C. XXXVIII yescze I. C. XXXI, XXXIV; vipusczacz I. C. XXXIV. *itp.*

Być może, że sposób ten oznaczania dzisiejszego ogól. pols. sz *przez* s *jest nietylko skutkiem ubóstwa abecadła łacińskiego*; *łatwo bowiem przypuścić, że mamy tu ślady ówczesnego „mazurowania“ w ziemi krakowskiej, które i dziś jeszcze jest powszechne w gwarach ludowych*:

β) *przez* ss *najczęściej jeszcze oznaczano dźwięk* sz *w wieku XIV, rzadziej w XV i XVI np.* — *a*) ssesczi grossy Hu. 17; Sspak Hl. 5; nassey Hl. 121; nassego Hu 13; Stassek Hu. 13; Passek Hl. 119; Prossovicze Hl. str. 44; Hanussonem U. 43; Swossow Hl. 54; Swossowicze Hl. 161; Grussow Hl. 322; Mirossow Hl. 248; Sandzissow Hl. 119, 381; Slawossow Hl. 444; Plessowca Hl. 69; Pacossowca Hl. 92; wyssla Hu. 14, 31; Passcow Hl. 54; Jacuss Hu. 12, U. 27.

b) ssesczuaccze Hl. 3247; Pssonca Hl. 2602; cossula Hl. 3156; Plessow Hl. 758; podssicze Hl. 2413; Sbǫssyn Hl. 2700; Pyotrassek Hl. 2636; polgrosskow Hl. 3156; passczeka Hl. 2286; uranass (uraniasz) Hl. 1570.

c) Bartossovycz U. op. 9; Cassuba, Cassubecz Hl. 3539; Owassouicze (*obok* Ouaszovicze) U. op. 3; Byessathky, Byassathky (*obok* Byasszathky) Hl. 3869.

d) prossowskym I. C. XXXVIII. Tassiczkiego I. C. XXXI. prosson I. C. XXXVIII; nassym I. C. XXXIV. ratussu I. C. XXXVIII *itp.*

γ) *przez* sz *bywa głównie oznaczany dźwięk* sz *już od wieku XIV, np. a*) szescidzessanth Hu. 37; szesczinaczcze Hu. 60; Szafranecz U. 36; szkoda U. 3; szkodi Hu. 9, 59; szcodi Hu. 20; szla Hu. 29; Szczodrcouicze Hl. 110; wszim U. 46; panosza Hu. 24; Boguszam Hu. 17; Pẏotraszowi Hu. 64; Marcuszowo Hu. 62; Swanszek Hl. 262; Rzeszow Hl. 477; Marszouicz Hl. 170; Lawszowa Hl. 204; Staszconem U. 16; Paszco Hl. 248; Herszmaszek U. 3; Raszcow Hl. 356; Strzeszcovicz Hu. 20; Petraszcam Hu. 15; Potruszka U. 3; potruszczine Hu. 15; nasz Hl. 119, 121; Strzesz Hl. 170; Bogusz Hu. 35; łomysz Hl 153; kaczeruyesz Hl. 144. — *b*) szurza Hl. 3215; sziku Hl. 3153; Szathanow Hl. 2518; sznura Hl. 2700; szczepw Hl. 2691; Szczyrba Hl. 2376; Pleszow Hl. 2059; Lawszowo Hl. 1306; Swoszowice Hl. 2067; Rzeszothari Hl. 2682; zkowawszy Hl. 1785; wiprowszi Hl. 2255, vygachawszy Hl. 2436; poszwa Hl. 2036; Mokrszko Hl. 2416; proboszcza U. 97; grosz U. 84; Strasz Hl. 2341; Wayasz Hl. 2979; Marczysz U. 76. — *c*) Szacharka Hl. 4428; szygyek Hl. 4124; szube Hl. 4135., szczepye Hl. 3864; Szczepanow Hl. 3665; szczebrzuch Hl. 4368; Szczodrkovicze Hl. 4518; Szczubiol Hl. 4363; Pszonka Hl. 4153, 4262; Raszek Hl. 4362; Barthoszowicz Hl. 4174; Rzeszotary Hl. 3826; Lathoszynsky Hl. 4405, 4437; poszwycze Hl. 4459; Nyeszkow Hl. 3982, 4279; Mokrszko Hl. 3481; Mokrszky Hl. 3508; Trzemeszna Hl. 3949; przipowieszcza Hl 4492; kusz Hl. 4282; Pyelsz Hl. 4447; grisz Hl. 3729; Snyesz Hl. 3681; Dlugosz Hl. 3571; Myrosz Hl. 4267; Marcysz (ibid.); Woyasz Hl. 4282. — *d*) wszakosz I. C. XXXIII; prosza (*1 sgl. praes.*) I. C. XXXIV; wszithki I. C. XXXIII; wszisczi I. C. XXXIV; vienczsza I. C. XXXI; lepszey I. C. XXXIII; slusznich (ib.), prziszle I. C. XXXVIII *itp.*

δ) *przez* sch *prawie równie często oznaczany bywa dźwięk* sz *przez całe te dwa wieki, np. a*) schesczinaczcze U. 13; schurzi U. 25; schynkowal Hl. 119; wschitko Hu. 72; Pschonca Hl. 136; Zauischa Hl. 559; przischedw Hu. 71; wischedl U. 7, 24; Paschek U. 26; Potraschowi U. 8; Lawschow Hl. 396; Lawschowa Hl. 192; Swoschouicz U. 26; Boguschowsky Hl. 42; pstroschicze Hl. 49; Paschco Hl. 44, 126, 248; Staschkv U. 22; Raschcow Hl. 54, 464; Crischcouicze Hl. 111, 485. — *b*) schurza Hl. 2779; schuba Hl. 2323; Schafflary Hl. 4471; Schaffranczowy Hl. 3177; schthuką Hl. 2016; przẏschetw U. 76; proschowską Hl. 2978; Sandzischonis, Sandzischem (*obok* Sandzisza) U. 64; Uneschow U. 67; Ffalischow Hl. 2759; pod-

leyschemi Hl. 3082; wibiwschẏ U. 68; Chawlosch Hl. 3082. — *c*) schopy Hl. 3975; schary Hl. 3858; schablam Hl. 3935; schacowacz Hl. 3646; Schafraniecz, Schafrancze, Schafranczowe Hl. 4024; Schaphlary Hl. 4254; schuba Hl. 3858, 4250; schiroka Hl. 4176; Schydlowyeczsky Hl. 4029; pschonca Hl. 4518; polepscha Hl. 3927; Miklaschek Hl. 4461; Coschicze Hl. 4547; Dziaɫoschicze Hl. 4545; Rzeschowski Hl. 4541; Junosche Hl. 3681; Rokoschovye Hl. 4211; Krzeschowicze Hl. 4547; Mykluschowicze Hl. 4325; Cząstoschovicze Hl. 4023; Crakoschouicze Hl. 4135; Krakoschowski Hl. 4511; proschowsky Hl. 3935; pleschowsky Hl. 4029; Rzeschotary Hl. 3826; Nyeschawa Hl. 4500; Lathoschino Hl. 4053; ossyadschi Hl. 3958; nayechawschy Hl. 3856; poschwa Hl. 3752; Trzemeschna Hl. 3664; Olschtyn Hl. 4274; Czieschkowicze Hl. 4502; bronẏsch Hl. 4056; posabyasch Hl. 3745; Snyesch Hl. 3681; Ilcusch Hl. 3451; Dlugosch Hl. 3447, 3571; Rokosch Hl 3598; Slabosch Hl 4294; Kurosch Hl. 4531; Myclasch Hl. 4048; Trzeczesch Hl. 3802; Gladysch Hl 4099. *d*) schirzey I. C. XXXIII; Schidlowcza I. C. XXXIII; vaschey I. C. XXXIV; wfproscheviczach I. C. XXXI; v proschevicz I. C. XXXIII; proschewsky I. C. XXXIII; proschowskim I. C. XXXVIII; thaschiczkym I. C. XXXIII; mnyeyschich I. C. XXXII; nẏnyeyschi I. C. XXXVII; pewneyschey I. C. XXXIII; owschem I. C. XXXVIII; proscha I. C. XXXIII; lepschey I. C. XXXVII; vipelnywschi I. C. XXXIII; odpusczywschiwschi (sic) I. C. XXXVIII; wfposluschenstwie I. C. XXXIII *itp.*

ε) *przez* ssz *sporadycznie i to najczęściej w w. XIV np. a)* grosszy sszyrokich U. 39; grossza U. 39; Kathussza wzanwsszi Hl. 29; Stasszek Hu. 30; Passzek Hu. 59; wysszedl U. 1; Grusszow, z Grusszowa Hu. 65; Marcisszowa Hu. 24; Phasczesszowa U. 5; *rzadziej w XV np. b*) posslusszenstwo Hl. 1876; Hanussz Hl. 1816; Dobroczessz U. 94. — *c*) Rokossz Hl. 3682; Tassz Hl. 3969.

λ) *przez ssch bardzo rzadko, np. a*) Sstasschek Jacusschowi Hu. 12. — *b*) Crzesschowicze Hl. 2760. — *d*) prosscha (proszę) I. C. XXXVIII. *Parę razy spotykamy z tą samą wartością fonetyczną znak* sh, *np. c*) Shydlowyecz Hl. 4366; Reshowsky de Przybyshowska Hl. 4429; Shvynecz H. 4434 (por. Szwyneza Hl. 4450; Swynacza Hl. 4438.) *Wreszcie takie oznaczenie dźwięku* sz, *jak w wyrazach*: Zawiza U. 83; Zsaffranecz Hl. 85; *należy przypisać zwykłej omyłce pisarskiej.*

2) *Dźwięk ogólnie polski ż oznaczany bywa: α) przez* z, *prawie powszechnie przez cały ciąg dwu wieków, np. a*) zona Hu. 16; zene (żenie) Hu. 2; Zegota Hl. 52; Zelislauice Hl. 705; Zandow Hl. 23, 677; Zandouice Hl. 40; Zydow Hl. 32, 133; Zydowca Hl. 717; Zythno Hl. 53; Zorauice Hl. 644; zuppa Hl 99; zuppario Hl. 549; eze U. 4, Hu. 71, 72; ez Hu. 62; ienze Hu. 9; manza U. 4: mazem Hu. 19; blizeẏ Hu. 47; Lanzani Hu. 45; Chorzanzicze Hl. 421; Jezowsky (obok Jeszow) Hl. 682; pomozi Hu. 7. 8; przibẏezaw Hu. 55; narozna Hu. 54. — *b*) ziwą Hl. 2850; zitho U. 88; Ziska Hl.

2871; Zelassye Hl. 3264; Zelasna Hl. 2826; Zabka Hl. 2781; zalowanya Hl. 3010; jze Hl. 2849, 2978, 3080, 3212; vzitek Hl. 3216; slvzebnika Hl. 2826, 3215; sluzebnikem Hl. 2856; matkabozǫ U. 88; pozithkw Hl. 2439; poziczonego Hl. 3156; wizel (wyżeł) Hl. 2547; pomozÿ U. 68, 91, 92; grozancz Hl. 3215; Lanzyny, Zalanze Hl. 1875; Mązykonis Hl. 2390; Wezni (wieżny) Hl. 1309. — *c*) Zelaszny Hl. 3509; Zelazna Hl. 3614; Zeglarka Hl. 4521; Ządowicze Hl. 4009; Zoraw Hl. 4528; Zorawnyky Hl. 3943; zalovacz Hl. 4314; Zabno Hl. 4068; Zabinecz Hl. 4119; Zarnow Hl. 3711; Zarnowecz Hi. 3694; Zydek Hl. 3987; Zylka Hl. 4112; Zmygrod Hl. 3824; dozivocze Hl. 3666; vipozyczaleesz pomruziwschy Hl. 3742; Ozogowskey U. op 8, 10; Roza Hl. 4082; Stroza Hl. 4101; Wyelmoza Hl. 4305; Sluzew, Sluzewsky Hl 4406; lyezy Hl. 4174; U. op. 2; vazy Hl. 4485; xiązencza Hl. 4527; na krzizoch Hl. 4112; Lezansko Hl. 3456; Jezowsky Hl. 4173 4422; Giezowski Hl. 4528; Zadroze Hl. 4305; Pieniązek Hl. 4173; lanzek Hl 4358; lązek H.. 4373; Wanzykowska Hl. 4224 b; Lozny Hl. 3565, 3568; Mązno, Manzno Hl. 4338 — 39; Cruzlowa Hl. 3948; Osthrąznycza Hl. 4521. — *d*) zonamy I. C. XXXIII; ziczicz I. C. XXXI; zida I. C. XXXIV; zandalismy I. C. XXXIII; sluzy I. C. XXXI; vieze I. C. XXXVIII; tamze I. C. XXXVIII; nyzey I. C. XXXVIII; blizey (ib.), bozego I. C. XXXIII, sluzebnik I. C. XXXIII; sluzebniczi (ibid.), thamze polozicz I. C. XXXIII; polozoni I. C. XXXI; roznicza I. C. XXXVIII; kruzlowey I. C. XXXIII.

β) *przez* s *sporadycznie np. a*) Sarnovecz (obok Zarnouecz) Hl. str. 41; Selasny Hl. 93 (obok Zelazny Hl. 94); Lansecz Hl. 57, 77. — *b*) vsitek Hl. 2849; slusebnik U. 79; H. 3239; slusebnykem Hl. 3008; Mąsyk Hl. 2722; nisey Hl. 1268; posegl Hl. 2946; pomosi U. 88; possona (pożżona) Hl. 2946; ise U. 78; esby Hl. 3236; U, 99; vesney (wieżnej) Hl. 1669. — *d*) kasdi I. C. XXXIII; kosdi I. C. XXXVIII; zawsdi I. C. XXXIV; vielmosnego I. C. XXXXVIII *itp.*

γ) *przez* sz *bardzo często, np. a*) szonǫ U. 24; szenye U. 15; Szelislauicze Hl. 706; sziwota Hu. 7; Szandow Hl. 5; szupi (żupy) U. 19; Szdow Hl. 353; yensze U. 22; esze Hu. 1; mansza U. 4; dzerszeli U. 45; dzerszenÿe U. 38, Hu. 37; w dzerszenu U. 2; sluszebnikem U. 9; vsziwa U. 49; vsziwaly U. 49; Coszuch Hl. 150; Wanszirow U. 17; Hl. 611; Jeszowsky Hl. 239; Penanszek Hl. 91, 354, 662; Choranszicze Hl. 439; pomoszi U. 42; poszszono U. 54; Poszszar Hl. 426; Poszar Hl. 638; Wanszlin Hl. 366. — *b*) szicze (w życie) U. 88; szlobÿ Hl. 994; vszitku Hl. 3247; poszÿtki Hl. 2023; sǫnszen Hl. 2691; manszv U. 60; manszne U. 60; Wanszik Hl. 1138, 1345; Wansziconis Hl. 2390; Mąszyk Hl. 2720 a; Ostransznycza Hl. 919, 2760; Rosza Hl. 2468; pomoszy Hl. 728, 842, U. 93; poloszili Hl. 1186; wiloszona Hl. 3296; wysluszonc Hl. 2818; śbyeszene Hl. 2634; wdzirszenyu Hl. 3018, U. 56; poszecz (po-żżec) Hl. 2970; poszszono Hl. 728; posszącz (po-z-żąć) Hl. 3260; Pyenyąszek Hl. 1656. — *c*) szlob Hl. 4459; dzerszawcy Hl. 3836; Dru-

szyna Hl. 3943; Strzeszydziura Hl. 4408; Podlansze Hl. 4111; Pyenyąszek Hl. 3977; Wąszowsky Hl. 3784; Mąszni Hl. 3542; Loszny (łożny) Hl. 3564; vasznyka Hl. 3662; Osthranszynycza Hl. 4483. — *d*) ysze I. C. XXXIII, XXXVIII; tensze I. C. XXXVIII; blisznam I. C. XXXI; vielmoszni I. C. XXXIV.

δ) *przez* sch *rzadko, np. a*) Schischca Hl. 381; z chische U. 30; knyschin Hl. 671. — *b*) weschne (wieżne) Hl. 2366; poscharna Hl. 1587. — *c*) knischin, knischinsky Hl. 3539. — *d*) vischey I. C. XXXVIII.

ε) *przez* zz *nader rzadko, np.* yzzem U. 95; *częściej już przez* ss, *np. a*) Penanssek Hl. 634. — *b*) isse U. 81; esse Hl. 2957; kossussek Hl. 2004; pomossy U. 78, 79, 81. — *c*) Pyenąnssek Hl. 3570.

η) *przez* ssz *niekiedy, np. a*) chyssze Hu. 49; knisszin Hu. 57. *b*) Drusszyna Hl. 1636 — *wreszcie parę razy przez* zh, *np. a*) czh Hu. 28, 42; izh U. 50; w dzerzhenÿu Hu. 63.

Widzimy więc, że dzisiejsze ogólnopolskie sz *oznaczano najczęściej przez* sz *i* sch, *dzisiejsze zaś* ż *przez* z *i* sz. *Znaku* sz *używano więc często na wyrażenie obu tych dźwięków. Tę samą podwójną w tym względzie funkcyą pełniły dość często w wieku XIV, a rzadziej nieco w XV i XVI, znaki* s *i* ss. *Znacznie rzadziej oznacza* sch *dźwięk* ż. *Inne zresztą znaki, jak* ssz, ssch, sh, zh, zz *spotykają się sporadycznie. W wielu zapewne wypadkach mamy tu ślady gwar „mazurskich,“ o tym jednakże wypadnie nam mówić niżej.*

IV. Dźwięki przypowiewne (affricatae) zębowe c (ts), dz, *i odpowiednie im podniebienne* č (tš, cz), dž (dż) *wyrażają się też rozmaicie; nieznane bowiem (prócz* c*) łacinie, musiały być oznaczane kombinacyą znaków łacińskich; i tak:*

1) Dźwięk c *wyrażano:* α) *przez* c *dość rzadko, i to prawie tylko do połowy wieku XV, np. a*) Strzelce Hl. 623, 697; Sborcice Hl. 301; Srzancice Hl. 557; Stampocice Hl. 361; Woyczechouice Hl. 320; Czudzinowice Hl. 349; Michalouice Hl. 400; *łacińskie formy*: Morzce (*dat. sgl.*) Hl. 598; Rpansce (*genit. sgl.*) Hl. 664. — *b*) Mislechouice Hl. 919; Nelepice Hl. 919; Scorocice Hl. 919; Sieroslawice Hl. 2006; popelice Hl. 1466, 1474; coberce Hl. 2255.

β) *przez* cz *poczęto oznaczać dźwięk ten już bardzo wcześnie zapewne dla tego, że znak* c *wyrażał często dźwięk* k. *Tak więc w formach łacińskich spotykamy np. obok* Morzca, gen. Morzce Hl. 598; Boczca, Boczce Hl. 207, 208; *także* Morzca, Morzcze Hl. 177; *podobnie w polskich: obok* lanca Hl. 2856; w lacach Hu. 4; dwe lancze U. 45; Andriczcze U. 39 *itp. Konieczne to było zresztą w takich wypadkach, jak przed* o, a, u, *gdzie znak* c *oznaczał zwykle dźwięk* k; *by więc* co, cały, cudzy, *nie czytano*: ko, kały, kudzy, *pisano* czo, czały, czudzy. *To też przez* cz *oznaczano niemal powszechnie dźwięk* c *przez cały ciąg tych dwu wieków, np. a*) czo Hl. 465, Hu. 8, 62; Czudzinouicze Hl. 171; rancze (ręce) U. 2; czothcze (ciotce) U. 21; dzelnicze U. 17; dzeczanczego Hu. 20; ot-

czowÿe U. 12; w noczi Hu. 56; placzono U. 13; pyecza U. 47; za graniczan Hu. 1; glowicza Hu. 44; mocza Hu. 25, U. 37; sdzercza Hl. 534; polouicza U. 9; Gardlycza Hl. 58; Wolicza Hl. 69; Lednycza Hl. 99; Nydzycza Hl. 212; Modlnicza Hu. 60; Zarnouicza U. 20; Strzelcze Hl. 457; Chotlicze Hl. 96; Slavicze Hl. 137; Mislouicze Hl. 12, U. 13; Mislinicze Hl 176; Stampoczicze Hl. 164. U. 26; Marchoczicze Hl. 171; Gramboczicze Hl. 239; Policarczicze Hl. 46; Marczinouicze Hl. 129; Koneczpole Hl. 22, 26; meszczkym Hl. 119; Wanczcovicze Hl. 78, 598; U. 51; nicz Hu. 47; Welcanocz Hl. 177; oczecz U. 2; Hu. 46; lasconecz Hl. 372; pogrodzecz U. 49; przÿdancz Hu. 65; Tynecz Hl. 70, 126; Sedlecz Hl. 126; Strzelecz U. 10; Cobilecz Hl 40; Odranecz Hl. 69; Jastrzambecz Hl. 308; Swerzinecz Hu. 43; Domaslauicz Hl. 54; Wanczkowicz U. 37.

b) czossz (co-ż) U. 87; czekmistrz Hl. 2990; czigan Hl. 3416; oprawcza Hl. 1595; zdraczcza Hl. 2479; oczcza Hl. 842; rancze U. 64; moczǫ U. 76; panczerza Hl. 3077; obroczona U. 89; charczicza Hl. 954; przelbicza Hl. 2176; kamenicza Hl. 2466; yalovicza I. C. II. 211; dzelnycza Hl. 842; dzelnicze U. 87; dzelnyczą Hl. 2835; Dambycza Hl. 2680; Garlicza Hl 2024; Jablonycza Hl. 1560; Ledniczy Hl. 842; Curniczi Hl. 3277; popellicze Hl. 1861; tharczicze Hl. 2472; Sczodrkouicze U. 56; Wolowsczy Hl. 1971; pomoczniky Hl. 2963, 3210; oczecz U. 56; bochnecz Hl. 3277; Szczypiecz Hl. 2431; Grodzecz Hl. 2344; postawecz Hl. 2364; sestrzenecz Hl. 1660; 1920; Camenecz Hl. 1737; cawalecz Hl. 2817; crawyecz I. C. II 387; marsczenecz I. C. II. 408.

c) Czudnoch Hl. 3728; Czudzinowski Hl. 4531; czielcze Hl. 4514; rzecze (rzéce) U. op. 3; granicze Hl. 4174; U. op. 1; konczu Hl. 4175; konczem Hl. 4176; U. op. 4; crogulcza Hl. 3670; ryczerz Hl. 4039; polnoczy U. op. 11; przecznicą Hl. 4176; tarcziczamy Hl. 4141; polowiczy Hl. 4186; popyelycze Hl 4135; ulycza Hl. 4022; Lapczicza Hl. 3652; Brzesnicza Hl. 3652; Garlicza Hl. 4119; Coprziwnicza Hl. 4553; Chorangwicza Hl 3550; Croczicze Hl. 3534; Bratuczicze Hl. 3709; Blogoczycze Hl. 4007; Wadowicze Hl. 4548; Nyepolomycze Hl. 4334; Banthkouicze U. op. 11; Swiradzsczy Hl. 4093; Slupowsczy Hl. 4271; Konyeczpole Hl. 3649; pomoczne Hl. 4003; Raczlawycze Hl. 3846; Vyanczlauicze, Vyączlawszki Hl. 3639; Przeczlawicze Hl. 4543; Waczlaw Hl. 4545; Grodziczki Hl. 4553; Potoczky Hl. 4407; Morawiczky Hl. 3957; Syedleczky Hl. 4039; Cunyeczky Hl. 4449; Brodeczki Hl. 4478; Garliczky Hl. 4496; Uyesczky Hl. 4522; Goreczki Hl. 4534; Drzewiczki Hl. 4534; Dubyeczko Hl. 4284; Vąchoczko Hl. 4431; Oczecz Hl. 4294; konyecz U. op. 11; Nyemecz Hl. 3464; Czyelyecz Hl. 4452; Gromyecz Hl. 3739; Ponyecz Hl. 3947; sestrzenecz Hl. 3555; proporzecz Hl. 3752 (3r.); kobylyecz Hl. 4370; Mazanyecz Hl. 4403; Golenyecz Hl. 4447; kamyenyecz Hl. 3785; Ogrodzeniecz Hl. 4075; Janowicz Hl. 4175; Pawelkowicz Hl. 3893.

d) czo I. C. XXXVIII; czudzey I. C. XXXVIII; cznotlivie I. C. XXXVIII; w ręcze I. C. XXXI, XXXIII; lascze I. C. XXXIV; moczam (mocą) I. C. XXXIII; w moczi I. C. XXXVIII; chcza (chcę) I. C. XXXIV; uszdzienycza U. c. poloviczo I. C. XXXI; voznycze U. c. kopiennycze U. c. wywraczane U. c. chlopczowy U. c. straczenim I. C. XXXIII; placzenyw, tissancza I. C. XXXI; wszechmogaczi I. C. XXXIV; ydaczego I. C. XXXIII; kanczlerz I. C. XXXIII; Sidlniczki I. C. XXXVIII; voyniczkiego I. C. XXXI; kozaczki I. C. XXXII; sandeczki U. c. nowomiesczkiego I. C. XXXIII, XXXVIII; nycz I. C. XXXVIII; slacheziez I. C. XXXVIII; Moravieez I. C. XXXVIII; tissancz I. C. XXXI; rzeczianez I. C. XXXII; vygmvyancz I. C. XXXI; obieczuiacz y slubviacz I. C. XXXIII *itp.*

γ) *przez* cs, csz, czs, czsz *oznaczany bywa dzisiejszy dźwięk* c *dość często, np. a)* csokoli Hu. 72; czso Hu. 39, 55; U. 4, 5, 20; Wanczslawa Hu. 32; Wanczslauicze Hl. 75, U. 7; Meczslaus Hl. 75; nemeczske Hu. 11; meszczskego (obok mesczkym) Hl. 119; Strzeleczski U. 51; Lubeczsca Hl. 40; Soleczska U. 19; Wanchoczsco Hl. 234. — *b)* czsosz U. 64; czszosz U. 87; Zeleszniczszka Hl. 2521; craweczską Hl. 3050; Morauiczsca Hl. 919; Wirzbiczsky Hl. 758; Chleuiczsky Hl. 2354 b. — *c)* Raczslavicze U. op. 1 (obok Raczlawycze Hl. 3846); Vyączslauicze (obok Vyanczlauicze) Hl. 3639; Przeczslawicze (obok Przeczlawycze) Hl. 3899; Braczska (obok Braczka) Hl. 3709; Potoczsky Hl. 4112; Cuneczyczsky H.. 4397; kupyeczske Hl. 3890; Czuliczsky Hl. 3679; Buczaczsky Hl. 3970, 4010; Myechouiczsky Hl. 4045; Lypniczsky Hl. 4063; Russoczsky Hl. 4065; Czarnoczsky Hl. 4357; Glamboczsky Hl. 3871; Kostrzeczsky Hl. 3834; Kamyenyeczsky Hl. 4275; Clobuczsko Hl. 4116. — *d)* novomiesczski I. C. XXXIII; Radzimiczsky I. C. XXXIII; Goleczski I. C. XXXIV Chobaczski I. C. XXXIV *itp.*

δ) *przez* ts, (ths), ds, *bywa niekiedy oznaczany dzisiejszy dźwięk* c *w wieku XV, np.* tso (co) Hl. 3003, 3247, U. 99 (2r.); Russotsky Hl. 3085, 3236; nits Hl. 3156; Przetslauicze Hl. 3466; Przedslawycze, Przedslawsky Hl. 3811 (obok Przeczslawicze, Przeczlawycze Hl. 3899); Lassothsky Hl. 3964 (obok Lassoczki Hl. 3968); Russotsky Hl. 4023 (obok Russoczsky Hl 4065); Svyradsky Hl. 3985 (obok Swiraczky Hl. 3979); Bradska (Bracka) Hl. 3784 *itp.*

Pisownia wymieniona pod γ) *i* δ) *spowodowana była względami etymologicznymi, a prawdopodobnie i fonetycznymi; bliżej będzie o tem mowa w fonologii.*

2) Dźwięk dz *wyrażano od razu prawie powszechnie przez* dz *np. a)* xandza U. 53; xandzu U. 33; na drodze Hu. 45; widzenye U. 42; grodzono Hu. 68; przirodzona Hl. 227; wẏedza (wiedzą) U. 48, 55; wyedzǫ U. 52, 54; Nadzow Hl. 261; penandze Hu. 15; penandzi U. 29, Hu. 44; penadzmi U. 4, 8; xandz U. 9. — *b)* sadzawka Hl. 3425; na smudze Hl. 1261; na drodze U. 97; sludze Hl. 3208; w possadze I. C. II 438; pyenądzy Hl. 2870; medzą Hl. 1406; za medzǫ Hl. 1420; myedzy Hl. 2972, wyedza, wyedzǫ U.

56, 59, 60, 62, 64; rodzoney Hl. 2944; zagrodzono Hl. 1921; przegrodzene Hl. 1420; penadzmi U. 67; poprzisandz Hl. 3048. — *c*) szadzavky Hl. 4227; ku drodze U. op. 9: myedze U. op. 10; myedzy Hl. 4200; myedzy myedzamÿ U. op. 9; miedzi U. op. 1, 2; Myedzikrze Hl. 4112; Myedzygorze Hl. 4229; chodza U. op. 3; przegrodzon Hl. 4492; thwyerdz Hl. 3790. — *d*) myedzy I. C. XXXI; myedzi vrodzonimi I. C. XXXIII; czudzey I. C. XXXVIII; xiadza I. C. XXXIII; pienyadze I. C. XXXI, XXXIII; pienyadzy I. C. XXXI; narodzenya I. C. XXXI; przichodza I. C. XXXI; grodzkye, grodzkich I. C. XXXI; xiandz I. C. XXXIII. *Mamy tu więc zwykle pisownią etymologiczną, dążność jednak do pisowni fonetycznej jawi się już w wieku XIV, np. w wyrazie* xandcz Hu. 47. *W wieku XVI znajdujemy*: xiancz I. C. XXXVIII; przisancz (ibid.), *itp. gdzie końcowe* -cz *oznacza fonetyczny dźwięk* c. *Takie wypadki, jak* myecze (miedze) Hl. 2745. *należy zaliczyć do zwykłych błędów pisarskich.*

4) *Dźwięk* č (cz) *oznaczano od wieku XIV prawie powszechnie przez* cz, *nd. a*) Czaczow Hl. 70, 464; Czaple Hl. 151, 302, Czechoslaw Hl. 54; czansczi (części) U. 2, 19: czinsz Hu. 48; Czirnechow Hl. 173, 298, 685; Czussow Hl. 45; Czulicze Hl. 189, 199; czloweka Hu. 56, 66; U. 34; cztirzi U. 39; czthÿr Hu. 25; Czchow Hl. 402; wczinil Hu. 7; uczinil U. 5; rzecza Hu. 56; U. 50; poczanl Hu. 7; poczanthkem Hu. 55; U. 25; sswadczǫ U. 10; swatcza Hu. 16; swatczimy Hl. 119; sswadczimi U. 8, 9. 11, 12; ranczicz Hu. 5, 42; ranczil Hu. 12, 32; obyczayem Hl. 3821; Peczenegi Hl. 167; Paczoltouicze Hl. 282; Franczek Hl. 606: Brzanczek Hl. 171; Lowczi U. 35; Tanczin Hl. 339; Corczin Hl. 582; Buczina Hu. 55; Wantrobczina Hu. 39; Jedlcza Hl. 29; Hu. 11; Clanczani Hu. 9; U. 23, Owczari Hu. 41; Osseczany Hl. 145; Zarzecze Hl. 7, 49; Cluczice Hl. 16; beczca Hl. 596; carczmi Hu. 30; karczmysko Hl. 644; policzki Hu. 43; policzkowal Hu. 44; Mieczco, Hl. 91; Wilczco Hl. 66, 177; Franczco Hl. 687, Hu. 38; Brzanczco Hu. 50; Boczca Hl. 208; Andriczka Hl. 662; Weliczca Hl. 189; Barczcow Hl. 305; Buczcowska Hl. 71; Fricz Hl. 69; wstecz Hl. 27; fstecz Hl. 75, 194, 490, 536; oczczisna Hu. 40. — *b*) czaple Hl. 2134; Czapl Hl. 3215; czasÿe (czasze) Hl. 2721; czÿnsch U. 63; czinsu U. 100; czep (peplum) I. C. II 413; czepyecz Hl. 2349; czipcze (reticuli) Hl. 2722; Czyrmna Hl 919; Czelustka Hl. 2434; czterdzesczi Hl. 3240; cztirzech Hl. 3177; poczvyory Hl. 2831; vczinil Hl. 2927; wczinyl U. 69, początkem Hl 3003; rzeczy Hl. 3069; U. 68; rzeczą Hl. 2934; rzeczisszco Hl. 2817; Bończa Hl. 1497; neczecza Hl. 1457; I. C. II 374; wilcze Hl. 2344; othczangacze Hl. 2457, 2459; korczak Hl. 2417; korczakÿ Hl. 2700; Cruczek Hl. 2340; Banczek Hl. 3401; oboÿczig I. C. II 378; clobuczek Hl. 2854; Owczary Hl. 2412; Byalaczow Hl. 2441; Thączyn Hl. 2836: Zakliczin Hl. 2555; swatczÿmÿ U. 70; rączicz Hl. 3298; ranczil Hl. 1156; U. 94; moczicz Hl. 1105; Scoczilasz Hl. 1998; podwloczancz Hl. 1512; wspanczene Hl. 1310; w karczme U. 57; obroczni Hl. 2387; rankawiczne Hl.

1230; Zarzeczni U. 98; wstecznya Hl. 1566; Miczko U. 58; Wilczcowsky Hl. 2881; Boczka Hl. 3208; Maneczka Hl. 2374; Weliczka Hl. 1908, 2429; Zayaczkow Hl 2935; wstecz Hl. 1078, 1281; Bycez Hl. 1307. — *c*) Czech Hl. 3995; Czechowa Hl. 3601; Czasthochowa Hl. 4478; Czopek Hl. 4333; czopovyego Hl. 4408; Czaple Hl. 4067; Czaya Hl. 4531; czapca Hl. 3474; Czarny Hl. 4260; Czarnkow Hl. 4486; Czuder Hl. 4428; Czurilo Hl. 4152, 4335; czworo U. op. 5; rzeczone Hl. 4200; U. op. 5; porzecze Hl. 3652; rzeczisky Hl. 4142; nyeczecza Hl. 3902; syodlarczik Hl. 4082; Korczyn Hl. 4321; Thanczin Hl. 3809; Buczina Hl. 3664; Koczek Hl. 4454; Irziczek Hl. 4146; Schyroczek Hl. 4122; Byalaczow Hl. 4227; wroczicz Hl. 4528; wraczicz Hl. 3457; Thuczne Hl. 3664; Mothyczno Hl. 4338; Granyczna Hl. 3902; Vyelyczka Hl. 4015; Mothiczka Hl. 4122; v stoczku Hl. 4112; Kuczkow Hl. 4452; Bycz Hl. 4198; Dibacz Hl. 3535; Fukacz Hl. 3947; Tłumacz Hl. 3970; Opalacz Hl. 4008; Drohobycz Hl. 4428. — *d*) czasz I. C. XXXIII; XXXIV; czego I. C. XXXI. Czeslaus I. C. XXXIV. czthcrzech I. C. XXXI. czwarthi I. C. XXXII. Czchowa I. C. XXXIII. czloviek I. C. XXXVIII. vezinyona I. C. XXXI. oczisczicz I. C. XXXI. rzeczi I C. XXXI. XXXIII. wfbieczu I. C. XXXIII; piecza I. C. XXXVIII. pyeczacz I. C. XXXIV. XXXVII. po poczaczu I. C. XXXIII. obiczay I. C. XXXIII. raczil I. C. XXXIII. liczacz I. C. XXXVII. Buczinsky I. C. XXXI. poczekal I. C. XXXIII. Zaiaczek I. C. XXXIII; yednacze I. C. XXXI. przyczinam a poczathkem I. C. XXXVIII. Zacliczina I. C. XXXIII. nasnaczone I. C. XXXVIII. przerzeczonich I. C. XXXIII. karczmi I. C. XXXIII. karczmarzovi I. C. XXXIII; yednaczmi I. C. XXXIII. viecznoszczy I. C. XXXI. rosliczny emÿ I. C. XXXII. rzecz I. C. XXXIII. *itp.*

Bardzo rzadko oznacza ten dźwięk samo c, *np. a*) cinszu Hu. 31; scepye Hl. 2264. — *b*) clobucek Hl. 2176. — *d*) cteri U. c.; *taką zaś pisownią, jak w wyrazach* cztirzi Hl. 3276, randzil (ręczył), *policzyć należy zapewne do zwykłych omyłek pisarskich.*

4) *Dźwięk* dż, *pojawiający się w ogóle nader rzadko, wyrażony bywa przez* dz, *np. a*) Widzga Hl. 50, Hu. 5; U. 40; Widzdze Hl. 497; Widzdzice Hl. 367; widzdzinv U. 40; — *b*) Viczdzicze Hl. 71 (*w tym wypadku pierwsze* dż *oznaczono przez* cz.)

Widzimy więc, że najczęściej używane znaki cz, dz, *wyrażają w zabytkach piśmiennych ziemi krakowskiej już to dźwięki* c, dz, *już to* č, dž (cz, dż). *Nadto służą te znaki, jak się niżej okaże, wielokrotnie do wyrażenia zmiękczonych* ć, dź. *Które z tych znaczeń mają w oddzielnych wypadkach znaki* cz, dz, *uczy język dzisiejszy i gramatyka porównawcza języków słowiańskich.*

V) *Płynne* (*liquidae*) r, ł, *jakoteż nosowe* n, m, *wyrażane bywają stale znakami* r, l, n, m. *Przykłady:*

1) r: *a*) Roznow Hl. 28; rola Hu. 58; w rokitne Hu. 1; Ryczina Hl. 471; brat Hu. 53; Grabe Hl. 40; prawa U. 18; krola U. 22; wrocÿla Hu. 39; Grussow Hl. 322; Crampa Hl. 66; Trambky Hl. 301; Drwal Hl. 242; krwawil Hu. 43; Gora Hl. 166; pocora Hl.

354; jarcy Hl. 330; oral Hu. 25; Jurek Hl. 699; Targ Hl. 568; perl Hl. 307; Pyorko Hl. 269; tatarky Hl. 330; dwor Hu. 52; Zator Hl. 338; Poszar Hl. 638. — *b*) rogy Hl. 2461; raný U. 75; roku U. 95; robotą Hl. 2874; rodzoney Hl. 2944; ruda Hl. 3258; Rupek Hl. 3080; ranczil U. 84; grosz U. 84; brodi Hl. 2395; grobla Hl. 804; grobki Hl. 1240; grodzil U. 99; kradli Hl. 2850; grabw Hl. 2691; prawýe U. 63; prebendarz Hl. 3236; wiprowschi Hl. 2255; sznura Hl. 2700; forą Hl. 2978; gorą Hl. 2753; oborą Hl. 1109; targv U. 61; coberce Hl. 2255; Murarka Hl. 2164; Szczyrba Hl. 2376; w dzerszenýu U. 56; thabor Hl. 1999; cywyor Hl. 2036; jassothr Hl. 1648; Pobyodr Hl. 2456. — *c*) roley Hl. 4175; rol U. op. 1; roky Hl. 3951; rozbiless Hl. 3926; Raysky Hl. 4232; Ruda Hl. 3681; Rudawa Hl. 3714; Rączka Hl. 4362; Fredro Hl. 3746; brata Hl. 4175; wrotha Hl. 4497; wrobl Hl. 4112; brodu Hl. 4112; drogy 3821; sbrogyą Hl. 3581; zrazylesz Hl. 4057; parobky Hl. 4099; gora Hl. 4112; Pyzdry Hl. 4053; Myarka Hl. 4428; Gorni Hl. 3443; Morsky Hl. 4114; czwertnya Hl 4053 — *d*) raczil I. C. XXXIII. ratussu I. C. XXXVIII. ręcze I. C. XXXI. perel sprotich I. C. XXXII. grodu I. C. XXXIII. chorobą ogarnyený I. C. XXXIII. stroni I. C XXXVIII. krom, oprawy U. c. czwarthi I. C. XXXII. targach I. C XXXIII. karczmi I. C. XXXIII; pirwey I. C. XXXIII. iarmarku I. C. XXXIV. skarbny U. c. dobr I. C. XXXIII *itp.*

2) ł: *a*) lomysz Hl. 153; lowczi U. 35; Lucow Hu. 9; Lagewniky Hl. 37; lang Hl. 322; lanký U. 3; Lancawa Hl. 578; Wlosth Hl. 71; klos Hu. 17; glowa Hu 18, Gloskouicz U. 6; Slotnyký Hl. 320; Wlodzislaw Hl. 352; slowo Hu. 42; plotu Hl. 194; dlug U. 22; Slup Hl. 261; Gluchow Hl 46; sluszebnikem U. 9; Slawossow Hl. 67; placzýl Hu. 31; Wisla Hl. 457; zaklad U. 16; Kolaczek Hl. 164; jodlowa Hl. 710; stodola U. 40; bydlo Hl. 686; Maly Hl. 156; Baly Hl. 548; woli (woły) U. 29; wolu U. 50; bylo U. 36; Chelm Hl. 129, 542; kelbasnyk Hl. 179; Omelty Hl. 30; gwaltem Hl. 637; Suchdol Hl. 65, 607; cosczol U. 38; bil U. 14; dal Hu. 7, U. 15; kazal U. 53; zastauil U. 2; wischedl U. 7. — *b*) lowyly Hl. 3210; lapa, lapka, lapcowal Hl. 2253—54; Lagoda Hl. 3277; ladunu Hl. 2870; Lanký U. 91; chlop Hl. 2428; szlobý Hl. 994; glowa Hl. 1399; zlotich Hl. 3247; wlodarzowy Hl. 2927; dlugu Hl. 1729; sluzebnika Hl. 3215; sklath Hl. 2492; skala Hl. 3266; wisla (wyszła) Hl. 2963; stolu Hl. 2972; ssylǫ U. 68; godla Hl. 2038; Micolay Hl. 2957; ucladu Hl. 2864; poslusny Hl. 3240; Galka Hl. 2496; Strzalka Hl. 3410; dolky Hl. 1639; koldrą I. C. II. 370; pandlo I. C. II 379; wlocznian I. C. II 351; zaklad I. C. II 254; dol Hl. 2189. U. 91; wizel Hl. 2547; ranil U. 66; popelnyl U. 77; gonýl I. C. II. 378; dal Hl. 3156; sslal Hl. 2969; ýanl U. 66; wsąl Hl. 2978, 3069; scąnl I. C. II 406; chowal Hl. 3234; wyanowal Hl. 3221; dobywal I. C. II 377. — *c*) loyu Hl. 3457; Loyek Hl. 4362; Lobzow Hl. 3449; lokczem Hl. 4081; lawky Hl. 3481; lazebne Hl. 3739; ląka Hl. 4015; clody Hl. 3975; slupi Hl. 4141;

Włodzisław Hl. 4208; Sglobyen Hl. 3456; Byaly Hl. 3681; Skala Hl. 3694; Pyerla Hl. 3714; Czwikla Hl. 4191; godlo Hl. 4025; stawidla Hl. 3947; Wiwloka Hl. 3456; golothy Hl. 3864; Sokolowsky Hl. 4492; Chelmck Hl. 3739; Colko Hl. 3902; nastolka Hl. 3752; Gvisdalka Hl. 4025; koczyel Hl. 4112; Raphal Hl. 4475; bral Hl. 4038; przisznal Hl. 4315; zastal Hl. 4065; sparl Hl. 3445; wyschedl Hl. 4368. — *d*) lascze I. C. XXXIV. Luczlavicz I. C XXXIII. placzenyw I. C. XXXI. zlotich (ib.); plyna I. C. XXXIII. sluszebnik I. C. XXXIII. slusznich (ib.), wlaszna (ib.), czlovick I. C. XXXVIII. slovem I. C. XXXVIII. dlugye U. c.; chlopczowy U. c.; okladem U. c.; Mikolaya I. C. XXXI. wchwaly I. C. XXXIII. polovicze I. C. XXXI. Jalowicze U. c. polozicz I. C. XXXIII. przilozil I. C. XXXVII. richlo I. C. XXXIII. przisle I. C. XXXIII, XXXIV. prziszle I C. XXXVII. gardl I. C. XXXIII. przisedl I. C. XXXIV. dzierzal I. C. XXXI. poczekal I. C. XXXIII. wszial I. C. XXXVII.

3) n: *a)* na Hl. 36, 358; nasz 119, 121; nassego Hu. 13; nam Hu. 71, U. 24; Nastka Hl. 168, Hu. 64; namyastka Hu. 61; Ulina Hl. 12; Kalina U. 24; perzina Hl. 510; Jachna Hl. 48; dana U. 28; wyano Hu. 31, grziwni Hu. 12; rany Hu. 69; wẏnẏ U. 47; panv U. 11; lanu Hu. 38; Janow Hu. 71; dano Hu. 33, nadworny Hl. 74; Pschonca Hl. 136; pan U. 35; Pabian U. 29; Baran Hu. 13; gaban U. 26; Bogun Hu. 56; Lublin U. 35; grziwen U. 22. — *b)* na Hl. 2863; U. 61; nawsse Hl. 1951; nadworny Hl. 1715, 2046; noszenye Hl. 3264; nowogrodky Hl. 2036; rany Hl. 2863; Anny Hl. 3212: prziganą Hl. 2436; wynowath Hl. 3177; dąbina Hl. 3138; dzedziną Hl 3210; wirzbynǫ Hl. 804; pnsczyną Hl. 2733; copana U. 89; weschne (wieżne) Hl. 2366; poscharna Hl. 1587; pancerz Hl. 3156; Pssonca Hl. 2602; tkanka Hl. 2036; Szelonki Hl. 2159; funthy I. C. II. 357; siň Hl. 2944; mlin Hl. 3125; baran U. 94; Dambin Hl. 2352; bamben Hl. 3211; grzywen Hl. 1941. — *c)* na Hl. 3457, 4142; nayast Hl. 3462; namot Hl. 4034; nawsye Hl. 3755; Nanayko Hl. 4030; Nawoyca Hl 3835; Nosz Hl. 4278; noga Hl. 3714; noszenye Hl. 3816; Nowogrod Hl 3521; odnowicz Hl. 4554; synowycza Hl. 3836; Snopcowsky Hl. 4260; Lany Hl. 4281; Kachna Hl. 3824; babyzna Hl. 3865; sosnek U. op. 5; stayanek U. op. 5; Pszonka Hl. 4262; Zyelonka U. op. 5; Wronin Hl. 4196; Wągrzin Hl. 3934; Okoczin Hl. 3709; gumien U. op. 6; vivolan Hl. 3590; Pabyan Hl. 3947. — *d*) nassym I. C. XXXIV. nakladi I. C. XXXI. nasnaczone I. C. XXXVIII. napissanego I. C. XXXVII. wneth I. C. XXXI. sznowacz U. c. ganek, ganky U. c. Jordana castellana I. C. XXXI; panem Janem (ib.), srebny I. C. XXXII. pilna I. C. XXXIII. voyna I. C. XXXI. kanczlerz I. C. XXXIII. ten, Jan Jordan (ibid.), viazan I. C. XXXVIII *itp.*

4) m: *a*) mam Hu. 9; Makowo Hl. 25; Marzecz U. 50; Marcin Hu. 12; Maczek Hu. 32; matka U. 23; Mogila Hl. 303; Mislonicze Hl. 17; Mruk U. 25; Mleczko U. 20; yma U. 18; vemy j swatczimy Hl. 119, 647; wemi i szwaczimi Hu. 2, 3; Omelty Hl. 419; dom

Hu. 61; w tem gystem U. 26; prawem Hu. 66; gesm przitem U 29; wem Hu. 16; — *b*) ma Hl. 3053; macz, maczerze Hl. 3262, 2944; modra Hl. 1861; mąsz Hl. 2467; mansz U. 60; marsczenecz I. C. II 408; mlin Hl. 3276; mlina U. 100; pomossy U. 78, 79; pomoczmi Hl. 3208; grziwnoma U. 80; wyemy i swyadczimi Hl. 2849; gumno Hl. 2448; semskÿ Hl. 2957; kramne I. C. II 412; dom Hl. 3215; prom Hl. 1069; wyem Hl. 2990; ogulem Hl. 2819; panem Kilianem U. 68. — *c*) mają Hl. 4219; Malinowycze Hl. 4556; Moszkwa Hl. 3521; Mydlniky Hl. 4030; Msczuj H. 4391; Mleczko Hl. 4178; Mlynny Hl. 3601; mlinarka Hl. 3850; kamyk Hl. 4224b; Smolsko Hl. 4363; smownye Hl. 4231 a; Przeyma Hl. 4090; zakladmy Hl. 4307; gumny U. op. 9; Slumnyky Hl. 3694; Gyemza Hl. 4101; Chelm Hl. 3817; ogrodem Michalowem Hl. 4200. — *d*) maya I. C. XXXIII. moczno I. C. XXXIII; Moraviecz I. C. XXXVIII.; vmorzi I. C. XXXI. smovi I. C. XXXIII. scheymv I. C. XXXIII. domv I. C. XXXVIII. drugiemv, blischemv I. C. XXXIII. Thomek I. C. XXXII. zamki U. c. ssam I. C. XXXVIII. krom U. c. szwym synem I. C. XXXIII. dobrim slowem I. C. XXXVIII. obiawiam I. C. XXXVIII. zachovam I. C. XXXVIII. *itp.*

III. Spółgłoski miękkie.

Zmiękczenie spółgłosek albo wcale się nie wyraża w naszych zabytkach, albo też do zwykłego oznaczenia spółgłosek dodawany bywa w tym celu znak, wyrażający zwykle dźwięk i, *to jest* i, y, (ÿ); *a więc:*

1) ṗ, ḃ *oznaczają się:* α) *przez* p, b, *i to nietylko jak dziś przed dźwiękiem* i, *lecz także przed wszystkimi innymi dźwiękami, które są refleksami pierw.* i, e, ī, ē. *dalej dwugłosek i samogłosek nosowych, w których skład wchodzą te dźwięki* (*starosł.* ь, є, и, ѣ, ѧ), *zwłaszcza w wieku XIV i dość często jeszcze w wieku XV np. a*) piwa Hl. 119; pili U. 29; kupil U. 29; Olpicze Hl. 228; Peprzik Hl. 286; penandze Hu. 6, 15, U. 51; Penanszek Hl. 91, 662; pǫczǫnadzese Hl. 15; kopecz Hl. 322; potr Hu. 8; Potraschowi U. 8; Potruszka U. 3; potruszczine Hu. 15; Sbignew U. 1; zabÿl Hu. 51; Bobyn Hl. 119; Beganow Hl. 139; Pobednik Hl. 148; Wirzbente Hl. 11; Grabe Hl. 40, 322; podwirzbe Hl. 68; Jastrzambecz Hl. 308; porambono Hu. 1; Dambany Hl. 125. — *b*) Pywko Hl. 2461; kupil U. 78; Hl. 1936; zathopyla Hl. 1432; birzwna Hl. 851; zabili Hl. 3215; rosbyl Hl. 3276; Dambycza Hl. 2680; przelbicza Hl. 2176; Peccary Hl. 2408; copecz Hl. 3290; coberzec Hl. 1485; coberce Hl. 2255; Pobednik Hl. 1578. — *c*) pisczely Hl. 3887; Pylzno Hl. 4422; Bycz Hl. 4198; Peschkowa Hl. 3503; Cassubecz Hl. 3539; Chroberz Hl. 4547.

d) pilna I. C. XXXIII. napirwej I. C. XXXI. odstampicz I. C. XXXIII. zapissacz I. C. XXXI. biskup I. C. XXXVIII.

Niekiedy bywa znak p *podwajany, np. a)* kuppil U. 41; oppeca Hl 163, 240, 379; *b)* oppeca Hl. 1336; przeslippe Hl. 1429.

β) *przez* py (pÿ), by (bÿ) *dość często w wieku XIV. a przeważnie w w. XV, przez* pi, bi *zaś przeważnie w wieku XVI. rozumie się, że tylko na początku i w środku wyrazów przed wszystkimi samogłoskami miękkimi prócz* i, *np. a)* pyandzessanth Hu. 52; Pyoreo Hl. 269; Pyassek Hu. 10; pÿancz Hu. 59; pÿecza U. 47; Pÿothr U. 51; w zarabyv U. 44; Grabÿe U. 1; przibÿeczaw Hu. 55, U. 25; obrambÿona Hu. 54. *b)* pyes Hl. 2341; Pyeskowa Hl. 3266; Pyechna Hl. 2521; pyecarzowa Hl. 3361; pyerli Hl. 2537; pyenądzy Hl. 2870; Pyenyąszek Hl. 1656; Pyelgrzimowice Hl. 2513; Pyotrowy Hl. 3177; Pyotrassek Hl. 2636; Pyolunowa Hl. 2788; Spyewak Hl. 3080; Nakąpye Hl. 2401; Campyel Hl. 2575; cupyą Hl. 2870; czepyecz Hl. 2349; pÿerlana Hl. 2700; opÿekadlnÿk Hl. 2357; Szczypiecz Hl. 2431; Byecz Hl. 1307; Byala Hl. 2467; Byelany Hl. 2555; Byelsky Hl. 2101; Byelaczowsky Hl. 3234; Pobyednyk Hl. 2368; sbyeszene Hl. 2634; Byodra Hl. 2679; byedrąn I. C. II. 445; Pobyodr Hl 2455; crobya Hl. 3425; Wirzbye Hl. 2654; sobye Hl. 3085; Korabyowycze Hl. 2699; Dulembyanka Hl. 3010; Dąbÿe Hl. 2759. — *c)* Pyecz Hl. 4112; Pyelsz Hl. 4447; Pyerla Hl. 3714; Pyenąnsszek Hl. 3612; Pyesczolkowycz Hl. 4101; Pyoro Hl. 3549; Pyotrkow Hl. 3684; Pyotruskowsky Hl. 4112; kupyeczske Hl. 3890; copye Hl. 3912; Czepyel Hl. 4101; szczepye Hl. 3864; Sczepyathyn Hl. 4360; Wstampyen Hl. 4351; Sąpyensky Hl. 4047; Pieniązek Hl. 4173; Popiolek Hl. 3658. — Byelsko Hl. 3478; Byelani Hl. 3453; byelisznami Hl. 3685; Byaly Hl. 3681; Byalucha Hl. 3683; Byalkowsky Hl. 3729; Byeniarz Hl. 3934; Byernatowske U. op. 5; Czeschybyessy Hl. 3970, 4010; przibyeglo Hl. 4176; przybyega U. op. 11; Zabyerzow Hl. 3936; sobyancz sobye Hl. 3899; posabyasch Hl. 3745; Sobyen Hl. 4266; Sobyesski Hl. 4550; Sglobyen Hl. 3456; Dubyeczko Hl. 4284; Jastrzambya Hl. 3919; sgaubyon Hl. 4166; przibiegla Hl. 4176; Szczubiol Hl. 4363; Jakubia Hl. 4495. — *d)* pyenyadze I C XXXI. pyeczącz I. C. XXXIV. pyotra I. C. XXXI. po polkopyw I. C. XXXVII. vatpya I. C. XXXIV. pienyadze I. C. XXXI. XXXIII. pienyaska I. C. XXXIII. piersczieni I. C. XXXII. piecza I. C. XXXVIII. piancz I. C. XXXVIII. piatek I. C. XXXIII. piotrkowa I. C. XXXIII. ssobye I. C. XXXIII. wf bieczu I. C. XXXIII. obiesicz I. C. XXXVIII.

I w tym wypadku bywa niekiedy znak p *podwajany, np. b)* Kąppye Hl. 2406; Lippye Hl. 2316.

2) k, ǵ *oznacza się*: α) *przez* k, g *nietylko przed dźwiękiem* i, *lecz i przed* e *prawie powszechnie aż do w. XVI np. a)* kyssel Hl. 514; ranky Hu. 27; kawky Hl. 64; Stadnyky Hl. 54; Socelniky Hl. 238; Zabawsky Hl. 119; lankÿ U. 3; pomoczniki Hu. 35; kelbasnyk Hl. 179; Bochenske U. 22; Popowske U. 44; zidowskego Hu.

19; poczanthkem U. 25; sluszebnikem U. 9; sginanl Hu. 11: Mogila Hl. 303; Rogi Hl 216; Peczenegi Hl. 167; druge Hu. 12; Lagewnyky Hl. 37. — *b)* lawki Hl. 1303; panthliky Hl. 3413: pomoczniky Hl. 2963; Woynarowsky U. 98; policzsky I. C. II. 132; przithky I. C. II. 405; rąbký Hl. 2655; poprangy Hl. 2036; mogilki Hl. 1240. — *c)* lawky Hl. 3481; ląky Hl. 4142; Brzoskynya Hl. 4316, 4535; Morsky Hl. 4114; zapusczyskem U. op. 11; Osowskego U. op. 10; Przegynya Hl. 3568; mogylky Hl. 3651; crongy Hl. 4459; Przeginia Hl 4214; rogi Hl. 3538; druge U. op. 5. 11; drugem U. op. 2. — *d)* grodzkich I. C. XXXI. zaiaczky I. C. XXXIII. Thaschiczkym I. C. XXXIII. drugim I. C. XXXIII. xyagi I. C. XXXI. vangerskego I. C. XXXII. *itp.*

β) *przez* ky (gy) *lub* ki (gi) *przed dźwiękiem* e *sporadycznie już od wieku XIV, powszechnie zaś niemal dopiero w wieku XVI np. a)* Woÿtkyem Hu. 69; kalawskÿe U. 9; Wolskie Hl. 449. — *b)* takye, iakye Hl. 2973. — *c)* Gyemza Hl. 4101; drugie U. op. 5. — *d)* grodzkye cracowskye I. C. XXXI. plaskie U. c. polskiey I. C. XXXIII. polskiego I. C. XXXIII. Tassiczkiego I. C. XXXI. Cracowskiego I. C. XXXIII. smigrodzkiego I. C. XXXIV. novomiesczkiego I. C. XXXVIII. Tarnowskyegó I. C. XXXI. Sidlniczkyemv I. C. XXXVIII. drugiemv I. C. XXXIII. rigiel U. c. Gyermaka U. c. dlugye I. C. XXXIV. U. c. *itp.*

3) f, ẃ *bywają oznaczane: α) przez* f, ph; v, u, w, *nietylko przed dźwiękiem* i, *lecz i przed innymi samogłoskami miękkimi prawie powszechnie w wieku XIV, rzadziej stopniowo w w. XV. np. a)* Filippo Hl. 12; Philippowi U. 20; Vithow, Withow Hl. 22. vidzene Hl 24; Wilczoui Hl. 35; Wilkowisko Hu. 55; Wir Hl. 212; widzal Hu. 8; Suinca Hl. 182; Popovicze Hl. 100; Poponicze Hl. 104; Chlenicze Hl. 112; Chlewisca Hl. 112: Pogwisdow Hl. 127; vecze Hl. 14; Verczica Hl. 12; Weworca Hl. 44; Welkanocz Hl. 66; wess Hl. 459; wedl Hu. 71; vemy j swatczimy Hl. 119; prawe vemy Hl. 121: wemy i szwaczimi Hu. 2, 3, 4, 5, 6; wemi ÿ sswadczimi U. 4; wedzan i swaczan Hu. 1; wano Hl. 477; wanzal Hu. 10; obwanzala Hu. 39; Wanczkovicze Hl. 78; Wanczslaw U. 28; Sweborovicze Hl. 41, 42; Swerzinecz Hu. 43; swanthy Hu. 12; Kuroswank U. 46, Hl. 165; Kunonecz Hl. 29; dve Hl. 525; dwe Hl. 530; U. 45; grziwen Hu. 10. U. 15. — *b)* viną Hl. 3247; vinowath U. 93; Wylczkowicze Hl. 2366; Svyncze Hl. 1730; Welgawes (obok Welga wies) Hl. 3423; Weworka U. 88; wele U. 79; Weloglow Hl. 2813; vemÿ y swatczÿmÿ U. 70, 91; przewescz Hl. 2978; dowescz, odwescz Hl. 2578; zavedlÿ Hl. 2759; Weliczka Hl. 1908; weschne Hl 2366; Sweboda Hl. 2474; wano Hl. 963; powathu Hl. 1686; Swantniki Hl. 2159; wwansala U. 60; wanzane Hl. 1584b. postawecz Hl. 2364; sinowecz Hl. 2981; ku rosprawe Hl. 1529; w stavech U. 72; grziwen Hl. 3267. — *c)* Zophia Hl. 3444; wilk Hl. 4025; vyrzba Hl. 3652; Morawicza Hl. 3957; Wadowicze Hl. 45; Welepole Hl. 3483; Swerzinecz Hl. 3470; przipouedala Hl. 3483; przipowescza Hl 3489;

Zarnowecz Hl. 3694; Curosvąnky Hl. 3570; Waneczslanicze Hl. 3602. *d*) Zaphirem I. C. XXXII. Visliczi I. C. XXXVIII. *itp.* (*tylko przed dźwiękiem* i).

β) *przez* f, ph; v, w, + y (ẏ) *lub* i, *przed wszelkimi samogłoskami miękkimi prócz* i; *znak* y (ẏ) *występuje w tej funkcyi przez cały ciąg dwu wieków, znak* i *zaś jawi się dopiero w wieku XV, a w w. XVI jest niemal powszechnym, np. a)* wyemi ẏ szwyathczimi Hu. 44; wẏemi U. 8; wyemi U. 9, 11. 12; prawye wyemi U. 21; wẏezon Hu 52; wyano Hu. 31; wyasal U. 55; Drwẏena Hu. 53; w zastawẏe Hu. 17; w zastawye U. 55; w Gorzkowye U. 45; grziwẏen U. 11. — *b*) Rytphyany, Rytphẏensky Hl. 2700; wyes Hl. 3407; wyeprza Hl. 3276; wyem Hl. 2990; wyedza U. 56; wyedzǫ U. 56, 59, 60, 64; spowyedzala Hl. 2049; Wyeloglow Hl. 2812; Wyeliczka Hl. 2429; wyeschnemu Hl. 2366; Swyerzinecz Hl. 2247; Swyeboda Hl. 2285; wyano U 67; wyanowal Hl. 3221; poczvyory Hl. 2831; Szawyasa Hl. 2095; Rythwany Hl 2825; Swyanthek Hl. 2795; wyąsal Hl. 3125; wvyązanye Hl 2826; w sastawye Hl. 3179; na ssmowye Hl. 3085; nyesprawyedliwye Hl. 2927; conwẏe Hl. 2720. grziwyen Hl. 2856, 2963. — *c*) wfye (w ufie) Hl. 4361; wyes Hl. 3599; vyesch Hl. 3937; vyencza Hl. 3783; Wyelepolsky Hl. 3669; Wyeleglowsky Hl. 4006; Vyelyczka Hl. 4015; Wyelmoza Hl. 4305; zawyodl Hl. 3573; thwyerdz Hl. 3790; przipovyeszenyu Hl. 3662; vyana Hl. 3709; Vyączlawszki Hl. 3639; Milovyecz U. op. 1; omawyayą Hl. 4293; zastawyone Hl. 3847; Morawyany Hl. 3945. — Svierziniec Hl. 4022; Swiaskowey U. op. 2. odviescz Hl. 3777; przipowieszcza Hl. 4492. — *d*) sdrovye I. C. XXXIII. panovye I. C. XXXVIII. we lvovye I. C. XXXIII. wyarą I. C. XXXIV. stavya I. C. XXXIII. viecznye I. C. XXXI. wiely I. C. XXXIV. wielkym I. C. XXXII. vieneczsza I. C. XXXI. vielmoszni I. C. XXXIV dwie I. C. XXXIV. povieszczi I. C. XXXVIII. czloviek I. C. XXXVIII. wteraeovie I. C. XXXIII. Moraviecz I. C. XXXVIII. cznotlivie I. C. XXXVIII. wfposluschenstwie I. C. XXXIII. viadomo I. C. XXXVIII. swiadek I. C. XXXII. swiathczicz I. C. XXXIV. obiaviam I. C. XXXVIII. grzivien I. C. XXXVIII. viazan I. C. XXXVII. swiathi I. C. XXXI. XXXIV *itp.*

4) ć, dź *wyrażane bywają*: α) *przez* cz (c). dz *na początku, w środku, i na końcu wyrazów w XIV i XV wieku prawie powszechnie, np.* a) Sczecina Hl. 374; Plochocin Hl. 680; Crezanciee Hl. 363; szesczidzessanth Hu. 37; Sczeczina U. 48; Ryczina Hl. 471; Bolanczin Hl. 631; Sczecoczini Hu. 49; Cossoczicze Hl. 37; placzẏl Hu. 31; szesczinaczcze Hu. 60. U. 13; nẏsczicz Hl. 323; Zabloce Hl. 301; oczecz Hu. 46 U. 2; maczerzi Hu. 31. U 23; Maczey Hl. 480; Maczek Hu. 41; Krezanczicze U. 46; chczal U. 51; koczel Hl 393; posspolicze U. 49; czosna Hl. 322; dzecza, dzeczanczego Hu. 20; kmẏecza Hu. 48; kmyeczem Hu. 69; dobicza U. 29; po dobiczu U. 37; Czwyk Hl. 167, 435; Maczco Hl. 51, 455; cztirzechnacze Hu. 57; panczinaczcze Hu. 27; chleboyeczczam Hl. 224; oczczisna

Hu. 40; samotrzecz U. 34; wzancz Hu. 48; ranczicz Hu. 42, 64; gabacz U. 35; czanscz Hu. 73. — Wlodzislaw Hl. 53; Sandzissius Hl. 21; Sandzissow Hl. 260; Dziuissius Hl. 184; Randziny Hl. 525; chodzi Hu. 27; Swadzba U. 18; Medzwedza Hl. 176; dzedzina Hl. 229; Hu. 26, U. 18; dzerszi dzedzinǫ U. 55; w dzerzenu dzedzini U. 1, Hu. 53; dzedziczi Hu. 37; dzessyancz Hu. 59; Dzerszek U. 17; Dzecanovicz Hl. 79, 106; Slodzey Hl 285; Ogrodzenecz Hl. 83; Studzonky Hl. 215; Nedzalek Hl. 79, 175; dzalo sÿa Hu. 55; Strzedz Hl. 245; Negowedz Hl. 187.

b) Marcina Hl. 3240; Scorocice Hl. 919; bracy Hl. 2712; Marczinkowicz Hl. 3262; seseczi U. 100; charczicza Hl. 954; tharczicze Hl. 2472; bogaczina Hl. 1997; Chanczini Hl. 2935; zaplaczÿcz U. 95; opusczyla U. 68; puszczynąn Hl. 2361; Sczekoczyn Hl. 951; czeczerza Hl. 2473; paczerze Hl. 2820; oczecz U 56; maczerze Hl. 2944; Braczenyecz Hl. 2779; neczecza Hl. 1457; chczal Hl. 2957; chczely U. 61; bracze Hl. 3018; Nemscze Hl. 3267; gwalcze U. 66; trzecze U. 88; odbicza Hl 3265; samotrzecza Hl. 2963; wrzecządzem Hl. 3077; othczangacze Hl. 2457; dwadzessczą Hl. 3239; czwik Hl. 2052; Czwikla Hl. 2780; czwerthna Hl. 3185; sdrzaccza Hl. 2253; zdraczcza Hl. 2479; oczcza Hl. 842; sesczdzesanth Hl. 3104, 3210; cztermanaczczoma Hl. 3212; sescz Hl. 3114; macz Hl. 3262; wybracz Hl. 2795; scazacz Hl. 2725; moczicz Hl. 1105; wiprawicz Hl 2004; wiszegacz Hl. 1191; grodzil U. 99; mlodzik Hl. 2052; Bądzin Hl. 2959; Sandzyssow Hl. 2709; syedzy U. 57; dzelnycza dzedziny Hl. 842; dodzelal dzedzinǫ U. 58; dzeszǫczynǫ Hl. 1941; dzersal U. 99; dzerszene Hl. 3125; dzeczko Hl. 2257; Dzetrzichonis U. 74; Zlodzey H. 66; colodzey Hl. 3230; ludzey Hl. 3080; na oppadzech Hl. 2753; Bądzen Hl. 2472; Grodzecz Hl. 2344; Podgrodze Hl. 2754; Dambowdzal Hl. 913; dzalu Hl. 842; dzele Hl. 1936; dzanych Hl. 2364; dzaniczka Hl. 2036; vidzal U. 79; odpowedzale Hl. 2253; Nyedzwedz Hl. 2087; Medzwedz Hl. 2895.

c) goscine Hl. 4009; Okoczin Hl. 3709; Mlodoczin Hl. 3595; Croczicze Hl. 3534; tarcziczamy Hl. 4141; czyschawy (cisawy) Hl. 4487; czelczy Hl. 4195; Czeschybyessy Hl. 4010; czoszna Hl. 3947; Oczecz Hl. 4294; nyeczecza Hl. 3902; dozivocze Hl. 3666; ku istocze Hl. 4263; czvik Hl. 3670; Czwikla Hl. 4191; czwertnya Hl. 4053; chleboyeczczamy Hl. 4307; myesczczy U. op. 10; zayancz Hl. 3755; odnowicz Hl. 4554; pokonacz Hl. 4115; Sądzimir Hl. 4391; Grodziczki Hl. 4553; Lodzynszky Hl. 4487; dzerszawcy Hl. 3836; Grudzen Hl. 4308; dzalo Hl. 3893; Dzaduschycze Hl. 4279; zapowiedzany Hl. 4529; Gwoszdz Hl. 3442.

d) miloseczi I. C. XXXVIII; w monecze I. C. XXXVII; prziÿaczelmi I. C. XXXVIII; pierscz̨eni I. C. XXXII; podstarosczego I. C. XXXIII; po poczaczu I. C. XXXIII; miloseczam I. C XXXIV; myesczcza I. C. XXXVIII; chleboieczczami I. C. XXXIII; pamyacz I. C. XXXI; pieczacz I. C. XXXVII; schescz I. C. XXXVIII; dacz I. C. XXXIII; vipusczacz I. C. XXXIV; ziczicz I. C. XXXI; iachacz I. C. XXXVIII;

gabacz I. C. XXXI; zaplaczicz I. C. XXXIII, sznowacz U. c. bodzisthe U. c. dzedzinye I. C. XXXVIII; nyedzelach I. C. XXXI; bandze I. C. XXXVIII; siedzecz I. C. XXXVIII; sandzego I. C. XXXIII; voievodzego I. C. XXXIII; ponyedzalkovego I. C. XXXVII itp

Niekiedy spotykamy zamiast dz *samo* d, np. *a*) dersza (dzierżą) Hu. 34; *b*) w dirszenyu Hl. 3239; seszdesanth Hl. 3104; *zapewne pod wpływem pisowni łacińskiej takich imion, jak* Derszeonis Hu. 39; Sandivogium Hl. 591 itp. *Do nader rzadkich wyjątków należy tu użycie znaku* ds *zamiast* dz, np. po podswiganu Hu. 4.

β) przez cz (c), dz + y (ÿ), i, *rzadko w w. XIV, częściej w XV, przed wszelkimi miękkimi samogłoskami prócz* i, np. *a*) przÿaczÿelom Hu 42; dzÿeczi Hu. 73; *b)* dwunaczczye U. 56 Koseczien Hl. 2596; Bądzyen Hl. 2475; dzial Hl. 2609; *c)* Czyelyecz Hl. 4452; zayączye Hl. 4203; Maczyula Hl. 4112; czielcze Hl. 4514; Czieschkowicze Hl. 4503; Occiecz Hl. 4234; dzyaly Hl. 4200; Grudzyen Hl. 4309; vydzyerzely Hl. 4362; Dzieviathlye Hl. 4179; Dzialyn Hl. 4363; Dzialoschicze Hl. 4545; Strzeszydziura Hl. 4408; *d*) dwanasczye I. C. XXXII. o sczasczyv I. C. XXXIV. przigiacziele I. C. XXXIII. przigiaczioli (ib.), ploczienny czy U. c. chezial I. C. XXXVIII. we zloczie I. C. XXXII. staroszczie I. C. XXXIII. dwie leczie I. C. XXXIV. dwiesczie I. C. XXXVII. wfpoviecziech I. C. XXXIII. povolnoscziam I. C. XXXVIII, dzyen I. C. XXXIV. dzyala I. C. XXXII. dzien I. C. XXXIII. dzierzal I. C. XXXI. dzierzawczą I C. XXXIII. nyedziel I. C. XXXVIII. doviedzie I. C. XXXVIII. viedzieli I. C. XXXIII. dwadziescza I. C. XXXII. uszdzienycza U. c. ludziom I. C. XXXVIII; dzialo szya I. C. XXXI *itp.*

5) ś, ź *oznaczane bywają: α) przez* s, ss, z, sz, sch, ssz, *itp. najczęściej w wieku XIV i nie rzadko w XV, np.*

a) silan Hu. 2; syla Hu. 52; Sedlecz Hl. 126; Sedlisca Hl. 144; Hu. 51; iacoswa Hu. 50; poswanthne Hl. 617; szedlisco Hu. 2; dzeszandzinan Hu. 6; Olesznicza Hl. 502; dzisz U. 49; Oleschnicza Hl. 519; szczegny Hl. 372; goszczine Hl. 4; puszczÿl Hu. 42; puszczina Hl. 30; puscina Hl. 508; cosczol U. 38; Cosczeow Hl. 162; szesczoro Hu. 10; isczinny, iscze Hl. 633; ysczinny Hu. 50; yszczyna Hl. 485; po lÿscze wiszczv U. 38; wischcza U. 48; ssilę U. 37; Osseczany Hl. 145; Hu. 45; passirzbicy Hl. 453; Zalesse Hl. 581; neossadly Hl. 265; ssmerczi U. 10; sswathczimi Hu. 70; sszwanti Hu. 12; Kozik U. 50; Kazimirz Hu 47; Zemca Hl. 77; Zelenice Hl. 396; Zelonky Hl. 2352; Jezoro Hl. 292; Cozeglowy Hl. 479; wzanl Hu. 46; wzala Hu. 48; wzanwsszi Hu. 29; Kazmirz Hu. 16; Brzesina Hl. 54; Sdzislanice U. 54; sdzercza Hl. 534; Brzessyna Hl. 92; Brzesze Hl. 606.

b) Syroslawice Hl. 2373; pasirbem U. 63; ssyłę U. 68; sschÿłę U. 76; ssą (się) Hl. 3298; ssze U. 95; sedmnadzescza Hl. 2433; sestrzenecz Hl. 1660, 3153; v sostri U. 99; szostry Hl. 2944; ssescze (siestrze) U. 95; solo Hl. 2340; sedlysko Hl. 2863; U. 80; oszadl Hl. 1651; ossadla Hl. 2642; ossedle Hl. 2803; przissodlkÿ Hl. 1373;

iesseni U. 88; jassothr Hl. 1648; nawssc, nawssa Hl. 1951; nawssu Hl. 1429; Zalesze Hl. 2190; dzesanczini Hl. 2874; poprzisandz Hl. 3048; poprzisankl Hl 1397; ssmmerczy U. 60; sswadczo U. 57, 67, isczin Hl. 969; gyszczini Hl. 2548; doszcza Hl. 2467; dwadzescza Hl. 3082; dwadzesscza Hl. 3212, 3069; gosczinnego Hl. 2927; przipowesscil Hl. 1821; kossczelniky Hl. 2354 b. Cosczelniky Hl. 2346; powrzossnyk Hl. 1816; zagrodzilesch Hl. 1663. — Brzesini Hl 2170; oszymyny Hl. 3339; Cozeglowy Hl. 2795; semský Hl. 2957; Naleszonek Hl. 2636; wzanl U. 65; wsąl Hl. 3114; wszął Hl. 3082; wssanl U. 65; yeszdzili Hl. 3215; woszniky Hl. 2720c.

c) sestrzenecz Hl. 3555; sedmydzessath Hl. 3018; sedlisko Hl. 3585; slubu Hl. 4380; Uscze Hl. 4064; ossewek Hl. 3821; sze (się) Hl. 4038; wszy (wsi) Hl. 4186; lyscha (lisia) Hl. 3858; rozbiless Hl. 3926; naycchaless Hl. 4497; zadaless Hl. 3926; podlupylesz Hl. 4222; zrazylessz Hl. 4057; lazebne Hl. 3739; kozeglowy, koszeglowy Hl. 3835; woznyky Hl. 4368; Gosdz Hl. 4141; Gwoszdze Hl. 3652.

d) przeprossicz I. C. XXXVIII; viesz, wszy (wsi) I. C. XXXI. sassek U. c. przisancz I. C. XXXVIII. swiathi I. C. XXXIV. miloscczi I. C. XXXVIII. vielmosznosczi I. C. XXXIV. dwadziesczia I. C. XXXII. sysczyl I. C. XXXIII. zemskich I. C. XXXI. voznycze U. c. *itp.*

β) *przez te same znaki* + y (ý) *lub* i *począwszy od w. XIV, coraz częściej w w. XV, aż w w. XVI staje się ta pisownia prawie powszechną, np. a*) syano U. 17; Syedliczski Hl. 4; wsýami Hu. 54; sya Hu. 12; ssya Hu. 50; ssýal Hu 25; wzýal U. 50.

b) sye Hl. 2619. U. 69; szya Hl. 3215; Syestrzeniecz Hl. 2281; Syedlecz Hl. 2446; ossyewký Hl 2361; ossyad Hl. 2511; Sieniawa Hl. 2654; Sieroslawice Hl. 2006; trzidzesiąth Hl. 3298; szýemsko Hl 2700; Zelassye Hl. 3264; wsyal Hl. 3212; Cossyeglowy Hl. 2802; Cossýe gory Hl. 3226.

c) syeny, przisyonku Hl. 4177; syedmdzeschcza Hl. 3519; Syedlecz Hl. 4039; syodlarczik Hl. 4085; nawsye Hl. 3755; Jassyen Hl. 3665; Jasyenski Hl. 4534; ossyene Hl. 3516; Ossyeczany Hl. 3984; ossyadlessy Hl. 3958; zassyadless Hl. 3926; Gonssyorek Hl. 3921; szye Hl. 4036; przeszyeka Hl. 3947; Szyedlyska Hl. 3824; karaschye Hl. 3601; Siedlieczki Hl. 4534; Zyelenicze Hl. 4030; Zyelonka U. op. 5; Zyolkow Hl. 4091; Brzezye Hl. 4342; Zielenicze Hl. 4271.

d) w czassye I. C. XXXIII. siedzenya I. C. XXXVIII. U. c. sziedzenyv I. C. XXXVIII. ossiadli I. C. XXXI. sansziady I. C. XXXVIII. po wszyaczyw, powziaczu, I. C. XXXI. ziemý I. C XXXIII. wsziancz I. C. XXXI. wszial I. C. XXXVII.

Grupa dźwięków kś *wyraża się przez* x, kx *lub* ks, *np. a*) xandz U. 9; xandza U. 53; *b*) xang Hl. 2359; kxanczu Hl. 3080; ksandzu U. 63. *c*) Xanz Hl. 4486; Xansky Hl 4117; *od drugiej zaś połowy wieku XV często przez* xy, xi *np. c*) xiązencza Hl. 4527; xyąząncza Hl. 4537. *d*) xiandz I. C. XXXIII. xiadza (ibid.), xyagi I. C. XXXI. xiancz I. C. XXXVIII.

6) ń, ḿ *oznaczane bywają: α) przez* n, m *na początku, we środku i na końcu wyrazów prawie powszechnie w w. XIV, dość często jeszcze w w. XV, a w niektórych wypadkach i później np. a)* niwa Hn. 22; pani Hn. 60; Modlnicza Hn. 60; nywa Hl. 35, 212; nygdi U. 12; panÿ U. 16; Lednycza Hl. 99; ne (nie) Hn 30; k ney Hn. 47; nestane Hl. 191, 714; nemeczske Hn. 11; Nemerza U. 9; Gneno miro Hl. 3, 12; paneÿ Hn. 45; zene (żenie = żonie) Hn. 2; Stanecz Hl. 246; Tynecz Hl. 70, 126; Odranecz Hl. 69; Koneczpole Hl. 22; przinosla Hn. 29; copane Hl. 31; coppane Hl. 451; zawolana Hl. 121; Bochna Hl. 207; U. 22; Srzenawa Hl. 422; casznan Hn. 1; kasnǫ U. 54; w dzerszenu U. 2; na zagumnu Hl. 36; popelnono U. 20; penandzi U. 29; penadzmi U. 4; panskÿ Hn. 61; Staneczik Hl. 536, 542; kon Hn. 33, 71; naton Hl. 558. — Michalow Hl. 717; w mirze U. 45; Lubomirz Hl. 673; lomysz Hl. 153; swimi dzeczmi U. 17; Mechonia Hl. 49, U. 3; Meczslaus Hl. 75; Medzwedz Hl. 57, 77; meszkym Hl. 119; meszskego Hl. 1,9; Chmelow Hl. 327; kmecze Hn. 30; Nemerze Hl. 52; zagumenna Hl. 372; racoÿmeÿ Hn. 16; rankoyma (*instrum.*) Hn. 72; Camen Hl. 588; Kamenecz Hl. 579; Kamonca Hl. 172; mast U. 1; namasthcowÿe U. 49; namasthcow U. 36; yman (imię) Hn. 2, 6.

b) vczynil Hl. 2973; Lednicy Hl. 842; Curniczi Hl. 3277; kazanim Hl. 2946; Sokolnik Hl. 3410; nywa Hl 1936; pany U. 60; kony Hl. 2844; Conyn Hl. 2575; uczÿnÿl U. 76; Jablonycza Hl. 1560; ne U. 82; Nestane Hl. 1368; Newerna Hl. 1603; w newolstwe Hl. 1978; Neczuya Hl. 973; bochnecz Hl. 3277; marsczenecz J. C. II. 408; Sestrzenecz Hl. 2877; noszene Hl 2134; wspanczene Hl. 1310; na klinech Hl. 2753; penadzmi U. 67; Stanątki Hl. 2062; na dzedzine U. 66; nyewinen Hl. 3247; popelnono U 71; zagumna Hl. 1261; na gednanu U. 94; na krzemenu Hl. 2752; gymena Hl. 1570; panǫ (panią) U. 68; posrzednǫ Hl 2181; kazna U 84; Panska Hl. 2289; kon Hl. 1292; dzen U. 61; naton Hl. 2710; Mrozon Hl. 2636; scorzen Hl. 3077; szamicza Hl. 3250; czekmistrz Hl. 2990; dobrÿmÿ U. 76; medzą Hl. 1406, 1420; Melstyn Hl. 2333; medzy U. 68; kmecz Hl. 1186; kmecza U. 96; Camenecz Hl. 1737; kamenicza Hl. 2466; polumerze Hl. 1057; Stradomey Hl. 3247; w karczme U. 57; mal Hl. 2972; U. 77. — *c)* niwa U. op. 11; nywa Hl. 4224 b. Konin Hl. 3890; Voynicz Hl. 3558; Woynycz Hl. 3868; wnygdą Hl. 4110; voznyky Hl. 4227; w gumne Hl. 3947; Zabinecz Hl. 4119; Gnasdowicze Hl. 4304; kaszną Hl. 4151; konczem U. op. 9; Gdanszco Hl. 3439; Lezansko Hl. 3456; Dąbensky Hl. 3577; stayan U. op. 1; Skorzen Hl. 3675; koszen Hl. 3805; czechmistrz Hl. 3812; Nyepolomycze Hl. 4334; gronosztajmy Hl. 3452; Nyemecz Hl. 3464; namot Hl. 4034; Strzemen Hl. 3443. — *d)* sluzebnik I. C. XXXIII. roznicza I. C. XXXVIII nyez I. C. XXXVIII. pewneyschey I. C. XXXIII. dzien I. C. XXXI. pierszczien I. C XXXII. miloszczam I. C. XXXVIII. miloszczivi I. C. XXXVIII. ochmistrza I. C. XXXIII. manovithy I C. XXXI *itp.*

Wyjątkowo tylko spotyka się czasem n *podwojone np.* anny (ani) Hl. 3247.

β) *przez* ny (ny̆), my (my̆) *już od wieku XIV, w wieku XV wzmaga się ta pisownia stopniowo, a w w. XVI staje się w pewnych wypadkach powszechną; rzadziej używano w tym wypadku oznaczenia* ni, mi, (*nawet w wieku XVI*) *np. a*) nye U. 10, Hu. 47; s nyey Hu. 36; szeny̆e U. 15; panyen U. 34; dzerszeny̆e U. 38; zagumnye Hl. 358; nagabanye U. 3; dnya Hu. 23; zazwanya U. 45; zawolanya Hu. 13; dzerszeny̆a Hu. 37; kazny̆a Hu. 45, 52; prozny̆a Hu. 59; vcziny̆ono Hu. 32; my̆ala Hu. 39; ymyal Hu. 73; U. 10; namyastka Hu. 61; ymyo (imię) Hu. 67; Igolomia Hu. 14.— *b*) nyestanye Hl. 2432; nyewinen Hl. 3247; Nyeczugya Hl. 2461; nyechowal Hl. 3234; nyeczeczą I. C. II. 374; konye Hl. 3234; bochnyecz Hl. 2771; gednanye 2972; noszenye Hl. 3264; wyswanye Hl. 2703; na dzedziny̆e U. 97; opadnye Hl. 3299; naganyon Hl. 2461; Bochnya Hl. 2379; Glownya Hl. 2294; naganyenya Hl 2726; po liczowanyu Hl. 2864; gosczynnye Hl. 1799; fristowanie Hl. 2592; Syestrzeniecz Hl. 2388. — myą Hl. 2990; myedze Hl. 2640; myedzy Hl. 2972; myeny Hl. 2957; myenil U. 99; Myedzwedz Hl. 2392; Myelstin Hl. 2695; myesarz I. C. II. 414; Myotla Hl. 3431; myodowe Hl. 2486; Stradomya Hl. 1684; myal Hl. 2849, U. 64; rakoymy̆e U. 64; myalkey Hl. 2898; strzemy̆eny̆e (2r.) Hl. 2700; namiot Hl. 2696. — *c*) Nyeschawa Hl 4500; Nyevyarow Hl. 4326; Nyemsczianka Hl. 4188; konyeczpole Hl. 3649; konyecznego U. op. 8; studnyey̆ U. op. 11; Gnyazdowycze Hl. 3840; staianye U. op. 7; noszenye Hl. 3816; przewynyenya Hl. 3615; Brodnya Hl. 4017; Drwanya Hl. 4325; gelenya Hl 4112; Ognyowicz Hl. 3568; Visznyowa Hl. 3785; glownyą Hl. 4514; staianie U. op. 1. 6, 5; Ogrodzeniecz Hl. 4075; Schafraniecz Hl. 4024; Gniadi Hl. 4220. — myedze U. op. 8, 10; myedzamy̆ U. op. 9; Myedzikrze Hl. 4112; Myedzwyadek Hl. 3973; myeczem Hl. 3104; Myechow Hl. 3694; kmyecza U. op. 6; Chmyelow Hl. 4545; Szmyerdząecza Hl. 4224 b. gymyenye Hl. 4368; yaczmyeniczisko Hl. 4176; na krzemyenyv U. op. 10; Camyen Hl. 3735; kamyenyecz Hl. 3785; Kamyonka Hl. 3956; myodowe Hl. 3774; Nyemyecz Hl. 4494; Gromyecz Hl. 3739; Myarka Hl. 4428; Pomyanow Hl. 3665; gumyenna Hl. 4112; miedzi U. op. 2; Miedzwyedz Hl. 3573; gumien U. op 6; vimierzone Hl. 4081; Igolomia Hl. 4220. — *d*) od nyego I. C. XXXI. nyedzela I. C. XXXI. mnye I. C. XXXIV. mnyeschich I. C. XXXII. ny̆nyeyschi I. C. XXXVII. panye I. C. XXXIV obopolnye I. C. XXXI. ogarnyeny̆ I. C. XXXIII. dnyow I. C. XXXIII. rosliczaynemy̆ I. C XXXII. stanye I. C. XXXIII. oplaczenye I. C. XXXIII. panyey I. C. XXXVIII. w panyech I. C. XXXVIII futrowanya U. c. przi placzenyw I C. XXXI. vinyen I. C. XXXIII. obvinyon I. C. XXXIV. pienyadze I. C. XXXIII pienyadzy I. C. XXXII. pienyaska I. C XXXIII. bliscznie I. C. XXXIII. vczinioni I. C. XXXVIII. myedzy I. C. XXXI. myecz I. C. XXXI myal I. C. XXXVIII. ziemye I C. XXXIII. nyeomyeskali I. C. XXXIII. besz

omyeskanya I. C. XXXIII. na sgeymye I. C. XXXVIII. veszmye I. C. XXXI. namyenil I. C. XXXVIII. myanovano I. C. XXXVIII. camyenieczkiego I. C. XXXI. w myasteczku I. C. XXXIV. pamyancz I. C. XXXI. pamyeczi I. C. XXXIII. na miesczach I. C. XXXIII. swiadomiey I. C. XXXVII. mianowanye I. C. XXXVIII. camieniem I. C. XXXII. *itp.*

7) l *wyrażane bywa: α) przez* l, *podobnie jak dzisiaj, np. a)* list U. 1; listoch Hu. 28; Lipnicza Hl. 336; Leweonis Hl. 74, 117; lozem (losem) Hu. 2; lata Hu. 31; lat U. 2; latoss U. 37; ludze Hu. 52; Lublin U. 35; Lubowla Hl. 54; Lgota Hl. 121; Climco Hl. 47; Topola (ibid.), Kalina Hu. 67; Jelitko Hu. 30; bẏli Hu. 31; zastrzelẏl Hu. 51; Strzelecz U. 10; Welepole Hl. 653; Czaple Hl. 702, Kobile Hl. 208; rozwalona U. 40; v krola U. 22; Wola Hl. 274; wolǫ U. 54; w rolach Hu. 4. — *b*) listu Hl. 3239; lythego Hl. 2768; Lypska Hl. 2283; Slywka Hl. 2682; Garlicza Hl. 2024; popelicze Hl. 1466, 1474; leczenstwo Hl. 1691; Sledzowicze Hl. 2539; gelen Hl. 1330; czaple Hl. 2134; Puklerz Hl. 2480; Nelepice Hl. 919; Mislechouice Hl. 919; cawalecz Hl. 2817; nalasl Hl. 3216; Pylawa Hl. 1346; cossula Hl. 3156; Bawola Hl. 1399: Szelonki Hl. 2159; Czelanthko Hl. 2238; z wolą Hl. 3215; Crol Hl. 1130; Chmyel Hl. 2783; Czapl Hl. 3215. — *c*) Lypniczsky Hl. 4063; Garlicza Hl. 4119; Ulycza Hl. 4022; Lesczinski Hl. 4534; Lathoschino Hl. 4053; Chlevicze Hl. 3745, Blady Hl. 4408; Wyelepolsky Hl. 4099; Gelen U. op. 8; polepscha Hl. 3926; wola Hl. 3601; Rola Hl. 3681; podle U. op. 9; roley Hl. 4176; Czaple Hl. 4067; slub Hl. 4038; Wrobl Hl. 4112. — *d*) listem I. C. XXXIII. blizey I. C. XXXVIII. lezaly I. C. XXXI. lepszey I. C. XXXIII. chwalebnem I. C. XXXVIII. yedlecz U. c latha I. C. XXXIII. XXXVII. slachcicz I. C. XXXVIII. slubniacz I. C. XXXIII. *itp.*

Niekiedy bywa l *podwajane, np. a*) lleczenstwo U. 10; Fallis (obok Faliss) Hl. 241. — *b*) llensky Hl. 1796; Pillawa Hl. 1660; popellicze, popelliczami Hl. 1861.

β) *przez* ly *dość często już od wieku XIV, rzadziej przez* li, *które w wieku XVI dopiero bardzo się rozpowszechnia; np, a*) lyath U. 32; dlya U. 15. — *b*) lyessye Hl. 2752; Slyedzouicze Hl. 2792; alye U. 57; polye Hl. 1936; w polyu Hl. 2796; Oppolye Hl. 2923; Cobylye Hl. 2698; Olyesznicza Hl. 2476; Cholyewa Hl. 2789; w silye Hl. 1757; palye Hl. 2649; dzelẏe Hl. 2752; lyath Hl. 3298; wolyą Hl. 2844; Wolia Hl. 2760. — *c*) lyezy Hl. 4174; U. op. 2; lyessne Hl. 3771; Lyesczyny Hl. 3824; lyethnyk Hl. 3452; volya Hl. 3875, Rolye Hl. 3681; podlye rolyey U. op. 7; podlye U. op. 9; podlya Hl. 4175; polye U. op. 10; Wyelepolye Hl. 4099; zobolye Hl. 4135; Zalyesye Hl. 4322; Podolye Hl. 4139; Pothstolye Hl. 4565; vylyeganyecz Hl. 4351; Kobylyecz Hl. 4370; liezi U. op. 1. 2. — *d*) liezecz I. C. XXXI. pliechovski I. C. XXXI. podlie I. C. XXXIII. kroliewską I. C. XXXIII. sliachethni I. C. XXXII. *itp.*

Do rzadkich wyjątków należy taka pisownia, jak w wyrazie liyvdze U. 49.

8) rz *oznaczane bywa już od wieku XIV prawie stale przez* rz, *np. a)* korzischtnǫ rzeczǫ U. 30; schurzi U. 25; Grzegorzonice Hl. 38; Brzanczco Hu. 50, Hl. 484; Srzancice Hl. 557; Srzanczicz U. 1; Verzynk Hl. 145; Turzin Hl. 4; Boturzin Hl 32; perzina Hl. 510; Starzyny Hl. 257; Zarzecze Hl. 49; Zagorze Hl. 124; Tangoborza Hl. 119, 653; Kazimirza Hl. 488; Irzandze Hl. 9; Ogorzelik Hl. 353; Margorzanczin U. 15; Wirzbno Hl. 48; gospodarzmi Hu. 37; Kleparz Hl. 411; Przelank Hl. 3; Przelanski Hl. 11; Przelay Hl. 6; przebral Hu. 18; przedal U. 19; przegroda Hl. 56, 214, 667; Przechody Hl. 356; przal se Hl. 259; przipowesczię Hl. 29; Crzisch Hl. 119, 121, krzisz U. 33; Crzistoporzicze Hl. 213; Crzywosandus Hl. 8; trzy Hu. 12; U. 3; Trzebyna Hl. 118; Strzelce Hl. 623; Czrzewlin Hu. 13. — *b)* rzeczy Hl. 3236; U. 68; Rzepka Hl. 1770; rzepysko I. C. II. 129; rzeczka Hl. 2906; Rzesicza Hl. 3277; rzączeza Hl. 3069; szurza Hl. 3215; brzoskwine Hl. 2464; ceztirzi grziwny Hl. 3276; U. 82; wyerzey I. C. II. 405; korzistnye I. C. II. 387; paczerze I. C. II. 118; Srzenawa Hl. 1711; Smogorzow Hl. 3277; Zapporze Hl. 2631; gospodarzem Hl. 1332; Wirzbka Hl. 2471; ogarz Hl. 1728; Kleparz Hl. 1807; Zachorz Hl. 1081; Bachorz Hl. 2760; Kazimirz Hl. 2853; przegroda Hl. 768; przewos I. C. II. 230; przepaska Hl. 2255; przecopacz Hl. 2972; przedawacz Hl. 2972; prząn I. C. II. 408; przythknął I. C. II. 425; Crzessowka Hl. 2495; Krzistka U. 59; Krzistoporzicze Hl. 2667; Strzemen Hl. 2505. *c)* Rzeszotary Hl. 3826; rzeczisky Hl. 4142; rzeczone Hl. 4200; porzecze Hl. 3652; Rząszka Hl. 4032; Brzeg Hl. 3579; Brzesze Hl. 3477; Brzesnicza Hl. 3652, Srzoda Hl. 4532; Grzymala Hl. 3612; korzistną Hl. 3777; proporzecz Hl. 3752; Kazimirza Hl. 3612; Starzini Hl. 3533; karzel Hl. 3818; poldworze Hl. 4112; Zathorz Hl. 4478; rycerz Hl. 4039; concerz Hl. 3752; Coprziwnicza Hl. 4553; Trzeczesch Hl. 3802; Trzemeszna Hl. 3949; krzes Hl. 4412; na krzizoch Hl. 4112; Crzistoporzicze Hl. 3473; odprzisyąglesz Hl. 3777. *d)* rzecz I. C. XXXIII. rzeczi I. C XXXI. XXXIII. na gorze I. C. XXXIII. vmorzi I. C. XXXI. przirzekam I. C. XXXVII. vrzand I. C. XXXVIII. vrzandnik I. C. XXXVIII. na virzchu I. C. XXXVIII. przodkow I. C. XXXVIII. przigiaczielc I. C. XXXIII. przisly I. C. XXXI. potrzeba I. C. XXXIII. przerzeczoni I. C. XXXIX. *itp.*

Niekiedy spotykamy oznaczenie tego dźwięku przez rzs, *np.* trzsi, trzsy U. 16, 31; Kleparzs Hl. 4035; *co łatwo da się tu wytłumaczyć względami fonetycznymi.*

Często też, zwłaszcza w w. XIV, spotyka się w naszych zabytkach sam znak r, *np. a)* Prelank Hl. 50, 51, 60, Hu. 5; Predborio (obok Przedborium) Hl. 31; pri tem U. 27; Kresz Hl. 80; Cristoporzecz Hl. 63; Crivoszand Hl. 19; Stremen Hl. 204; Branczek Hl. 236; Szranczicz Hu. 17. — *b)* Resicza (obok Rzesicza) Hl. 3277;

maczere III. 1327; swÿeropkÿ III. 2700 (obok swerzepky III 3191); Sestrenecz III. 1737. — *c*) Sroda (obok Srzoda) III 4432. *O ile oznaczenie to jest w związku z względami fonetycznymi, okaże się niżej; tu zaś można tylko wskazać pobieżnie na takie formy łacińskie, jak* Kazimiria III. 489; Clepariensis III. 1807; Zathoriensis III. 4478; *obok polskich* Kazimirza III. 488; Kleparz III. 1807; Zathorz III. 4478.

Do nader rzadkich wyjątków należą wypadki, w którychby do rz *dodawano jeszcze znak* y *lub* i *dla wyrażenia miękkości tego dźwięku, np.* Zagorzye (obok Szagorze) III. 2713.

Wreszcie zapewne do omyłek pisarskich zaliczyć należy taką pisownią, jak dzewka (drzewka) U. 20.

B.

O samogłoskach

w zabytkach językowych ziemi krakowskiej.

I. Samogłoski czyste.

e.

Pierwotne słow. e *występuje w języku polskim jako* e *lub* o, *i to zawsze w zgłoskach* *m i ę k k i c h.* *Jakkolwiek w śladach piśmiennych najstarszego języka ziemi krakowskiej zmiękczenie to nie zawsze bywa wyrażane, to jednak przyjąć należy, że w w. XIV było już ono powszechne.*

1) P r a s ł o w i a ń s k e m u e *o d p o w i a d a p o l s k i e* ^{j}e:

a) jeżeli następuje g ł o s k a lub z g ł o s k a m i ę k k a, np.

α) wyrazy, w których samogłoskę e *poprzedza jeszcze z czasów prasłow.* j, *jak*: ges (jeś, *2 sgl. praes., stsl.* ѥси) Ul. 4116; jes (*to samo*) Hl. 534; Gezs (jeż, *stsl.* ѥжь, *lit.* ežis) Ul. 1662; Gezow Ul. 2216; Jeszow Hl. 682, Jezowsky Hl. 682, 4173, 4422; Giezowski Hl. 4528; Jelitko Ul. 4781, Hl. 259, Hu. 30; Jelitow Hl. 2474; Jelczamy (*instr. pl.*) U. c. gelen, gyelen Hl. 1330; gelen U. op. 8; gelenya Hl. 4112; Gemelno Ul. 41, 205; Gemelnicza Ul. 27, 41; Gemelnyky Hl. 293; Jemyelyno Hl. 4362; Giemielino Hl. 4363; Gezoro Ul. 4945, 4961; Giezerski Hl. 4531; w iesseni U. 88; *słowa czasu teraźniejszego na* -je-, *jak*: kaczeruyesz Hl. 144; *itp.*

Spójnik jeże, jeż (*późniejsze* że, iż, *por.* izh U. 50) *jawi się w naszych zabytkach wieku XIV najczęściej bez* j, *np.* esze Hu. 1. eze U. 4, Hu. 71; ezh Hu. 28, 29; *podobnie niekiedy w w. XV.*

np. esse Hl. 2957, esz U. 58; *podczas gdy w równobrzmiącej formie zaimka* je-ż *występuje* j *całkiem wyraźnie, np.* o yesz widzenÿe bilo U. 14. *A ponieważ formy te co do swego pochodzenia są identyczne, przeto należy nam w pisowni* eże, eż, *upatrywać niejako formę przejściową od* je-że, je-ż *do późniejszego i dzisiejszego* że, iż.

W wielu wyrazach jest pierwotne j *ukryte, jak np.* szczecina Ul. 4424; Sczecina Hl. 374, U. 48; widzenye U. 42; vidzene Hl. 24; nechczenÿm U. 58; przegrodzene Hl. 1420; occziszczenye Hl. 3409; oplaczenye I. C. XXXIII. narodzenya I. C. XXXI. vrodzenÿ I. C. XXXIX. siedzenya U. c. wycdzenÿa I. C. XXXIX. (*tamże*: krom wyedzynÿa y wÿedzy) *itp.*

β) *wyrazy, w których samogłoska* e *już w dobie prasłowiańskiej zmiękczyła poprzedzającą spółgłoskę, jak np.* czepyecz Hl. 2389; Czepyel Hl. 4101; (*obok:* czipecz Ul. 1400; na czipcze Hl. 2722); Czeczotam (*acc. sgl.*) Ul. 788; Czerzow Ul. 4791; Czelustka Hl. 2434; Zelazni (żelazny) Ul. 5137; Zelaszo Hl. 656, 3435; Zelasny Hl. 94 *obok* Selasny Hl. 93; Zelaszny Hl. 3509; Zelasna Hl. 2826, 3614; Zelasco Hl. 267; Zelassye Hl. 3264; Zelislaucz Ul. 80; Zelislauice *obok* Szelislauice Hl. 706; Zelichowo Hl. 2700; zene (*dat. sgl.* żenie, *dziś* żonie) Hu. 2; szenye swey U. 15; zenÿe sweÿ I. T. XXIX, 597; — *w zgłoskach tematowych*: w dzerszenu U 2, 34; wspanczene Hl. 1310; sbyeszene Hl. 2634. — *w liczebniku sześć dźwięk* š *jest słow.-litews.* sseseczi Hu. 17; scheszczinaczcze U. 13; sescz Hl. 2856, 3114; I. C. XXXII. seszczi U. 100; schescz I. C. XXXVIII. szescz I. T. XXIX. 596.

γ) *wyrazy, w których zmiękczenie spółgłoski przed* e *dokonało się na gruncie języka polskiego, jak*: wyezon Hu. 52; roszwedze Hl. 2183; dowescz. odwescz, Hl. 2578 b. przewescz Hl. 2978, dovyescz Hl 4261; dowyedzye Hl. 4261; odviescz Hl. 3777, 4379; doviedzie I. C. XXXVIII. prziviedzeni I. C. XXXVIII. nye myeczy szye (*non te iactes*) Hl. 3841; przynyescz I. C. XXXIII. Velicanoc Ul. 1561; Veliczca Ul. 5094; Welepole Hl. 653; Welkanocz Hl. 66; wele U. 79; Wyeloglow Hl. 2812; Welepolye Hl. 2917, 3138; Welopolszky et Weloglowsky Hl. 3151; Welislaw Hl. 1729; Welga Hl. 3423: Weliczka Hl. 1908; Wyeliczka Hl. 2429; Welepole Hl. 3483; Welepolszky Hl. 3757; Welawyes Hl. 3597; Wyeloglowy Hl. 4030; Wyeleglowsky Hl. 4006; Vyelyczka Hl. 4015; Wyelmoza Hl. 4305; wyelkemy Hl. 4200; wiely I. C. XXXIV. vielmoszni I. C. XXXIV. wielkym I. C. XXXII. — wyerzey (*valvas*) I C. II. 405. swerzepe (*iumenta, stsł.* скрѣпъ, *ferus*) Hl. 320; swerzope Hl. 1432; swerzepky Hl. 3191; szverebky Hl. 3255; swÿeropkÿ Hl. 2700; (*obok* swirzepa Hl. 2895); perzina Hl. 510; Pyerzynka Hl. 4465; Pyelgrzymow Hl. 1991; Pyelgrzimowice Hl. 2513; Pyelgrzim Hl. 4113; Pyelsz (*por. stsł.* пелесъ z *pelsъ, *lit.* pałszas, Mikl. I. 10) Hl. 4447; Pyelsch Hl. 4072; popelice Hl. 1466. 1474; popellicze Hl. 1861; popyelycze Hl. 4135; papezs (*por. starosłowiańs.* papežь, *st. g. niem.* babēs) Ul. 1467; Besadek (*gen. pl.*) Ul. 2872; Byessathky

Hl. 3869 (*obok* Byassathky *tamże*), *por. stsłow.* beseda (*verbum*); koperecz (kobierzec?) Ul. 5016; Meczwecz Ul. 600; Medzvedza Ul. 2611; Medzwedz Hl. 57, 77, 181, 2895; Myedzwedz Hl. 2392; Miedzwyedz Hl. 3573; Myedzwyadek Hl. 3973; Nedzvedz Hl. 2848; v kmÿecza Hu. 48; trzÿ kmecze Hu 30; kmeczowi Hu. 72; kmecz Hl. 2946; kmecza U. 96; kmyeczye I. C. XXXIX 102, 103; czeczerza Hl. 2473; Czecorka Ul. 1374, 1491; Czeczorka Ul. 1672; Czemerz Ul. 606, 620, 1952; Czemernik Ul. 865; Czemerniki Ul. 5251; Czelecz Ul. 2823; Czelicza Ul. 3910; czelyą Hl. 2758; na czelanczinye Hl. 3275; Czelanthko Hl. 2238; Czyelyecz Hl. 4452; czielcze (*vituli*) Hl. 4514; Czelaticzsky Hl. 4178; Czyeslino Hl. 4108; czesl (cieśl) Hl. 3947; posczyelÿe (*nom. plur.*) I. T. XXIX. 590; Dzeuancicz Ul. 323, Dzeuaczin Ul. 329; Dzewacin Ul. 328; Dzeuacel Ul. 2165, 4772; Dzewànczicze Hl. 2286; Dzyewyączycze Hl. 2730; dzessyancz Hu. 59; trzidzesanth U. 13; trzidzesczi Hu. 10; dzessanczy Hl. 1729; dzeszǫczynǫ Hl. 1941; dwadzeszcza Hl. 3069; trzydzesczy Hl. 1941; sesczdesanth Hl. 3104; dzÿesÿencz I. T. XXIX. 596; szesczidzÿessanth I. T. XXIX. 596; szyebye I. C. XXXIX. 31, 34; Zema (ziemia) Ul. 526; ziemÿ I. C. XXXIII. zyemÿe I. T. XXIX. 598; Zelenik Ul. 5280, Zeloncina Ul. 4283; Zelenice Hl. 396; Zelonky Hl. 2352; Szelonki Hl. 2159; Zielenicze Hl. 4271; Rzemendzicz Ul. 545; wrzecządzem Hl. 3077; samotrzecz U. 34; poltrzecze U. 88; trzeczyem U. op. 10; trzeczi I. C. XXXII. Lelow (*często u* Hl.), Lelywa Hl. 443; Leliwa Hl. 1292. — *w przyrostkach osnownych*: Camen Hl. 588; Kamenecz Hl. 579; Camenecz Hl. 1737; kamienicza Hl. 4527; kamyenczicze Hl. 4286; camieniem I. C XXXII. w kamÿenÿczy I. C. XXXIX. 58; pierszczieni I. C. XXXII. ÿmena Hu. 20; gymena Hl. 1570; na krzemenu Hl. 2752; Strzemen Hl. 2505, 3443; na krzemyenyv U. op. 10; strzemÿenczyska et strzemÿenÿe Hl. 2700; syemena Hl. 3185; yaczmyeniczisko Hl. 4176; marsczenecz I. C. II 408; korzen Hl. 4503; maczerzi Hu. 31, 46; maczerzista Hu. 26; maczerziszny Hl. 3351 b. maczÿerzistego I. T. XXIX. 597; dzewerz (levir) I. C. V, 12; paczerze I. C. II. 118, Hl. 2820; Coscelecz Ul. 1030; Koszczelecz Ul. 1433; Kosczelnik Ul. 851; Cosczelecz Hl. 948; Cosczelniky Hl. 2346; Kosczeleczki Hl. 4534, przyaczÿelom Hu. 42; Przyaczel Hl. 4224 b. przigiacziele I. C. XXXIII. przÿÿaczelmi I. C. XXXVIII. Kadzerza Ul. 5493; Kandzerzino Hl. 448; Kurdzyel I. T. XXIX. 598; thknenye Hl. 3331; naganyenya Hl. 2726.

ε) *wyrazy, w których po samogłosce* e *następują starsze zmiękczenia spółgłosek, mianowicie* cz, ż, sz, *np.* Peczarka Hl. 678; (*obok* Poczarka Hl. 675); Wyeczorek Hl. 4085; rzeczone Hl. 4200; U. op. 5; rzeczonego U. 97; przirzeczenyv I. C. XXXIII. przerzeczenÿ I. C. XXXIX. 30; rzecziancz I. C. XXXII. pyeczącz I. C. XXXIV. pyeczączy I. C. XXXIX. 58; lezy Hl. 1936; lyezi Hl. 4175; liezi U. op. 1, 2; Lezansko Hl. 3456; liezecz I. C. XXXI. lezaly I. C. XXXI. leżączy I. C. XXXIX. 58; Rzesotko Hl. 3990; Plessowca

Hl. 69; Pyeszkowa scala (*por* Piech, Pieszek) Hl. 2200; 2513; Pyeskowa skala Hl. 3266; Peschkowa szkala Hl. 3503.

ε) *wyrazy, w których po c następują dźwięki* c, dz, *jak*: medza Ul. 1959; Hl. 212; medze Ul. 5433 uw. Hl. 831; dwa pyecza U. 47; Pecz (piec?) Hl. 251, 4112; myedze Hl. 2640; mÿedzi Hu. 54; medzÿ U. 68; myedzy myedzamÿ U. op. 9; Myedzygorze Hl. 4229; myedzy I. C. XXXI. XXXIX. I. T. XXIX. 598; poszecz (żeg-) Hl. 2970; rzecz (rek-) I. C. XXXVIII. *itp.*

γ) *wyrazy, w których po* e *następuje głoska lub zgłoska miękka dopiero pośrednio, t. j. po dźwiękach twardych np.* zavedlÿ Hl. 2759; Gedleza Ul. 130, 192; Jedliezka Ul. 4952; Jedleza Hl. 29, Hu. 11; Gyedlicza Hl. 4178; Gedleza Hl. 4220; yedlecz U. c. Yedleczky I. C. XXXIX. 112; Lednicza Ul. 4983 uw. Lednycza Hl. 99, 383; w Ledniczy Hl. 842; Lednyczka Hl. 4475; Sedlecz Hl. 126, 149; Syedlecz Hl. 2446, 4039; Sedlisca Hl. 144; sedlisko Hl. 1289, U. 80; Hl. 3585; ssescze (*dat. sgl.* siestrze, *dziś* siostrze) U. 95; Sestrecz, Sestreencz, Ul. 1815; Sestreneez Hl. 1737; Syestrzenecz Hl. 1920, 2281; sestrzenecz Hl 3555; sedmydzessath Hl. 3018; syedmdzescheza Hl. 3519; Sceglicz Ul. 4, 613; Sczeglicz Hl. 357; Sczebrzeschin Hl. 657; sczebruch Hl. 2068; szczebrzuch (*supellectilia*) Hl. 4368; Zegsulka Ul. 1900; dwa wyeprza Hl. 3276; przirzekli I. C. XXXIII. zeglarka (*wyraz obcy, por niem.* Segel) Hl. 4521; malzeneze (*dat. sgl. dziś* małżonce) I. C. XXXIX. 159; *itp.*

b) jeżeli następuje *n i e z m i ę k c z o n e* -p, -b, -w; -k, -g, -ch, *lub też zgłoska* *t w a r d a*, *zaczynająca się na jednę z tych spółgłosek. np.* Kleparz Hl. 411, 1807, 4553, Cleparsky Hl. 4116; sklep I. C. XXXIX. 58; Swyeboda Hl. 2285; Swyeborowsky Hl. 3783; plebana (*wyraz obcy*) Hl. 3215; rzekanczich U. 49; rzeką I. C. XXXIX. 34; uczekal Hl. 3413; Peccary Hl. 2408; pyecarzowa Hl. 3361; Pyekary Hl. 3912; Pyekarsky Hl. 3963; Sczeky U. 55; Seckocin Ul. 2505; Sczecocziny Hl. 349; Sczekoczyn Hl. 951; Szczekociny Hl. 3410; Sczekoczky Hl. 4490; Dzecanonicz (*z łaciny*) Ul. 449, 632, Hl. 79, 80; Dzecanonicze U. 34; Paseczka Ul. 4416; Zegotha Ul. 5029, Hl. 52; Zegsulcza, Zegsulka Hl. 496, 1900; Xegzulka Hl. 4267; Gzegzalka Hl. 3653; Pechna Ul. 170; Pyechna Hl. 2521; Petrum alias Pyechota Hl. 4279, 4300; cechy, czechy. czechmistrz, Zeglarka (*z niem.*) Hl. 3661 a, 3662, 4521; Plechowsky I. C. XXXI. Pliechowski (tamże) *itp.*

c) w *f o r m a c h* *z a i m k o w y c h*: yego U. 39, 72; iego Hu. 53; gego U. op. 7; yemv U. 25, 72; gÿemu U 97; iemu Hu. 16. *itd.*

d) na *k o ń c u* *wyrazów, np.* nye U. 10. 31, Hl. 3010; *także w złożeniach, jak* Nemerza Ul. 32; Nedoma Ul. 239; Nedzalek Ul. 839; Newrad Ul. 4818; Nestane Hl. 182, 1368; nyestanye Hl. 2432; Nyemyerza Hl. 3006; nyesprawnye Hl. 3012; Nyeglovice Hl. 3739; nyedzela I. C. XXXI. kdze Hl. 3212; gdze Hu. 35; *dalej*: krwe (*gen. sgl.*) Hl. 121, maczerze (*gen. sgl.*) U. 23, Hl. 2944; maczere Hl. 1327; Welepole (*nom. sgl.*) Hl. 653; szesnaczsse (szesnaście) U.

95; szesczinaczcze Hu. 60; panye boze (*voc. sgl.*) I. C. XXXIV. przedzewczancze (*voc. sg.*) Hl. 1536; conwÿe (*amphorae*) Hl. 2720; namasthcowÿe (*nom. pl.*) U. 49; Jaschkowye U. 22; panovie I. C. XXXVIII. klopocze (*3 sgl. praes.*) U. 18; wilyege Hl. 3299; roszwedze Hl. 2183; dowyedzye Hl. 4436; I. C. XXXVIII. virzecze I. C. XXXIII. doticze I. C. XXXIII. quittvÿe I. T. XXIX. 598; minye I. C XXXIII. popadnye I. C. XXXIII. *itp.*

2) Prasłowiańskiemu e *odpowiada polskie* 'o, *jeżeli następuje jakikolwiek dźwięk twardy (prócz wyżej wymienionych wargowych i gardłowych), lub też zgłoska twarda, zaczynająca się na jeden z tych dźwięków. Tu należą:*

α) wyrazy, w których samogłoskę o = *pierw.* e *poprzedza prasłow.* j, *np.* jodlowa Hl. 710; Yodlowniki Hl. 2135; Jodlownik Hl. 3049, 4166; Yodlovnyk Hl. 4330 — *w wielu wyrazach widzimy ślady tej* j *w modyfikacyi poprzedzającej spółgłoski, jak*: Sczodrconice (*por. stsłow.* štedrъ) Hl. 308; U. 56; Szczodrconice Hl. 412; Szczodrkovicze Hl. 4518; czorka (córka) I. T. XXIX. 598; *w przyrostku osnownym imiesłowów biernych na* -eno- *np.* placzono U. 13, 62; zesromoczon Hl. 4166; poueszczoni (*terminus concitatus*), poueszczonego Ul. 1222, 4234, 4570, 4600, 4726; przirodzon U. 73; vrodzonimi I. C. XXXIII. vrodzone I. C. XXXIX. zastawÿona U. 11; porambono Hu. 1; obrambÿona Hu. 54; rozwalona U. 40; zastawyonye (*retentae scl. piscinae*; *zmiękczenie ostatniej zgłoski jest zapewne tylko błędem pisarskim*) Hl. 3847; *itp.*

β) wyrazy, w których samogłoskę o = *pierw.* e *poprzedza spółgłoska zmiękczona już w dobie prasłow., a mianowicie* cz, ż, sz, *np.* zona (*stsłow.* žena) Hu. 16. I. T. XXIX. 590; ss szoną U. 24; zoni Hl. 3114; zonamy I. C. XXXIII. zonÿ I. C. XXXIX. 34; malszonkÿ I. C. XXXIX. 30, 127; malzonką I. C. XXXIX. 159; malzonek I. C. XXXIX. 32; Zoraw (*stsłow.* žeravljь) Hl. 4453, 4528; Zorawniki Ul. 4709; Zoranice Hl. 475. 644; Zorawnyky Hl. 3943; polsosti (*por.* sześć) Hl. 3156; Rzessothco de Rzessotary Hl. 448, 531, 549 (*stsł.* rešeto), Rzeszotary, Rzeschotary Hl. 3826; Pschonca (*stsl.* pьšeno) Hl. 236; Pssonca Hl. 2602; Pszonka Hl. 4153, 4262; Psonka Hl. 3602, 4112; Wyeczorek Hl. 4085; wczora I. C. XXXIX. 33; *w przyrostku* -eno- *imiesłowów, jak*: rzeczona (*stsł.* rečena z *rek-ena) U. op 1; przerzeczonich I. C. XXXIII. przerzeczonÿ I. C. XXXIX. 30; poszszono (*žьg-eno) Hl. 728; possona Hl. 2946; postrzizony Hl. 4276; ranczone Hu. 15; wiloszona Hl. 3297; wysluszone Hl. 2818; oswyatszon I. C. XXXIX. 104; swyatschono I. C. XXXIX. 103; polozoni I. C. XXXI.

γ) wyrazy, w których zmiękczenie spółgłoski przed samogłoską o (*pierw.* e) *jest przeważnie początku polskiego, np.* wÿozl (*stsl.* vez-lъ) Hu. 56, 66; nyosl (*stsł.* nes-lъ) Hl. 2950; przinosla Hu. 29; wnosla Hl. 3262; wyodl (*stsl.* ved-lъ) Hl. 3212; vywodl Hl. 1699; dowodl Hl. 2548; zawyodl Hl. 3067, 3573; zawyodla Hl. 3033; priziviodl I. C. XXXVIII przywyodl I. C. XXXIX. 34;

doviodl I. C. XXXVIII. Porko (piórko, por. *stsl.* pero) Ul. 2827. 4172; Pyorco Hl. 269; Pyoro Hl. 3305, 3549; Pyolunowa (por. *stsl.* pelynъ, *lit.* pelěti) Hl. 2788; Potrassius (Piotrasz, *łac.* Petrus) Ul. 29, 36; Pyotr U. 51, Hl. 3210, 4138; I. C. XXXIX. 33; pyotra I. C. XXXI. I. T. XXIX 590; potr Hu. 8; Potrasch U. 65; Potraschowi U. 8; Pÿotraszowi Hu. 64, Pyotrassek Hl. 2636; Potruszka U. 3; ku potruszczine rance Hu. 15; Potrko Ul. 25, 110; Potrouicz Ul. 616; Potrowske Hl. 449; Potrcow Hl. 449; Pyotrkow Hl. 3684; piotrkowa I. C XXXIII. Potrconicz Ul. 135, 278; Potrconicze Hl. 182; Pyotrkowicze Hl. 2701; Pyotrkowsky Hl. 3814; Pyotruskowsky Hl. 4112; Byodra (*stsl.* bedro, femur) Hl. 2679; Pobyodr Hl. 2456; Cmotek (*por.* kmieć *stsl.* kъmetъ) Ul. 4597; namiot (*por. stsl.* metą) Hl. 2695; namot Hl. 4034; Myotla Hl. 3431; myodowe (*por. stsl.* medъ) Hl. 2486, 3774; czosna Hl. 322, acias de czesl *albo* czoszna Hl. 3937; (ciosna, *por. stsl.* tesati cieśla); Oczosna Hl. 375; czotheze (*por. stsl.* teta) U. 21; sostri (*stsl.* sestra) U. 99, Hl. 2944; szostry Hl. 2944; szyostri I. C. XXXIX. 30; prẑissodlky (*por. stsl.* sedlo) Hl. 565, 1373, 2518; solo (siolo *stsl.* selo) Hl. 2340; Zyolkow (*stsl.* zelo) Hl 4091; Podlodow (*por. stsl.* ledъ) Hl. 4430 *itp.*

W zgłoskach osnownych: Camonca (*stsl.* kamen-) Ul. 5124, Hl. 419; Kamonca Hl. 172; Kamyenka Hl. 3956; Zelonky Hl. 2352; Szelonki Hl. 2159; Zyelonka U. op. 5; coczcol Ul. 5413 uw. cosczol Hl. 567, U. 38; cosczola Hl. 1900; przigiaczioli I. C. XXXIII. przÿyaczyol I. C. XXXIX. 58; przyacziol I. T. XXIX. 598; kosczjolow I. C. XXXIII. Szczubiol Hl. 4363; Grządzyolek Hl. 4112; Popiolek Hl. 3658; poczvyory Hl. 2831; Gezoro Hl. 4961; Jezoro Hl. 292; Veworka (*por. stsl.* vêverica) Ul. 5063; Weworca Hl. 44, U. 88; Czecorka (*pór. rus.* tetera), Czeczorka Ul. 1374, 1491, 1672; *imiesłowy na* -eno- *i pochodne, jak*: wÿezon Hu. 52; vezinyono Hu. 32; zathknony Hl. 3149; naganyon Hl. 2461; przithknyon I. C. II. 283; popelnono U. 71; obwynyon Hl 3342; wswyedzon Hl. 4026; obvinyon I. C. XXXIV. zamknyon I. C. XXXIX. 58; pocziagnÿon I. T. XXIX. 598; vezinyona I. C. XXXI. wydzyelono I. C. XXXIX. 102; priviedzoni I. C. XXXVIII. Naleszonek Hl. 2636; Okradzonow Hl. 3664 *itp.*

3) *Wyjątki od prawa głosowego, rozwiniętego w dwu punktach powyższych, są po największej części tylko pozorne i dadzą się łatwo wytłumaczyć. Tak np. prasłow.* e *pozostało niezmienione w całym praesens słowa* jes-mь, *jakkolwiek zamiast* jest *(por.* yest Hl. 121, U. 22.) *oczekiwalibyśmy może formy* *jost, *por. 2.) Tej formy jednak ani w w. XIV ani teraz nawet nie mamy, a wytłumaczyć to da się tylko w ten sposób, że w czasie, kiedy prasłow.* e *przechodziło w języku polskim w* o *przed pewnymi zgłoskami twardymi, słowo* jest *nie kończyło się tak twardo, jak dziś, lecz miękko; brzmiało więc zapewne* jest', *prasłow.* jes-tь. *Później zapewne to* -t' *końcowe stwardniało w* -t, *podobnie jak w starosl.*

często obok -тъ *znajdujemy* -ть; *ślad zaś pierw. miękkiej zgłoski końcowej w* jest *została w samogłosce* e. *A ponieważ w wieku XIV bez wątpienia mówiono już jak dziś* jest, *przeto sądzić należy, że proces przejścia pierw.* e *w* o *przed pewnymi głoskami i zgłoskami twardymi był już wtedy skończony, słowa więc* jest *objąć już nie mógł. Jeżeli zresztą proces ten trwał wówczas jeszcze w ziemi krakowskiej, to słowo* jest *mogło mu się łatwo oprzeć już przez samo poczucie wspólności z innymi formami, jak 2. l. poj.* jeś, *l. mn.* jeście, *w których miękkość końcowych zgłosek pozostała bez zmiany.*

Co się tyczy 1. l. poj. gesm U. 29; yesm U. 47; bil esm Hn. 7; *itp. trudno z pisowni naszych zabytków stanowczo orzec, czy mówiono* jeśm, *czy* jesm. *Dzisiejszy język też nic nie orzeka, bo formę tę zastąpiliśmy nowotworem* jest-em. *Podobnie nie możemy stanowczo powiedzieć, czy w 1. l. mn. mówiono* jesmy, *czy* jeśmy (*por* yesmi U. 43), *jakkolwiek za drugą formą przemawia dzisiejsze* jesteśmy, byli-śmy *itp. Forma ta jednak nie byłaby pierwotną, bo twarda zgłoska* -my *nie wymaga zmiękczenia poprzedzającej spółgłoski, dałaby się więc tylko objaśnić przez upodobnienie do formy 2. l. mn.* jeś-će. *Ponieważ jednak i 1. l. poj. zwykle w takich razach ważną gra rolę, przeto sądzić należy, że zmiana pierw.* jesmy *w* jeśmy *odbywała się także pod wpływem formy* jeśm, *w której był jeszcze ślad końcowej zgłoski miękkiej* -мь. *Ślad ten był nawet podwójny, raz w zmiękczeniu spółgłoski* s, *powtóre w zachowaniu samogłoski rdzennej* e, *która pozostała również w 1. os. l. mn. (podług prawideł głosowych bowiem języka polskiego oczekiwalibyśmy prędzej lub później formy* *josmy). *I w wieku XV. pismo naszych zabytków nie rozwiewa jeszcze wątpliwości co do brzmienia form 1. l. p i 1. l. mn. praes. (por.* yesm U. 65; isz esme U. 92); *to tylko pewna, że w dźwięku* e *całej l. poj. i 2. l. mn. mamy ślad pierw. końcówek osobowych, kończących się na samogłoski miękkie* -i, -e, *formę zaś 1. l. mn. przyjąć należy za twór, który pod wpływem tych form upodobnił im się o tyle, że zmiękczył spółgłoskę* s *a wskutek tego oparł się także prawidłu głosowemu, wymagającemu zmiany* e *w* o.

Wyraz jeden [1]) *zachował w swym* e *pierwszej zgłoski aż do dziś ślad następującej niegdyś zgłoski miękkiej, por. stsł.* jединъ, psałt. flor. iedzinak 24, 17; Bibl. gedzyni 25 b. *itp. Widocznie jednak w czasach, kiedyśmy jeszcze mówili* jed'in (*nie* jedzin) *pod wpływem wyrazów, jak* ten (тъ-нъ), jen (jь-нъ) *powstała też forma równorzędna* jeden, *która przez silne poczucie wspólności z później-*

---

[1]) Por. yednan (acc. s. f) Hn. 6; geden U. 63; ieden Hl. 4142; yedno I. C. XXXI. iednal U. 27; yednanye Hn. 42; gednanye Hl, 2972; gednani Hl. 4143; yednak I. C. XXXI. yednacze I. C. XXXIX. yednaczky I. C. XXXIX. 32; jenostaynim Hl. 2709, itp.

szą formą jedzin *oparła się powszechnemu prawu głosowemu, wymagającemu przejścia* e *w* o.

Wyraz: syedmnadzeszcza Hl. 3414; sedmnadzescza Hl. 2433, *podobnie jak dzisiejszy*: siedm, siedemnaście, siedemdziesiąt, *itp. zachował swe* e *jako ślad, że następna zgłoska była kiedyś miękką, por. stsł.* sedmь, *nasz gen.* siedmi, *dziś* siedmiu.

W wyrazie: trzechdzesstow U. 11, *zachował się dźwięk* e *zapewne pod wpływem form, jak*: trzydzieści, dwadzieścia itp. *Można zresztą przypuszczać, że formy skrócone tego rodzaju, jak wymienione* trzechdzesstow *powstały dopiero wtedy, kiedy cały proces przejścia* e *w* o *był już skończony.*

Wyrazy: Zemka Ul. 2080 (Zemca Hl. 77); semskego Hl. 2957; szÿemsko Hl. 2700; zyemsky I. C. XXXIX. 32; I. T. XXIX. 597; szyemskÿ I. C. XXXIX. 127, *wskazują, że* m *było niegdyś miękkie; wyrazy te więc utworzone są zapomocą suff.* -ьka, -ьskъ. *W podobny sposób wytłumaczyćby można wyraz* pÿernÿ I. T. XXIX. 597 (*por.* pierze, *stslow.* pero, pióro); *znak* r *oznaczałby więc* ŕ *lub* ř, *albo też* r *pochodzenia późniejszego.*

Sporadyczne formy: wedl, Hu. 71; wiwyeszl Hl. 3422, *itp. spotykane i dziś jeszcze w wielu gwarach ludowych, obok* wiódł, wiózł *itp.* (*por. wyżej 2* γ) *świadczą, że prawo fonetyczne języka polskiego nie mogło tu zupełnie przeniknąć przez wpływ zapewne form takich, jak* wiedli, wieźli, wieść *itp. Podobnie należy sobie objaśnić formy, jak*: przywiedzieny, położeny, *spotykane sporadycznie jeszcze i w w. XVI; por.* ktore (jednanie) polozene yest I. C. XXXIX. 34; przïwiedzeni (urząd) I. C. XXXVIII. *Wyjątkiem tego rodzaju jest także* byedrąn (*femur*) I. C. II 445; *por. stsł.* bedro, *dziś* biodro, *loc.* w biodrze, *zamiast* w biedrze.

Formy: jedla (jedła, abies) Hl. 2691; Gedlka U. 343, 1715; Jedlowniky Hl. 2397, *obok* jodla *i poch.* (*por. wyżej 2*α) *świadczą również, że prawo głosowe zmieniające* e *w* o *dość długo trafiało na opór wskutek poczucia wspólności tych form z formami*: Jedlcza Jedliczka, itp. (*por. wyżej 1* ζ.) *W podobnym stosunku zdaje się być* Lednow Hl. 223. do Lednica, Ledniczka itp. *Wątpię, czy wyraz* Jełowice (*por.* Gełouicz Ul. 1573; Jelouicze Hl. 133; Jelouicz Hu. 65; Gełouicze Hl. 2856; Gelowsky ibid.) *jest w związku etymolog. z wyrazem* jedla (jodła), *w polskim bowiem języku dźwięk* d *przed* ł *nie wypada; jeśliby zaś ta nazwa była w związku ze starosł.* jelovo (*obok* olovo), *w co również wątpię, to dźwięk* e *byłby tu wcale nie na miejscu. Prawdopodobnie więc jest tu* e *innego pochodzenia.*

Wyraz obcy Petrus *podpadał również prawu głosowemu języka polskiego, jak to widzieliśmy pod 2* γ); *obok form prawidłowych jednak znajdujemy też takie, jak* Petraszcam Hu. 15; Petruschcam Hl. 512; *w których* e *pozostaje bez zmiany* (*por. vocat. loc. sgl.* Pietrze). *Dzisiejszy nasz wyraz* pietruszka *został zapewne przyswojony dopiero w tych czasach, kiedy proces przejścia* e *w* o *już*

był skończony. To samo tyczy się pewnie wyrazu obcego perła, *który w staropols. o tyle tylko podpadał prawom fonetycznym naszego języka, że samogłoska* e *zmiękczała zwykle poprzedzającą spółgłoskę, podobnie jak pierw. słow.* e, *por.* pyerli (pierły) Hl. 2537; Pyerla Hl. 3714 (*obok* perel Hl. 2700); *forma* pyerlana Hl. 2700, *odpowiada zupełnie prawom głosowym języka polskiego. zamiast* perła *zaś lub* pierła *oczekiwalibyśmy raczej* *piorła.

Wyraz Biernat (*por.* Byernatowske U. op. 5) *jako obcy* (Bernardus) *nie podpadł również zupełnie prawom fonet. języka polskiego; spodziewalibyśmy się bowiem* *Biornat; *por.* Petrus: Piotr, *podobnie* Wyerthel Hl. 3504 (*niem. Viertel.*)

Jeżeli Oczesanky Hl. 502, 919; Ozeschanky Hl. 2760; Oczesąky Hl. 4315, *mamy czytać* Ociesanki (por. Oczyessanki Hl. 4547), *to dźwięk* e *byłby tu również nie na swoim miejscu, por.* ciosna *wyżej pod 2 b.) Nie inaczej by było, gdybyśmy wyraz ten czytali* Oczesanki; *bo i w słowie* czesać *(por. stsł.* česati) *widzimy, że formy:* czeszesz, czesze, *itd. stanęły prawu fonetycznemu na przeszkodzie.*

Jeżeli wyraz Gniemssa Ul. 570, 572, *jest identyczny z dzisiejszym* giemza, *to nie dziw, że nie podlega prawu głosowemu języka polskiego; jestto bowiem wyraz obcy, przyswojony dopiero wtedy, kiedy działanie owego prawa już nie istniało.*

Wyraz Zieloneczyna (*por.* Vola Zeloncina Ul. 4283), *jako utworzony od* Zielonka *(por. wyżej 2 γ), zachowuje swe* o, *jakkolwiek wzgląd fonetyczny wymagałby w tym wypadku pierwotnego* e, *por.* małżonka, małżence (*pod 1 ζ).*

Co do wyrazu Poezarka Ul. 675. *sądzę, że w* o *mamy tylko zwykłą omyłkę pisarską, por.* Peczarka (pieczarka) Ul. 678; *fonetycznie bowiem nie dałoby się tu* o *usprawiedliwić w żaden sposób.*

Obok formy prawidłowej żenie (*dat. sgl. por. 1* β) *mamy w wieku XVI* żonie *(por.* zonye I T. XXIX. 590) *przez upodobnienie do innych form tego wyrazu, jak* żona, żony *itd. gdzie* o *jest wcale na miejscu (por. wyżej 2* β).

Obok je-, jo- *(por. wyżej 1α, 2α) znajdujemy niekiedy na początku wyrazów* ja, *mianowicie w wyrazach:* Jazorow Ul. 512; jassothr Hl. 1648. (*por.* Jezioro, Jezierski, 1 *a.* α). *Jeśli tak rzeczywiście mówiono sporadycznie w ziemi krakowskiej, to trudnoby sobie wytłumaczyć stosunek tych form polskich z jednej strony do stsłow.* jezero, jesetrъ, *z drugiej zaś do ruskich:* ozero, osetr. *Brzmienie rosyjskie takiego wyrazu* осётр (aśótr) *nie wiele się różni od zacytowanego wyżej* jasiotr, *a mimowolnie przychodzi nam także na myśl język litewski, w którym słow.* o *zawsze odpowiada dźwięk* a; *formy jednak nasze bez wątpienia żadnego nie mają związku z analogicznymi zjawiskami w owych językach. Tu też wymienić należy formy:* Alzboczinu (Elisabeth) U. 90; Halena (kilka razy) Hl. 4038; Byassathky (*obok* Byessathky, *por. wyżej 1 a.* γ)

Hl. 3869. *Być może, że na sporadyczne przekształcenia tych form wpływała niekiedy etymologia ludowa.*

Samogłoska e, *a względnie cała początkowa zgłoska* je- *ginie niekiedy w formach* jeśm, *np.* a nysm ya wsyǫla U. 17; kandism jechal U. 36; jaco smi bili U. 29. *Najstarsza odmiana tego słowa byłaby w szacie polskiej następująca:*

L. poj. 1. jesm, L. mn. 1. smy
2. jeś, 2. śce
3. jest', 3. sąt'

Na podstawie porównania rozmaitych języków indoeurop. należałoby dość podobny schemat postawić dla pierwotnej odmiany tego słowa w języku naszych indoeurop. praojców. Zgłoska (j)e- *zginęłaby już w tak odległej starożytności w l. mnogiej, a to wskutek przejścia pierwotnego akcentu na końcówkę. W starosł. jednak a może i w prasłow. języku zjawiło się znowu* je- *w 1 i 2 l mn. zapewne przez upodobnienie do l. pojed. Dopiero w rozwoju oddzielnych języków słow. pojawiły się w pewnych razach znowu krótsze formy, które z l. mn. rozszerzyły się i na l. poj. jak to widzimy na przytoczonych przykładach 1 l. poj.* -sm.

Zresztą ginie e *niekiedy w przyrostkach osnowuych pewnych imion, jak* Woyuanouicz Ul. 480, *obok* Voyeuanouicz Ul. 4, 604; Woÿewanouicz Hu. 61.

4) Pierwotna g r u p a tert *występuje w języku polskim jako* třet *a względnie* třet (*znak* t *oznacza w tej formulce jakąkolwiek spółgłoskę). Jak wiadomo, to samo zjawisko mamy w serbo-łużyckim, podczas gdy w czeskim i w językach połudn. słow. jest* trēt, *w ruskich zaś* teret. *Że polskie* třet *różni się od czeskiego* třet (*np.* brzeg, břeh), *czyli że w polsko-łużyckich formach* třet *jest tylko* p r z e s t a w k a *pierwotnego* tert, *podczas gdy w czeskich formach i połudn. słow. prócz tej przestawki jest jeszcze* w z d ł u ż e n i e *samogłoski* e, *dowodzą nam formy* p o l s k i e, *w których* e *grupy* třet *tym samym podlega prawom głosowym co każde zwykłe pierw.* e. *To samo tyczy się pierwotnej grupy* telt. *A więc:*

a) Grupa tře- *występuje jako* tře-:

α) jeżeli następuje g ł o s k a *lub* z g ł o s k a m i ę k k a *np.* Brzeze (Brzezie, *por. stsł.* brěza, *rus.* bereza) Ul. 4710; Brzezina Ul. 617; Breszina Ul. 607; Brzesze Hl. 606. 708; Brzeze Hl. 3256; Brzezye Hl 4342; Brzesina Hl. 54; Brzessyna Hl. 92; Brzesini Hl. 2170; Brzezinka Hl. 4150; Brzesnicza Hl. 3652; Brzeszcze (Brzeście *por. rus.* berestъ) Hl. 3998; Brzesczie Hl. 4567; Szrzenaua (Śrzeniawa, *por. stsł.* srěnъ, *rus.* serenъ) Ul. 707; Srenawa Ul. 9; Srzenawa Hl. 388; Szrenawa Hl. 369; trzesna (trześnia, *por. stsł.* črěšnja, *rus.* čerešńa) Hl. 316; thrzesznicze Hl. 2753; Trzeczesch (Trzeciesz, *por. stsł.* črětъ, *rus.* čeret) Hl. 3802; Trzeceszky Hl. 3708; Strzemen Hl. 192; Stremen Hl. 204; Strzedz Hl. 245; Strzedzonem (*acc. sgl.*) Hl. 627; Sledzowicze Hl. 2539, 3582; Slyedzyowyeze Hl. 4450; Trzebyna (Trzebinia, *por. stsł.* trěbiti, *rus.* terebiti) Hl. 118; Trze-

benicze Hl. 2987; Trzebinsky in Trzebenicza Hl. 3615; mlecz (mollere) Hl. 2408; Mleczko (*stsł.* mlěko) Ul. 1482, Hl. 440; Mlecko, Mlecco Ul. 3255, 2681; na przeczowkach (*por. rus.* perek-) Hl. 4174; przecznicza̜ Hl. 4176; nye przeca̜ szia (*non nocet*) Hl. 2250; Strzeszydziura (*stsł.* strěga̜, *ros* steregŭ) Hl. 4408; Wrzeszczak Hl. 3222.

Głoska lub zgłoska miękka może być przedzielona od e *jakąkolwiek spółgłoską t w a r d ą, np.* Trzewlin, Czrzewlin (por. *stsł.* črěvo, *rus.* čerevo) Ul. 5114, 5131, Hl. 528, 367, 1194, Hu. 13; Trzebnyow Hl. 4324; posrzednφ (*por. stsł.* srěd-, *rus.* sered-) Hl. 2181; sredna Hl. 2759; otrzednφ (*unus post alium, por. stsł.* črěda, *rus.* čereda, *pols.* trzoda) Hl. 1882.

β) *jeżeli następuje zgłoska t w a r d a, zaczynająca się na spółgłoskę w a r g o w ą lub g a r d ł o w ą, np.* dzewka (drzewka, *stsł.* drěvo) U. 20; brzeg (*stsł.* brěgъ, *ros.* bereg) Hl. 3579, 4384; Trzemeszna (*por. stsł.* trěmъ, *rus.* terem) Hl. 3949; potrzeba I. C. XXXIII. I T. XXIX. 596; *itp.*

γ) *w wyrazach* prze *i* przed, *tak samodzielnie stojących jak i w złożeniach, np.* Przessek Ul. 722; przeszyeka Hl. 3947; Przechodi Ul. 5488, Hl. 498; Pregina Ul. 1754; Przegyna Hl. 651, 3568; Prelancz Ul. 402; Prelank, Przelank Hl. 3, 60, 61; Premaczan Ul. 2538; pregroda Ul. 332, 1503, 4040, 4431, 4967, Hl. 214 667; przepusczacz Hl. 2972; przedal I. T. XXIX. 598; przepadnye I. C. XXXIX. 159; przestacz I. C. XXXIX. 31; przerzeczonÿ I. T. XXIX. 596; przed Hl. 4057; Przedborius Hl. XXXI. Preczslaucz (*před-slavitjь) Ul. 27; *podobnie w pochodnych, jeżeli następuje zgłoska miękka, np.* przednyego Hl. 3751; vprzedzila I. C. XXXIII. *itp.*

b) *Grupa* tře- *występuje jako* třo-, *jeżeli następuje zgłoska t w a r d a, zaczynająca się od jakiejkolwiek spółgłoski wyjąwszy wargowe i gardłowe, np.* Brzosowa (*por.* Brzezie *pod a.* α) Hl. 624; Brzozowka Hl. 2371; Brzozouicze Hl. 3665; brzost (*por.* Brzeście *wyżej pod a,* α) Hl. 3652; Brostecz, Ul. 3584; Brzosztek Hl. 3150; Brzostoua Ul. 918; Brostoua Ul. 6; Brzostkowa Ul. 884; brzoskwine Hl. 2464 (z brzoskinie = *břeskyn-, *berskyn- *z łać.* persica, *por. niem.* Pfirsiche); Brzoskynya (*obok* Broskynya) Hl. 4316; Brzosskynya Hl. 4535; *nawet* Wrzoskynya (Wroskynya) Hl. 4336, 4338, *zapewne przez upodobnienie do wyrazu* wrzos, *por.* Wrzosowska (*stsł.* vrěsъ, *rus.* veresъ), Wrzoschowycze Hl. 4486; Wrzosowskÿeÿ I. T. XXIX. 597; Czrzonow Ul. 5246; Trzonow (*por. rus,* čeren) Hl. 2548; Srzoda (*obok* Sroda) Hl. 4532; sroda̜ I. C. XXXIX. 118; wpposrodku I. C. XXXVIII. na przod Hu. 7; na przvodi U. 5; przodkow I. C. XXXVIII. *itp.*

c) *W y j ą t k i od tego prawa głosowego są w naszych zabytkach bardzo nieliczne. I tak mamy np. obok prawidłowego* Brzozowice *formy* Brzezek Hl. 3665, Brzezowecz Hl. 3709, *w których prawo fonetyczne swego działania jeszcze nie wywarło* (*zapewne pod wpływem form* Brzezie, Brzezina *itp. por. wyżej a.* α). *Tak samo należałoby objaśnić wyraz* przed (*por. wyżej a.* γ) *w poró-*

wnaniu z formami naprzód, naprzó ly, *wymienionymi pod b). Odwrotnie w wyrazach*: Crzop (*stsl.* črěpъ, *rus.* čerep) Hl. 3657, powrzossnyk Hl. 1816 *spodziewalibyśmy się podług a. β.) z.) samogłoski* e.

O.

Pierw. słow. o *występuje w języku polskim jako* o, *które w pewnych razach bywa pochylane ku* ó (*t. j.* u.) *Że i w języku ziemi krakowskiej musiało już być w w. XIV* ó *pochylone, zdaje się być rzeczą pewną; prawdopodobnie jednak nie było ono jeszcze tak powszechne i tak wielce zbliżające się swym dźwiękiem do* u, *jak w późniejszym i dzisiejszym języku. Wyraźne bowiem jego ślady, jak to się później okaże, są w naszych zabytkach bardzo rzadkie.*

Co do natury naszej pierwotnej samogłoski o *nastręczają nam się uwagi następujące:*

1) Samogłoska o *jest w wielu wyrazach w pewnym stosunku do samogłoski* e, *i to niejako wyższym jego stopniem, np.*

bobr-, *por.* Bobrek Ul. 5484, Hl. 3746; bobrow Hl. 3069; Bobrowniky Hl. 3746; *rus.* bobr: *litews.* bebrùs.

bor-, *por.* po-boru Ul. 1139; Poboronicz Ul. 11; Sborcin Ul. 94; Sborow Hl. 170; Sborowsky Hl. 4019; Poborowska Hl. 4117: *stsł.* beretъ (bierze, biorę).

brod-, *por.* swine brodi Hl. 2395; Chroszczebrod Hl. 2995; v brodu = penes vadum Hl. 4112; Brodnya Hl. 4017; Brodeczki Hl. 4476; Brodla (?) Ul. 624 : *stsł.* bredą, *lit.* bredù (vado, transeo).

chod-, *por.* Chodow Hl. 73, 191; przechod Hu. 16; Przechody Hl. 356; Prechodi Hu. 6; chodzi Hu. 27; obchodzil Hl. 119; wichodzila U. 32; ʒachocʒcʒa (evictor) I. C. V. 12; ʒachocʒą (evictore I. C. II. 412; dochodzil Hl. 3372; chodza U. op. 3; dochodow I. C. XXXI. dochodzicz I. C. XXXIII. chodzyly I. C. XXXIX. 112; przichodza I. C. XXXI.: szedl (šьd- z šed-, *ched-).

dzwono Hl. 3335 : *stsł.* zvьněti (*zven-, *por.* dźwięk).

god-, *por.* godne Ul. 548; godzynya Hl. 2475; sgoda I. C. XXXI. vgoda I. T. XXIX. 598 : *stsł.* žьdati (*ged-).

gon-, *por. l. mn.* zagoni Ul. 4552; nigoni Ul. 620; wygon Hl. 149, 244; zagony Hl. 681, 785; przegon Hl. 804; wigon Hl. 3371; gonÿl (fugavit) I. C. II. 378; Pogonya Hl. 3193; goncza U. c. Gonow? Ul. 949 : *praes.* żenię (*stsł.* żeną, *gen-, *inf.* gъnati, gnać).

grob-, *por.* grobki Hl. 1240 : *stsł.* grebą (grzebię).

grom-, *por.* Gromek Hl. 2636; gromnicze I. C. XXXVII : grъměti (grzmieć, *grem-).

klop-, *por.* Clopot Ul. 3630 : *stsl.* po-klepъ (calumnia; stind. krpatē *odpowiadałoby stsłow.* *klьp-etь; *mamy jednak tylko pochodne* klepati, klepać).
koł-, *por.* w okolu Hl. 3012; colodzey Hl. 3230; Kolaczek Hl. 164; Colko Hl. 3902; s koly U. c. Colaczicz Ul. 5251 : *stsl.* čelo (*kelo, *por.* na czele, czoło; stind. čar-?).
kon-, *por.* Koneczpole Ul. 4240 a. Hl. 22; Nakoneczni Ul. 4509; przekonczin I C. II. 442; pokonacz Hl. 3777; 4084; konczem do konyecznego U. op. 8; konÿecz I. C. XXXIX. 118; konczycz I. C. XXXIX. 31 : *stsl.* čьn-ą (*ken. *por.* za-cznę).
kop-, *por.* kopacz Ul. 4100; copane, exstirpatio Ul. 4015; Hl. 31. 451; przecoppe Hl. 430; copana przekopa U. 89; copanina Ul. 4142, 4974, Hl. 855; przecopacz Hl. 2972; kopecz, monticinium Hl. 322; copiecz Hl. 3290; Copczouicze Hl. 3247; copye hastae Hl. 3912; kopiennycze, idem U. c. : *stsl.* čepь, catena; czepiec (*kep-).
kos-, *por. plur.* pocosi Ul. 4412; Cosarz Ul. 472; Cossoczicze Ul. 607, Hl. 37; cosy Hl. 530; pocossow Hl. 235; Kossocice Hl. 508 : *stsl.* česati, czesać (*kes-).
łog-, *por.* Barlog Hl. 2759; podloga Hl. 4141; poloszili Hl. 1186; wiloszona Hl. 3296; Lozny, cubicularius Hl. 3565; odlozicz I. C. XXXI. I. T. XXIX. 596; polozi I. C. XXXIII. slozi I. C. XXXIII : *stsl.* ležati, leżeć.
łom, *por.* Igolomia[1]) Ul. 558, 563, Hu. 14, Hl. 4220; lomysz mnǫ, stringis me Hl. 153; lomÿcze nademnǫ I. T. (proszows.) Hl. 11; Polomya Hl. 4284; Nyepolomycze Hl. 4334 : lemiesz, *stsl.* lemešь
mor-, *por.* Morzca Hl. 177; vmorzi I. C. XXXI : *stsl.* mьrą (*mer-, mrę).
mot-, *por.* motouidlo Ul. 1169; Moticzka Ul. 5126; Motika Hl. 3934; Mothiczka Hl. 4122; mosth I. T. XXIX. 597; Predmoscze Ul. 4095; Zamoscze Hl. 3338 : *stsl* metetь (miecie, miotę).
nos-, *por.* Dunos? Ul. 992; Donossy Hl. 238; noszenye, torques Hl. 3264, 3816; noszene Hl. 2134; noszyene Hl. 2036; podnoschili Hl. 4324 : *stsł.* nesetь (niesie, niosę).
płot-, *por.* plot Ul. 746; plotu Hl. 194; ploth Hl. 768; plothem Hl. 2650 : *stsl.* pletetь (plecie, plotę).
pon-, *por. l. mn.* zapponi, monilia Hl. 3413; zaponky Hl. 3413, 3775; popony, tecturae Hl. 1485; Ponik? Hl. 4061; Ponyecz? Hl. 3947; sponky Hl. 3752; zaponicze Hl. 3264 : *stsl.* pьną (*pen-, pnę).

---

[1]) *Prawdopodobnie dzielić należy:* Igo-łomia, *t. i.* igo (*iugum*) + lomit (*frangere*), *podobnie:* Nie-po-łomice; *etymologia ludowa jednak tak sobie obie te nazwy tłumaczy:* „I goła mi ją (dajcie)“ *nb. pannę, miał powiedzieć szlachcic, posądzany, że się chce żenić dla majątku; drugie zaś:* „Nie połam nic.“

por-, *por.* odpor Hl. 4156; wspor, controversia Hl. 3382; Oporow Hl. 4359; Opporowsky Hl. 4029; sporą, contradictionem Hl. 4432 : *stsł.* pьrą (*per-, prę).
rok-, *por.* rok, terminus Hl. 1715; roku U. 17, Hl. 1730; przed rokem zawitim, *ante terminum peremptorium* Hl. 2700; w tem rocze Hu. 9; roky zawyte Hl. 3951; wroczicz, *in terminum inducere* Hl 4528; wroczyl szye Hl. 4473; wroczili Hl. 4553; wyrokyem I. C. XXXIX. 31; tegoroczni I. C. XXXI. obroczni, pabulator Hl. 2387; Rokos Hl. 3248; Rokosz Hl. 3781; Rocoszek Hl. 3415; Rokoschowye Hl. 4211; Rokyta Hl. 365; w rokitne Hu. 1; Rogita (?) Ul. 5319; Rogitno Ul. 4726; Rokytno Hl. 4054; Rokythnycza Hl. 4284 : *stsłow.* reką, rzekę, rzecze.
skrob-, *por.* Scrobaczow Ul. 5147 uw. Scroboc Ul. 3942; scrobany, scrobana Hl. 3295; *stsłow.* skrobotъ: *litews.* skrebù.
sob-, *por.* Sobonicze Ul. 205, 304; Sobeczonem Hl. 229; Sobnow Hl. 92, 300; Sobovicze Hl. 242; Sobossow Hl. 405; sobye Hl. 3085, 2972; sobysch yą szobye, *tu tibi appropriаs* Hl. 3899; sobyancz yą sobye, *tamże uw.*; Sobyen Hl. 4266; Szobyen Hl. 4275; Sobyesski Hl. 4550; przi ssobye I. C. XXXIII; myedzi sobam I. C. XXXIII. ossobi I. C. XXXVIII [1]): *stsł.* sebe, siebie.
stoł-, *por.* stołem Hl. 3186; Stolnik Hl. 2344; Stolniczey Hl. 567; Pothstolye Hl. 4565; nastolka Hl. 3752 : *stsł.* stelją (ścielę).
tok-, *por.* Potok Ul. 109, 839, Hl. 127, 322, 395, 4112; pothok Hl. 4101; Potoki Ul. 4227; Potoczsky Hl. 4112; Potoczky Hl. 4407; Thocari Hl. 3550 : *stsl.* teką, ciekę.
ton-, *por.* naton Hl. 558; „*pro loco ubi ponit nunc ligna, alias* naton" Hl. 2710 : *stsl.* tьną (*ten-, tnę).
top-, *por.* zathopyla, *inundavit* Hl. 1432; *stsl.* topiti, topić : *lit.* tepù.
tor-, *por.* Zator Hl. 338; Zatorz Hl. 4478; Zatorzow Hl. 2143; Zathorski Hl. 4527; Thorunszky (?) Hl. 2915 : *stsłow.* tьrą (*ter-, trę).
vod-, *por.* powod Hl. 13; powodu, nuntium Hl. 3203; powodstwo, actio Hl. 3208; nyewodi Hl. 4567; podwodis dandis Hl. 4471; podwody I. C. 2479, 2971; przewod I. T. XXIX. 598; przivodu I. C. XXXVIII. dowodu I. C. XXXVIII. podwodniky Hl. 2973; wodzi sye rzecz U. 56; woye-woda Ul 2091, 2224, Hl. 733; voiewoda I. C. XXXIII.: vedetь, wiedzie (wiodę)
vol-, *por.* Vola Ul. 52; uola Ul. 754; wola Hl. 121; Hu. 67; Hl. 2283; volya Hl. 4094, 4095, 4250; Wolicza Hl. 69. 3423; Wolsky Hl. 2490; wisuolil Hl. 1493; vizwolicz Hl. 2463; w newolstwe, in illibertate Hl. 1978; dobrowolnye Hl. 3179; pod-

[1]) *Prawdopodobnie pod wpływem tych i innych tego rodzaju wyrażów przekształcono w ustach ludu imię* Sebastyan *na* Sobiestyan, *por.* contra Sobestianum Ul. 238; cum Sobestiano Ul. 750.

swolili I. C. XXXI. przyzwolyl I. C. XXXIX. 31; povolnosceiam I. C. XXXVIII. nassego zawolana Hl. 121; *de nostra proclamatione alias* zawolany Hl. 1660: do wẏwolana U. 67; vivolan, proclamatus Hl. 3590; wolali I. C. XXXIII. : *stsł.* velěti, *łać.* velle.

vor-, *por.* otworzila U. 97; Zauorze? Ul. 3881; Przeworsko Hl. 3456; obora, *ob-vora, Ul. 2092; oborą, curiam Hl. 1109; do obory, ad forestam Hl. 4203; oborzne. oborszne Ul. 5373; oborne Hl. 1118; oborrzne Hl. 3048 : *stsł.* vьrą (*ver-, wrę, *np.* za-wrę).

voz-, *por.* woz Hu. 52; przewosz, navigium Hl. 2513; przewos (vadum) I. C. II. 230; oboz, *ob-vozъ Hl. 4360; wanwossa Hl. 1266; Wosnyky Hl. 482; woszniky, *equi valentes pro curru* Hl. 2302; woznyky, *equos vectigales* Hl. 4368; voznycze U. c. : *stsł.* vezetь (wiezie, wiozę).

żog-, *por.* Oszog Ul. 2772, 2830; pozoga Ul. 2064 : *stsł.* žьgą (*žeg-, żgę) *należy tu tylko pozornie.*

W zgłoskach rdzennych, które tu przytoczyliśmy, występuje więc w pewnych razach, jeśli nie w polskim języku to w starosłow. samogłoska e. *Często jednak trudno i w starosł. wykazać* e; *w takich razach występuje zwykle* ь, *które — jak to łatwo wykazać przez porównanie z litewskim i z innymi językami indoeurop. — powstało z pierwotnego* e. *Takie wypadki zachodzą najczęściej w zgłoskach rdzennych, zakończonych na spółgłoskę* ***nosową*** *lub* ***płynną***, *por.* *zvon- : zvьn-, kon- : čьn-, pon- : pьn-, ton- : tьn, grom- : grьm-; mor- : mьr-, por- : pьr-, tor- : tьr- : vor- : vьr-, *rzadziej w rdzeniach, zakończonych na spółgłoskę chwilową dźwięczną, np.* god- : žьd-, chod- : šьd-. *W języku polskim odpowiada temu stsł.* ь *niekiedy* e, *jak np. w przytoczonym wyżej* szedł (*šьdlъ, *stsł.* шьлъ); *tego* e *jednak nie należy identyfikować z pierwotnym* e, *które już prawdopodobnie w dobie prasłow. przeszło w pewnych wypadkach w* ь. *Dokładniej będzie o tym mowa niżej. Jeżeli się teraz przypatrzymy reszcie przykładów niżej przytoczonych, ujrzymy, że* ***wyraźny*** *stosunek* e : o *pozostał bez zmiany w językach słow. w następujących rdzeniach*;

a) *na spółgłoskę chwilową mocną*: klep- : kłop-, čep- : kop-; met- : mot-, plet- : płot; rek- : rok-; tek- : tok-;

b) *na spółgłoskę chwilową słabą*: greb : grob-; seb- : sob-; bred- : brod-; ved- : vod-; leg- : łog-;

c) *na spółgłoski powiewne zębowe*: nes : nos-; čes- : kos-, vez- : voz-;

d) *rzadziej na spółgłoski nosowe i płynne*: žen- : gon-; lem- : łom-, ber- : bor-, čeł- : koł-, stel- : stol-, vel- : vol-.

Samogłoska o *jest w tych wypadkach widocznie stopniem wyższym (Hochstufe) do* e, *a różnica ta kwalitatywna sięga nieza-*

wodnie doby praindoeuropejskiej; podobnie bowiem jak w słowiańskich da się ona wykazać we wszystkich językach indoeuropejskich.

2) Samogłoska o *w połączeniu z następ.* j *lub* v, *a więc właściwie dwugłoski* oj, ov *są w pewnym stosunku do samogłosek* i, u, *a mianowicie:*

a) oj *występuje w pewnych razach w tych samych rdzeniach co* i, ě, *np.*

boj-, *por.* szboÿ Ul. 855; rosboy Hl. 3100; Boÿanicze Hl. 2759: *stsl.* bi-ti, bić.

doj-, *por.* Odoy Ul. 4967, doj-ić: stind. dhēnā (krowa), *słow.* dětę, dziecię; łotys. dîle (ssące cielę).

gnoj-, *por.* Gnoyno Ul. 8; Gnoynik Hl. 718, 4295; Gnoinicza Hl. 4078; Gnoyensky Hl 3899; Gnoynsky Hl. 3811 : *stsl.* gni-ti, gnić.

koj-, *por.* pokoÿem Hu. 34; pokoÿu U. 45; pokoyny Hl. 2475; wfpokoyv I. C. XXXIII. wspokoyv I. C. XXXIII. Coyanow? Hl. 127 : *stsl.* po-či ti, spoczywać.

loj-, *por.* loyu Hl. 3457: Loyek Hl. 4362 : *stsl.* li-ti.

voj-, *por.* Woysky Ul. 5080; Woyszki Hl. 3039; podwoyszky Hl. 3455; swoÿk Hl. 2349; swogek, sericeum Hl. 3685; oboÿczig I. C. II. 378; Sandziwoy Ul. 755; Nawoyowa Hl. 30, 678; u Nawogia U. 79; Nowoyowsky Hl. 4051; Nawoyca Hl. 3855; woye-woda, belli dux, Ul. 2091, 2224; Woyewodze U. 47; voiewodzego I. C. XXXIII. Woyacow Hl. 54; Woyenne Hl. 754, 4214; voyna I. C. XXXI. Woynarowa, Woynarowsky Hl. 3952; Voynicz Hl. 3558; voyniczkiego I. C. XXXI. Woywanonicze? Hl. 2526; Neswoyonic Ul. 256, 5110 uw. Budziuoiouicz Ul. 13; Budziwoyouice Hl. 294; Budziwogiouicze U. 3, Hu. 19; Woyslay Ul. 64; Woyslavicze Hl. 215, 4280; Voycechow Ul. 24; Woytek Hl. 215, 2970; Woydilo Ul. 3054 : *stsl.* vi-ti, wić.

soj-, *por.* Soyka Hl. 3934 : *stsl.* si-jati; *por.* siwy, siny.

troj-, *por.* troje, Troyan? Ul. 2 : *stsl.* trije, trzy; *podobnie też:* *dvoj-*, *por.* dwoye Hu. 6, 69; dwogye Hl. 4200; U. op. 6; dwoge U. op. 1; dwoye U. c.

Stosunek zgłosek rdzennych: bi-, *di-, gni-, či- (*ki-), li-, vi-, si-, tri- *itp. do:* boj-, dvoj-, gnoj-, koj-, loj-, voj-, soj-, troj-, *itp. da się do tej samej sprowadzić formy, którą mieliśmy już wyżej pod 1.) Gramatyka bowiem porównawcza języków indoeurop. uczy, że nasze słow.* i *jest w tych wypadkach długą samogłoską* (ī), *powstałą z pierwotnej indoeurop. dwugłoski* ei; *w takim razie mielibyśmy właściwie stosunek* *bei-: boi-, *gnei-: gnoi-, *kei-: koi-, *itd. czyli* e : o. *Stosunek ten jednak już w dobie prasłowiańskiej uległ o tyle zmianie, że dwugłoska* ei *przeszła przed spółgłoskami w samogłoskę* ī. *Podobny proces mamy jak wiadomo i w języku łacińskim.*

b) ov *występuje w pewnych razach w tych samych zgłoskach pierwiastkowych, co* u, y, *np.*

kov-, por. de Kowar Ul. 670; Kovary Hl. 4289; koual Ul. 4513; Koualow Ul. 176; Cowalow Hl. 2634; Cowalowicze Hl. 123; Cowalowsky Hl. 3559; pocowy, pocow, mensura mellis, Hl. 304. 305, 446, 3691; zkowawszy, compeditantes Hl. 1785; cowanya, vinculationis Hl. 3332; w przekovach I. C. XXXVII. : *stsłow.* ku-ti, kuć.

snov-, por. sznowacz? includere stamina panni U. c. : *stsł.* snuti, snuć.

łov-, por. Lowczi U. 35; Lowcze, *gen. sgl.* venatoris, Hl. 2474; lonicz *infin.*, lowyly Hl. 2972, 3210; Lowyczowa I. T. XXIX. 596; Louina Ul. 48; Lowyna Hl. 361; Lowynya Hl. 3653; Lowynicza Hl. 397 : *łać.*lū-crum.

strov-, por. ostrow Ul. 1709, Hl. 3821, 4360; Ostrowecz Hl. 590: stru-mień, struj, zdrój) *itp.*

słov-, por. slowo Hu. 42; slova I. C. XXXIII. XXXIX. slowem I. C. XXXVII. : *stsłow.* slu-ti, sły-nąć.

nov-, por. nowy Hl. 2903; nowa Hl. 2760; Nowina Hl. 1197; odnowicz Hl. 4554; Nowogrod Hl. 3521; Nowomeschkemv U. 22; novomieszczkiego I. C. XXXVIII. : *stsłow.* ny-ně (*nū-)

rov-, por. rowne = równie, planas Hl. 1057; na rownem Hl. 2752; rovny dzyal I. C. XXXIX. : *stsł.* ry-ti (*rū-), ryć.

gov-, por. Gouorko, Gouorkonis Ul. 2321, 5172; *por. stsl.* govorъ, tumultus; Ne-goua Ul. 4941; Negowedz Hl. 187; Negowancz Hl. 640; *por. stsl.* govędo : stind. gō, *rdzeń* gu.

Podobny stosunek, zachowany znacznie wyraźniej w językach słow., mamy też w zgłoskach *o s n o w n y c h*, *np.*

S ł o w a k l a s y III. (Leskien) na -u-je-, *infin.* -ov-a-, *jak* wikupowala U. 8: przymowal Hl. 119; policzkowal Hu. 44; zalowal Hl. 3010; I. C. II. 449; wynowath Hl. 3177; darovaných I. T. XXIX. 590; postanovili I. C. XXXIII. doviadoval szya I. C. XXXIV. *itp.*: kupu-ję przyjmu-ję, *itd.*

W y r a z y i f o r m y, utworzone z o s n ó w i m i e n n y c h na -u-, *np.* sinowecz, filiaster Hl. 2981; szynową, filiastram Hl. 2425; domový I. T. XXIX. 590; *dat. sgl.* synowi, *a podług tego też*: Andrzeowi U. 27; Nawoyowi Hl. 3104; Canonicoui Hl. 3080, *itp. nom. plur.* sinowe Hl. 2850; *podobnie* panovye I. C. XXXVIII. *itp. gen. plur.* synów, *podobnie* zlodzeyow Hl. 3234; listow I. C. XXXIII. *itd.*: *voc. sgl.* synu.

Stosunek ku-: kov-, snu-: snov-, slu-: słov-, synu : synov-, kupu-: kupov-, *itp. nie zawsze da się sprowadzić (podobnie jak w poprzednim wypadku) do tego, który mieliśmy pod 1.) Albowiem już w dobie przedsłow. spłynęły obie dwugłoski* eu *i* ou *w jedną, mianowicie* ou, *która stosownie do okoliczności występuje jako* u *lub* ov.

Stosunek więc słow. u : ov *może nietylko = pierw.* *eu:*ou, *lecz także* *eu:eu, *lub też* *ou:*ou, *np.* słowo: sluti = *slevo (*por.* κλέϜος): *sleuti (*por.* merti, *stsl.* mrěti); *podobnie* nowy, *stsl.* novъ = *nevъ (*por.* νέϜος, *goc* niujis-), *itp.*

Widzimy także, że z samego języka polskiego trudno poznać pochodzenie samogłoski o *i jej naturę; czasem nawet języki słowiańskie nie wystarczają, wskutek czego musimy się w takich razach uciekać do litewszczyzny i innych języków indoeuropejskich.*

3) *Samogłoska* o *nie stoji w widocznym stosunku do pierw.* e, *mimo to jednak jest niemniej jak w powyższych wypadkach refleksem pierwotnego indoeurop.* o. *Także praindoeurop.* a *jest zastąpione w językach słow. przez* o. *Przykłady: a) w zgłoskach rdzennych*, Bobin Ul. 603, Hl. 119; Bobow Hl. 468; Boboua Ul. 4688, Hl. 523, 524; Bobowsci Ul. 630 (*por.* bób, *stsl.* bobъ, *łać.* faba, *więc* o = *pierw.* a); bog Hu. 5, U. 33; Hl. 728, 1729, 3298; Bogun Hl 481; Hu. 56; Bohun Hl. 4137; bogacz I. C. XXXIX. 58; Bogdan Ul. 168; Bogdal Ul. 4090; Bogufal Ul. 1574, 5261; Boginik Ul. 4807; Bogati Hl. 3410; Bogathky Hl. 4127; bozego I. C. XXXIII. Boszcus Ul. 962; Bozey Ul. 891; Bodzko Ul. 4093; Bozidar Ul. 4691; Bozata Ul. 625; Bodzatham Ul. 485; Bodzątham Hl. 2804; sbosze, sbosza I. C. XXXIX. 127; nẏeboszczyka I. C. XXXIX. 31 (*por. stind.* bhaga, *awest.* baγa, *greckie* ἀνδρο-φάγος); zabodla, przebodla, cornuavit Hl. 2758; grothy bodzisthe U. c. *dalej*: Boczyanek Hl. 4211; Bochna Ul. 593 Hl. 207; Bochnya Hl. 2379; bochnyecz, panis Hl. 2771, 3277; Boczyanek Hl. 4211; Byalo-bocze Hl. 2638; Bolow Hl. 255, 459; Bolen Hl. 65; Bolanczin Hl. 631; Bolesciez Ul. 5; Bolescice Hl. 364; Boleszczieze Hl. 3371; bor Hl. 733; Borow Ul. 110; Hl. 4403; Borek Hu. 37; Bork Hl. 169; Borislaus Hl. 140; Tagobor Ul. 454; Tangoborz Ul. 4934; Thangoborza Hl. 653; Waboreez Ul. 5041; Wanborcow Ul. 5145 (*stsl.* ąborъkъ); Chobandza Hl. 4445; w Chobadzi I. C. XXXIV. Choczimiro Hl. 304; chlop, clop, ribaldus, Hl. 2428; Cholyewa Hl. 2789, 4109; Chorazicz Ul. 475; Chorązycze Hl. 4547; Chorązego I. T. XXIX 598. Chorangwicza Hl. 3550; Chorzow Hl. 70; choroba I. C. XXXIII. Chotlicz Ul. 1; Chotlicze Hl. 96; chowal Hl. 3234; zachovam I. C. XXXVIII. chromotha, mutilatio Hl. 564, 2061; chromotą, claudicaturam Hl. 1393; czloviek I. C. XXXVIII. czloweka Hu. 66; dobri U. 16; Dobrcow Ul. 208; Dobracow Ul. 194; Hl. 5, 21; Dobrowoda Hl. 546; dobrẏmẏ U. 76; Dobromirz Hl. 2915; dobry I. C. XXXVIII. dobrowolnye Hl. 3179, 4368; I C. XXXI. Dobco Hl. 33; Dobkonicz Hl. 3858; Podobyn Hl. 4254; dol (dół) U. 91; dolv U. op. 5. 8; Suchdol Ul. 249; Hl. 65, 563, 607; nadolna Ul. 537; Hl. 2755; Podolsky Hl. 212, 557; Podolye Hl. 4139; Podolani Hu. 35; Podolany Hl. 2814a. I. T. XXXIX. 598; Podolincez Hl. 3147; dom Hu. 61; Hl. 3082; I. C. XXXVIII XXXIX. domu Hu. 24; Drob Hl. 328; drobnich Hl. 3085; Drop Ul. 7; Drobny Hl. 496; Drobco Hl. 146; Drostdecz (*por.* drozd, *lit.* strazdas) Ul.

1721; dworem Hl. 3425; nadworny Hl. 74; dworzecz Hl. 2399; Dwornik Hl. 2636; poldworze Hl. 4112; godlo Hl. 3032, 4025; godla, godlem, proclamatio Hl. 2038; 3490; Godulinska Hl. 4174; Golab (*z łać.* columba) Ul. 112; Golamb Hl. 3431; Goly Hl. 3023, 4317; Golcza Ul. 501, Hl. 3425; Goleczsca Hl. 458; Goleczski I. C. XXXIV. Goleczka Hl. 3425; Golenow Ul. 758; Golenyecz Hl. 4447; Golenowska Hl. 2944; Golesza, Golesa Ul. 2694, 4424; Goloczow Hl. 559; golotha Ul 4143: Goluchouice Hl. 416; pholwark I. C. XXXIX. 31; formula I. T. XXIX. 597 (*wyrazy obce*); — gora Ul. 1; Hl. 168, 1240, 3824; gori (*plur.*) Hl. 38, 3226; na gorze I. C. XXXIII. Gorka Ul. 27, Hl. 136, 173, 4082; I. C. XXXIII. Gural (*ślad o ścieśnionego?*) Ul. 2159; Gorni Hl. 3443; Gorzne Hl. 3371; gvrnÿ I. C. XXXIX. 159; Zagorze Hl. 124, 454, 4059; Zagorzye Hl. 2713; Medzigorze Hl. 1240, 2018; Pogorský Hl. 3787; vgori Hl. 4852; ugory Hl. 488; w polu vgornÿm I. C. XXXIX. 103; pola wgornego Hl. 2358; I. C. II. 259; Gorzcow Ul. 13. Hl. 386; Gorcow Ul. 14, Hu. 47; Gorzno Hl. 2679; Zagorzicz Ul. 15; Przegorzali Ul. 815, Hl. 4132; Ogorzelik Hl. 353, 3228; Ogorzalek Hl. 1872; Goreczki Hl. 4534; Gorlicze Hl. 2790; Gorancz Ul. 2243; gorączem Hl. 4203; gozpoda, gospodan, Hu. 8, 55; gospodą Hl. 2978; gospodarzem Hu. 3, Hl. 1332 (*por.* stind. dżâspati, *gr.* δεσπότης); gosez Ul. 10; goszczine Hl. 4; goszczinnego Hl. 2927; goscine Hl. 4009, 4179; goszczynne, hospitalitas Hl. 4325; Gosdz Ul. 5046; Gostdz Ul. 4172; Goszdz *obok* Gwoszdz Hl. 3442; Gozdna Ul 5130; Gostdna Ul. 78; Gosdna Hl. 318; Gostna Ul. 45; gotow U. 61; nagotowal I. C. XXXIII. gromada Hl. 2334; zgrumadzywszy I. C. XXXIX. 117; gronostaymi Hl. 3752; gronostaia U. c. grosszy (*wyraz obcy*) U. 39; grosz U. 84; grossow Hl. 3247; grozancz Hl. 3215; clobug Hl. 2134; clobuczgo Ul. 2647; clobuczek Hl. 2854; Clobuczsko Hl. 4116; Cobalka Ul. 605; Kobalka Ul. 2010, 2156, 2275; coberzec Hl. 1485; coberce, lodices Hl. 2255; Koberzisko Hu. 51; Cobyerziczki Hl. 4548; Cobila, Cobilanka Hl. 634, U. 23; kobile Hl. 208; Cobylye Hl. 2698, 4284; cobily, equae Hl. 3758; kobylka U. op. 6; kobilecz Hl. 3623; Cobilsky Hl. 4263; Cobilany, Cobilensky Hl. 4005; Cobilnyky Hl. 3639; Kokotowske U. 43; Kokoska Hl. 1924; kogosca Ul. 4431; Gocoska Ul. 4387; kole (palos) I. C. II. 405; Colczek Ul. 5099; Koleecz Ul. 4446; Kolcze sbroÿ, arma hastitudii Ul 2700; zbroyą cloczą seu colczą Hl. 3582; koldrą (colar) I. C. II. 370; colepa (*por stsl.* koliba, *z grec.* καλύβη) Hl. 1485; Comorzany (komora, *z łać.* camera) Hl. 2759; podkomorzego I. C. XXXI. konopek Ul. 4529; Conopca Hl. 68 (*por.* konopie, *grec.* κάνναβις); kon (koń) Hu. 33; Hl. 1292; Consco Ul. 360: Conussa Ul. 531, 534; konye (*plur.*) Hl. 3083; conÿowa schigya Hl. 3335; Konin Ul. 2780; konicza, equirea Hl. 3436; konyuszhczki Hl. 4534; Conar Ul 54; Hl. 3212; konary Hl 119, 2630; Conarsky Hl. 672; copy, capetias Hl. 3339; copǫ U. 27; po polkopyw I. C. XXXVII; Koprus Ul. 608 (*por. stsl.* koprъ, anetum), koprziwnik I. C. II.

410; kopriwnicza Ul. 3030; Copriwnicia Hl. 120; conwÿc, amphorae (*por. stsl.* konobъ, *średnio-łac.* conabus) Hl. 2720; pocora, venia Hl. 354 (*por. stsl.* korъ, contumelia), pokora, humilitas Hl. 4022; Przecora Hl. 3061; Corabieze Ul. 5099; v Korabinie Hu. 30; Corabnyky Hl. 385; Korabniky Hl. 4023; Korabyowyeze Hl. 2699; corabyelnyky Hl. 4135; Corezyn Hl. 277, 582; Korczyn Hl. 4321; Korczak Hl 2417; *duobus ciphiis alias* korczakÿ Hl. 2700; Corzkew Ul. 5232, Hl. 3950; Korzkew Hl. 1577; Corzekwa Hl. 72, 116; Corzequa Hl. 2086; Corzequicza Hl. 3317; Korzekwa Hl. 3443; Koritho Ul. 4160; Coritsci Ul. 2785; Corithno Hl. 518; Corithnycza Hl. 674; cord, cultellum (*por. stsl.* korъda) Hl. 2462; korzistna Hu. 56; Hl. 2974; korzistnye I. C. II. 387; korzischtnǫ U. 30; corzistną Hl. 2934; Corzensky Hl. 3617; Korzenyowsky Hl. 4460; Koscen Ul. 1915; Kostka Ul. 881; Cosczeow Hl. 162; Koszczien Hl. 2596; Koszczen Hl. 3806, 3908; Costrzecz Hl 2760; Kostrzeczsky Hl. 3834; Costhuszko Hl. 2565; kosz Hl. 2685; Coszicze Hl. 349; Kossicze Hl. 4115; Kosschicze Hl. 2971; cossula (*stsl.* košulja, *por.* kosz, corbis) Hl. 3156; sex cossule Hl. 510; Kot Ul. 800; kothus Ul. 1620; koth de kothky Hl. 3785; Cocel Ul. 54; Coczel Ul. 5150; Hl. 327; koczyel Hl. 4112; kozik U. 50; koza Hl. 3934; kozina Ul. 2493, 2534, 3536; Kozecz Ul. 3540; koszek Ul. 3613; Cozeglowy Hl. 479; Cosze gloui, Coszeglow Ul. 2705; Koszeglowy, Kozeglowsky Hl. 3835; Kozarz Hl. 4087; Koslecz Ul. 3613; Coslow Ul. 202; Hl. 175; Cozlow Ul. 5246; Kozlow Hl. 2434; Coslarogy Hl. 3744; wilcze koszy (koży) Hl. 2344; koszuch Hl. 105, 150; Cozanca Ul. 463; Kossussek Hl 2004; *pro pellibus* kocz Hl. 3002; cocz Hl. 1417, 3469, 3505, 3606; *poenas vulg.* cocze *dictas* Hl 1692; Kozubow Hl. 4342; kozaczki I. C. XXXII. Kroczow Hl. 3194; Croczicze Hl 3534; krogulec Hu. 67; croguleza Hl. 3670; Cropidlo Ul. 222, 403; Cropitlo Ul. 428, 434, 3978; Cropillo Ul. 402, 514; Krystow (Krzysztof, Christophorus) I. C. XXXIX. 31; Krystopha I. C. XXXIX. 58; Crzystoffori (*gen. sgl.*) Hl. 4294; Cristoporzicz [1]) Ul. 4, 559, 5294; Cristoporzecz Hl. 63; Crzistoporzice Hl. 512, 3473; krom U. c. okrom I. T. XXIX. 596; Krosno Hl. 2225; Krosnÿan I. C. XXXIV. Loboda Ul. 1639; Lobzow Hl. 3449, 3620; *por. stsl.* łobъzъ, osculum; lopatha Hl. 4459; Loppusno Hl. 2754; Lonieczsky Hl. 2707; Lonsczǫ Hl. 239, 598; Los (łoś) Hl. 4153; Lossossina Ul. 5126 uw.; Lossoscouicze Hl. 215; Loska (łoza, vitis?) Ul. 620; lossi (losy), *proiecit sortem* Hl. 3168; Modlnicza Ul. 443; Hl. 684, 3879, 3882; Modlek Modleonem Hl. 203; modra, *flavea* Hl. 1861; Modrzeyowsky Hl. 2575; pomoszy (*imperat.*) Hl. 119, 121, 1941; pomozi Hu. 4. 5. 7. 8; pomozy U. 91; pomoczne Hl. 4003; mogl I. C. XXXI. mocza (mocą) Hu. 25, U. 37; moczǫ U. 76; moczam I. C.

---

[1]) *Etymologia ludowa rozkładała sobie widocznie imię* Krzysztofor (*Christophorus*) *na* krzyż + topor.

XXXIII. w moczi I. C. XXXVIII. moczný I. C. XXXIX. 34; pomocznıki Hu. 35; pomoczmi Hl. 3208; Mogila Hl. 303; Mogilca Hl. 1551; mogilki Hl 1240; mogylky Hl. 3652; Mogilek U. op. 1; Mogilani Hl. 673; moneta (*wyraz łać.*), w monecze I. C. XXXVII. Mocısco Ul. 45; Mokrsko Ul 291; Mokrszko Hl. 2416, 3481; Mokrzco Ul. 1, Hl. 3297; Mocrsky Hl. 3212; Mokrszky Hl. 3508; moczicz, madidare Hl. 1105; Moczidla Hl. 3428; Modzidlo Ul. 5263; Modzillo Ul. 113, 264, 411, 445; Morsko Ul. 303, Hl. 423, U. 10; Morsky Hl. 4114; vmordowany, *trucidatus* (z niemiec.) Hl. 3010; Moscorow Ul. 25; Moszkwa Hl. 3521; Mozgaua Ul 5143; Mozgawa Hl. 2776; pomowa Hl. 653, 659; vmowila Hu. 48; vmowýoni Hu. 23; vmowý U. 61; na smowye, in condictamine Hl. 2943; smownye Hl. 4231 a. smowa I. C. XXXIX. 159; obmov I. C. XXXVIII. odmowyl Hl. 4443; mowýancz I. C. XXXIX. 104; mowyli I. C. XXXIX. 112; Nosal Ul. 453; Burnos Ul. 83; Noss Hl 604; Noszcowsca Hl. 168; Nosz Hl. 4278; Nossaczouicze Hl. 3869; Welcanocz Hl. 177; w noczi Hu. 56; na polnoczi U. op. 11; noga Hl. 3714; *przyimki* o- *i* ob-; Obrzut Ul. 889, Hl. 444; obsccz Ul. 156; Oblang Ul. 5319; odzenýa Hu. 39: opaschanye Hl. 2840; oppasane Hl. 845; Opprawcza Hl. 730; obwazala sýe Hu. 19; ossyad et obgąl Hl. 2511; ocup Hl. 2957; opoviadam Hl. 4553; okragley Hl. 4176; obmow I. C. XXXVIII. obyczayem Hl. 3821; obiczay I. C. XXXIII. obliczným̃e I. C. XXXIX. 30: oblycznosczy I. C. XXXIX. 102; ostrow Ul. 1709, Hl. 3821, 4360; Ostrowecz Hl. 590; *przyimki* od, do: oth Hu. 53; odpovýadacz I. T. XXIX. 598; dossicz I. T. XXIX. 598; od U. 12; z opczich (*de alienis*) Hl. 2454; Ochonyn Ul. 12, Hl. 710; Ochonino Hu. 31; Olsouecz Ul. 577; 3320; Olsowa Hu. 7; Olchawa Hl. 187; Olschowka Hl. 3335; Olszenicza Hl. 2040; Olelin Hu. 32; Olpicz Ul. 17, 18; obu U. op. 9; I. C. XXXI. z obudwu I. C. XXXIX. 112, 127; on I. C. XXXIII. Otha, Oczin oczecz U. 2; otecz, otcza, U. 32, 33; oczczisna Hu. 40; oczczisni Hl. 3018; oczczyszný U. 76: w oýczisnýe I. T. XXIX. 596; Odrowansz Hl. 2087; Odrowąsz Hl. 2518; ogarz, canis Hl. 1728; Ognyowicz Hl. 3568; ogulem Hl. 2819; Okoczin Hl. 3709; opath I. C. XXXIII. Opathcowca Hl. 71; opathouich Hu. 54; Oppoky Hl. 3584; Oppociniensis Hl. 385; Oppole Hl. 1328, 2923; Oppoliensis Hl. 394; Orlow Ul. 306; Orzik Ul. 819; Orzicz Ul. 600, 2432; oral Hu. 22, 62; po-oral U. 31; przioral a Hu. 58; wioral U. 89, 90; oracz (*infin.*) I. C. XXXIX. 103; Oraczowsky Hl. 3887; ortkısz Ul. 4861; Osowsca Ul. 153; Osowskego U. op. 9, 10; osmi Hl. 3156: Osmorog Hl. 2473; Ostas Ul. 268; Osthoya Hl. 3415; osyka I C. II. 441; ossicza (*arbor*) Hl. 3652; Ossyny Hl. 3957; Osszíny Hl. 4041; Ossolyn Hl. 4398; Ostrobod 5329, Hl 450; Ostroboni (*dat. sgl.*) Hl. 640; Ostrorog Hl. 2346, 4545; ostrok (*gen. plur., calcarium*) Hl. 3077; ostrosniczsky, *calcariste* Hl. 2132; Ostrog Hl. 3521, 4150; Ostranssznycza Hl. 919; Osthresznycza, Osthranssznycza Hl. 4483; Oweczca Hl. 221; Oweczcam Ul. 622, 712; Owczary Hl. 27, 2412, 4418; Offczary Ul. 712,

Hl. 221; Owczari Hu. 41; *przyimki* po *i* pod, *oddzielnie lub jako przyrostki, por.* possag Ul. 4; posag Ul. 2446; policcz Ul. 241; Povazow Ul. 1748; potwara, *calumniat* Ul. 3012; *pocnam* Poduarna Ul. 2745; potduarna Ul. 1955; Podlesicz Ul. 2359; poto, pokÿ, poty U. 44; Poszar Hl. 638; pozwu U. 26; Poramba Hl. 114; Podgaye Hl. 336; Podrzecze Hl. 414; Potsantcowa Hl. 109; poddane Hl. 1504; podleyschemi Hl. 3082. — *dalej* ploczicze (*por. stsł.* płoskъ) Ul. 5035; przypłod Hl. 2371; pogan (*z łać.* paganus) Ul. 647, Hl. 2555; polye Hl. 1936; pola U. 70; I. C. II. 259; Polno Ul. 5453; Dlugopolye Hl. 4254; pole I. C. XXXIX. 103; polska I. C. XXXIX. 159; polskiey I. C. XXXIII. pol (pół) Hu. 30; poltora Hu. 1; Polugosze Ul. 1571; polunerze Hl. 1057; poludnye U. op. 11; polgrosskow Hl. 3085, 3156; po polkopyv I. C. XXXI. po pulkopyv I. C. XXXIX. 159; na polÿ I. T. XXIX. 597; polouicza U. 9; polowiczy Hl. 4186; polovicza I. C. XXXI. wspolek, in solidum Hl. 4534; ve spolek I. C. XXXVIII. pospolv I. C. XXXIII. po sspolki U. 17; po sspolnego U. 33; pospolita Hu. 21, U. 64; I. C. XXXIII. pospolicze U. 33; I. C. XXXIII. Polanynouicz Ul. 795; Polaninovicze Hl. 37; Polanynonice Hl. 390, 391; Polianowsky Hl. 3803; Polaninowsci Ul. 3513; Popouicz Ul. 12; Popovicze Hl. 100, 104; Popowice Hl. 2366; Popowskeÿ U. 44; ploczicze Hl. 5035; Procopowa (*obce*) Hl. 197; prosza (*gen. sgl.* prosa, scruti) Hl. 4459; Prossicz Ul. 19, 44; Prossouicz Ul. 163, 256; Prosovicze, Proschouice Hl. (*często*), Proschowsky Hl. 3935; proscha (proszę, *1. os. l. poj.*) I. C. XXXIII. przeprossicz I. C. XXXVIII. porosba (*zam.* prosba) I. C. XXXVIII. prosto I. C. XXXIII. prostą I. T. XXIX. 596; przirodzona Hl. 227; przirodnym, coadnato Hl. 2124; przyrodney bracy Hl. 2712; rodzoni Hl. 2944; vrodzonego I. C. XXXIII. Rogow Ul. 5246, Zarogov Ul. 14, 863, Hl. 62, 63, 4489; Rogi Hl. 216, 3568; rogy Hl. 2461; rzoge Hl. 1830; Rogalye Hl. 4108; za Rogalcza U. 94; rohathina (lancea) Hl. 4541, *forma ruska obok polskiej* rogacina, *por. sagittam wlgar.* bogaczina (*zam.* rogaczina) Hl. 1997; *stsł.* rogatina; Rozek, Roszek Ul. 4588; Roscow Hl. 162; Rosscow Hl. 594; Roznow Hl. 28; Rogozye Hl. 4284; *por. stsł.* rogozъ (papyrus), rogoscza Ul. 5176 *uw. przyrostek* roz-: rozprawa Ul. 1217; rosprawa Ul. 2096, Hl. 3157; rozbyl Hl. 3082; Ropczicze Hl. 3338; rothǫ, U. 89, *por. stsł.* rota (iusiurandum); Rosza Hl. 2468; Scoczilasz Hl. 1998; Skoczen Hl. 3675; przeskoczoną I. C. II. 396; scopy, mutones Hl. 3731; I. C. II. 356; Scopek Hl. 3569; scopyecz butiri Hl. 2920; Scorocice Hl. 919; Skorowa Hl. 3961; Scorcow Ul. 945; skorky Hl. 2384; scorki Hl. 2176; Skorka Hl. 4150, 4518; Skornya Hl. 4343; scurmi U. c. scot Ul. 4330 uw. *por. stsł.* skotъ; scoth Hu. 25; U. 69; scothnyk Hl. 3579; Scron Ul. 5180; Scrocow Ul. 1550; Scowronow Hl. 307; Smogorzow Ul. 1550; Hl. 3277; Smolka Ul. 3639; Hl. 2417, 4116; Smolyk Hl. 4137; Smolsko Hl. 4363; Snopek, Snopecz Ul, 632, 1639; Sobol Ul. 142, 187, Hl. 4472; Sobolow Hl. 448, 4118; sobolina Hl. 4250; Szobotha (*wyraz hebr.*) Hl. 2700; w scho-

bothą I. C. XXXIX. 30; Soczewka Hl. 4197; Sochaczewski I. C. XXXIII. Rossochi Hl. 4547; Sokol Hl. 3681; Socolnik Ul. 866; Socólniky Hl. 238, 664; Sokolnik Hl. 3410; Sokolouicz Ul. 2868; Szokolowsky Hl. 2575; Sokolowsky Hl. 4492; Solecz Ul. 47; Solcza Ul. 648, 658; Solka Ul. 1002; Soltysck (*wyraz obcy*) Hl. 2076; sosna Ul. 4660, Hl. 4112; sosni Ul 5157; Sosnka Hl. 4073; sosszny, pinos Hl. 2536; sosnowa Hl. 4112; Sosznouicze Hl. 1985; Sowka Ul. 207; stogÿ Hu. 3; stoÿ Hu 17; Stoyanice Hl. 657; Stoianouicz Ul. 4; Ostoya Ul. 544; Sthoyowsky Hl. 2462; stoyącz, stoyey (*3. os. l. poj.*) I. C. XXXIX. 33, 34; stodola Ul. 3756; w stodole U. 88; Stodolka Ul. 4271; na sztopÿe Hl. 3186; Swossouice Ul. 602; Swoszowice Hl. 2067; szkodi (*wyraz obcy*) Hu. 9; szcodi Hu. 42; scodÿ Hu. 4, 7; skoda Hl. 3153; skodi Hl. 2963; skodzycz I. C. XXXIX. 127; uskodzil Hl. 2978; Scolnik Hl. 1674; Topola Ul. 2513, Hl. 47; Topolya Hl. 4159; Trząsytobolca Hl. 3410 (*por. stsł.* tobolьcь); Thoppor Hl. 1210; Toporek Hl. 1924, *a pod wpływem tych wyrazów* Krzistoporzicze Hl. 2667 (*por. wyżej*); woda Hl. 546; powodzi Hl. 3050; woyth (Vogt) Hl. 2636: Lanthwoyth (Landvogt) Hl. 679; woyt Hl. 2636, 3125; Woÿtowa U. 13; woÿtha I. C. XXXIX. 58; woli (woły) Hu. 45, U. 29; wolu U. 50; Wolowsczy Hl. 1971; Bawola Hl. 807, 1399; Woscin (*por.* wosk?) Ul. 3406; Voscin Ul. 3536; Zuchna (Zochna? t. j. Zofia) Ul. 4688 uw.

b) w zgłoskach osnownych: *zaimki* ko- *i* to-, *np.* komu U. 13; potomky (po to-mь) I. T. XXIX. 597; kosdi I. C. XXXVIII. (*obok* kasdi I. C XXXIII. każdy), *dalej wyrazy, jak*: Mnogolicz Ul. 1728 (*stsł.* mъnogъ); Wissoka U. 36; Wyssoke Hl. 353; Głǫboki Hl. 2189; Vyssoka Hl. 3956; czworo U. op. 5; wtori (*stsł.* vъ-torъ) Hu. 29; wtore U. op. 6; wtorek I. C. XXXIII. ktore Hl. 3234; ktorzą Hl. 3018; ktori I. C. XXXVIII. ktorim I. C. XXXIII. thabor Hl. 1999; Jawor Hl. 4214; Piskorz Hl. 4491; Bachorz Hl. 2760; Kaczorek Ul. 2702, 2809; Kaczorko Ul. 3321; Piskorek Hl. 3805; Piscorouicz Ul. 29; Piscorouicze Hl. 184; Jaworzsno Hl. 3348; Jaworszky Hl. 4295; Javornik Hl. 4284; Szicora Ul. 5099; Sicora Hl. 3497, 3500; Szikora Hl 3650; viadomo I. C. XXXVIII. swÿadomo I. C. XXXIX. 103; swiadomiey I. C. XXXVII; Zablonca (Jablonka?) Ul. 5058 uw. Jablonicza Ul. 8; Jablonycza Hl- 1560; Jablonne Hl. 4122; Laszotha Ul. 512, Hl. 383; Prandotha Hu. 14; Pechota Ul. 4907; chromotha Hl. 4187; ku istocze (*pro certificatione*) Hl. 4263; Pirocic Ul. 4172 uw. Cossocice Hl. 383; Stampocice Hl. 361; Grambocziсze Hl. 239; Zambocin Ul. 664; Zabocin Ul. 1411; Prandoczin Hl. 219; Plochocin Hl. 680; Crassoczin Hl. 356; Sczecoczini Hu. 49; cznotlivie I. C. XXXVIII. Wantrobca Ul. 550, 3526; Hl. 302, 1598; Vątrobka Hl. 3758; Czudnoch Hl. 3728; Lubochow U. 28; Swantochna Hl. 548; Gnewosch Hl. 5099; Lythwosz, Lythwos Hl. 1598; Lithvosz Hl. 3805; Kurosz Hl. 4108; Myrosz Hl. 4267; Parcossouicz Ul. 894; panosza Hu. 24; Barthosovicz U. op. 2; Latoszynszky Hl. 4437; swanthoszcz Hl. 2537; milosez I. C. XXXVIII. milosczivi I. C.

XXXVIII. starosta I. C. XXXIII. podstaroscego I. C. XXXIII. Radostka Hl. 3509; Zidow Ul. 544; Janow Hu. 71; Zandow Hl. 23; Grzibow Hl. 2912 a. Jurkow Hl. 2863; Slodzeyow Hl. 1991; Pankow Hl. 4018; Rąbow Hl. 3846; Dabrona Ul. 938; dambrowa Hl. 322; 1057; Dąbrowa Hl. 4084; Zidowca Ul. 610, 3277; U. op. 1; Jalowca Ul. 1176; Hl. 4011; Dambrowka Hl. 2370; Striyowka Hl. 2518; Crzessowka Hl. 2495; Stavovy Hl. 3937; syrpowy, gnoyowi Hl. 3567; Abramowo U. 38; Makowo Hl. 25; Marcuszowo Hu. 62; Kracova I. C. XXXIII. wfcracovie (*tamże*), krolowey I. C. XXXIII. s kruzlowey I. C. XXXIII. lwowskim I. C. XXXIII. Janowa Hl. 3215; kmeczowem Hl. 3003; Michalowska Hu. 25; Glanbowske Hl. 1261; Pankowsky Hl 4391; Zakrzowszky Hl. 4295; Wilkowisko Hu. 55; Zandouice Hl. 40; Janouicze Hl. 48; Pawlowicze Hl. 2694; Polaiouicze Hl. 3290; Dambrovycza Hl. 4417, Kaczkouicze Hl. 4280; Lubowla Hl. 3553; yalovyątha Hl. 3545; Jalowicze U. c. *itp.*

Osnowa pierwszego członu w w y r a z a c h z ł o ż o n y c h, *np.* Igo-lomia Ul. 4530 uw., colo-dzey Hl. 3230; chlebo-yeczcza Hl. 224; chleboyecze, commensales Hl. 4423; chleboyeczczamy Hl. 4307; chleboieczczami I. C. XXXIII. Kuropatwa Hl 2700; Curosvank Ul. 16, Hl. 165; Kuroswanky Hl. 2941; Makoladwa Ul. 4495; Miroslaw U. 21; Slawomir Hl. 706; rancoymi U. 22; rakoymẏe U. 64; rankeymye I. C. XXXI. rąkoẏmẏe, z rakoyemsthwa I. C. XXXIX. 34; ssamostrzal Hu 33; samotrzecza Hl. 2963; obopolnye I. C. XXXI. Baloueza (Biało-wieża) Ul. 4095; Dobrowoda Hl. 546; dobrowolnye Hl. 3179; I. T. XXIX. 597; Dobromirz Hl. 2915; Drogodzey Ul. 5242 uw. Jaroslauicz Ul. 8; Crziwosand Ul. 5196 uw. Crzywosandus Hl. 8; Crziwopatrzcz Hl. 3505: Lubomirz Hl. 673; Lissobragk Ul. 527; Malokąsz Hl. 3787; nowogrodky, pelles Hl. 2036; Staronina Ul. 605; Swentoslaus Hl. 244; Swentoslawa Hl. 560, 759; Suchorąba Hl. 4206; Tangoborz Ul. 5257; Thangoborza Hl. 119; Thangoborszky Hl. 4295; Tampoczol, Tapokow Ul. 4852; Slodzey Ul. 4818; Hl. 285; Zlodzey U. 66; szlodzeystwo, *furticinium* Hl. 2831.

c) w z g l o s k a c h o d m i e n n y c h: *Nomin. sgl.* uiano Ul. 771; wano Hl. 477; wyano Hu. 31; gumno, horreum Hl. 554, 2448; pątho, compes Hl. 4459; zitho U. 88; stado, grex Hl. 1008; bidlo U. 4; bydlo Hl. 686, 1016; szadlo Hl. 4459; Lipno Ul. 769; pandlo (*signum*) I. C. II. 379; Dambno U. 53; Vylno Hl. 3521; Thursko U. 35; malo, richlo I. C. XXXIII. dano Hu. 33; I. C. XXXI. zaẏantho U. 42; tako, yako U. 54; to taco sstalo U. 68; czso sẏa dzalo Hu. 55; czo Hl. 465, Hu. 7; *podobnie męskie*: Jazdco Ul. 5451; Pasco Ul. 8; Piwco Ul. 757; Zadco Ul. 608; Franczco Hl. 687; Cristco Hl. 257; Miczco Hl. 91; Stanko Hl. 21; Woytco Hl. 481 *itd.* — *Instrum. dual.* dvoma grziwnoma U. 80. — *Dat. plur.* wnancom Hl. 881. — *Loc. plur.* we Psaroch U. 12; w brogoch I. C. XXXIX. 102. — *Gen. sgl. zaimków, jak*: tego, istego Hl. 3215; go U. 50; *itp.*

4) *Pierwotna grupa* or (ol) + *spółgł. występuje w języku polskim tylko z przestawką* ro (lo) + *spółgł., podczas gdy w czeskim i w południ.-słow. językach występuje nadto wzdłużenie* *rō, *lō = ra, la, *w ruskich zaś t. zw.* полногласие: oro, oło. *Losy polskiego języka dzieli też język Łużyczan. Język ziemi krakowskiej nie różni się pod tym względem wcale od języka innych okolic Polski, i to już od czasów najdawniejszych.*

Przykłady: Blogowo Hl. 520; Blogoczicz Ul. 537; Blogoczycze Hl. 4007; Blogossow Hl. 2912 c.; blonie Ul. 3976, 5047; blonye Hl. 2650; Zablocze Ul. 220. 5477 uw. Hl. 3126 b. Zabloce Hl. 301; Zabloczye Hl. 4435: Broda Ul. 3451. Hl. 703; brogow (*gen. pl.*) Hl. 3104; w brogoch I. C. XXXIX. 102; bronicz, tuere Hl. 3149; bronan sze (*part. praes.*) Hu. 7; bronysch, *denegas et recusas* Hl. 4056; bronẏcz I. C. XXXIX. 103; I. T. XXIX. 596; obronę I. T. XXIX. 596; Sbroya Ul. 1986, 2136; sbroya Hl. 1638; sbrogyą, arma Hl. 3581; Bronissow Hl. 517; brosdi Ul. 977; Brosdy I. C. II. 441; brozdi Hl. 4878; brosd. brzosd Ul. 617; Chrobrza Ul. 5119, Hl. 285; Chrzobrza Hl. 5120. (*zmiękczenie dźwięku* r *w* rz *jest tak w tym miejscu, jak w zacytowanym wyżej* brzosd *tworem analogicznym*); Chroberz Ul. 4688, Hl. 348, 3219, 4547: ochromily (mutilaverunt) I. C. II. 316; Chrosty Hl. 35; *por. stsl.* chvrastъ, *rus.* chvorost; Chrosczina Ul. 777; Chrostna Ul. 3957; droga, na drodze Hu. 35, 45, U. op. 2; Drozeyouicz Ul. 7; Droszicouicze Hl. 257; Zadroze Hl. 4305; Glod Hl. 2403; Glodowską Hl. 4101; Glogowany Hl. 668; Gloskouicz U. 6; Glowa Ul. 1456, Hu. 18, 1399; Glowka Hl. 2061; Glownya Hl. 2294; dlownye (pro glownye?) Hl. 2970; Glowecz Hl. 529; glownyą, titionem Hl. 4514; Glowina Hl. 3858; glowycze U. c. glowni I. C. XXXIII. Grocholka Hl. 4025; Grodek Ul. 4688 Hl. 534; grodu (*gen. sgl.*) I. C. XXXIII. ogrod Hu. 2; ogroda I. C. XXXIX. 103; ogrody I. T. XXIX. 597; ogrodek Hl. 3133; Smigrod Hl. 3017; Zmygrod Hl. 3824; przegrod Hl. 2758, 3864; pregroda Ul. 2347; przegrothda Ul. 3560; przegroda Hl. 56. 214, 667, 768; zagroda Hl. 503, U. op. 6; wangroda. villa Hl. 1156; wangrode (*gen. sgl.*) Ul. 5484 uw. wągrody Hl. 2753; wangrodna Ul. 4725; Grodna Hl. 272; Grodzina U. 35, Hl. 392; Grodzieczki Hl. 4553; Podgrodze Ul. 5091, Hl. 2754; Grodovicze Hl. 4474; grodzil U. 99; grodzycz Hl. 3864; roszgrodzila (dispersit) I. C. II. 373; zagrodzono Hl. 1921; Ogrodzenecz Ul. 1803, Hl. 83, 4075; grodzkye I. C. XXXI. Klos (kłos) Hu. 17; Closecz Ul. 2160; kłoda: z klody Hl. 3409; clody salis Hl. 3975; klodky, truncellos Hl. 4497; klothka U. c. crobya? *por. czes.* krabice, Hl. 3425; Crol Hl. 1130; krola U. 22; krolem I. C. XXXIV. Crolowa Hl. 3159; Crolouicz Ul. 3963; Crolonice Hl. 553; krolowicz Hu. 73; crolewiczow, regulorum Hl. 2539; krolevicze Hl. 4110; crolewstwo Hl. 1857; krolewstwa I. C. XXXIII. w krulestwye I. C. XXXIX. 31; krolewsky I. C. XXXIX. 118; kroliky Hl. 4071. Cromolow Ul. 2309, Hl. 1, 8, *por. stsl.* kramoła (seditio); Crowodrza Hl. 651; krotki I. C. XXXIII. Lodzynszky

Hl. 4487; *por.* łodź, *stsl.* ladija, *oldija; lokczem Hl. 4081; lokyecz I. XXXIX. 159; Mlodzow Hl. 696; mlodzik Hl. 2052; Mlodoczin Hl. 3595; mlodi I. C. XXXIV. Mlodzeyowice Hl. 353, 2732, 3959; Mlodzeyowszky Hl. 3959; Mroczko, Mrocco Ul. 137, 297; Smrocow Hl. 274; Mrowyensky Hl. 3806; Mrozon Hl. 2636; Mrozowye Hl. 4101; pluthna I. C. XXXIX. 159; Ploczienny czy U. c. prom, navis, Hl. 1069, 1637; proporzec Hl. 3752. *por. stsl.* прапоръ; wiprowszi, excoriando Hl. 2255 (*por.* próć, *rus.* poroti); sprotich I. C. XXXII. proznÿa Hu. 59; prosno Hl. 2834; robota Hl. 2874; robothnego I. T. XXIX. 597, pa-robek: parobcu (*dat. sgl.*) Hu. 55; parobky, familiares Hl. 1903, 4099; rola Ul. 4135, Hu. 58, U. 25, Hl. 3681; roley U. op. 8; Rolye Hl. 3681; w rolach I. C. XXXIX. 104; Slomnik Ul. 483; Slomniky Hl. 2996, 3092; Slumnyky Hl. 3694; Slowykowsky Hl. 4218; Sroczicz Hu. 31; Strogoboricz Ul. 4; Stroza Ul. 11, Hl. 3233, 4101; Strone Hl. 546; strona U. op. 9; Stronye Hl. 3494; stroni (*plur.*) I. C. XXXVIII. stronÿ I. C. XXXIX 30; obyedwye stronye I. C. XXXI. postronnim I. C. XXXIII. Troky, Throky Hl. 3521; wlodarz Hl. 2849, 2927; wlodarius Ul. 911, Hl. 23 (*obok* Wladarius Hl. 421); wlodyka, wlodika, wlodistwo Hl. 2167; 2369; wlodica Hl. 1490, *obok* wladika Hl. 1829, 1603; Wlodzislaw Ul. 35, 119, Hl. 53, 352, 2814 a. 4208; Wlodislaw Hl. 4519; Wlodzyslawsky Hl. 4519; Wlodzimir Ul. 2613; Wlodzimirz Hl. 2118; Wlodco Hl. 49; Wlodkowa U. 16; Wlosth Ul. 300, Hl. 71; Wlost U. 83; Wloscibor Ul. 646, 1100; Wlostowycze Hl. 4060; Wlosna Hl. 1766, 1767 (*w wieku XVI* wlasnÿ I. T. XXIX. 590; wlaszną I. C. XXXIII. wlasznego I. C. XXXIX. 30, *podobnie jak dziś*); — Wiwloka Hl. 3456; szvloczil Hl. 1941; podwloczancz Hl. 1512; wloczniąn (hastam) I. C. II. 351; Vrobl Hl. 4101: Vroblouicz Ul. 607; Wroblouicze Hl. 172. 203, 4120; Wrona Ul. 4519: Wronin Hl. 529; 4196; Vroninecz Ul. 4, 799; Hl. 44; Wroninsczy Hl. 3979; Wronÿczky I. C. XXXIX. 31; Gauron Ul. 2355, 2914; Gawron Hl. 3423, 4022; Gaffron Hl. 4413; Gawronek Hl. 4422; Zavroth Ul. 4398; wroczil U. 35; wrocÿla Hu. 39; vrotha, ostia Hl. 3432, 3436; wrotha, valva Hl. 4443, 4497; wrotnitstwo (portulania) Hl. 2845; wrothny, ianitor Hl. 2771; wroczicz I. C. XXXI. Wrocirzis? Ul. 130; Wroczinowa Hu. 7; Wrocimouice Hl. 502; Zdrova Hl. 3302 a., sdrov, sdrovye I. C. XXXIII. Zlota Hl. 3072, 4215; zlotich Hl. 3247; I. C. XXXI. we zloczie I. C. XXXII. Zlotnik Ul. 698; Slotnykÿ Hl. 320; Zlotnyky Hl. 2699; szlob Hl. 4459; szlobÿ Hl. 994.

5) Samogłoska o *przeszła po* j *prawdopodobnie w dobie prasłow. w* e, *którego ślady mamy w naszych zabytkach: dat. sgl.* Msczigevi U. 94; Zagayew Hl. 4483; Sluzew Hl. 4406; Proschevicze I. C. XXXI.: proschewsky I. C. XXXIII. *itp. Formy te jednak występują już od najdawniejszych czasów tylko sporadycznie w języku polskim, przez analogią bowiem zostało w podobnych wypadkach najczęściej* o *wprowadzone napowrót, np.* proschowską Hl. 2978; Prossouicz Ul. 163, 256; Proschouice Hl. (*często*); proschow-

skim I. C. XXXVIII. Szlushowsky Hl. 4427. *We wszelkich więc podobnych wypadkach nie należy samogłoski* o *uważać za pierwotną, powstała ona bowiem już na gruncie języka polskiego. Podobnież nie jest samogłoska* o *pierwotną w takich wypadkach, jak np.* Wyelo-glowy Hl. 4226; wÿelopolskÿego I. T. XXIX. 597, *bo i tu* o *powstało z* e (= ije) *tylko przez analogią (por. wyżej 3 b); starsze formy są w naszych zabytkach języka ziemi krakowskiej jeszcze i w wieku XV dość częste, por.* Wyelepolsky de Wyelepolye Hl. 4099; Wieliepolsky Hl. 4534; Wyeleglovsky Hl. 4295; Wyeleglowsky Hl. 4271.

Słow. ь.

Dźwięk stsłow. ь *występuje w języku polskim jako* ʲe (ʲo), *lub też ginie zupełnie. Jak wiadomo, dźwięk ten słow. zastępuje indoeur.* i *lub* e.

1) Jako ʲe *występuje stsłow. dźwięk* ь *w następujących przykładach naszych zabytków:*

a) w zgłoskach r d z e n n y c h jak np. czescz (cieść, tьstь?) Ul. 3; Czebrowskj (*por. stsł.* čьbrъ, labrum; lit. kibiras) Hl. 281; dzen (*stsł.* dьnь) U. 61; dzien I. C. XXXI. XXXIX. 112; rakoyemstwo (jьm-) U. 20; I. C. XXXIX. 31; rancogemstwa Hu. 12; rąkogemstwu Hl. 3267; rankoiemsthwem I. C. XXXI. Lewco, Lewkonis (*stsł.* lьvъ) Hl. 74, 117; po myeczu (*stsł.* mьčь) Hl. 2913 a. meczowa Hu. 44; Meczslaus Hl. 75; myeczem Hl. 3104; pyes (*stsł.* pьsъ) Hl. 2341; sczegny (ścieżka, *por. stsł.* stьgno, femur) Hl. 372, 611, 612, 631, 1057; exitorium alias zczegny, zdzegny Hl. 3131; v sczegen Hl. 3048; Sczeklin (Scieklin, *por.* stьklo?) Hu. 3; Sczeclyn Hl. 306; przischedw (šьd-) Hu. 71; przÿschetw U. 76; wyschedwschy U. 59; vischedl U. 24; wysszedl U. 1; wischedl U. 7; zasedl I. C. II. 439; przisedl Hl. 2863; I. C. XXXIV. wyschedl Hl. 4368; przÿschedl I. C. XXXIX. 112; ues (vьsь) Ul. 645; wess Hl. 459; wyes Hl. 3407; vyesz Hl. 3993, 4021; viesz I. C. XXXI. posegl (žьg-) Hl. 2946.

b) w zgłoskach przyrostków o s n o w n y c h, np. grziwen (*gen. plur. do wyrazu* grzywna = grivьna) Hu. 21, U. 41; grziwyen Hl. 3082. 3114, 3276; I. C. XXXVIII. gryffen Hl. 2475; *podobnie gen. plur.* panyen U. 34; czwyerczen (*nom. sgl.* ćwiertnia, mensura) Hl. 4180; yeden z dzylecz I. C. XXXIX. 104. — *dalej w formach nom. sgl. jak:* nyewienen Hl. 3247; vinyen I. C. XXXIII. povÿnyen I. T. XXIX. 598; zagumenna Hl. 372; gumyenna Hl. 4112; sǫnszen Hl. 2691; Grudzen, Grudzyen Hl. 4308, 4309; posslusszenstwo Hl. 1876; wfposluschenstwie I. C. XXXIII. Koczel Ul. 7; Hl. 393; Kozel Ul. 665; Karzel Hl. 3818; sluzebnik I. C. XXXIII. sluzebnÿka I. T. XXIX. 597, 598; slvzebnika Hl. 2826; *nader liczne wyrazy na* -ek,

-ec, *jak np.* Paszek Ul. 5267; Passzek Hu. 59; Brzanczek Hl. 171; Banczek Hl. 3401; Franczek Hl. 606; Pranczeg Hl. 2503; lanzek, łązek (pratum) Hl. 4356, 4373; Lanscez Hl. 57, 77; lancez (pratum) Hl. 2650; Maczek Hu. 41; Stassek Hu. 13; Swanszek Hl. 262; Swyasek, Swansek Hl. 3936; Wilczek U. 84; Penanszek Hl. 662; Penasecz Ul. 621; Pieniązek Hl. 4173; Latossek Hl. 3934; clobucek Hl. 2176; policek Ul. 59; zaiaczek I. C. XXXIII. Bratecz Ul. 4265; Chamecz Hl. 340. 2905; Chamyecz Hl. 3588; Golecz Hl. 504; Grodzecz Hl. 2344; Gromyecz Hl. 3739; Garnecz Ul. 2559; Koneczpole Hl. 26, 3649; Marzecz Ul. 863. U. 50; Nyemyecz Hl. 4494; oczecz Hu. 46; Oeziecz Hl. 4234; Solecz Ul. 257; Sedlecz Hl. 149; Szczypiecz Hl. 2431; Szlavyecz Hl. 4276; Shvynecz Hl. 4434; Strzelecz Ul. 816. U. 10; Steenecz Ul. 225; Tynecz Ul. 117; Hl. 70, 126; Thinecz Hl. 3407; tilecz Hl. 3542. Baranecz Ul. 608; Barzanecz Ul. 2568; Dabouecz Ul. 4110; Jastrzabecz Ul. 4692; Jastrzambecz Hl. 308; cawalecz (*particula prati*) Hl. 2817; Cobelecz Hl. 40; Kobilecz Hl. 3723; Kunouecz Hl. 29; lascouecz Hl. 372; Lyppowyecz Hl. 3919; Obulecz Hl. 3993; postawecz Hl. 2364; Synowecz Hl. 358; sinowecz Hl. 2981; Sinovyecz Hl. 3607; Schidlowiecz Hl. 4534; szapranecz Ul. 2542; Saphranecz Ul. 2607; Schaffranecz Hl. 353; Swerzinecz Hu. 43; Svierziniecz Hl. 4022; Oweczka Ul. 5211; kupyeczske Ul. 3890; radzyeczkyego I. C. XXXIX. 58; *itp.*

To e, *zastępujące prasłow. dźwięk* ь, *przechodzi następnie, podobnie jak pierwotne słowiańskie* e (*por. wyżej*) *w samogłoskę* o, *jeżeli po nim następuje dźwięk twardy. Tak np. już w w. XIV znajdujemy obok* Koczel Ul. 7, Hl. 393; Kocel Ul. 979; Koczol Ul. 872. *por. też* Jarzonek (jar-ьn-) Hl. 548; Studzonky (stud-ьn-) Hl. 215 *itp*

2) *Pierwotne słow.* ь *ginie w języku polskim*:

a) *w rdzeniach wielu osnów słownych, np.* bral (z *bьralъ) Hu. 44, Hl. 3240, 4038; brala U. 74; przebral Hu. 18; obral I. T. XXIX. 596; bracz I. C. XXXIX. czezion *abo* czthaczi I. C. LI. 663 (čьtenъ, čътąšti); racoÿmeÿ (jьm-) Hu. 16; Przeyma Hl. 4090; naymem Hl. 3821; zaymnie I. C. II. 259; nye prze se (*non indicit se*, pьr-ą, *inf.* prěti *per-ti) Hl. 4384; *subst.* prza, *np.* wnygdą we przą Hl. 4110; wyssla (sьd-) Hu. 14; przisle I. C. XXXIII. po wiszczv (po wy-ściu) U. 38; wischcza (wy-ścia) U. 48; doszcza (do-ścia) Hl. 2467; zasczie I. C. XXXVIII. wesczÿe I. C. XXXIX. 58; Szdow (żьd-) Hl. 353; Sdow Ul. 3024; poszszono (żьg-) U. 54; nyessgla Hl. 2963; sesgla Hl. 3104; Poszszar Hl. 426.

b) *w zgłoskach rdzennych wielu innych wyrazów jak*: ćcia, Ćcieniec, Ćcica, *np. cum Swantochna ipsius socro vulgar.* tscza Hl. 1365; Tszczenecz U. 3; Tsczenecz Hl. 194; Thsczenecz U. 59; Thczieza Hl. 4282; *w wieku XIV pisano też* Stcenecz Ul. 104, 225; Stenecz Ul. 454, Stcicza Ul. 66, 227, 621; tьstь (?) *por.* czescz Ul. 3; Ćcibor (Czibor Ul. 605; Czczyborium Hl. 54; čьstiborъ); Czczicouicz Ul. 802; Hl. 76; Czczykowsky Hl. 4484; Czchow

Hl. 684; Czchowka Hl. 3454; czso (čь-so) U. 4, 5. 19, 20, 25, 62, Hu. 39, 55; cso Hu. 72; niczs U. 18; niczss U. 21; nits (ni čь-so) Hl. 3156; cztirzi (čьtyri *z pierw.* četyri, *por. lit.* keturi, τέσσαρες, *skr.* čatvāras) U. 39; cztirzi Hl. 3276; czthÿr (*gen.*) Hu. 25; cztirzech Hl. 3177; czterdzesczi Hl. 3240; cteri U c. fcztherzech I. C. XXXI. dnya (dьnь, *gen. sgl.*) Hu. 23, I. C. XXXVII. XXXIX. 113; dnyow I. C. XXXIII. Lgota (lьgъ, *por. skr.* laghú-, *gr.* ἐλαχύς), Ul. 274, 284; Lscino Ul. 251, 448; Lsczinska vola Ul. 5308; we Lvovye (lьvъ) I. C. XXXIII. *zaimek* mnye (mьně) I. C. XXXIV. mnam (mьną) I. C. XXXVIII. Mstow (mьst-) U. 13, Hl. 2928; Msthow U. 97; Nemsta Hu. 34; Nyemsta Hu. 2465; Nyemsczianka Hl. 4188; Msczіwoy Ul. 556; Msczigneus Hl. 177; Msczislaus Hl. 185; Mszischco Hl. 66; 177; Smeisco (sic) Ul. 461: Msczugius Hl. 174; Msczuj Hl. 4391; Msczvy I. C. XXXVIII. Pnyowa (pьnь) Hl. 4150; Pssari (pьsъ) Ul. 5489: Psar Ul. 158, 2936; Psary Hl. 3, 12, 16; Psarska Hl. 257; Pstrossicz (pьstrъ) Ul. 6, 301, 303; Pstroschicze Hl. 49; Pstroszice Hl. 121; Pstrzosicze Hl. 2121: Pstrucha Hl. 3916; pszenÿcze (pьšeno) I. T. XXIX. 598; Sddza (*stsł.* stьza?) Hl. 36; Szdzech Hu. 61; Sklary (stьklo) Hl. 4424; Trzczana (*trьstь, *stsł.* trъstь *zgadza się z lit.* strustis) Hl. 3765; *por.* Trestka de Trzesczin Hl. 3489; wszim prawem (vьsь, *skr.* višva) U. 46; wschtczi U. 94; wsytky U. 68; nawsye (vьsь, wieś) Hl. 3755. 4372; nawssa Hl. 1951; przewsya Hl. 2798; wszi (wsi *gen. sgl.*) I. C. XXXI. we wschÿ (*loc. sgl.*) I. C. XXXIX. 102.

c) *w zgłoskach przyrostków osnownych np.* kopcze (*plur. do* kopьcь) Ul. 4627; oczcza (*gen. sgl. do* otьcь) Hl. 842; otczowÿe (*plur.*) U. 12; dzeczmi (*dětь-mi) U. 17, Owczar (*por.* ovьca) Ul. 737; zdraczcza, zdrzaccza, zdzadcza Hl. 2253, 2254, 2479; postawcze (*plur. do* postawiec) Hl. 2661; Jastrzambczy Hl. 1399; Schafrancze (*plur. do* Szafraniec) Hl. 4024; dzylcze, dzÿelcze, dzylczamÿ (*gen. pl.* dżylecz) I. C XXXIX. 103, 104; postawczowa (*od* postawiec) Hl. 3816; w Lysczu (*por.* Łysiec) Hl. 2904; Placzko (*suff.* ьko) Ul. 4438; Franczco Hu. 38; Pranczkonem Hl. 2451; Paschco (*por.* Paszek) U. 26, Hl. 248; Brzanczco Hu. 50; Maczco Hl. 51; Manczka Hl. 2374; Swadzba U. 18; Wanczslawa (vętjsłavъ) U. 28; Wanczslauicze Hl. 75; Wączslauicze Hl. 3298; Raczslavicze U. op. 1. Lubeczsca (*suff.* -ьskъ Hl. 40, 303; Tineczskemv U. 33; nemeczske Hu. 11; craweczską Hl. 3050; Morauiczsca Hl. 919; Wirzbiczsky Hl. 758; Czarnoczsky Hl. 4357; panskich I. C. XXXII. grziwni (*suff.* -ьna) Hu. 12; nadworzny Hl. 2839; poslusny Hl. 3240. *itp.*

d) *na końcu wyrazów np.* xandz (*por. stsł.* кънязь) U. 9; Panchyrz Hl. 549; Medzwedz Hl. 181; Negowancz Hl. 590; dzisz U. 49; macz (*matь z *matī) Hl. 3262. *itp.*

3) *Prasłow. grupa* *tьrt, *która w starosłow. przechodzi w* trьt, *jawi się w naszych zabytkach w postaci* t'irt (t'ilt), t'iřt, t'ert, t'art *np.*

t'ilt: Vilkow Ul. 5267; Vilczco Ul. 958; Wilczco Hl. 177; Wilconice Hl. 437; Wilkowiska U. 25; Vilczconicz Ul. 15; Wilczcowsky Hl. 2881; Wilk Hl. 4025; Wilkow Hl. 3674; Vilczek Hl. 3676; Pilchouicze Hl. 161; Pilcza Hl. 575; Pylszno Hl. 3455.

t'irt, t'iŕt: Czirno Ul. 914, Hl. 328; Cirzna Ul. 4131; Czirnycza Hl. 655; Czirnechow Ul. 816, Hl. 685; Czyrnyechow Hl. 4299; Czirznechow Ul. 4983 uw. Czyrmna Hl. 919, 4547; v czirnya U. op. 5; czýrpýecz I. C. XXXIX. 34; birzwna (trabes) Hl. 851; w dzirszenyu Hl. 3018; dirszenye Hl. 3239; w dirszenyu Hl. 3239; pasirzbicy Hl. 453; passirbycza Hl. 3373; pasirbem U. 63; Pirzga (*stsl.* prьga, χίδρα, Mikl. I² 30); Pirzchonice Hl. 297, 310; Pirzchow Hl. 2069; Pyrzchala Hl. 3449; Pirzchoviecz (*obok* Przchoviecz) Hl. 4139; pirzwey U. 6, 83; pirworodimy Hl. 2406; pirwey, napirwey I. C. XXXI. XXXIII. pýrwý I. C. XXXIX. 58; napyrwý I. C. XXXIX. 31; pyrwszem I. T. XXIX. 596; pirwszem ibid. 597; pyrzwa I. C. XXXIX. 127; Scirba Ul. 2895; Szczyrba Hl. 2376; Syrpek Hl. 4112; Scirka Ul. 4467 uw. Swirczinsco Hl. 933; Virbno Ul. 544, 565; Wirzba, Wirzbicza Ul. 7, Hl. 272, 4514; Wirzbno Ul. 678, Hl. 48; Virzbicza Ul. 7; Wirzbyc Hl. 2654; podwirzbe Hl. 68; szawirzbya I. C. II. 283; wirzb (*gen. pl.*) U. 56; wirzbyną Hl. 804; Wyrzbantha, Wyrzbyatham Hl. 2408; 4556; wirczak (vertibulum) I. C. II. 328; Wirzchoslaus Ul. 3; Wirzchoslava (*fem.*) Hl. 288; wirzchonisko Ul. 638, Hl. 227; z wyrzchowysky Hl. 3821; na virzchu I. C. XXXVIII. Zyrkow, Zyrkowsky Hl. 4047; Zyrkowicze Hl. 2432.

t'ert: czwýercz I. C. XXXIX. 159; czwerthna Hl. 3185; czwertnya Hl. 4053; czthwerthny Hl. 2920; czwyerczen Hl. 4180; zdzercza Hl. 534; dzerszi Hu. 2, U. 55; dzerszý U. 60; dersza (*3 plur.*) Hu. 34; dzýerzecz I. C. XXXIX. 159; dzerszal U. 10, 60; dzierzal I. C. XXXI. dzýerzal I. T. XXIX. 596; sadziersal Hl. 3177; odzýerszala I. T. XXIX. 596; vidzerszeli Hl. 3266; vydzyerzely Hl. 4362; dzerszenýa Hu. 37; w dzerszenyv U. 26; w dzerzhenýu Hu. 62; w dzerzeniu U. 1; dzerszene Hl. 3125; dzerszawcy Hl. 3836; dzierzawcą I. C. XXXIII. Dzerzco Ul. 824; Dzerszconis Hu. 57; Derszconis Hu. 39; Derscow Ul. 32; Dzerszek U. 17; Perssczc Hl. 434; pierszczien I. C. XXXII. do ssmerczi U. 10; po ssmerczy U. 60; po smyerczy I. C. XXXIX. 58; Szmerdząncza Hl. 3407; Szmyerdzącza Hl. 4224 b. thwyerdz (*gen. pl. fortalicium*) Hl. 3790; vkwierdzicz I. C. XXXI. Verczalka, Verkalka Ul. 3842, 3845; Verkzalka Hl. 4209 uw.; Verczicza Hl. 12; Wyerzchovysko Hl. 4509.

t'art, a względnie čart, *žart, z pierwotnego *kьrt, *gьrt, np.* Czarnocin Ul. 152, 5293; Czarnochow Hl. 596; Czarnyssa Hl. 549; Czarnkow Hl. 3339, 4486; Czarni Hl. 4112; Czarna Hl. 3937, 3993, 4021; Czarnoczsky Hl. 3329; Czarnothsky Hl. 3754; Czarnochouicze Hl. 4113; Czarthkowsky Hl. 3935; Zarnow Hl. 3711; Zarnouecz Hl. str. 41, 42. 43; Zarnouicza U. 20; Zarnovnicza Ul. 14, 953, Zarnoweczský Hl. 3667 *itd.*

Słow. ъ.

Dźwięk starosłow. ъ *zastępuje indoeurop. krótkie* u, *lub też jest osłabieniem niejako pierwotnego* o. *W języku polskim przeszedł ten dźwięk w* e, *lub też zginął zupełnie.*

1) Starosl. ъ *odpowiada w naszych zabytkach dźwięk* e *z poprzedzającą spółgłoską twardą*; *np.*

a) w zgłoskach rdzennych: beczkǫ (*acc. sg.*) Hl. 7; *por. stsł* бъчька. Beczkam Ul. 1057; Chechel (*por stsł.* хъхлъ, Ul. 212, 900, Hl. 18, 138; debrza (*stsl.* dъbrь) Hl. 2894; debrz Hl. 3655, 4495; nadebrczą Hl. 4175; depczes (*por. stsl.* tъptati) Hl. 1366; drew (*gen. pl.*) U. 47; Kelceuicz (por. kieł, kła, *kъlъ) Ul. 43; Nacel (Na-kieł?) Ul 25; Gyemza (*por.* gъmzati, repere?) Hl. 4101; meschna (*via quae dicitur*, mъch mech?) Hl. 71, 3371; szep (annona, *sъpъ?) Hl. 2288; pÿanczszeth (*stsl.* sъto) I. C. XXXIX. 102; setnego I. C. XXXVII. wstecz (vъzъ-tъk-) Hl. 2999, *poenam XV*. wstecznya Hl. 1566; fstecz Hl. 505, 536; ffstecz Hl. 96; (*w najstarszych księgach pisano:* stwecz Ul. 150; stwecna Ul. 480; swetczna Ul. 355, 377, 1292, 2967, 3278, 3343, 3388, 4182 uw.; Swecznа Ul. 243, 1178, 1216, 2930, 3004, 4014; *a nawet* swetna Ul. 3434); Trestca de Trestczin (*por. stsl* trъstь, *lit.* strustis) Hl. 523; posew (zъvati) Hl. 2990.

b) w zgłoskach osnownych: ten (*tъ nъ) Hu. 16: I. C. XXXVIII. *i analogiczne* ÿen U. 22; *liczne wyrazy na* -ek (-ъkъ), *jak* Bochnek Ul. 2517; Bobrek Hl. 3629; Dambek Hl. 121: Dudek Ul. 2834; Falek Hl. 463; Franck U. 7; Hanek U. 71; Janek Ul. 2; Jazdek Hl. 3818; Jurek Hl. 699; Yurek Hl. 3298; Climek Hl. 473; Cretek Hl. 3861; cubek I. C. II. 413; Cudlek Hl. 2084; Kurek Hl. 4465; Lysek Hl. 3822; Pyassek Hl 544; pyąthek I. C. XXXIX. 103; Swantek Hl. 3114; Sandek Hl. 4133; swiadek I. C. XXXII. swyadeczstwo I. C. XXXI. Stralek Ul. 5235; Thomek I. C. XXXII. Woytek Hl. 441; Zydek Hl. 3987; Baranek Ul. 5222 uw. Gandanek Ul. 4558; Marsalek Hl. 2695; Nedzalek Hl 79; ossewek Hl. 3821; podsadek I. C. XXXIII. Potstanek Ul. 687; Rosumek Hl. 2075; wÿzinek I C. II. 398; vsitek, vzitek Hl. 2849, 3236; Wyerzinek Hl. 4188 *itp. dalej w wyrazach, jak :* Mikel Ul. 881; Gawel Hl. 3135; Swider Hl. 3720; bamben Hl 3211; Babenkowa Hl. 1834; Jagenka Ul. 908, Hl 2655; Vangercze Hl. 3554; vangerskego I. C. XXXII. Bochensky Hl. 656; Brzuchensky Hl 2268 — *Instrum. sglr. tematów na* -o- *i* -u-, *jak*: gwaltem Hu. 52, U. 66, Hl. 637. 900, 904; Woÿtkyem Hu. 69; sluszebnikiem U. 9: poczanthkem U. 25; luppem Hl. 3581; langem Hl 3947; listem I. C XXXIII. czassem I. C. XXXI. sandem I. T. XXIX. 598; synem I. C. XXXIII. zakladem I. C. XXXI. — *gen. plur.* sosnek U. op. 5; stayanek (ibid.), *itp.*

c) w przyimkach i narostkach, np. we Psaroch U. 12; we mlin Hl. 3125; we zguba Hl. 2766; nyweez U. 60; wnÿwecz I. T. XXIX. 596; vesmye I. C. XXXI. obeslani (advisati) Hl. 2759; obeslc I. C. XXXIII. obeslanÿe I. C. XXXIX. 112: ode czstr lath U. 99; z odeprzą Hl. 4181; podeprzecz Hl. 4260; podesrane (podeżrzane) I. C. XXXVIII. zebrali na zebraniu (sъ-) I. C. XXXVIII. zesnala I. T. XXIX. 590 *itp.*

2) Starosł. ъ *ginie w języku polskim prawie bez śladu:*

a) w zgłoskach rdzennych, np. Bsow (*por.* bez, *gen.* bzu) Ul. 64; bru (*gen.* de mileo, *stsl.* bъrъ) Hl. 1435; chezal (chъt-) U. 51, Hl. 2957; chezely U. 61; cheza (*1. sgl. praes.*) I. C. XXXIV. XXXVIII cum gays et dbrzi Ul. 5412; we dbrzi Hl. 2752 (*por.* debrz Hl. 2753, *stsl.* dъbrь), Dmoszycze (*obok* Dymoszycze, *por. stsl.* dъma, dąti) Hl. 3843, 3845; Dsczewicza (*stsl.* dъska?) Hl. 480; Gbelszky, Gbelsky Hl. 3091, 4299, 4304; Gdanszco Hl. 3439, Gdow Ul. 64, Hl. 54, 279, 2917; Wignanow U. 28; wegnal (gъnati) Hl. 2895; I. C. II. 442; vegnanycz Hl. 3771; gwalt (*gъvaltъ *z niem.* Gewalt) U. 66; Klay (*por.* kiel, kla?) Hl. 2211; kmecz (*stsl.* kъmetъ) Hl. 3003, U. 66; kmyeczem Hu. 69; kmecza Hl. 3179; kmyecza U. op. 6 kmyeczye I C. XXXIX. 103, 127; Lganow (*por.* lъgati), Hl. 625, 4269; Zacrzow (*por.* kerz, krza, kъrь) Hu. 27; Zacrzonicze Hl. 346; Myedzikrze, Myedzikrzow Hl. 4112; Msana (*por.* mech, mъchъ?) Hl. 3855; zamki (mъk-) U. c. szamkow I. C. XXXIX. 58, zamkowem I. T. XXIX. 596; odemknyenyv I. C. XXXIX. 58; oberwana (rъvati) Hl. 1855; Rszana (por. rъžь) Hl. 514; sslal (sъlati) Hl. 2969; obeszlacz (nuntiare) Hl. 2145; posli (posły) I. C. XXXIII. poslal I. C. XXXIX. 127; ospy (proventus, o-sъpъ) Hl. 3917: Sanspow Hl. 635, Hu. 38; Sąsspow Hl. 2816; Sąspowsky Hl. 3712, 3881; sto (sъto) U. 94; I C. XXXII. *gen.* szta, ssta U. 44, 53, Hu. 70; *dual.* dwe ssceze U. 22; poszwa (tegumen, por. poszewka) Hl. 2036; poschwa Hl. 3752; poszwycze Hl. 4459, pritka (tъk-) Ul. 5047; pritky Ul. 5063: przythknal Hl. 3008; I. C. II. 425; przythky (sustentaculae ad saepem) Hl. 4222; I. C. II. 405; nathknal Hl. 1137; tknol Hl. 2698; przithknyon I C. II. 283; przydknyona I. C. XXXIX. 159; tkanka (rubea) Hl. 2036, thkanka (crinale de pyerlis) Hl. 2413; wnank (vъnękъ) Hl. 1457; *fem.* wnanca Hl. 1063; pozwala (zъvati) U. 16; poszwu (*gen.* do pozew) Hu. 34; przipozwal Hl. 1821; na przeposzwanem Hl. 2908; o wyswanye Hl. 2703; pozvi (*plur.*) I. C. XXXIII. pozwÿ, przipozwÿ I. T. XXIX. 596; pozwoff (ibid.) 598.

b) w zgłoskach osnownych: kto (kъ-to) Hl. 1348; I. C. XXXI. *wyrazy z przyrost.* -ъko, -ъka, *jak*: Hubko Ul. 1916; Woytheo Hl. 271; Michalco Hl. 322; Franko U. 92; Pywko Hl. 2461; Szytko Hl. 3917; podsadka, podsadkyem I. C. XXXIII. *plur.* dolky Hl. 1639; rabkÿ Hl. 2655; przimarki (*gen.* przimarek) Hl. 3512; ganky (*sglr.* ganek) U. c. spathkv (*gen. do* spadek) I. C. XXXIX. 30; vpadkÿem I. T XXIX. 597; sswadczimi (*por.* świadek) U. 4; swatczimy Hl. 119;

sswadczó U. 57; swiathczicz I. C. XXXIV. swyatczÿl I. C. XXXIX. 34; *fem.* Babka Ul. 4186 uw. matka U. 23; Cristca Hl. 326; Nastka Hl. 168, 3614; Femca Hl. 474; Zabka Hl. 2781; Galka Hl. 2496; Strzalka Hl. 3410; Rząsska Hl. 3309; Skalka Hl. 4277; Zylka Hl. 4112; Myarka Hl. 4428; *plur.* Trambki Ul. 5231; *loc. sgl.* na rudcze Hl. 358. — *dalej w wyrazach, jak*: Kachna Hl. 3824; Crzichna Hl. 3732; *w formach przypadkowych, jak:* zakladmy Hl. 4307. *itp. Nawet wyrazy na* -ek (-ъkъ) *wyrzucają niekiedy* e (*a względnie* ъ) *w nom. sgl. np.* Bork Hl. 441; Verzynk, Werzink Hl. 399, 1718.

c) na końcu wyrazów, np. spass Hl. 242, 271; jass (*stsl.* jazъ, canalis) Hl. 557; zapiss U. 91; Szalass Hl. 919; Zalass Ul. 4549; zapisz I. C. XXXI. zapiss I. T. XXIX. 598 (*pisownia ta przez* ss *jest niejako śladem odpadłego dźwięku* ъ); praw Hl. 647; I. C. XXXIII. rad I. C. XXXIV. Zambr Hl. 309; *w złożeniach*: Bogdal Hl. 3407, 3840; Suchdol Hl. 563. 2702; polÿedneÿnaczcze Hu. 38; poltrzeczyey Hu. 73; *w przyimkach i narostkach, jak*: Obrzuth Hl. 364; obyechal U. 9; obwanzala sÿa Hu. 39; obyąw Hl. 1979; obÿansowal sÿe U. 63; obyadnego Hl. 3771; obiawiam I. C. XXXVIII. po obmovach I. C. XXXVIII; oth 30 lat Hu. 62; othpyram szą Hl. 3217; odpyiram szą (ibid.); k neÿ Hu. 47; poddal Hu. 12; podzamcza I. C. XXXIX. 112; ss (sъ) yego wolǫ Hu. 71; ss wolǫ U. 54; ss yego kasnǫ U. 54; na ssmowye Hl. 3085; posspolicze U. 49; Srzancice Hl. 493, 690; Zrzatha de Zrzacicz Ul. 984; ze Srzenczicz I. T. XXIX. 597; rosyąl Hl. 2709, ss (*stsl.* izъ) swego domv U. 4; z chische U. 30; s nyey Hu. 36; z yey domu U. 76; strony (*zam.* z strony = sstrony) I. C. XXXIX. 127; wzancz (vъzъ-jęti) Hu. 48; wzol Hu. 71; wsal Hl. 3247; wszial I. C. XXXVII. wswalil Hl. 2336; vsczągnął Hl. 3089; vzdal Hl. 4362; wsdawne Hl. 1130; wstecz Hl. 27, 1281; fstecz Hl. 75, 1696 *itp.*

3) Prasłow. grupa *tъrt, *tъlt, *która w języku starosłow. przechodzi w* trъt, tlъt, *jawi się w naszych zabytkach w postaci* tart, telt (tolt), tlut, *np.*

tart: Barzny (*stsl.* brъzъ?) Hl. 3234; barwerz (brъv-) Hl. 3331; charczicza Ul. 1643, Hl. 954, cztwartey U. 19; czwarthi I. C. XXXII. czwarthą I. C. XXXIX. 104; Garbacz Ul. 3345; Garbow Hl. 2340; Garbek Hl. 3498; Negardow Ul. 553, 4055; Gardzyna Hl. 3958; gardlo Hl. 1405; I. C. XXXVIII. Gardlicza Ul. 5234; Hl. 2295; Gardlycza Hl. 58, 526; Garlicza Ul. 3430; U. 43; Hl. 4498, 2024; Garliczsci Ul. 5327; Garliczky Hl. 4496; Gebaltow (?) Hl. 155, *obok* Geboltow, Gebultow (*por. niżej*): Carnow Hl. 44, 342 (*por. stsl.* krъnъ, mutilus?); Karnkowski Hl. 4534; Garnko Ul. 4225 uw. Karzsnicza Ul. 3696; Charsznycza Ul. 4654; Ccharsdnicza Ul. 715; w Charstniczi U. 4; Carcz Hl. 2817; karczma Hl. 2709; carczmi Hu. 30, U. 2; w karczme U. 57; karczmarzowi I. C. XXXIII. Kargov Hl. 186; Marchoczicz Ul. 14; Marchocice Hl. 302; marsczenecz I. C. II. 408; sparl (depressit in hereditate) Hl. 3445; Parcz, Parcze Hu. 8.

36; Parczowsky Hl. 4435; Parkosch Hl. 583; Parcossy Hl. 2006, Parkoschouicz U. 59; Scarbila Ul. 3674; Scarbek Hl. 515; tharczieze (scissurae) Hl. 2472, 4141; Targ Hl. 568; tharg Hl. 4254; na targu I. C. XXXIV. na targach I. C. XXXIII. targowal U. 98; Tarnow Ul. 5298, Hl. 113, 2447, 4427; Tarnowa gora Ul. 4159 uw. Tharnawa Hl. 353; Tarnawa Hl. 2434, 2442, Tharnocha Hl. 3222; Tarnowska Hl. 257; Tarnowskyego I. C. XXXI. Tarsowa Ul. 447, 519; Varcislao Ul. 493; Warczislao Ul. 731 (*obok* Vercislao Ul. 450); Warczislawa (*gen. sgl.*) Hu. 7; zawarl Hl. 3077.

telt: Belsow Ul. 494, Hl. 595; Belzow I. C. XXXI. Chelm Hl. 73, 129, 542, 2267, 3817; Chelmek Hl. 3739; Chelmský I. C. XXXIX. 112; Chelsty Hl. 3711; kelbasnyk Hl. 179; Omelti Ul. 617, 5423; Omelty Hl. 30; Omelto Hl. 172; Pelka Ul. 209, 211; Pelca Hl. 40; Pelcznicza Ul. 1312; Swetopelcam Hl. 332; Przedpelk Hl. 3016; zpelna Hl. 2535; popelnil Hu. 12; popelnyl U. 77; zupelnam I. C. XXXIII. przepelsli Hl. 3167; przepelsznącz Hl. 4041; przipelslemu Hl. 4103.

tolt (?): Geboltow Ul. 51, Hl. 4307 (*nawet* Gebulthow, Gyebulthowsky Hl. 4307); Swantopolk, — polkoui Hl. 2315, 4452; Tholcineo Hl. 32.

tlut: Dlubnam (fluvium) Hl. 4532; dlug, dlugu U. 22, Hu. 19; I. T. XXIX. 596; dlugow Hl. 2734; Dlugi Hl. 1807, 1802; Dluga Hl. 4101; Dluge Hl. 4475; dlugye I. C. XXXIV. Dlugosch Hl. 337, 3571; z dlusky U. op. 9; w dluzą I. C. XXXIX. 159; dlusznikom Hl. 2925; Slup Hl. 261; Slupow Hu. 59; slupi (*instr. pl.*) Hl. 4141; Slupowsczy Hl. 4271; Tlucoma Hl. 520; Othluczony Hl. 4125; Tlumacz Hl. 3970.

4) Wiadomo, że w niektórych innych językach słowiańskich, jak w czeskim i serbskim, starosł. grupom trъt, trьt *odpowiada zwykle* trt, *t. j. grupa dźwięków, w której* r *pełniąc funkcyą samogłoski tworzy oddzielną zgłoskę wyrazu. Że i w języku polskim było coś podobnego, domyślaćby się można z rozmaitości w zastępstwie tego* r *samogłoskowego* (ir, er, ar, *por. wyżej*)*; świadczą o tym wszystkie nasze najstarsze zabytki literackie, język późniejszy i dzisiejszy. W naszych zabytkach mamy nawet pewne wyraźniejsze ślady nietylko* r, l, *ale nawet* m *pełniącego funkcyą samogłoski, np.*

r: Brnoczicz Ul. 479, 5284; Hl. 168 (*por. stsl.* brъnija?) Brnoczsky Hl. 2434; *por. też* Burnocicz Ul. 516; Chrwathy Hl. 3546; Drwal Hl. 242; Drwena Hl. 605, 2898, 4048; Drwŷena, Drwŷenya Hu. 53; Hl. 4334; Drwanya Hl. 4325; Drwanska Hl. 4325; Drwakowicz Hl. 2589; Crezantha de Crezanczicz Ul. 743; Crezancice Hl. 363, 381; Krezon (Cristinus) Hl. 3239, 4027, U. 82; Crezonowa U. 99; Crezanczin Hl. 3085; Creączieze Hl. 2694; Krezanczski U. 46 (*obok* Crzezonow Hl. 47; Krzeczanczieze Hl. 2501; Kszczączieze Hl. 3371; Krzata de Krzacicz Ul. 1757, *gdzie* r *zostawszy spółgłoską musiało ulcdz assymilacyi*); krezŷczŷelem I. C.

XXXIX. 102, 112; crwawe Hu. 45; krwawil Hu. 43: Zreonicz Ul. 6: *por. też*: na odrzywiu (na odrzwiu, in postico) Hl. 1984.

l, l: bidlna Hl. 211: Radlna Hl. 624: Skrzydlna Hl. 4101, 4369; Clwow, z Clwowey Hl. 3234; Modlnicza Hl. 216; 'Plsczyna, Plsczinensis Hl. 4509, 4474: Sidlniczki I. C. XXXVIII. Lganow Hl. 625, 4269: *obok* lygalbych (mentirer) Hl. 2341.

m: osm I. C. XXXIX. 159: ossmnastego I. C. XXXI. *obok* osÿmnÿaczcze Hu. 64.

a.

Słowiańskie a *występuje zawsze w języku polskim jako* a, *lub też bywa niekiedy ścieśniane ku* o. *W naszych śladach piśmiennych najstarszego języka ziemi krakowskiej występuje prawie wyłącznie* a. *Jak wiadomo zastępuje słow.* a *tak pierwotne indoeurop.* ā, *jak też* ō, *dlatego uważać je należy zawsze za pierw. długą samogłoskę. Przykłady z naszych zabytków*:

1) w zgłoskach rdzennych: *a* Babka Ul. 4186 uw. Babin Ul. 556, Hl. 3725: babisnǫ (avalitate) Hl. 2023; babyzna Hl. 3865; Baran Ul. 744, 1334, Hu. 13, U. 94; Baranek Ul. 5222; Hl. 2636; baranye Hl. 3568; Baranowska Hl. 4502; Barzanecz Ul. 3639: brat Hu. 13, 53; brath Hl. 119, 121; Bratecz Ul. 4530 uw. Bracyeonicz Ul. 398: Braczenÿecz Hl. 2779; bratanek Hl. 2979; Bradska Hl. 3784; Braczska, Braczka Hl. 3709; Brathkowsky Hl. 3685; Bratuczicze Hl. 3709; bratha I. C. XXXIII. braczy I. T. XXIX. 598; dacz (dać) U. 47, 61: I. C. XXXI. I. T. XXIX. 598; dal Hu. 41; U. 15, Hl. 1130, 3156; Bogdal Ul. 4090; Bogdan Ul. 5342; zadany U. 57; zadaless Hl. 3926; dalibog I. C. XXXIII. dava I. T. XXIX. 596; zadavek Hl. 3733: Bozidar Ul. 4691: przyganą Hl. 2436; naganyǒn (infamatus) Hl. 2461; sganbyon (culpabilis) Hl. 4166; Grayow Hl. 4493: Jablonicza Ul. 8, Hl. 1560; Jablonne Hl. 4122: Jassyen Hl. 3665: Jasyenski Hl. 4534: jama Hl. 3599: Jawny Hl. 4108; yawnye I. C. XXXIX. 127: obiawiam I. C. XXXVIII. obyawylem Hl. 4293; Jawor Hl. 4214: Jaworzsno Hl. 3348; Jaworszky Hl. 4295: Camen Hl. 588, 3735: Kamenecz Hl. 579, 1737; Kamyenyecz Hl. 3785, 4275; Camonca Ul. 5124; Kamonca Hl. 172; kamenicza Hl. 2466, 4527: kamyk Hl. 4224 b. camieniem I. C. XXXII. w kamÿenÿczy I. C. XXXIX. 58: zaklad U. 16, 27, Hl. 2361: I. C. II. 254; I. T. XXIX. 596; sklath Hl. 2492; nclad Hl. 2957; pokladal Hl. 4038: nakladi I. C. XXXI. Crawyecz I. C. II. 387; crayacz (sercire) Hl. 3050; Crakoschowski Hl. 4511; lapa, lapka Hl. 2254; lapal (mancipavit) Hl. 3332; Lappanow Hl. 40; Lapczicze Hl. 4141; lawki Hl. 1303; lawky Hl. 3481; s laski I. C. XXXIV. laskawi I. C. XXXIV. Makow Ul. 4131; Macocicze Ul. 593; Makowo Hl. 25; Macouisca Hl. 622: Makoladwa Ul. 4495 uw. Przimakow Hl. 4030; matka U. 23; mathki I. C. XXXVIII. macz Hl. 3262; maczerze U. 23; maczerziszny Hl. 3351 b. maczÿerzistego I.

T. XXIX. 597; Maslomancza (?) Ul. 600, 954, Hl. 372; Maslomiącza Hl. 4087; Maslowsky Hl. 3165; Mazanyecz Hl. 4403; ogarz Hl. 1728; opadnye Hl. 3299; popadnye I. C. XXXIII. vpadkÿem I. T. XXIX. 597; pan, pana U. 35, 29, Hl. 728; I. C. XXXIX. panеÿ Hu. 45; panosza Hu. 24; pastewnika U. 33; spas Ul. 842, 3933; spass Hl. 242, 271; popassonich (depascatis) Hl. 2899; pastewniky Hl. 3296; plati (armatura) Hl. 2020, 2176; platu (*gen. sgl.* solutionis) Hl. 2945; I. C. XXXI. placzÿl Hu. 31; zaplaczil Hu. 59; U. 78; zaplaczicz I. C. XXXIII. XXXVII. poplatky Hl. 547; raczil I. C. XXXIII. raczili I. C. XXXVIII. rad I. C. XXXIV. Radslauicz Ul. 226.—228; Raczslavicze U. op. 1; Raczlawycze Hl. 3846; Raczlawa I. T. XXIX. 598; rada I. C. XXXIII. Radzeszowa Hl. 3435; Radzimicze Hl. 3683; Radzimiczsky I. C. XXXIII. sdradzil Hl. 3247; sdraczcza Hl. 2967; stradcza Hl. 2983; radzye-zkyego I. C. XXXIX. 58; rayczyc (rajce) I. C. XXXIX. 30; Raysco Hl. 503, 4232; rayszkego Hl. 3135; rany U. 6, Hu. 69, Hl. 3003; ssam I. C. XXXVIII. samego I. C. XXXI. szamieza, z ssamicze Hl. 3250; stayane (iuger) Ul. 5176 uw. staianie U. op. 1, 5, 6. Hl. 4176; stala Hl. 3153; ostala Hu. 16; stalo I. C. XXXVIII. I. T. XXIX. 598; stado Hl. 1008; Stadniki Ul. 5273; Stadnyky Hl. 296; zastal Hl. 2990, 4065; dostacz (requirere) Hl. 4445; zostacz I. C. XXXI. Staw Hl. 521; stawow (*gen. pl.*) Hl. 3240; stawisko Hl. 1310; zastawa Ul. 4143, 4487 uw. 4620; zastaw Ul. 1370; z zastawi U. 8; zastauil U. 2; zastawyonye Hl. 3847; stavya I. C. XXXIII. postawecz (stamen) Hl. 2364; I. C. II. 465; postawczowa Hl. 3816; przistawky Hl. 3927; stan (tentorium) Hl. 4057; Stanatky Ul. 772; Stananthky Hl. 2331; statek I. C. XXXVIII. *itp.* stary Hl. 1313; Starzin Ul. 25, 832; Starzinsca Hl. 257; Starzicza Hl. 3302 b. starosta I. C. XXXIII. Schpak, Spak, Ul. 5143, 5126; Sspak Hl. 5; Spak Hl. 2636; ponaba (vocatio) Ul. 4709; Wapowsky Hl. 4351; Zayącz Hl. 4112; zaiaczky I. C. XXXIII. Nesnanowice Hl. 304; viznal U. 92; I. T. XXIX. 596; przysznal sye Hl. 2619; przisznal Hl. 4315; zeznaly I. C. XXXIX. 102.

Prawie wszystkie rdzenie przytoczonych przykładów znajdują się nietylko w innych językach słowiańskich, lecz także w niektórych językach indoeuropejskich świadcząc o pierwotnej długości naszej samogłoski.

b) Z innych przykładów możemy tu jeszcze przytoczyć: Bawola[1]) Hl. 807, 1399; Bichucz Hl. 4275; Chwalis Hl. 2636; Falibóg Ul. 5234; Fal Hl. 67; Falek Hl. 463; Falow Hl. 92; Bogufal Hl. 484; Falkowsky Hl. 3235; Falkowÿcz I. T. XXIX. 596; uchuala Hl. 3506; wphalą Hl. 3342; chwalebnem I. C. XXXVIII. Chamyecz Hl. 3588; Czaya Hl. 4531; Czayca Hl. 2948; czaple Hl. 2134, 3215; czapca Hl. 3474; Dalechow Ul. 226; oddalaÿancz I. T.

[1]) *Forma ta* ***polska*** *nie zgadza się ze stsl.* byvolъ.

XXIX. 590; dawna Hl. 3050; wsdawne Hl. 1130; dawnoszczio Hl. 2700;: Drab Hl. 4085; drapana, przedrapana Hl. 3526 — 27; Gay Ul. 2879, 5377, Hl. 3829; Gayowa Hl. 2709; Gayko Ul. 3725; w gayoch Hu. 4; Podgaye Ul. 5099; Zagayew Hl. 4483; Galka Hl. 2496; Glathky Hl. 2447; Gladysch Hl. 4099; Glaz Ul. 781, 1115; Grabouich Ul. 71; grabw (*gen. pl.*) Hl. 2691; arborem dictam graba Hl. 3652; gwarras seu dissensiones Hl. str. 413; Kaczka Ul. 1052, 1243; Kaczorek Ul. 2702, 2809; Caciez Ul. 122; Kaczkowicze Ul. 3216; Kalina Ul. 75, 364, 4869, U. 24; Kanar Hl. 4469; Kane Ul. 5031 uw. Kanya Hl. 4410; karaschye (ryby) Hl. 3601; Carznocin Ul. 2009; Carnyowski Hl. 3238; karmnego (bovem saginatum) Hl. 4368; Kape Ul. 3285; Kapalka Ul. 3217; Nakapalo Ul. 1799; Kapusta Ul. 863; Kawky Hl. 64; Kawiory Hl. 2464; Kavyecz Hl. 4255; cawalecz (particula prati) Hl. 2817; kazal U. 53; kazala Hu. 64; skazal Hl. 2936; przikaszal Hl. 3457; kasnǫ U. 34; kaznÿa (*instr. sgl.*) Hu. 52; kaszną Hl. 4151; wkazanye Hl. 2439; skazanya I. C. XXXIX. 32; cradną Hl. 2850; kradli Hl. 2850; wieradl Hl. 3137; veradzoni Hl. 2844; Okradzonow Hl. 3664; kramne I. C. II. 412; cramnich (res institoriae) Hl. 2820, 3069; Crasska Hl. 2344; Craszkowskye Hl. 4101; Kraschui zthaw Hl. 3302 b. Crasnyk Hl. 1093; Lagoda Hl. 3277; Labancz Hl. 4343, 4531; Polayevicze Hl. 3351 b. Polaiouicze Hl. 3290; Lany Hl. 3126 b. 4281; lanecz (pratum) Hl. 2650; Laznya Hl. 4343; lazebne (balnealium nb. vectigal) Hl. 3739; lassyczy Hl. 3342; Maly Ul. 64; Hl. 156, 2636; Mali Ul. 3353; Malusza Ul. 4929; Malusky Hl. 4321; Malicowsky Hl. 2544; Malyszycze Hl. 4281; malo I. C. XXXIII. nyemali I. C. XXXII. malzonka I. C. XXXIX. 127, 159; opatrzni I. C. XXXIII. Payanciny Hl. 773; passeky Hl. 1020; pasirben (*instr. sgl.*) U. 63; passirbycza (privigna virgo) Hl. 3373; Pabyrek Hl. 4025; Panewnyk Hl. 4512; Placzko Ul. 4438; Placzkowsky Hl. 3973; Plassky Hl. 4535; plaskie U. c. Plasa Ul. 3980; Plasecz Ul. 1652; praw Hl. 647; I. C. XXXIII. prawa (fem.) U. 18, Hl. 842; rozprawa Ul. 1217, Hl. 3122; oprawa Hu. 41, Hl. 4156; prawa (*gen. sgl.*) U. 55; Hl. 1699; I. T. XXIX. 598; prawem I. T. (proszows.) III. 11; wiprawicz Hu. 57; sprawicz Hl. 2471, 4443; oprawycz Hl. 2699; Oprawcza Hl. 1595; colonus alias ratay (*ortaj) Hl. 4072; Rawa Hl. 2305; zrazylessz (depressisti) Hl. 4057; Obrazowicze Hl. 4514; possag Ul. 4, Hl. 759; posag Hl. 1559; possasna Ul. 3223; Skala Hl. 3009, 3266; Slabosch Hl. 4294; Szacharka Hl. 4428; Scharuga Ul. 5344; Schaftlary Hl. 4254, 4471; Sczaw Hl. 4318; Sczawynski Hl. 4380; Szalass Hl. 919; Schathan Ul. 5439, Szathanow Hl. 2518; thabor Hl. 1999; vally (waly) Hl. 4135; rozwalona U. 40; przewalycz (perfodere) Hl. 2819; walka (bellum) Hl. 3457; walnim I. C. XXXIII. Zadco Ul. 608; wappna (*gen. sgl.*) U. 47; walach (equus) I. C. II. 379.

Nie wszystkie te wyrazy są czysto słowiańskie, wiele z nich bowiem jest przyswojonych z innych języków. Możnaby do nich

dodać jeszcze wiele innych wyrazów *przyswojonych i imion własnych, jak np.*

Adamona Ul. 4674, Hl. 546; Adamowsky Hl. 4211; adamascowy Hl. 4135; Jagneszka Ul. 701; Yagnessky (*gen.*) Hl. 3114; agneski I. C. XXXIII. Jagenca Ul. 908, Hl. 2655; Andrzeowi U. 27, *obok* Ondrzeowÿ U. 50; Anna I. T. XXIX. 598; aktha, v act. w akczyech I. C. XXXIX. 112, 113, 30; apatekarza [1]) Hl 3156; barchani Hl. 4081, 4082; Fabianus alias Pabyan Hl. 3947; Fabianem I. C. XXXIII. Gawel Hl. 3135; Burgraba Ul. 1572; granicza Ul. 2452; granycze Hl. 2909; U. op. 10; gwaltem Hu. 35; gwaltownye Hl. 3212; Hanussz Hl. 1816; harassy Hl. 3752, 4081; haraszowy Hl. 4135; hatlasowa Hl. 3816; Jan Ul. 517, U.62, I. C. XXXI. Janek Hl. 516; Jaszek U. 35; Jasko Ul. 576; Janka (*fem.*) Ul. 3120; Jachna (*fem.*) Hl. 48; Janina Hl. 1594; Janikowsky Hl. 3889; Jacuba (*gen.*) I. C. XXXIV. yarmarku I. C. XXXIII. Kachna Hl. 3824; Kochna *obok* Kachnin Hu. 46; Kaczerisz Armenus (*t. j.* Chacz-eres, krzyż — twarz), Kaceris Hl. 4049; caletha Hl. 3015, I. C. II. 435; calethnik Hl. 2693; I. C. II. 380; Kaliss Hl. 656; kanclerz I. C. XXXIII. castellana I. C. XXXVIII. Kasuba Ul. 4165; Kassubicz Ul. 560; Gvarthonicz Ul. 2662; oberman (superior) Ul. 5111; obermani I C. XXXI. ladunu Hl. 2870; Maczey Hl. 480; Mazur Hl. 3222; Madey Hl. 4282; przimarki Hl. 3512; Nastka Hl. 168; papezs Ul. 1467; Pacossowca Hl. 92; paczerze (pater noster) Hl. 2820; I. C. II. 118; pancerz Hl. 3156; palios alias palye Hl. 2649; Paska (Pascha) Ul. 30; Pawlowicz U. 30; Pawlik Hl. 3164; pogan (paganus, *litews.* pagonas) Ul. 647; Raba Hl. 557; Radwanonicze Hl. 367; Raszcow Hl. 356; Raschcow Hl. 54, 464 *obok* Rosscow Hl. 360; na ratussu I. C. XXXVIII. Raphalka Ul. 5446; Stassicza Ul. 16; Staskowka Hl. 3316; Scawyna Hl. 176; Skawina Hl. 1600; slachta I. C. XXXIII. XXXIX. 32; slachczicz I. C. XXXVIII. slachczanką Hl. 2375; sliachethni I. C. XXXII. sliachethna I. T. XXIX. 590; szapranecz Ul. 2542; Saphranecz Ul. 2607; Szafranecz U. 36, Zsaffranecz Hl. 85; Schaffranczowy Hl. 3177; Schaffranyecz Hl. 4294; Schafrancze Hl. 4024; svab Ul. 1155, 1204, 1238; taneczni Hl. 3752; tatarky (cicorae) Hl. 330, 4459; thatarce (*gen. sgl. łać.*) Hl. 2899; *sella quae dicitur* Valaskie U. c. vantuch Ul. 4099; Vawrincicz Ul. 546; Wawrzanczÿcze Hl. 3006; Wawrzkowska Hl. 4101; Warczab Hl. 4025; wasznik (pensator) I. C. II. 121.

c) *Tu też należą niektóre formy zaimków, przyimki i narostki, jak*: nam U. 9, 24; Hu. 71, I. C. XXXIX. 103; nasz Hl 121, 119, Hu. 13; wasz I. C. XXXVIII. nawsze (na-wsie) Ul. 5063; nawsye Hl. 4372; namiot (banderium) Hl. 2696; namot (tentorium) Hl. 4034; naton (locus, ubi ponit nunc ligna) Hl. 2710; na nawszyw

---

[1]) *Dziś* aptekarz; *koło Częstochowy — jak mię zapewniano — mówi i dziś lud* apatekarz, *podobnie słyszałem z ust Czechów.*

Hl. 4222; na on czasch I. C. XXXIX. 104; za gwaltem Hl. 529; zapusta Ul. 977; U. op. 8; Zablocze Ul. 220; Zarogow Hl. 137; zadal Hu. 35; zakaszal Hl. 3240; Zaramba Hl. 2780, 4136; schamek (serraculum) Hl. 3181; zamky I. C. XXXIX. 127, zachodzą (intercedo) Hl. 4151; zayacze Ul. 5047; zagyąte Hl. 4203; zasczie I. C. XXXVIII.

d) Samogłoska a *zastępuje już z czasów prasłow. dawniejsze* ō, *powstałe przez wzdłużenie pierwotnego* o, *przy tworzeniu słów częstotliwych* (*iterativa*) *np.* pomagaÿ U. 7, 17, 33, 70, Hu. 67, Hl. 728, 1729, 3298 *itd.* (*por.* mogę); posabyasch (usurparis) Hl. 3745, *por.* sobysch yą szobye (usurpando approprias tibi) Hl. 3899; sobyaucz yą sobye (*tamże w uwadze*); odmava (repugnat) Hl. 4453 (*por.* mówię), omawyayą (exprimunt) Hl. 4293; sgadzaią szya I. C. XXXIV. (*por.* godzę się); vmarza I. T. XXIX. 596 (*por.* morzę); wÿzwalaÿacz I. C. XXXIX. 31. (*por.* wyzwolę); Taczala Ul. 1169 (*por.* toczę), *itp. Na gruncie języka polskiego powsłały takie słowa częstotliwe jak np.* wraczacz Hu. 39 (*por.* wrócę); odgrasza (diffidat) I. C. II. 384; przegrazal (diffidavit) Hl. 2798, *por.* grodzę; obraczayą I. T. XXIX. 598, wywraczane U c.

e) Samogłoska a *jest również jeszcze z czasów prasłow. w pewnym stosunku do* e, o, *i do* ě *np.* Grabye U. 1; Grabe Hl. 40, 322, *por. stsł.* grebą (grzebię), grobъ (grób); lazy Hl. 1020; 4544; U. op. 10; Lazisca Hl. 1702, *por.* lězą (léść); Curopatwa Hl. 392, 437, *por. stsł.* kuropъtina, *czes.* koroptev, *pot-: pet-, πέτομαι; Opalacz, Oppalacz Hl. 2450, 4008, *por.* po-pelъ (popiół); sadzawka (piscinula) Hl. 2293, 3425; szadzawka (piscaria) Hl. 3821; oszadzy (locabit) Hl. 3791; szadzę I. C. XXXIX. 34; *por.* sěsti (*pierw.* sed-); Squarcz Ul. 5258; Skwara Hl. 3575, *por.* skvrěti (z *skverti); potwara (calumniat) Ul. 3012; pothwarcza I. C. II. 443; poenam Poduarna Ul. 2745; potduarna Ul. 1955; podwarza (potwarca) Hl. 1349; podfarnie (calumniose) Hl. 4419, *por. litews.* tveriù, *słow.* tvorъ, twór, tworzyć; — Zawada Hl. 337; Zawadzsky Hl. 2436; prowadzicz Hl. 3260, *por.* vedą, -vodъ (wiodę, po-wód, woje-woda); Navarzicze Hl. 3911, 4144, *por.* vrěti (*verti).

Przez porównanie z językiem litewskim liczba takich rdzeniów, w których samogłoska a *jest niejako stopniem wyższym (Hochstufe) do pierw.* e *i* o, *znacznie wzrasta. Tak np. z przykładów przytoczonych wyżej pod b) możnaby tu zaliczyć* skała Hl. 3009, 3266, *por. litews.* skeliù (rozłupić); przewalić Hl. 2819; rozwalona U. 40; waly Hl. 4135, *por. litews.* veliù, itp.

f) Równie prastare jest słow. av (*zamiast* ōv), *powstałe przez wzdłużenie pierwotnego* ov, *np.* zabawa Hl. 158, U. 65, 66; *por. stsł.* byti (być, *zam.* bûti, *stopień wyższy byłby* bou-, bov-); Swatoslawa Ul. 3782; Slavicze Hl. 137; Slawkow Hl. 2291, 3664; slawethne I. C. XXXIX. 31, *itd. por.* słowo; trawniki Hu. 22, *por. stsł.* trovą, truti (truć). *W wyrazie* kwas (*por.* Quasnow Ul. 4648, 4789, Hl. 10; Quassouicze Hl. 3946) *jest dźwięk* a *innego zapewne pochodzenia*; *prawdopodobnie jestto już przyrostek osnowny*: ku-ā- (*por.* kys-

nąti, kisnąć, Kyssel Hl. 514; *rdzeń* ku). *Tak samo ma się rzecz ze słowem* chwat, *por.* chycić.

2) *w przyrostkach osnownych: a) Osnowy imienne jak:* Cosarz Ul. 472; Kozarz Hl. 4087; gospodarzem Hu. 3; Hl. 1332; karczmarzowŷ U. 40; Kleparz Hl. 411, 4351; pyecarzowa Hl. 3361; pyszarza I. C. XXXIX. 58; Murarka Hl. 2164; mlinarka Hl. 3850; syodlarczik Hl. 4085; Cowar Ul. 537; Kovary Hl. 4289; Offczar Ul. 712; Offczary Hl. 221; Owczary Hl. 2412, 4418; Peccary Hl. 2408; Pyekary Hl. 3912; Psary Hl. 3, 12; Psarska Hl. 257; Rzessotary Hl. 448, 531; Rzeszotary Hl. 3826; Sklary Hl. 4424; sklarskey Hl. 4174; *a pod wpływem tego rodzaju wyrazów* philary (columnae, Pfeiler) Hl. 3061; Gural Ul. 2159; Konal Ul. 4513; Kowale Ul. 903; Nosal Hl. 453; Cowalow Hl. 2634; Rogalye Hl. 4108; Rogalcza U. 94; Grzymala Hl. 3612; Gvisdalka Hl. 4025; Troyan Ul. 2; Beganow Ul. 2; Boŷanicze Hl. 2759; Bratanek Hl. 574; brathanka I. T. XXIX. 597; Corabicze Ul. 5099 uw. v Korabinie Hu. 30. Corabnyky Hl. 385, 4023; Korabyowycze Hl. 2699; corabyelnyky Hl. 4135; Lancana Ul. 680. Hl. 675; crwawe Hu. 45; krwawil Hu. 43; Mozgana Ul. 5143 uw. Mozgawa Hl. 2776; sadzavki (reservatoria piscium) Hl. 2293; Zoraw Hl. 4453; Zorawniki Ul. 4709 Hl. 3943; laskavi I. C. XXXIV. Bogati Hl 3410; lopatha Hl. 4459; rohathina (lancea) Hl. 4541; Bogathky Hl. 4127; gromada Hl. 2334; Wachadlow Ul. 26, Hl. 3126 a. Kopacz Ul. 4100; Colaczicz Ul. 5251; Kolaczek Hl. 164; Dibacz Hl. 3535; Fukacz Hl. 3947; Zyabacz Hl 4112; Oraczowsky Hl. 3887, 4220; iednacze I. C. XXXI. XXXIX. 31; ŷednaczkŷ I. C. XXXIX. 31; bogacz I. C. XXXIX. 58; Korczak Hl. 2417; korczakŷ (*instr. pl. ciphiis*) Hl. 2700; taco Hl. 465, U. 68; takesz I. C. XXXVIII. jako Hl. 3208; iaco U. 68, 69; wschakosz I. C. XXXIX. 104; ŷnaczy I. C. XXXIX. 34; yednak I. C. XXXI. *itp.*

b) Osnowy słowne, np. bral Hl. 3240; I. C. XXXI. obral I. T. XXIX. 596; brala U. 74; na zebranyv zebrali I. C. XXXVIII. Odranecz Hl. 69; wegnal Hl. 2895; vegnanycz (*gen. plur.*) Hl. 3771; przignal (pepulit) Hl. 4541; Lganow Hl. 625, 4269; sslal Hl. 2969; obeszlacz Hl. 2145; obeslani (advisati) Hl. 2759; obeslanŷe I. C. XXXIX. 112; poslacz I. C. XXXIX. 127; tkanka (rubea) Hl. 2036; pozwal Hu. 14; I. T. XXIX. 597; zazwal U. 83; zaswala Hl. 3195; zazwanŷa U. 45; wyswanye Hl. 2703; na przeposzwanem (in termino concitato ad a-ta) Hl. 2908; cowanya (vinculationis) Hl. 3332; sznowacz (includere) U. c. chowal Hl. 3234; gabacz Hu 16, U. 35; gabal Hu 62; gaban U. 26; scazacz Hl. 2725; kazalismi I. C. XXXIII. pokonacz (coniurare) Hl. 4114; copane Ul. 4015; copaninam Ul. 4142; przecopacz Hl. 2972; oral Hu. 25, 62; pooral Ul. 31; wwolan (inclamatus) Hl. 3333; vivolane Hl. 3651; pissana I. C. XXXVIII. vipissacz I. C. XXXI. viazan I. C. XXXVIII. viczagacz I. C. XXXI. pocladaniu (post positionem) Hl. 1838; skladana U. c. poviadayą I. C. XXXIV. daŷal Hu. 23; dawal Hl. 3085; zdawacz (sententiare)

Hl. 3342; davagiancz Hl. 3195; podavacz I. C. XXXIII. przechowawal (observarct) Hl. 2534; vznavaÿacz I. T. XXIX. 596; wikupowala U. 8; policzkowal Hu. 44; neprzymowal Hl. 119; *itp.*

3) *w zakończeniach przypadków*: *a*) *Nomin. sglr. osnów na* -ā. *np.* Gora Ul. 1, Hl. 166, 4112; obora Ul. 2092; pocora Hl. 354; pokora Hl. 4022; jedla (abies) Hl. 2691; Myotla Hl. 3431; Pyerla Hl. 3714; Skala Hl. 3694; stodola Hl. 3756; Wrona Ul. 4519; Slona Ul. 5099; Sosna Ul. 4095; Hl. 4112; czoszna (ciosna) Hl. 322, 3947; Oczosna Hl. 375; voyna I. C. XXXI. Nowina Hl. 1660; Czyrmna Hl. 4547; Skrzydlna Hl. 4369; Przeyma Hl. 4090; Sweteczna (wsteczna) Ul. 3278, 3343. 4182 uw. Koza Hl. 3934. 4112; Kampa U. 46; Campa Hl. 3569; Krampa Hl. 4455; Scirba Ul. 2895; Szczyrba Hl. 2376; Wirzba Hl. 272; swadzba U. 18; poraba Ul. 81; Poramba Hl. 209, 3665; Glowa Ul. 1465, Hl. 1399; umowa Hl. 1430; smowa I. C. XXXIX. 159; dambroua Hl. 322, 1057; niua Ul. 605; poschwa Hl. 3752; Striyowa Hl. 2518; Cholyewa Hl. 2789; rosprawa Hl 3157; Moscawa Hl. 1346; huta Hl. 4036; Lgota Hl. 353; Zegota Hl. 233; chromota Hl. 564, 4393; cromotha (mutilatio) Hl. 2061; Szobotha Hl. 2700; golotha (impossessionatus) Hl. 4143; zapusta Hl. 3089; Broda Hl. 703; Srzoda, Sroda Hl. 4532; pregroda Ul. 332, 357; przegroda Hl. 56, 214, 667, 2264; zagroda Ul. 356; Hl. 503; wangroda Hl. 1289, 1151; woyewoda Ul. 2091, 2224; voiewoda I. C. XXXIII. Loboda Ul. 1639; osyka I. C. II. 441; Czapka Ul. 2779; czorka I. T. XXIX. 598; Gorka Ul. 576, Hl. 173; Dambrowka Hl. 2370; Camonca Hl. 419; Conopca Hl. 68; Kostka Ul. 881; klothka U. c. kokoska Hl. 1924; colepca Hl. 1485; Krzistka U. 59; lanca Hl. 2856; ląka Hl. 4015; Lednyczka Hl. 4475; Manczka Hl. 2374; Motika Hl. 3934; matka U. 23; Nawoyca Hl. 3835; Oweczca Hl. 221; Pschonca Hl. 136; Pszonka Hl. 4153, 4262; Rączka Hl. 4362; Rząsska Hl. 3309; Rząszka Hl. 4032; Scirka Ul. 4467 uw. Skalka Hl. 4277; Skorka Hl. 4150, 4518; Slanka Hl. 1904, 2705; Slanczka Hl. 3822; Smolka Ul. 3639, Hl. 2417. 4116; Soyka Hl. 3934; Solka Ul. 1002; Sowka Ul. 207; Sosnka Hl. 4073; stampka Hl. 1287; Stodolka Ul. 4271; thkanka (crinale de pyerlis) Hl. 2413; pobudka (vigil) I. C. II. 427; Wantrobca Hu. 39; Wantropca Hl. 423, 623, 2471; Wirzbka Hl. 2471; wnanca Hl. 1063; zaponka Hl. 2700; Zyelonka U. op. 5; pozoga Ul. 2064; sluga Hu. 45; noga Hl. 3714; Wylga 4412; podloga (pavimentum) Hl. 4141; sbroya Ul. 2136, 1638; Ostoya Ul. 544, 4730, Hl. 346; czanza (pignus) I. C. II. 264; charczicza Hl. 1643; Gardlicza Ul. 5234; yalovicza I. C. II. 211; pothwarcza I. C. II. 443; żachoczcza I. C. V. 26; zdzercza Hl. 534; rzaczcza Hl. 3069; zdraczcza Hl. 2479; zdrzaccza Hl. 2253; medza Ul. 1959; Hl. 212; *imiesłowy*: sesgla Hl. 3104; zabodla Hl. 2758; *itp.*

b) *Niektóre inne przypadki wyrazów idących podług* ā-*deklinacyi, np. Dativ. plur.* ku lankam U. 73; przegrodam, wangrodam Hl. 1328; *Instr. plur.* wągrodamy Hl. 2640; zagrodamy

Hl. 2760; laczkamy U. op. 9, 7; myedzamÿ U. op. 9; slugami I. C. XXXIII. gorkamÿ I. T. XXIX. 596; zonamy I. C. XXXIII. wagamÿ U. c. szthawamy Hl. 2906; wsÿami Hu. 54; *Loc. pl.* w lacach Hu. 4; na wangrodach Hl. 1240; na gorkach Hl. 4224 b. w przekovach I. C. XXXVII. w Chanczinach I. C. XXXVIII. w stawach Hl. 3210; na targach I. C. XXXIII; *itp.*

We wszystkich powyższych wypadkach jest a *właściwie samogłoską osnowną; w końcówce odmiennej mamy* a *np. w Instr. dual.* dvoma grziwnoma U. 80.

c) *Niektóre przypadki osnów na -o- i analog. jak: Genit. sgl.* pana Paschcowa U. 34; v Stanislawa U. 41; lÿsta U. 37; cleynota Hu. 13; Woÿta U. 97; brata Hl. 4175; wanwossa Hl. 1266; pana boga I. C. XXXVIII. plebana I. C. XXXVII. Jana s Chanczina I. C. XXXI. z Zaklÿczyna I. T. XXIX. 598; bydla I. T. VI. 467; ogroda I. C. XXXIX. 103; Kracova I. C. XXXIII. czlowÿeka U. 34; czloweka Hu 56, 66; Miczka Hu. 32; vrządnika (officialem) Hl. 3118; z Prądńika Hl. 2950; vasznyka Hl. 3662; Woythka Hl. 4175; Pienyaska I. C. XXXIII. podsadka I. C. XXXIII. zaiaczka I. C. XXXIII. nÿeboszczyka I. C. XXXIX. 31; doma I. C. XXXIV. otcza U. 12; xandza U. 53; ksądza Hl. 3215; xiadza I. C. XXXIII. proboszcza U. 97; kmÿecza Hu. 48, U. op. 6; kmecza U. 83, 96; tissącza I. C. XXXI. krola U. 22; dnya Hu. 23; *Neutra:* poltora sta Hu. 1; ode szta U. 44; sta zlothich I. T. XXIX. 598; przesz praua Hu. 6; gumna Hl. 2963; prosza (proso, scrutum) Hl. 4459; yączstwa Hl. 4217; latha I. C. XXXIII. s pola U. 70; myesczcza I. C. XXXVIII. z podzamcza I. C. XXXIX. 112; *Nomin. Acc. dual.* dwa grossza U. 39; we dwa pÿecza U. 47; dwa achtela Hl. 2978; Jacoswa bila Hu. 50; dwa wyeprza Hl. 3276; obadwa I. C. XXXIII. *Nomin. Acc. plur. neutr.* tela lata Hu. 31; pro XV cola Hl. 423; Lazisca Hl. 635; Byodra Hl. 2679; birzwna (trabes) Hl. 851; vrotha (ostia) Hl. 3432. 3436; wrotha (valva) Hl. 4443, 4497; godla Hl. 2038; dobra I. C. XXXIX. 31; slowa I. C. XXXIX. 34; *itp.*

4) *W wyrazach przyswojonych (por. wyżej 1 b.), zwłaszcza z niemieckiego, zastępuje dźwięk* a *niekiedy i inne dźwięki, jak np.* e, *które w dzisiejszym języku niemieckim jest często dźwiękiem drugorzędnym, powstałym z* a. *Do przykładów już przytoczonych można tu jeszcze dodać:* wapanrok (Waffenrock) Hl. 3752; barkracht (Bergrecht *census paternus et hereditarius in zuppa Vyeliccnsi*) Hl. 3738 b, Barkmystrzowstwo, warkmystrzowstwo (Bergmeister, *magistratus montium*) Hl. 3596. 4099, plathnerz *(armifex)* Hl. 3662; schacowacz (taxare) Hl. 3646; Sweydniczar Hl. 2435 *obok* Sweydniczer Hl. 2440; Rokembark *obok* Rokemberk Hl. 3993; Kolbarg Hl. 471. *itp.*

Imię własne Helena *występuje też niekiedy w formie* Halena *np.* Hl. 4038 (*kilka razy*).

Słow. ѣ.

Starosł. ѣ *odpowiada pierwotnemu indoeurop.* ē *i pierwotnej dwugłosce* oi *lub* ei. *Już w dobie prasłow. zlały się te dźwięki w jeden, który można oznaczyć przez* ě. *W języku polskim dźwięk ten występuje jako* ' *lub* a, *miękczące poprzedzającą spółgłoskę. W naszych zabytkach piśmiennych zmiękczenie to nie zawsze bywa wyrażane.*

1) *Prasłow.* ě *odpowiada polskie* ['e]:

a) *Jeżeli następuje głoska lub zgłoska miękka, np.* α) *w zgłoskach rdzennych*: przibÿezaw (běg-) Hu. 55; U. 25; sbyeszene (fugatio) Hl. 2634; Byezanow Hl. 3871; Belsco Hl. 280; Bela Ul. 2488; Byel Hl. 3348; Byelani Hl. 3458; Byelina Hl. 335; Byelsky Hl. 2101; Zabelce Hl. 397, byelysnowa (pellicea) Hl. 4135; pallium subductum byelisznami Hl. 3685; Chleuicz Ul. 1121; Chleuicze Hl. 112; Chlevicze Hl. 3745; Chlewisca Hl. 112; Chmelow Ul. 766; Hl. 327; Chmelnik Hl. 3304; Chmyel Hl. 2783; neczecza Hl. 1457; nyeczecza (lacus) Hl. 3902; Czeschybyessy (těch-) Hl. 3970, 4010; Slodzey (dě-) Ul. 4818, Hl. 285; Zlodzey U. 66; Bartodzey Hl. 4112; colodzey Hl. 3230; cum Drogodzeyo Ul. 5242 uw. zlodzeyow Hl. 3234; szlodzeystwo (furticinium) Hl. 2831; odzenÿa (*gen. sg.*) Hu. 39; dzecza (dziecię) Hu. 20; dzeczko Hl. 2257; dzÿeczi Hu. 73; I. T. XXIX. 590; dzedzina Hl. 229; Hu. 25, 60; dzedziny Hl. 842; dzedzinǫ U. 61; na dzedzinye I. C. XXXVIII. dzedziczi (*nom. pl.*) Hu. 37; dzÿedzÿczy I. C. XXXIX. 30; dzele (*loc. sg.*) Hl. 1936; na dzelÿe Hl. 2752; dzelyl U. 58; oddzelil (exdivisit) Hl. 3222; nyedziela I. C. XXXIV nyedziel (*gen. pl.*) I. C. XXXVIII. w nyedzyelyą I. C. XXXIX. 127; dzelnycza Hl. 545, 2826; dzelniczy U. 87; dzyelcze (*nom. pl.*)[1]) I. C. XXXIX. 104; nÿeroszdzÿelną I. T. XXIX. 597; dzewerz I. C. V. 12, *por. stsł.* děverь, *lit.* dëveris, *skr.* dêvar; Dzewin Ul. 4757, Hl. 2565; Gnewacin Ul. 122; Gnyewyanczin Hl. 2787; Gnewacicz Ul. 72; Meduecz Ul. 528; Meczwecz Ul. 600; Medzwedz Hl. 57, 77, 181, 2895; Miedzwyedz Hl. 3573; Nyedzwedz Hl. 2087; Myeczwecz Hl. 3092, 3478; Medzvedza Ul. 2611, Hl. 176. 325; clescze (*stsł.* klěšta, forceps) Ul. 5035; kwyethną I. C. XXXIX. 30; w lessÿe Hu. 66; na lyessye Hl. 2752; lyessne (silvales) Hl. 3771; Lyeszyen U. op. 3; Lyessyeniecz Hl. 4067; w leschÿch I. C. XXXIX, 102; Podlesicz Ul. 2359; Zalesse Hl. 581, 2190; Zalyesye Hl. 4322; Lyesczyny Hl.

---

[1]) *Obok*: dzylcze, *gen. pl.* dzylecz, *instr.* dzylczamy; *nom. sg.* dzylcza, *dat.* yednemv dzylczy z dylecz, I. C. XXXIX. 102 — 104, *gdzie występuje prawdopodobnie ślad* ė *ścieśnionego.*

3824; wilyege (inundaverit) Hl. 3299; lyethnyk Hl. 3452. dwie leczie I. C. XXXIV. Naleszonek Hl. 2636; nalesli I. C. XXXIX. 31; myenancz (asserendo) I. C. II. 295; myeni Hl. 2957; myenil U. 99; namyenil I. C. XXXVIII. zamerzil Hl. 465; Nemerza Hl. 52; Hu. 53, U. 9; Nyemyerza Hl. 3006; myesance U. 16; Staromescze Hl. 477; na przedmyesczu (in suburbio) Hl. 4305; meszkym Hl. 119; myesczscze I. C. XXXVIII. na miesczach I. C. XXXIII. myesczký I. C. XXXIX. 58; myesczanye (ibid.); nemeczske (*stsl.* nĕmъ) Hu. 11; Nyemyecz Hl. 4494, *obok* Nymecz Hl. 3222; Nezcow Ul. 657, 871; Neskow Ul. 723; Nescouice Hl. 500; Nyeszkow Hl. 3982; penandze Hu. 15, U. 51; penandzi Hu. 44; pyenądzy Hl. 2870; pienyadze I. C. XXXIII. Penaszek Ul. 4282; Penanszek Hl. 91, 354; Pyenyąszek Hl. 1656; Pieniązek Hl. 4173; Pesczicha Hl. 54; Pyesczolkowycz Hl. 4101; pyeszna Hl. 4459; rzecz Hl. 2974; rzeczi Hu. 10; rzeczy Hl. 3236, U. 68; rzeczą Hl. 3777; w rzeczi I. C. XXXI. XXXIII. Zarzecze Ul. 5124, 5207, Hl. 7, 49; Podrzecze Hl. 414; rzeczisszco Hl. 2817; porzecze Hl. 3652; rzeczka (fluviolus) Hl. 2906; Rzeschowski Hl. 4541; syemena (semen) Hl. 3185; ossyenye (segetes) Hl. 3260, 3516; Seczech Hl. 724; U. 46; Sethech Ul. 2; Szyeczechowicze Hl. 3795; siedzecz I. C. XXXVIII. posziedle Hl. 2597; ossedla (aedificationis) Hl. 2626; s osedlim Hl. 2626; Osseczany Hl. 145, 178; Ossyeczany Hl. 3984; do syeny (*nom.* sień) Hl. 4177; sencza (pallaciculhum) Hl. 2399; Sienawa Hl. 2654; Sienniczki Hl. 4534; Smelow (?) Ul. 429; Strelecz Ul. 13; Strzelecz Ul. 816, 866, U. 10; Strzelce U. 17; Strelce Hl. 302; ztrzelba (sagittatura) Hl. 3303; zastrzelýl Hu. 51; Swetliconem Hl. 1083; scepe (*por. stsl.* scĕpiti) Ul. 4440 uw. scepye (arbores) Hl. 2264; szczepye (pomorium) Hl. 3864; viedziecz I. C. XXXIV. wedzan (*3 pl.*) Hu. 1; wyedzǫ U. 56, 59, 60, *itd.* zapowyedzal Hl. 3792; I. C. II. 386; spowyedzala Hl. 2049; bez wyedzenýa, krom wyedzynýa y wýedzý, I. C. XXXIX. 103 *terminus* poueszczoni Ul. 4234, 4570; przipoweszciǫ (termino concitato) Hl. 29; pro receptione poweszthczi[1]) Hl. 2515; powýescz I. T. XXIX. 596; *ad magnum terminum vulgariter* vecze (*stsl.* vĕšte, vĕtъ, consilium) Hl. 14; w poviecziech I. C. XXXIII. obieczuia I. C. XXXVIII. dla vyencza (*ratione crinalis*)

---

[1]) *Mylną jest uwaga* Helcla *(str. 389), że wyraz ten jest tylko innym wysłowieniem wyrażenia* „po wsteczy" *por.* przipovesczil (*concitavit*) Hl. 3663; *concitat alias* przipowieszcza Hl. 4492; przypowyescza Hl. 4439; przipozwal *et etiam* przipowesscil Hl. 1821; *concitatio alias* przipowesczenye Hl. 3489; „*concitat*" przipowescza (ibid.); powestcze Hl. 2558, poweszczy Hl. 1327; poviesczi I. C. XXXVIII. *terminus* pouesczoni Ul. 4305 uw. 4600, 4816, 4995 uw. 5048; *termino* pouesczonego Ul. 4726; pouesczal Ul. 4089; na przypowyesczonem roku (*in termino peremptorio*) Hl. 3720; na przypowyesczonyem (*in termino ad satisfaciendum concitato*) Hl. 4468; *concitationem ad satisfaciendum alias* ku przipovyesczenyu Hl. 3662.

Hl. 3783 Wenawa Hl. 1711; vÿecznye I. T. XXIX. 590; Wyerzink Hl. 2792; Wyerzinck Hl. 4188; vierzc (*dat. sgl.*) I. C. XXXIII. newernÿ Hl. 1327; wyeszal Hl. 2970; obiesicz (*zam.* obwiesić) I. C. XXXVIII. veworka Ul. 5063 uw. Weworca Hl. 44, U. 88; *custo dibus t u r r i s ratione* vesney (wieżnej) Hl. 1669; weselne, wyeselnemu Hl. 2366; wesznego I. C. II. 406; Wezni Hl. 1309; vieze I. C. XXXVIII. Swerzinecz Hu. 43; Hl. 3470; Swyerzinecz Hl. 2247; Svierziniecz Hl. 4022; Swerzepe (*stsł.* sve-rěpъ) Hl. 320; *por.* swirzepa Hl. 2895; Zelesznicszka (*stsł.* želězo)Hl. 2521; Pobednik Hl. 148, 1578; Pobyednik Hl. 2368; *itp.*

ь) *w zgłoskach o s n o w n y c h, np. osnowy i m i e n n e*: Podolensky Hl. 2964; Rythvÿensky Hl. 2700; Ritwensky Hl. 3401; Sborzensky Hl. 2843; Dąbensky Hl. 3577; Cobilensky Hl. 3639, 4005; Matyrzenszky Hl. 4362; Racziborzensky Hl. 3855—56; Sobyen, Sobyensky Hl. 4344; sestrzenecz Hl. 1660, 3153, 3555; Syestrzenecz Hl. 2281, 1920; pisczely Hl. 3887; Campyel Hl. 2575; drapyesnye (*per rapinam*) Hl. 3401; *osnowa stopnia wyższego*: podleysche Hl. 3272; pewneyschey I. C. XXXIII. nizey I. C. XXXIII. *itp. osnowy słowne*: dzerszeli U. 45; chczely U. 61; myely Hl. 2973; vidzerszeli Hl. 3266; gymyenye (bona) Hl. 4368; na gymyenyu (*in hereditatibus*) Hl. 4293; myecz I. C. XXXI. ÿmÿenÿe, w them ÿmÿenÿv I. T. XXIX. 596; viedziecz I. C. XXXIV. dzyerszecz, czÿrpÿecz I. C. XXXIX. 34, 159; liezecz I. C. XXXI. viedzieli I. C. XXXIII. szÿedzyely I. C. XXXIX. 31, *itp.*

Jak widzimy, nie różni się w tym względzie polski refleks prasłow. dźwięku ě *od polskiego zastępcy pierwotnego* e. *Oba zmiękczają poprzedzającą spółgłoskę, po obu też następuje głoska lub zgłoska m i ę k k a, jużto czysto polska jużto dawniejszego pochodzenia* (č, ž, š, c, dz); *zresztą zgłoska miękka może być od* ʲe *przedzielona pewnym dźwiękiem twardym, por. wyżej* posiedle, pobiednik, *itp. W wyrazach jak* niewierny *dźwięk* r *był pierwotnie miękki, następowało po nim bowiem krótkie* i (ь); *później* r *stwardniało, pierwotny jednak refleks prasłow.* ě (věra) *pozostał bez zmiany.*

b) *Jeżeli następuje spółgłoska w a r g o w a l u b g a r d ł o w a, albo też zgłoska t w a r d a, zaczynająca się na taką spółgłoskę, np.* Beglow Ul. 4638; Beganow U. 24, Hl. 139, 400; byegaly (*cucurrerunt*) Hl. 3412; przibiegla Hl. 4176; zbyegloscz (fuga) Hl. 4114; Czyechowa (těch-) vola, alias Czyechowka Hl. 3894; Czechowa Hl. 3946; Czech (Ciech) Ul. 3413, Hl. 3995; Czechoslaw Hl. 54; Woyczech Hl. 716; Woyczecha (*fem.*) Ul. 894; Woycechow Ul. 75; Woyczechouice Hl. 320; chleboyeczcza Hl. 224; chleboyecze (*commensales*) I. C. II. 9; Hl. 2509, 4423, 4307; chleboieczczami I. C. XXXIII. Gnewosch Ul. 5099; Gnewomiri U. 12; Gnevomiro Hl. 16; Sanczignew Hl. 175, U. 42; Sbignew (?) Hl. 4098; Przegrzeb Hl. 3647; Crepiczsca (via) Hl. 158; vylyeganyecz (*non de legitimo thoro sed spurio*) Hl. 4351; Przelepicze Hl. 3452; Nyelyepicze Hl. 4547; lepszey I. C. XXXIII. polepscha (*meliorat*) Hl. 3926; nalewcam Hl.

2721; Polewka Hl. 2380; Mechouia Ul. 19, Hl. 49, U. 3: Myechow Hl. 3694; Myechowsky Hl. 3751; Passimyechy Hl. 3821; oppeca (tutella) Hl. 163, 240, 379, 1336; opekadlnicz Ul. 615; opÿckadlnÿk (gubernator) Hl. 2357; opÿcka I. T. XXIX. 598; opÿckalnyka, opyekalnykow I. C. XXXIX. 30, 58; Spyewak Hl. 3080; Pechota Ul. 4907; rzepysko (ager) I. C. II 129; Rzepka Hl. 1770, 3103; Rzeplin Hl. 2970, 3452, 4197; ossewek (semina) Hl. 3821; ossyewkÿ (annonae) Hl. 2361; ossewky (segetes) Hl. 3917; Przessek Ul. 722: Przesszek Hl. 6; Przeseki Hl. 3316; przeszyeka (pratum) Hl. 3947; nasseky Hl. 588; obsecz Ul. 156; rossyekles (divisisti gladio) Hl. 3104; passeky Hl. 1020; Sleɥkugyel Hl. 4053; Pospechs Ul. 3045; Srzibna (é *ścieśnione?*) Hl. 622; sczepy [1]) Hl. 172; szczepw (*gen. pl. plantatorum lignorum*) Hl. 2691; Sczepyathyn Hl. 4360; wem Hu 16; wyem Hl. 2990; I. C. XXXIII. vemy Hl. 119, 121, U. 93; wemÿ Hu. 4, wÿemy Hu. 69; Hl. 2849, 3080; wyemi U. 30; nyeviem I. C. XXXVIII. vÿekÿ I. T. XXIX. 596; swirzepa (*equa indomita, stsł.* sverěpъ) Hl. 2895; swerzepky (*plur.*) Hl. 3191; szverebky Hl. 3255: czloviek I. C. XXXVIII. czlowcka Hu. 66. *Tu też należą formy loc. plur. osnów na* -o-, *jak*: w stavech U. 72; Woÿslauiczech U. 15, 28; na oppadzech Hl. 2753; na syeymyech. na scheymiech I. C. XXXVIII. w accÿech I. T. XXIX. 598; w mieszczech I. C. XXXIII. *itp.*

c) na końcu wyrazów, np. Dativ. sgl. osnów na -ā-: ku rancze U. 2, 64; ku rzecze U. op. 3; lascze (łasce) I. C. XXXIV. czorcze I. T. XXIX. 590; sludze Hl. 3208; ku drodze U. op. 9; Valendze I. T. XXIX. 598; Prandocze Hu. 42; Nemscze Hl. 3267; Margorzancze U. 30; slachczye I. C. XXXIX. 32, 103; Baberad (*dat. sgl.* babie?) Ul. 1522; swey szenÿe U. 15; zene Hu. 2; Halscze zenÿe sweÿ I. T. XXIX. 597; zonye ibid. 590; Dorocze ssescze (siestrze) U. 95; *itp.*

Locat. sgl. tych samych osnów: po czothcze U. 21; na drodze Hu. 35, U. 57; na sztopÿe Hl. 3186; na smowye (*in condictamine*) Hl. 2943, 3085; w zastawÿe Hu. 17, U. 55; w sastawye Hl. 3179; na potrzebye (*in necessitate*) Hl. 4151; w karczme U. 57; w monecze I. C. XXXVII. w silye (*pro violentia*) Hl. 1757; w stodole U. 88; w dzedzine Hu. 4; na dzedzine U. 15, 28, 66; na dzedzinÿe U. 97; I. C. XXXVIII. I. T. XXIX. 598; po puszczyne (*ex derelicto*) Hl. 930; na czelanczinye (*in vitulina cutte*) Hl. 3275; w oÿczisnÿe ÿ w strÿovisnÿe I. T. XXIX. 596; *itp. Podobnie osnowy na* -o-: w rocze (*nom.* rok) Hu. 9; na rocze (*in termino*) Hl. 3662; w possadze (*in dote*) I. C. II. 438; po lÿscze U. 38; *in quo*

[1]) *Prawdopodobnie pod wpływem tego wyrazu i poch. etymologia ludowa przekształciła imię własne* Stefan (*στέφανος*) *w* Szczepan; *por.* Sczepan Hl. 2856, U. 66; Szczepanow Hl. 3665; Scepanowicz Ul. 686; Szczepanouicz Ul. 666; Sczepanow Hl. 647 *itp.*

censu alias placze (*nom.* plat) Hl. 2834; na woẏcze Hl. 1130; na gwalcze U. 66; w czassye I. C. XXXIII. na szluppye *(in statua)* Hl. 3050; w Dobrakowye U. 41; w Charwine U. 33; wf Cracovie I. C. XXXIII. we Lvovye I. C. XXXIII. na Belzovie I. C. XXXI. w newolstwe (*in illibertate*) Hl. 1978; w gumnye Hl. 3008; w gumne (*in alliodo*) Hl. 3947; na kole (*circa palum. nom. sgl.* kół) Hl. 3012; we zloczie I. C. XXXII. w prawẏe I. T. XXIX. 596; wfposluschenstwie I. C. XXXIII. *itp.*

Nom. Accus. dual. osnów na -ā- *i nijakich na* -o-, *jak:* dwe lancze U. 45; dve mesczine (*duos campos agri*) Hl. 525; obyedwye stronye I. C. XXXI. strouẏ obẏedwẏe I. C. XXXIX. 127; dwẏe nẏwe I. T. XXIX. 598; dwe sscze U. 22; dwiescze I. C. XXXVII *itp.*

Dat. sgl. zaimków osobowych: mnye I. C. XXXIV. thobye I. C. XXXIII. XXXIX. 34; sobye Hl. 2927, 3085; szobye Hl. 3899; ssobye I. C. XXXIII.

Przysłówki, jak: prawye U. 21, 28, 34; pospolicze U. XXXIII. I. C. XXXIII. nyesprawyedliwye Hl. 2927; cznotlivie I. C XXXVIII. ysczye I. C. XXXIII. nyesprawnye (*iniuste*) Hl. 3012; dobrowolnye I. C. XXXI. *przyimki jak*: podle, podlye U. op. 9; podlie I. C. XXXIII. *itp.*

I w tych więc wypadkach, t. j. pod b) i c) wymienionych, mamy te same warunki, co przy ^{j}e = *pierw.* e.

2) *Prasłowiańskiemu* ě *odpowiada polskie* ^{j}a, *jeżeli wyjąwszy wargowe i gardłowe następuje jakikolwiek dźwięk twardy, a względnie zgłoska zaczynająca się od takiego dźwięku, np.*

α) *w zgłoskach rdzennych*: Bali cozczol Ul. 5413 nw. Baly Hl. 529, 584; Byaly Hl. 3681; Baloneza Ul. 4095; Byalobocze Hl. 2638; Byalogrod Hl. 4302; Byala Hl. 2467; Blala Hl. 4288; Byalaczow Hl. 2441, 4227; Byalucha Hl. 3683; byalkamy (*instr. pl.*) Hl. 3858; Byadoliny Hl. 2922; Blady, Blada Hl. 4408, 4442; Chrzanow Hl. 3887; dzanych (dzianych, dě-) Hl. 2364; dzalo sẏa Hu. 55; dzialo szya I. C. XXXI. dzyal I. C. XXXIX. 31, 104; dzalo (*opus montanum*) Hl. 3893; s dzyala I. C. XXXII. list dzalu Hl. 842; Dzalosicz Ul. 279, 584; dwa dzyaly Hl. 4200; Dzialyn Hl. 4363; Nedzalek Ul. 839, Hl. 79, 175; Nedzalko Ul. 933; Nedalco Ul. 273; rozdzẏalv I. C. XXXIX. 113; ponyedzẏalek I. C. XXXIX. 112; ponyedzalkovego I. C. XXXVII. zudzalavacz I. C. XXXVIII. Dzadusicz Ul. 419; Gnady Ul. 173; Gniadi Hl. 4138; 4220; Gnadi, Gnadego Ul. 4077 nw. 4201; Gnasdowicze Hl. 4304; Gnyazdowycze Hl. 3840; las Hl. 758; lasz I. C. XXXIX. 159; Lasek Ul. 3468; Laskowa Ul. 1527, Hl. 395; lascouecz (2 razy) Hl. 372; lasschy Hl. 2640; laska (*corulum*) Hl. 2042; za laskǫ (*pro corulo*) Hl. 2626; za laszky (pro baculo) Hl. 2398; za laską Hl. 4340; Laskowsky Hl. 4213; Zalass Hl. 4549; Laszotha Ul. 512; trzẏ lata Hu. 14, 31; latha (*gen. sg.*) I. C. XXXVII. lat (*gen. pl.*) U. 2, Hu. 30, 40; lyath U. 32, 56, Hl. 3298; lath I. C. XXXIX. 159, latoss U. 37; La-

thoschino Hl. 4053; Lathoszynsky Hl. 4405, 4437; nalasl Hl 3236; myalkey (*salis minuti; por.* miał) Hl. 2898; Pomyalow Hl. 3709 *obok* Pomyanow Hl. 3665; myanovano I. C. XXXVIII. manovithy I. C. XXXI. Myarka Hl. 4428; rzoszmarz *albo* pomarz (*dimensuratio*) I. C. II. 87; po ky myasty, po ty myasty U. 43; namyastka Hu. 61; namastheowÿe U. 49; namastcow U. 36; od tich mast U. 1; w Myasteczku I. C. XXXIV. wmathacz ssye (*se iniacere, częstotliwe do* metą) Hl. 3301; Pyassek Hl. 544; 1663; Pyassecowa Hl. 1240; Pyasseczna Hl. 1093; przal se Hl. 259; przsal szą (*agebat*) Hl. 1990; przala szye (*disceptavit in iure, stsl.* prě- z *per-, *por. częstotl.* spierać się) Hl. 3719; oszÿane (sě-) I. C. XXXIX. 103; ossadly Hl. 265; ossiadli I. C. XXXI. ossadlego Hl. 1686; osadlem (*collocatus fui*) Hl. 3437; ossyadlessy na nywcy (*suscepisti agrum*) Hl. 3958; zassyadless y (*obviasti*) Hl 3926; osziadl Hl. 1651; ossyad Hl. 2511; ossadla (*collocata*) Hl. 2642; Sladow Ul. 367; Hl. 183, U. 34; Hl. 3965; Strzala Ul. 4649; Strala Ul. 2492; Strzalka Hl. 3410; ssamostrzal Hu. 33; Powastczka Ul. 202; podlye przypowyastu (*iuxta litteram concitationis*) Hl. 4369; przipovyadal szye (*advocabat se*) Hl. 3640; opoviadam szią (*tamquam nuntius indico*) Hl. 4553; doviadowal szya I. C. XXXIV. swyadome (*memoriale*) I. C. II. 305; viadomo I C. XXXVIII swÿadomo I. C. XXXIX. 103; swiadomiey (*dat. sgl.*) I. C. XXXVII. swiadek I. C. XXXII. sswadczimi U. 4; sswathczimÿ Hu. 24; szwanczimi (sic) Hu. 8; suatczÿmÿ U. 71; swatczÿmÿ U. 91; swiathcziez I. C. XXXIV. oswyathschil I C. XXXIX. 32; swyathszono I. C. XXXIX. 102; swiadeczstwa I. C. XXXIV. powathu (*por. stsl.* věťъ, *consilium*) Hl. 1686; poviatowe I. C. XXXIII. vano Ul. 7, 2446; uiano Ul. 771; wano Hl. 477, 963, 1260; wyano Hu. 31, U. 67; vyana (*dotalicii*) Hl. 3709; wÿanowal Hl. 3039, 3221, 2922; Zawasse Hl. 1399; wyarą I. C. XXXIV. Nyewarow Hl. 3616; Nyevyarow Hl. 4326; Vyatronicze Hl. 3651; Szawyasa Hl. 2095; Zelaszo Hl. 656, 3435; Zelasco Hl. 267; Zelazni Ul. 5137; Selasny Hl. 93; Zelasna Hl. 2826; Zelaszny Hl. 3509; Polianowsky Hl. 3803, Cobalka Ul. 605; Kobalka Ul. 2010, 2156; Besadek Ul. 2872; Byessadky Hl. 3151; *itp.*

β) *w przyrostkach osnowowych: osnowy imienne, jak*: Dambany Hl. 125; Damban Ul. 2613; Cobilany Hl. 169, 3571; Morawyany Hl. 3945; Krosnyani I. C. XXXIV. Podolan I. T. XXIX. 598; Dabanka Ul. 4277 nw.; Cozanca Ul. 463; Kobilanka U. 23; Dulembyanka Hl. 3010; Zagorzani Hl. 696; Raciborzani Hl. 382; Rythwyany Hl. 2825; Bistrzanowsky Hl. 3849; Bistrzanonicze Hl. 3887; Bistranowsczy *ibid. itp. osnowy słowne, jak*: chczal U. 51, Hl. 2957; chczial I. C. XXXVIII. ymyal U. 10, Hu. 73; mÿal Hu. 12; mÿala Hu. 39; mal Hl. 2972; myal I. C. XXXIII. myali (miały) I. C. XXXIX. 34; widzal Hu. 7, U. 79; widzala Hu. 56; dzerszal U. 60; dzierzal I. C. XXXI. dzÿerzal I. T. XXIX. 596; odzÿerszala I. T. XXIX. 596; odpowedzalc Hl. 2253; doviedzial szya iest I. C.

XXXVIII. zapowiedzany, *plur.* zapowiedzane Hl. 4529; Przegorzal Ul. 815; Przegorzaly Hl. 3136, 4132; lezaly I. C. XXXI. *itp.*

3) *Po* j, č. ž, š, *przeszło* ě *prawdopodobnie już w dobie prasłow. w* a: *dlatego i w polskim języku mamy w tym wypadku* a *bez względu na to, jaki dźwięk po nim następuje, np.*

α) *w zgłoskach rdzennych:* Poyadka Ul. 4457 uw. Jadowniky Hl. 166, 400, 4007; obyadnego Hl. 3771; Myedzwyadek Hl. 3973; ẏastdona Ul. 438; Uyasd Hl 606: Vyaszd, Vgyaszd Hl. 2637, 3138: Doyasdow Hl. 855: nayast (*equitatio*) Hl. 3462; wẏaszdu Hl. 3966: Jazdco Ul. 5451; Jasdek U. 56; Jazdek Hl. 3818; vygachawszy (*exiens*) Hl. 2436: zayachaw Hl. 3542; iachacz I. C. XXXVIII. przigachacz I. C. XXXIII. yachali I. C. XXXIV. jalowata Hl. 2553; yalovicza (*iuvencula*) I. C. II. 211: ialowiecze (*vitulae*) Hl. 4195: jalowith Hl. 2553; Jalowka Hl. 4011; yalovyatha Hl. 3545, Jalowicze U. c. jarey (siliginis) Hl. 330; jarzini (*acervum vernalium*) Hl. 3339; nayarz (*campus aestivalis*) Hl. 856; ẏary I. C. XXXIX. 103: ẏarnẏ I. T. XXIX. 590. yarzynne I. C. XXXIX. 127; Yarzina Ul. 3503: Jarzina Ul. 4906; iasrziny Hl. 317; Jarzonek Hl. 548; Jaroslauicz Ul. 8; Jaroslaw Hl. 92; Yaroslaw Hl. 4337; Jastrzabecz Ul. 4692: Jastrzambecz Hl. 308: jastramp (*falco*) Hl. 2956; yastramp Hl. 2974; Jastrzampcze Hl 2453; Jastrzambczy Hl. 1399; Jastrzambya Hl. 3919; Jastrzembskẏ I. C. XXXIX. 112; sepire Jass ad ripam Hl. 557. *por. stsł.* jazъ (*canalis*); jazy (*interstitia*) Hl. 794; Jaswedz Hl. 269, Jaswecz Hl. 111, 485; Jaszvicza Hl. 3754; Jasczerzow Ul. 6; czarovnicza Ul. 4116; czassu (*gen. sg.*) U. 7; czasch I. C. XXXIX. 58; czasz I. C. XXXI. Czaple Hl. 576: czasẏc (czasze, *plur. cyphos*) Hl. 2721; Zabka Hl. 2781; Zabno Hl. 4068; zaluye Hl. 3010; zalovacz (*querulari*) Hl. 4314; zalowal Hl. 3010; I. C. II. 449; Pozar Ul. 839, 4920: Zarky Hl. 4324 *itp.*

β) *w przyrostkach osnownych, jak:* Claneczany Hl. 634; Kląnczany Hl. 2603; Lanzani Hn. 45; Przemączany Hl. 4113; Msana (*mъch-ěn-ā) Hl. 3855; itp.

Tu więc zlewa się pierwotne *jē *zupełnie z pierw.* jā, *tak że w rdzeniach zwłaszcza trudno niekiedy rozstrzygnąć, czy w słow.* jā *tkwi pierwotne* ē, *czy też* ā. *Niektóre rdzenie jednak zachowały obok* ja *pierwotną formę* jè. *np. stsl.* obědъ, sъněsti *obok* jamь, jasti (edēre). *To samo mamy niekiedy w języku polskim, zwłaszcza przed spółgłoskami miękkimi i niektórymi twardymi, np.* chleboyeczcza (jad-, *ēd-, edo) Hl. 224; chleboyeczce (commensales) Hl. 2509, 4423; chleboyeczczamy Hl. 4307; I. C. XXXIII. obyedne (jěd-ьn-) *mensae proventus* Hl. 4214: yesden (dziś jezdny) Hl 36; gesdzyly Hl. 3210; yeszdzili Hl. 3215; gesdza (jeżdżą) U. op. 11; Vgesdsky Hl. 3179: U. op. 1: Uyesczky Hl. 4522: Uyeysky Hl. 3700; *zresztą obok* jachać (*por. wyżej*) *występuje już w w. XIV częściej* jechać, *np.* jechal U. 36: yechaw Hn. 24: obyechal U. 9; *w wieku XV* jechal Hl. 2973; gechaw Hl. 1730; przigechaw Hl. 3212; sgechal Hl. 3303; wigeli Hl. 3215; *w drugiej połowie te-*

gož wieku: przyyechal Hl. 4368; nayechaless (*adequitaristi*) Hl. 4497; wgyechacz (*inequitare*) Hl. 3515; vygechawschy (*de equitando*) przyyechawschy (*veniens*) Hl. 4307; *itp.*

Właściwie więc tylko dwa, a względnie trzy rdzenie mają w naszych zabytkach naprzemian to ja, *to* je. *Inne przykłady spotykamy sporadycznie, np. obok* Jaroslaw *także*: Yeroslaw, Yeroslaum Hl. 1941. *Częstotliwe* wiszegacz Hl. 1191 *różni się pod tym względem od stsł.* sъžagati, *podobnie stopień wyższy* niżey I. C. XXXIII. *i t. p.*

4) *Wyjątki od praw fonetycznych, przytoczonych pod 1) i 2), są w najstarszych zabytkach języka ziemi krakowskiej dość rzadkie, i dadzą się łatwo wytłómaczyć. Tak np. zamiast* ʲe *mamy* ʲa: dzanicza Ul. 280; dzaniczka (*tegmen*) Hl. 2036, *por.* dzanych (dziany, *stsł.* dě-nъ) Hl. 2364; Polanynowicze Hl. 54; Polanynowsky Hl. 67, *por.* polano; Ocalyna Hl. 304, *por.* caly; Zelassye Hl. 3264, *por.* żelazo; przy dzÿale I. C. XXXIX. 104; rozdzyale I. C. XXXIX. 112, *por.* dział, dzialowi I. C. XXXIX 104; przed kwÿathną nÿedzyelą I. C. XXXIX. 34, 58, *obok* kwyethną I. C. XXXIX. 30; dlya U. 15; podlya Hl. 4175, *obok* podlie I. C. XXXIII. *itp.* *Odwrotnie zamiast* ʲa *mamy* ʲe: Byelaczowsky *obok* Byalaczow Hl. 3234; Wietrouicze Hl. 2927, *obok* Vyatrouicze Hl. 3651; Zelezna Hl. 2911, *obok* Zelasna Hl. 2826; Czeschybyessy Hl. 3970, 4010; przypoviedal szve Hl. 4360; priziponedala ssye Hl. 3483; przypowyestha Hl. 4473, *obok* przipovyadal szye Hl. 3640; przypowyastu Hl. 4369 *itp.* powyedaly I. C. XXXIX. 103; odpovÿedacz I. T. XXIX. 597, *obok* powiadać (*por. wyżej*) *itp. Formy te, po największej części podwójne, świadczą, że owo prawo fonetyczne jeszcze się nie było ustaliło w języku ziemi krakowskiej. Że i dziś jeszcze jest pod tym względem w naszym języku pewna chwiejność, przyczyny tego trzeba szukać w czynnikach* *psychicznych*, *które często krzyżują się z czynnikami fizycznymi, a względnie z prawami głosowymi.*

Niekiedy przechodzi pierw. ě *nie w* a, *lecz podobnie jak pierw.* e- *w dźwięk* o, *np.* s przisyonku *obok* do syeny Hl. 4177; swÿeropkÿ (*equi indomiti*) Hl. 2700; swerzope (*equi silvestres*) Hl. 1432, *obok* swerzepe Hl. 320; swerzepky Hl. 3191; *itp. W dzisiejszym języku więcej na to przykładów się znajdzie; okoliczność ta jednak dowodzi, że już w XIV—XV. w. nie było fonetycznej różnicy pomiędzy* ʲe *= pierw.* ě, *a* ʲe *= pierw.* e, *jeżeli niekiedy tej samej ulegały zmianie kwalitatywnej. Mamy tu bowiem także wypadki, że odwrotnie pierw.* e *pojawia się niekiedy jako* ʲa, *np.* Byassathky, Byasszathky Hl. 3869, *obok* Byessathky (ibid.); *por. stsl.* besěda.

Może pod wpływem form, w których pierw. ě *występuje naprzemian jako* ʲa *lub* ʲe, *powstały w języku ziemi krakowskiej też takie formy, jak* Srzenyewa Hl. 3528, *obok pierw.* Szrenyawa Hl. 4509. *Wypadki te jednak są tak rzadkie i sporadyczne, że nale-*

żałoby je może raczej wziąć na rachunek pisma, niż żywej mowy ówczesnej.

i.

Słowiańskie i *zastępuje pierwotne indoeurop.* ī *lub też pierwotną dwugłoskę* ei (*niekiedy* oi), *jak uczy porównanie z innymi językami indoeuropejskimi. W polskim języku zostało prasłow.* i *bez zmiany, lub też przeszło w* y. *Przykłady z ksiąg sądowych ziemi krakowskiej:*

1) *Prasłow.* i *odpowiada polskie* i *np.*

a) w zgłoskach rdzennych: zabÿl (bić) Hu. 51; zabith Hl. 2335: wibyl (*depercussit*) Hl. 3409, 4535; rozbilcss Hl 3926; odbicza Hl. 3265; Bycz Hl. 4198; Bidzina (*por. stsł.* obiděti) Ul. 5205; biskup I. C. XXXVIII. Byskupicze Hl. 3952; Bliszicze Hl. 17; Blyzicze Hl. 228; blizeÿ Hu. 47; I. C. XXXVIII. blisko I. C. XXXVII. blischi I. C. XXXIII. blischne I. C. XXXI. Czychawa (*stsł.* tichъ?) Hl. 2425; czyschawy (cisawy, o koniu) Hl. 4487; przyczisnaly I. C. XXXI. wyczysky (wyciski, casei) Hl. 4459; czwik (nisus) Hl. 167, 2052; czwyk Hl. 435; Czwikla Hl. 2780, 4191; Pogwisdow Hl. 127, 2731, philary (*z niem.* Pfeiler) Hl. 2932; Glinski Hl. 4534; Glinnyky Hl. 4101; *zaimek* ji, *np.* gi Hu. 56. Hl. 2374, I. C. XXXVIII. gÿ I. T. XXIX. 596; gim (*dat. pl.*) U. 80, 83; gimÿ (*instr. pl.*) I. C. XXXIII. ymÿ I. C. XXXIII. XXXIX. 31; Idzykowicze Hl. 3820: Ilicouicz Ul. 253; Ileusch Hl. 3451; gÿmam (*1 sgl. praes.*) U. 65; gyma U. 73; yma (*3 sgl.*) U. 19; ydączego I. C. XXXIII. yman (imię) Hu. 2, 6; ymyo Hu. 67; gymą (*nomen*) Hl. 2491; gymena Hl. 1570; gymyą Hl. 4098; gÿni (*stsł.* inъ) U. 13; gyne Hl. 1186; ÿne I. C. XXXIX. 30: ginich U. 81; ynymÿ I. C. XXXIX. 58; ÿnak I. C. XXXIII. ginni I. C. XXXVIII. ginsam I. C. XXXVIII. irschanc Hl. 3685: Irzik (Georgius) Hl. 4514; Irziczek Hl. 4146; podgysdbie Hl. 2713, *por. stsł.* istъba; giste U. 4; gystem U. 26: gysthich Hl. 2749; gistota Hl. 3839; ku istocze (*pro certificatione*) Hl. 4263; syszyl I. C. XXXVIII. uÿscziczr Hl. 323; vgyszczil (*certificavit pecunias*) Hl. 3279; iscze Hl. 629; yszczyna Hl. 485; iscini (*gen. sgl.*) Ul. 1157; iscziny Hl. 633, 969; ysczinÿ Hu. 50; gisczini Hu. 70; hysczini Hl. 602; Iwo Hl. 82, 471; Iwan Hl. 160; cum Yuano Ul. 4088; Yvanouicze Hl. 4246; Gywanowsky Hl. 3612; Jelitco Hl. 259, Hu. 30; Jelitow Hl. 2474; klin Hl. 4174, 4200; clyn (*particula*) Hl. 3947; Cnisin Ul. 203; Cniszin Ul. 959; Knisszin Hu. 57; Knyschin Hl. 671, 3539; Kbika (?) Ul. 511; Kbikal Ul. 4196; Cbikala dictus Ul. 2457; Quilina Ul. 3683; lichy Hl. 782; licze (lice) Ul. 4848, 4852; za licem (*in termino peremptorio*) Hl. 436; za lycem (*in termino primo*) Hl. 261; liczem Hl. 2462; *ad arrestandum*

alias liczowacz Hl. 3051; liczowanego (*arrestatum*) Hl. 3362; lyczowanem (*in termino arrestationis*) Hl. 3134; *podobnie* Hl. 3137, 2900; liczowanye Hl. 2986; po liczowanyu (*post visionem*) Hl. 2864; *arestum alias* licze Hl. 3806; *faciale alias* lycze Hl. 4124; liczoval (*arrestavit*) Hl. 4184; liczowani (*in termino arrestato*) Hl. 3530; s liczem I. C. XXXVIII. oblicząn I. C. II. 420; oblicznosczi I. C. XXXIII. oblycznẏmy I. C. XXXIX. 32; oblẏcznẏe I. C. XXXIX. 58; policek Ul. 59; policcz Ul. 241; policzsky (maxillae) I. C. II. 132; Liczba Ul. 3163; liczącz I. C. XXXVII. liczil U. 29; Ligasza (Ligęza) Ul. 278; Lipno Ul. 769, 906; Lippye Hl. 2316; przeslippe Hl. 1429; Lypa, Lyppa Hl. 4435; Lypszky Hl. 2902; Lypska Hl. 2283; Lypna Hl. 4094; Lipnicza Hl. 336, 2946, 3038; Lypniczsky Hl. 4063; Lyppowyecz Hl. 3919; Lipska, z Lẏpia I. T. XXIX. 590; lythego (*nb. argenti*) Hl. 2768; lyssa (lisia, lis) Hl. 3599; lyscha (to samo) Hl. 3858; Lyschky (Liszki) Hl. 3407; list U. I, 24; lista Hu. 41; listu Hl. 3239; listh I. C. XXXVII. lysth I. C. XXXIV. lithkup U. 29; lithkupniki (*mercipotarios*) Hl. 4085, Lythwos, Lythwosz Hl. 1598; Lyz Hl. 4532; Bogumilonice (milъ) Hl. 561; Milovyecz U. op. 1; mili I. C. XXXVIII. milosez (ibid.) mynącz Hl. 4101; minye I. C. XXXIII. przemẏnąly I. C. XXXIX. 112; w mirze U. 45; mirny Hl. 2475; Mirow Hl. 4548; Mironicz Ul. 220; Miroslaw Hu. 51; Mirossow Hl. 694; Kazimirz Hu. 47; Hl. 2853, 3451; Wlodzimirz Hl. 2118; Sądzimir Hl. 4391; Miska Hl. 527; miski (*plur.*) Hl. 2176; kuchmistrzem (*por. niem.* Meister) U. 22; kuchmistrza Hl. 3082; czechmistrz Hl. 3812; ochmistrza I. C. XXXIII. Nydzycza Hl. 212; nẏnyeyschi I. C. XXXVII. Ninognew Ul. 288; niua Ul. 622, 1632; niwa Hu. 22; U. op. 2, 11; nywa Hl. 35, 212; 372, 1936, 4224 b. *plur.* nini Ul. 4371; *gen. sg* niwy Hl. 4176; nywka (*arvulum*) Hl. 4224 b. Pilava Ul. 4144, Hl. 1660; Pylawa Hl. 267. 1346; pilna I. C. XXXIII. *częstotl.* othpyram szą, odpyiram szą (*controversior*) Hl. 3217; Pirzina (pirъ, *convivium?*) Ul. 2002; Pirziny Ul. 318; Pirzin Ul. 26; piwa Hl. 119; pili U. 29; pywa Hl. 2978; Piwco Ul. 757: Pisanka Ul. 1499; zapissz U. 24; I. C. XXXI. zapiss U. 91; I. T. XXIX. 598; zapissu U. 71. 99; de Pyssary alias Pisarsky Hl. 3100; zapissacz I. C. XXXI. zapisowano U. 24; Piskorz Hl. 4491; Piskorek Hl. 3805; Piscorouicze Ul. 29, Hl. 184; Piszczorzouicze Hl. 1117; Plichta Ul. 1918; Szicora Ul. 5099; Sicora Hl. 3497; Szikora Hl. 3650; ssiłǫ U. 37; syla Hu. 52; sschẏlǫ U. 76; vsile (*violentia*) Hl. 3146; wsyle Hl. 2464: vsilstwo Hl. 3361; Synycza Hl. 4284; sziwy (*siwy*) Hl. 3461; schivy Hl. 4085; szywego (*equum*) I. C. II. 133; slyczky (*arediculas* Hl. 2722; Slywka Hl. 2682; Svidnik Ul. 12; Swider Hl. 3879; Swidrigali (*gen. sgl.*) Hl. 4544; Swina Ul. 4424; Swinka Ul. 1433; Suinca Hl. 182; Svyncze (*dat. sgl.*) Hl. 1730: swine brodi Hl. 2395; Swinari Ul. 2321, Hl. 515; zavitek U. op. 5; roku zavithego I. T. XXIX. 596; na zawẏthem I. T. XXIX. 597; widzal Hu. 8; vidzene Hl. 24; widzenye U. 42; Hl. 3239; wẏdze (*acc. pl.*) I.

C. XXXIX. 118; Wyla Ul. 432; wÿny U. 47; vynyen Hl. 3234; vinowath U. 93; Hl. 3156; vinyen I. C. XXXIII. przewynyenya Hl. 3615; Winary Hl. 616. U. 22; Wir Hl 212; Wisla Hl. 457; Wysla Hl. 4224 a. Visliczi I. C. XXXVIII. Wislicza Hl. 281; Wisnicze Hl. 2525, 3994; Visznyowa Hl. 3785; Zauischa Hl. 559; Zauischicz Hl. 3147; zimny Hl. 4384; oszymyny (*acervos hiemales*) Hl. 3339; ozimyantha Hl. 3685; ozymym I. C. XXXIX. 103. *itp.*

b) w przyrostkach *o s n o w n y c h*, *np. osnowy i m i e n n e*: Bobin Ul. 603; Dambin Hl. 2352; Wronyn Hl. 571; Wronin Hl. 4196; Wroninecz Hl. 44; Sczeklin Hu. 3; Sczeclyn Hl. 306; Ochonyn Ul. 12; Gramboczin Ul. 649; Crassoczin Hl 53, 356; Prandoczin Hl. 219; Plochocin Hl. 680; Mlodoczin Hl 3595; Okoczin Hl. 3709; Podobyn Hl. 4254; Kozina Ul. 2493, 2534; Sczecina Hl. 374; U. 48; Kalina Hu. 67; Lovyna Hl 31; dąbina (quercinia) Hl. 3138; wirzbyna Hl. 764; dzedziną Hl 3210; dzeszǫczynǫ Hl. 1941; Trzebyna Hl. 1896; godzyna Hl. 2475; Nowina Hl. 1197; bogaczina Hl. 1997; oszymyny Hl. 3339; Ulyna Hl. 3443; Culina Hl. 4101; copanina Ul. 4970, 4974; Lscino Ul. 448; Lscinno Ul. 251, Lsczinska Ul. 5308 *obok* Slcina Ul. 448; Jemyelino (*obok* Jemyelno) Hl. 4362; Czyeslino Hl. 4108; ius goscine Hl. 4, 2509, 4179; goscine Hl. 4009, 4179; gosczinego (*hospitalitatis*) Hl. 4243; gosczynne Hl. 4325; Ossyny, Osszіny Hl. 3957, 4041; brzoskwine (*persicae*) Hl. 2464; Chanczini Hl. 2935; Brzezinka Hl, 4150; Zlotnik Ul. 698; Socolnik Ul. 866; Gemelnykÿ Hl. 293; Gnoynik Hl. 718, 4295; dwornik Hl. 2384; scothnyk Hl. 3579; Prądnik Hl. 4207; Scolnik Hl. 1674; Slomniky Hl. 3092; podwodniky Hl. 2973; dlusznikom (*debitoribus*) Hl. 2925; pantlik Hl. 115; Kozik U. 50; swoÿk Hl. 2439; Voyczik Hl. 4040; Welicanoczszca Hl. 2906; Ogorzelyk Hl. 4376; woznyky (*equi vectuales*) Hl. 4227, 4368, Czczicouicz Ul. 802; karczmysko Hl 644; sedlysko Hl. 2863; sedlisko Hl. 3585; sedliska (*plur.*) Hl. 3222; rzepysko (ager) I. C. II. 129, Thargowiska Hl. 2188; z wyrzchowysky Hl. 3821; Voynicz Hl. 3558; crolewiczow (*regulorum*) Hl. 2539; Stcicza Ul. 217, 631; Lednicza Ul. 4983, Hl. 382; Garlicza Ul. 5140, Hl. 4121 b. Czelicza Ul. 3910; polouicza U. 9; polovÿczą I. T. XXIX. 598; charczicza (*vultra*) Hl. 954; yalovicza I. C. II. 211; konicza (*equirea*) Hl. 3436; ossicza (*arbor*) Hl. 3652; roznicza I. C. XXXVIII. Wolycza Hl. 3424; Brzesnicza Hl. 3652; Ulycza Hl. 4022; Gnoynicza Hl 4079; Stopnycza Hl. 4265; Osthransznycza Hl. 4483; Biskupicz Ul. 2302; Dzeuancicz Ul. 323; Czulicze Hl 189; Goslice Hl. 530; Srzancice Hl. 690; Cossocice Hl. 383; Stampocice Hl. 361; Gramboczicze Hl. 239; Janovicze Hu. 27; Pawlouicze Hl. 678; popelice (*pelles*) Hl. 1466, 1474; popellicze (*subducturae*) Hl. 1861; poszwycze (*tecturae*) Hl. 4459; voznycze (*frena*) U. c. kamenicz (*gen. pl. lapideae*) Hl. 2556; Pyelgrzimowice Hl. 2513; Croczicze Hl. 3534; Przeczlawicze Hl. 4543; Myechouicze Hl 4045; rankawiczne Hl. 1230; Granyczna Hl. 3902; Drzewiczki Hl. 4534; rąkavicznik Hl. 4123; Czaciua, Czacziwa, Ul.

4305 uw. 4467 uw. Czanciwa Hl. 1399; pospolita I. C. XXXIII. bodzisthe U. c. *itp.*

Osnowy słowne: lomysz (*2 sgl. praes.*) Hl. 153; lomÿcze I. T. (*proszows.*) Hl. 11; bronicz (*tuere*) Hl. 3149; bronÿcz I. C. XXXIX. 103; bronysch (*2 sgl.*) Hl. 4056; grodzil U. 99; stranczil I. C. II. 445; grodzycz Hl. 3864; Grodziczki Hl 4553; Grodzina Ul. 46, Hl. 614; opusczyla U. 68; puscina Ul. 3957, 4010, Hl. 508, 510; pusczina Hl. 30; odnowicz (*innovare et reviviscere*) Hl. 4554; odmowyl (*contradixit*) Hl. 4443; umowylesz (*obligasti ipsum*) Hl. 4450; virambicz Hl. 2969; przerąbyli (*exciderunt*) Hl. 3864; podnoschili (levarunt) Hl. 4324; przypovyesczil (*concitavit*) Hl. 4191; gonÿl I. C. II. 378; zastampywsy I. C. II. 307; ochromily (*mutilaverunt*) I. C. II. 316; ukwierdzicz I. C. XXXI. przeprossicz I. C. XXXVIII. dochodzicz I. C. XXXIII. czinili I. C. XXXIII. zaplaczili I. C. XXXI. postavicz I. C. XXXI. postawyli I. C. XXXIX. 31; stawidla Hl. 3947; Cropidlo Ul. 222, 403; Cropillo Ul. 402, 514; krczÿczÿelem I. C. XXXIX. 112; *itp.*

c) *w zakończeniach odmiennych, np. osnowy na* i- *i analog. Gen. sgl.* do ssmerczi U. 10; czansczi U. 2; pączi (pięci) Hl. 3262; pyąnczi I. T. XXIX. 598; sesczi Hl. 3104; U. 100; oth szescidzessanth Hu. 37; dzessanczy Hl. 1729; milosczi I. C. XXXVIII. pamyeczi I. C. XXXIII. do vschÿ, wszÿ (wsi) I. C. XXXIX. 118, 127. *Dativ. sgl.* milosczi I. C. XXXVIII. bracy Hl. 2712. *Loc. sgl.* po ssmerczi U. 10; w ssesczi Hu. 17; w iesseni U. 88; na wszi I. C. XXXI. we wschÿ I. C. XXXIX. 102; w Chobadzi I. C. XXXIV. po ssmerczy U. 60; po smyerczy I. C. XXXIX. 58; *Plur. tres mensuras alias* czthwerthny Hl. 2920; rozbyl trzwi (drzwi) Hl. 3082; częsczi I. T. XXIX. 596; piersczeni I. C. XXXII.

Nom. plur. osnów na -o- *i analog.* (*właściwie końcówka przyjęta z deklinacyi zaimkowej*): wschtczi svanczi U. 94; *imiesłowy*: sdaly (*condempnaverunt*) Hl. 1662; zavedlÿ Hl. 2759; skazalychom (*demandavimus*) Hl. 1584 a. vczinili I. C. XXXIII. mowyly, chodzyly I. C. XXXIX. 112; *itp.*

Dativ. sgl. na -owi: ku rokovy Hl. 4103; Canonicoui Hl. 3080; Msczigevi U. 94; podsadkoui I. C. XXXIII. brathankowi I. T. XXIX. 597; *Instr. plur. na* -mi: dzeczmi U. 17; penadzmi U. 4; gospodarzmi Hu. 37; pomoczmi Hl. 3208; se trzeymi Hl. 3082; dobrÿmÿ U. 76; gronosztajmy Hl. 3452; zakladmy Hl. 4307; surmi U. c. yednaczmÿ szyedzączÿmÿ I. C. XXXIX. 34; yednaczmi I. C. XXXIII. pyeczaczÿamÿ myeskymÿ I. C. XXXIX. 58.

Dativ. sgl. zaimka osobowego: mi Hl. 2978; *itp.*

Formy słowne, jak: 3 sgl. praes. stogÿ Hu. 3; stoÿ Hu. 17; wodzi U. 56; vczini I. C. XXXVIII. *2 sgl. imperat.* nye myeczy szye (*non te iactes*) Hl. 3841; *por. też* Sadzignew Ul. 368; Trząsytobolca Hl. 3410 *itp. wyrazy złożone.*

d) *Negacya* ni *w*: niczs U. 18; anÿ U. 13; nycz I. C. XXXVIII. nÿkomv I. C. XXXI. *partykuła* li: iesthli I. C. XXXIV. daly my bog I. C. XXXIII. *itp*

2) *Prasłowiańskiemu* i *odpowiada polskie* y *po dźwiękach* š, ž; č (tš), dž; c (ts), dz; ř. *Tak przynajmniej jest w dzisiejszym języku. Przypuszczać należy, że tak było i w języku ziemi krakowskiej już w wieku XIV. jakkolwiek pismo naszych zabytków nie daje nam w tej mierze stanowczej pewności. Wiadomo już bowiem z rozdziału o pisowni, że przez cały ciąg naszych dwu wieków wyrażano tak dźwięk* i *jak dźwięk* y *naprzemian tymi samymi znakami. Jak więc znak* y *wyrażał często dźwięk* i, *tak odwrotnie znak* i *służył nieraz do wyrażenia dźwięku* y. *Przykłady*:

a) *w zgłoskach rdzennych*, *np*. Zebrzidouice (*stsł*. bridъkъ, brzydki) Hl. 500; Czigan (cygan) Hl. 3416; uczinil U. 5, Hu. 12, Hl. 2969; vczynil Hl. 2973; uczÿnÿl U. 76; vczinil I. C. XXXVIII. czynyącz I. C. XXXIX. 34; przeczinil (*affecit*) Hl. 2478; przieczina I. C. XXXIII. czinsz (niem. *Zins*) Hu. 48; czÿnsch U. 63; czinsu U. 100; czista Hl. 3367; oczisczy (*compurgabit*) Hl 3332; oczisczicz I. C. XXXI. oczisczenye (*emendatio*) Hl. 3409; Czizow Hl. 2638; Czyzow Hl. 3971; exactor czisze (rodzaj podatku) Hl. 3694; czyszam exsolvere Hl. 3794; czysam solvere Hl. 3793; Grzibow Hl. 2912 a. Grzibowa Hl. 279; Grzybowa Hl. 4015; Grimala Ul. 260, Grzimala Hl. 3335; grziwni Hu. 12, 45; grziwnÿ I. T. XXIX. 597; Crzicava Hl. 271: Krzikawa Hl. 3664; Crziczki Hl. 4534; Crzinka Ul. 5396 uw. Krzinicza Hl. 3304; Crziwosand Ul. 5196 uw. Crivoszand Hl. 19; Crzywosandus Hl. 8; Krziwi Hl. 2434; criuasch Ul. 3881; crziwasny Hl 1711; Crziwasnya Hl. 3363; Crzywaszny Hl. 3943; Krzivaczka Hl. 3885; Krzywaczka Hl. 3919; krzywdy I. C. XXXIX. 30, 31; Crzisch (*stsł*. križь) Hl. 119, 121; krzisz U. 33; crzisz Hl. 728, 842; crisz Hl. 3298; crzysz U. 76; krzszy (sic) Hl. 1941; na krzizoch Hl. 4112; crziszowa (via) Hl. 3371; Crziszanowszky Hl. 3147; Crisanow Ul. 113, 264, 411, 445; Cristoporicz Ul. 5293 uw. Cristoporzecz Hl. 63; Crzistoporzicze Hl. 213, 512; Krzistoporzicze Hl. 2667; Krystow, Krystopha I. C. XXXIX. 31, 58; Krzistina (Cristina) Hl. 3351 b. Crzistek (Cristinus) Hl. 4494; Krzychna (*fem*) Hl. 3807; Crzichna Hl. 3732; Crziszosthomo (Chrysostomus) Hl. 2468; Scrzidlna Hl. 345; Scridlna Hl. 3232; Skrzydlna Hl. 4101; Skrzino Hl. 2441; Zkrzino Hl. 3303; Skrzynno Hl. 2451; Sczrzypiecz Hl. 2431; postrzizony (*tonsuratus*) Hl. 4276; Schidlow Ul. 4799 uw. Schidlowiecz Hl. 4534; Schidlowcza I. C. XXXIII. podssicze (podszycie, *subductura*) Hl. 2413; I. C. II. 378; schigya (szyja) Hl. 3335; Szygyek Hl. 4124; w sykn (*in exercitu*) Hl. 4140; sszyrokich U. 39; sirokich Hl. 3262; schiroka Hl. 4176; schirzey I. C. XXXIII. w szyrzą I. C. XXXIX. 159; Szczitnik Ul. 670; Sczitnyky Hl. 363, 666; po szczicze (*post clipeum*) Hl. 2913 a. Zasczythov Hl. 4449; trzÿ Hu. 12; trzi U. 3; trsi

U. 82; trzy I. C. XXXII. trzymacz I. C. XXXI. trzimacz I. C. XXXIII. vythrzymaly (*extenuerunt*) Hl 4362; ziczicz I. C. XXXI. poziczonego Hl. 3156; Zidow Ul. 544; Zydow Hl. 133, 134; Zidecz Ul. 3181; Zydek Hl. 3987; zida I. C. XXXIV. Zidowca Ul. 3277; Zydowca Hl. 717; U. op. 1; ziwą (*3 plur. praes.*) Hl. 2850; Zila Ul. 548; Zylka Hl. 4112; sziwota Hu. 7; zitho U. 88; w szieze U. 88; Zythno Hl. 53; Sithko Hl. 3223; Szythko Hl. 4259; vszitku Hl. 3247; vsziwa U. 49; pozithkw Ul. 2439; poszÿtki (*utilitates*) Hl. 2023; wÿzinek I. C. II. 398; Ziska Hl. 2871; Schiska Hl 3032; *podobnie słowo* iskati *w złożeniu z przyimkiem* z (sъ): zisku Hl. 2567; ziskala Hl. 3018; ziskanya Hl. 3265; przezyskow (*acquisitorum*) Hl. 3712; przezyskawacz (*lucrari*) Hl. 4293; itp. *Niektóre z przytoczonych wyrazów, jak* szyć, szczyt, żyd *mają w słow.* i *refleks pierwotnego* u, *które już w dobie prasłow. po* j, č, ž, š *przeszło wielokrotnie w* i.

b) *w przyrostkach osnownych, np. osnowy imienne*: Tanczin Hl. 339; Thąnczin Hl. 3809; Tanczinsky Hl. 4067; Wągrzin Hl. 3934; Wangrinow Ul. 437; Starzina Ul. 913; Starzini Hl. 3533; wnancin (wnęczyn) Hl. 634; Korczyn Hl. 4321; Buczinsky I. C. XXXI. Verzynk Hl. 145; Werzink Hl. 399; perzina Hl. 510; Pyerzynka Hl. 4465; jwtrzini (agri) Hl. 3655; oczczisna Hu. 40; oczczysznÿ U. 76; oÿczisnÿ I. T. XXIX. 597; koprziwnik I. C. II. 410; Kopriwnicza Ul. 3030; koprywnicza Ul. 4337; Coprziwnicza Hl. 4553; korzistna U. 50, Hl. 2974; korzistchtnó U. 30; corzisthna Hl. 2956; korzistnye I. C. II. 387; maczerzista Hu. 26; yaczmyeniczisko Hl. 4176; Wanszik Hl. 1133; Mąszyk Hl. 2720 a. Wązyk Hl. 4100; wschiczkÿ I. C. XXXIX. 31; *itp. Osnowy słowne*: ranczicz Hu. 5, 42; rączicz Hl. 3298; wrączicz Hl 3457; ranczil Hu. 12, 32; wroczicz (*in terminum inducere, denomin. por.* rokъ) Hl. 4528; wroczyl szyc (*terminum mecum scripsit*) Hl. 4473; odloziez I. C. XXXI. obrączÿli I. C. XXXIX. 34; moczicz (*madidare*) Hl. 1105; Moczidla Hl. 3423; Modzidlo Ul. 5263; Modzillo Ul. 264, 411, 445; pomruziwschy syą (*rugata facie*) Hl. 3742 *itp.*

c) *w zakończeniach*: *Osnowy na* -ĭ-, *np. loc. sgl.* po maczerzy Hu. 46; w noczi Hu. 56; na polnoczy U. op. 11; we dbrzi (*nom. sg.* debrz) Hl. 2752; na rzeczi I. C. XXXIV. *Nom. plur.* cztirzi U. 82; sluzebniczi I. C. XXXIII. grifnÿczy U. c. *itp. Imperativus 2 sgl.* pomoszy Hl. 119. 121, 465, 842, U. 93, 97; pomozi Hu. 4, 5, 7, 8. U. 95; pomoszi Hl 3298; pomozÿ U. 96; pomosi U. 88. *por. też* Zawrzikraÿ Hl. 2431; *Praes. 3 sgl.* vazy (*pensat*) Hl. 4398, 4485; lyezi Hl. 4175; liezi U. op. 1, 2; polozi I. C. XXXIII. vmorzi I. C. XXXI. *Particip. praet. act. na* -szy: wzanwsszi Hu. 29; wiprowszi (*excoriando*) Hl. 2255; wibiwschÿ U. 68; wyschedwschy U. 59; zkowawszy (*compeditantes*) Hl. 1785; nayechawschy (*veniens*) Hl. 3697; przyyechawszy Hl. 4443; vipelnywschi I. C. XXXIII. zgrumadzywszy I. C. XXXIX. 117; stanąwschy I. C. XXXIX. 30.

d) w przyimkach i narostkach jak przy, *np.* przyplod Hl. 2371; poprzisandz (*coniurare*) Hl. 3048; przyyechawszy Hl. 4443; przislych. prziczini I. C. XXXVIII. *itp.*

3) *Prasłow.* i *ginie niekiedy w języku polskim na końcu wyrazów, np. nom. sgl.* macz (mać, *stsł.* mati) Ul. 3262; *2 sgl. praes.* ges (jeś, *stsł.* jesi) Ul. 4116; *por.* zaczanlessi (*vulnerasti*) I. C. II. 295; zaganless (*decampasti*) I. C. II. 307; *a później — jak wiadomo — prawie powszechnie w 2 sgl. trybu rozkaz; por. też* Kazmirz Hu. 16, *obok* Kazimirz Hu. 47. *Zjawiska sporadyczne, jak* przemÿenąly I. C. XXXIX. 127 (*obok* przemÿnąly I. C. XXXIX. 112); Wyelyenskyego (*zam.* Wileńskiego), *są może tylko błędem pisarskim; jakkolwiek w ostatnim wyrazie mogło* e *rzeczywiście istnieć w wymowie pod wpływem litewszczyzny.*

---

u.

Słow. dźwięk u *odpowiada zawsze pierwotnej indoeurop. dwugłosce; już bowiem w dobie prasłow. zlały się indoeurop. dwugłoski* eu, ou *w samogłoskę pojedyńczą* û. *W polskim języku pozostało prasłow.* u *bez zmiany. Przykłady z naszych zabytków:*

a) w zgłoskach rdzennych, np. Bug (nazwa rzeki, *por. stsłow.* bugъ, armilla?) Hl. 4567; Buÿnne Hl. 2759; Buk Hl. 2370; Bucecz Ul. 2170; Bukownyk Hl. 3778, 4266; Buczina Hu. 55; Hl. 3664, 4171; Buczinski I. C. XXXI. pobudka (vigil) Hl. 2799; I. C. II. 427; pobudky (*vigiles*) Hl. 2377; pobudcze Hl. 2510; Budzislauicz U. 21; zbudowanÿ I. C. XXXIX. 159; Burnos Ul. 83; Brudzow Hl. 2346; brunathny Hl. 3858; Brunouicze Hl. 3646, 4086; Brunoczycze Hl. 3915; Brus (*lapis, qui dicitur...*) Ul. 3423; Bruchana Ul. 6, 5421; Bruchana Ul. 42, 189; Brzuchanya Hl. 2782; Brzuchensky Hl. 2268; Czudzin Ul. 207; Czudzinowice Hl. 349, Hu. 49; Czudzinowski Hl. 4531; czudzey I. C. XXXVIII. Czulcza Ul. 4118; Czulice Hl. 377, 571; Czuliczsky Hl. 3679; Czusow Hl. 152; Czussow Hu. 34; Chuda Hl. 40; duchowni I. C. XXXI. duchownÿch I. T. XXIX. 596; Dudek Ul. 2834; Dul Hl. 175; Dulowa Hl. 635; Hu. 66; Dup Ul. 608; Dupp Hl. 2645; Dupy Hl. 2380; Dupycze Hl. 2829; Dubskem (de Dup) Hl. 4142; Druszina Ul. 3921; Druzina Hl. 2454; Drusszyna Hl. 1636; Druszbiczsky Hl. 2791; druge Hu. 12; druga U. op. 5, 8; drugi I. C. XXXII. zgubą Hl. 2766; w szgubne I. C. II. 298; gumno (horreum) Hl. 554, 2448; zagumne Ul. 158, Hl. 2894; na zagumnu Hl. 36; Gluchow Hl. 46; Gluchowa (*gen.*) Hl. 2874; Gruschow Ul. 5166; Grussow Hl. 322, 673; Gruszow Hl. 3435; Grusca Ul. 381, 439; Gruska Hl. 4532; Grusska Hl. 2631; Grussowsky Hl. 3229; Jucha Ul. 5267 uw. Jucht U. c. Junosche Hl. 3681; Jura Ul. 3940; Yurek Hl. 3298; Iurkow Hl.

2863; Iurzicouicz Hu. 4; jutrzina (agri), ywtrzina, Hl. 1268, 2522; iustrina (sic)[1]) Ul 2347; nazayvtrz (*por. stsl.* utro) I. C. XXXIX. cubek (phiola) Hl. 2017, 2018; I. C. II. 413; cubky Hl. 3284; kupký (vasa) Hl. 2721; Kucz Ul. 403; Cuczcow Ul. 201; Kuczcow Hu. 33; Cudlata Ul. 341; Kudlata Ul. 3799; Kutlata Ul. 3697, 3748; Cudlek Hl. 2084; Kula Ul. 2035, Hl. 4486; dwe kuly Hl. 1904; Cuyawiensis Hl. 2513; Kuna Ul. 1986; cuny Hl. 586; kuuamý (maraduribus) Hl. 2480; Kunowa Hl. 2473; Kunassowa Ul. 645; cunicza Ul. 1012; Kunina Hl. 4254; Cuneziez Ul. 5396 uw. Kunczycze Hl. 4326; Cunczycze Hl. 4449, kuppil U. 41; wýcupýl U. 2; kupyl Hl. 1936; cupyą (*acc. sgl.*) Hl. 2870; kupne Hl. 2388; kupcze (emptores) Hl. 2470; ocupyenye (exemptio) Hl. 2311; kupyeczske Hl. 3890; vkupy, wkupowaly Hl. 4036; Curosvank Ul. 16; Kuroswancz Ul. 2720; Curopatwa Hl. 392, 437; Kuropatwa Hl. 2700; Kurowszka, Curow Hl. 3151; Kuresz Ul. 2353; Curdek Hl. 4261; curva (*stsl.* kurъva. *got.* hôra-) Hl. 1393; Clucze Hl. 3425; Cluczice Hl. 16; cruch Hl. 3425; Crussyna Hl 501; cruseczu (*gen.* minerae) Hl. 4520; Cruczek Hl. 2340; Krupek Hl. 4562; Lubowla Hl. 54, 3151, 3553; Lubcza Ul. 22; Lubeczsca Hl. 40, 303; Lublin Hl. 563; Lubąsz Hl. 3746; Lubowski Hl. 4531; Lubomirz Hl. 673, 4152, Lubochow Hl. 228; Lubochovi Hl. 4144; slub Hl. 4038; slubyem (*instr. sgl.*) Hl. 4217; slubney Hl. 2944; slubviacz I. C. XXXIII. Luczyanouicz Ul. 696; ludze Hu. 52; ludzi Hu. 1; I. C. XXXIV. liyvdze U. 49; ludzey (*nom. pl.*) Hl. 3080; Lubnicze (*por.* lubъ?) Hl. 2344; Przelupsco Ul. 763; Przelubsco Hl. 228; Lucow Hu. 9; Lucouicza Ul. 606; Lucice Hl. 282, 515; Lukowa Hl. 4211; Luczicze Hl. 4153; Luczlavicz I. C. XXXIII. Lunka Hl. 3937; Lusczouice Hl. 616; luppem (spolio) Hl. 3581; podlupylesz (subcorticasti) Hl. 4222; Mucha Hl. 4412; Muschinszke Hl. 3135; Mruk U. 25; Puch Ul. 860; pusch Ul. 5106; Pusez Ul. 3288; pudlo Hl. 651. 1494; Puklerz Hl. 2480; pusty (desertus) Hl. 2701; upust, wipust, spusth Hl. 867; 1663, 4227; wppusta Hl. 1863; zapusta Ul. 384, 2167, 2198, 4268, 4334, 4371; puszczicz Hu. 42; spusczil (rupit) I. C. II 374; zapustą (quercetas) I. C. II. 387; puscina Ul. 975, 1134, 4473 uw. 4498, 4505 uw. 5177; pusczina Ul. 4747 uw. 4975, Hl. 4006; pusczyna Hl. 123; Pustka Hl. 3188; spusczycz Hl. 4186; spusczilby (disrumperet piscinas) Hl. 3601; spusczicz I. C. XXXI. przepusczicz I. C. XXXVIII. vipusczacz I. C. XXXIV. Pusdro Ul. 3619; Puszdro Hl. 3190; Pruszy Hl. 2344; ruble Hl. 2723; rubly Hl. 4459; ruda (ferrificium) Hl. 3258; Ruda Hl. 3681; rudda U. 97; Rudawa Hl. 680, 3714; campum na rudcze Hl. 358; Rudno Ul. 548, Hl. 185, 186, 3892;

---

[1]) *pro* instrina *piscis depascata*; *w pisowni tej możnaby upatrywać ślad formy pierwotniejszej, niż stsłow.* utro *(pols.* jutro*), które powstało zapewne z* *us-tro, *por. lit.* aušra, *lett.* austra *(nb. jeśli te wyrazy są w ogóle w pewnym związku etymol. ze sobą).*

Rudny Hl. 465, 562, 3601; Rudnik Ul. 4664 uw. Rupek (*stsl.* rupa, foramen?) Hl. 3080; Ruppnow Hl 4546; Ruska Ul. 559; Russky Hl. 733; Ruszcza Ul. 4700; ruschiy (*sic*, amovit) Hl. 4244; ruschicze (*plur. rodzaj kary, por.* rucho?) Hl. 2832; ruschiczam solvere Hl. 3334; Obrzut Ul. 889; Obrzuth Hl. 444; zruczicz Hl. 3371; zrzuciles (eicisti) Hl. 3333; wrzuczil Hl. 3239: vrzuczyl (intromisit) Hl. 4293; wrzuczylesye (te iniecisti) Hl. 3917; suty (za graniczau szutan) Hu. 1; cobcze sute (monticulos seu meta) Hl. 2713; Suchdol Ul. 249, Hl. 65. 563. 607, 2702; Suchagora Hl. 4461; Sulek, Sulko Hu. 72; Sulow, Sulowski Hl. 4125, 3829; Sulima Hl. 2344; poslusny Hl. 3240; posslusszenstwo (oboedientia) Hl. 1876; slvzebnika (ministerialem) Hl. 2826; slusebnykem Hl. 3008; wysluszone (deservitis) Hl. 2818; Sluzew Hl. 4406; Szlushowsky Hl. 4427; Sluska Hl. 4504; slvgÿ, slug I. C. XXXIX. 127, XXXIII. sluzy I. C. XXXI. sluzebnik I. C. XXXIII. sluzebnÿka I. T. XXIX. 597; Smug Hl. 212; na smudze Hl. 1261; Studzonky Hl. 215; stucholczow (trabiarum, *z niemiec*) Hl. 2691; sthuky (stamina, *z niemiec.*) Hl. 2364; stuczne Hl 3564; Strugala Hl. 184, 4112; Strunka Hl. 3658; schuba Hl. 2323, 3155; 3919, 4250, schurza (leviri sui germani) Hl. 2779; schurzi U. 25; szurza Hl. 3215; Szczubiol Hl. 4363; sznura (*z niemiec.*) Hl. 2700; Tur Ul. 40; Turski Ul. 1921; Turzin Hl. 4; Turzyna Hl. 731; Thuczne Hl. 3664; trudnoscz I. C. XXXI. ule (trunci apum) Ul. 712; Ulina Hl. 12; Ulyna Hl. 247; Ulycza Hl. 4022; Rosumek Hl. 2075; Roszumek Hl. 2077; Vssze (ujście, *por.* usta, *łać.* os, ostium) Ul. 2528; Vscze Ul. 2755; Uscze Hl. 4064; uszdzienyeza U. c. Vsva, Vswa Ul. 2611, 2697; wuyczony (avuncularius, *por.* wuj) Hl. 4211; wyowiszną (sic, bona avuncularia) Hl. 4154; Zuconicze Hl. 119; zuppa (żupa) Hl. 99; 178; zupparius Hl. 549; szupi U. 9.

b) *w zgłoskach osnowowych, np.* Bogun Hl. 324, 481, Hu. 22; Bohun Hl. 4137; Kaldun (?) Ul. 4440 uw. Pyolunowa Hl. 2788; Koszuch, Coszuch Hl. 105, 150; szczebrzuch (supellectilia) Hl. 4368; Goluchowsky Hl. 3791; Pstrucha Hl. 3916; Boguchna Hu. 58; Bogusza Hu. 17; Bohusy (*gen. sg.*) Ul. 4225 uw. Boguschowsky Hl. 42; Dzaduschicze Hl. 4026; Woytusik Hl. 4141; Loppusno Hl. 2754; Rzerzussno Hl. 2918; clobug (galea) Hl. 2134; clobuczek Hl. 2854; *podobnie* Hl. 2176, 2546; clobuczgo Ul. 2647; Clobuczsko Hl. 3188; Costhuszko Hl. 2565; chalupowal Hl. 2253; Kaszuba Ul. 4251; Casschuba Ul. 4651; Cassuba Hl. 3539; krogulecz Hu. 67; crogulcza Hl. 3670; Zegsulka Ul. 1900, Zegsulcza Ul. 496; Xegzulka Hl. 4267. *obok* Gzegzalka Hl. 3653; Maczyula, Maczyulka Hl. 4112; cossula, *plur.* cossule Hl. 3156, 510. *itp. osnowy słowne*: kaczernyesz Hl. 144; zaymuie Hl. 2358; zapyssvÿe ÿ darvÿe I. T. XXIX. 590; przikazuiemi I. C. XXXIII. vygmvyancz I. C. XXXI. *itp.*

c) *w zakończeniach odmiennych*: *genit. sgl. na* -u, *np.* wolu (wołu) U. 50; domu Hu. 24, U. 4, 76, Hl. 728; poboru Ul. 1139; z dolv U. op. 8; roku U. 17, 95, Hl. 1730; vsitku Hl. 3027;

spathkv I. C. XXXIX. 30; pholwarkv I. C. XXXIX. 31; dlugu Hu. 19, 22; Hl. 1729; posagu U. 21; plotu (sepis) Hl. 194; platv U. 13, 99, Hl. 3065; lystu U. 48; zacladu Hu. 12; zakladu Hl. 3298; powodu (nuntium) Hl. 3203; v brodu (penes vadum) Hl. 4112; zachodv U. op. 11; grodu I. C. XXXIII. s przivodu I. C. XXXVIII. dowodu (ibid.), nisey stavv (secus piscinam) Hl. 1268; do pozwu U. 26, Hu. 34; ze slubu (de voto) Hl. 4380; poswu I. C. XXXIX. 127; zapissu I. C. XXXI. s wẏrschv I. C. XXXIX. 159; loyu (sepi) Hl. 3457; pyeprzv, schaffranu I. C. XXXIX. 159; bru (de mileo) Hl. 1435. *itp.*

Dativ. sgl. na -u, *np. Mascul.* dal parobcu Jaschowu Hu. 55; panv U. 11, 35; panu U. 50; k stolu Hl. 2972; ksandzu U. 63; ku lanu U. op. 4; ku roku Hl. 4336. *Neutra*: ku sziedzenyv I. C. XXXVIII. yednanyv I. C. XXXIII. pospolv I. C. XXXIII. prawv I. C. XXXIX. 31.

Locat. sgl. na -u, *np. Mascul.* w domu Hl. 3234; I. C. XXXVIII. na Stasełikv U. 22; v stoczku Hl. 4122; stawysku (*in piscinatorio*) Hl. 3847; na zamku I. C. XXXI. na roku I. T. XXIX. 596; na rynkv I. C. XXXIX. 58; na targu I. C. XXXIV. na virzchu I. C. XXXVIII. wfpokoyv I. C XXXIII. po myeczu Hl. 2913 a. po manszv U. 60; na Kleparzu Hl. 3188; na Sztradomyu (in Regali Ponte) Hl. 3196. — *Neutra*: w zarąbyv U. 44: na sagumnu Hl. 1480; po wcupenu Hu. 8; w dzerszenyv U. 37; wtrzymaniu Hu. 3; w yednanu Hu. 32; w polyu Hl. 2796; na nawssu Hl. 1429; nawsu (in exitorio) Hl. 2906; nawszu (in communi planitie) Hl. 3296; na odrzywu (*in postico*) Hl. 1984; na gednanu U. 94; na miesczczu I. C. XXXIII powszyaczyw I. C. XXXI. po poczaczu I. C. XXXIII. po polkopyw I. C. XXXI. o sdrovyw o sczasczyv I. C. XXXIV. wfthymsze stanyv I. C. XXXIII. w roskazanyw I. C. XXXIII. *itp.*

Gen. locat. dual. dwu wolu Hl. 2957, 3085; na dw lanu Hu. 38; we dwudzyestu Hu. 24; z yego ranku U. 10; od dwunaczczye U. 56; z obu stron U. op. 9; I. C. XXXI. XXXIX. 112, 127. *itp.*

Dat. sgl. deklinacyi zaimk. yemv U. 25, 28; yemu U. 77; temv U. 31; comv I. C. XXXIII. drugiemv I. C. XXXIII. zyemskyemv ẏ mẏesczkẏemv I. C. XXXIX. 31. *itp.*

Formy przypadkowe, stanowiące pierwszą część wyrazów złożonych, jak: polumerze (media mensura) Hl. 1057; poludnye U. op. 11; Polucarczicze Ul. 647, Hl. 4447, 4551. (*obok* Policarcicze Ul. 665, 5069 uw. Hl. 46); Bogumilouice Hl. 317; Chleburadovicz Hl. 4025. *itp.*

d) w przyimkach: u, ku, *np.* uyednal Hu. 69; vmowẏoni Hu. 23; vsziwaly U. 49; ugory Hl. 488; wgornego (pola) Hl. 2358; vzitek Hl. 3236; ucradl Hl. 2844; uczekal Hl. 3413; vscodzil Hl. 3239; wczinil Hl. 3082, 3114; umowy Hl. 3836; urzand Hl. 3677; vrzandnik I. C. XXXVIII. ku roku Hl. 4336; cu trzesznicze Hl. 2753; ku Hl. 1529; U. op. 4.

W przyimku ku *ginie niekiedy samogłoska* u, *np.* k stolu Hl. 2972.

e) *Zjawiska sporadyczne, jak* Lubuchowa Hl. 24. *obok regularnego* Lubochow (Hu. 25), *lub* ocladu Hl. 2957 *obok zwykłego* ucladu (Hl. 2864) *należy zapewne uważać za błędy pisarskie.*

Polskie formy piołun, dziura (*por.* Pyolunowa wolya Hl. 2788, *obok* Polynowa wola Hl. 363; Dzurawy I. C. II. 219; Strzeszydziura Hl. 4408.) *nie zgadzają się ze starosł. co do swej samogłoski* u, *por* pełynъ, dĕra *lub* dira; *jeżeli więc nie polegają na jakiej innej formie prasłow., potrzebaby je uważać za nowotwory języka polskiego.*

---

y.

Słowiański dźwięk y (*starosł.* ꙑ) *odpowiada prawie zawsze indoeurop.* û; *wskutek tego występuje on też na gruncie języków słow. jako wzdłużenie dźwięku* ъ (*indoeurop.* ŭ). *W języku polskim pozostaje prasłow.* y *bez zmiany, albo też przechodzi w* i. *Przykłady:*

1) *Prasłow.* y *pozostaje bez zmiany,*

a) *w zgłoskach rdzennych, jak*: bẏli Hu. 31, 43; bẏla Hu. 57; bil U. 14; bych Hl. 2341; bich U. 65; by, aby Hl. 3435, 2698; bylo Hl 2972; bilo I. C. XXXVIII. bili I. C. XXXVIII. bẏcz (być) I. C. XXXIX. 32; bivacz I. C. XXXIII. bivali I. C. XXXVIII. dobywal I. C. II. 377; dobycze Hl. 2317, 2700; odbycze Hl. 2698; bydlo Hl. 686, 1012; bidlo Hl. 6267, 2491; bydla (scropharum) I. T. VI. 467; bidlna Hl. 211; Bidlin Hl. 398; Bilina Hl. 4003; byka (*gen. sgl.*) Hl. 4459; Bistra Hl. 473; Bistrzecz Hl. 241; Bistrziczca Hl. 437; Bystrzonow Hl. 3782; Bystronowsky Hl. 3781; cztirzi U. 39; czthẏr (*gen. pl.*) Hu. 25; ccztirzi Hl. 3276; cztirzech Hl. 3177; cztirzechnaczcze Hu. 57: stẏrzy I. C. XXXIX. 102; dyba Hl. 2462; Lyssy Hl. 4457; nyezacrithe (cruentata vulnera) I. C. II. 431; Lysek Hl. 3822; Lyssakow Hl. 4260; Lischakowsky (ibid.), Lyssina Hl. 3467; Lyssyniecz Hl. 3940; Lissobragk, Lissekane (?) Ul. 527, 5267 uw. Midlniky Hl. 3309; Mydlniky Hl. 4030; omylną I. C. XXXVIII. Pomicadlo Hl. 2862; Mysliborz, Misliborz Hl. 3711; Myslouicze Hl. 24; Myslovycze Hl. 4509; Myszlovszky Hl. 4407; Mislouicze Hl. 12, 17, U. 13; Mislowskemv U. 20; Mislinicze Hl. 176; Mislechouice Hl. 919; rozmẏslyl szye, rozmyslywszi szye I. C. XXXIX. 34; Myssow Hl. 4240; Myschkowsky Hl. 4388; mythny (*por.* myto) Hl. 535; Pysczek Hl. 4112; Pythacz Hl. 447; ribi, riby, Hl. 2972, 3210; Rybenka Hl. 2354 b. Ribithni Ul. 5099 uw. ricz (?) Ul. 466; Ryczina Hl. 471; ryczerz (Ritter) Hl. 4039; Riczerzs Hl. 4150; doschycz (*por.* sycić) I. C. XXXIX. sin

(syn) Hl. 2944; szina Hl. 2856; syna I. C. XXXIII. Synowcez Hl. 358, 2102; sinowecz Hl. 2981; szynową (filiastram) Hl. 2425; synowicza (filiastra germana) Hl. 3836; synowiczi (filiastrae, *dat. sgl.*) Hl. 3345; Syppowsky Hl. 2424; odssipacz (aggerem ressipare) Hl. 3250; zassipacz (insipare) Hl. 3133; syrow (*dziś* sér, *stsł.* syrъ) *gen. pl.* Hl. 2849; Spytek Hl. 3910; strÿem (*instr. sg. do wyrazu* stryj) I. T. XXIX. 597; tika sÿa Hu. 54; przitiky (palos) Hl. 1663; Przitik Hl. 4363; dotyeze szya I. C. XXXIX. 127; w tile U. op. 6; tilecz (sic, furtive) Hl. 3542; Tynecz Ul. 117, Hl. 70, 126, 298; Tinecz Ul. 168, Hl. 3407; Tysyacz Hl. 3937; tissancz I. C. XXXI. thyszyącz I. C. XXXIX. 102; thyszyacza I. C. XXXIX. 31; obyczayem (modo) Hl. 3821; obiczay I. C. XXXIII. obiczaÿem I. T. XXIX. 596; vicia alias vika Hl. 3482; tribus cassulis wyky Hl. 4459; Viczga de Visdzicz Ul. 600, 5220; Vicga de Visdzicz Ul. 4123 uw. Widzga Hl. 50, Hu. 5; Wysoka Hl. 54; Vyssoka Hl. 3956; Wissoka U. 36; Wissoca Hl. 394; viszey U. op. 5; vischey I. C. XXXVIII. wizel (canis odoriferus) Hl. 2547. *itp.*

b) *w przyrostkach osnownych, np.* mlin (mlyn) Hl. 3125, 3276, mlina Hu. 73, U. 100; mlinarza U. 66; Mlynny Hl. 3601; Koritho Ul. 4160; Coritsci Ul. 2785; Corithno Hl. 518; Cobila Hl. 634; Kobylka Hl. 2669, U. op. 6; cobily (*plur. equae*) Hl. 3758; Kobile Hl. 208, 335; Cobylye Hl. 2698, 4284; Kobilecz Hl. 3723; cobilene Hl. 430; kopitem (vestigio) Hl. 4203; Pantira Ul. 4115; Woydilo Ul. 3054; wlodyka Hl. 2369; wlodika, wlodica, wlodistwo Hl. 2167, 1490; Motika Hl. 3805; Moticzka Ul. 5126 uw. Mothyczno Hl. 4338; mytoką (*zamiast* motyką, ligone) Hl. 4459.

c) *w zakończeniach odmiennych, jak*:

Genitiv. sgl. osnów na -â-, *np.* do szupÿ U. 19; scodÿ Hu. 4, 7; zagrodi Hu. 30; z klody (de cippo) Hl. 3409; vgody I. T. XXIX. 598; vmowÿ U. 61; smovi I. C. XXXIII. do rosprawi (ad decisionem facti) Hl. 3170; wyprawy Hl. 875; od oprawy U. c. pusceziny Hl. 247; sczegny Hl. 612, 631; s prziczini I. C. XXXVIII. ratione przigany Hl. 2454; (z) stroni I. C. XXXVIII. (z) stronÿ I. C. XXXIX. 30, 34; koroni I. C. XXXIII. Anny I. C. XXXIX. 112; v sostri U. 99; szostry Hl. 2944; do obory (ad forestam) Hl. 4203; karczmi I. C. XXXIII. wchwaly I. C. XXXIII. *itp.*

Accus. plur. męskich osnów na -o- i żeńskich osnów na -â-, *np.* scopy (mutones) Hl. 3731; ospy (proventus) Hl. 3917; spÿ (podatek w zbożu) Hl. 2471; szlobÿ Hl. 994; pozvi I. C. XXXIII. pozwÿ, przipozwÿ I. T. XXIX. 596; Chrosty Hl. 35; listy U. 35; funthy (libras) I. C. II. 357; Hl. 4081; Kanty Hl. 306; Kanthy Hl. 4093; po ky myasty, po ty myasty U. 43, 44; Przechodi Ul. 5488; Przechody Hl. 289, 498; Chrwathy Hl. 3546; nyewodi (retes magnae seu maiores) Hl. 4567; grothy U. c. sadÿ, ogrody I. T. XXIX. 597; zagoni Ul. 4552; zagony Hl. 681; 785; baranÿ (angnos, sic) Hl. 2549; barchanÿ Hl. 2364; vgori Ul. 4852; Zary Hl. 316; Konary Hl. 119; woli (woły) U. 29, Hu. 45; posli (posły) I.

C. XXXIII. pocosi (pokosy) Ul. 4412 uw. lossi (sortem) Hl. 3168; lassy Hl. 878; czasschi I. C. XXXIV. niwy Hl. 31; nywy Hl. 212, 324; copy (capecias) Hl. 1563, 3339; coppi Hl. 1512; schopy (fo resta) Hl. 3975; ossobi I. C. XXXVIII. Cozeglowy Hl. 479, 2795; Cossyeglowy Hl. 2802; gloni Hl. 2705; pocowy mellis Hl. 446; szastawy Hl. 2709; wiprawy Hl. 1616; Brosdy (sulcos) I. C. II. 441; brosdi Ul. 977; Brozdi Ul. 4878; przegrody Hl. 2421; podwody Hl. 2479, 2971; wangrodi Hl. 2194; wągrody Hl. 2753; Nagodÿ Hl. 2473, 2476; clody (vasa salis) Hl. 3975; golothy (impossessionati) Hl. 3864; golothi Hl. 3895; Gory Hl. 5052 uw. Gori Hl. 38, Cossÿe gori Hl. 3226, Psary Hl. 16, 4186; Thocari Hl. 3550; Owczary Hl. 27; pyerli (margaritae) Hl. 2537; rany Hu 7, Hl. 2863, U. 75; Romany Hl. 216, 254; pusczieny Hl. 630; sosni Ul. 5157; sosszny (pinos) Hl. 2536; przesz stroni I. C. XXXVIII. przes thy tho strony I. C. XXXIX. 30; sczegny Hl. 372, 611; 1057; nad karczmi (super tabernas) Hl. 2913 b. *itp.*

Instrum. plur. osnów na -o-, *np.* se drwy Hl. 3082; trzimy sti Hl. 3267; palis alias słupi Hl. 4141; za gumny U. op. 9; s pani morawczi sansziady a s przigaczioli I. C. XXXVIII actÿ groczkÿmÿ I. C. XXXIX. 112; s koly U. c. thÿmÿ dobrÿ I. C. XXXIX. 102. *itp.*

1. plur. praes. wemy i swatczimy Hl. 647; wemy i szwaczimi Hu. 2; wyemy y sswathczimi U. 6; wÿemi y sswadczimi U. 8, 9, 11, 12, Hu. 68. *itp.*

d) w partykułach, jak narostek wy-, *np.* wygon Hl. 149, 244; wigon Hl. 1261, 3371; uigoni (*plur.*) Ul. 610; vistemp I. C. XXXVIII. wychodzil Hu. 36; wybil Hl. 2775; wÿwolana U. 67; wycządzano (impignoraverunt) Hl. 4293; wyrokyem I. C. XXXIX. 31; *przysłówki*: tedy Hu. 12; nÿegdy I. T. XXIX. 59ʖ; kiedi I. C. XXXIII. sawsdi I. C. XXXIV *itp.*

2) Prasłow. y *przechodzi w języku polskim w* i *po spółgłoskach gardłowych* k, g, ch; *w naszych zabytkach znajduje się w tym razie częściej znak* y.

a) w zgłoskach rdzennych, np. Chila Ul. 691; Chibadło Hl. 343; z chische (*stsł.* chyzъ. *goc. stniem.* hûsa-) U. 30; chyssze Hu. 49; chistham (sic) Hl. 348; sginanl Hu. 11; zagynǫcz U. 91; Pregina Ul. 1754; Przegyna Hl. 651, 984. 1026; Przegina Hl. 1660, 3407; Przegynya Hl. 3568; Kydow Ul. 47, Hl. 86; Kyan Ul. 1969; Kyani Hl. 574; Cyanouicz Ul. 1972; Kÿany Hl. 489, 491, Hu. 47; Kyaszcowo Hl. 520; kygecz Hl. 3100; Kyssel Hl. 514; kÿthaka Hl. 3752; kywyor (mitra militaris) Hl. 4134; kywyory (pileos) Hl. 3452; kysez Ul. 852; *itp.*

b) w zgłoskach osnownych, np. Rokyta Hl. 365; w rokitne Hu. 1; Rogita, Rogitno Ul. 5319 uw. 4726; Rokytno Hl. 4054; Sikyrcze Hl. 3373; ortkisz Ul. 4861; Mankynice, Mąkynicza Hl. 919; 2760; Brzoskynya Hl. 4136, 4340, 4341; Wrzoskynya Hl. 4336, 4338; Vrzoszkina Hl. 4204; Myąkynya Hl. 4547; Boginik Ul. 4807;

Mogila Hl. 303; Mogilani Hl. 673; Mogilca Hl. 1551; mogilki Hl. 1240; Mogilske Hl. 322; mogylky Hl. 3652; Panchyrz Hl. 549.

c) w zakończeniach: Gen. sgl. osnów na -â-, np. s rankÿ Hu. 30; s ranky Hu. 27; lankÿ U. 3; lᶏky Hl. 4142; tatarky Hl. 330; matky Hl. 1416; okrom nÿwkÿ I. T. XXIX. 596; Malszonkÿ I. C. XXXIX. 127; podle drogy U. op. 1; drogy Hl. 3821; przissagi I. C. XXXVIII. z przissÿengÿ I. T. XXIX. 597.

Accus. plur. osnów męskich na -o- i żeńskich na -â- np. Potoki Ul. 4227; Wosnyky Hl. 482, 1485; woszniky (equi valentes pro curru) Hl. 2302, 2720 c. nagornyky Hl. 358; panthliky Hl. 3413; roky Hl. 2831, 3951; kroliky Hl. 4071; cubky Hl. 2661; dolky Hl. 1639; rᶏbkÿ (peplos) Hl. 2655; policzki Hu. 53; policzsky I. C. II. 132; grobki Hl. 1240; parobky Hl. 1903; zamki U. c. ganky U. c. potomky I. T. XXIX. 596; Rogi Hl. 216, rogy Hl. 2461; brzegy U. 91; poprangy (cingulae) Hl. 2036; crongy Hl. 4459; wirzchi Hl. 2689, 3226; pritky Ul. 5063; przythky (sustentaculae) Hl. 4222; przimarky Hl. 590; lapky (galeae) Hl. 2697, 3172; scorki Hl. 2176; skorky Hl. 2384; zaponky (monilia) Hl. 2722, 3420, 3775; sponky Hl. 3752; przystawky (scutellas) Hl. 2721; ostrosniczsky (calcariste) Hl. 2132, mᶏky (farinae) Hl. 3185; Gorky Hl. 4264; mogylky Hl. 3652; Oppoky Hl. 3584; klodky (truncellos) Hl. 4497; knaphlowky U. c. xyagi I C. XXXI. Kawky Hl. 64; Trambki Ul. 5231; Trambky Hl. 301; Trᶏbkÿ Hl. 1562; Lanky Hl. 2733; U. 91; Oczesanky Hl. 502; Oczesᶏky Hl. 4315; Zelonky Hl. 2352; Stanatky Hl. 1017; Troky Hl. 3521; Rossochi Hl. 4547. *itp. Tu też należą wyrażenia przysłówkowe, jak:* pokÿ, poty U. 44; s dlusky U. op. 9.

Instrum. plur. osnów na o, *np.* s pomoczniki Hu. 35; s parobky (cum familiaribus) Hl. 2898, 4099; cum pellibus vulg. nowogrodky Hl. 2036; cum przissodkÿ (?) Hl. 1373; nÿnÿeÿszimÿ xyegÿ I. T. XXIX. 590. *itp.*

3) *Dźwięk* y *jawi się w naszym języku w wielu wyrazach przyswojonych z ówczesnego języka niemieckiego. np.* wyderkaff Hl. 4384 (*także* vyderkoff Hl. 3863, 4003, 4064, 4119, 4269, 4386; widerkoff Hl. 3811, 3821, widerkuff Hl. 3367; wynderkow Hl. 3900; vederkoff, 2 razy Hl. 3863. *redemptio,* Wieder-kauf); Richtharzs (advocatus) Hl. 4150; rigiel U. c. ortil (sententia, Urtheil) Hl. 3102. *obok* ortel Hl. 3517; Soltis Hl. 1684; soltistwo Hl. 3085; Soltysek Hl. 2076; wifrymarczil (commutavit) Hl. 4065; zafrymarczil Hl. 4541; Frywald Hl. 4547; Ridwan U. c. Melstyn, Myelstin Hl. 2333, 2695; Mornstin Hl. 4283; Olschthyn Hl. 4274. *obok* Czorsteyn Hl. 568; Czornsteÿn Hl. 1880; Melsteyn, Melsteynsky Hl. 2004; Morszteyn Hl. 1600; Mornsteyn Hl. 3975. *itp. por.* Ochmeyster Hl. 3100; *które swą po części niemiecką formę zachowują jeszcze i w w. XV.*

4) *Dźwięk* y *przechodzi w* e *w wyrazie* cztyry, *i to w naszych zabytkach już w wieku XV. np.* czterdzesczi Hl. 3240; cteri U. c. wfcztherzech I. C. XXXI. *por.* cztirzi U. 39; czthÿr Hu. 25. *itp.*

zacytowane wyżej pod 1 a); *por. też* tele (*zam.* tyle) Hl. 2963, 3114, 3276 (*może upodobnione do* wiele?); przelbicza Hl. 2176. *W formach*: barzane rzoge Hl. 1830; omelnom sprawam I. C. XXXVIII. *mamy zapewne do czynienia ze zwykłymi błędami pisarskimi, por.* Baranye rogy Hl. 2461; omylną sprawam I. C. XXXVIII.

II. Samogłoski ściągnięte.

Przez ściągnięcie samogłosek, należących pierwotnie do dwu obok siebie stojących odrębnych zgłosek, powstają w języku polskim następujące samogłoski pojedyńcze: e (ʲe), a, i, u, y, ą. *Prawdopodobnie były one pierwotnie długie, a śladem tej długości jest zapewne w wielu wypadkach ścieśnienie samogłosek* e, a, *w* é, á, *a względnie przejście w* i, o. *Ścieśnienie to, którego przyczyny jeszcze gdzie indziej szukać należy, w połączeniu z przejściem dźwięku* o *w* ó (u) *żyje i dziś w języku ludowym ziemi krakowskiej. Nie należy więc wątpić, że istniało ono i w w. XIV. — XVI., jakkolwiek może nie w tak rozległej mierze. O śladach samogłosek ścieśnionych w ogóle, jakie się jawią w księgach sądowych krakowskich, mówimy na innym miejscu. Co się zaś tyczy samogłosek ściągniętych, nie mamy w naszych zabytkach śladów ani ich dawniejszej długości, ani też prawie późniejszego ich ścieśnienia, jak to widać z następujących przykładów. Przy ściągnięciu dwu samogłosek w jednę, przeważa zwykle drugi element.*

e.

Dźwięk e, *a względnie* ʲe, *powstały przez ściągnięcie, występuje w naszych zabytkach w następujących wypadkach*: *1*) *Rzeczowniki pierw. na* -ije, *przeważnie słowne np.* copane (exstirpatio) Ul. 4015, Hl. 31, 451; stayane (inger) Ul. 5176 uw: staianye (stadium agri) U. op. 7; staianie U. op. 1, 5, 6; stayanie Hl. 4176, 4200; nestane Hl. 182, 714; nyestanye Hl. 2432; stawane Hl. 2057; wẏednanẏe Hu. 42; yednanye Hl. 2972, I. C. XXXVIII. nagabanẏe U. 3; wibranye Hl. 1900; przipozwanye Hl. 3315; wanzane, wvyązanye (intromissio) Hl. 1584 b. 2826; wwẏazanẏe I. T. XXIX. 596; liczowanye (terminus peremptorius) Hl. 2986; lotowanye Hl. 3883, 4256 (sors, melioratio); wkazanye (doctio) Hl. 2439; obeslanẏe I. C. XXXIX. 112, 113; ządanye I. C. XXXIX. 58; widzenẏe U. 14; 44; vidzenye Hl. 3239; cobilene Hl. 430; noszenye (torques, portaculum) Hl. 3264; 3816; *podob.* 2036, 2134; dzerszene Hl. 3125;

łowyenye Hl. 3342; ocziszczenye Hl. 3409; przegrodzene Hl. 1420; ocupyenye (exemptio) Hl. 2311; vlyeszenie (devellatio) Hl. 3194; naganenye Hl. 1078; weskmnenye (sic) Hl. 1310; wspanczene Hl. 1310; sbyeszene (fugatio) Hl. 2634; thknenye (tangendum) Hl. 3331; ossyene (segetes) Hl. 3516; przipoweseczenye (concitatio) Hl. 3489; spalenye I. C. XXXIII. błone Ul. 3976 uw. 5047; błonye (planities quaedam) Hl. 2650; zagumne Ul. 158; zagumnye Hl. 358, 2894; zayacze (zajęcie) Ul. 5047; zayączye Hl. 4203; Zabłocze Ul. 220, Hl. 3126 b. opplocze Hl. 2803; podssiecze (subductura) Hl. 2413; dozivocze Hl. 3666; Vssсze Ul. 2528; Vscze Ul. 2755; Uscze Hl. 4063; zasczie I. C. XXXVIII. Predmoscze Ul. 4095; Brzeszcze Hl. 3998, 4003; Podgrodze Ul. 5091; nawsze Ul. 3560; nawsse Hl. 1951; nawsye (ager) Hl. 4372; Podlesze Ul. 36; Zalesse Hl. 581; Zalyessye Hl. 4322; Brzeze Hl. 4710; Brzezye Hl. 4342; Brzessye Hl. 3197; Zagorze Hl. 454; Zagorzye Hl. 2713; Medzigorze Hl. 1240, 2018; Myedzygorze Hl. 4229; Myedzikrze Hl. 4112; połdworze Hl. 4112; wele (*adiectiv.*) U. 79; Welepole Hl. 653; vsile (violentia) Hl. 3146; wsyle Hl. 2464; posziedle (locus) Hl. 2597; Pothstolye Hl. 4565; Cobylye Hl. 2698, 4284; Kampe Hl. 6; Lippe Hl. 2316; przeslippe Hl. 1429; szczepye (pomorium) Hl 3864; Grabe Hl. 252; Dąbÿe Hl. 2759; podwirzbe (pratum quoddam) Hl. 68; Wirzbye Hl. 2654; podgysdbie (silva) Hl. 2713; porzecze (fluvius) Hl. 3652. *itp.*

Instrumentalis sgl. tych rzeczowników, ale dopiero w późniejszym języku (przynajmniej w naszych zabytkach), *np.* z prizwolenÿem I. T. XXIX. 597; ymÿenÿem I. C. XXXIX. 118. *obok* polyczenÿm (*tamże*). *W wieku XIV. i XV. jest prawie regularnie w naszych zabytkach zakończenie* -im, *jak to się okaże z niżej zamieszczonych przykładów.*

2) Nominat. plur. niektórych rzeczowników, jak: ludze Hu. 52; (liyvdze U. 49); ule (trunci apum) Ul. 712; *por. stsl.* людиѥ оулиѥ.

3) Deklinacya złożona przymiotników, imiesłowów, itp. a to: Nomin. Accus. sglr. neutr. np. godne Ul. 548; zagonne Ul. 1632; oborzne Ul. 5373, Hl. 3048 (stabularium), oborne Hl. 1118; woyenne Hl. 754, 4214; thargowe, ogrodne Hl. 2486; wstąpne Hl. 4112; obyedne (mensae proventus) Hl. 4214; pomoczne (adiuvamentum) Hl. 4003, rzeczone Hl. 4200; vimierzone Hl. 4081; oszÿane I. C. XXXIX. 103; posząthe y sebrane I. C. XXXIX. 127; dobre U. 54; stare Hl 2340; myodowe (solutio mellis) Hl. 3774; wtore U. op. 6; nemeczske Hu. 11; Kalawskÿe U. 9; Wolskie Hl. 449; kupyeczske Hl. 3890; Drozdowskye Hl. 4101; Byernatowske U. op. 5; Michalkowskye Hl. 4101; druge U. 88; drugie U. op. 5, 8. *itp.*

Genitiv. sglr. mascul. neutr. np. Gnadego Ul. 4201 uw. pouesczonego Ul. 1222; Vanglescego Ul. 4322; z opathowego ÿ s conveneczkego Hu. 37; ossadlego Hl. 1686; lythego (argenti puri) Hl, 2768; kupnego Hl. 3239; rzeczonego U. 97; gosczinnego Hl.

2927, 4243, 4325; olovnego Hl. 4520; karmnego (bovem saginatum) Hl. 4368; obyadnego (pecuniarum prandialium) Hl. 3771; wesznego (salarii turris) I. C. II. 406; szywego (equum) I. C. II. 133; wgornego (pola) I. C. II. 259; vinnego I. C. XXXIII. wlasznego I. C. XXXIX. 30; slachetnego (ibid.) swiatego I. C. XXXIV. milego I. C. XXXIII. ossadlego Hl. 1686; osyadlego (possessionatum terrigenam) Hl. 4217; czopovyego (exactae cerevisiae) Hl. 4408; podkanclerzego Hl. 728; tego istego Hl. 3215; semskego (terrestrem) Hl. 2864, 2957; rayszkego Hl. 3135; Vyesczskego U. op. 1, 2; Osowskego U. op. 8; przednyego (principalis) Hl. 3731; myąschego Hl. 4175; mÿesczkyego I. C XXXIX. 58. Cracowskiego I. C. XXXIII. vangerskego I. C. XXXII. bidgoskiego I. C. XXXIII wÿlenskyego I. C. XXXIX. 118; lipskyego I. T. XXIX. 590; wezoraÿszego y drugyego dzyszyeyszego I. C. XXXIX. 34; oÿczistego ÿ maczÿerzistego I. T. XXIX. 597; sądzego I. C. XXXIII. podstarosczego I. C. XXXIII. podkomorzego I. C. XXXI. Chorązego I. T. XXIX. 598.

Dativ. sglr. masc.-neutr. np Mislowskemv U. 20, wyeschnemu Hl. 2366; Spiczimirowemu Hl. 3208; Dobsiczkemu Hl. 3085; przipelslemu Hl. 4103; przepelzlemu Hl. 4336; pliechowskyemv I. C. XXXI. lwowskyemv I. C. XXXIII. zyemskyemv ÿ mÿesczkÿemv I. C. XXXIX. 31; drugiemv I. C. XXXIII. podstarosczemv I. C. XXXIII.

Locativ. sglr. masc. neutr., np. w prawem lessÿe Hu. 66; na dlugem dzelÿe Hl. 2752; na woÿcze Dambodzelskem Hl. 1130; na przypowiesczonem roku Hl. 3720; na rocze przypovyesczonem Hl 3662, 3663; na przypowyesczonyem Hl. 4468; na pyrwszem roku ÿako na zavithem I. T. XXIX. 596, 597; w tem gystem dzerszenyv U. 26; potem U. 2; przi tem Hu. 12; na przipolswanem Hl. 1993; na Dubskem Hl. 4142; na Osowskem U. op. 9; myedzy Smylowskem U. op. 9; na wyelem polye U. op. 10; na thym chwalebnem zebranyv I. C. XXXVIII. w kosdem pravÿe, tak krolÿewskyem, zÿemskÿem, yako ÿ w zamkowem I. T. XXIX. 596.

Zakończenie to przechodzi w wieku XV. także na Instr. sgl. masc.-neutr., np. za kmeczowem początkem Hl. 3003; za ogrodem Michalowem Hl. 4200; drugem (końcem) U. op. 4; gorączem kopitem Hl 4203; zadnem obiczaÿem I. T. XXIX. 596; przed vrządem groczkyem I. C. XXXIX. 128; ze wsitkÿem pravem I. T. XXIX. 596; przed' sandem cracowskÿem zÿemskyem I. T. XXIX. 596, 598.

(Genitiv.) Dativ. Locativ. sgl. fem. np. cztwartey pÿanteÿ czanszczi, U. 2; U. 19; paneÿ oczczisna Hu. 40; s cupey (de agro empto) Hl. 2814 b. ode slubney Hl. 2944; rodzoney sostri Hl. 2944; myalkey (salis minuti) Hl. 2898; do okrągley Hl. 4178; do Sklarskey Hl. 4174; Maczkowskey niwy Hl. 4174; v Slupowskey granicze U. op. 5; podlye Ozogowskey myedze U. op. 8; Skarbimirskey drogy U. op. 1; ziemye cracowskiey I. C. XXXIII. polskÿey liczbÿ I. T. XXIX. 598; dla lepszey y pewneyschey pamieczi I. C.

XXXIII. pewney vgody I. T. XXIX. 598; formulÿ statutoveÿ I. T. XXIX. 598; panyey Cracowskyey III. 3210; suknyey III. 3077; s Stradomey III. 3247, klin roley III. 4174, 4200; niwa roleÿ U. op. 2, 3; stayanko roley III. 4175; *por.* U. op. 5, 6, 7, 8. 9, 11, *itd.* do studnyeÿ U. op. 11; krolowey I. C. XXXIII. panyey matlhki I. C. XXXVIII. dla swiadomiey I. C. XXXVII. ku poszpoliteÿ rancze U. 64; ku Crakowskÿey drodze U. op. 2; czorcze sveÿ własneÿ I. T. XXIX. 590; paney Svyncze III. 1730. na ktoreyszeto wszy poloniczy III. 4186; na czudzey dzedzinye I. C. XXXVIII. w moneczÿe polskÿey I. T. XXIX. 598.

Nomin. Accus. plur. Coze glowy III. 479; Cosze gloni III. 2702; Cossÿe gori III. 3226; rani crwawe Hu. 45; Baranye rogy III. 2461, 3568; swine brodi III. 2395; wilcze koszy III. 2344; konye cradzonie III. 3234; pod druge Hu. 12; pro agris dictis poswanthne III. 617; tÿ yste trzi grziwni Hu. 12; nyezacrithe (rany) I. C. II. 431; lyessne (silvales) III. 3771; quinque ulnas panni stuczne III. 3564; vkupy seu vrąbne III. 4036; zapowiedzane (arrestata) III. 4529; roky zawÿte III. 3951; zastawyonye (retentae piscinae) III. 3847; xyagi grodzkye cracowskye I. C. XXXI. na czasschi dlugye I. C. XXXIV. ossobi podesrane I. C. XXXVIII. grothy plaskie, bodzisthe, dlugye U. c. stroni vipissane I. C. XXXVIII. pienyadze viderkaffowe I. C. XXXI. vrodzone y slawetne I. C. XXXIX. 31; skodi zyemskye I. T. XXIX. 597; slova vipissane I. C. XXXIII. *Instrumental. plur. ma od wieku XV również* e *obok starszego i prawidłowego* y (*patrz niżej*), *np.* podleyschemi pomoczniki III. 3082; wyelkemy dzyaly III. 4200; Abramovemy rolami III. 4200; s koly kowanemy U. c. nÿnÿeÿszemÿ xÿegÿ I. T. XXIX. 596; z roslicznyemy camyennÿm I. C. XXXII. *itp.*

4) *Zaimki dzierżawcze jak*: me (*obok* moje) U. 17, 36; swe Hu. 28, 29, III. 2317; *genit.* mego U. 42, III. 728, 1570; swego U. 4, Hu. 7, 61; III. 2870; I. T. XXIX. 597, 598; *dativ.* swemu U. 50, III. 3297; I. T. XXIX. 597; *locativ.* w mem U. 34; w swem domu III. 3234; przi zisku swem III. 2567; na swem U. 99; *femin. dativ.* (*genit.*) *locativ.* do ssweÿ U. 10; ku sweÿ rancze U. 64; roley swey III. 4176; roley sweyg (?) U. op. 3; (z) strony swey I. C. XXXIX. 127; Malszonkÿ sweÿ I. C. XXXIX. 127; *Plur. nomin. accus.* swe trawniki Hu. 22; swe potomky I. T. XXIX. 596. *itp. Obok tych form znajdują się też formy pełne, jak np.* swoye rąkoymye I. C. XXXIX. 31; zonÿ swoyei I. C. XXXIX. 34; pravem swoem I. T. XXIX. 598 [1]).

5) *Czas teraźniejszy słów klasy III. d.) np. 3 sgl.* smye III. 3053; *zam.* śmie-je, *stsl.* smě-je-tъ.

---

[1]) *W wyrażeniu:* na swoy dzelniczi U. 15, *mamy błąd pisarski zam.* swey, *albo też należałoby tę formę czytać:* swoji.

a.

Samogłoska a, *zastępująca dawniejsze dwie zgłoski, występuje w naszych zabytkach w następujących wypadkach:*

1) Rzeczowniki pierw. na -ijā, *np.* vola Ul. 832, Hl. 3817; uola Ul. 754: wola Hl. 40 274, 565, Hu. 67; wolia Hl. 2760, 4555; Wolya Hl. 3423, 4517; rola Ul. 4135. U. 25, Hl. 3681; rolya U. op. 1; w rolach (*loc. plur.*) Hu. 4; Stroza Ul. 11, Hl. 3233; Bochnya Hl. 2379; Laznya Hl. 4343; Brodnya Hl. 4017; czwertnya (mensura) Hl. 4053: Przegynya Hl. 3568; Myąkynya Hl. 4547; Brzoskynya Hl. 4316, 4340; Wrzoskynya Hl. 4336 *itp.*

2) Genitiv. sgl. Nomin. acc. pl. rzeczowników pierw. na -ije, np. nassego zawolana Hl. 121; zawolanya Hu. 13; zazwanÿa U. 45; cowanya (vinculationis) Hl. 3332; z opÿekanÿa U. 59: lotowanÿa (tutellae) Hl. 4020, *podob.* 4262; z dzerszenya U. 44; odzenÿa Hu. 39; naganyenya (vituperii) Hl. 2726; przewynyenya (*plur.* demerita) Hl. 3615; wedle skazanya I. C. XXXIX. 32; krom wyedzenya I. C. XXXIX. 104; do dobicza U. 29; doszcza za mąsz (matrimonii) Hl. 2467; v czirnya U. op. 5; ossedla (aedificationis) Hl. 2557; od przewsya (ex parte villae) Hl. 2798; z Łÿpia I. T. XXIX. 590; *plur.* zagumna (prata) Hl. 1261; nossÿena (torquetes) Hl. 2722 *itp.*

Deklinacya złożona przymiotników, imiesłowów, itp. a względnie: Nom. sglr. fem.; np. potduarna (potwarna, nb. poena) Ul. 1955, 2745; possasna (pecunia dotalis) Ul. 3223; sweteczna, sweczna (wsteczna, scl. poena) Ul. 1171, 1216, 1292, 2930, 2967, 3004; wstecznya Hl. 1566; nadolna Ul. 537, Hl. 2755; narozna obrambÿona Hu. 54; newerna Hl. 1603; Czarna Hl. 3937, 3993, 4021; Gorna Hl. 4121 b. Lypna Hl. 4094; Granyczna Hl. 3902; gumyenna Hl. 4112; sobolina Hl. 4250; rzeczona U. op. 1; przydknyona I. C. XXXIX. 159; sliachetna I. T. XXIX. 590; pilowana U. c. szyta U. c. Chuda Hl. 40; Noua Hl. 459; Nowa Hl. 2760, 3407; 4053; sosnowa Hl. 4112; Blada Hl. 4442; maczerzista Hu. 26; Lysa Hl. 3824; Lsczinska Ul. 5308; Lypska Hl. 2283; Zelesznicszka Hl. 2521; Boguczska Hl. 4015; schiroka Hl. 4176: Sucha Hl. 4461; Swina szczecina Ul. 4424; Gorca sredna Hl. 2759; gelenya gora Hl. 4112; Bawola glowa Hl. 807, 1399; Welawyes Hl. 3597; Curza noga Hl. 3714; lyscha schuba Hl. 3858; Jakubia debrz Hl. 4495; xiązencza kamienicza Hl 4527, 4537: colcza Hl. 3582. *itp.*

4) Słowa, jak ssÿal (siał, *zam.* siejał) Hu. 25; *czas teraźniejszy słów, jak* snam (znam) Hl. 3010: vsna *(3 sgl.)* I. C. XXXIII. *i słów klasy III c.), jak*: othpyram szą Hl. 3217; opoviadam Hl. 4553; zandam I. C. XXXIII. poruczam I. C. XXXIV. przirzekam I. C. XXXVII. obiawiam I. C. XXXVIII. visnawam I. C. XXXIV. XXXVII. XXXVIII. przicladam I. C. XXXIV. *2 sgl.* posabyasch

(usurparis) Hl. 3745; *3 sgl.* polepscha (meliorat) Hl. 3926; odgrasza (diffidat) I. C. II. 384; othpowÿada I. C. II. 263; odmava Hl. 4453; przybyega U. op. 11; przypowyescza Hl. 4439, 4492; virzeka sÿe I. T. XXIX. 597; vmarza ÿ wnÿwecz obracza I. T. XXIX. 596; dava I. T. XXIX. 596, 597; zesnawa ibid. 597, *itp.*

5) *Wyrazy, jak*: pas I. C. XXXII. *zam.* po-jāsъ (*por. litews.* jůsta, jōsti; *grec.* ζωστήρ, *awest.* jāsto. opasany), oppasane, opaschanye, opasanye (praecinctorium, *litews.* jůsta) Hl. 845, 2840; swak (*zam.* swojak) *por.* szvakoui (leviro suo) Hl. 3640.

i, u.

Samogłoski i, u, *powstałe ze ściągnięcia, są znacznie rzadsze. Takie* i *mamy może w nomin. sgl. rzeczowników żeńskich, jak*: pani Hu. 1, 60, U. 4, 55, 83, 96 (panÿ U. 16; pany U. 60, 67) *itd. w niektórych przypadkach rzeczowników pierw. na* ijā, *jak np. dat. sgl.* przyrodney bracy (fratribus suis germanis) Hl. 2712; *w instrum. sgl. rzeczowników pierw. na* -ije, *np.* przedanym (*później* przedaniem) Hu. 1; kazanim Hl. 2946; zaymowanym (*per impulsiones*) Hl. 1057; ss nechczenÿm U. 58; gego odgechanim Hl. 3153; z osedlim Hl. 2626; lothovanym (per modum sortis) Hl 4012; pokolenym I. C. XXXIII. somnyenym I. C. XXXVIII. rąkądanim I. C. XXXIII. pod straczenim I. C. XXXIII. *itp. a wreszcie nomin. plur. mascul. deklinacyi złożonej. Samogłoskę* u *zaś tego rodzaju mamy prawie tylko w dat. locat. sgl. rzeczowników pierw. na* -ije, *np.* na zagumnu Hl. 36, 1480; po weupenu Hu. 8; w dzerszenyv U. 14, 37; w zarabyv U. 44; ku dokazanyu Hl. 2909; po liczowanyu (post visionem) Hl. 2864; na odrzywu (in postico) Hl. 1984; na nawssu Hl. 1429; na nawszyw Hl. 4222; ku przipovyesczenyu Hl. 3662; na przedmyesczu (in suburbio) Hl. 4305; na miedzidroschu U. op. 5; ku siedzenyv I. C. XXXVIII. w roskazanyv I. C. XXXIII. po poczaczv I. C. XXXIII. *itp. Więcej przykładów tego rodzaju przytoczono już wyżej.*

y.

Samogłoska y, *powstała ze ściągnięcia, występuje prawie tylko w deklinacyi złożonej, a mianowicie*:

Nomin. sgl. masc. Gnady Ul. 173; Gnadi Ul. 4077 uw. Gniadi Hl. 4138; Blady Hl. 4408; mlodi I. C. XXXIV. kosdi ginni dobri czloviek I. C. XXXVIII. sszwanti Hu. 12; swanthy U. 76;

szwanty Hl. 842: swanti Hl. 728; swanthi U. 80: swiati I. C. XXXIV. manovithy I. C. XXXI. Nowy Hl. 568, 2906; krziwi Hl. 2434; siwy (siwy, koń) Hl. 3461: coloris schivy Hl. 4085; czyschawy (equus) Hl 4487; dzurawy I. C. II. 219; domowy Hl. 4368; I. T XXIX. 590; syrpowy (dzień) Hl. 3567: gnoyowi (dzień) Hl. 3567; dobri U. 16; wtori Hu. 29; stary, stari Hl. 1313, 1292; Maly, Mali, Ul. 64, 3353; Bali Hl. 5413 uw. Byaly Hl. 4475; Goly Hl. 4317; neossadly Hl. 265; poneszczoni Ul. 4234, 4570, 4600, 4816, 4995 uw. 5048 itd. dzani sǫt (primus terminus) Hl. 11; *por.* terminus sdany Hl. 1435; Nakoneczni Ul. 4509; mirny y pokoyny Hl. 2475; nadworny rok Hl. 1715, 2046; zastawny (obligatorius) Hl. 2421; Zimny Hl. 4384; Jawny Hl. 4108; Mlynny Hl. 3601; Czarny, Czarni Hl. 4496, 4139; Rudny Hl. 3601; Gorni Hl. 3441; grunthowny (originalis) Hl. 4432; gednani (famulus impretiatus) Hl. 4143: brunathny Hl. 3858; duchowni I. C. XXXI. rovny I. C. XXXIX. 31; gvrný I. C. XXXIX. 159; ýarný I. T. XXIX. 590, moczný I. C. XXXIX. 34; zbudowaný I. C. XXXIX. 159. Woysky Ul. 5080; panský Hu. 61 (*dźwięk* y *przechodzi i w tym wypadku po* k, g, ch, *w* i), glǫboki Hl. 2189; semsky Hl. 2957; Lypszky Hl. 2902; lichy Hl. 782; lunsky, machelsky Hl. 3858; florenczsky, creczky Hl. 4263; cracowsky I. C. XXXIII. krolewsky, myesczký, zyemsky, I. C. XXXIX. 118, 58, 32; *i liczne nazwiska na* -ski. *pisane często przez* -sky, *jak:* Dąbsky Hl. 4033; Gorsky Hl. 4085; Raysky Hl. 4232; Uyeysky Hl. 3700; Adamowsky Hl. 4110; Byalkowsky Hl. 4729; Jezowsky Hl. 4173. 4422; *obok:* Czikowski, Goluchowski, Karski, Kiernosski, Lesczinski, Mosczinski, Prazmowski. Sadkowski Hl. 4534; Czudzinowski, Skawinski Hl. 4531; Buczinski I. C. XXXI. Glýnsky I. C. XXXIX. 31; *itp.*

Instrum. sgl. masc.-neutr. np. ss tim gistim Janem Hu. 71; stolem jenostajnim Hl. 2709; przed danim y zawitim rokem (ante terminum eremptorium) Hl. 2700; butello alias podwoyszkym Hl. 3455; ostrym camieniem I. C. XXXII. swiathym Fabianem I. C. XXXIII. przed ktorim tho scheymem na gorze oppisanym proschewskym I. C. XXXIII. Pyotrem Porambským I. C. XXXIX. 159; przed vrząndem groczkym starosczym Cracowszkym I. C. XXXIX. 127, meszczkym prawem Hl. 119; ýsstým prawem U. 28; y sstim prawem U. 48; sze wszim prawem U. 46; dobrim slowem I. C. XXXVII. XXXVIII. *itp. Później przeszło zakończenie* -ym *do Locat. sgl. masc.-neutr. wypierając pomału ztamtąd zakończenie* -em (*por. wyżej*), *np.* wfkrothkym czassye I. C. XXXIII. na sgeymye proschowskim blisczе przislym I. C. XXXVIII. o scheymie walnim I. C. XXXIII. na yarmarku lwowskim I. C. XXXIII. ne miesczczu nasszym I. C. XXXIII. w polv ozymym ý vgorným I. C. XXXIX. 103; *itp.*

Genitiv. Locativ. plur. np. grosszy sszyrokich U. 39; cramnich rzeczy Hl. 3069, 2820; dzanych Ul. 2364; grossow sirokich Hl. 3262; z opczich (de alienis) Hl. 2454; ginich U. 81; gysthich

Hl. 2749; poddanich Hl. 2633; perel sprotich I. C. XXXII. poddanych I. C. XXXVIII. dębnich U. c. v acth grodzkich I. C. XXXI. mÿesczkych szamkow I. C. XXXIX. 58; ydączÿch I. C. XXXIX. 31; wlasznych malzonek I. C. XXXIX, 58; wselakich person duchownÿch ÿ swÿeczkich I. T. XXIX. 596; na scheymiech przislich I. C. XXXVIII. v actach zemskich I. C. XXXI. w accÿech zÿemskÿch I. T. XXIX. 598; w akczych nÿnyeyschych I. C. XXXIX. 113; na mieszczach slusznich I. C. XXXIII. itp. [1]).

Dativ. plur. wszithkim viadomo I. C. XXXVIII. ludziom pana Morawczowym I. C. XXXVIII. *itp.*

Instrum. plur. przeth timi U. 78; s thvymy Hl. 4307; swymi pomoczniky Hl. 3210; dobrimi przijaczelmi I. C. XXXVIII. myedzi vrodzonimi I. C. XXXIII. s thimi yédnaczmi I. C. XXXIII. pyeczaczÿamÿ myeskÿmÿ I. C. XXXIX. 58; actÿ groczkÿmÿ staroszczymÿ Crakowskÿmÿ I. C. XXXIX. 112; z ÿnnÿmÿ dmachÿ (sic) I. C. XXXIX. 58; mÿedzy thÿmÿ dobrÿ rozdzÿelonÿmÿ I. C. XXXIX. 102; *itp.*

Tu należą też niektóre formy ściągnięte zaimków dzierżawczych, jak: Instr. sgl. swim bratem Hu. 71; szwym synem I. C. XXXIII. listem swym I. C. XXXIII. swym slovem I. C. XXXVIII. wyrokyem swÿm I. C. XXXIX. 31. — *Genit. locat. pl.* mÿch namasthcow U. 36; na rzeczach swich I. T. XXIX. 597; *Instr. pl.* swimi penadzmi U. 18; swymi, s thvymy Hl. 3210, 4307 *itp. obok form nieściągniętych*: swoych I. C. XXXVIII. I. T. XXIX. 598; moÿmi I. C. XXXVIII. *itp.*

Dźwięk y (*etymolog.* i) *powstaje przez ściągnięcie także w słowach, jak*: przyć (pri-iti), *por.* przydǫ (*partic. praes.*) U. 66; przydz (*infin.*) I. C. XXXI. braczÿ strÿcznÿch (*zam.* stryjecznych) I. T. XXIX. 598. *Nie sądzę jednakże, by mówiono też* przichacz (*zam.* przyjechać) I. C. XXXIII. *zapewne jest to tylko błąd pisarski.*

ą.

Samogłoska nosowa ą, *mieszcząca w sobie dwie pierwotne zgłoski, występuje w Accus. Instr. sgl. rzeczowników pierw. na* -ijā- *i deklinacyi złożonej, np.* syednal panǫ Phalibogovǫ U. 68; za graniczan szutan Hu. 1; proznÿa puscil Hu. 59; za cupyą Hl. 2870; szÿemsko dawnoszczio Hl. 2700; w szyrzą y w dluzą I. C. XXXIX. 159; za omelnom sprawam I. C. XXXVIII. *Tu też należą ściągnięte formy zaimków dzierżawczych, np.* w sswǫ dzedzinǫ

[1]) *Forma*: cztirzech (grziwen) Hl. 3177. *jest właściwie locat. plur.* (četyrьchъ); *do genitivu przeszła ta forma zapewne pod wpływem deklin. zaimków i złożonej, gdzie locat. i genit. pl. zlewają się w jednę formę.*

U. 41; wzal swą IIu. 49; za swą cupyą III. 2870; czesczią swą I. T. XXIX. 597; *obok form niešciągniętych*: ss moyǫ wolǫ U. 7; sprawam moyam I. C. XXXVIII. *itp. Więcej tego rodzaju przykładów mieści się w ustępie o samogłoskach nosowych w ogóle.*

Samogłoski nosowe.

Przez porównanie wszystkich znanych języków słowiańskich, tak żywych jak i umarłych, przychodzimy do przekonania, że pierwotny język Słowian musiał mieć d w i e s a m o g ł o s k i n o s o w e. *Na to samo naprowadza nas porównanie z innymi językami indoeurop. jak np. z litewską i germańską gałęzią wspólnego nam pnia językowego. Porównania te uczą, że samogłoski nosowe powstały już w dobie* p r a s ł o w. *przez zlanie się samogłosek* a, o, e, ь (*osłabione z* e) *z następującym po nich dźwiękiem nosowym* n *lub* m. *Dzieje się to jednakże, jak wiadomo powszechnie, tylko w zgłoskach* d ł u g i c h (naturā *lub* positione), *a więc tylko wtedy, jeśli po* on, en, ьn *następuje jaka* s p ó ł g ł o s k a (*z wyjątkiem* j, v); an *tymczasem przechodzi i bez tego warunku w samogłoskę nosową, bo słow.* a *jest — jak wiadomo — zawsze samogłoską z natury długą. Otóż w takich to razach powstaje z* en, ьn *j e d n a samogłoska nosowa, druga zaś z* on, ān.

J a k o ś ć obu tych p r a s ł o w. *samogłosek nosowych dokładnie oznaczyć się nie da, w przybliżeniu jednak możnaby je oznaczyć przez* ę *i* ą (*podług naszej pisowni ogólnej*) *z uwagą, że w* ę *nie był czysty dźwięk* e *połączony z dźwiękiem nosowym, lecz nieco zbliżony ku* a, *podobnie jak w* ą *nie był czysty dźwięk* o *z resonansem, lecz nieco zbliżony ku* u. *Takiego określenia wymaga rozwój tych samogłosek nosowych w żyjących obecnie językach słowiańskich.*

W języku p o l s k i m *odpowiadają takiemu* p r a s ł o w. ę (*starosł.* ѧ) *już od najstarszej doby histor.* t r z y *samogłoski nosowe* m i ę k k i e, *mianowicie:* ʲę, ʲą, ʲaⁿ; *prasłow. zaś* ą (*starosł.* ѫ) *takie same* t r z y *dźwięki, lecz* t w a r d e: ę, ą, aⁿ. *Pierwsze dwa dźwięki są jeszcze obecnie w języku ogólnym i literackim powszechne, trzecia zaś samogłoska nosowa* aⁿ, (ʲaⁿ), *żyje tylko w języku ludowym niektórych okolic Polski, jak np. na Śląsku. W języku ziemi krakowskiej dźwięku tego dziś nie ma, pisownia jednak naszych zabytków naprowadza nas na domysł, że ta samogłoska nosowa niegdyś i w ziemi krakowskiej była obok dwu innych powszechną. W jakim jednak* z a k r e s i e *te trzy samogłoski nosowe obok siebie istniały, trudno dziś z naszych śladów piśmiennych dociec. Możemy tylko powiedzieć, że w pewnych wypadkach mamy w zabytkach piśmiennych ślady prasłow. samogłosek nosowych, którym w dzisiejszym języku odpowiadają również pewne dźwięki nosowe;*

czy jednak te same dźwięki były w danych wypadkach w wieku XIV. i XV, trudno stanowczo orzec. I tak:

I. Prasłow. ę *(starosł.* ѧ*), dzisiejsze og. pols.* ʲę, *występuje:*

1) w zgłoskach rdzennych, np.

bręk-: *a)*[1] Brzanczek Hl. 171: Branczek Hl. 236; Brzanczco Hu. 50; *b)* Branczkouicze Hl. 2076; *c)* Branczicze Hl. 3569, 4405.
čęst-: *a)* czanscz Hu. 73; U. 2, 19; *b)* cząszcz Hl. 2913 a.; Cząsthossowicze Hl. 2476; *c)* Cząstochowa Hl. 3694, 4478.
čęt-: *d)* po poczaczu I. C. XXXIII.
desęt-, devęt-[2]: *a)* dzessyancz Hu. 59; *b)* dzessanczy Hl. 1729; Dzewanczicze Hl. 2286; Dzyewyączycze Hl. 2730.
gręd-: *c)* Grządzyolek Hl. 4112.
chręst-: *a)* Chranstow Hl. 2, 86, 123; *c)* Chrąstowsky Hl. 3752; Chrząsthowski Hl. 4534.
jęčьmen-: *c)* yaczmyeniczisko Hl. 4176.
jęt-, jęl-: *a)* zaÿantho U. 42; wsÿala Hu. 57; wzala Hu. 48; wsyǫla U. 17; *b)* gyąd (jęt) Hl. 2870; w yąsthwye Hl. 1651. *c)* zagyąte Hl. 4203; zayączye (ibid.), yączstwa Hl. 4217; *d)* po wszyaczyw I. C. XXXI. (1518); po wziacziu (ibid.)
klęk-: *a)* Klanczani U. 23; Clanczani Hu. 9, Hl. 634; Clancyne Hl. 520; *b)* Klączany Hl. 2603; Clączany Hl. 2595; *c)* Klanczanya Hl. 3917.
kъnęg-: *a)* Xangnice Hl. 437; xandza U. 53; xandzu U. 33; *b)* kxanczu Hl. 3080; ksandzu U. 63; ksądza Hl. 3215 (2 r.) *c)* Xansky Hl. 4117; *d)* xyagi I. C. XXXI. (1518); xiadza I. C. XXXIII. (1522).
męk-: *b)* Mąkynice Hl. 919, 2760; *c)* Myąkynya Hl. 4547.
męso: *a)* Mansso Hi. 103.
pa-mętь: *d)* pamyancz I. C. XXXI. (1518); pamyeczi I. C. XXXIII. (1522).
olędь (*st. rus.* олядь, *grec.* χελάνδιον): *a)* Oland Hu. 42; U. 1; Olandus Hl. 279.
pajęk-: *b)* Payanciny Hl. 773.
pěnęg-: *a)* penandzi U. 29, Hu. 44; penadzi U. 55; *b)* penandzi U. 74; (penidzi Hl. 1717, *świadczy o wpływie języka czeskiego przynajmniej u pisarza*); *d)* pyeniadzy I. C. XXXI. (1518); pienyedzi I. C. XXXIII. (1522).
pędь: *b)* Pyandziczow Hl. 3354; *c)* Piądziczow Hl. 4529; Pyandzyczow Hl. 4025.

---

[1]) Przez a, b, c, d, *oznaczam tu chronologicznie: drugą połowę w. XIV., pierwszą połowę w. XV., drugą p. w. XV., pierwszą p. w. XVI.*

[2]) *Wyrazy:* desęt-, devęt-, kъnęg-, pěnęg-, *należałoby może raczej umieścić niżej pod 2).*

pętь *a*) pÿancz Hu. 59; panczinaczcze Hu. 27; pannez U. 5; pǫczǫnadzesc Hl. 15; *b*) panczuadzeszcza Hl. 1402; pyącz Hl. 3247; pączi Hl. 3262; pyącznatcze Hl. 3085; pyednadzescza Hl. 1575; pyenthnadzesta Hl 2766 *c*) pyądnadzeszcza Hl. 3900; *d*) piancz I. C. XXXI. (1518); XXXVIII. (1529); piączsetnego I. C. XXXVII. (1524).

rębь w wyrazie jastrębь: *a*) Jastrzambecz Hl. 308; *b*) Jastrzambczy Hl. 1399; Jastrzampcze Hl. 2458; Jastrzambczow Hl. 731. *c*) Jastrzambya Hl. 3919; Jastrząmbczy Hl. 3681.

ręd-: *a*) Randziny Hl. 525; Irzandze (?) Hl. 9; Irzandz Hl. 617; *b*) vrządnika (2 r.) Hl. 3118; *c*) Randzina Hl. 4547; Rzandowicze (ibid.) Rządouicze Hl. 3943; Irzandze Hl. 4056; urzandu Hl. 3677; Urzandow Hl. 4547; *d*) vrzandow I. C. XXXIII. (1522); vrzandnik, vrzadnika I. C. XXXVIII. (1529).

ręp-: *b*) Vrzampya Hl. 3173.

sъ-ręt-: *a*) Srzancice Hl. 493. 557, 558, 690; Srzanczicz Hu. 17; U. 1; Szranczicz Hu. 17; Zrzanczicze U. 30, 31; *c*) Srząnczicze Hl. 3990; Szrząnczycze Hl. 4313; Srzanczicze Hl. 4320; Zrząnczycze (3 r.) Hl. 4248.

sęg-. *d*) przissiagi I. C. XXXVIII. (1529).

svętъ: *a*) swanthy Hu. 12; swanty Hl 119, 121; swanti U. 33; szwancze Hu. 7; szwanczan Hu. 8; poswanthne Hl. 617; Swantoslaum Hu. 60; Hl. 2, 218; Swentoslaus Hl. 284, 358; Swetopelcam Hl. 332; Swentoslawa mater Hl. 560; Swantochna Hu. 2, 232, 548; Swentochna Hl. 438, 681; Swanth Hl. 324; Swenth Hl. 330, 374; Swanczyn Hl. 300; Swanch Hu. 22, 32, 138; Swach 256; Swench Hl. 590; Swenchna Hl. 520, 589; Swanchowa U. 32; Swanszek Hl. 262; Swensconis Hl. 585; Oswancimiensis Hl. 338, 606; *b*) swanthy Hl. 1941, U. 76, 80; szwanty Hl. 842; swanti Hl 728; swąti Hl. 3298; sswati U. 97; svanczi U. 94; sswecza U. 95; sswancza Hl. 1730; swǫcza U. 96; swanthoszcz Hl. 2537; Swantopolk Hl. 2315; Swanthoslaw U. 73, Hl. 1598; Swenthoslaus Hl. 1598; Swentoslawa Hl. 759; Swantochna Hl. 3104; Swątochna Hl. 2905, 2907; Swoch U. 75; Szwąnchowsky Hl. 4056; Svanczicze Hl. 1221; *c*) Swąthochna Hl. 4181: Svyączycze Hl. 4270; Oswączym Hl. 3758; Szwyanslaus Hl. 3650; Svyathopelk Hl. 4452; Swach Hl. 3480; Swyasek, Swansek Hl. 3936; Swiaskowey U. op. 2, *d*) swiathi I. C. XXXI. (1518); XXXIII. (1522); XXXIV. (1524); swiato swiatey Agneski I. C. XXXIII. (1522); swiatym (ibid.) XXXIV. (1524).

ščęst-: *c*) Szczęąssna (3 r.) Hl. 4435; *d*) o sczasczyv I. C. XXXIV. (1524).

tęg-: *a*) Oczasne Hl. 403; Oczanslauice Hl. 708.

tętiva: *b*) Czanciwa Hl. 1399. 1883.

tręs-: *b*) Trząsytobolca Hl. 3410.

vętjь: *d*) vianczcy I. C. XXXI. (1518); vieneczsza I. C. XXXI. (1518); *a*) Wanczsław (Venceslaus) Hu. 32; Wanczslauicze Hl. 75, U. 7; Wanczcouicze Hl. 78, 109, 240, 598, U. 37, 51; Wanch, Wench Hl. 544; Wanchonem Hu. 16; Wanchnik Hl. 79, 106, 292; Wanchoczsco Hl. 234, 246; *b*) Wanczslaw U. 62; Wączslauicze Hl. 3298; Vanczskowskemv U. 94; *c*) Wanczslauicze Hl. 3602; Wyanczlauicze Hl. 4143, 4518; Vyączlawszki, Vyanczlauicze Hl. 3693; Wyączlavicze Hl. 4518; Wyanczsławkowskye Hl. 4101.

zęb-: *c*) Ozyąblow Hl. 3926.

zvęk-: *a*) Kuro-swank U. 46; Curoswank Hl. 165, 174, 432; *c*) Kurozvyąky Hl. 4348; Kuroswąky Hl. 4103; Kurozwanky Hl. 4323; Curosvąnky Hl. 3570.

žęd-: *a*) Zandow Hl. 23, 677; Szandow Hl. 5; w Szandowye U. 32; Zandouice Hl. 40; Zandouicz U. 32; Zandawa Hl. 635; *c*) Ządow Hl. 4191; Ządowicze Hl. 4009; Zandovicze Hl. 3607; Zandowycze Hl. 3795.

2) w przyrostkach osnownych:

przyrost. - mę: *a*) yman (imię) Hu. 2, 6; ymyo Hu. 67; *b*) gymą Hl. 2491; *c*) gymyą Hl. 4098.

przyrost.-ędь: *a*) Negowancz (nie-gowiędź) Hl. 590, 640; Negowancza Hl. 450; Negowedz Hl. 187.

przyrost. - ęt-: *a*) dzecza (dziecię) Hu. 20; dzeczanczego (ibid.) Bodzanta Hl. 632; Bolanczin Hl. 631; Krczanczicze U. 46; Crczancice Hl. 363; Krczanczski U. 46; Margorzanczin U. 15; Sławanczyn Hl. 300; Wirzbanta Hl. 154, 300; *partic. praes.* bronan sze Hu. 7; *b*) czelyą (cielę) Hl. 2758; na czelanczinye Hl. 3275; vnączączi (wnęczęcy, vъnęk-ęt-, *por.* dziecięcy) Hl. 1633; Bodzątha Hl. 2304; Czirnaczin Hl. 1093; Czirnanczíska (ibid.) Gnyewyanczin Hl. 2787; Crczanczin Hl. 3085; Krzczancicze Hl. 2501; Kszczączicze Hl. 3371; Crączicze Hl. 2694; Slavanczino Hl. 1380; Wawrzanczÿcze Hl. 3006, 3020; Wirzbyatham Hl. 2408; *partic. praes.* opuszǫ U. 64; przydǫ U. 66; *c*) yalovyątha (vituli) (2 r.) Hl. 3545; ozimyantha (vituli) Hl. 3685; xiązencza Hl. 4527; xyązącza Hl. 4537; Climyanthow (2 r.) Hl. 3649; Wyerzbyątha Hl. 3912; Wyrzbyątha Hl. 3952; Dzieviathłye Hl. 4179; (*może też* Dzewanczicze, Dzyewyączycze Hl. 2286, 2730 *por. wyżej* devęt-); *d*) pyeczącz (pieczęć) I. C. XXXIV. (1524); pieczacz I. C. XXXVII. (1524); pieczaczyam I. C. XXXIII. (1522).

3) w zgłoskach odmiennych:

accus. sgl. zaimków osobowych i zwrotn. a) mnǫ (*zam.* mǫ = mię) Hl. 153; sya Hu. 12, 54, 55; *b*) mǫ Hl. 1348, 1366;

myą Hl. 2978, 2990, 3010; szǫ U. 91; ssǫ U. 72, 68; szą Hl. 1990, 3003, 3239; ssą Hl. 3298; szye U. 97; *c*) syą Hl. 3742; szyą Hl. 4403; ṡzią Hl. 4553; sya Hl. 3774; szye Hl. 3719, 3841, 4473, 4360; *d*) mye I. C. XXXIII. (1522); szya ibid. XXXIV. (1524); szia I. C. XXXVIII. (1529); szyą I. C. XXXVIII. (1529).

Inne formy mają tu jako reflcks prasłow. ę *już czyste* e, *np. gen. sgl. osnów żeńskich na* -jā: *a*) chyssze (ne wzal) Hu. 49; z chische U. 30; *b*) medze Hl. 831; nagorney medcze Hl. 2755; nye wyeszal dlownye (*zam.* głównie) Hl. 2970; s tey scrzinye Hl. 3240; nye rosbyl scrinye Hl. 3240; *c*) podlye myedze U. op. 8, 10; do granicze Hl. 4174; u granicze U. op. 5; od granicze U. op. 3; *d*) wpposrodku vieze I. C. XXXVIII. (1529); *podobnie accus. plur. c*) ialowicze (vitulas) Hl. 4195. *itp.*

II. Prasłow. ę (*starosł.* ѧ), *dzisiejsze* ʲą:
1) *w rdzeniach*:

čę- (čьn-): *a*) poczanl Hu. 7; poczanthkem U. 5, 25, Hu. 55; *b*) początkem Hl. 3003; *d*) poczathkem I. C. XXXVIII. (1529).

desęt-: *a*) trzidzesanth U. 13; szesczdzessanth Hu. 57; *b*) sesczdzesanth Hl. 3104, 3210; trzidzesiąth Hl. 3298; *d*) ozmidzessiath I. C. XXXII. (1520); pianczdziessiath I. C. XXXI. (1518).

ję - (jьm-): *a*) ÿanl Hu. 66; wzanl Hu. 46, U. 30; wzal Hu. 45, 49, U. 21; wzol Hu. 71; wzancz Hu. 48; wzanwszi Hu. 29; *b*) ÿanl U. 66; gyąles Hl. 3333; przianl U. 64; przïÿancz U. 64; przigyacz Hl. 2396; obgąl Hl. 2511; obyąw Hl. 1979; rosyąl Hl. 2709; zayąl Hl. 3191; wyyąl Hl. 3085; zaganless I. C. II. 307; wssanl U. 65; wsąl Hl. 2978, 3069, 3082; wsal Hl. 1730, 3208, 3247. 3276; wsyal Hl. 3212; wszǫl U. 96; wsącz Hl. 2957, 2973; *c*) zayancz Hl. 3755; wszyal Hl. 4413; *d*) yal I. C. XXXVIII. (1529); wszial I. C. XXXVII. (1524); wsziancz I. C. XXXI. (1518).

kъnęg-: *a*) Xansz Hl. (*bardzo często*), Hu. 52, U. 12; xandcz Hu. 47; xandz U. 9; *b*) xang (podlug ksiąg) Hl. 2359; kxansz Hl. 2531; *c*) Xanz Hl. 4486; xyązącza Hl. 4537; xiązencza Hl. 4527; *d*) Xiancz I. C. XXXVIII. (1539); xiandz I. C. XXXIII. (1522).

męk-: *a*) Maslomancza Hl. 372; *c*) Maslomiącza (2 r.) Hl. 4087; myąschego Hl. 4175 (2 r.)

pěnęg-: *a*) Penanszek Hl. 91, 354, 662; Penansko Hl. 90; Penaszek U. 23; penandze Hu. 6, 15; penadze U. 51; penadzmi U. 4, 8; *b*) Pyenyąszek Hl. 1656; penadze U. 58, 61; penadzmi U. 67; *c*) Pyenyąszek Hl. 3977; Pieniązek Hl. 4173; Pyenąnsszek Hl. 3612, 3570; *d*) Pienyaska I. C. XXXIII. (1522); pyenyadze I. C. XXXI. (1518); XXXIII. (1522).

pęt-: *a*) pÿanteÿ U. 2. *d*) piatek I. C. XXXIII (1522).
ręb-: w wyrazie jastrębь: *b*) jastramp Hl. 2956; yastramp Hl. 2974.
ręd-: *a*) Irzancz Ul. 9; *b*) Nyewrząd Hl. 3239; Nyewrzad U. 99; nyevrządne (*non ordinatam mansionem*) Hl. 2943; rząnczcza Hl. 3069. *b*) Nyewrad U. 99. Nyevrzadowo (*ibid.*) — *c*) Rsządczyna Hl. 4284; Rządczina Hl. 3997; urzand Hl. 3677. — *d*) vrzand, vrząnd I. C. 38. (1529).
ręs-. *b*) Rząsska, Rząszka Hl. 3309; Rzanską Hl. 2462; *c*) Rząszka Hl. 4032.
sęg-: *b*) przisancz Hl. 3053; poprzisandz Hl. 3048; poprzisankl Hl. 1397; *c*) odprzisyąglesz syą Hl. 3777, poprzyssyangl Hl. 4439, *d*) przisancz I. C. 38 (1529).
svęt-: *b*) Swantek Hl. 3114; Swyanthek Hl. 2795; Swantniki Hl. 2159, 3126b, *c*) Svyąthnyky Hl. 3563.
tęg-: *b*) othczangacze Hl. 2457,—58,—59; czanza (*pignus*) I. C. II. 264, na cząży (*in pignore*) Hl. 2826, *c*) wycządzano (*impignoraverunt*) Hl. 4293, *d*) viczagacz I. C. 31 (1518).
tę-(*tьn*): *b*) scąnl I. C. II 406; zaczanlessi (*vulnerasti*) I. C. II 295.
vęz-: *a*) wanzal Hu. 10. wyanzal Hu. 56; wwansal U. 38; wwyanzali Hu. 78; wyanzanye Hu. 69; obyanzal U. 47; obwanzala Hu. 39; obwazala Hu. 19, 57. *b*) wyazal Hl. 3125; wwansala U. 60; wanzane Hl. 1584b. wvyązanye Hl. 2826; obÿansowal U. 63; *c*) zawyąsal Hl. 4217. *d*) viazan I. C. 38 (1529); viazanÿm (*ibid.*), vyazane U. c. zaviazanim I. C. 38 (1529).
żę-(żьn-): *b*) posszącz (*committere*) Hl. 3260.
żęd-: *d*) zandam I. C. 33 (1522); żądalismy I. C. 33 (1522).
2) w przyrostkach osnownych:
prz.-ęt-: *b*) Czelanthko (*cielątko*) Hl. 2238; Czelanthcowa Hl. 2351. Stananthky Hl. 2331; Stanątki Hl. 2062; Stanatky Hl. 1017. *c*) Stanyąthki, Stanyanthki Hl. 3649; Tysyacz Hl. 3937. *d*) tissancz I. C. 31 (1518), tissacznego I. C. 37 (1524).
prz.-ęk-: *b*) Zayączkow Hl. 2935; Zayączkowskego Hl. 2944. *c*) Zayancz Hl. 3669; Zayącz Hl. 4112. *d*) Zaiaczek, zaiaczka, zaiaczky, zayaczkach I. C. 33 (1522).
prz.-ęg-: *c*) Lubansz Hl. 3739; Lubąsz I. C. 3746; Lubiąze Hl. 4562, Lubiącze (*ibid.*)

III. Prasłow. ą (*starosl.* ѫ), *dzisiejsze og. polskie* ę:

1) w rdzeniach:
ągr-: *a*) Wangrinow Ul. 437; Wangrzinouicze Hl. 185, 343., *b*) Wągrzangow Hl. 2102. *c*) Vangercze Hl. 3554; Wągrzin Hl. 3934; Wangrzinowicz Hl. 4196. *d*) vangerskego I. C. 32 (1520).
ągl-: *c*) Wangleszyn Hl. 3744.
ąz-: *a*) Vaslin Ul. 58, 701; Wanszlin Hl. 366; Wanszirow U. 17. Hl. 611.
ąž-: *b*) Wansziconis Hl. 2390; Wanszik Hl. 1133, 1345; Wanszicow Hl 731. *c*) Wąszowsky Hl. 3784; Wązyk Hl. 4100; Wanzykowska Hl. 4224b.

bąb-: *b*) bamben Hl. 3211; Bąbenkowa Hl. 1834.
bąd-: *a*) Bandeowicz Hu. 58, 62. U. 18; Banthcouicz Hl. 589; Banthcouicze Hl. 55, 56, 589; *b*) bandze Hl. 2475; bądącz Hl. 1651; Bandzin Hl. 2877; Bądzin Hl. 2960—61—62; Bądzen Hl. 2472; Bądzyen Hl. 2476; z Banthkowicz U. 78; Bandeouicze Hl. 2752; Bądcouicze (*ibid.*), *c*) Bandzin, Bandzen, *obok* Bądzin, Bądzen Hl. 3705; Bąndzin Hl. 3788; Banthkouicze U. *op.* 7; Bąthcovice Hl. 3564—65: Bandkowski Hl. 4531; *d*) bandzie I. C. 33 (1522), 38 (1529), ba^{n}dze I. C. 33 (1522); bandaczým I. C. 33 (1522), bâda (*ibid.*).
błąd-: *a*) Blandow Hl. 83, 590; *c*) Blandowa Hl. 3456.
dąb-: *a*) Dambno Hl. 568, U. 53; Dambany Hl. 125; *b*) Dambin Hl. 2352: dąbina Hl. 3138; Dambycza Hl 2680; Dambno Hl. 2476; Dampno Hl. 2474; Dambnyký Hl. 2335; Denbniki Hl. 1762; Dambow-dzal Hl. 913, 2486; Dambowi-dzial Hl. 2609; Poddambsky Hl. 1985; *c*) Dąbow-dzal Hl. 3709; Dąbniky Hl. 4087; Poddambycze Hl. 4090; *d*) Dambowskiego I. C. 31 (1518) dębni, dębnich U. c.
gąd-: *a*) Gandenek Hu. 33: Gandanek Hl. 644.
głąb-: *b*) Glambowske Hl. 1261; Głǫboki Hl. 2189; *c*) Glamboczsky Hl. 3871.
grąb-: *a*) Gramboezicze Hl. 239; Grambenycza Hl. 686; *b*) Grambnicze Hl. 2086.
chątj-: *b*) Chanczini Hl. 2935; *d*) s Chanczina I. C. 31 (1518), w Chanczinach I. C. 38 (1529).
chąž-: *b*) Chanszna Hl. 2203; *c*) Chanszna Hl. 4007; Chąszna Hl. 4158.
kąd-: *a*) kandi U. 36; Kandzerzino Hl. 448; *c*) kady U. *op.* 3.
kąp-: *a*) Kampa U. 46; Kampe Hl. 6; Campe Hl. 20; Campsky Hl. 36, 370; Campanow Hl. 157, 598; *b*) Kąppye Hl. 2406; Nakąpye Hl. 2401; Camppanow Hl. 2521; *c*) Campa Hl. 3569; Kampa Hl. 4459; Kampsky Hl. 4211.
kąs-: *c*) kąsz (*kęs*) Hl. 4142; dwa kąszy Hl. 4142.
kąt-: *a*) Kanty Hl. 306: *c*) Kanthy Hl. 4093.
krąp-: *a*) Crampa Hl. 66, 458; *c*) Krampa Hl. 4455; Krampel Hl. 3934.
łąg-: *a*) lang (lęg) Hl. 322; Langanow Hl. 150; Lansecz Hl 57, 77; pod lanszcem Hl. 35; Lanzami Hu. 45; *b*) Lanzyny, Hl. 1875; Zalanze (*ibid.*); *c*) lang Hl. 4101; łąng Hl. 3947; langem (*ibid.*), Dolangy Hl. 4108; lanzek Hl. 4356 (*2r.*), 4373 (*2r*), Podlansze Hl. 4111.
łąk-: *a*) Przelank Hl. 71, 84, 98, U. 40; Prelank Hu. 4, 5; Lancawa Hl. 248, 578, 642, 675; Lencza Hl. 27; Lanciciensis Hl. 28; *b*) Lankawa Hl. 1087; Llankawy Hl. 3345; Lancawicza Hl. 1453, 2461; *c*) Lankowski Hl. 4531.
łąt-: *a*) Lantka Ul. 3; *b*) Lanthcouice Hl. 919; *c*) Lanthkovicze Hl. 4115; Lantkowycze (*2r.*) Hl. 3796.

mąt-: *a)* Mancarzow Hl. 132; Mancarska Hl. 287; Menconicz Hl. 295.
mąž : *a)* manza U. 4, s mazem Hu. 19; *b)* po manszy U. 60; mansznc U. 60; Mąszyk Hl. 2720*a*. Mąsyk Hl. 2722; Mązykonis Hl. 2390; *c)* Mąszni Hl. 3542; Manzno Hl. 4339; Mązno Hl. 4338—39.
nąt-: *b)* ponantarum, ponątharum Hl. 2003.
pąd-: *b)* pandlo *(signum)* I. C. II. 379.
pąch-: *a)* Pąnchyrz Hl. 549; Panchra Hl. 450; *c)* Panchow Hl. 4007.
pąk-: *a)* Pancouicz Hl. 22, Hu. 20, 29; Panconicze Hl. 232, 289; *b)* wspanczene *(aquae)* Hl. 1310. *por. też nazwę* Panczipywa *(może Pędzi-piwo?)* Hl. 3153; *c)* Pankow Hl. 4018; Pankowsky Hl. 4391; Pankonicze Hl. 3891; Pąkowsky Hl. 3879.
pąp : *c)* Pampow Hl. 4430, 4507; Pampowsky Hl. 4363.
pąt-: *a)* pantlik Hl. 115; *b)* panthliky Hl. 3413, 3420; *c)* pątho Hl. 4459.
prąd-: *a)* Prandote Ul. 3; Prandotha Hu. 14, 42; Pradota *obok* Prandota Hl. 98; Prandoczin Hl. 219; *b)* Prandoczin Hl. 3276; Prantheos Hl. 2914.
prąg-: *b)* poprangy *(cingulae)* Hl. 2036.
rąb : *a)* poraba Ul. 438; Poramba Hl. 114, 209, 599, U. 21, w zarabyv U. 44; *b)* Zaramba Hl. 2780; *c)* Rąbow Hl. 2846; Poramba Hl. 3615, 3665; Porąba Hl. 3709; Zaramba Hl. 4136, 4528; pryramba Hl. 3771.
rąk-: *a)* ranka Hu. 21; ranky Hu. 27, 30; rance Hu. 15, U. 2; ranku U. 10; rankoyma Hu. 72; rancoymi U. 22; racoÿmeÿ Hu. 16; ranczicz Hu. 5, 42, 64; ranczil Hu. 12, 16, 32, 72, U. 3, 20; ranczili Hu. 21; ranczone Hu. 15; *b)* rąkogemstwu Hl. 3267; rankawiczne Hl. 1230; rancze U. 64; ranczil U. 84, 94; Hl. 1156; randzil U. 82; rączili Hl. 3267; rączicz Hl. 3298; ręczil U. 71, 77; *c)* rąkavicznik Hl. 4123; wrączicz Hl. 3457; *d)* w rancze I. C. 31 (1518), 33 (1522); ranka I. C. 38 (1529); rankoymye I. C. 31 (1518); rankoiemsthwem *(ibid.)*.
sąd-: *a)* Sandeo Hl. 92, 110, 173; Potsantcowa Hl. 109; Sandzissius Hl. 21; Sandomiria Hl 337; Sandomirzki Hu. 60; Sandzissow Hl. 260; Sancissow Hl. 381; Sandzissowsca Hl. 260; Sandiwogÿ Hl. 584; *b)* Sandzisz U. 64; Sandzyssow Hl. 2709; Sandzissowska *(ibid.)*, s Sandzisowa Hl. 3236; Sandochna Hl. 3128; Sandiwogius Hl. 2346; *c)* Sandomyrszky Hl. 4412; Sandziwoy Hl. 4211—12; Sandziszow Hl. 3908; Sądzimir Hl. 4391; *d)* sâdzego I. C. 33 (1522), podsadek *(ibid.)*, podschadek, podsadka, podsadkovi, podsadkyem *(ibid.)*.
stąp-: *a)* Stampoczicże Hl. 164; Stampocice Hl. 361; Stempoczicze U. 26; Zastampow Hl. 125; Zastanpow Hl. 664; *b)* stampka Hl. 1287; Stampoczicz Hl. 3082; Sztąppocice Hl. 3253; Zastąpow Hl. 2524, 2733; Zastampowsky Hl. 2461; *c)* Wstąpne Hl. 4112; wstyempuyącz Hl. 4473; *d)* vistemp I. C. 38 (1529).

tąg-: *a*) Tangoborza Hl. 119, 653; *c)* Thangoborszky Hl. 4295; Thągoborza Hl. 3712:
tąk-: *a)* Tanczin Hl. 339; Thanczin Hl. 502; *b*) Tanczin, Thanczin Hl. 2171; Thączyn Hl. 2836—37; Tanczinsky Hl. 3423; *c)* Thąnczin Hl. 3809; Tanczinsky Hl. 4067—68.
tąp-: *a)* Tampoczał Ul. 314.
trąb-: *c*) Thrambaczowski Hl. 4531.
trąt-: *a)* Thranthnovicze Hl. 215, 511. *c)* Trąthnowycze Hl. 3862.
vъnąk-: *a)* wnank (*wnęk*, *privignus*, *nepos*) Hl. 616; vnancin (*przymiot. wnęczyn*) Hl. 634; *b)* wnank Hl. 1457; *fem.* wnanca Hl. 1063; wnanconi suo, wnancae suae Hl. 965; wnancom Hl. 881; vnączączi (*wnęczęcy*) Hl. 1633.
ząb-: *a*) Zambocin Ul. 664; Zamboczin Hu. 72; *c)* Ząbanouicze Hl. 3771.

2) *w przyrostkach osnownych*:

prz.-ąd-: *c)* Labancz (*łabędź*) Hl. 4343, 4440, 4531; Labącz Hl. 3928.
prz.-ąg-: *b)* Ostranssznycza Hl. 919. 2760; *c)* Osthrąsznycza (*k. r.*) Hl. 4435, 4521; Osthrąnznycza Hl. 4520; Osthresznycza Hl. 4483.
prz.-ąz-: *a)* Liganza U. 45, 298, 519; *c)* Liganza Hl. 4217, 3633; Ligąza Hl. 3616, 3629, 3951; Lygąnza Hl. 4137.
prz.-ną-: *d*) przieczisnaly I. C. 31 (1518).

3) *w zgłoskach odmiennych*:

Accus. sgl. osnów żeńskich na -ā-: *a)* na gozpoda Hu. 55; o beczkǫ Hl. 7; o copǫ U. 27; o glowa Hu. 18; niwa Hu. 8; rana Hu. 55; grziwna Hu. 31; dzedzinǫ U. 4, 55; w tǫ dzedzinǫ U. 37; dzedzina Hu. 60, U. 38, 51; dzeszandzinan Hu. 6; panosza Hu. 24; *b)* gospodą Hl. 2978; zagrodǫ Hl. 1268; robotą Hl. 2874; zaplatą Hl. 2973; zapustą I. C. II 387; laskǫ (*corulum*) Hl. 2626, 3147; schtuką Hl. 2016; sthukąn Hl. 2364; zgubą Hl 2766; zastawą Hl. 2972; wyprawą Hl. 2304; wiprawąm Hl. 2361; szynową Hl. 2425; Mystrkowa pyecarzowa Hl. 3361; gorǫ U. 91; forą Hl. 2978; oborą Hl. 1109, 3255; wphalą (*2r.*) Hl. 3342; Pechną Hl. 3267; viną Hl. 3236, 3247; vyną Hl. 3156, 3234; dzedzinǫ U. 58, 59, 61, 66; dzedzinan H. 78; dzedziną Hl. 3210. 3212; dzedzina U. 67; tǫ dzeszǫczynǫ Hl. 1941; wirzbynǫ Hl. 804; pusczyną Hl. 2733; pusczynąn Hl. 2361; prziganą Hl. 2436; babisnǫ Hl. 2023; medzą Hl. 1406; dzelnyczą Hl. 2835; *c*) chromothą Hl. 4187, 4393; zapustą Hl. 3920; walką Hl. 3457; niwą Hl. 4174, 4175; sporą Hl. 4432; pusczyną Hl. 3906; wyowiszną Hl. 4154; sbrogyą Hl. 3581; Vyączslawową miedzą Hl. 4176; zbroyą cloczą seu colcza Hl. 3582; przecznicżą Hl. 4176; w przyę Hl. 4473; wye prze Hl. 4429; *obok* we prżą Hl. 4110; *d*) o tha skoda I. C. 33 (1522), slachta (*ibid.*), pyotra kmitha starosta I. C. 31 (1518), w ranka I. C. 38 (1529), za tha summa I. C. 31 (1518), vyna I. C. 33 (1522), *itp.*

1. sgl. praes. *a)* swatcza (*świadczę*) Hu. 16; sswadczǫ U. 10; *c*) wnygdą Hl. 4110; zachodzą Hl. 4151; wstąpye Hl 4429; *d)* chcza

(*chcę*) I. C. 34 (1524), obieczuia I. C. 38 (1529), vezinya, vatpya, stavya *itp.* (*por. wyżej*).

IV. Prasłow. ą (*starosł.* ѫ), *dzisiejsze og. pols.* ą.

1) w zgłoskach rdzennych:

ąch-: *a*) Vanchadlov Ul. 1, 15; Wanchadlow Hl. 91, 184, 295; *b*) Wąchadlow Hl. 3126*a* *c*) Wąchoczko Hl. 4529; Vąnchoczko Hl. 4431.

ątroba: *a*) Wantrobca Hl. 302, Hu. 39; Wantropca Hl. 423, 457, 623, Wantrobczina Hu. 39; *b*) Wantrobka Hl. 1598, 3418; Wantropca Hl. 1889–90; *c*) Vątropka Hl. 3758.

ątp-: *d*) vatpya (*wątpię*) I. C. 34 (1524).

ąż : *b*) Odrowansz Hl. 2087, 2851; Odrowąsz Hl. 2518; Odrowąnsz Hl. 2454; *c*) Odrowąnsz Hl. 4543; Odrowansche Hl. 4179.

bąb : *c*) Bąbelno Hl. 3769.

bąd : *b*) bancz (*bądź*) Hl. 2335; *d*) bandz I. C. 33 (1522).

bąch-(?): *a*) Banssow Hl. 35, 57; *b*) Sbǫssyn Hl. 2700.

bąk-: Bancow Ul. 80; *b*) Banczek Hl. 3401; Banczel Hl. 2093; *może i* Pobocze Hl. 2473; Pobandze Hl. 1648; *c*) Bank Hl. 3977, 4139; Bąkowa Hl. 4114, 4250; Banczal Hl. 3698

dąb-: *a*) Dambek Hl. 121; dambrowa Hl. 322; Dambrowsca Hl. 257; Dombrouicza Hu. 1; *b*) Dąbÿe Hl. 2759; dambrowa (*2r.*) Hl. 1057; Dambrowka Hl. 2370; *c*) Dąb Hl. 4282; Dambsky Hl. 4076; Dąbsky Hl. 4033; Dąbrowa Hl. 4084; Dambrovicza Hl. 4057, 4417; Dambensky Hl. 3714; Dąbensky Hl. 3577.

frąk-: *a*) Franczco (Frączko=*Franciscus*) Ul. 566. Hu. 38, Hl. 687; Franczek Hl. 606; *b*) Pranczeg (Prączek = Frączek) Hl. 2503; Pranczkonem (*2r.*) *obok* Franczkonem Hl. 2451.

gąs-: *b*) Gansska Hl. 2798; *c*) Gonssyorek (*k. r.*) Hl. 3921.

głąb-: *a*) Glamb U. 4, 8.

gołąb-: *a*) Golab Ul. 231. *b*) Golamb Hl. 3431.

chorąg-. *a*) Choranszice Hl. 439; Chorzanzice Hl. 421; *c*) Chorangwicza Hl. 3550; Chorąsziez Hl. 3445; Chorązycz Hl. 3899, 3916; Chorązycze Hl. 4547.

kąp-: *b*) Campyel Hl. 2575.

kąs-: *c*) Malokąsz Hl. 3787.

kąt-: *a*) Zacanthny Hl. 292; *b*) cąth Hl. 2755; Konthco de Kontha Hl. 2211.

krąg-: *c*) crongi (*krągi sera*) Hl. 4459.

łąk-: *a*) lankÿ U. 3; dwe lancze U. 45; ss lank U. 17; w lacach Hu. 4; *b*) lanca Hl. 2856; lankam U. 73; vlonce (*włącze, nazwa pochyłości*) Hl. 1268; *c*) lanka Hl. 3920; łąka Hl. 4015; łąky Hl 4142, 4200; laky U. *op.* 1; laczkamÿ U. *op.* 7, 9, 11.

mąk-: *b* mąky (*farinae*) Hl. 3185; Manczka Hl. 2374; *c*) Przemączany Hl. 4113.

mąž-: *a*) mansz Hu. 29, U. 15; *b*) mansz U. 60; mąsz Hl. 2467; masz Hl. 2563.
pąk : *a*) Pancz Hl. 16.
prąd-: *b*) Prandnik, z Prądnika Hl. 2950; *c*) Prandnik Hl. 4216, 4547; Prądnik Hl. 4207; Prąndnik Hl. 4223—24*b*.
rąb : *a*) porambicz U. 53; porambono Hu. 1; obrambẏona Hu. 54; wiramby bili (*zam.* wirambili?) Hu. 52; *b*) rąbkẏ (*pepli*) Hl. 2655; virambicz Hl. 2969; wirąbili Hl. 3080; Suchoraba Hl. 2297; Suchorąbski Hl. 2296; *c*) przerąbyli Hl. 3864; vrąbne Hl. 4036; Suchorąba (*2r.*) Hl. 4206.
rąk-: *c*) Rączka Hl. 4362.
sъ-sądъ-: samth pyeprzv I. C. 39, 159.
sąd-: *a*) sǫt (*sąd*) Hl. 11; Sandonis Hl. 139, 166; sandzil U. 29; Sandecz Hl. 564; *c*) Sandek Hl. 4133; Sądek Hl. 4164; *d*) Sandeczki U. c.
sąg-: *b*) sǫnszen (*sążeń*) Hl. 2691.
sąk-: *a*) de Sanczi Hl. 27; Sanczignew Hl. 175, U. 33, 42, 49; Sancignew Hl. 378; *c*) Sanczignyewsky Hl. 4296.
sąp-: *c*) Sąpyensky Hl. 4047.
słąk : *b*) Slanka (*słąka*) Hl. 1904, 2705; *c*) Slanczka (*2r.*) Hl. 3832; *może też* Slonko Hl. 4469; Szlonko Hl. 4448.
stąp-: *b*) Nyewstamp Hl. 2455; Newstamb Hl. 2859; zastampywsy I. C. II. 307; odstampyla, po odstampyenẏv U. 74; *c*) Wstampyen Hl. 4351; Nyewstąp Hl. 3753. *d*) odstāpicz I. C. 33, (1522).
trąb : *a*) Trambky Hl. 301; Trambek Hu. 68; *b*) Trąbkẏ (*2r.*) Hl. 1562; *c*) Thrampcziez Hl. 4531.
trąt-: *a*) stranczacz Hu. 48; *b*) stranczil I. C. II. 445.
vrąch-(?)-: *a*) Wroch Hl. 210, 226.
ząbr-: *a*) Zambr Hł. 399, 624.

2) *w narostkach*:

ą-: *b*) wangroda Hl. 1151, 1289; wangrodi Hl. 2194; wągrody Hl. 2640, 2753; wangrodam Hl. 1328; wągrodamy Hl. 2640; wangrodach Hl. 1240; wanwossa (*2r.*) Hl. 1266.
są-. *a*) Sanspow Hu. 38, 635, *b*) Sąsspow Hl. 2816; Sanspowsky Hl. 2591; *c*) Sąspowsky Hl. 3712, 3881; Samspowsky Hl. 3881; *d*) sansziady I. C. 38 (1529), somnyenym (*ibid.*).

3) *w przyrostkach osnownych*:

prz.-ąz-: *b*) Galąszcouicze Hl. 2734.
prz. ądj-: *b*) Chobączca Hl. 2906; *c*) Chobandza Hl. 4445.
prz.-ąt-: *a*) Climonth Hu. 44, U. 39; Climontowi Hu. 42; Climontow Hl. 379; *b*) Klimonth U. 84; Klimonthow Hl. 3257; Klimantowo U. 84; Climanth U. 57; Climuntowa Hl. 3125; *obok* Clementa Hl. 3114 (*łac. Clemens*).
prz.-ątj-: (*imiesłów teraźn.*) *a*) przẏdancz Hu. 65; rzekanczich U. 49; *b*) podwloczancz Hl 1512; davagiancz Hl. 3195; grozancz Hl. 3215; bądącz Hl. 1651; Szmerdzącza Hl. 3407; *c*) so-

byancz Hl. 3899; Szmyerdząeza Hl. 4224*b*; gorączem Hl. 4203; *d*) rzeczianez I. C. 32 (1520), vygmvyanez I. C. 31 (1518), maianez I. C. 38 (1529); liezacz I. C. 37 (1524); obieczniacz y slubviacz I. C. 33 (1522); poviadayacz I. C. 34 (1524); zachovaiacz I. C. 33 (1522); wfkladaiacz (*ibid.*), wszechmogaczi I. C. 34 (1524), bâdaczego I. C. 33 (1522); ydaczego I. C. 33 (1522). *prz.-ną-*: *a*) sginanl Hu. 11; *b*) zagynǫcz U. 91; nathknal Hl. 1137; przythknął Hl. 3008, 3012. I. C. II 425; tknol Hl. 2698; vsczągnął Hl. 3089; *c*) przepelsznącz Hl. 4041; mynącz Hl. 4101.

4) *w zgłoskach odmiennych*:

Accus. sgl. fem. deklinacyi zaimkowej i analog. *a*) yǫ U. 2, 48; ya Hu. 25; yansz U. 51, 55. Hu 58; ÿasz Hu. 25; sswǫ U. 41; swa Hu. 49; na yego rola (*rolą*) U. 25 *b*) yą Hl. 3212; nǫ Hl. 842; swą cupyą Hl. 2870; panǫ (*panią*) U. 68; rola U. 99; mathkabozǫ U. 88; posrzednǫ Ht. 2181; we prząn I. C. II. 408; włocznian (*hastam*) I. C. II. 351; ktorzą Hl. 3018; o ctorą Hl. 3239; forą proschowską Hl. 2978; *c*) glownyą (*titionem*) Hl. 4514; we prza Hl. 4110; na druga strona U. op. 5; zbroyą cloczą Hl. 3582; *d*) piecza (myeli) I. C. 38 (1529); za summa glowna I. C. 31(1518).

Instr. sgl. fem. *a*) ss moyǫ wolǫ U. 7; ss Wawrzinczowǫ wolǫ U. 54; wolo Hu. 71; korzistchnǫ rzeczǫ U. 30; korzistna rzecza Hu. 56. U. 50; kasnǫ U. 34, 54; Prandoczinǫ kasnǫ U. 39; casznan Hu. 1; kaznÿa Hu. 52; proznÿa Hu. 59; meczowa głowicza Hu. 44; syla Hu. 52; mocza Hu. 25; mocza ssilǫ U. 37; silan mocza Hu. 2; za granican szutan Hu. 1; gospodan Hu. 8; pospolita ranka (ranczili) Hu. 21; rankoyma Hu. 72; *b*) moczǫ ssylǫ U. 68, 76; za medzǫ Hl. 1420; otrzednǫ Hl. 1882; wstecznǫ Hl. 2731; tha rothǫ U. 89; radǫ Hl. 728; gorą Hl. 2753; zachoczą (*evictore*) I. C. II. 412; craweczską robothą Hl. 3050; zaśtawą Hl. 2826; nyedoslą slachczanką Hl. 2375; corzistną rzeczą Hl. 2934; Elsbyeytą Wolską Hl. 2972; z wolą Hl. 3215; mą wolyą Hl. 2844; kazna Klimantowo U. 84; za odpowedzą Hl. 2254; szÿemsko dawnoszczio Hl. 2700; dwadzessczą Hl. 3239; *d*) z odeprzą (*2r.*) Hl. 4181; kaszną Hl. 4151; z drugą stroną Hl. 4175; korzistną rzeczą Hl. 3777; Bednarzowską, Glodowską, Wawrzkowską Hl. 4101; nad zapusta U. op. 8; za zapustką U. op. 5; nadebrzą Hl. 4175; mytoką (*ligone*) Hl. 4459; *d*) nye za ginsam przieczinam tilko za moiam omylnâ sprawam I. C. 38 (1529); przed swiatham priskam blisznam I. C. 31 (1518); prawą wyarą I. C. 34 (1524); poklyetnyczą U. c. za unam I. C. 38 (1529); sobam I. C. 33 (1522); soba I. C. 38 (1529) *itp.*

3. plur. praes, *a*) sǫ U. 23; wyedzǫ U. 52, 54; wyedza ÿ sswadcza U. 48, 55; sswadczǫ U. 54; maya Hu. 47; *b*) wyedzǫ ÿ sswadczǫ U. 58, 59, 60, 64; wÿedza U. 56; wÿedzo ÿ sswadczo U. 57, 67; cradną Hl. 2850; *c*) mayą Hl. 4219; omawyayą Hl 4293; gesdzą U. op. 11; *d*) banda I. C. 34 (1524); plyna i ida I. C. 33 (1522); przichodza I. C 31 (1518); maya, powiadaya, sgadzaia I. C. 34 (1524); ssam (*są*) I. C. 33, 34. *itp.*

Mamy tu wreszcie także ślady *c z e s k i c h* *refleksów samogłosek nosowych, lecz bardzo rzadko i tylko sporadycznie: np.* prawich gistich penidzi (*veri debiti*) Hl. 1717; Pornba Hl. 4053; Superz Hl. 174: zastupuye (*obsidet*) Hl. 4211; *obok* penandze, Zastampow, *itp. por. wyżej II 1 i III 1. Prawdopodobnie jednak nie mówiono tak w ziemi krakowskiej: ślady więc te piśmienne mogą nas tylko naprowadzać na domysł, że pomiędzy pisarzami w naszych sądach grodzkich i ziemskich byli i* *C z e s i*, *którzy sobie języka polskiego jeszcze dobrze nie przyswojili. Niektóre jednak wyrazy, jak np.* wnuk, *które i dziś w języku naszym ogólnym jawią się w formie czeskiej lub ruskiej, miały tę formę obok prawdziwej polskiej już w wieku XV, np.* Wnuk (*jako nazwisko*) Hl. 3947; wnuky (*neptes*) Hl. 3744; *obok* wnank (*nepos*) Hl. 616, 1457; (*por. wyżej pod III 1*).

Przegląd samogłosek
w języku polskim ziemi krakowskiej.

1) *S a m o g ł o s k i c z y s t e* (*twarde i miękkie*):
   a) ^{j}e = *słow.* e, ь, ѣ (ě),
   e = *słow.* ъ.
   b) o = *słow.* o.
   ^{j}o = *słow.* e, ь.
   c) a = *słow.* a,
   ^{j}a = *słow.* ja, ě, (ѣ).
   d) ^{j}i = *słow.* i,
   i = *słow.* y (*po spółgł. gardł.*)
   e) u, ^{j}u = *słow.* u, ju.
   f) y = *słow.* y, i (*po* č, ž, š).

Nadto powstają niekiedy wszystkie te samogłoski (prócz o) *przez* *ś c i ą g n i ę c i e* *dwu zgłosek w jedną.*

2) *S a m o g ł o s k i n o s o w e* (*twarde i miękkie*):
   a) ^{j}ę, ^{j}ą, ^{j}a^{n} = *słow.* ę (*stsl.* ѧ).
   b) ę, ą, a^{n} = *słow.* ą (*stsl.* ѫ).

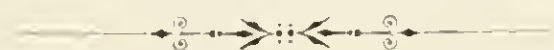
3) *S a m o g ł o s k i w g r u p a c h s p ó ł g ł o s k o w y c h:*
   a) třet (třot) = *słow.* tert (*stsl.* trět).
   b) trot (trót) = *słow.* tort (*stsl.* trat).
   c) t′irt (t′iřt), t′ert, t′art = *słow.* tьrt (*stsl.* trьt).
   d) tart, telt (tolt), tłut = *słow.* tъrt (*stsl.* trъt).

SPIS RZECZY.

PRZYCZYNEK
DO
HISTORYI JĘZYKA POLSKIEGO
Z POCZĄTKU XV. WIEKU
NA PODSTAWIE
ZAPISKÓW SĄDOWYCH W KSIĘDZE ZIEMI CZERSKIEJ

PODAJE

Dr. JAN BYSTROŃ.

O języku polskim w księdze sądowej ziemi czerskiej.

Zabytki dawnej polszczyzny, jakie się nam w różnych starych księgach sądowych, w rotach przysiąg i w pojedynczych wyrazach wśród łacińskiego tekstu, dochowały, są nader cennym materyjałem do historyi języka polskiego, gdyż możemy bliżej określić okolicę, w której powstały, jako też czas, z którego pochodzą. Dokładne opracowanie takich i pod geograficznym i pod chronologicznym względem ściśle oznaczonych zabytków językowych mogłoby nawet, przynajmniej do pewnego stopnia, wykazać dyjalektyczne różnice, jakie niezawodnie już w czasach dawnych na etnograficznym obszarze polskim istniały; przypuścić bowiem należy, że w rotach przysiąg odbija się dość wiernie język, jaki był powszechnie używany w okolicy, z której te pomniki językowe pochodzą, i że przynajmniej ważniejsze właściwości lokalnego narzecza są w nich uwydatnione.

Niniejsza praca, poświęcona zabytkom starej polszczyzny w księdze sądowej czerskiej, ma być skromnym przyczynkiem do historyi języka polskiego w pierwszej ćwierci w. XV. z którego to czasu (1404—1425) zapiski księgi czerskiej pochodzą. Język księgi czerskiej jest już

opracowany pod względem morfologicznym przez Gustawa Blatta (III. tom Sprawozdań Komisyi językowej Akademii Umiejętności); na tej monografii opiera się niniejsza praca w swej części morfologicznej. Liczby umieszczone obok przykładów odnoszą się do ustępów wydania warszawskiego z r. 1879. „Księga ziemi czerskiej“ przez T. xcia L.

I. Ortografija.

W zabytkach tak stosunkowo wczesnych nie można się spodziewać jednolitego systemu ortograficznego, zwłaszcza w zapiskach doraźnych, jakimi sa z natury rzeczy zapiski sądowe. Trudności, jakie wyrażanie polskich dźwięków znakami alfabetu łacińskiego nastręczało, były tak wielkie, że ich od razu pokonać nie było można. Nie ulega też wątpliwości, że się początkowym ortografom naszym nie zawsze udawało dzwięk jakiś wyrazić wiernie, boć wiadomo, że to nawet dziś, zwłaszcza, gdy chodzi o graficzne przedstawienie języka ludowego, nie jest rzeczą łatwą. Jeżeli atoli brak jednolitego systemu ortograficznego z jednej strony sprawił, że się nam w dawnych zabytkach naszych nie raz istny chaos przedstawia, to z drugiej strony właśnie w tej „nieortograficzności“ mamy pewną gwarancyją, że brzmienia językowe są stosunkowo dość ściśle wyrażone na piśmie. Pisarze naszych zabytków językowych, przystępując do swego dzieła, zwykle bez wiadomości gramatycznych i nie uwzględniając etymologii lub historyi wyrazów, starali się jedynie o napisanie tego, co słyszeli, przez co, bądź co, bądź zbliżali się do fonetycznej pisowni. Przypatrzmy się teraz bliżej, jak w księgach czerskich różne dźwięki wyrażano.

I.) Samogłoski.

a) **Samogłoski czyste.**

Z czystych otwartych samogłosek polskiego wokalizmu (a, e, o, u, i, y) *pierwsze trzy najłatwiejsze były do wyrażania; brzmiały jak w języku łać. i w alfabecie łać. zawsze tylko były wyrażane przez znaki* a, e, o. *Dlatego też i w naszych zabytkach, jeżeli pominiemy oczywiste, dość liczne błędy pisarskie, te samogłoski prawie bez wyjątku tak są oznaczone, jak w języku dzisiejszym, a więc:*

a *przez* a: Hanką 2; Michala 19; Yadwiga 1636; scarbnika 2066.

e *przez* e: Koszeocco 184, povestcze 266; Czeslavicz 3; oczecz 150; kamenem 319.

o *przez* o: Koszeocco 184; otelaczcza 305; obrownanye 774; roku 858 itd.

Odstępstwa od tej zasady są rzadkie. W genet. sg. manszǫ 399, *gdzie* a *wyrażano przez* ǫ, *upatrywać chyba należy pomyłkę pisarza. Mamy wprawdzie inne przykłady* a = ǫ *w gen. sg. jak np.* Libanǫ (Zof. 131, a); oth poczǫthkǫ svatha (Kaz. gnieźn.), *w tych jednak przykładach może* ǫ *wyrażać samogłoskę* u (Libanu, počątku), *czego w wyrazie* manszǫ *przypuszczać nie można. Pomyłką pisarza jest także* ruchǫ 46. *ob.* rucho 37. *i* na prawǫ 138. *Te pomyłki łatwo można wytłómaczyć, jeżeli się uwzględni przyzwyczaenie się pisarza do przekreślania znaku o linijką dyjakrytyczną. Odwrotnie znachodzi się w różnych zabytkach bardzo często* o *zamiast* ǫ. *Inaczej prawdopodobnie należy tłómaczyć pisownią taką jak* Buneza 1398. *ob. zwykłego* Boneza *i* Allexǫdrowi 199. *Tu mamy może do czynienia z pewnym fonologicznym prawem, o czym później będzie mowa.*

Samogłoski i, y, u. *większe już nastręczały trudności, gdyż i w łać. ortografii wyrażano samogłoskę* i *przez* i *i* y, *samogłoskę* u *przez* u *i* v. *Co do* i *i* y *należy tu jeszcze zwrócić uwagę i na tę okoliczność, że dźwięki te są spokrewnione i brzmieniem do siebie zbliżone i że wreszcie w pewnych razach* i *odpowiada pierwotnemu* y, *np.* kivać *(stsl.* kyvati, ǵinąć *(stsl.* gybnąti) *i odwrotnie (po* š, č. ž, ř) y *odpowiada pierwotnemu* i *n. p.* čyňić *(stsl.* činiti) *itp. W języku czeskim zatarła się w wymawianiu różnica między samogłoskami* y *i* i, *w pisowni jednak trzymają się Czesi w tym wypadku pisowni etymologicznej i odróżniają n. p.* byl = był *od* bil = bił, *choć w wymawianiu różnicy tej nie czują. Otóż jak Czech niezupełnie piśmienny, nauczywszy się używać dwu znaków* (i, y) *na wyrażenie jednego dźwięku, łatwo zamiast* byl *napisze bil* i odwrotnie, *lub jak Polacy dziś często się chwieją w pisowni między* ó *i* u, *między* rz *i* ż, *tak też i w zabytkach językowych polskich w wyrażaniu dźwięków* i *i* y, *z podobnych zupełnie powodów, wielka panuje chwiejność.*

W księgach czerskich mamy n. p.

i *wyrażone: α) przez* i: uszitku 13; Micolay 33; potlik 38; swine 44; bijǫ 50; neposziczil 319; listha 523; penandzmi 1162; grziwen 1175 itd.

β) *przez* y: morgy 77; k ym 82; ycz 82; lysthy 466; glinyeczsky 562; Colibelsky 571; szemsky 579 itd.

y *wyrażone: α) przez* i: smiszl 953; przemisl 1517; bik 1646; lesnimlyn 402, 403, 1948; strij 1600; ricerz 183 itd.

β) *przez* y: grabyny 145; połkopy 146, 892, 1523; obory 482; szcody 462 i t. d. *Używano więc znaków* i *i* y *dość dowolnie tak na wyrażenie* i *jakoteż na wyrażenie* y. *Wszak n. p. w wyrazach:* grabyny 145; lysthy 466; lysthy 466; *pierwsze* y *niezawodnie oznacza* i, *drugie* y.

Możnaby przypuszczać, że na początku w. XV. poczuwano jeszcze różnicę między i *pierwotnym (= stsl.* i) *a* i *= stsl.* y. *Na podstawie materyjału zawartego w księgach czerskich twierdzić tego jednak nie można. Znajdujemy wprawdzie w końcówce* -ski *na ozna-*

czenie samogłoski i *częściej użyte* y *niż* i; *z tego jednak nie można nic wnosić, gdy także często bardzo jest użyte* i. *W zapiskach od nr. 1207—1509, pochodzących z lat 1420—1422 znajdujemy prawie wyłącznie* i *na oznaczenie obydwu dźwięków* (i, y). *Z tego możnaby wnosić, że zapiski te pochodzą od pisarza, który w systemie swoim ortograficznym dawał stanowczą przewagę literze* i, *znaku* y *właściwie wcale nie używając. Nie mając rękopisu księgi czerskiej pod ręką, nie możemy stanowczo orzec, czy rzeczywiście zabytki z lat 1420—1422 pochodzą od innego pisarza niż wcześniejsze i późniejsze.*

Sporadycznie napotykamy i *i* y *wyrażone przez* ǫ: do oborǫ 1730 *ob.* obory 482; o ctorǫ = o *który* 1401; dzirszǫ (3. os.) silǫ 219; Pǫczǫsz 2012 *ob.* Pǫczysz ib. *Fakt ten, zestawiony z drugim, że mianowicie odwrotnie dźwięk nosowy* ę — *stsł.* ѧ *bywa niekiedy wyrażany przez* i *lub* y (*por. poniżej*) *dowodziłby, że w wymawianiu zbliżał się w pewnych warunkach dźwięk nosowy = stsł.* ѧ *do brzmienia* y, *a względnie* i, *tak że nawet odwrotnie na oznaczenie dźwięku* y.(i) *użyto niekiedy znaku* ǫ.

Niekiedy i *jest opuszczone*: Szeldze 112 *ob* Szeliga ib. Hinrzch 1078 ib. Hirnkum 1079 ob. Henrzich 1085 itd. y *opuszczone*: cztrzi copi 1980 *ob.* cztirzi ib. *Są to pomyłki jak również* y = ey : mey geszmy 2025.

u *bywa wyrażane*:

α) *przeważnie przez* u: sapust 4655; duchnik 1400; rudek 458; polucladek 1133; scorupka 1637 i t. d.

β) *przez* v: vlinecz 236, 238; vszules = usułeś 184; vszitek 192; vrenil = urenił (uranił) 201.

γ) *przez* w: w Bernatha 219; w Gotgartha 640; Wlynyecz 677; Szwchna 1089 itd.

Przeważa użycie znaku u, *który, rzec można, jest regułą, gdy tymczasem* v, *a zwłaszcza* w *tylko wyjątkowo się znachodzą na oznaczenie samogłoski* u. *W wyrazie* dw 361 *służy* w *na oznaczenie całej zgłoski* vu.

b) Samogłoski ścieśnione.

Samogłoski ścieśnione oznaczane są w księdze czerskiej tak, jak odpowiednie czyste.

á: ia (13); ma 33; wegnal 44; lath 60; nechczal 82; pasz (*stsł.* pojasŭ) 113; gnasda 351; dzerszena 1312; gymena (*gen. od* jiměně) 1370; podluk yednanya 1752 i t. d.

ó: przewot 1492; powoth 121; poro 51 = póro i t. d.

é: zelasney 930; wolney 955.

Pisownia Allexǫdrowi 199 *zdaje się wskazywać, że* a *pod wpływem następnego* n *ścieśniło się i, zlawszy się do pewnego sto-*

pnia z tym n, *przybrało charakter nosowej samogłoski* ą. *Również zdaje się dowodzi pisownia* Buncza 1308 *ob. zwykłego* Boncza, *że* o *zostało ścieśnione pod wpływem następnej spółgłoski* n.

c) Samogłoski nosowe.

„Oznaczenie nosowych samogłosek stanowi, rzec można, istny l a p i s   o f f e n s i o n i s *staropolskich rękopisów.“ Tak wyraża się słusznie* Dr. A. Kalina (Rozpr. VII. 245) *przedstawiając różne sposoby graficznego wyrażenia dźwięków nosowych w Artykułach prawa magdeburskiego z rękopisu około roku 1500. I nasze zabytki (znacznie wcześniejsze) pod tym względem nadzwyczajną niejednolitość i chwiejność przedstawiają. Znać wyraźnie, jaką trudność nastręczało wyrażenie tych dźwięków, których nie miał ani alfabet łaciński ani niemiecki, ani nawet czeski. Trudność tę pokonali szczęśliwie twórcy cyrylskiego alfabetu i piśmiennictwa przez ustanowienie znaków* ѫ *i* ѧ; *częściowo mógł ją dla języka polskiego usunąć ów tak zwyczajny w dawniejszych zabytkach naszego piśmiennictwa znak* ø, *który jednak oznaczał tylko nosowe brzmienie w ogóle bez względu na to, czy odpowiadające stsł.* ѫ *czy też stsl.* ѧ.

I w księgach czerskich znak ten występuje, z początku dosyć konsekwentnie — później coraz rzadziej się pojawia, a w zabytkach z lat 1423 i 1424 (Nr. 1648—1975) zaledwie raz jeden występuje ø *na oznaczenie nosowego dźwięku* s ostrǿbronǿ (1724), *gdyż w* „do oborǿ (1730) *zostało niewłaściwie użyte na oznaczenie samogłoski* y (*por. pow.*) *Oprócz* ǿ *znajdziemy w naszych zabytkach jeszcze bardzo liczne inne sposoby oznaczenia nosowych dźwięków.*

W obec tego trudnym jest zaiste zadaniem wysnucie jakichkolwiek wniosków co do natury tych dźwięków. Dlatego też przedewszystkim zestawimy materyjał odnośny — na podstawie nosowych samogłosek starosłowiańskich.

1. Stsłw. ѧ pol. 'ę.

Samogłoska nosowa odpowiadająca stsłw. ѧ *(dziś* ę *z poprzedzającą spółgłoską miękką) jest wyrażona:*

1) W pierwiastkach:

a) przez ø: Swǿtoslaus (4); pǿcz (38); pǿczy (126); pǿdzesǿt (209); pǿcnadzescze (615); czǿscz (688); szayǿla (693); szayǿtho (693); Swǿthoslao (694); Swǿthoslaus (696); potszǿtstwo (702); Oszǿborowo (718); wiprzǿgla (903, 2r.) Sprzǿszay (903 2r.) wǿczey (930 2r.); pyǿcznadzescze (908); pǿcznascza (1010); Sǿtthoslaus

(1040); Ossǫborowo (1019 2r.) Ossǫ... (1020), pǫntnasze (1022); Osszǫborowo (1023); Pogǫsti (1036); Osszǫborowo (1040); (1041); Sǫtthoslaus (1040); Sǫthoslaus (1041); . . . . Pǫczysz (2012 2r.); przyszǫsznyczy (2012); Pǫczǫsz (2012); przyszǫdznyky (2012, 2r.) przyszǫsznyky (2013); przyszǫsznyky (ibid); Pǫczysz (2016, 2r.); Pǫczisz (ib.).

b) *przez* o: (*oczywiście zam.* ǫ): pocz cop (38); pocnascza (1077).

c) *przez* ǫn: pǫntnasze (1022); pǫcznascza (1010).

d) *przez* ǫm: Oszǫmborow 983; Osszǫborowo (1023); (1026); (1040); (1041).

e) *przez* en: Swentoslaus (721).

f) *przez* em: Ossemborowo (1170); (1275); (1276); 1277); Osemborowo (1198); (796), (921); Ossemborowo (797), (853), (1004) Oszemborowo (829), (921); Osszemborowo (750); 1027 (2r.).

g) *przez* a: Swantoslaw 602 (2r.); Swanthoslaus 1122; pacnadzescza 1385.

h) *przez* an: przanslo 225; Panczslaw 228, 353; Swanthoslaus 229, 386 (2r.) 319, 324, 363; Swanthoslai 381; Swanthoslao 253, 303, 872; panczuadzescze 279, 306, 339, 341, 367, 408, 425, 445, 480, 514, 565, 575, 588, 645, 713, 715, 837, 839, 876, 1178, 1208, 1284, 1397, 1957; Czanstonewo 285, 320 (3r.), 503; Czanstonewo 292; Swantoslaum 383; Swantoslaus 421; Swanczino 421; panczdzesath 316; panczdzesanth 425, 481, 491, 558; pandzesanth 491; pancz nadzessceze 558; czancz = część 452; Ksanszey 482; czancziwa 537: pyanthnadzescza 567, 1371, 1385, 1387; pyantnadzescza 568; pancnadzecza 1107; pantnadzesscza 1194, 1371; pancznaczeszcza 588; banczuadescze 1169; pancznadzesthe 1186: Swanthoslaum 675; Wangrzin 675; Swantoslaus 710; Swantoslai 721; czancziwa 725; kxandzu 807; pamanthne 836, Wanclawa 853 (2r.) Swanthoslawam 697; pantnadzescе 1294; panthnadzesscza 1201; Swanthoslai 1330; pancznadzessceze 1208; Swantosłao 1213; czanscz 1268 (3 r) 1287; pancznadzescze 1284.

i) *przez* am: Ossamborowo 1063, 1071, 1076, 1083 (2 r.) 1097, 1098, 1107, 1169, 1178, 1179, 1185, 1186, 1195, 960, 1340; Ossamborowo 951, 1050 (2 r.) 1056, 1113, 1350, 1351 (2 r.) 1352 (4 r.) 1353 (2 r.) Osamborowo 1350; Ossamborowo 1210, 1211, 1212, (4 r.) 1217, 1223 (2 r.) 1224 (3 r.) 1239, 1246 (2 r.) 1252. Osamboro 1261; Osamborowo 1274, 1335; Ossamborowo 1282 (2 r.) 1295, 1287; Osszamborowo 1288, 1290, 1311, 1313, 1341 (2 r.) Oszamborowo 1332, 1341, 1343.

k) *przez* i(n): pinadzescza 1635.

l) *przez* im: Ossimborowo 1290 (2 r.), 1291 (2 r.); Oszimborowe 1341.

m) *przez* y: sczwythem 82.

n) *przez* y(n) pynadescza 1509, 1516, 1635, 1811, 1937.

o) *przez* ym: Ossymborowo 1286.

Stslw. ѫ *pol.* 'ę *w tematach:*

a) *przez* ǫ: . . . ǫd 55, Falǫczino 118, deszǫcz 126; (2 r.); Czeczǫszewo 140; Falǫczski 149; peczǫcz 465 (2 r.); Falócino 1042, 1119; Falǫczino 977, 978. 987; dzesǫcz 981; penǫdzǫ 1057.

b) *przez* a: Falacino 934, 999; Ossaborow 970; Ossaborowo 1020: Eałaczino 1265.

c) *przez* an: Falanczicze 239; penandzy 407; dzeszanczi kop 2036; dzeszanczoro 485; Falanczino 541, 554; Falanczice 640; Ffalancino 650, 661 (2 r.), 680, 685; Falanczino 757, 796, 859, 888, 892, 894 (2 r.), 903, 909, 971, 972, 975, 1312; Falancino 1057; Falanczyno 912; penandzom 917 (2 r.) ponandzi 1162; penandzmi 1152.

d) *przez* am: Jastrzambe 642.

e) *przez* en: Falenczino 933;

f) *przez* in: Faliczyno 1043; Falicino 1082.

g) *przez* e: Faleczino 1914.

Stslw. ѫ = *pol.* 'ę *w końcówkach.*

a) *W acc. sg. pron. pers. et refl.:*

α) *przez* ǫ: na mǫ 39, 50, 164, 193, 208, 269, 315, 454, 465, 466, 554, 602, 625, 734, 767, 796, 806, 829, 916, 917, 1040; 1057, 1083, 1341 (2 r.), 1343, 1355, 1366, 1701; o czǫ 1469; szǫ obidǫ 202; sǫ 683, 1352; szǫ 952 (2 r.); sszǫ 952; zǫ 1083; śyǫ 1191 (2 r.) 1206.

β) *przez* a: na ma 602; na mya 1169; committit se *vulg.* poddawa sza 1639; za mya zaplaczicz 1752.

γ) *przez* an: popasl man sam 1192.

δ) *przez* en: men gǫl 1079 (*jeżeli nie należy czytać* mne *z przestawieniem liter*).

ε) *przez* ą: na mya̧ 1575, 1750, 1799.

ζ) *przez* y: gyl szy thego 94.

η) *przez* i: na mi 1259, 1283.

b) *W końcówce part. praes. act.*

α) *przez* ǫ: nawraczayǫ szǫ 952 (2 r.); uwraczayǫ szǫ ibid.

β) *przez* o (*oczywiście zam.* ǫ) wraczayo sǫ 1370.

γ) *przez* a: constituerunt Johannem vim mocz poleczaya erga 1641.

II. Stslw. ѫ = ę (*poprzedzone spółgłoską twardą*).

1) *W pierwiastkach:*

a) *przez* ǫ: Szalǫsze 5; Lǫczissicze 7 r. obrǫczil 38 (2 r.); Zalǫsze 5; rǫcoyemstwa 39; pǫtlik (45)* rǫczyl 13r. kǫdim 128,

138, 168; Gołęczynowo 143; thędim 168, Gołęczino 185; męszu 465 (2 r.); tędy 609: ręczil 640; Bęthkowo 996; Lękawicza 1006: Bętkowo 4010: ręka 1011; Bęthowo 1022, 1024; tędy 1071; męcil 1079; męczil 1079.

b) *przez* o (*oczywiście zam.* ę): potlik 38 (2 r.).

c) *przez* an: Slanczino 253; rancoyemstwo 270; neranczyl 270; ranczil 315; Slanczino 319 (2 r.), 324 (2 r.); neranczyl 358; Sandzyney 499; manszę 399; Lankavicza 410; kandym 414, 436; neranczil 523; Sandkonis537; ranczil 734, 892 (3 r.); Ostrolanka 774; kandym 805; Santhkonis 835; Sandoslai 843 (2 r.); pandem 883; Laneawicza 886; mansza swego 1162 (2 r.); Sandoslao 1163; Sandziwoga 1255 (2 r.); Mancimirum (660); Ostralanka 1296.

d) *przez* a: chady 1071; kadym 610.

e) *przez* ą: rączil (1523); *ob.* raczil (ibid.).

f) *przez* u: Ostraluka 786. (*może* = Ostrałąka?).

g) *przez* on: tondi (138). (*prawdopodobnie zam.* tęndi).

h) *przez* am: Zarambino 411; Gambarzewo 491; ramczil 491; Gamborzewskemu 491 (2 r.); Rampkowo (?) 500.

2) *w tematach*:

a) *przez* ę: Climętha 69, 81.

b) *przez* i: Climitha 88.

3) *w końcówkach*:

a) *sg. acc. tem. fem.* -a *a i w acc. sg. pron. dem.* **тъ**.

α) *przez* ę: copę 33, 460; scodę 44; na osadę 49; na oszadę 49; o thę niwo 164, 964; o Wislę 198; poszegę 236; gospodę 422 (2 r.); dzedzynę 938; dzedzinę 451 (3 r.) 462; o thę 451 (2 r.), 462; za wiprawę 491 (2 r.); opusczinę 583, 594, 595; Boguslawę 683; Machninę 688; chaszbę 720; kobilę 756; Hymkę 796; lonkę 807; na moyę szonę 903; w moyę dzedzynę 938; winę 986; dzedzinę 1032; per olssinę 1061; to 1071 (2 r.); na tę stronę 1071; w clodę 1079 (2 r.); kobilę 1227 (2 r.) o krziwdę 1296; kkrziwdę 1296; łękę 1296 (2 r.).

β) *przez* o (*oczywiście zam.* ę): o thę niwo 174.

γ) *przez* a: o.. szczina (602) 2 r.; za lonka 807; o lanka 1259; na prandota 1799.

δ) *przez* an: o lankan 1259; tan = tę 1159 (2 r.).

ε) *przez* ą: pod swą copą (super suam casulum) 1639; oborą habere 1701.

ζ) *przez* i: o tan krziwdi 1255.

b) *1 sg praes.*

α) *przez* ę: (nye przy) znayę 974; ne dayę 986; dzirszę 1355; ja bÿę 50; dzirszę 219; znayę 974.

β) *przez* a: Jaco ia . . . dzirsza 688.

III. Stslw. ѧ *= pol.* ą *(z poprzedzającą spółgłoską miękką) jest wyrażone.*

a) W pierwiastkach:

α) *przez* ǫ: Swǫszek 30, 50, 72, Swǫszkoni 30; poczǫtkem 201; wszǫl 492, 1 r. poczǫl 625, 3 r. wszǫl 951; gǫl 1079 2 r. obwǫzal 1191 2 r. wszǫl 1296 2 r. fwǫzane 1307.

β) *przez* a: newszal 407; wszal 767, 951; ugal 1255 2 r.

γ) *przez* an: poczantkem 422; poczanthem (*ma być* początkiem poczankem 319 = początkiem; panthǫ 452, yanl = jął 482; swanthek 917 (3 r.); wanszal 1079; wansane 1188.

δ) *przez* ą: Ządlo 1828.

ε) *przez* on: polponti kopy.

ζ) *przez* o (*oczywiście zam.* ǫ): ne wszol 193 (2 r.).

η) *przez* y: gyl szy thego wszego 94;

ϑ) *przez* i: wiszil = wziął 33.

Uwaga vaszanl 1079 *jest oczywiście pomyłką zam.* wanszal 1079.

b) W tematach:

α) *przez* ǫ: Xayǫczkoni 37, 45, 46; Zayǫczek 106; Zayǫczkowa 188; penǫdze 193 2 r. 315 2 r. pǫdzesǫt 209; Szayǫczkowa 188.

β) *przez* an; szethnadzesant 331; penandze 358; szamopanth 365 3 r.; 482, 485; paneczdzesanth 425, 481, 491 2 r.; sedmdzessanth 624; ssedmidzessanth 624; Zayanczkowa 687.

γ) *przez* o (*oczywiście zam.* ǫ): Zayǫczek 38; szolocz 44; Szayoczkowa 188 (*ale także* Szayǫczkowa 188; — *co dowodzi że* o *położono przez niedokładność zamiast* ǫ).

δ) *przez* on: Zayonczek 349.

ε) *przez* a: paneczdzesath 316; newszal 407.

ζ) *przez* y: szamopyth 98, 2 r.

IV. Ststw. ѫ, *pol.* ą *wyrażone jest:*

a) W pierwiastkach:

α) *przez* ǫ; Grǫbnicze 21; Grǫb... 21; mǫsz 113; Pǫczysz 123; prǫth 145; kǫczsky 96; kǫszky 104; kǫthszky 107; kǫczek 120 (2 r.); szǫ yene? 431; Dǫbrotka 615; Ghǫska 692, 693; rǫbene 1040; rǫbenne 1040; rǫbil 1040; lǫkǫ 1260; Strǫczek 1269.

β) *przez* a: Dabrowka 622 (2 r.)

γ) *przez* an: poranbil 354; Ganska 367; Gansche 367; lanky 331 (2 r.); Ganska 858; Sand 683; Ganszka 1057; lanka 1259; lankam 1259.

δ) *przez* am: Grambnicze 371, 533, 539, 553, 569 (2 r.); Dambe 402; Grambnicza 457, 546; Dambrowa 501; Grampnicze 598; Tramky 725, 795; lamky (2 r.) 625.

ε) *przez* o (*za* ǫ) lonkǫ 1269.
ζ) *przez* on: lonkǫ 807; lonka 807.

b) *W tematach*:

przez ǫ: czisznǫl 319 (2 r.).

c) *W końcówkach*:

przez ǫ: *w ściąg. z* -ija.
α) *W acc. sg. tem.* -jā *fem.*: mon grobǫ 184; przǫ 238, 288; na mǫ braczǫ 422; braczǫ 422; przǫ 760, 970, 974; na przeczǫ 881; lodzǫ 972; rolǫ 1269 (2 r.).
e) *W acc. sg. przymiotników podług deklinacyi zaimkowej*: o ktorǫ dzedzinǫ 451 (3 r.) panthǫ 452, o kthǫ 472; o kthorǫ 465; na mǫ gospodǫ 422; na mǫ braczǫ 422; o ktorǫ 829; pancnadzestǫ 1078; o ctorǫ 1341 2 r.; 1355 2 r.
β) *przez* an: o ctoran lankan 1259.
γ) *przez* e: o ctore lanka 1259.
δ) *przez* on: mon grobǫ 184.

3) *W instr. sg. tem. fem.* -a,- -ja *i adj. fem.*:

α) *przez* ǫ: sz mego oczcza wolǫ 8; szilǫ moczǫ 44; se mnǫ 168, silǫ moczǫ 184, 190, 191; silǫ 219; s mo volǫ 331; s katherzininǫ volǫ 331, sz ostrǫ bronǫ 365 (3 r.); s bronǫ 418, 2 r. sz ego pomoǫczǫ y sz radǫ 422, 2 r.; sz moyǫ braczǫ rodzonǫ 452; sz yego wolǫ 625; sz Woczechowǫ wolǫ 625, 2 r. se mnǫ 683; silǫ mocǫ 692; silǫ moczǫ 693; chǫszebnǫ rzeczǫ 875; sylǫ moczǫ 937, 938, zachoczczǫ = cum intercessore 980; sze mnǫ 1083; nocznǫ rzedzǫ 1227; sz nǫ 1341; z Margorzathǫ 1343; z braczǫ 1355; dorotka (z) Stanislavǫ 2055.
β) *przez* o (*oczywiście zam.* ǫ): s mǫ wolǫ 331.
γ) *przez* an: s ostran bronan 1192 2 r.; silan moczan 1220.
δ) *przez* a: nyc popasla szila 1496 (2 r.).
ε) *przez* ą: nyewidomą rzeczą 1491.

Pogląd na sposób wyrażania dźwięków nosowych w naszych zabytkach ułatwi następująca tabela:

Samogłoski nosowe	W pierwiastkach			W tematach			W końcówkach		
	ǫ̇ (o),	ǫ̇n,	ǫ̇m	ǫ̇	—	—	ǫ̇	—	—
	—	en,	em	e	en		—	en(?)	—
ѧ = 'ę	a	an,	am	a	an	am	a,	an	—
							ą	—	—
	i	i(n),	im	i(n)			i	—	—
	y	y(n),	ym				y	—	—
	ǫ̇(o)	—	—	ǫ̇	—	—	ǫ̇(o)	—	—
	—	on(?)	—	—	—	—	—	—	—
	a	an	am	—	—	—	a	an	—
ѫ = ę	ą	—	—				ą	—	—
				i	—	—	i	—	—
	n	—	—						
	ǫ̇(o)	—	—	ǫ̇(o)					
	—	on	—	—	on	—			
ѧ = 'ǫ	a	an	—	a	an	—			
	i	—	—	—	—	—			
	y	—	—	y					
	ǫ̇(o)	—	—	ǫ̇			ǫ̇(o)		
	—	on	—				—	on	—
ѫ = ǫ							e	—	—
							a	an	—
	a	an	am				ą	—	—

Widzimy więc, że:

1) *Na wyrażenie dźwięków nosowych służą w księgach czerskich:* a) *samogłoski* a, i, e, o, ǫ, ą, u *same* b) *samogłoski* a, i, e, o, ǫ, *ze spółgłoskami nosowymi n, m.*

2) *Znak* ǫ *występuje na oznaczenie refleksów obydwu samogłosek nosowych stslw.* ѫ *i* ѧ, *tak w zgłoskach pierwiastkowych jak też w tematach i końcówkach:*

3) *Znaki* e, en *i* em *występują tylko na oznaczenie samogłoski nosowej dzisiejszej* ę (*lub* 'ę) = *stslw.* ѧ, ѫ.

Uwaga. O ctore lankan (1259); *gdzieby wygłosowe* ą = *stsl.* ѧ *było wyrażone przez* e *czytać może należy:* „o którę (*lub* o które) *albo też jestto błąd* (*Por.* o ctoran (ib.).

4) *Znaki* o, on *i* om *występują tylko na oznaczenie samogłoski nosowej dzisiejszej* ǫ (*stslw.* ѫ, ѧ).

Uwaga. tondi (138) *prawdopodobnie zam* tǫndi.

5) am *nie znachodzi się nigdy na końcu wyrazów.*

II. Spółgłoski.

Przy wyrażaniu spółgłoskowych dźwięków polskich znakami alfabetu łacińskiego musiały się nasuwać te trudności:

1) *Oznaczenie spółgłosek językowych:* č, ž, š, ř *i zębowego dz.*

2) *Oznaczenie wszelkich spółgłosek zmiękczonych, a więc gardłowych:* k̇, ġ; *zębowych* ć, dź, ś, ź, ń; *wargowych* ṗ, ḃ, v̇, ḟ, ṁ.

3) *Odróżnienie grubego* ł *od* l.

Pozostałe spółgłoski: k, g, ch, h, j, t, d, s, z, c, n, r, p, b, v, m, n, *jako znachodzące się także w alfabecie łacińskim, łatwiejsze były do wyrażenia; jednak i one przedstawiały jeszcze piszącym pewne trudności, gdyż na oznaczenie pewnych spółgłosek* (t, f, v, s, z) *używano także w zwykłej pisowni łacińskiej więcej niż jednego znaku* (t = t, th; f = f, ph; v = v, u; s = s, ss; z = s, z. *W obec tego dziwić się nie można, że pisarze polscy nie trzymali się konsekwentnie jednego znaku, lecz postępowali sobie dość dowolnie, pisząc n. p.* o kthore rancoyemstwo *w jednymże zdaniu raz* t, *drugi raz* th *na oznaczenie dźwięku* t itp.

Jedynie więc spółgłoski b, p, m, n, d, k, ch, r, *nie przedstawiały właściwie żadnej trudności pisarzom łamiącym się z pierwotną ortografią polską; to też do wyrażenia każdej z nich, jak w dzisiejszej pisowni, jeden tylko służył znak. Wystarczy tu kilka przykładów:* b: bartnik 171; daczbog 853 i t. d.; p: poklat 37 powoth 131; m: smark 139; szmisl 953; n: hanna 1002; wichna 675: r: ogrodnyk 906: brat 193; d: zaclad; ogrodnyk 906; h: hanna 1002; helska 403 ch: czech 892.

Uwaga. Przez h *jest oddane* ch *w:* Szeczechow 801.

Także g *w zasadzie wyrażane bywa przez* g: gnesdnik 351 i ogrodnyk 906; poszag 53; gunolth 1073; goszczirad 26, 34 i t. d. *wyjątkowo przez* gh: ghǫska 692. *Można więc powiedzieć, że spółgłoski*: b, p, m, n, r, d, h, ch, g *wyrażane są w księgach czerskich tak, jak dziś.*

Należy tu atoli uwzględnić fonologiczne prawo, że na końcu wyrazów, jakoteż w środku przed spółgłoską bezdźwięczną dźwięczne spółgłoski stają się bezdźwięcznymi, co niekiedy w ortografii ksiąg czerskich jest uwydatnione n. p. poszak 53, 134; podluk 1752; brzek 1507; poklat 37, powoth 121, przewoth 1492; szeth 750, 1367; ne szaszethl 492; szethl 750; zassetl 979; szetl 1367; przothka 970; paropka 1220; Dopkowy 1028; srepcze = źrebce 1319 itd.

Pozostają nam jeszcze z spółgłosek niezmiękczonych następujące: k. j, t, s, z, v, f, c — *następnie spółgłoski językowe, spółgłoski* l *i* ł *wreszcie spółgłoski zmiękczone. Te wyrażano rozmaicie*:

k *wyrażano*:

α) *przez* k: poklat 37; pokow 870; ogrodnyk 906; krzak 670; *przez* kk: kkrziwdǫ 1296.

β) *przez* c: zaclad 1176; jactor 237, 240; cracowan 270; scarbek 21; pascouicz 155; polucladek 1433 itd. *Przeważnie występuje* k, *na końcu wyrazów wyłącznie* k *z wyjątkiem* Staszec 1029; Mroczecz 315 *ob.* mroczek 9, 16, 140. 363. 467 i moroczek 358 *uważać chyba należy za prostą pomyłkę pisarską.*

t *wyrażano*:

a) *przez* t: sapust 1655; list 8; brat 193; strǫczek 1297; dobrogost 135 itd.

b) *przez* th: barthnik 171; koth 232,! 402, 403; kolomǫth 201 i t. d.

c) *przez* d: *w wyrazie* szetmdzesand 331.

Uwaga. Wyraz szetmdzesand, *w którym* d *jest wyrażone przez* th, *a odwrotnie* t *przez* d, *jest instruktywnym przykładem, jak się pisarze dawni łamali z trudnościami ortograficznymi.*

j *wyrażano bardzo rozmaicie*:

a) *przez* g (*zwykle przed samogłoskami miękkimi*): swogich 1237; giwam 636; zagǫczek 138; gymka 1053; gednacze 972; *przed samogłoską twardą*: Micholaga 1057; *na końcu wyrazu*: ktoreg

b) *przez* y α) *na początku i w środku wyrazów*: yagustinovicz 1115; yadwiga 1636; troyan 34, 94, 641, 645. 652; woycech 1013; maczeyovicz 951.

β) *w końcu wyrazów*: andrzey 151; ondrzey 201, 875, 1243; Bozey 387, 390, 395; maczey 492; bugay 1122; barthlomey 1918.

γ) *przez* j: janna 649 *ob.* Anna *ib.* jedna 724; janek 451; 576, 1259, 1432; Jan. 62, jactor 237; jacub 1368 i t. d.

d) przez h: *kilka razy na początku wyrazów przed samogłoską* i: hyndrzich 279, 457, 750, 1077, 1078, 1079; hymislaw 134 hymka 798 *ob.* gymka 1053.

e) przez gy: mogya 1731.

f) przez yg: *na końcu wyrazu*: megy wloki 1265.

g) przez yh: yeyh *ob.* yey *ib.*

h) prze ÿ: Sandiwoÿ 749.

Uwaga yel = jej: yeszm yel przeproszil 2016 *jest oczywisty lapsus calami.*

W grupie ji *na początku wyrazów jest* j *wyrażone*:

a) przez g: gymena 1370; gissczecz 1328.

b) przez h: hy = et 146; hyndrzich 279 i t. d.

c) wcale nie jest wyrażone: i uczinil mi scodǫ 44; Ymislaus 171; yscziny 984; ycz 2025; Yndrzichowich 1636; ymyenya 1589; imena 1992; y = et 44.

Uwaga. Grupa ji *jest wyrażona przez* j *samo*: jprske 46; j = et 33.

j *nie jest wcale wyrażone w grupie* ija *w następujących przykładach*: pabyan 1192; pabianovicz 1438, pabyana 896; *w* -ejo-: Maczeow 44. *i sporadycznie w grupie* je *na początku wyrazów*: essze 2025; ego = jego 2025.

Niekiedy znajdujemy w jednym akcie kilka sposobów wyrażenia j, *co dowodzi, jak dowolnie pisarze różnych znaków używali. Tak n. p. w nr. 2025 mamy:* 1) j: Jakuba 2) y: yeszmy 3) g: geszimy 4) j *nie wyrażone wcale*: essze, ycz. ego.

v *bywa wyrażane rozmaicie; najczęściej przez* w, v *i* u (*jak średniowiecznej ortografii łacińskiej). Oprócz tego także niekiedy fonetycznie (na końcu wyrazów lub przed bezdźwięcznymi spółgłoskami) przez* f, *a względnie* ph.

a) przez w: Garwolino 6; Glowaczowa 7; wolǫ 9; szalowal 13; rǫcoyemstwa 29; Pawlow 44 i t. d.

b) przez v: Czeslavicz 4; Slavoszevicz 8; Vissoke 12; Stascovich 20; viloszonich 168 i t. d.

c) przez u; godziuo 20; Stascoui 62 ob. krowi ib. neuinowat 150; Pascoui 150 ob. polczwarthi ibid. Leuiczino 149; Stauisku 184 i t. d.

Fonetyczna pisownia występuje n. p.

a) f: Dǫbrofka 615 ob. Dabrowka 621, 622; Szoraph 26; Ossofsky 914; Lifsky 1044; o fsiczko 1227; f pocoiu 1355.

b) ff: Lyffsky 124 ob. Liwski 127; rokoff = roków 1292; Tfforek 1986; kaffka 1988.

c) wf: Marchewfka 1394; Lowfczewo ibid. Othwfsko 142 ob. Odtwoczko 259, 260; Othwocko 360, 417.

Uwaga. I w razach, gdzie v *nie mogło zmienić swego brzmienia na* f *spotykamy kilka razy znak* f: Wafrzinec 319; Ostropho 1072, 1094. *Samo* p (h *opuszczone przez pisarza?*) *występuje na oznaczenie końcowego* v = f w wyrazie: Inricus de Osstrop 1037;

ob. Inricum de Osstropho 1072. *W wyrazie tym mamy* ch *na oznaczenie końcowego* v = f.

Opuszczone jest v: Tarnosky 1711.

f *jest wyrażone*: *a*) *zwykle przez* f: franek 226; bogufal 39 itd.

b) *przez* geminacyją ff: Ffalislaus 650, 652, 662; Ffalancino 650; Ffalislao 650; Offemka 1218; Offka 1433, 1354; Offkam 1433; Offcam 1463, 1481.

c *jest wyrażone*:

a) *przez* c: francek 47, 63, 89, 98, 109, 134, 135; pancerz

b) *najczęściej przez* cz: szilǫ moczǫ 44; Dorothcze 134; otelaczcza 315; Grambnicze 334; pomoczǫ 422; na Wanczslawǫ 465; Gosseczanczicze 520; Gosnewicze 692.

Końcówka -ic *wyrażona jest przez* -icz, *raz tylko przez* -ic; por. Blatta str. 3). *Także końcówki* -ec, -ica, -ice *zwykle są wyrażone przez* -ecz, -icza, -icze, *rzadko przez* -ec, -ica, -ice (Bl. str. 5.).

c) c *wyrażone na końcu przez* dz: kotorydz 1863.

d) c *wyrażone przez geminacyją* czcz: czczo 1469.

Uwaga. Na szczególną uwagę zasługuje wyraz dztyrnaczc (431); *z pisowni tej możemy wnosić, że już w 1. ćwierci XV. w. występuje na Mazowszu t. zw. „mazurowanie,“ t. j. że č nie było wymawiane językowo, lecz zębowo* c.

Również w wyrazie rzedzǫ 1227 ob. chǫszebnǫ rzeczǫ 875 i nyewidomǫ rzeczǫ 1491 *służy* dz *na wyrażenie zębowego* c.

dz *jest wyrażone*:

a) *przez* dz (zwykle): drodze 19; Szeldze 112; penǫdze 193 itd.

b) *przez* cz: do czuczey zeme 1227.

c) *przez* czdz: penanczdzy 2061 ob. penandzy ibid.

c) *przez* sz: przeciwo Kxanszu 418 (2 r.).

s *jest wyrażone*:

a) (*najczęściej*) *przez* s: Stanislaus 3; Czeslavicz 3; nestanc 4; Swǫtoslaus 4; Slavoszevicz 8; list 8 ob. piszan ib. Szaleski 65; scarbnyk 81; Stachna 190; Sandzyney 399; polosmy 892; swogik 1234; rǫcoyemstwo 1406 itd.

b) (*rzadziej*) *przez* sz: piszan 8; oszada 81; pasz 113; szamopanth sz osztrǫ bronǫ 365; sz ego pomoczǫ y sz radǫ 422; szromoczyl 483; szlupp 819; possak 845; jaszy 1070; Szecluczka 1820.

Często w jednym akcie, a nawet w jednym wyrazie, spotykamy na wyrażenie s *obydwa znaki* (s, sz), *n. p.* piszan 8 ob. list ib. czszo 13 ob. Smathkowo ib. Szdzeslaw ib. poszak 53 ob. Redlsko ib. oszada, oszady 81 ob. scarbnyko ibid.; poszak 134 ob. Hymislaw ib. sz osztrǫ bronǫ 365 ob. sz ostrǫ bronǫ ib. i s ostrǫ bronǫ ib. szamoszosta 1636 2 r. itd.

c) *przez* ss: Vissoke 12; Ossowo 778, 779; rossochowo 451; jassy 1069; jassn 1069; ossade 1071; possagu 1168; Wissokinino ob. Wisokinino 542; Prussy 543.

d) *przez* ssz: Passzek 937.

z *jest wyrażone:*

a) przez z: Zalǫsze 5; Zalesze 90; Zagǫczek 105, 106; Zaleszky 119; za poszak 134; za pǫcz kop poszagu 143; Zalesye 176; Zaianczkonis 181; zacz = zaić 451; Zaborowo 631, 1142; Zlothego 1398; Zalesse 1707; zaplaczyl 2016 itd.

b) przez s: Szelasna 193; poswacz 208; Drosdi 278; rosdzelicz 285; Drosdy 288; gnasdo gnasdu 590; ne wiwosl 853; sapust 1655, Zelasna 1718; Slotego 1738; snamena 1992.

c) przez sz: Szalǫsze 5; voszi 21; Swǫszek 30; sza 38; szaplaczil 39; Szaleskey 62; szabil 62; Szayoczkowa 185; brzosza 881; wanszal 1079; kaszal 1671; szastawye 1818; sznamena 1992.

l *jest wyrażone:*

a) (zwykle) przez l: wilk 629; wrobl 253, 315; wropl 107; wrolb 319; Falenicza 11; 84; jelena 902 itd.

b) przez ll: Allexǫndrowi (199); Czellicz 272.

c) przez ly: lyatoszkowicz 1453; tolyaczicz 1806; slyasza 1771; Lyaszki 1499, 1521; Zalyawino 1591; Lyaszki 1592; Lyaszky 1593 Lyaszkowske 1692; Lyaszki 1682.

ł *jest wyrażane przez* l: poklat 37; zaklad 1176; glot 1122; lokethk 422; Stanislaw 1406; szodlo 22, 56, 114; ządlo 1828; plota 952; szalowala 193 itd.

Uwaga W wyrazie mlyn *spotykamy dwa razy* ł *przekreślone:* Lesni Młyn 1947—1948.

Często brakuje końcowego ł *w part. praet. act. II.* szalowa 39 ob. szalowal ib. kdzes ti pocasowa = pokazował 19; wspar 1595 ob. wsparl 1594.

Największą trudność przedstawiało dawnym pisarzom oznaczenie spółgłosek językowych (č, ž, š, ř) *i wszelkich spółgłosek zmiękczonych. W dzisiejszym systemie graficznym wyrażamy te dźwięki albo 1) przez znaki dyjakrytyczne* (ż, ń, ś, ź, ć, dź) *2) przez kombinacyją znaków* (cz, sz) *3) przez dodanie* i *dla oznaczenia samogłoski miękkiej. Jak sobie radzili pisarze ksiąg czerskich, teraz zobaczymy:*

1. Językowe.

cz *wyrażano:*

a) przez cz: kaczor 62; czader 352; mroczek 9, 16. 140, 363; mroczecz 358; meczek 98; zagǫczek 38, 105, 106, 349 i kǫczek 120, 1980; szuczek 244, 252, 294, 354; miczek 354; krzeczek 1122; strǫczek 1297; szirczek 1425; czarnolasz 343. 543; brodacz 1604 itd.

b) przez c: scepana 24, 315, 1607, 1079, 358.

Uwaga. Pisownia dztyrnacze 431 *zdaje się dowodzić, że już w 1. ćwierci w. XV. występuje na Mazowszu t. zw. „mazurowanie" t. j. że* č *nie było wymawiane językowo, lecz zębowo jak* c. *Por. także* rzedzǫ 1227 ob. chǫszebnǫ rzeczǫ 875.

š *wyrażano*:

a) *przez* sz: marszalek 1299; daszek 22, 150, 251, 275, 418, 434, 538, 546; miroszek 201; maszek 420, 439, 483, 543, 563; miklasz 325; szeliga 89, 112, 147, 162, 228; junosza 130; Staniszew 254 itd.

b) *przez* s: scodǫ 44; cisewo 26; grosi syrokich 1438; dusi = dušy 1699; samosocht (*może* samoschost?) 1730; Seliga 617.

c) *przez* ss: wroczissewo 973; pobrassewo 1148; nossowa 977; grossis 67; ne mass 116; samossost 119.

d) *przez* sch: sulischewo 156; samoschot 1733.

e) *przez* ssz: petrasszowa 1060; grosszy 1523 (2 r.).

ž *jest wyrażone*:

a) *przez* sz: dzirszek 13, 24; sdzeszek 24; szuczek 244, 252, 294, 554; brziszek 549; roszek 559; sbroszek 613, viszek 699, 1518; mǫsz 113; szalǫsze 5; zalǫsze ib. uszithka 79 2 r. koszuchowo 799; Szoraph 26.

b) *przez* z: Bozey 387, 390, 395; ządlo 1828; bozejajko 21; zastruze 1144; zalowal 903; zuchna 1002; sluzewo 21, 232, 401, 575.

c) *przez* ssz: essze 62; essz 83; essze 98, 219, 239, 365, 491, 892, 1028.

d) *przez* ss: esse 418. 892 ob. essze ib.

e) *przez* s: sceski 117; dzirsal 930 ob. dzirszal ib. przecasacz = překažać 1268 (3 r.); salowal 116.

f) *przez* dz: edze = jeże 82; dzytha 98 (2 r.); dzidow ob. zidow = żydów 315; odlodzil 94; przyszǫdznyky 1012. *Pisownia ta rzuca pewne światło na wymawianie ż w tych wyrazach. Można z niej wnosić, że ž nie miało językowego, lecz zębowe brzmienie.*

ř *wyrażano*:

a) (*najczęściej*) *przez* rz: przewot 1492; przemisl 1517; przibek 20, 164, 193, 89; panczerz 1855; pasturz 44; garbarz 2077; riczerz 183; nabrzesze 2006; nemerza 756.

b) *przez* r: drewyerz 1495; wlodzimir 642; kazimir 830; tworecz 618; kotorydz 1863 (kotorzicz 251, 263); czethrewicz 2016; streczka 225; presprawa 1079 (2 r.); pres tresnacze, tresnaczy 1028; griwen 1009. drewo 1607 — *przez* ri: Sulistriewo 689.

c) *przez* rcz: wlodarcz 486.

d) *przez* rzs: Pirzschala 67.

Uwaga. Na uwagę zasługuje wyraz: Sczalchowo 1012 ob. Strzalkowo 1013 i Strzalcowska 1015.

2. *Wyrażanie spółgłosek zmiękczonych.*

Spółgłoski zmiękczone wyrażano:

1) *przez znaki na odpowiednie spółgłoski niezmiękczone*, ń *przez* n, ḿ *przez* m *itp.*

2) *przez znaki na odpowiednie spółgłoski niezmiękczone z dodanym* y *lub* i *na oznaczenie zmiękczenia, i to*:

a) przed znakiem spółgłoskowym
b) po tym znaku (rzadziej).

Przykłady:

1) Spółgłoski zmiękczone wyrażone tymi samymi znakami, co odpowiednie spółgłoski niezmiękczone.

ń *przez* n: o kon 13; ne ma 13; ne pobrali 21; dzen 82; kamenem 319; gnasda 351; gnesdnik 351; penandze 358; bronǫ 365; o rosprawene 499; penandzom 917; wnosla 1212; fwǫsane 1307.

ś *przez* s: czescz 83; sceski = semitas 117; tis = tyś 164; silǫ 184, 190; szethmdzesand 331; sǫ = sę 683; sylǫ 937; dzesǫcz 984 itd.

b) przez sz: szilǫ 44; szy = sę 94; deszǫcz 126; noszicz 164; Szwiderskich 198; dzeszanczoro 485; panczuaczeszcze ob. panczuadzęszcze 588 — *przez* z: zǫ = sę 1083 ob. szǫ ib.

c) przez ss: panczuadzessćze 558, 837; ssedmidzessant 624; pantnadzessćza 1194; panthnadzessćza 1201; panczuadzessćze 1208; dzissa 1267; dwadzessćza 1357; pantnadzessćza 1371.

d) przez ssz: sszǫ = sę 952; passzirzbicza 1352.

Uwaga. Grupa kś *jest wyrażona przez* kx: kxanszu 418 2 r. kxanszey 482; kxandzu 867.

Często spotykamy nawet w jednym akcie dwa lub więcej sposobów wyrażania dźwięku ś *n. p.* noszicz 164 ob. nosicz. Zalessze 515 ob. Gostino ib. Zalesse 91 ob. Rosuiszewo ib.

ż *jest wyrażone:*

a) przez z: Zemakoni 222; Zemakonem ib. Zemak ib.

b) przez s: srepcze 1319.

c) przez sz: koszioczi 58; koszeoććo 184; woszni 249; koszeзuli 541; szemskÿ 579; chaszbǫ 720; wyszyl = vżǫł 875; yeszora 883 itd.

d) przez ssz: sszemskym prawem 853.

ṕ *jest wyrażone:*

a) przez p: pechna 18; lupil 19; potrowicz 2 , pǫcz 143; penǫdze 319; peczǫcz 465; pantek 1245.

b) przez geminacyą pp: dwe koppe 1028.

b́ *jest wyrażone:*

a) przez b: Dobeslaw 1129; benkovicz 1231; balotha 1234 ob. byalotha 688; pabyan 1192.

v́ *jest wyrażone:*

a) przez w: Swǫtoslaus 4; Sweder 16; Ostrowecz 25; Swǫszek Swǫskoni 30; wem 62; wano 285; grziwen 491; rosprawene 499; wǫczey... wǫcey 930 itd.

b) przez v: vipovet 120; veczne 231; vanowal 350; Cracovani 412 ob. Cracoviani ib. vem 422 itd.

ḿ *jest wyrażoze przez* m: on ymal zacz 451 (2 r.); ne mal ycz precz 2025.

ć *jest wyrażone:*

a) przez c: sceski 127; przeciwo 554; Cruscinsky 619; pancnadzecza 1107; pantnadzesce 1294; Voycecha 1341 itd.

b) przez cz: szaplaczil 39; nechczal ycz 82; czesez 83 2 r. szemploczil 98; desǫcz 126; pǫcz 143; oczecz 150; Woyczechowi 151; noszicz 164; opowedzecz 208; Falanczicze 239; rosdzelicz 285; panczuadzescze 279; czisnǫl 319 itd.

dź *jest wyrażone:*

a) przez d: Derszek 24; Derslay 129; pynadescza 1509, 1516.

b) przez dz: Dzirssek 13; Szdzeslaw 13; kdzes 19; godzino 20; ludze 21; odzene 39; wywodzil 82; thwudzesthwu 134 itd.

c) przez dcz: pantnadczesscza 494.

d) fonetycznie przez cz: szolocz 44; otclaczcza, otcclaczczi 305.

2) *Zmiękczenie spółgłoski wyrażone przez* y *lub* i:

a) przez y *po znaku spółgłoskowym:*

ń: nye 173; nyegdnich 399; Glinyeczsky 562; nyestanc 564; Wlynyecz 677; Czanyewo 681; obrownanye 774; mnye 1191; dzerszenya 1312 ob. dzerszena ib. Gosznyewicze 1463; Stachnye 1642 gosczinyecz 1784 i t. d.

ś: Syeczechowo 1333; Zalesye 176; syǫ 1191, 1206.

przez szy: Zaleszye 175.

ż *przez* sy: Kosyethuli 674.

ṕ *przez* py: Pyotrouicze 562, pyanthnadzescza 567; pyantnadzescza 568; szǫpyerz 1469, 1594, 2014; Pyothra 1296; pyechowicz 1642: Pyaszeczno 1639; — *przez* ppy: Lyppye 1007.

b́ *przez* by: byalotha 688.

ḿ: bartlomyeyewy 1496 (2 r.).

v́: dowyescz 1524.

zgłoska b́e *przez* bey: Elszbeytha 767; v́e: weym 930, 1133, 1162: ńe: neyffstane.

b) przez y *przed znakiem spółgłoskowym.*

ń: zayn = zań 1752; Pywoynska 1998; jeleyn 1685 ob. jelen *Uwaga. Z kombinacyi* zań = zany i zayn *powstała prawdopodobnie forma* zanyn 1752.

c) przez i *po znaku spółgłoskowym:*

ń: Niedzalek 1547; Niedzalkone 1558 ob. Niedzalek ib. nie 1751 ob. nye ib.

ṕ: szapierz 1594.

v́: dzewiory 1589.

Następujące zestawienie uwidoczni, jakich znaków używali pisarze ksiąg czerskich na oznaczenie dźwięków spółgłoskowych:

Spółgłoski	gardłowe	k	k, c, kk, cc, ch, q
		ḱ	k
		g	g, g, gh, k
		ǵ	g, gh
		h	h
		ch	ch
		j	g, j, y — yg, gy
	język.	č	cz, c, dz
		š	sz, s, ss, ssz, sch
		ž	z, sz, ssz, s, ss, dz
		ř	rz, r, ri, rcz, rzs, cz,
	zębowe	d	d, t, th
		t	t, tt, th, tth, tch, d
		đz	dz, cz, cz, dz
		dz	dz, d, dcz, cz,
		c	c, cz, czcz, dz, sz
		ć	c, cz
		s	s, sz, ss, ssz
		ś	s, sz, sy, szy, ss, z
		z	z, s, sz
		ż	z, sz, s, ssz, sy,
		n	n, nn
		ń	n, ny, yn
	płynne	l	l, ll, ly
		ł	l, ł
		r	r, rr
	wargowe	p	p, pp
		ṕ	p, py, ppy, b
		b	b, p
		b́	b, by
		v	v, w, f, ff, p, ch, wf, fw, ph
		v́	w, wy, v, vy, wi
		f	f, f
		m	m
		ḿ	m, my

B. Fonologija.

I. Samogłoski.

a) Samogłoski czyste.

Pierwotne słow. e = *stslw.* e *występuje w języku księgi czerskiej w miękkich zgłoskach w tychże wypadkach, co w języku dzisiejszym, n. p.* on biye 50; dzeszanczoro 485; zaluesz 1469; gednacze 972; penaudzy 407; trzidzesczi 1191; srebcze = źrebce 1319 ssedmidzessanth 624; berze 951 itd.

Że przed e *pierwotnym stsl.* e *już w języku księgi czerskiej były spółgłoski miękkie, dowodzi pisownia taka, jak:* pyenadzy 1924 = ṕeńędzy; Syeczechowo 1333; dowyescz 1584; srzebra 213 i t. d. *Najczęściej jednak to zmiękczenie nie bywa wyrażane wcale.*

To pierwotne e = *stsl.* e *zmieniło się w rozwoju języka polskiego przed spółgłoskami twardymi* t, d, n, ł, r, z. s, *na* o *z poprzedzającą miękką spółgłoską. Proces ten odbywał się jednakże stopniowo i nawet w dzisiejszym języku polskim występują pod tym względem jeszcze nierówności, spowodowane różnymi ubocznymi wpływami. W zapiskach sądowych czerskich spotykamy obok stanu dawniejszego już także działanie określonego powyżej prawa. I tak mamy obok* vńesła: wnesla 1162 *formę* vńosła wnosla (ib.) ob. P'etrovice, 360, 545, 548, 223 także P'otra: oth pyothra 1296 i P'otrovice 24, 118, 210, 219, 335, 365. 465, 491 itp. ćosny: czosny 1031, czosny 1032 (*stslw.* tesati *por. pol.* ciosać = cieśla; *wyłożonych* viloszonich 168; Warschoviensis 230; Varševa.

W dat. sg. tem. -jo- *męskich występuje dawniejsza końcówka* -evi: Mykolaevy 126; micolayewi 868; marczissewi 407: bartlomyeyewy 1496 (2 r.); maczeyewy 1513; yszczewi 1184 *końcówka* -'ovi *raz tylko się znachodzi*: wawrzinczowy 361.

Przed spółgłoską zmiękczoną wraca znów pierwotne 'e, *n. p.* ńosę: ńeśeš; šalony: šaleńi itp. *w npol. jednak pod wpływem analogii nie zawsze konsekwentnie. Tak n. p. mówimy*: żońe, jeżoře, *pomimo, że tu właściwie mielibyśmy się spodziewać*: żeńe. jeżeře. *W stpol. zasada ta przeprowadzona była z większą konsekwencyją. I w księgach czerskich mamy* żeńe (*npol.* żońe): szene 193, 2 r.

2. pol. 'e = *stslw.* ѣ. *To* e *przeszło w jęz. polsk. przed samogłoskami twardymi na* 'a (ja), *n. p.* blady: blědŭ v́ara: vêra itp. *W naszych zabytkach mamy jeszcze archaistyczną formę:* otpowyedał 1469; *zresztą już występuje późniejsze* 'a: nechczal 82; ne mal = ńe ḿał 2025; ymal 451; powadal = pov́adał 83; dzirsal 930; wydzirszali 1468 itd. *Łać.* Margaretha *odpowiada pol*. Małgořata. *W księgach czerskich napotykamy także formę z* e: Margorzethǫ 903 ob. Margorzatha 1341.

e = *stsłw.* ѣ *występuje w języku księgi czerskiej, odmiennie od języka dzisiejszego:*

a) w loc. sg. tem. masc. -o *zakończonych w nom. sg. na* -ch: Vojčeše: woyczesze 82, 2 r.; *w npol. występuje tu* -u *przeniesione z deklinacyi tematów na* -u.

b) w dual. tem. fem. -ā: dv̂e krov̂e: dwe crowe 33; dv̂e kop̂e: koppe 1028; dv̂e gřyvňe: dwe grziwne 1406.

3. pol. e = *stsłw.* ь. *To* e *jest ruchome, i występuje tylko dla uniknięcia trudnego do wymawiania zbiegu spółgłosek, n. p. stsł.* otĭcĭ *pol.* oćec, *gen.* oćca, ojca. *W księdze czerskiej mamy to* e *w wyrazach:* oćec = oczecz 150; jišćec gissczecz 1328; śv̂eść (*stsł.* svьstь) sweszcz 1295; śćegna (*stsłw.* stьgna): stegni 609; *gen. plur. bez* e: stghen 168; *w licznych imionach własnych zakończonych na* -ec *i w formie* szedł.

4) e = *stsłw.* ъ: crotek 2057; perel 1735.

a. *Zamiast* a *występuje* e *w wyrazie:* urenił: esz gy pirwey vrenil 201. *Więcej takich przykładów zdajduje się w tłómaczeniu praw Kazimierza W. przez Świętosława z Wocieszyna. Por.* Matusiaka: „*O niektórych zjawiskach języka polskiego* (*Sprawozd. gimn. w Krakowie 1885, str. 9*).

W wyrazie jechać = *stslw.* jachati *występuje dziś* e; *w języku księgi czerskiej* a: obyachal 997; ugachl 1032; ob. e jechal 138; iechal 750.

Odmiennie od dzisiejszego języka występuje a *w księdze czerskiej:*

1) W genet. sg. tem. masc. -o *w niektórych wyrazach, kończących się dziś w tym przypadku na* -u: użytka, posaga, lista, płota, v̂erdunka. Por. Blatta Mat. §. 2. a.

2) W acc. plur. neutr. -a: Kosthowa sedliska dividere 841.

Samogłoska o *występuje w języku księgi czerskiej w ogóle w tych wypadkach, co w języku dzisiejszym, z nielicznymi tylko wyjątkami.*

Na końcu wyrazów występuje o *jeszcze i w dzisiejszym języku w bardzo licznych nazwach miejscowości na* -ovo, -evo, *n. p. Czeszewo, Mniszewo itd. W księdze czerskiej mamy takich nazw liczbę bardzo wielką. Por. Bl. §. 16 str. 14, 15.*

W dzisiejszym języku przymiotniki na -ovo *pierwotnie zakończone i odmieniające się według deklinacyi rzeczownikowej, przeszły do deklinacyi przymiotnikowej podczas gdy w jęz. ks. cz. zachowały pierwotną odmianę i kończą się w ntr. sg. na* -o: tomkowo gymene 1370; o ctoro rǫbene 1040.

W wyrazie przeciwo (554) o *także występuje odmiennie od dzisiejszego języka.*

i, y. *Pierwotne* y (i) *mamy w wyrazach* šyroki (*stsłw.* širokŭ trzidzessczi cop grosi syrokich 1438, z r. Por. Ps. flor. szyrokee 103, 26; śek̂ira: Szekyra 288 szekira 1433; čtyry, *stsłw.* četyrije: ne ranczil cztirz (*stsłw.* četyrĭ) grziwen 743; przaz cztir grosszy 1523 2 r. cztirzi

czyrwony iste bos fuit rubeus czirwoni 1450.
dźirżeć *Por.*

i *przeszło przed* n *w* e. Crusczenski 1203 *ob.* Cruscziusky 614, 2 r. i Crusczensky 912; Lazǫczensky 1309; Szirzensky 1007.

Oprócz tego przeszło i *w* e *w wyrazie*: śvěder: sweder 16, 41, 189. *Obok tego zachowało się* śvider: swider 9, 210, 231. *W narzeczach śląskich zachodzi także to samo przejście w tym wyrazie.*
i *zachowało się w wyrazie* alibo 208.

y *przeszło w* e: teless 984. *Objaw to dość powszechny w języku stpol. i w jęz. ludowym. N. p.* kyelko iest dnyow sługy twego. Ps. Puław. 119, 84 telo Opeć 152. Por. Ad. Ant. Kryński: Gwara zakopańska str. 174 uw. i J. Bystroń. O mowie polskiej w dorzeczu Stonawki i Łucyny §. 52.

W księdze czerskiej konsekwentnie występuje forma pastuř, *a nie* pastyř: pod pasturzem 210.
y *występuje w ks. czersk. odmiennie od jęz. npol.*:

a: polczwartinacze 1175; polczwarti copi 150; polosmy copy 892 2 r.; polszosty kopy 1523; polponti kopy 2049; polpanti kopy 2066.

b; thi (*scil.* woly) sǫ janowy 1425; czuzy woli waszanl 1079; thi sǫ zaplaczoni 1433 2 r.; thi (woły) sǫ moye 1415; i. t d. Por. Bl. §. 35

Półsamogłoski. Pewne objawy w dzisiejszym języku polskim dowodzą, że kiedyś musiały i w języku polskim istnieć półsamogłoskowe dźwięki ь *i* ъ, *jak w stsłow. Jeżeli przymiotnik* boski *zestawimy z rzeczownikiem* bóg, *do którego przymiotnik ten należy, to powstania przymiotnika z rzeczownika nie możemy sobie wytłómoczyć inaczej jak drogą następujących fonetycznych przemian*: *bog - ьскъ, *bož - ьскъ, božьski, boski. *Forma* božský *dziś jeszcze występuje w języku czeskim.*

W języku księgi czerskiej mamy wyraźne ślady istnienia dawniejszego półsamogłoskowego brzmienia zwłaszcza ь. *Forma* čso *występująca w tych zabytkach bardzo często, odpowiada w zupełności stsłow.* čьso *i przypuścić nawet należy, że wymawiał się ten wyraz dwugłoskowo, że więc po* č *albo brzmiał jakiś półsamogłoskowy dźwięk albo przynajmniej była jakaś pauza w mówieniu*: č'so. *W późniejszym języka nastąpiła assymilacyja.*

Również w licznych wyrazach, dziś na -cki, *a dawniej na* čski = čьski *zakończonych mamy ślad półsamogłoski* ь: plochoczsky 107; falǫczski 149, poticzski 67, 353, 387, 395; wichroczski 1319. *Obok tego znachodzą się także formy, w których zaszła assymilacyja*: pyleskego 1762.

Pisownia cziczi = čči 1699 *zdaje się także dowodzić, że w wyrazie tym po* č *poczuwano pewien półsamogłoskowy dźwięk, który pisarz oddał przez* i.

b) *Samogłoski ścieśnione.*

Powiedzieliśmy powyżej, że samogłoski ścieśnione (á, é, ó), *aczkolwiek przypuszczać można, że w języku księgi czerskiej istniały, nie są graficznie wyrażone.*

Z powodu tak niedostatecznego oznaczenia graficznego, o wartości fonetycznej tych samogłosek, którym dziś odpowiadają samogłoski ścieśnione, nic powiedzieć nie można.

a) *Samogłoski nosowe.*

O naturze samogłosek nosowych trudno stanowczo orzekać na podstawie tak niedostatecznej grafiki jaką wykazaliśmy w księdze czerskiej. Uwzględniając jednakże wykazane powyżej właściwości ortograficzne pisarzy księgi czerskiej w oznaczaniu nosowych dźwięków, że:

1) *Znaki* e, en *i* em *występują tylko na oznaczenie samogłoski nosowej dzisiejszej* ę *lub* 'ę

2) *znaki* o, on *i* om *tylko na oznaczenie samogłoski nosowej dzisiejszej* ą *lub* 'ą,

wnosić z tego można, iż w języku księgi czerskiej istniały z pewnością te dwa dźwięki nosowe (ę *i* ą)

Ogólne prawa samogłoskowe.

1. *Ściągnięcie samogłosek.*

1) *Formy słowa* jeśm, *łącząc się z jakim poprzedzającym wyrazem, tracą w kontrakcyi* je, *tak, że powstaje* z:

o + (j)e = o: jakom 19, 20, 62, 82, 208, 239; cośm: czssosm 319; tom: tho*m* 319.

e + (j)e = e: gdzieś ty: kdzes ti 19; vszules 184; malem 164.

y + (j)e = y: tyś: tis 164; kedim 361.

i + je = i: anim: anym 418.

Z tego widać, że e *w formie w subst. nie było akcentowane, lecz że się niejako enklitycznie łączyło z poprzedzającym wyrazem*; tò jeśm, tóśm, tom *gdyż* o + jè, *jeżeli na* e *akcent spoczywa, zlewa się w* è: mojègo: mègo.

2) a + i = á záć: on ymal zacz 451; zacz intercedere 1470; jakom ya ne słubil dobka szacz 1487 (2 r.) Por. Bl. § 74.

a + o = a; an = a on ob. a on (ib.) *por* cz. an, ana.

o + ją = ą: s mo volǫ 331.

Uwaga. swoy szene (193) ob. szwey (ibid.) *uważać należy za błąd pisarski.*

2. *Znikanie samogłosek.*

W stosunku do j. *starosł. nie ma już w jęz. Psalterza floryjańskiego (w. XIV) półsamogłosek* ъ, ь (Leciejewski. *Die Spruche des florianer Psalters §. 62)*; *są jednak ślady, że niegdyś były*

w językupolsk. (*Baud de Court. O dr. pol.* j. *§. 70*) *a nawet w dzisiejszym języku mamy ich ślady, już to w zmiękczeniu poprzedzającej spółgłoski, już to w samogłoskowych refleksach.*

W końcu wyrazu znikło ъ *bez śladu*: sand (683); troyan (34) itd. *zaś* ь *wywołało zmiękczenie spółgłoski podrzedzającej*: jelcyn 1685 = jeleń.

i *wypadło na początku w słowie* (i)mieć = *stsłow.* имѣти *i to już wcześnie, gdyż już w Ps. flor. obok form z* i *znachodzą się także formy bez* i (*Lec. §. 62*). *W księdze czerskiej przeważają już formy z utratą* i *choć zachowało się także kilka przykładów pierwotnego stanu. Por.* Bl. *§. 76.*

i *wypadło w końcu wyrazów w Inf. i w Imperat. n. p.* ycz (82) = ić; dowyescz (1524) = dowieść; poprziszǫncz 2070; = poprzysiąc itd.

Dawniejszy stan zachował się może w jednym przykładzie: debuit facere: podneszci (986); *jeżeli to* i *końcowe nie ma tylko wyrażać zmiękczenia spółgłoski. Prawdopodobnie ten wyraz czytać należy* podńeść. *Por. Bl. §. 70.*

3. *Unikanie dwugłosek.*

Języki słowiańskie unikają dwugłosek. Tak gr. κένταυρος *przekształciło się w stsłw. na* Kitovrasъ, Kintavrъ: *gr.* παῦλος = *polskie Paweł, gr.* Εὐρώπη *cz. Evropa itp.*

I w naszych zabytkach występuje to ogólno słowiańskie prawo.

W księdze czerskiej mamy właściwie tylko dwa wyrazy łać. Eustachius *i* Eufemia, *w których dwugłoska różnym uległa zmianom, a mianowicie*:

a) *przemienia się w* o: Offemka 1218; Offka 1354, 1433, 1463; *Por.* Ostaszewski do Ostach (Eustachius).

b) *w* aw, (af): Afstacy 216; Awstachium 624; Awstaczemu 624; Awstaczi 667;

c) *w* ew: Ewstassium 224.

au *zmienia się w* a yagustinowicz 1115.

4. *Unikanie samogłosek na początku wyrazów.*

Jest to prawo ogólno słowiańskie, że przed samogłoską na początku wyrazów zjawia się często jakaś spółgłoska (j. v, h). *W stsłw.* jevreinъ: ἑβραῖος, jevtūchъ: εὔτυχος *itd.* (*Mikl. Vgl. Gr. I 98*). *Jeszcze silniej działało to prawo w jęz. polsk. Tak mamy* ja: *stsłw.* azъ, jagnię *stsłw.* agnę, *łać.* agnus, jabłoń *lit.* obůlis, jagoda, ůga, węzeł *stsłw.* ązati. *W jęz. stpol. i w gwarach ludowych częściej się jeszcze te spółgłoski przed spółgłoską na początku wyrazów pojawiały, aniżeli w języku literackim dzisiejszym. Z ksiąg czerskich należą tu następujące przykłady*:

Zjawia się:

a) j: Jewka 193 (2 r.) 1006, 1058

b) h: Hanka 2; Hyndrzich 279, 357, 700, 1077, 1078, 1079. Hymka 798. *Obok tego mamy* Elszki (667 2 r.) *bez* h.

W wyrazie Nastazya = Anastazyja *poradził sobie język inaczej odrzucając początkową samogłoskę. Por. dzisiejsze zdrobniałe:* Naścia.

Grupy prasłowiańskie tort, tołt, tert, tьrt, trt.

1. prasłow. tort, tołt = *pol.* trot, tłot (*stsłow.* trat, tłat, *rusk.* torot, tołot): Mroczek (sic) 9, 16, 140, 363, 467 Mroczecz (sic) 315 ogrodnyk 906; starogroth 82; glot 1122; wlodarcz 486; vgrodzicz 1567: wlodzimir 642; Grochal 1642; Grodzecz 85, 175, 206, 404. 520, 521; Brodacz 1604; Gloda 733; Cloda 738; Grochala 1425; prosa 210; crowi 62; drogy 955; stronǫ 1071; clodǫ 1079; bronǫ 365, 418, 1724; Wlodek 194.

W księgach czerskich występuje także kilkakrotnie grupa -oro, -oło, *a mianowicie w następujących przykładach:* Moroczek 358 ob. Mroczkonem 359, Scorochne 1246; Scorochna 828.

Npol. formy: Władysław = *stpol.* Włodzisław (*por.* Wlodzimir ks. cz. 642); władać (*Ps. flor.* włodać: wlodacz bǫdzesz 2, 9); Wołoch itp. *są pochodzenia obcego* (*czesk. rus.*).

2. prasłow. tert, tełt *stsłw.* trět *przechodzi w pol. na* třet, tlet (třot, tlot). *W ks. cz.* przothka 970; srzebra 213; o brzek 1507; brzoza 674, 881.

3. prasłow. tert, tьrt, *stsłw.* trъt = *polskie*

a) tart: bardo, barłog, cz(t)warty itp. *ks. czersk.* Smark 139; Garbatka 1175; Garbarz 2077; bartnika 938; barczy 1565; karczu 1273; czarnego 1343: garnek 1895; Barczicze 1149, 1889; Tharnowo 240, 305, 469, 474, 482; polczwartinacze 1175; polczwarti 150; Tarnowski 972; sztargowal 239. *Por. Nehringa* (*Prace I, 5*).

b) čiřt: wirzba, pirzwy itp. *Por. Nehring* (*Prace I, 8*). *Te formy dawne zmieniają się następnie:*

α) *w* čirt: ṕirvy *w stosunku do dawniejszego* ṕiřẃy.

β) *w* čert, čeřt, čerṕeč, v́eřba, ḿeřva itd.

Przypatrzmy się teraz, jak się ta grupa dźwięków zachowuje w jęz. ks. czersk.

1) čiřt: Wirzchoslaw 1992; passirzbica 1352; Pirzchale 54; Wirzbowo 584, 589; Pirzschala 67, 185.

2) čirt: Dzirszek 13 (2 r.); pirwey 201; dzirszǫ 219 (2 r.); nye wydzirszali 1468; dzirsa 688; ya dzirsal 930; dzirszal (ib.) dzirszal (1600); dzirszǫ 1355; Czirsko 1467.

3) čert: Derszek 24; Derslaus 218; dzerszenia 1312 (3 r.).

II. Spółgłoski.

I w zakresie konsonantyzmu różni się oczywiście język ksiąg czerskich od jęz. dzisiejszego. Różnice te wykażemy, o ile się to da

uczynić na podstawie nie zawsze pewnej ortografii naszych zabytków.

Gardłowe (k, g, ch).

k. *Dość często bywa* k *wyrażane przez* ch: Micholaga 1057; Szimcho 1058; Tomchonis 1058; Bonchonem 1004; Pachossius 1105: 1112; Sǫtchowa szona 1089; rochitnicza 1108 ob. rokitnicza 1168. *Z tego możnaby wnosić, że istniała pewna skłonność do aspirowania gardłowego* k; *prawdopodobniej jednak należy* ch *czytać jak* k; *czyli że* h *jest takim tylko niepotrzebnym dodatkiem pisarza, jak po* t *(por. §) i* g.

W języku dzisiejszym spółgłoski k. g *przed* y *i* e (*stsłw.* ъ) *miękczą się drugorzędnie na* ḱ, ǵ. *Czy zmiękczenie to przyjąć już należy dla języka księgi czerskiej? Nie spotykamy nigdzie pisowni* kye, kie *któraby była wyraźnym takiego zmiękczenia dowodem. Mamy n. p.* paszkem 2025; poczǫthkem 201, 319; pługem 1787; plughem 697 itd. *W obec tego że n. p.* ń, ḿ, v́ *itd. dosyć często bywają wyrażane przez grupy* ny(i), my(i), wy(i) *możnaby rzeczywiście wnosić, że dzisiejszemu* ḱ, ǵ *w tych wyrazach odpowiadały w języku księgi czerskiej nieco odmienne od dzisiejszych dźwięki.*

h *zjawia się na początku wyrazów zaczynających się od samogłosek. Por. powyż. Unikanie samogłosek na początku wyrazów.*

Wargowe.

W języku dzisiejszym występuje w kilku wyrazach po spółgłosce wargowej (p, b) *zam. zwykłego, polszczyźnie właściwego zmiękczenia tej spółgłoski, tak jak w językach wschodnich słowiańskich spółgłoska* l: kropla, grobla, budowla. *Jest to objaw późniejszy. W języku księgi czerskiej spotykamy jeszcze formę dawniejszą bez tego* l: mon grobǫ = mą grobię 184. *Podobnie mamy w Ps. flor.* kropia = kropla: crope 71, 6 *i w innych jeszcze zabytkach n. p.* kropya (ks. Jadw. 91.)

b *jest wsunięte dla uniknięcia przykrego zbiegu spółgłoskowego* m — r: Embrici, Embricum 1190 ob. Emrich *Por. gr.* ἄμβροτος (G. Meyer. Gr. Gramm. §. 286).

Podobnie jest wsunięte p *dla uniknięcia zbiegu spółgłosek* m — l *w wyrazach*: szemploczil (ne pomploczyl) 98. *To jest jednak objaw wyjątkowy.*

w *na końcu wyrazów gdzie właściwie brzmi jak* f, *przechodzi niekiedy w* ch, *jak tego dowodzą takie przykłady, jak*: Hinrzych de Ostroch (1077). *Objaw ten dowodzi pewnego pokrewieństwa brzmienia* f *i* ch. *Że* f *przechodzi na* ch *można się przekonać z dyjalektów polskich n. p.* lucht: luft, šlahmyca: schlafmütze (Por. Gwlaska §. 91), *ale na końcu wyrazów objaw ten jest chyba wyjątkowy.*

Wprawdzie mamy w biblii królowej Zofii (*63, 9*) przeczych mnye, *lecz w tym wypadku, jeżeli nie należy tego uważać za błąd pisarski końcowe* f (v) *stoi przed spółgłoską* (m) *następnego wyrazu, tak, że* přećich mńe: přećif mńe = ślahmyca: schlafmütze.

w *znikło w środku wyrazu z grupy* -wsk-: Rosznischeske 1071 ob. Rossniszewo 1074. *Obok tego mamy jednak* Tarnowski 972; Swanthochowsky 1088 *i liczne inne nazwy na* -ovski, -evski. Por. Bl. §. 44.

Zębowe.

W 21. mamy dzesk *ob.* desk. *Jeżeli nie mamy tu do czynienia z prostą pomyłką pisarską, to należałoby w tej pisowni upatrywać ślad dyjalektyczny. Podobne przykłady* (dz *zam.* d) *spotykamy także w artykułach prawa magdeburskiego* (Kalina): ze dzwyma swathky = ze dwiema świadki; *także w kaz. gn.* s vodzy= z wody; wynidzǫ = wynidą; y ne dzalcy gest on bil = nie dał odwrotnie *zam.* dz *występuje* d *w kaz. gnieźn.*: sapǫda = zapędza: oth przirodonego gedena = od przyrodzonego jedzenia.

d *wsunięte dla uniknięcia przykrego zbiegu spółgłosek:* n—r: Andreya 1243; Yndrzichowich 1636. *Por. gr.* ἀνδρός *w stosunku do pniów* ανερ, ανρ.

t *wypadło:* pożyczyć: poży(t)czyć, poszyczyl 624; neposziczil 219; posziczone 734. *Por. cz.* stačiti: statčiti — starčyć: statčyć — dostateczny.

Językowe č, ž, š, ř).

Ponieważ spółgłoski c, z, s *wyrażano albo, jak dziś, przez* c z, s, *albo też przez kombinacyę* cz, sz — *a z drugiej strony na oznaczenie spółgłosek* č, ž, š *również spotykamy albo pojedyncze znaki albo kombinacyje* cz, sz, *więc na podstawie tej niedostatecznej grafiki trudno bliżej określić naturę tych dźwięków, które w języku czerskim odpowiadały spółgłoskom językowym* ž, š, č. *Mamy jednak pewne wskazówki upoważniające nas do przypuszczenia, że spółgłoski te miały brzmienie zębowe, który to objaw występuje dziś w licznych gwarach ludowych i także w ziemi czerskiej. Mielibyśmy więc pewne ślady t. zw. „mazurowania“ już na początku w. XV. w ziemi czerskiej. Należą tu następujące przykłady:*

1) ž *wyrażone przez* dz: dzytha 98 2 r; dzidow 315; edze 82; przyszǫdznyky 2012 ob. przyszǫsznyczy odlodzil 94. *Może być, że także* Szodzan 1079 *należy czytać* Sozan: *Por. nazwę miejscowości* Sozań *i rodową* Sozański. *Przypuszczam, że to* dz *ma wyrażać spółgłoskę* z, *tak, że należałoby czytać te wyrazy*: zyta, zydów, jeze

przysiązniki, odłozył. Por. HANUSZA: *ślady niektórych odcieni dyjalektycznych w kazaniach gnieźnieńskich z r. 1419. (Rozpr. VIII. 67)* gemuszczy bodzǫ dzegǫ 13; bodzǫ = bożą. Nehring. *Altpolnische Posner Eidesformeln (Arch. IV. 179).* Czso poswal Jacub medzi mnǫ a medzi bodzechnǫ (Bożechną)

2) ž *wyrażone przez* z: zidow

3) ž *wyrażone przez* s: sitto 1220; salowal 116.

ř. *Z pisowni* ř = rz, *przeważającej stanowczo nad pisownią* ř = r (drewo 1607 — pol treczey kopy 2061); predal 331; *wnosić można, że na początku XV. w.* ř *miało już dzisiejsze brzmienie. Pisownia* Sulistriewo 689 *mogłaby atoli dowodzić, że obok* ř *występywało jeszcze w języku księgi czerskiej sporadycznie.* ŕ *jak w jęz. rosyjskim.*

Z drugiej strony dowodzi pisownia Szalchowo 1012, 1017 ob. Strzalkowo 1013, *że już w XV. w. zaczynało w ziemi czerskiej* ř *tracić swoje mocne brzmienie i zbliżać się do* š, ž.

Ogólne prawa spółgłoskowe.

1. Assymilacyja.

Nie będziemy tu szczegółowo wyliczać wszelkich sposobów upodabniania spółgłosek, lecz ograniczymy się do najważniejszych:

a) dźwięczna przed bezdźwięczną w środku wyrazów przechodzi na bezdźwięczną: przothka 970; Liffszky 124, 1029 ob. Liwski 127; Dǫbrofka 615 ob. Dabrowka 621, 622; srepce = żrebce 1319; Wlothconem 652; Wlothkoni 652; potszǫtswo 702; Trampky 725; paropka 1220; Sǫtchowaszona 1089; tphorek 925, 963; fsiczko 1227; pczola, *stslw.* bъčela gr. βομβύλη łać. bucina. Marchewfka 1394.

Pierwotne b (*stslw.* b) *przeszło przed następnym* č = tš *w* p *w wyrazie* pčoła *Stsłow. forma tego wyrazu brzmi* bъčela, *której odpowiada pol.* *bčoła, pčoła — *npol.* pščoła *z późniejszym* š.

Pierwotne š *przeszło w* ś *wyrazie* zašće: zaszcza Por. L. MALINOWSKIEGO „*O pochodzeniu wyrazów*. šće, śšće, etc *osobne odbicie z Rozpraw Wydz. filolog. Akad. Umiej tom IX.*

Prepozycyja v *przed wyrazem rozpoczynającym się od spółgłoski bezdźwięcznej również się do niej assymiluje:* f pocoin 1354.

dź *przed* c = ć (dź *przed* tś = tś). zachoczcza 1450, 1470; otclaczcza 1460; *Odwrotnie* ć *przed* dź, *upodobniwszy się do* dź, *znikło* pǫdzesǫt.

Także przed ł *w part. praet. act. I przechodzi* d *na* t: szetl 436 ob. szedl 414; szeth 1367, 1750; slet (sic) 1071; neszaszethl 462; szethl 750; szetl 1367; ukratl 1328.

g *przed* d *przeszło w* d: Maddalana 1117 ob. Macdalana 1119.

Dyssymilacyja.

r — r = ł — r: Małgorzatha 1468. *Przeważa jednak stanowczo forma bez dyssymilacyi*: Margorzata 1438; Margorzatha 1438; 1343, 1341 itd.

W późniejszej polszczyźnie č *przed* c *dyssymilowało się w* j: ojca = oćća. *W księdze czerskiej mamy jeszcze* -ćć- *a więc dyssymilacyja ta jeszcze nie nastąpiła*: oczcza 8, 2055, 2070; oczcza 1433. oczem 930 (2 r.)

Og. pol. śrebro *odpowiada w księdze czerskiej* sřebro srzebra 213. *Na tym stopniu jest także*: Vsrzenicza 213.

Zjawianie się spółgłosek.

š *zjawia się w wyrazie* pščoła *w stosunku do pierwotnego* pčoła (*bčoła) *stsłw.* bъčela. *Forma z parazytycznym* š *występuje już stosunkowo dość wcześnie.* (*Baud. de Court.* („*Beitr. zur vergl. Sprachf. VI.* 247) *przytacza z jakiegoś pomnika językowego z w. XV. którego bliżej nie oznacza, gen. plur.* pčół *ob. instr.* pščołami. *W księgach czerskich, spisanych w 1 ćwierci XV. w. już występuje forma późniejsza*: „wywodzil pszczoly“ *w akcie z r. 1408.* (*Nr. warszawskiego wydania 82*). *Już więc w pierwszych latach XV w. napotykamy formę z parazytycznym* š. *W obec tego dziwnym się może wydawać, że jeszcze u Reja, półtora wieku później występuje forma pierwotna.*

p *zjawia się w wyrazie* sempłočił = zmłócił; szemploczil (ne pomploczil) dzytha, szemplocil 98.

d *zjawia się w grupie* n — ř: Hyndrzich 3547; Hindrzich ib. Hyndrzich 750, 768; Hindrich 1125; Hindrzich 1196; *por. gr.* ἀνδρός z *ἀνρος): ἀνήρ.

Pomyłką pisarza jest d w Obodry = Obory 1733.

b *zjawia się w grupie* m — r: Embricum, Embrici 1190.

C. Morfologija.

Materyjał językowy, zawarty w księdze czerskiej, zebrał już i opracował pod względem morfologicznym Gustaw Blatt (*Sprawozd. Komisyi językowej Akad. Um. III*). *Na podstawie tej wyczerpującej pracy podajemy tu krótką charakterystykę morfologii naszych zabytków.*

Prostuję przy tej sposobności pomyłki spostrzeżone w pracy G. Blatta.

Str. 3, w. 3. ma być: dzewyerz; panczerz 1885; *w. ostatni należy dodać*: Stanislaus alias Stano 1243; str. 5, w. 14. pod 15. nie ma svescz; -w 12. z. d. scota 173; str. 6. w. 7. z d. po negonyl dod. 365; str. 8, w. 2. szkaze 2023. *nie jest dat. sg.* ā *-fem.* = skaże, *lecz forma słowna, 3 sg. fut.* = skaže (*quidquid dnus iudex adiudicauerit vulgariter* szkaze); *str. 9. w. 9. ma być* mimo godzino = ṁimo godživo *a nie* mimo godzino = m. godžinę; *str. 9 w. 20 z d.* kasnǫ swine = kaźńǫ sv́ińe, *a nie* każnǫ sv́ińę, *a więc* kasnǫ 44 = *instr. sg.* -i *fem. a nie acc. adj.* -ā, *jak sądzi* Bl. (*str. 23, 20).* Jaco Pawlow (M.) pasturz poszel yego kasnǫ (jego kaźńǫ, za jego rozkazem) w moy las wegnal 44; *str. 10. w. 4. zam.* 1525 *ma być* 1529; *str. 10. w. 6. z d.* nie: po swey szene 193 (2 r.), lecz: po swoy szene 193, po szwey ib.; *str. 12 w. 3 z d.* viloszonich 168; *str. 12. w. 8. zam.* male rutna *ma być*: Male Ruthna 82; (również str. 24. 3); *str. 13. w. 14. zam.* na przewody (sepes) 296 *ma być*: na przevody (ad octavam Pasche); *str. 13. w. 19. zam.* remanere chlewi 1422 *ma być*: cum stabulis alias chlewi. *Forma ta jest prawdopodobnie instr. plur.* (= stabulis) *a nie acc. plur. Także* plugi 1526 *uważać prawdopodobnie należy za instr. plur.* (cum novem aratris alias plugi), a nie za nom. plur. (Bl. str. 11. w. 16 z d.); *str. 13. w. 13 z d.* psczoly 82 (2 r.); *w. 10 z d. dodać*: stegni 609 = śćegny, ścieżki, *stsłw.* stьgna, platea *str. 16. g.* polszosty; *w. 4 z d. passiva na* t *lub* n; *str. 17. w. ost. i str. 18 w. 1. dod.* gyl szy thego wszego 94; *str. 21, dod.* szy 94; zǫ 1083; syǫ 1191 (2 r.), 1206; na mi = ṁę 1259. 1283; *str. 21 w. ost.* poddany *nie jest nom. sg. masc. part. lecz gen. sg. fem.* -i: poddańi (duas sexagenas pene vulgariter poddany seu dampni 105; *str. 23 w. 2 d. dod.* na ktorem szedzal = na którem (której jeśm) 1255; *str. 26 po §. 26 dodać osobny §. Locativus sg.* trzemy naczcze 2016; dwanaczcze 83, 1328; trzinacze 2070; tresnacze 1028; dztyrnacze 431; pancznadzescze 279 *i dalsze przykłady z § 63.* -naćće = *na dźeśęće *jest loc. sg. a nie acc. sg.* (Bl. §. 63), *stsłw.* na desętе (*tem. spółgl.* -t) i o deseti (*tem. samogl.* -i); *str. 26 w. 8 liczebnik dziesięć nie ma acc. w złożeniach zakończ. na* -e, *ponieważ są to loc. sg.*; *str. 26. 16 dod.* pǫntnasze 1022; dwoyǫ szeszcz 824; *str. 26, 8 z d.* czterdzessczi 1401, nie czterdzesscze, *wskutek tego niepotrzebna następna uwaga. §. 66 ma być: Accusativus pluralis, nie: Nominat wobec przykładów takich jak*: Jaco mnye Emrich obwǫzal syǫ zaplaczić trzidzesczi korczow owsa po cztirzi grossze 1191 itp. *str. 36. w. 7. ma być* obwǫzal *nie* obowǫzal.

1. Deklinacyja.

a) Deklinacyja rzeczowników.

1. Nom. sg. Ten przypadek, nie różniąc się w niczym od formy dzisiejszej, nic ciekawego nie przedstawia.

2. Gen. sg.

Tem. męskie -o: *Pierwotną końcówką tego przypadka, będącego według* M. Hattali i A. Leskiena *właściwie ablatiwem, jest* -a, *stsł.* raba, boga, pana *lit.* pono, vilko. *Obok tej końcówki pierwotnej pojawia się już wcześnie, bo już w stslow. końcówka* -u, *zaczerpnięta z deklinacyi tematów* -u (*Scholvin. Arch. f. slav. Phil. II. 493.*)

W języku stpol. pierwotna końcówka -a *występywała częściej aniżeli w języku dzisiejszym, n. p. w formach*: gřecha, głosa, luda, zachoda, okręga itd. (*Kalina. Hist. jęz. pol. str. 30, 40, 5*).

W księgach czerskich znachodzi się końcówka -a.

1) jak w języku dzisiejszym w wyrazach: ovsa, V'ęcsława [1]), brata, Marćina, Zbrożka, Bernata, Gotharda, Ščepana, obelńika, P'otra, pana, Paska (Bl. 2, a).

2) odmiennie od jęz. npol. użytka 8 r. ob. użytku 8 r.; posaga 1 r.; lista 1 r.; płota 4 r.; do přodka 1 r.; ẃerdunka 1 r.; morga 1 r.; sḱota (Bl. 2 a. b).

końcówka -u *występuje w wyrazach*: użytku 8 r.; dżału 1 r., roku 8 r.; jazu 1 r. (Bl. 2 b.).

Widać z tego, że w czasie, w którym księgi czerskie zostały spisane, przeważała końcówka -a; *w niektórych wyrazach wahał się język między obiema końcówkami* (użytka 8 r. ob. użytku 8 r.)

Genetivus w znaczeniu accusat. miał (jak dziś) końcówkę -a: parobka, bartńika, skarbńika, Marćina, Ščepana, Pabiana itd.

Tem. męskie -jo. *I tu występują już obok form z pierwotną końcówką* -a: oćca, męža, końa, Sędživoja, Mikołaja, — *formy z końcówką* -u: karču, gaju, fortylu — *z resztą tak samo, jak w jęz. npol. Odmiennie od jęz. npol. zachowała się forma dawniejsza w wyrazie* valšynša walszynsza 2020; (*por. npol.* čynšu).

Tem. nijakie -o i -jo: *jakoteż żeńskie* -ā *nie przedstawiają form odmiennych od dzisiejszych.*

Tem. żeńskie -jā. *Pierwotną końcówką tego przypadku było* -ę (*stsłw.* ѧ): dušę. *W Ps. flor. i w Ps. puł. występują jeszcze genet.* dušę i nędzę (*Hanusz. Mat. II. §. 41, f. 1*). *Po utracie rynezmu*

---

[1]) Przykłady podaję w przyjętej transkrypcyi. Ich postać graficzną, odszukać można w pracy Blatta w odpowiednich rozdziałach.

najzwyklejsze były formy na -e, *które też mamy i w księdze czerskiej*: dźelńice, źeińe, skřyńe. *Obok tej końcówki już w w. XIV. występuje końcówka analogiczna* -ej, *na którą mielibyśmy z ksiąg czerskich jeden przykład*: sukńej, jeżeli sukney 219 (2 r.) *nie należy czytać*: sukńe, *coby być mogło* (por. Elszbeytha 767 = Elžbeta).

Tem. żeńskie pierw. -i *nie różniły się od stanu dzisiejszego.*

Tem. męskie pierw. -u *mają końcówkę pierwotną* -u: domu, vołu, mńodu, — *które zresztą dotąd się w tych wyrazach zachowały. Także w znaczeniu acc. mamy*: o tego vołu, o čarnego vołu.

Tem. spółgł. -en (nij): znamieńa, jimeńa (*podług tem.* -jo).

Dat. sg.

Tem. męskie -o:

1) Z kovcówką -u: dźału.

2) Z końcówką analog. (*z temat.* -u: ovi: Staškovi, V'ęcsłavovi, Janovi, Ščepanovi, Michałovi itd. *jak w npol.*

Tem. męskie -jo.

Pierwotna końcówka jest -u (*stsłow.* kraju, mążu itd. *Jednakże już w stsłw. obok tej właściwej końcowki występuje* -evi, *końcówka przeniesiona z tem.* -u (*stsłw.* krajevi ob. kraju).

W księgach czerskich mamy

1) końcówkę pierwotną -u *w wyrazach*: kśędzu, oćcu

2) końcówkę analogiczną późniejszą -evi: M'ikołajevi, Marćiševi Bartłomejevi, Maćejevi, jiśćcevi.

3) końcówkę analogiczną późniejszą -ovi: Vavřińcovi.

Temata nijakie -o *mają* -u: gńazdu.

Temata nijakie -jo -u: słǫčańu, jimeńu.

Temata żeńskie -ā *mają, jak w npol.* 'e (*stsłw.* ѣ): rozpravе, Dorotce, Ańe itd.

Tem. żeńskie -jā *mają, jak w npol.* -i z 'e (ѣ): dušy, katuši.

Temata żeńskie -i *mają, jak w npol.* -i: čći.

Acc. sg.

Tem. męskie -o: *bez zakończenia* (-ъ) *jak w npol.*: łas, bór, rok, pas, użytek itd.

Tem. męskie -jo: *Pierwotny acc. w wyrazach*: koń, spřęžaj, ogrodżec, ćężej — *i w rzeczowniku osobowym*: Mikołaj.

Tem. nijakie -o *zakończone na* -o, *jak w npol.* pravo, vano, žyto.

Tem. nijakie -jo *kończą się na* -e, *jak w npol.* vidzeńe, vǫzańe, jednańe, vydżeleńe itd.

Tem. żeńskie -ā *kończą się na samogłoskę nosową*: za kopę (sza copǫ 33, 460); na osadę (na oszadǫ 49); oborę (obora 1701) itd.

Tem. żeńskie -jā *również na samogł. nosową jak w npol.*

Tem. męskie -i: *bez zakończenia* dżeń.

Tem. żeńskie -i: *bez zakończenia* češć.

Tem. męskie -u: *bez zakończenia*: dom.

5) Instr. sg. nie różni się w niczym od dzisiejszego stanu.

6) Loc. sg.

Tem. męskie -o *mają* 'e (ѣ).
a) jak w npol. Pabijańe (pabiane 1375); na zastave.
b) odmienne od npol. Vojćeše (woyczesze 82); *npol.* -chu.
Tem. męskie -jo *mają tylko analogiczną końcówkę* -u: mężu, occu, pokoju.
Tem. nijakie -o *mają a) końcówkę* 'e (ѣ): prave
b) analogiczną -u *po gardłowej*: stavisku
Tem. nijakie -jo *mają* -u: vyjednańu.
Tem. żeńskie -ā *mają* 'e (ѣ) *jak w npol.* drodze, żeńe, dżedżinińe.
Tem. żeńskie -jā *mają* i *jak w npol.* ve přy.
Tem. męskie -u *mają pierwotną końcówkę* -u: domu.
8) *Nom. dualis. Temat pierwotnie na* -s *nijaki, po utracie sufiksu tematycznego* „es“ *przeszedł do tematów* -jo *neutr.* kożiočy (koszioczi 58, 2058).
9) *Genet. dl. Temata męskie na* -o *i żeńskie na* -ā *mają* u: poličku, kopu, ręku.
10) *Acc. dl. Tem.* -ā *żeńskie mają* 'e (ѣ): krove, kopé, gřyvné.
11) *Loc. dl. Tem.* -o *męskie mają* -u: vozu.
12) *Nom. plur.*
Tem. męskie -o.
a) z końcówką pierwotną -i = *oi: přyśęžńicy.
b) z końcówką acc. plur. -y: přyśęžńiki, morģi, dżały, jazy, płuģi itd.
Tem. męskie -jo *mają końcówkę* -e: jednače, kovale, P'otrovice, B'iskupice itd.
Tem. nijakie -o: *zakończone są na* -a *jak w npol.* rutna, jeżora.
Tem. żeńskie -ā *nie różnią się od stanu dzisiejszego*: skóry, pščoły, glinki, trąbki itd.
Tem. męskie -i = *eies: ludże (*stsłw.* ludije = *ludeies).
Tem. żeńskie -i:
a) z końcówką -i: barći.
b) z końcówką analogiczną -e: chicze 1829.
13) *Gen.pl.*
Tem. męskie -o.
a) Gen. pierwotny z końcówką stsłw. -ъ, *pol. bez zakończenia*: rǫb, śvǫtek.
b) Gen. z końcówką analogiczną z tem. -u: żydóv, ostatków, rokóv.
Tem. męskie -jo *a) bez zakończenia*: Gřegořevic.
b) z końcówką analogiczną -i: grošy, ṕeńędzy.
c) z końcówka analogiczną -óv: grošóv, korców
d) z końcówką analogiczną -ev: korcew.
Temata nijakie -o, *jak w npol.*

Temata żeńskie -ā, *jak w npol.* desk, pereł, gřyvén śćǵen: stghen 168.

Temata żeńskie -jā.. *Mamy w zabytkach* swini 20; swynẛ 970. *Nie jest zupełnie pewną rzeczą, jak czytać należy, czy* śv́iń *czy* śv́ińi.

Temata żeńskie -i: řečy, konoṕi.

Temata męskie -u. *Tu występuje, jak w npol. pierwotna końcówka* óv: vołóv.

Temata nijakie na -s. *Tu nastąpiło przejście do deklinacyi tematów nijakich* -a: ok.

14) Dat. pl. jak w npol.

15) Acc. pl. jak w npol.

16) Instrumentalis.

Tem. męskie -o. *Końcówka pierwotna* -y: dżeẃory, borty.

Tem. męskie -jo. *a) Końcówka pierwotna* -y: ṕeńędzy.

b) końcówka analogiczna -ḿi: ṕeńędzḿi.

Przegląd końcówek deklinacyjnych rzeczowników.

	o		ā	jo		jā	i		u	spółgłoski	f
	m	n	f	m	n	f	m	f	m	m, n	
Singularis	*nom.* —	o	a		e		—	—	—		
	gen. a, u	a	y	a, u	a	e, éj, y			u	a	
	dat. u, -ov́i		ê	u, -ev́i, -ov́i	u	i		i			
	acc. —	o	ę	—	e	ę					
	instr. em	em	ǫ	em		ǫ	—	—	—		
	loc. ê	ê, u	ê	u		i				em,	ǫ
Dualis	u		e u							i	
Pluralis	*nom.* i, y		y	e			e	i, e			
	gen. ъ óv	u	—	ь, óv, ev		i		i	-óv		
	dat.	ъ		om						*podług* -o: ъ	
	acc. *y*	a		e		e		e, i	y		
	instr. y			y, ḿi							

b) Deklinacyja rzeczownikowa przymiotników.

Singularis.

Nom. sg. Tem. męskie -o. *Należy tu przymiotnik:* krótek (crotek mi sszy w stopǫ 2057) *i liczne przymiotniki utworzone od imion własnych na* -ev, -ov, -in, n. p. Stańišev, Domašov, Młotčyn itd. — *także w złożeniach przysłówkowo użytych:* samovtór, samopǫt, samošóst, samośedm.

Tem. nijakie -o. *Należą tu liczne nom. propr. zakończone na* -ъsko, -ino -evo, -ovo n. p. Goŕeńsko, Seklucko, Karvolino, Kobylino, V'iřbovo, Lupkovo, Suliševo, Trociševo itd.

Tem. żeńskie -ā. *Należą tu liczne nom. propr. i od nom. propr. utworzone przymiotniki na* -ina, ova, np. Byčyna, Śestřyna, Dǫbrova, Głovačova, Michałova itd.

Genetivus.

Tem. męskie i nijakie -o *mają zakończenie* -a: Bogufałova płota — Dobkova żyta.

Tem. żeńskie -ā *mają końcówkę* -y: półčvarty, półṕǫty, półšosty, połosmy.

Accusativus.

Tem. męskie -o *nie mają końcówki (stsłw.* ъ): Mikołajóv.

Tem. nijakie -o *zakończone są na* -o: o któro (o ctoro rǫbene) *i w zakończeniu przysłówkowym:* na pravo, na levo, rosochato, jako.

Locativus.

Tem. nijaki -o, *zakończony na* -ĉ (ѣ) Ośęborove, dobře.

Pluralis.

Nominativus.

Tem. męski -o *zakończ.* y: voły janovy.

Accusativus.

Tem. męski -o *zakończ.* y: voły janovy.
Tem. męski -jo *zakończ.* y: euzy voły.

Tem. nijakie -o *zakończ.* -a: kotova śedliska.

Tak samo odmieniają się imiesłowy. Znajdujemy participia act. praet. -ł *i passiva* -t *lub* -n *tylko w Nominat. a mianowicie:*

Nom. sg. masc. ṕisan, vardǫšen, v́inovat, ujednan, vyjednan.

Nom. sg. fem. vyjednana: v́inovata.

Nom. plur. masc. zapłacony.

c) *Deklinacya zaimków.*

Deklinacyja zaimków w księgach czerskich tak się przedstawiá:

1) ten.

Znachodzimy formy następujące: nom. sg. masc. ten, *gen.* tego, *acc.* ten; *gen. sg. fem.* téj, *dat.* téj *acc.* tę, *loc.* téj; *nom sg ntr.* to, *gen.* tego, *dat.* temu, *loc.* tem; *nom. plur. masc.* ty, *gen.* tych, *acc.* ty; *gen. plur. fem.* tych.

2) (i), (ja), (je).

Mamy formy następujące: 1) Singularis masc. gen. jego, *dat.* jemu, mu, *acc.* ji (w nań, zań), *instr.* ńim *loc.* ńem. — *Feminina: gen.* jéj, *dat.* jéj, je (jé?); *acc.* jǫ, *instr.* ńǫ. — *Neutra acc.* je. — *Pluralis. Na wszystkie rodzaje gen.* jich, *dat.* jim, k jim — *acc.* je — *instr.* jińi.

3) mój, moja, moje (me) — *odmieniają się jak w npol. Locat. masc. i neutr. brzmi:* mojem, mem. *dualis.* moju (*gen. fem.*).

Inne zaimki rodzajowe, jak svój, śam, naš, itd. *o ile się znachodzą, odmieniają się według powyższych przykładów jak w npol.*

4) *Zaimek* co *brzmiał w księgach czerskich:* čso. *Należy tu acc. sg.* nic.

5) *Zaimki osobowe i zwrotne. Nom. sg.* ja, ty; *gen. sg.* mńe, ćeb́e — *dat. sg.* mńe, ḿi — *acc. sg,* ḿę, ćę, śę *instr.* mnǫ, tobǫ — *nom. plur.* my.

d) *Deklinacya złożona.*

Podług tej deklinacyi odmieniają się adiectiva, pronomina adiectiva, numeralia i participia. Końcówki nie różnią się od dzisiejszych Zauważyć jednak należy, że instr. sg. masc. i neutr. był zakończony na -ym, *locat. na* -em.

instr. vecznym dzalem, s szemskym pravem; dobrim bydlem — *loc.* po sczwythem woyczesze — slachdnem prawe.

Deklinacyja liczebników.

Mamy w księgach czerskich następujące formy liczebnikowe:

1) jeden *gen. sg. ntr.* jednego*gen. sg. fem.* jedne, *ob.* jenego (*stsłw.* inŭ): jenego snamena, i jenego imena 1922 (2 r.); nijenego.

2) dwa *gen. loc. dl. masc. i fem.* dvu — *acc. dl. masc.* dva fem. dv́e.

3) tř́y, čtyry *odmieniają się według tem. masc.* -i: *nom.* tř́y, tř́ydźeśći, tř́ykroć *gen.* třech, čtyř (*stsłw.* četyrь) *acc* čtyři (*stsłw.* četyrije); *instr.* třemi w. 5 — 10. *Liczebniki* 5 — 10 *są tematami żeńskimi na* -i. *Mamy formy następujące nom. sg.* šeść, dźeśęć; *gen. sg.* ṕęći, šeśći, śedḿi, dźeśęći; *acc. sg.* ṕęć, šeść (šeśćkroć); ośm *liczebnik* dziesięć *ma loc. sg. w złożeniach zakończenie na* -e (*por. stsł.* dva na desęte) *uważany więc jest za temat spółgł.* -t: dvanaćće, tř́ynaćće, třesnaćće etyrnaće, ṕęćnadźeśće *i analogiczną końcówkę* -a (*według* dvadźeśća): ṕętnadźeśća ob. ṕęćnadźeśća itd. *dualis* dvadźeśće, *tem.* -t. *dl. por. stsłw.* otročętě *gen.* dvudźestu.

plur. tř́ydźeśći, čtyrdźeśći, čerdźeśći — *gen.* ṕęćdźeśǫt, ṕędźeśǫt, śedmdźeśǫt itd.

Liczebnik sto. *Nom. plur.* cztirzista = čtyřysta 462; *gen. dl.* dvudźestu.

Liczebniki porządkowe: gen. sg. -o: półtora (morga) 1273; *gen. sg.* ā: półčvarty, półṕǫty, półšosty, półosmy, półčvartynaće: polczwartinacze grziwen 1175; półčvartynaće = pół čvarty na dźeśęće; *mnożne*: dvój, trój: dwoye rucho 46; troye rucho 37; *gen. dvojga*: dwoyga scota 173.

II. Konjugacyja.

Wykaz archaizmów.

1. *Formy tematu* jes: jeśm, jeś, jest (je), jeśmy, sǫ.

2. *Imperativus 3. sg.* -i: Tako ḿi pomožy Bóg (Tako my pomozy Bog 1175); *jedyny przykład.*

3. *Resztki form participii praes. na* -ę: navracaję śę 952 (2 r.); uvracaję śę ibid.; povracaję śę 1370; polecaję 1641.

4. *Participium praet. I. zakończone na* -v: př́yběžav, zajechav.

5. *Pierwotna forma infinitivu słowa* „jiść" *i jego rdzeń brzmi w ks. czersk.* „jić": yez 82 (2 r.); zagyez 1205 itd.; *przykładu późniejszych form analogicznych na* -ść- *jeszcze nie znajdujemy.*

6. *Inf. zakończonego na* i *znajduje się tylko jeden przykład* podńeśći: podneszczi 986; *jeżeli tu* i *końcowe nie oznacza po prostu zmiękczenia poprzedzającej spółgłoski.*

7. *Pierwotnie miało słowo* „ḿeć" *formę* „jiḿeć" (*stsłw.* (iměti); *w zabytku naszym przeważają już formy późniejsze z utratą pierwiastkowej samogłoski* i; *zachowała się samogłoska pierwiastkowa w następujących przykładach*: ja jimam ṕǫtą cześć dźedźiny 452; jima (yma) 875; on jiḿał (ymal) 451 (2 r.).

D. Składnia.

Dotąd na składnią dawnych zabytków języka polskiego mało zwracano uwagi, ograniczając się zwykle do przedstawienia ich fonologicznych i morfologicznych właściwości. Nie ulega też wątpliwości że przed przystąpieniem do ściśle umiejętnego traktowania staropolskich zabytków pod względem składniowym, nauka będzie jeszcze musiała rozwiązać niejedno dotąd niejasne pytanie.

Wiadomo, że nasze zabytki językowe są nieraz bardzo niewolniczym przekładem z łaciny, z niemieckiego, lub czeskiego. Charakterystyczną pod tym względem jest zwłaszcza Biblija królowej Zofii, będąca do pewnego stopnia prostym przepisaniem tekstu czeskiego z pewnym nagięciem go do fonologii i morfologii polskiej. Nie można się w takim wypadku spodziewać składni pod każdym względem prawdziwie polskiej, i może byłoby nie łatwym dla krytyki zadaniem, wykazać, co n. p. w składni Biblii królowej Zofii może uchodzić za odbicie składni polskiej XV. w. a co po prostu należy odnieść do czeskiego, a pośrednio i łacińskiego wpływu.

Język w księdze sądowej czerskiej, jak w ogóle w tego rodzaju zabytkach, jest bardziej oryginalny aniżeli w większych zabytkach, zwykle z innych języków tłómaczonych. Przedmiotem tych krótkich zapisków są rzeczy z życia codziennego, tak że przypuścić możemy, iż mamy tu po prostu do czynienia z językiem potocznym ludowym, na który łacina żadnego nie wywarła wpływu. Wszak na to nawet wyraźnie zwraca uwagę takie: „vulgariter“ w tekście dodawane.

Odwrotnie możemy, choćby na kilku przykładach wykazać, że łacina w księdze czerskiej nie jest wolna od polonizmów, jak n. p. tandem nos sibi diximus 800; super te querulor 1469; nos vero fecerunt (my uczynili) 1469; pro quo ipse se sumpserat vulgariter o czczo sza on wsal 1469; nec ad eandem aliquid volunt habere 426; pro eisdem pecuniis 428; non credo quod essent (= nie wiem, żeby byli 411).

Przedstawimy tu najciekawsze właściwości składniowe polszczyzny księgi czerskiej, jako drobny przyczynek do historycznej składni języka polskiego.

1. Liczby.

1. Singularis. Rzeczownik bracia *jest sg. fem t. zw. collectivum. W stpol. łączył się zwykle z atrybutem w singularis, z orzeczeniem zaś κατὰ σύνεσιν w pluralis:* bracia rodzona, bracia stryjeczna i t. p. *lub też* (gdy zaczęto „bracia“ *uważać za pluralis do* brat, *jak* księża do ksiądz): bracia rodzeni, stryjeczni. *W języku dzisiejszym wyraz*

ten już prawie zupełnie zatracił swoję pierwotną kollektywną naturę (Por. KARŁOWICZA *Prace I, 121).*

W języku księgi czerskiej mamy:

1) atrybutywnie singularis: strzelaly y bili sz ego pomoczǫ y sz radǫ na mǫ braczǫ 422; Jaco ya ymam panthǫ czancz dzedzini w Ulinczu s moyǫ braczǫ rodzonǫ.

2) predykatywnie pluralis κατὰ σύνεσιν): kedy yego bracza przibegly na mǫ gospodǫ y strzelaly y bili sz ego pomoczǫ 422. *Jako collectivum użyty jest wyraz* żołądź: Jaco Pawlow (Maczeow) pasturz poszel yego kasnǫ swine w moy las wegnal szilǫ moczǫ, y pasl moy szolocz i uczinili mi scodǫ 44.

Również jako collectivum występuje wyraz skot: Jacom ia nye przedala dwoyga scota pospolnego 173. Jaco mne Pacosz othbyl dzeszanczoro scota szamopanth gwalthem 485. *Także liczebniki odmieniające się jako tematy na* -i (5—10) *są właściwie rzeczownikami zbiorowymi;* pięć *(stsłw.* pętĭ) = ἡ πεντάς sześć (šestĭ) = ἡ ἑξάς .. dziesięć (desętĭ) = ἡ δεκάς. *Mamy n. p.* binas VI marcas wulgariter dwoyǫ szeszcz grziwen 824.

3. Dualis. W polszczyźnie dzisiejszej zakres liczby podwójnej (dualis) jest bardzo ograniczony. W języku księgi czerskiej mamy jeszcze dualis:

a) rzeczowników: (Jaco ia) Woyczechowi dwu policzku (ne) dal 151; Jakom ya ne rǫczyl Dorotheze gothowych thwu kopu 134; s moyu rǫnku visli 981; dwe crowe 33; d(wie) koppe 1028; vszkodzil dwe grziwne 1406; Jacom ya Wanczslawa ne wiwosl na dvv woszu 853.

b) zaimków: s moyu rǫnku wisli 981; wiszil dwe crowe moy 33.

c) liczebnika dwa: ne dal dwu policzku 151; ne rǫczyl thwu kopu 134; na dwa woszi 21; dwe crowe 33; na dvv voszu 853; ne rǫczyl thwudzesthwu groszow 134.

Łącznik.

Łącznik (copula), t. j. formy słowa posiłkowego jeśm *w 3. osobie bywa opuszczany, niekiedy zaś i w innych osobach. Na uwagę zasługuje to, że formy:* jeśm, jeś i t. d. *nie zlewają się zazwyczaj z słowem, lecz z innym jakimś wyrazem w zdaniu.*

I. Opuszczony jest łącznik:

1) w 1. osobie.

a) liczby pojedynczej: Jaco ia przitem bil 113; Jako ya Mykolaewy ne wynowa pǫczy kop hy deszǫcz groszow 126; Jako ya ne wynowath Janowy trzech groszow hy polkopy 146; Jaco ia Woycze-

chowi dwu policzku (ne) dal 151; thich ya ne ranczil 315; O kthorǫ dzedzinǫ ya zalowal 451; they ya po mem mǫszu nemala 465; Jaco ya Zagroby dzirsal 930.

b) liczby mnogiej: Jako mi przitem bili 208; ho to mi ugetnali 1083; my tho wyednaly 1752.

2) w 2. osobie łącznik nie bywa opuszczany.

3) w 3. osobie

a) liczby pojedynczej:

α) po partic. praet. act. II: Czszo Dzirszek szalowal na Marczina o kon 13; pasturz swine w moy las wegnal 44; Jewka na mǫ szalowala i t. d.

β) po partic. praet. pass. Jaco ten list ne piszan sz mego oczcza wolǫ 8; o thǫ ona s nim vyednana 1341.

b) liczby mnogiej: Jaco moy ludze nepobrali Wszeborowich dzesk 21; uczinili mi scodǫ 44.

II. Łącznik zlał się z formą słowną:

a) malem prawo 164; (miałem prawo).

b) vszules graniczǫ 184 (usułeś granicę); przekopales mon grobǫ 184.

III. Spójka zlała się z jakim innym wyrazem w zdaniu:

1) w 1. osobie.

a) liczby pojedynczej: Jacom ia ne na tey drodze Michala lupil 19; Jacom ia Stascovich swini nechowal mimo godziuo 20; Jacom ia Stascoui crowi ne szabil 62; Jacom ya Wǫczslawa wywodzil pszczoly 82; Jakom ya ne rǫczyl 134; Jacom ia bil przitem 208; Jacom ya ne popasla 210; Jacom ya Wanczslawowi ne wszól kona 402 i t. d. na ktorem szedzal (= na której siedziałem); kǫdim ia szetl 168, 1255.

b) w liczbie mnogiej: *Forma liczby mn.* jeśmy *nie zlewa się ani z formą słowną ani z innym wyrazem w zdaniu*: Essze yeszmy sandzili Jakuba 2025; ano mey geszmy gemu skaszaly 2025.

2) w 2. osobie.

a) liczby pojedynczej: kdzes ti pocasowa 19; a tis na mǫ mimo tho szalowal 164.

b) liczby mnogiej (nie ma przykładów).

3) w 3. osobie łącznik zwykle jest opuszczony. Wyjątek pod tym względem stanowią przykłady następujące: jako sza anna, malgorzatha... nye wydzirszali trzidzeseczy lath 1468; tich yest on nye widal, ani gich vszystka ma 1575; Jaco my ne est Troyan wzǫl mego walszynsza 2019.

Przypadki.

Genetivus. W przypadku tym zlały się przynajmniej dwie funkcyje przypadkowe, ablatywna i genetywna, podobnie jak w genet.

greckim. Stsłw. čьso, *pol.* čso, co *uważać należy formalnie za genet. na* -*sjo, *jak gr.* τοῦ = *τοσjο; *formy gen. tego, jego trudne są do wytłómaczenia; genet. temat. spółgł. zakonczone w stsłw. na* -e (*po którym należy przyjąć* s), *również jak i litewskie genet. spółgł. są formalnie genetywami* (kamene, akmen(e)s itd. na -es; *genet. temat.* -i *i* u -*są formalnie genet. i w słow. i w lit.* (gosti, kosti — synu; akës, sunaus, gockie: anstais, sunaus). *Genet. tem.* -o, -jo *są formalnie ablatywami* (M. Hattala: O ablativě ve slovanštině a litvanštině Časop. Mus. č: 1857. 227) *tak w słow. jak w lit.* (vilka, vilko). *Ponieważ więc w gen. słow. zlały się formalnie dwa przypadki, więc też przypadek ten obok natury genetywnej ma naturę ablatywną.*

W księdze czerskiej zasługują na uwagę następujące rodzaje tego przypadka.

1. Genetivus w połączeniu z rzeczownikiem („adnominalne“ użycie genet.)

a) Gen. na oznaczenie właściciela (*gen. possessivus*): Jacom ya Wϙczslawa wywodzil pszezoly 82; ne mam mego manszϙ (sic) ostatkow 399; w dom mansza swego 1162.

b) Gen. na oznaczenie pochodzenia: Jaco sϙ to tich wolow seori.

c) Gen. podmiotowy (*subiectivus*): sz mego oczcza wolϙ 8, 2055 (2 r.).

d) Gen. na oznaczenie treści: pokow modu (ḿodu) 807 (2 r.), 817; *por. gr.* δέπας οἴνου; poltora morga karczu 1273.

e) Gen. na oznaczenie właściwości (*gen. qualitatis*): yednego gnasda 351; quia non sit ipse Swantoslaus sic sibi propinquus, quod esset vulgariter gnesdnik vel yedne dzelnicze 351; Jaco iest Wawrzinecz nas brath, jenego snamenâ i jenego imena 1992.

f) Gen. na oznaczenie całości, w stosunku do jej części (*gen. partitivus*): trzidzesczi korczow owsa 1191; osm skot srzebra 213; o kobilϙ szana 1227 (2 r.); czasez bidla 1448; czanez (część) dzedzini 452 itd. *Tu też należy genet. po liczebnikach rzeczownikowych*: szest grziwen 2046; deszϙcz groszow 126 itd.

2. Genetivus w połączeniu z przymiotnikami i przysłówkami.

a) Gen. na oznaczenie oddalenia, odłączenia się od czegoś: Jako ya tho wyem o ktore szuye Stanislaw na Pradota zalowal, tego mv on praw 1799 (gen. separationis).

b) Gen. na oznaczenie wyższego stopnia, gr. gen. łać. abl. comparationis. Jaco ya Zagroby dzirsal sz oczem wϙczey trzech lath 930; daley trzech lath 50; dzirszϙ iϙ daley trech lat f pocoiu 1355.

3. Genetivus w połączeniu z czasownikami „adverbialne“ użycie genetivu).

a) przy słowach: unikać czegoś, wyrzekać się czegoś itp. (*łać. abl. separationis*): a iure non recedimus vulgariter prawa ne begamy 800; *Słowo* „ḃegać“ *ma tu znaczenie* unikać, fugere, *i jako takie łączy się z genet. Dziś użyto by już tu podwójnej prepozycyi* od:

odbiegać od czego; renunciet a dotalicio suo vulgariter: virzecze szǫ wana 353; nec ad eandem aliquid volunt habere vulgariter virzecly prze 426.

b) przy słowach: używać *i w zwrocie* mieć użytek czegoś: Jaco mne Ondrzcy wyszyl sedmoro swyny chǫszebnǫ rzeczǫ y thego vszysthek yma 815; O kthore penandze y bidlo Mroczka na mǫ szalowala, thich ya uszithka ne mam 796; Jaco Micolay wiszil dwe crowe moy sza copǫ j tego uszitek ma 33.

c) przy słowie ująć (*gen. partitivus?*): ...... es mu vloki ugal (= włoki ujął) 1255.

d) w zwrotach: wstał roku, dawał roku: termino stetit vulgariter wstal roku 475; stetit in termino vulgariter vstal roku 493, 542, 545, 577: 858; O kthore penandze Mroczek na mǫ zalowal, thym on mne do swanthek roku dal 917.

4. Genetivus z przyimkami.

a) z (= izŭ): z Ostrowa do Sszamogosczey 955.

b) do: j szayǫla me bidlo do swey obori silǫ moczǫ 693; do swanthek roku dal 917; *w zwrocie:* mieć (co) do czego: O ctorǫ zemǫ Marczin z braczǫ na mǫ zalowal, do tey oni ne mayǫ nicz 1355.

c) od: O cthore penǫdze Mroczek na mǫ zaloval, thich ya ne ranczil ot Dzidow vipravicz 315.

d) u: Jaco ya tho wem essze Machna ne viposziczala sukney w Bernatha, any gey dzirszǫ silǫ 219.

e) przez = bez: Jaco men Hinzrich gǫl, mǫcil y w clodǫ wasdzyl y xoda (?) voly vanszal pres prawa 1079; Jaco mne Staszec wynowat d(wie) koppe grosszy przcs tresnaczy grossy 1028. Jaco Dorothka winowata zaplaczicz trzinaczc kopy przes szedmy grossoew 2070.

f) podług: Jacom ya Climkovi czinil prawo podluk smowi 1210.

g) podle: Jacom ya nebil pole bratha sbronǫ przeciwo Kxanszu 418; podle bratha ib.

Dativus. Przypadek ten wyraża przedmiot, do którego jest skierowana czynność wyrażona w słowie. Jest to przypadek „adverbiálny," używany z słowami. W księdze czerskiej mamy następujące przykłady tego przypadka:

Przy słowach na wyrażenie korzyści lub szkody (*dat. commodi*): Jacom ya neranczil za Yana Staszkovi cztirz grziwen y werdunka 743; Jaco mne Stanislaw rączil sza Vita polszosty kopy przesz cztir grosszy 1523; Jaco Jacub mne przivolil czanscz kupicz u Sczcpana, a ne mal mi przecasacz (przekażać) 1268; quod Chrzczonovi debuisti oprawicz 1287; Jacom ya za lonka kxandzu pokow modu zaplaczil 807; roku dal chrczonowy 917; ne odbil bidla anne 1730 itd. Jaco ia mam dacz Ninocze dwadzesscza cop za pasz 1357; Jacom ia Stascoui crowi ne szabil 62; Jacom ya Wanczslawowi ne wszǫl kona gwalthem 492; Jaco ia tho wem czso vczinil Andrzey Withcowi to

vczinil sza yego poczǫthkem esz gy pirwey vrenil 201; Jacom ya ne popasla Adamowy pod pasturzem prosa 210.

2) *przy przymiotnikach* winowat i niewinowat: Jako ya newynowath Janowy trzech groszow hy polkopy 146; Jaco mne Staszec wynowat d(wie) koppe grosszy 1028; Jaco Jan vinowath Katherzine dzesǫcz grziwen 981 itd.

3) *z przyimkami.*

a) *przeciwo*: Jacom ya nebil pole bratha sbronǫ przeciwo Kxanszu 418 (2 r.); o kthore bydlo Miczek na mǫ zalowal, przeciwo thiemu szanthor Alene wanowal 554.

b) *ku(k)*: Jacom ya Wǫczslawa wywodzil pszczoly trzeci dzen po sczwythem woyczesze, a on k ym ne chczal ycz 82; ad compositiones alias ku szlączczanu 1615; to brze ku mey cziczi y ku mey dusi 1699; o yasz puszczina Swatoslaw na Jacuba zalowal po Meczslave, k tey yest on blissy 602.

Accusativus.

1) przy słowach:

a) *na wyrażenie przedmiotu czynności słowa*: Jaco mne Micolay obrǫczil potlik sza pocz cop 38; szemske prawo obrączil 1671; szayǫla me bidło 693; widal kobilǫ szana 1227; Jaco Sand Bogusławǫ s weszego wypr(awil) 683; przekopales mǫ grobǫ 184; yanl panoszǫ mego 482; dzirszal Zagroby 930; Jaco Prandotha predal lanky za szethmdzesant grosszy y za dwa 331; Jaco Pawlow pasturz poszel yego kasnǫ swine w moy las wegnal 44; pasl moy szolocz 44; jaco mi dal moy mǫsz ten pasz 113; kedim drugi lup podawal 1432; percussit knyaski garnek 1895.

b) *na wyrażenie wyniku czynności zawartej w słowie*: vszules graniczǫ 184; na wyrażenie miary: Jaco mnye Stanislaw vszcodzil dwe grziwne 1406.

c) *przy słowie być winnym i przy przymiotnikach*: winny, winowat: Jaco mnye Jan vinowath dzesǫcz grziwen 981; Jaco mne Staszecz wynowat d(wie) koppe grosszy 1028; y to druge czobi bil winowath 2025. *Obok tego także*: winowat za z acc. Adam wynowath Dorotheze za pǫcz kop poszagu 143.

Uw. Pod nr. 624 jest: Awstaczy winowath Potrowy ssedmidzessanth grossy gothowych; ssedmidzessanth *uważa* Blatt (§ 67) *za gen. pluralis* (*właściwie*: śedḿi = *gen. sg. od którego zależy*: dżeśǫt, *gen. plur.*). *W obec tego, że w języku księgi czersk.* winowat, *łączy się zawsze z accusat. przypuszczać tu należy, iż w* ssedmidzessanth i *oznacza zmiękczenie spółgłoski* m, *że więc czytać tu należy* śedḿdżeśǫt (śedḿ = *acc. sg*).

2) Acc. z przyimkami.

a) o: *na wyrażenie powodu w zwrotach następujących*:

zajść o coś: O kthǫ dzedzinǫ Potrasz mne neszaszethl, o thǫ ya mam szcody cztirzista cop grosszow 422.

żałować o coś: O kthori jasz szalowal na mǫ Vith 50; szalowal o kon 13, 24, 1243, 1741; o kthore bydlo zalowal 554, 796;

o kthore szytho zalowal 806; o kthorǫ peczǫcz Boguslaw na mǫ zalowal 465 *itd.*

przysięgać o coś: iurare super pastionem vulgariter o spasz 1292.

wyznaczać termin sądowy: terminus fuit datus... pro diffinitione vulgariter o szlupp 819.

wyjednać o coś: Jacom ia z Margorzathǫ vyednan o czarnego wolu 1343 Por. 1370.

wyrzec o co: debet se (resignare) abrenunciare vulgariter virzecz o wano 353.

utracić o kogoś (*z powodu kogoś*): quia pro te vulgariter o czǫsuam hereditatem perdidit.

mieć szkodę o coś: ... o thǫ ya mam szcody cztirzista cop grosszow 462.

wstać o co: Jacom ya o ta krziwdi od Sandziwoga vstal 1255.

b) na: *w wzrotach*:

żałować na kogo: a tis na mǫ mimo tho szalowal 164; O kthorǫ dzedzinǫ ya zalowal na Potrassa 451 itd.

cisnąć na kogo: na mǫ czisnǫl kamenem 319.

przybiec na gospodę: yego bracza przibegly na mǫ gospodǫ 422.

pobrać na wóz: Jaco ne pobrali Wszeborowich dzesk.. na dva voszi 21.

c) w: Jaco Pawlow pasturz poszel yego kasnǫ swine w moy las wegnal 44; (*dziś*: do) *i w księdze czerskiej mamy* do *przy* gnać: Jacom ya ne odbil samoschot bidla Voyczechowi. a on gey zene do obory 1733; ano zoną do oborǫ 1730. Jaco ya w Micolayov dom.... vnosla 1162.

d) po *w zwrocie* posłać po co: kedim ia poslal swego paropka z woszem do Grzegorzewicz po sitto 1220.

e) za: Jaco ia mam dacz Ninocze dwadzesscza cop za pasz 1357; za lonkǫ zaplaczil 807; sza czescz 83.

mimo: Jacom ia Stascovich swini nechowal mimo godziuo 20; Por. 164, 453.

Instrumentalis.

1) *przy słowach*:

a) *na wyrażenie narzędzia, za pomocą którego odbywa się czynność*: arasti plughem 697; arasti plugem 1787; *także w zwrocie* cisnął kamieniem (czisnǫl kamenem 319) *kamień poczuwany jest jako narzędzie. W innych językach stoi tu accusativus* (lapidem iacere, einen stein werfen itd.); *jeżeli czynność jaką wykonywa osoba, to w dzisiejszym języku używa się zwykle prepozycyi* przez, *w księdze czerskiej mamy jeszcze instrumentalis w zwrocie* dowodzić kim: Margaretha dowodzila swimi dzewiory 1589 (*por.* świadczyć się bogiem).

b) *na wyrażenie sposobu*:

transiverint vulg. pandem 883; yanl gwalthem 482; wnosla dwanaczcze kop bidlem 1162; bydlem 1192; wegnal silǫ 44, 184, 190, 219, 937, 938; popasla szila (popasła siłą) 1496; wegnal szilǫ

moczǫ 44; Jaco mne Ondrzcy wyszył sedmoro swyny chǫszebnǫ rzeczǫ 875; widal kobilǫ szana nocznǫ rzedzǫ 1227; recepisti quatuor boves nyewidomą rzeczą 1491.

2) Instrumentalis z przyimkami.

s: sz janem ugednal 164; Essze yeszmy sandzili Jakuba sz panem Paszkem 2025; bili sz ego pomoczǫ y sz radǫ 422.

za (*z instr. wyrażającym powód*): Czom uczynil, tom uczynil za Yacubowym poczanthem 422; za yego poczanthkem ib. por. 201 319.

pod (po-dŭ): Jacom ya ne popasla Adamowy pod pasturzem prosa 210.

*Locativus. W księdze czerskiej znajdujemy przypadek ten użyty tylko z przyimkami (*na, w, po, przy*), jak w języku dzisiejszym.*

Słowa w zdaniach bezpodmiotowych.

Na wyrażenie czynności jako takiej bez odnoszenia jej do jakiegoś pewnego podmiotu użyte jest partic. perf. pass. neutr. O kthore kossy Elszbeyta na mǫ zalowala, tym ya wszal w mem, kedy gymy szeczono 767; quia tuo fratri et filiastro prziganono 1421; et cum super me szalowano 51; si vulgariter szayǫtho (= zajęto) 693

Zdania złożone.

Roty przysiąg zaczynają się często od zdania porównawczego: Tako mi pomoży Bóg, jako itd. *W księdze czerskiej mamy jednakże tylko jeden przykład tego rodzaju*: Tako my po(mozy Bog), jaco mye Vlodek obranczil polczwartinaczcze grziwen gotowich 1175. *Zresztą wszędzie zdanie*: „Tako mi pomoży Bóg" *jest opuszczone, w skutek czego zdania zaczynające się od „jako" tracą prawie charakter zdań porównawczych, stając się poniekąd samodzielnymi, n. p.* Jaco ten list ne piszan sz mego oecza wolǫ 8; Jacom ia Stascovich swini nechowal mimo godziuo 20; Jaco moy ludze nepobrali Wszeborowich dzesk do mego domu na dva voszi 21. Jacom ia Stascoui crowi ne szabil 62; Jacom ya ne szemploczil (ne pomploczil) szamopyth Dobkowa dzytha 98; Jaco mi (dal) moy mǫsz ten pasz 113; Jako ya Mykolaewy ne wynowa pǫczy kop hy deszǫcz groszow 126; Por. 150; 151, 173, 198, 210, 331, 345, 365, 452, 453, 485, 491, 492, 523, 624, 652, 667, 688, 807, 853, 892, 930, 938, 951, 952, 955; 963, 981, 1028, 1162, 1191, 1192, 1210, 1267, 1212, 1328, 1357, 1424, 1468, 1496 itd.

Oznaczając zdania tego rodzaju przez A, zdania główne przez G, poboczne przez P, spójniki przez s, możemy znachodzące się

w księdze czerskiej zdania złożone uporządkować w następujący sposób:

1. AG = z zdaniem typu A połączone jest bezpośrednio zdanie główne.

Przykładów złożenia tego rodzaju jest nie wiele: Jako ya ne wynowath Janowy trzech groszow hy polkopy thich mu ya neszna 146; Jaco ia przitem bil, Jan ne przeoral po vyednanu Stasskowa dzerszena 1312; Jaco ia tho wem, Jan ne przeoral po vyednanv Staskova dzerszena 1312; Jaco ya to wem Yndrzich Stasska wipusczil s chicz oprawana 1424; Jaco ya tho weym, Nastazya v Hanny ne brala ramb y perel za dvadzescze kop y za dwe 1734; Yako ya tho wyem, Pabian nye winowath Janowi szesczi kop posziczanich pyenadzy 1924.

2. AsG. Dwa zdania główne połączone są za pomocą spójnika:

a) spójnik łączący się i: Jaco Micolay wiszil dwe crowe moy sza copǫ j tego uszitek ma 33; Jaco Pawłow pasturz poszel yego kasnǫ swine w moy las wegnal szilǫ mocǫ y pasl moy szolocz i uczinili mi scodǫ 44. Por. 683, 693, 875. ani: Jaco mne Bernath ne poszicził sukney any gey dzirszǫ silǫ 219. Por. 418.

b) spójnik przeciwstawiający a: Jacom ya Wǫczslawa wywodzil pszczoly... a on k ym nechczal ycz 82.

3. AGsG = z zdaniem typu A połączone jest bezpośrednio zdanie główne, a następnie jeszcze jedno zdanie główne za pomocą spójnika: Jaco ia tho wem, Woyczech oth Pyotra wstal o kkrziwdǫ, esz mu rolǫ i lokǫ wszǫl 1296; Yako ya przitem bil, Stanislaw sza Marczina szemske prawo obrączil. esz mi (*ma być* mu) Sczepan kaszal 1671; Jacom ia o thǫ niwo s tobo ugednan, malem prawo o tho noszicz, a tis na mǫ mimo tho szalowal 164; Jacom ia Jana sz Janem ugednal o thǫ niwǫ, mal prawo nosicz an mimo tho nan szalowal 164.

4. AsP. Z zdaniem typu A połączone jest zdanie poboczne za pomocą spójnika lub przysłówka. Znachodzące się przykłady podzielić można według partykuł, uskuteczniających połączenie na rodzaje następujące:

a) eże, eż: Jaco ia to wem, esze Szaszinowi ludze ne pobrali Wszeborowich desk na dwa voszi do yego domu 21; Jaco ia to wem, essze Jan Stascoui crowi ne szabil 62; Jacom ya ne szemploczil (ne pomploczil) szamonyth Dobkowa dzytha 98; Jacom ia przitem bil esze; Andrzey Woyczechowi dwu policzku ne dal 151, 491, 492, 624, 652, 667, 807, 853, 883, 930 itd. Por. 210, 331; Jacom ya przitem byl, essze Wawrzinecz negonyl Prandoty szamopanth sz ostrǫ bronǫ 365.

iże: Jaco ya to weym, ysze Dorothka dwanaczcze kop wnesla w dom Micolaiov, mansza swego, bidlem y penandzmi 1162.

b) jako: Jako ya tho wem (yako) essze Szaszyn szamopyth ne szemploczil Dobkowa dzytha 98

c) kiedy: Jacom ia przitem bil, kedy Micolay obrǫczil Bogufalowi potlik sz . . . 38; Jaco ia przitem bil kedi Bogufal Dorotheze ten pasz dal 113.

II. Drugą główną kategoryją zdań złożonych stanowią połączenia z zdaniami względnymi (W); Typ ich najprostszy jest:

WG: Czszo Dzirszek szalowal na Marczina o kon, tego ia uszitku ne mam 13. *Uwzględniając znachodzące się w tych połączeniach zaimki względne, otrzymamy następujące podpodziały tego typu:*

a) co: *Przykład powyższy (13)*: Czso Derszek szalowal na Scepana o kon, tego ya vszitku ne mam; Czszo na mǫ szalowal Bogufal o troye odzene rǫcoyemstwa, tom mu ja szaplaczil 39; Czssosm vczinil, thom vczinil za yego poczantkem, essz namǫ czisnǫl kamenem 319; Czom uczynil, tom uczynil za Jacubowym poczanthem, kedy...... 422......

b) (o)który: O ktori jasz szalowal na mǫ Vith, ten ja biyǫ daley trzech lath 50; O kthore penǫdze Jewka na mǫ szalowala, thich moy brath ne wszol 193; Por. 315, 451, 462, 465, 466, 554, 625; (O yǫsz pu)szczina na ma zaluge Swatosław (po Meczslawe) k tey yesm ya blissy 602, 756 itd.

c) kędy... po ty miasty (tędy): Kǫdim ia jechal po ti masti Wodinske na prawo 238; (Kǫdim ja) jechal tondi yest Wodinske 138; Kǫdim ia szetl.. thǫdi se mnǫ Climotha ne ma viloszonich stghen 168. Por 414, 436, 610, 750.

d) kiedy, tedy: kedim ia poslal swego paropka z wozem do Grzegorzewicz po sitto, tedi Grzegorzewski Climek odendnal silam moczan 12220.

WGsP. Te zdania mogą się znów łączyć z zdaniami pobocznymi za pomocą spójników: Czssom vczinil, thom vczinil za yego poczantkem, essz na mǫ czisnǫl kamenem 319.

W połączeniu z zdaniami typu A zdania złożone WG i WGsP albo też rzadziej zmienia się nieco szyk wyrazów.

1. AWG.

a) W skutek połączenia WG z A nie powstaje żadna zmiana:

WG:	*AWG*:
	Jaco ia (to) wiem
Czszo Dzirszek szalowal na Marczina o kon, tego ia uszitku nemam 13.	Czszo Dzirszek szalowal na Marczina o kon, tego Sdzeslaw uszitku nema 13.
	Jaco ia to wem . . . . . .
O ktore penǫdze Jewka nn mǫ szalowala thich moy brath newszol po swoy szene 193; Por. 315, 465, 554, 750.	. . . . na Pawla . . thich on (moy brath) ne wszol po szwey szene.

b) Zmienia się szyk wyrazów:

Czszo na mǫ szalował Bogufal o troye od zene rǫcoyemstwa, tom mu ja szaplaczil 39. Por. 451, 602 itd.	Jaco ia tho wem Cszo Bogufal szalowa na Micolay o troye odzene, to mu on szaplaczil.

Widać z tego zestawienia głównych typów zdań, znachodzących się w księgach czerskich, że zdanie główne góruje nad pobocznymi, które zaledwie zaczynają się rozwijać z zdań głównych, co do konstrukcyi prawie się od nich nie różniąc. Często łączy się kilka myśli w jednę całość przez proste zestawienie zdań, jak jeszcze dziś w języku ludowym; dla tego też liczba spójników występujących w księdze czerskiej nader jest ograniczona.

Przytoczę jeszcze kilka na uwagę zasługujących właściwości składniowych języka księgi czerskiej.

1) Na uwagę zasługuje: binas VI marcas vulg. dwoyǫ szeszcz grziwen 824; (dvoję šešć). *Ponieważ* šešć *jest właściwie rzeczownik zbiorowy, dla tego użyty jest tu liczebnik mnożny. Pierwotna konstrukcyja liczebnika zachowała się w przykładach następujących:* Jaco Dorothka winowata zaplaczicz trzinacze kopy 2070 (= tři kopy na dżešęće); trzemy naczcze kopa (= třemi naćće kopami, třemi kopami na dżešęće, *npol.* trzynastu kopami), polczwartinaczcze grziwen = pół čvarty na dżešęće gřyven 1175. W nr. 1438 mamy (dwa razy): o ctorǫ trzidzesszi cop. *Jeżeli tu nie mamy do czynienia z prostą pomyłką pisarską, jak np.* penǫdzǫ 105z = peńǫdze, *to należałoby tu czytać:* O którą třydżešći kop. *Podobne przykłady przytacza Miklosich (Vgl. Synt. d. slav. Spr. 56) z jęz. rusk. i rosyjsk.* rus. majut' davaty na podvody na semuju subotu try hrošy, a o svjatom Martyňi druhuju try hrošy; ros vъ tu četyre gody. *Sądzę, że rzeczywiście czytać należy:* o którą třydżešći kop 1438 i o którą čtyrdżešći kop (o ctorǫ cztirdzessczi kop) 1401 (2 r.).

Przyimek za *przy liczbie dwuwyrazowej stoi zwykle dwa razy (przed dziesiątkami i przed jednostkami):* Jaco mogya macz v Hany ne pobrala ramb y pereł za dvadzescze kop y za dwe 1731 por. 1734.

2) *W języku księgi czerskiej spójnik* ani *występuje bez nic:* O ktore swynye Jacobup (sic) na mya zalowal, tichem ya nye widal, ani ich vszitka mam... tich yest on nye widal, ani gich vszÿtka ma 1575; 219, 407, 418, 610, 1980. *Por. cz.* nebo ne vidi ho, aniž ho zná (non videt eum neque novit); *stpol.* jenże nie uczynił lści, ani uczynił złego (Psałt. Flor. 143); nie będziecie kłamać, ani będzie oszukiwał żaden bliźniego swego (levit. 10, 11) Ob. Miklosich. Vergl. Syntax d. slav. Spr. str. 184.

3) *Na uwagę zasługuje zwrot:* wywozić łąkę (tj. siano z łąki): O ctoro łanka Janek na mi zaluge, tan sam vivosil 1259. *Jeszcze ciekawszy jest zwrot:* wywozić kogo (t. j. rzeczy jego; prawdopodobnie

chodziło tu o zboże lub siano): Jacom ya Waneczslawa ne wiwosl na dvv woszu sszemskym prawem 853; *podobny jest zwrot*: pobrać kogo: Jacom ia Elszki ne pobral na dwa woszi 667.

4) Zaimki moje. swoje (*r. nij. i gen.* jego *mogą mieć znaczenie rzeczowników oznaczających jakąś posiadłość. Uzupełnić tu właściwie należy rzeczowniki*: pole, zboże itp. Kǫdim ya szeth, thǫdi na prawo albo na lewo 1367 (moje = moje pole); thǫdi gego na prawo 1367 (jego = jego pole); O cthore rǫbene na mǫ Jan zalowal, tam ya rǫbil wezm [we swem] 1040 (we swem = w lesie) O kthore kossy Elszbeytha na mǫ zalowala, tym ya wszal w mem, kedy gymny szeezono (mem = mem zbożu).

SŁOWNIK.

---

abo 1699.

bartńik quod quatuor vicibus barthuik dictum Kawka citauit 170.
bór: bor 361.
borty: quibusdum roboribus dictis borthy 298.
braća: kedy yego bracza przibegly 422; na mϕ braczϕ 422; na yego braczϕ 522; brat 193.
bróg: brogi cumulos 1422.
břeg: pro ripa o brzek 1507.

ęężej: pignus al. czϕsey 1207.
ćosna: per gades dictos czoszny 873; fecisti signa vulg. czoszny 1031, 1032, 1045, 1046.
chężba: pro pena vid. chąszba 1473; pro p. al. chaszba 1747.
chężebny: Jaco mne Ondrzey wyszyl sedmoro swyny chϕszebnϕ rzeczϕ y thego vszystek yma 875.
chlév: cum stabulis al. chlewi 1422.
chyż: et sepes et vulg. chisz 2008.
chyč: gazam chycz 1492.

deska, *dzeska* (?): moy ludze nepobrali Wszeborowich dzesk 21: ob. desk ib. an czski berze 951 (dzski?) Por. w Bibl. Zof. 74 b. udzyala dwadzyeszczya deskpod kaszdϕϕ czkϕϕ.
dolicać: Przethwoÿa debet v. doliczacz unum testem 143; por. *lic.*
dźał: tres divisiones v. trzi dzaly 997.
dźedźina: O kthorϕ dzedzinϕ ya zalowal na Potrassza 451 (3r.) por. 452; Jaco Jan bartnika spusczyl w moyϕ dzedzynϕ sylϕ moczϕ 938; quia equitavit per meam hereditatem metquintus et fecit signa v. czosny y ugachl mi dzedzinϕ 1032.

dźelńica: divisio al. dzelnicza 1422; area seu dzelnicza prima 1641.

dźerżeńe: ne przeoral Stasskowa dzerszena 1312.

dźeveř: dnus Powala debuit solvere pro eadem dna v. dzevyerz 1495; Nehring (Altpoln. Sprachdenkm. str. 37; dzyewierz = levir).

fortyl: non debet aspicere nullam fortunam seu fortilu 1641.

gńazdo:.., et alia medietas heredibus... v. cum gnasdo 499; se esse de una progenije Velislai advocati de Suchodol v. yednegognasda 351.

gńezdńik:... quia non sit ipse Swantoslaus sic sibi propinquus, quod esset vulgariter gnesdnik vel yedne dzelnicze 351.

gospoda: yego bracza przibegly na mǫ gospodǫ 422.

gotovy: grossy gothowich 624.

grab́ina: grabyny 145.

grańične: solvere graniczne 1632.

grob́a: przekopales mǫ grobǫ 184.

gřyvna: Jaco mnye Stanislaw vszcodzil dwe grziwne za rǫcoyemstwo 1406.

jaz: quia fecit sepes per aquam hoc est gaszy 1069.

jednańe: quatuor yednane infra duas ebdomadas 1652.

jednač: mediatores v. gednacze 570.

jęćca (jętca?) *gen: sg.* od jęćec = *jęt - ьcь: noluerut detentum alias yaczcza ducere in turrim 1788.

jimeńe: O ctore... gymene zalowal 1370; sum propinquior ad istam hereditatem videlicet ymyenyu 1589.

jiśćec: principalis al. gisseczecz 1328.

karč: debet unum agrum alias morg carczu extirpare 1240, 1273.

kaźń, rozkaz: Jaco Pawlow pasturz poszel yego kasnǫ swine w moy las wegnal 44.

kobyla: pro iumento feni o kobilǫ szana 1227.

kół: yazowe koli sepes per aquam 1732.

koleja: exaras viam alias koleya 1784.

kopa: super suam casulam pot swą kopą 1639.

lic: Stanislaus de Szenicza ducit testes v. do licza 82; quia licz Sbroslaus 266.

list gen. lista: Jacom ya Sbroscowi neranczil lista szkothnego za Witha 523.

litkupńik: mercipotores al. litkupniky 1863 (z niem. leitkauf).

łup: Jaco mne szekira vcradzona w ten czasz, kedim drugi lup poddrǫ czczemu podawal 1432.

łupić: Jacom ia ne na tey drodze Michala lupil ale na owo tey 19.

mać: mogya macz 1731; moya macz 1734; (*stsłw.* mati, -tere).
ḿasty pl. acc. po ti masthy yest Ostrowske na prawo 750, 805.
morg: unum agrum al. morg. carczu 1240; unum v. mork 2008.
ḿeŕnik: habent habere geometrem mernika et obermana 1615.

nayedrzony: jelena secz (= jeleňa šeć) in centum cupitis nayedrzona 902.
ńiva: campos v. niwi 717, 361.

obelńik: pro quo kmethone vulg obelnika 1063.
objachać: quod preco circumspexit vel. vulg. dicendo obyachal 997.
obvǫzać śę, zobowiązać się: Jako mnye Emrich obwǫzal syǫ zaplaczicz 1191.
oćec: oczecz 150.
osada: ad producendum v. oszady et ista v. oszada 81.
odkładźca: cui domine nuncius dictus otclaczcza terminum prerogauit, cui nuncius dicto otcclaczczczi 305, 1460.
odpovedać, *odpovadać*: otpowyedal 1469.
obora: y kon do kxanszey obory dal 482
oborne: recepit super me oborne 693.
obróvnańe: na obrownanye dzedzini 774.
ogrodźec: ogrodzecz 1778.
ogrodńik: pro Venceslao kmethone colono dicto ogrodnyk 906.
ostatki: Jaco ya ne mam mego manszǫ nye gdnich ostatkow 399.

pamętne: solucionem dictam v. pamanthne 836.
pan: pan 1512.
panceř: pro lorica v. panczerz 1885.
panoša: yanl panoszǫ mego 482.
pas: pasz 113.
paść, *popaść*: pas (= pasł) moy szolocz 44; jacom ya ne popasla 210; Pabyan popasl man sam y pod pasturzem swim bydlem 1192.
paśiřbica: passirzbicza 1352.
pastuř: pasturz 44.
ṕerca: actor Tome v. *percza*: Tomkow 1228.
pędem: transiverint v. pandem 883.
płot, *-a*: plota 952, 970.
pług: arasti plughem 697, 1787; aratris plugi 1256.
počǫtek: Jaco ia tho wem czso vczinil Andrzey Withcowi to vczinil sza yego poczǫthkem esz gy pirwcy vrenil 201, 319.
poddań: pene v. poddany 569.

pokóv: urna mellis dicta pocov 870.
poklad: et etiam sibi currum cum poklat debet soluere 37.
poličok: dwu policzku 151.
podręčy: Jaco mne szekira veradzona w ten czas, kedim drugi lup podręczemu podawał 1132.
posag: dotalicii v. posak 469; quod tibi dedi post meam sororem XX sexagenas grossorum mee uxoris v. possak.
pospolny: scota pospolnego 173; pospolna ręka 1011.
povód: Helena existens powoth 121, 2000.
požega: pro concremacione o poszegę 236.
popaść: Jacom ya ne popasla Adamowy pod pasturzem prosa 210.
pątlik: kaptur na głowę 38, 45.
pręt: debet dare Petrasio civi Warszoviensi v. pręth lignorum v. grabyny 145.
přa: (*stslw.* pria); causam suam totalem v. przę 238; actionem suam v. przę 760, 907, 974; accionem suam v. praszę (sic!) 2065; przę 95, 107, virzechy prze 426.
přeča: in latitudinem v. na przeczę 881.
přeč: yez przecz 2025.
překažać: (= przeszkadzać). Jaco Jacub mne przivolil czansez kupicz u Sezepana, a ne mal mi przekasacz 1268.
přęsło: omnia fuerunt reformata, excepto uno sepe v. przanslo 225.
převód: Jako mne pan kaszal na przewoth, ano nye bil moy 1513, 1496.
převody: przewodnia niedziela (quasimodogeniti): ad octavam Pasche videlicet na przewody 296.
přybytek: medietatem porcionis v. przibithek 828; *přodek, -ka*: do przothka plota 970.
přyśężńik: de eius iudicio v. przyszęsznyczy 2012; przyszędznyky (2 r.) 2013.
přyvolić: Jaco Jacub mne przivolil czansez kupicz u Sczepana 1268.
puśćina: pro hereditate de Swider et alia bona v. o pusczinę 583, 602; *npol.* puścina. *Częściej dziś używany wyraz* spuścizna *powstał pod wpływem t. zw. etymologii ludowej do* spuścić; puścina, puścizna *znaczy* pustka, pustosz, dom którego dziedzic umarł, dom opustoszały, a więc dziedzictwo dla spadkobierców (Karłowicz. Słoworód ludowy str. 72).

rękojemstvo: quia non fideiussit bona hereditaria. O kthore rancoyemstwo wsdana Cracowan Sczepan na mę zalowal 170.
rękojemski: Jacom ya ne winowath Borkowi połcopy rancoyemskych penandzy 2061.
rok l. mn. *roki*: termino stetit v. wstal roku 475: stetit in termino v. vstal roku 493, 542, 546, 578, 858, 917; ustal rokoff 1292.
rozprava: ad ius ku rosprawye 1639.

rozpraveńe: pro diffinicione v. o rosprawene 499; ad definitivam causam inter predictos v. na rosprawyne 913.

rǫb: Jaco mogya macz v Hany ne pobrala ramb y perel za dvadzescze kop y za dwe 1731, 1734, *stsłw.* rąbŭ ῥάκος lit. rubas.

rǫbeńe: o ctore rǫbene na mǫ Jan zalowal, tom ya rǫbil wezm [we swem] 1040.

rǫbić: rǫbil 1040: poranbil 345; wirąbicz 1565 (potest sibi excidere).

rucho machelske: troye rucho vulg. maćhelske 37.

ścegna: (stsłw. stьgna): Jaco ya mam n Sbrosca tǫdy stegni veczne 609.

ścežka: semitas v. sceski 117.

šeć: rethe cervorum v. jelena szecz 902.

šedlisko: aliam porcionem dictam kothowa sedliska 841.

šedzańe: sed sedzane debet soluere in sex septimanis 346.

šekira: szekira 1432.

selca (=*sъł-ьca): *nuncius* vulgariter selcza 1226.

skaźń: fecerunt eum citare vulg. cu szkaszni; quarto termino cu skaszny 1484.

skazać: quidquid dnus iudex adiudicauerit v. szkaze 2023; mey geszmy yemu szkaszaly XXX grziwen 2025.

skot: *stsłw.* skotŭ, pecus: Jacom ia nye przedala dwoyga scota pospolnego 173, 485; pepulerunt pecora scotha 1322; 2) osm skot srzebra: pro argento puro vulg. in pondera skotnego.

skotny (?): Jacom ya Sbroscowi neranczil listaszkothnego za Witha 523. *Wydawca księgi czerskiej zauważył*, *że* szkothnego = szkodnego; *mnie wydaje się prawdopodobniejszym*, *że tu czytać należy* =

skład: 1) peccora dicta slad 716; sclad ib. debet dare pecoribus skladem 1520; decem sexagenas skladem dobrim bidlem 1609; pecoribus skladem 1781.

2) *skład* utrum paratis pecuniis debet solui dampnum aut compositione v. scladem 532, 1320.

skřyń: o kthorǫ skrziny 829.

słǫčańe: ad compositiones ku szląnczezanu 1615.

smova: podluk smożi 1210.

sǫpeř: *stsłw.* sąpьrь suus adversarius szǫpyerz 1469, 1594, 2014; szyperz 2019.

spas: super pastionem o spas 1292.

spora hec causa v. spora 986.

sprava: ipse surgens metquintus cum bellistis do sprawy 692.

spřęžaj: O kthory sprzǫszay 903; Potr na moyǫ szonǫ zalowal tego ona ne wiprzǫgla 903.

stargovać: Jacom ya sztargoval o Falanczicze 239.

stavisko: quia veniens in lacum v. przekopales non grobǫ na mem stauisku 184; vszules graniczǫ na mem stauisku 184.

stryj: strig 1600.

śveść stslw. svîstî: ex parte uxoris sue et amite sue dicte Swesez 224, 1286, 1287, 1268.
svojik: et de peplo swogik 1237, 1238.
synovica: virgo de Radom, Petri et Martini szinowicza 1336.
šuje: O ktore szuye Stanislaw na mya zalowal, tegom mv ya praw 1799.
šyroki: syrokich grossi 1438.

tele-ż: teless 984; *nowo pol.* tyle-ż, *w narzeczach śląskich* tela, telá.

ujachać: equitavit per meam hereditatem ugachl mi dzedzinǫ 1032
ureńić: esz gy pirwey vrenil 201.
usuć: vszules graniczǫ 184.
użytek: *gen.* użytka i użytku 79, 796, 407 itd.

valčyńš: nomine census dicti walczinsz 232
vano: renunciet a dotalicio suo v. wirzecze szǫ wana 353.
vanny: literam dotalicii alias wanny 1206.
vardęstwo: kmetho Mathias sedebat in wardansztwo apud dnam Powalina et ius solvebant et laborabat sicut alter wardąszen in chieze 1828.
vanovać: wanowacz 420.
vlodař: wlodarius 976, sed familiaris suus dictus wlodarcz 486.
vnęka: pro sua avia v. wneka 2054; *porównaj nazwisko*: Wnękowski.
wansoch 1607.
vece: et in iudicio radomiriensi v. Velke wecze 490.
vǫzańe: dare v. wansane 1188; fwǫzane 1307; wǫzane 1984.
večny: perpetuam divisionem vulg. wecznego dzalu 1314.
vinovat, winny: wynowath 143, 146, 150, 199; ne winowata 1995; *od tego przymiotnika utworzony jest rzeczownik*: *vinovat-ьca *vinovaćca = vinovajca.
vidzeńe: habent visionem v. vidzene in hereditate 437; habent intuitum v. vidzene 819, 1988.
vożny: quia veniens ad me woszni 249.
vracać śę: Jacom ya nebral bogufalowa plota szeszkrocz nawraczayǫ sz 952 (1 r.); uwraczayǫ szǫ ib. pobral wraczayǫ sǫ wozem 1370.
vnieść v dom: Jaco ya w Micolayow dom mansza swego wnosla dwanaczcze kop bidlem y ponandzi 1162.
vkład: commune dictamen iuris v. pod szemsky wclad 579.
vydźeleńe: dimensuracionem v. vidzelene 900.
vyjednańe: Jacom ya ne przeoral po vyednanu Stasskowa dzerszenya 1312.
vyprava: Jacom ya ramczil Gamborzewskemu za Pacosza pancz dzesanth grziwen za wiprawǫ 491.
vypravić: Jaco Sand Boguslawǫ s weszego wypr[awil] 683.

vyřec śę: wirzecze szǫ wana 353. debet se resignare virzecz 353.
vzdać: wszdal suam przǫ 95; commiserunt suam vulgariter przǫ (107); contulit przǫ 238; a ma mu ye na gody wszdacz (= wieś oddać).
zać (=za-jić, zajść): intercedere zacz 1470.
zachodźca : cum suo intercessore vulg. zachoczczǫ 980.
zajǫć (bydło): szayóla me bidlo 693.
začčyk: tunc idem Janusz unam strugem roborum dictam szaczczyk v. wanszosu 311; tunc medium szaczik roborum dictorum wanszosz 458.
zakład: penam vallatam al. zaclad 1176.
žałovać: skarżyć 1468, 602, 1559 itd.
zapis: et habeo descripta v. zapis 1085.
zapust: ad festum septuagesime al. stary sapust 1655.
zaśće (*zašьstije, zašьśće), transitus 800.
zastav: Jaco Barthlomey u mne ne szedzy na szastawye w mey dzedzynye 1918.
zavód: quod tenet racione obligacionis v. zawodem 1984; sdnamenyky 134.
żenę: zoną 1730.
zgińeńe: O ktore drewo Scepan na my zalowal, o to my sǫ on poddal na sginene 1607.
znam przyznaję: quod fateor vulgariter znam 1295.
żołove (řečy): res granarii rzeczi solowe 1227.
żona: szona 1006, 1089.

Uzupełnienia i sprostowania:

Str. 23 w. 10 z dołu dod. šestře; str. 24 w. 19 z d. ma być: neutr.; str. 24 w. 2 ma być: por. str. 28; str. 25 w. 9 ma być: *e* w *telež* = teless 984; w języku późniejszym przeszło w *y*; str. 29 w. 2 z d.: šláhmyca, tož. str. 30 4; str. 33 12 z d. ma być *Instrumentalis sg.*

SPIS
wyrazów i wyrażeń używanych na Podhalu,
jako uzupełnienie poprzednich zbiorów,

przez

Bronisława Dembowskiego.

Baba, staroświeckie piece góralskie zatykały się zakładaniem w komin na kiju osadzonej zatyczki, zrobionej ze szmat i pakuł, tz. *baby*.

Babiárka, akuszerka (u Wrześniowskiego [1]) „*babica, baba*").

Babie usy, pewien gatunek jadalnych, dużych grzybów.

Babrać, kraść na szałasie, także robić szkodę w chałupie, czarować mleko, a czasem klagać mleko.

Baják, bajarz, gawędziarz.

Bakwán, najzylber.

Bartłomiejski (miesiąc), Wrzesień (u Wrześniowskiego: Sierpień).

Bausy, faworyty, (Wrześniowski „*bajusy*").

Bącki, dwie metalowe obrączki z tyłu lufy od strzelby, służące do zakładania stempla.

Belica, Artemisia vulgaris (Rostafiński).

Benedyk, roślina, Geum urbanum (L.).

Bez: „*mówić bez zęby*", mówić niechętnie, albo też czasem, mówić językiem poprawnym, książkowym „*nie po góralsku*" ale „*po pańsku.*"

---

[1]) August Wrześniowski. Spis wyrazów podhalskich. Kraków, 1885. Nakład Towarzystwa Tatrzańskiego.

Bezpieczny, spokojny, bez troski, bez trwogi, np. „*Cóżeś taki bezpiecny, złodziejów pełno, a chałupyś nie zawar?*“ —

Boże drzéwko, chłopskie, czarne albo zielone, Artemisia abrotanum.

Boże drzéwko, babskie czyli białe, Artemisia pontica (Rostafiński).

Biéda, menstruacyja.

Biega, przy ręcznej sieczkarni (*rzezacka*, albo *rzezacná* skrzynia), kawałek krzywego drewna, które poruszane nogą wprawia w ruch sieczkarnię.

Bieganiec, piec biegany, staroświecki duży piec góralski, podstawę ma ubitą z iłu, wyższa część murowana, kanał dla dymu nie przeprowadzony w prostej linii, ale złamany dwa razy.

Biéle, gatunek grzybów, Agaricus piperatus.

Bolák, wrzodzianka, wrzód.

Bont, *bonty*, żérdki w budynku wiążące krokwie pod grzebieniem, tj. u wierzchołka.

Bosak, wóz nieokuty, staroświecki.

Brembolce, *brembolki*, mosiężne ozdoby na szyję w kształcie kulek.

Bronka, w obońce, wystająca część klepki z otworem do szpuntu.

Bucny, grzeczny.

Bujny, gruby.

Bujnawy, za gruby, np. „*sukno bujnawe*“, sukno za grube.

Bukowiec, moneta 4ro-centowa.

Byciár, chłopak dojrzewający, włóczęga nocny.

Calizna, po skoszeniu owsa albo tłoku tj. ugoru, pozostała w brózdach i w dołkach pasza dla bydła.

Cekany, ludzie czekający ze zbożem kolei we młynie.

Céwka, panewka u strzelby, szpulka do nici.

Chałdamas po skończonej robocie zwyczajem uświęcony poczęstunek dla robotników.

Chamisko, tokowisko gluszczów „*gluchanie się chamią*“ tj. tokują.

Chodny, trwały, np. „*chodne drzewo, chodna koszula, chodne kierpce*“.

Chowaniec, *chowanica*, dzieci przybrane.

Chujawica, (Wrześniowski „*fujawica*“) zamieć, śnieg albo deszcz z wichrem.

Chuściák, gęste w lesie drzewka lub krzaki.

Chyba, ale, tylko — np. *on ta dzieci nie ma chyba jedne córkę.*

Ciągác, drąg z hakiem, służy kowalowi do wciągnięcia gotowego okucia na drewniane koło.

Ciążadło, żérdka przy miechu w kuźni, którą się miech porusza, a także żérdka łącząca jarzmo z pługiem.

Combić się *cubrzyć*, ptaki na wiosnę combią się, albo się cubrzą.

Cudzić, owies cudzić przez przetak albo recicę.

Cwiercina, miara gruntu, tj. ćwierć roli.

Cyrniawa, duża gromada ludzi, albo czarne deszczowe chmury.

Cytać (rachować), juhasi owce na szałasie „*cytają*“ (liczą, rachują).

Cárne ziele, Sanguisorba officinalis (Rostafiński).
Cyściec, roślina.
Daremniák, próżniak (Wrześniowski „*darembak*“).
Dojarnik, półka w szałasie na mleko.
Donosić, słychać — np. „*jak tam u was donosi?*“ co u was słychać?
Drejaka, Scabiosa columbaria (Rostafiński).
Drewiarz, spuszczający rzyżnią sajty z lasu na górze położonego.
Drugać, prząść z kłaków na kołowrocie powroźniczym przędzę, grubości szpagatu.
Drumkać, brzdąkać, np. „*nie dáj se babie na nosie drumkać*“ tj. nie daj sobie żonie przewodzić.
Drygánt, ogier (u Wrześniowskiego „łajdak“).
Durkać, uderzać, stukać; a także o deszczu ulewnym mówią że „*durka*.“
Dych, tchnienie: *jednym dychem przespał dwa dni.*
Dyga, w gęślach podłużna deseczka po pod strunami.
Dwoić, mówić komu wy — a nie ty, np. „*Já tam dwoję każdemu, choćby jak młodemu pachołkowi, to mu dwoję.*“
Dworniák, wieprz źle karmiony, którego zabić nie warto, zostawia się na dworniaka na to, żeby na rok przyszły mógł zostać karmikiem.
Dziád, gruba 5cio-calowa żérdka, łączy w budynku stratniaki z bontami.
Dziady, stare sprzęty, rupiecie.
Dzierzmota, dzierzęga, człowiek wątły, niewyrośnięty i słaby (wyraz mało używany).
Dzięgiel, rodzaj ostu.
Dziuk, choroba bydlęca, np. „*krowę dziuk poraził i zdechła.*“

Ferecyna, gatunek paproci, Pteris aquilina.
Folga, żérdka do karczowania pniaków, jednym końcem podważa się korzeń pnia, a drugi koniec kilku ludzi stara się nachylić ku ziemi siłą rąk, albo też całym ciężarem ciała.
Folus, sukno tkają górale na warsztatach po chałupach, ale folują go, tj. nadają mu spoistość w t. z. *folusach.*

Gadzik, pewien rodzaj wyszycia zabarwioną wełną na góralskiem ubraniu, rysunek ten powtarza się też w rzeźbie jako ozdoba na wszystkich prawie góralskich sprzętach, na łyżnikach, listwie, stołkach i formach do sérów.
Gánek, miara płótna, mniej więcej cal.
Gaz, nafta.
Gęglawy, jąkała.
Gęsiárka, roślina — alchemilla.
Giby, rodzaj kołowrotka, z którego nici z łokietka mota się na cewki.

Glony, porosty wodne przy źródliskach.

Głośnica, główny otwór w piszczałce i otwory w gęślach.

Głowác, mała rybka z dużą głową, przebywa w potokach pod kamieniami.

Głowác, głowatnik, Centaurea jacea (Rostafiński).

Gniewosz, Impatiens noli tangere (Rostafiński).

Godzinik, zegar (Wrześniowski *„godziny, godzinki“*).

Gołąbki, pewien gatunek grzybów, białawych, jadalnych, *„psie gołąbki,“* Russula emetica.

Graźnia, rozpadlina, dziura w skale albo w ziemi.

Gracki, na bukowej trójkątnej deseczce osadzone jednym rzędem żelazne zęby, służą do rozczesywania kłaków lnianych.

Gródzka, duży żłób dla owiec, w którym siano przywala się *„ziobrami,“* żeby go owce nie rozwlekały.

Gromnicnik, miesiąc Luty.

Groniówka, gatunek skały miękkiej i suchej, przydatnej do budowy pieców.

Grzéch, djabeł.

Grzecny, dorzeczny.

Hánielnik, aspirant na juhasa, w strądze nagania owce dojącym juhasom, bierze połowę płacy juhasa.

Hebdziak, (*Hebźniak*), Sambucus racemosa (Rost.).

Hurdzyk, roślina.

Hurda, żętyca z kotła lepsza, zebrana z wierzchu, a gorsza, zostająca na spodzie, nazywa się *„zwarnica.“*

Hurmawica, burza z wichrami i piorunami.

Hutny, silny, zdrowy.

Huzew, huzdew, huzdewka, 1) skórzana obrączka, spajająca w pługu grządziel z kolcami, tj. z kółkami; 2) obręcz na kadź, zrobiona z całego młodego smreczka (t. z. także *skręt“*).

Jacy, jak, kiedy, np.: *pójdem do lasu, jacy skońcem polepę na izbie.*

Jadwient, adwent.

Jadwientowy (miesiąc), Grudzień.

Jakóbski (miesiąc), Sierpień.

Jamróz, Ambroży.

Jarki, ostry, tęgi, np. *„lug jaworowy jest jarki,“* czasem o człowieku szorstkim i ostrym mówią, że jest *„jarki.“*

Jarmica, w staroświeckiej góralskiej izbie nad żłobem krów i cieląt przytwierdzona do ściany półka do stawiania mis i garnków; ztąd nazwa, że służy także do unieruchomienia (ujarzmienia) głowy bydlęcia, żeby jedząc, nie wyrzucało strawy ze żłobu, a to za pośrednictwem dwu mocnych zatyczek, idących pionowo od podstawy jarmicy, aż do żłobu.

Jasła, nad owczym żłobem drabinki do siana, na obie strony.
Jasienie, pewien gatunek grzybów o powierzchni chropowatej.
Jata, podręczna szopa, na prędce i byle jak sklecona.
Jedlowy grzyb, pewien gatunek grzyba, z pozoru dobry jadalny grzyb, rozłamany zabarwia się zielono.
Jedzący, czasem *„jadowity“* tj. jadalny.
Jédzić się, jątrzyć się, o ranach, np.: *„jak cie pies uzre, to się rana jédzi“*.
Jeleni język, roślina, Scolopendrium officinarum.
Jerzynie, Irze, iskry w górę lecące przy watrze, lotny popiół.
Jesieniowisko, jesienny wygon owiec lub bydła na pastwisko.
Ikrzyca, gatunek ozimego żyta, sieją go w rąbaniskach, ziarno ma chude, kłos nie wielki.
Ispenta, dyspensa kościelna.
Juzyna, podwieczorek.
Juzynować, jeść podwieczorek (wyraz najwięcej rozpowszechniony w dolinie Nowotarskiej).
Kalać, skalany, zabłocić się, powalać.
Kalenica, trzycalowa trójkątna żérdka, przybita na wierzchu schodzących się krokwi, przykryta z obu stron stykającemi się na zwierzchniej linii dachu gontami.
Kaletki, zakończenie staroświeckiego gorsetu.
Kaniá noga, gatunek jadalnego grzyba, nie duży, szarej barwy.
Kanie sadło, roślina, Sedum telephium.
Kapica, krokwie pod grzebieniem, tj. u wierzchołka budynku, spojone są w ten sposób, że jedna krokiew zakończona jest czopem, który wchodzi w kapicę, tj. w dziurę wydłubaną w drugiej krokwi.
Kapślik, kapiszon.
Karkoska, smolny i twardy sęk jodłowy po przegniłem drzewie, świecili tem dawniej po chałupach.
Kępiák, smreczek mały, niewyrośnięty, krzaczasty,
Kiprzyna, (Wrześniowski *„Kipszyca“*), roślina, Epilobium angustifolium.
Klucz, krzywy kawałek żerdki, na którym wiesza się kocioł z żętycą.
Kłapacz, pewien rodzaj owczego dzwonka.
Kłodka, grdyka, krtań.
Kieltować, wydawać, ponosić koszta.
Kielcyk, wydatek, koszta.
Kobylá warga, grzyb biały duży, sok ma gęsty i biały; niejadalny.
Kolenicne drzewo, drzewo pogięte na wszystkie strony.
Końtek, końtecek, kawałek, troszkę, odrobina.
Koplina, łysina wśród masy śniegu zimowego.
Korcówki, w dużem kole wodnem tracza, albo młyna, pojedyńcze skrzydła, nabierające wodę.
Kosa, Iris germanica (Rostaf.).
Kosár, zagroda w polu dla owiec.

Kózka, drewniana pochwa na osełkę, którą przy koszeniu nosi chłop u pasa.
Krążyć kapustę, szatkować kupustę, krążaki, szatkownica.
Krępieć, chłopak tęgi, małego wzrostu.
Krowiárka, pewien gatunek niejadalnego grzyba, barwy ciemnoczerwonej, rośnie gromadami.
Krząstka, skrzyp, Equisetum.
Krzept, podłużny kawał słoniny z grzbietowej kości wieprza.
Krzyżownik, roślina.
Kurze v. *kurskie ziele*, Tormentilla erecta (Rostafiński).

Labdówka, błoto z deszczu. — *zalabdány*, zabłocony.
Latawcowe ziele, roślina.
Lelija polna, *leluja polna*, Campanulla.
Lemze, ledwie, zaledwie że.
Lić, ulewa, deszcz nagły.
Lipienie, ryby wielkości pstrąga, z grubą łuską.
Liską, Corylus Avellana (Rost.).
Liski, grzyb, Cantharellus cibarius.
Listok, Aquilegia vulgaris (Rost.).
Listwa, w białej izbie, duża, wzdłuż całej ściany zawsze ozdobnie rzeźbiona półka, na niej gaździna rozkłada półmiski (tj. talerze); nad listwą wiszą obrazy.
Lumer, Numer.
Lutościwy, miłosierny, litościwy.
Luto, żal.
Lutry, wyrzuty na skórze, odra.

Łachmanda, nicpon, a także, wędrowny handlarz szmatami.
Łatka, człowieka surdutowego, jeżeli ubogi, a zwłaszcza jeżeli ma do tak zwanego „*pánstwa*“ pretensyją, nazywają górale przez szyderstwo *łatką*.
Łoboda, roślina.
Łozo, przykład, drewniana nasada strzelby.
Łub, człowiek nieużyty, skąpy i twardy.

Madra, macica (anatom.).
Mały maj, maj.
Maryjasy, dawne pieniądze srebrne z Matką Boską.
Maryi miętka, Tanacetum balsamita (Rost.).
Mąt, zamieszanie.
Marunki, Pyrethrum parthenium (R.).
Matonóg, roślina, Lolium temulentum.
Miądlak, jedna garść lnu przetarta w trojaczce.
Michalski (miesiąc), Październik (u Wrześniow. „Wrzesień“).
Miegieś, obżartuch.

Mieć za co, szanować kogo, np. *„oni sie ta w chałupie wsytka majom za co,“* tj. szanują się wzajemnie.

Miésiarz, rzeźnik, lub handlarz mięsem.

Miętka, m. biała, Mentha crispa, m. czarna i m. polna, Stachys palustris (Rostafiński).

Mięzdra, naskórek.

Mila, na ścieci ułożony stos drzewa na węgle.

Mirwa, pewien rodzaj wyszycia zabarwioną wełną na ubraniu góralskiem.

Mirwić, *pomirwiony*. tj. poplątany, np. *„u nich tam w chałupie pomirwiono,“* powiada góral o rodzinie, w której są dzieci z dwóch, albo z trzech małżeństw.

Mládz, na Liptowie *młaðnik*, potraw, otawa.

Mléko kiscone, mleko kwaśne.

Mléko kwaśne, maślanka.

Modła, wzór (Wrześniowski węgieł, kąt prosty).

Modrowiec, *madrowiec*, *modrowe ziele* — Scrophularia nodosa (Rostafiński).

Mokwa, pogoda dżdżysta, deszcz ciągły, lub śnieg tający.

Morowica, krew człowieka umarlego.

Morzysko, każda choroba, polegająca na silnym bólu brzucha.

Mosurowy, *mosurowa* obońka, albo dziéżka t. j. obońka lub dziéżka bez bednarek (klepek), wydłubana z jednej sztuki drewna.

Mraźnica, w hálach albo w leśnych pastwiskach zagroda dla bydła, koni lub owiec, zrobiona z całych smreków, nieokrzesanych z gałęzi.

Nádołek, spód koszuli kobiecej, zawsze z płótna grubszego, przyszyty w pasie do zwierzchniej części koszuli.

Namieniać, *„namięnia na świtanie,“* pierwszy brzask wschodu, świtanie.

Nagiątek, *nagietek*, Calendula officinalis (R.).

Námówiny, zrękowiny, robią się po odbytych *„przepatrzowinach,“* które są pierwszym oficyjalnym krokiem do małżeństwa.

Naposłoń *„Buk naposłoń kręty“* — jest drewnem dobrem na sprzęt, — ale *„na opak kręty,“* nie dobrze się szczypie.

Nárt, *nárty*, przegubie, podbicie.

Nasady, w saneczkach dwa poprzeczne wiązania, przednie i tylne, w gnatkach jedynie tylne wiązanie, nazywa się nasadem.

Naski, nasz, swojski. tutejszy, np. *sukno albo płótno naskie* — tj. zrobione we wsi — a nie kupne.

Nátóń, 1) kłoda, 2) to miejsce na którem kloda leży, do rąbania drzewa na „oborze“ tj. na podwórzu.

Naucony, przywykly, przyzwyczajony, np. *„já nienaucony jeść buráków.“*

Naucnica, kobieta ucząca ludzi we wsi katechizmu.

Náwsié, nazwa niektórych zagród, pastwisk i pól gazdowskich, zwykłe w samej wiosce położonych, (nigdy nazwy tej nie spotyka się na

polanach). Właściciele owych zagród i pól nazywają się Náwsiami, „*Ná wieś*“ „*do Náwsiá;*“ jednakże spotkać można pojedyncze pola i zagony zwane „*Náwsie*,“ wchodzące w skład odrębnych nomenklatur chłopskich, i wcale do „*Náwsiów*“ nie należące.

Náwój, wałek w warsztacie płóciennym do zwijania przędzy.

Niepilec — („*niepili, niepilak*“), obcy.

Nierównamoc, wielka choroba, konwulsyje.

Nowoć, nowina, nowizna — ziemia pierwszy raz pod uprawę wzięta.

Obacyć, *obacować*, ocucić, cucić zemdlonego lub chorego człowieka.

Obijaniec, rzemień nabijany guzami, ozdoba, wyszła z użycia.

Obłák, kij juhaski.

Obstárny, człowiek nie młody, zaczynający się starzéć, np. „*obstárná baba.*“

Obtółki, gęśle, skrzypki, wyraz rzadko używany.

Ocap, ocapy, te płazy w izbie, które idą ponad drzwi i okna.

Ocel, stal, np. ocelowy pilnik, ocelowa ciupaga.

Ocelka, ocełka, krzesiwo.

Odbita, klacz odbita, klacz odstanowiona.

Odpowieść, odpowiedź.

Odwiecérz, juhaskie popoludnie, tj. od śródwieczerzy do zachodu słońca.

Oduziemiec, odziomek drzewa.

Ojcyzna, *ojcowizna*, grunt po ojcu odziedziczony.

Omiák, *omiág*, tojad mordownik, Aconitum napellus (Wrześniowski „*łomiak*“).

Omiáżdżyć, *zomiáżdżyć*, „owca lub koza się zomiáżdżyła“ tj. zachorowała lub zdechła, najadłszy się omiágu.

Omiesne, omięsne, płótno omiesne tj. płótno cieńsze.

Osád, rozchodzenie się w jesieni juhasów z owcami ze szałasów do domu.

Osedzieć, oszronieć, szronem się pokryć.

Osiéwek, ziarno na zasiew.

Onycárz, kramarz wędrowny, sprzedaje nici, igły, tasiemki za gotówkę, albo najczęściej wymieniając za stare szmaty i „*onycki*“ (na Mazowszu „gałganiarz“; a w urzędowym języku Galicyi „domokrążca“).

Ośmina, miara gruntu, ósma część roli.

Ośnik, długi nóż, z dwoma trzonkami do strugania i obrabiania drewna.

Osłonka, deska na spodzie wozu lub sani.

Osłony, deski z boku wozu.

Otawić się, rozkrzewić się: *zboże się otawiło.*

Otok, wysięk, surowica.

Owijka, Cuscuta, kanianka (pod Warszawą „złoto“), roślina pasorzytna, psująca zasiewy koniczyny; pasorzyt lnu także nazywają owijką.

Ozedrzéć się, głośno krzyknąć.

Ozgardyja — zamięszanie, nieład, na Mazowszu „rozgardyjasz.“

Pachołek, w traczu, na korbie wodnego kółka osadzone drewno, na którem przymocowaną jest piła.

Pacześne, płótno pacześne, robione z paczesi tj. kłaków lnianych lepszych od zgrzebi.

Palecne koło, we młynie pod *„pójdem,“* koło nabite kołkami, które wprawiają w ruch *„cewi,“* osadzone na wrzecionie, obracającem kamień młyński.

Paprotka, Polypodium vulgare (R.).

Parobczyć, być parobkiem, nie żenić się, chodzić do dziéwek w zaloty.

Parzenica, 1) pewien rodzaj formy drewnianej do serów, rzeźbionej ozdobnie, 2) sery takie w kształcie serca (dawano je dawniej w podarunku dziewczynom), 3) pewien rodzaj wyszycia zabarwioną wełną na spodnicach góralskich.

Pastérka, kolek wbity w ziemię, do którego przywiązują na postronku za jednę nogę konia na pastwisku, (czasem „pastérką“ nazywają niesłusznie „zwyrtlik“).

Pazdur, 1) pazur, 2) *pazdurki*, pewien rodzaj wyszycia zabarwioną wełną na ubraniu góralskiem, 3) rysunek ten powtarza się także w rzeźbie, przy ozdabianiu sprzętów, opieradła stołków zakończone są często pazdurami, a dachy staroświeckich domów zawsze są niemi z dwóch końców ozdobione, nakoniec 4) *pazdury*, — pewien gatunek grzyba, z jednego korzenia wyrasta mnóstwo cienkich wyrostków.

Pępawina, czysta trawa (Wrześniowski *„pępawica“*).

Piesek, *pieski*, 1) pewien rodzaj wyszycia zabarwioną wełną na ubraniu góralskiem, w kształcie zepsutej lilii burbońskiej; 2) *piesek*, *psik*, mały stołeczek o trzech tz. samorodnych nogach, tj. nie wprawianych, ale z deską do siedzenia, jeden kawał drewna stanowiących, używa się w szałasach pod *„puciorę.“*

Piestrak, gatunek trufli.

Piętka, na krokwi, *krokiew zapiętkowana*, tj. zaciosana do karbu na *„płatwi,“* na której się opiera.

Pikny, *piknie*, piękny, pięknie, *„piknie“* używają często górale w znaczeniu „tęgo, zupełnie,“ np. *„Maciek spádł z turni, piknie mu łeb ozerwało“*.

Piskać, grać na piszczałce.

Plemień, tryk, baran pozostawiony w stadzie na rozpłodnika.

Ploso, głębia wody w rzece, a jeżeli dziura w potoku wybita i woda wir tworzy, to go nazywają *„bániorem.“*

Płania, szeroko rozlana nie głęboka woda.

Płasconka, (Jakób Waga *„płaskunki“*), konopie męskie, bez nasienia, używane przez baby wiejskie na spędzenie płodu.

Płatno, trudno.

Płatny, trudny, np.: *płatná dróga na Witów*. Wyraz, wychodzący z użycia.

Płatwie, ostatnie okrąglaki w budynku, zakończające zrąb, na których opierają się spodkiem krokwie.

Płóz, dwucalowa trójkątna deska w pługu, na której osadzony jest lemiesz, słupica, która łączy płóz z grządzielą i dwie nogi.

Podejma, część wozu, łącząca śnice.

Podliźnik — (Wrześniowski „*podlizowacz*“) — także „*faleśnik*,“ pochlebca, człowiek fałszywy.

Podnoze, w warsztacie tkackim, rodzaj pedałów, któremi wprawia się w ruch nicielnice.

Podołek, „*w podołku nosić*“, „*do podołka włożyć*,“ tj. nosić co w zapasce, włożyć co do zapaski, jak to robią kobiety wiejskie, podniósłszy do góry ręką dwa dolne rogi zapaski.

Podpierśnik, w warsztacie płótno wyrobione nawija się na tz. „*podpierśnik*.“

Podrybek, łosoś.

Podstál, Lunaria rediviva.

Podstrzałowe ziele, postrzałowe ziele, Bidens tripartita (R.).

Podwijáłki, dawniej obuwali się górale inaczej, niż dzisiaj: onuczki zakładali na wierzch spodni, krępując je rzemieniem, a nogę dla wyrównania obwijali od spodu szmatami, t. z. *podwijáłką*.

Pójd, wywyższona ponad kołami młyńskiemi podstawa, na której osadzone są kamienie młyńskie.

Pojeden, niejeden, niektóry, np. *pojeden wódki się wyprzysięgnie, a harakiem się obżéra*.

Poharabudzić, popsuć, poniszczyć, pomieszać.

Poléwka, rosół.

Polewánka, śmigus w drugie święto Wielkiej Nocy.

Połednina, obiad.

Półgárstek, dwa miądlaki lnu czesane jednocześnie na szczeci (zrazu na zgrzebnej a następnie pacześnej) stanowią *półgárstek*, 10 półgarstków stanowi kądziołkę, a 10 kądziołek jeden klub.

Półka, *półki*, w izbie góralskiej rodzaj kredensu, czasem na podstawie, którą tworzy mała szafka, a częściej wprost przytwierdzone do ściany, wisi w ujęciu jednolitej ramy kilka szeregów półek, z których jedna lub wszystkie w jednym kącie zamykają się ruchomą, misternie z drzewa wyrobioną kratką. Półka, jak wszystkie zresztą sprzęty góralskie, odznacza się oryginalnością rysunku i ozdobiona zwykle rzeźbą.

Półmisek, talerz.

Półskrzynek, mała spodnia szuflada w skrzyni.

Popśnić, *popśnić się*, zepsuć się.

Porny, mocny, tęgi, np. „*wódka porna, pieprz porny*.“

Posiady, odwiedziny — „*iść do kogo na posiady*.“

Postrzyc, „postrzygli go,“ wzięli go do wojska, *ostrzyżony*, rekrut.

Posynąć, „posyneno mnie w krzyzach“ albo „bez poły“, mięśniowy ból grzbietu albo krzyża.

Powłóczysty, „*taką powłóczystą gwarę mają ludzie na Luptowie*“ — tj. że przeciągają.

Poziór, baczność, uwaga, „*dać poziór*,“ pilnować (WRZEŚNIOWSKI „pozór“).

Poziornie, *poziorno* mówią górale o miejscu, zkąd widok rozległy i gdzie słońca dużo.

Prędy, woda szybko bieżąca w potokach górskich kamienistych, tworzy „*prędy*.“

Przebiorny, przeklaśny, wybredny.

Przepadzisty, dużo jedzący, a zawsze głodny i chudy, na Mazowszu „przepadziwy.“

Przepatrzowiny, (nigdy „oględziny“), pierwsze odwiedziny u panny, po których dopiero następują „*námówiny*.“

Przepytywać, przepraszać („*pytać*,“ prosić), np. „*przepytujem was bar-z piknie, cobyście się na mnie nie gniéwali*.“

Przespać się, mieć dziecko nieślubne, np. „*przespała się Kaśka od Kuby*“ tj. że Kuba był ojcem jej nieślubnego dziecięcia.

Przespanica, matka nieślubnego dziecka (nigdy „cudzołożnica,“ jak chce mieć WRZEŚNIOWSKI).

Przewłádám, *ás*, *przewłádać*, np.: „*roboty w chałupie béło duzo, ale my jom przewłádali*“.

„*Przez uroku*“ albo „*psie ocyska*“ (na Mazowszu „*na psa urok*“)— powiada człowiek dla odpędzenia uroku, wchodząc do cudzej obory, dla obejrzenia koni lub bydła.

Przeumarcie, letarg; człowiek *przeumarty*, człowiek w letargu.

Przyjednác, najęty chłop do pługa.

Przyjma, kawałek drzewa poprzecznie łączącego włóki, który w środku na sworzeń do tylnego nasadu gnatek przymocowany, łączy gnatki z włókami.

Przyłaz, ostatni u góry okrąglak w ścianie boiska, po którym przechodzi się na poddasze szopy, ma wyciętą wrębę dla łatwiejszego wciągnięcia się ręką.

Przypory, dwa otwory na przodzie w spodniach góralskich.

Przyściánek, na boisku przy ścianie mała zamykana przegroda na sieczkę i ziarno.

Przysobić sobie, przywłaszczyć, *przysobił sobie kawał roli*, lasu — albo też pérć przez cudze pole. Wyrażenie to nadaje się najlepiej w tych przypadkach, w których własność powstaje z tytułu przedawnienia.

„*Psy paść*,“ prowadzić życie rozpustne, rozwiązłe.

Puk (puch), stęchlizna.

Pyta, *pytka*, pennis.

„*Rád widziéć*,“ lubić, kochać, mieć sympatyją, np. „*oni cię radzi widzą — i já cię zawsze rád widziáłem*.“

Rak, „*Rymác*“ tj. stempel od strzelby, zakończony jest „*rakiem*“ tj. grajcarkiem do wykręcania naboi.

Rańtuch, prześcieradło haftowane białe, noszone przez góralki, zamiast chustki, na ramionach.

Razić, śmierdzieć, np. *„uchyl się Kuba ku dźwiérzom, bo razi od ciebie.“*

Rękawice: „w rękawicach pracować,“ tj. pracować aby zbyć, od niechcenia, np. *„dám ci robotę, ale się przyłóz do niej przez rękawic.“*

Rola, miara gruntu.

Rozduchować, rozduchać, rozdmuchać, np. *„Tam gazdostwo nie było hrube, oni dopiéro z iskry ognia rozduchowali,“* opowiada góral o ludziach na dorobku.

Ruły, rury strzelby.

Rumolić, o deszczu ulewnym, mówią że *„rumoli.“*

Ryzować, ozdabiać rzeźbą sprzęty, *stołek ryzowany, spinka ryzowana.*

Rzęzák, tryper.

Rzyźnia, z trzech żerdek zbite koryto, do spuszczania sajt z góry na równinę.

Samarysek, Tamariscus (Rostafiński).

Samorodny, sprzęt drewniany, złożony zwykle z kilku osobnych części drewna, np. stołek, obońka, nazywają górale wówczas *„samorodnym,“* jeżeli wyjątkowo wykończonym jest z jednej sztuki drewna, albo też z mniejszej liczby pojedyńczych części, aniżeli to zwykle bywa. Tak zwany *„piesek“* albo *„psik“* jest stołkiem *samorodnym* a *„mosurowa obońka“* jest także *samorodną.*

Sanica, sanna.

Sańta, Nepeta cataria (R.).

Sarłooki, zézowaty.

Sąsiek, somsiek, duża skrzynia „na izbie,“ tj. na poddaszu, zrobiona z gontów, służy do przechowania ziarna (a skrzynia zrobiona z desek, z przegrodami wewnątrz, nazywa się *szafarnią*).

Sedzelina — sadź, osadź, t. z. na Mazowszu „biały mróz“ na dachach i drzewach.

Ściec, przestrzeń ziemi zrównana do palenia węgli.

Siácisko, las zasiany w rąbanisku.

Siedaki, kawałki drewna, na którym siadają juhasi, dojąc owce.

Siekawica, gwałtowny deszcz lub grad z wichrem.

Siemieniák, gatunek drozda.

Siompawica, drobny a gęsty deszcz ze mgłą.

Siompi, deszcz drobny pada.

Sitnik, roślina.

Siwki, pewien rodzaj grzybów niejadalnych.

Siziniarka, dewotka, wyraz nie zbyt dawno powstały, ale rozpowszechniony na całem Podhalu, pochodzi od nazwy miejscowości wsi kościelnej Siziny, pod samą Babią Górą, ze wschodniej strony położonej.

Skoblica, narzędzie dwuręczne do wyrabiania korytek.

Skolorzyć się, *„owca się skolorzyła,“* choroba *„skurłata“* tj. wymienia.

Ślepá, ślepica, drewniane narzędzie ciesielskie do mierzenia kątów, rodzaj węgielnicy.

Śleboda, swoboda.

Śliniogórz, także zwany *szałaśnikiem*, (Wrześniowski „Ruticilla Tithys“).

Ślubować, wyrzec się w kościele picia wódki, *„chłop ślubowany.“*

Słopki, drewniana paść w lesie na lisy.

Śmiészny, dowcipny, wesoły, lubiący się śmiać, nigdy nie używa się w znaczeniu obelżywem.

Smołyza, roślina krzakowata, jagody czarne.

Śniát (na Orawie *„gan“*) na drzewie ściętem siekierą to miejsce, w którem drzewo odrąbane od „oduziemca,“ np. *„zanim dasz drzewo pod piłę, śniáty urznij.“*

Śnieżnica, deszcz ze śniegiem.

Snowadło, duży kołowrót, na który nawijają całą przędzę, przygotowaną na wyrobienie płótna.

Sosyć się, tężyć się, być czegoś pewnym, odgrażać się, np. *„Kuba się sosył, że mnie o ziem praśnie.“*

Spáróg, w kuźni kowadełko, z jednej strony na obrączki okrągłe, a z drugiej na graniaste.

Spaszt, spaszty, ściana w łożysku potoka, po której woda spływa.

Spicák, motyka do rudy, do kamieni.

Spodniárka, kawałek sukna, którym zwewnątrz zakłada się dziurę w podeszwie kyrpca.

Sprzętny, prędki, szybki, dogodny, praktyczny.

Sprzężnik, sprzężnikami są dwaj gazdowie, sprzęgający do spólnej orki parę koni.

Spust, cyngiel.

„Spodziéwać się komu albo *czemu,“* np. *spodziéwam się latoś piknemu lnu.“*

Śródwiecerz, z paszy wracają juhasi z owcami do szałasu doić, między południem a zachodem słońca tj. na śródwiecerz.

Śródwiecerz, oprócz znaczenia pory dnia, oznacza także kierunek drogi, np. *„Na Stare hory idzie się ze Zakopanego na śródwiecerz słonka, a Jaworzyna leży od wychodu słonka.“*

Śródpołu, pora dnia pomiędzy wschodem słońca a południem więc na wielkim dniu 8 godzina zrana, np. *„przyszedłeś do roboty nię skoro, słonko już było śródpołu.“*

Sryż, kra na potokach.

Staciwa, szkielet drzwi góralskich, który obi a się deskami; stolarze nazywają to fryzami, są one dwa długie i dwa poprzeczne.

Stadlić, kosarować łąkę, na Mazowszu: *hurtować*, paść owce w zagrodzie ruchomej dla poprawy roli.

Stawiarki, ruchomy płot do ochrony przed watrem przy robotach w polu, np. kopaniu ziemniaków, służy także do kosáru na owce.

Stępka (Wrześniowski *„stępa“*), duży drewniany moździerz do tłuczenia soli.

Stępki, stępecki, pewien rodzaj nie wielkich jadalnych grzybów.

Stojáki, podstawa, na której osadzone są giby.

Strama, w sankach kołki spajające sanice (płazy), z dwoma nasadami, przednim i tylnym.

Stratniák, dwa cienkie okrąglaki, które łączą w budynku obydwie płatwie, więc na nich opierają się szczyty dachu.

Stryfliki, wstawki w ramiona staroświeckiej koszuli, wyszyte czarnym jedwabiem.

Strzeble, małe rybki w potokach górskich.

Studzielina. 1) galareta, nogi wieprzowe w galarecie, 2) u dzieci białe wyrzuty w ustach, tz. pleśniawka.

Styk, osadzony na kole w traczu, drąg okuty w żelazo, wprawiający w ruch kółko trybowe, które ciągnie t. z. „wóz.“

Suka, kawałek drewna, którym orczyk przytwierdza się do gnatek albo do sani.

Sumik, *sumiki* (Wrześniowski *„suniki*, *soniki“*), wszystkie te płazy w chałupie, które są przerznięte dla otworów, tj. drzwi i okien.

Surowina, z rudy przetopione żelazo.

Swoják, swojákami nazywają krewnych i powinowatych, ale dla górala oddalonego od domu w mieście na robotach, albo w koszarach wojskowych, każdy spotkany sąsiad lub współmieszkaniec rodzinnej wioski będzie *„swojákiem.“*

Świécnik, Gentiana pneumonenthe (Rost.).

Świętojański (miesiąc), Lipiec.

Syktarz, rąbiący w lesie sajty (polana).

Synki, w warsztacie płóciennym patyki do przetykania rozsnutych nici.

Sustek, szustek, roślina (Rostafiński *„suszek*, Rhinonthus“).

Scérbák, pewien gatunek trawy.

Szreń, w zimie lub wczesną wiosną tworzy mróz po odwilży na zwierzchniej warstwie śniegu silną twardą skorupę, po której chodzić można, nie zapadając, to się nazywa *szrenią,* (Wrześniowski mylnie mówi o drobnych krach na potokach, patrz *„sryż“*).

Tákisne, używane w mowie potocznej, znaczy tyle, co „doprawdy.“

Tańcule, pewien gatunek małych grzybów jadalnych, kształtem podobne do rydzów.

Tarasić, potarasić, zmarnować.

Targać, na części dzielić, np. *„grunt potargany“* tj. podzielony. *„Zęby targać,“* zęby rwać.

Tleć, zetleć, tajać (o śniegu); pruchnieć (o drzewie lub zębach).

Tópka, pewien rodzaj łapki na myszy, polegającej na topieniu myszy, (Wrześniowski *„tupka“* — łapka na myszy).

Tryjont, nieład.

Tryźnić, próżnować, mitrężyć, marnować czas; np.: *stryźnił mi się dzień; stryźniłeś całą odwiecerz; a na co tryźnis cas po próżnicy.*
Turcáń, pewien rodzaj owczego dzwonka.

Uciążáć się, żalić się, skarżyć się na kogo.
Udój, cała zawartość puciory w sérze z jednodniowego dojenia, jednego kierdela owiec; „*udojczyk*,“ jeżeli kierdel nie wielki.
Ujek, wuj.
Unieskorzyć, nie pośpieszyć, opóźnić się.
Uprociwić się, *doprociwić*, starań dołożyć, wykończając jaką robotę.
Uraźnik, Achillea Ptarmica (Rostaf.).
Uwracie, uwrot, uwroty, przy orce, niedoorany kawałek roli, na którym zawracają pługiem, orze się go na końcu w przeciwnym kierunku.
Uwrazka, albo *wrózka*, rzemienne wiązadło, na którém rzemień przymocowywa się do kierpca, albo bicz do biczyska.

Warmóz, potrawa góralska, gotuje się siekaninę z różnego zielska, jakoto: kminu, hodryku, ziombru, łobody, szczérbaku, młodego ostu i pokrzywy,— a następnie zarabia się tę zieleninę garścią owsianej mąki, albo miesza ze ziemniakami i osołoną podaje na stół, np. „*Ludzie to u nas dziwáśka i dziś jedzą, nie z rozkosy, ba z biédy, ale w latach głodu, warmózem zyli wsytka, ino go nie kázdy solił a mąkę to mléli z pérnicy i siecki owsianéj.*“
Wadzić się, kłócić się, spierać się.
Watrowe, pewna opłata, którą pasterze opłacają z szałasów postawionych na dworskiej hali, właścicielowi pastwiska.
Wątory, część klepek po obu końcach beczki, wystająca poza dna.
Węglent, cztery deski w dachu szopy halnej, które odchylać się dają do ładowania siana na górę.
Wiedziéć, umieć, np. „*Kuba wié grać na dudach.*“
Wielki Maj, Czerwiec.
Wieńcycne ziele, (*wilcyniec?*), Sisymbrium Sophia (Rostafiński).
Wietek, *na wietku*, ostatnia ćwierć księżycowego miesiąca: 1) *nów*, nazywają pierwszy tydzień; 2) *ku pełni*, drugi tydzień; 3) *po pełni*, trzeci tydzień; 4) *na wietku miesiąca*, ostatni tydzień.
Wikla, wiązadło z gałęzi, np. dwóch kołków w płocie; dawniej góralki „związkę“ na głowie wiązały świeżą wiklą.
Wirność, znaczenie, władza.
Wirny, *náwirniéjszy*, znaczny, największe znaczenie mający, np. „*wójt we wsi nad wszystkich chłopów náwirniéjszy.*“
Wláda, *wlády nijąkiej w ręcach nie miałem*, władza.
Włóka, publiczna dziewczyna.
Wojnicki, dwie żérdki po obu bokach konia, zamiast dyszla przyprawione do gnatek lub sani.

Wóz, w traczu, dwie belki spojone dwoma t. z. „*progami*“ na kółkach, na które kładzie się drzewo do piłowania.

Wozgier, smarkacz, *wozgry*, smarki, *koń wozgrzywy*, koń nosaty.

Wózki, powrozy kręcą się na wózkach.

Wronie oko, roślina.

Wsiák, mieszkańcy Polan i tych nowych wiosek, które z Polan powstały, np. Zakopanego, nazywają „*wsiákami*“ mieszkańców starych wiosek Podhála.

Wstępień, każdy nowonabywca chłopskiej roli, jeżeli nie należy do rodziny uprzedniego właściciela; wstępieniem nazywają także chłopa, który się „*przyżenił*“ do gruntu.

Wychód, wschód: „*od wychodu słonka*“ tj. od wschodu słońca albo na wschód.

Wykładać karty, kłaść kabałę.

Wynachodzić, wynajdować.

Wypominki, zaduszki, modlitwy za duszę zmarłych po kazaniu.

Wyposadzić, wypędzić z chałupy, np. „*wyposadzić babę.*“ wypędzić żonę z chaty.

Wyprościć, sprostować, wyjaśnić, nauczyć rozumu.

Wysiedziany, wypróżnowany.

Wytrząsacka, szyderstwo, wyśmiewanie.

Zacadniony, zcadniony, okopcony, np. „*powała zacadniona.*“

Zaciorka, *zaciérka*, owsiana mąka zarobiona na gęsto zimną wodą i osolona, potrawa góralska.

Zagodzić, zaspokoić, żądanie czyje, albo pretensyję.

Zająć, wziąć ze sobą, zabrać, zwołać.

Zakrzesać, zatańczyć.

Załykace, „*przypory*“ w spodniach góralskich zasłonięte są od spodu dwiema wszytemi zakładkami z sukna, które u góry zaokrąglone, wystają z pod sprzączki paska po zapięciu spodni.

Zaniechalcyć, zaszanować, zaoszczędzić, np.: „*mokwa na polu, niech się mi tam nowa cucha zaniechalcy, wezmę dziś starom.*“

Zapki, drzwi góralskie przyprawiają się nie na zawiasach, ale na tak zwanych „*zapkach.*“

Zapora, *ślepa zapora*, staroświecki drewniany zamek u drzwi, otwierający się drewnianym kluczem, nabijanym żelaznemi zębami.

Zarębek, dawna miara polna, (obok „roli“ bywały kawały gruntu mniejsze, które dzielono na zarębki).

Zasep, *zaspa*, zbita wichrem twarda masa śniegu.

Zasępny, twardy, nieużyty, nielitościwy, np.: *Jasiek zasępne dziecko, on ojcu garści owsa żałuje*“.

Zatka, *zatki*, dwa ruchome skrajne w jarzmie patyki, któremi zawiera się łeb bydlęcia.

Zaumarcie, sen zimowy niektórych zwierząt, np. „*świsták zaumarty.*“

Zawadło, podpinka od kapelusza.

Zawalnica, choroba gardła u ludzi i zwierząt, polega na silnem opuchnięciu gruczołów.

Zawojna żérdka, którą się trámy albo deski na wozie „*zawojnują*,“ tj. za pośrednictwem łańcucha przymocowują.

Zaworka, klamka staroświecka, zwykle z drewna, czasem żelazna.

Zażywny, człowiek dużo jedzący, a także „*worek zażywny*, *sąsiek zażywny*“, tj worek i sąsiek, które dużo w sobie mieszczą.

Zbliźnić, owca lub krowa zbliźniła.

Zdémka, bąbel na skórze.

Zenę, *wyzenę*, *wzenę*, np. „*Mnie ta w kozuchu do wody nie wżeniesz*,“ tj. nie oszukasz mnie.

Zgabać kogo, (wyraz wychodzący z użycia) sfantować kogo, np. złodzieja przy szkodzie leśnej. „*Kuba krád w reglu i leśni go moc zgabali, zabrali mu rąbanicę i kapelus.*“

Zglewieć, zmarznąć. *zglewiały*, zmarznięty.

Ziajać, ziewać.

Zieńská, kobiéta.

Ziobra, duży drąg kołkami z dwu stron wystającemi nabijany, kładzie się na siano w gródce, żeby go owce nie rozwłóczyły.

Ziomber, roślina.

Złóbczaki, *gęśle*, *gęsiołki*, skrzypce.

Żreć, obżerać się, pić, upijać się, „obżarty“, pijany.

Zuchwy, szczęki.

Zucyć się, przywyknąć (na Mazowszu „*zmrowić się*“).

Zwalisty, leniwy, powolny.

Zwarnica, żętyca gorsza zbierana, a lepsza zebrana z wierzchu nazywa się „*hurda*.“

Zwartogłowieć, 1) „*owca zwartogłowiała*“ tj. skołowaciała; 2) choroba mózgu (na Mazowszu „kręciek“); 3) także o ludziach ogłupionych złością lub szałem, mówią, „*że zwartogłowieli*.“

Związka, *związki*, długie, do ręcznika podobne płótno, zakończone ozdobnem wyszyciem na obu końcach, służyło dawniej do czepienia się kobiet.

Zwyrtlik, dwie ruchome, spojone ze sobą obrączki żelazne, służą do związania dwu postronków w jeden, na którym wiążą na pastwisku konia, a drugi koniec przytwierdzają do wbitej w ziemię „*pastérki*.“ Zwyrtlik więc zapobiega skręcaniu się powroza.

Żabica, pewien gatunek wilgotnej skały.

Żur, polewka z kwaśnicy i owsianej mąki.

SŁOWNICZEK

Gwary ludu zamieszkującego wschodnio-południową najbliższą okolicę Nowego Sącza

(Wsie: Zawada. Nawojówka. Brzeziny, Kunów. Jamnica, Poręba. Bielowice i Dąbrówka polska.)

ułożył

Karol Mátyás.

Zajmując się przez dłuższy czas studyjami etnologicznymi we wschodnio-południowéj najbliższéj okolicy Nowego Sącza, miałem sposobność dokładnie poznać gwarę tamtejszego ludu, która odznacza się wielkiem bogactwem wyrazów nietylko czysto ludowych, językowi literackiemu zupełnie nieznanych, lecz i ogólnie polskich, a nie będących obecnie w użyciu. Wyrazy swego słowniczka porównywałem ze słownikiem Lindego, stąd przy wyrazach tak samo brzmiących u Lindego odwołuję się zawsze do tego autora (p. L.). Rozumie się, że z tych wyrazów tylko takie wejść mogły do mego zbiorku, które albo rzadko, albo wcale dziś nie są używane w języku piśmiennym i które stanowią przez to charakterystyczną cechę gwary.

Układając słowniczek, trzymałem się pisowni fonetycznéj; w tym zaś względzie stosowałem się do zasad przyjętych w ostatnich tego rodzaju pracach.

A.

adukát, a, s. m. adwokat; l. mn. adukaciá.
a jino! part. przytak., tak jest! prawda! słusznie!

ano, (zam. a ono, a oto) spójn. używany często w opowiadaniu, nietylko wiąże i utrzymuje tok opowiadania, lecz zarazem odświeża je i wzmacnia następujący obraz: „*Ano tak posed i ukrád.*“ — „*Ano jak upiekła tę dziewcynę, to ją wyjeła z pieca.*“ (Por. czes. ano).
anoli, patrz noli.
ato, (zam. a oto), spójn., ot! oto! to! N. p. Gdzieś był po konicz? Tu ato zaráz. — Jak sie macie? Tak ato ta. — Cóż mi ato! — Tak ato ze ani rady. (Por. L.).

B.

bájdka, *i*, s. f., bajka, baśń, plotka.
balas, s. m., przegroda w kościele, oddzielająca nawę od sanctuarium.
bandurzy sie, chmurzy się.
bańdzioch, brzuch zwł. duży. Zwykle w pogardliwém znaczeniu. „On jacy o swój bandzioch dbá, zeby bół pewny.
barabas l. *barwas*, s. m., krzyk, hałas, wrzawa.
bardzoj, *bardzok*, *basz*, adv. bardzo.
barwas, s. m., patrz barabas.
basiór, *a*, s. m., harap, kańczug. (Por. basałyk, m. l. z Tureck., bicz na kształt maczugi z drzewa nieostruganego; bicz z uwiązanym na końcu ołowiem; korbacz. Linde).
bąk, drob. *bącek*, *a*, s. m. i *bącka*, *i*, s. f., dziecko z nieprawego łoża.
bejdám, *as*, *bejdać*, v. intr. 1) bajać, pleść bajki, baśnie opowiadać. 2) pleść, prawić, gadać nie wiedzieć co.
bejdák, *a*, s. m., człowiek pozbawiony mowy i rozumu, idyjota. Dzieci takie nieudarzone, sądzą być podrzuconymi przez mamuny. Ztąd „b.“ tyle co mamunine dziecko.
belechocę, *ces*, *belechotać*, v. intr., bełkotać, śpiewać niewyraźnie. „Ona nie śpiwá, ino tak belechoce.“ (Por. Boh. blekotati, Vind. bleketati, gr. βληχάομαι).
belendám sie, *ás sie*, *belendać sie*, plątać się, chodzić z opuszczonymi rękami.
bełtám, *ás*, *bełtać*, v. tr., mącić, kłócić, mieszać; comp. zb., po-b., roz-b. (U Lindego tylko: *zbełtać*, głośno zbić, osobliwie wodę).
berdyjá t. c. bestyjá (także w połączeniu z adj. pora). Przezwisko lub żartobliwy wykrzyknik radości lub zdziwienia.
biedrązka, s. f. biedronka (owad).
biesiadny, adj. mowny, wesoły, zabawny, „do kompaniji zdatny.“ (P. Linde).
blądrám sie, *ás sie*, *blądráć sie*, po nocach się włóczyć, wałęsać.
blusnąć, błysnąć (oczyma).
bocoń, *bocek*, *bociek*, *a*, s. m. bocian.
bodura, *y*, s. f., przezwisko człowieka niedołężnego, do niczego, lecz i próżniaka, mogącego sobie na chleb zarobić a chodzącego po jałmużnie („ty stara boduro!“).

bolęga, s. f., bolak.
borucę, *ys*, *boruceć*, v. intr. mruczeć. „Borucy jak niedźwiedź.“
brajka, s. f., mieszanka z mąki żytnej lub pszennej — zwykła potrawa u chłopów.
brechám, *bresys*, *brechać*, v. intr. = L. Comp. *obrechać* l. *obrekać*, okrzyczeć, złajać.
bryć, s. f., brzydota, coś brzydkiego, paskudnego. W połączeniu z adj. psi, przekleństwo: psia bryć! Także wykrzyknik odrazy lub podziwienia.
bryćki, adj. brzydki (por. slovac. břitky, carn. britke).
brysnąć, hybnąć, przeskoczyć. „Ino brysnuł bez płot.“ (L. bryzgać, bryznąć).
bryzole, gruzły ziemi w zoranym gruncie.
bulkáwka, s. f., bańka, skóra wzdęta na ciele ludzkiem, na roślinie i t. p.

C.

całki, adj. cały.
carowniastwo, a, s. n., czarnoksięstwo, czary.
cechtám, *âs*, *cechtać*, v. intr. deptać, drobne i gęste zostawiając ślady (o zającach) [1]. Comp. ocechtać, na-c., przy-c.
cedź jaki, adj. różnoraki, różny; rozmaity, Bóg wie jaki. „Cedź jakie kistoryje ńumié.“ (Por. L. cedzieć, przysłk., kiedyś tam, irgend einmal).
cejco, 1) niejedno, różności, Bóg wié co, (cejco mówił); 2) osobliwość, rzecz wielka, (on to má za cejco).
cepiga, *i*, s. f., nóż zepsuty, tępy i chwierutający się, którym niczego nie urznie a łatwo się skaleczy. T. s. nóż „klechotowaty.“
chlapa, *y*, s. f., pomyje pomięszane z ziemniakami, burakami i t. p. i posolone, które dają bydłu do picia.
choć w poł. z który, (a, e), kto, co, kiej i t. p. ma znaczenie „kolwiek.“ „Já rad wiedzieć, co sie choć kiej w świecie pogodzi.“ „On bedzie miáł choj co (cokolwiek, niejedno), a drudzy nic.“
chodák, s. m. chłopiec.
chto i *wto* = kto.
chtory, *a*, e = który, a, e.
chudoba i *chudobny*, p. L.
ciapię, *ies*, *ciapać*, v. tr., strącać, strzepywać (owoce).
ciarám, *ás*, *ciarać*, v. tr., walać; ciarać się.
ciągiem, adv., ciągle, bezustanku, bez przerwy.
ciekącka, *i*, s. f., biegunka (p. L.).
ciérpota, *y*, s. f. cierpienie, właściwie sam przeciąg uczucia przykrego (por. L.). Takie znaczenie ma ten wyraz w spiewce:

Zawiesili kota za ogon u płota,
Przypáccie sie ludzie, co to za ciérpota.

---

[1]) Por. Kos. Słowniczek T. I. Zb. w.

cięto, adv. ostro, szybko, żwawo. „Cięto uciekać.“
ćkám, *ús*, *ćkać*, pchać w siebie, mian. jedzenie; comp. naćkać sie, objeść się.
cudować sie, dziwić się; cudno, dziwno (p. L.).
cupkám, *ás*, *cupkać*, v. intr., tupać (n. p. nogami w tańcu); comp. przycupkać, przydeptać („zające kónie przycupkały“).
curlik, *a*, s. m., przekręcone zam. cyrulik.
cygan, zdrob. *cyganek*, *a*, s. m., piecyk opatrzony blachą.

D.

debera, *y*, s. f., przezwisko człowieka niezgrabnego, do niczego, niedołęga.
do cysta, *do fondytu*, *do jimentu*, *de jimienia*, *do jizna*, spot. *do jinecka*, adv. zupełnie, do szczętu, z kretesem. „Chrobáki kapuste do jizna zjadły.“ „Grad mu wszyćko do cysta wybiul“.
do fondytu, p. do cysta.
do jimentu, jimienia, p. do cysta.
do jizna, *jinecka*, p. do cysta.
dokazowisko, *a*, s. n. żartobliwe popisywanie się, figle, sztuczki.
dopiérok, wzmocn. dopiero.
dośmie, *iés*, *dośmieć*, odważyć się jeszcze, być jeszcze w stanie. „Nie dośmiała jedne nogi podniś, bo juz (oboje) byli pod jodłom.“ (Por. L.: dośmiewać, nijak. niedok., do ostatniéj śmiałości przychodzić, keck genug wozu sein).
drylám, *ás*, *dryláć*, v. tr., szturkać, popychać (n. drillen).
duchota, *y*, s. f., kaszel i ciężkość w piersiach.
durkám, *ás*, *durkáć*, v. tr., szturkać, uderzać.
duśnie, adv. koniecznie (L. dusznie 2).
dzie = gdzie.
dzióba, *y*, s. f., dziób.

F.

filurt, *a*, s. m. = filut.
flądra, *y*, s. f., przezwisko człowieka rozpustnego i niecnego obojéj płci.
foryś, s. m., woźnica pański (por. L.).
fraj. Wyr. „dać sobie fraj“ zn. dać sobie słowo, umówić się. „Dali sobie fraj na godzine.“
furkám, *ás*, *furkać*, *furceć*, v. intr. (o kominach, parskać).

G.

galas, s. m., śliwczana lub jabłczana brajka.
gałasę, *is*, *galasić* lub *kalasić*, v. tr., mięszać, wprawiać w nieład, rozrzucić.
gáwiednik, s. m., bydło.
gidyja, *ji*, s. f., przezwisko bardzo wysokiéj, niezgrabnéj osoby.

gloryk, s. m. = kleryk.
góra, *y*, s. f., strych.
gornoś, *ści*, s. f., złe. „Ze złości nima nic dobrości, ino gornoś“ (przysłowie).
grajc, *a*, s. m., grajcar (żartobl.).
gron, *a*, s. m., talar.
grzési, sbs. pl. djabli. „Grzési go wiedzą, co ŭon za jeden“, „Grzési nadali z taką robotą!“ — *grzési*, adj., djabli, djabelski.
guniáki, sbs. pl., spodnie z sukna grubego, guniowego, które dawniéj wszyscy chłopi zimową porą nosili.
gówniárz, *a*, s. m., żartobliwe przezwisko.
gwaryjuję, *jes*, *gwaryjówać*, p. *zgwaryjówać*.

H.

hálákam, *ás*, *hálákać*, v. intr., śpiewać (po pijanemu), drzeć się.
hałasę, *sis*, *hałasić*, *harnasić*, p. chałasić, sharnasić.
hań, *hajń*, *hajnok*, adv. tam (wskaz.) U Lind. hajw, hajwo, hajn, hajno, haj, hajnu, haiw, han.
haniemuśny, adj. dumny, hardy, butny.
hańten, *hańta*, *hto*, pron. dem., tamten, tamta, tamto.
harny, adj. dumny, hardy, niegrzeczny.
harbata, s. f. = herbata.
hasystuję, *jes*, *hasystować* komu, zachodzić koło kogoś z prośbami, przymilać się.
haw, *hawoj*, *hawok*, adv. tu, tutaj; ztąd hawten, h. ta, h. to — ten, ta, to tu.
helemák, *a*, s. m., przezwisko człowieka niemądrego, roztrzepanego, głupstwami się bawiącego.
holofię, *is*, *holofić*, v. intr. krzyczeć, wrzeszczeć.
holofnik, *a*, s. m., krzykacz.
horóp zam. harap.
hyclik, s. m. Ty hycliku! żartobliwe przezwisko dzieci i niedorostków.

I—J.

jacy, part., tylko.
jagoda, s. f., poziomka.
jaz, aż.
jódka, *i*, s. f., jodełka.
iś do dziadá = iść precz.

K.

kaciała, *y*, s. f., niedołęga, do niczego, niezdara.
kaj l. *käj*, adv. dokąd.
kalasę, *is*, *kalasić*, v. tr., p. galasić.
kałatám, *ás*, *kałatać*, v. intr. kołatać, łoskotać. „Pod moją klacą, podkowy kałacą“ (śpiewka).

käń, adv., gdzie.
kapię, *es*, *kapać*, v. intr., popadać w ubóstwo, nędzę, comp. skapać. „Bodajeś skapáł!"
kapucieję, *eś*, *kapucieć*, p. skapucieć.
kaput, p. skapucieć.
kapyruję, *es*, *kapyrować*, v. intr., 1) nie módz przyjść w ciężkiéj słabości do siebie („obaczyć się") i wlec się powoli ku śmierci. 2) dok. *skapyrować*, stracić całe mienie, do ostatniéj przyjść biedy, zejść na nic. — „Straciuł na bydlęciu, skapyrówáł ze wszystkiem."
kártám, *ás*, *kártać* (kogo) v. tr., namawiać, nakłaniać. Comp. ukártać (kogo) i nakártać (komu). „Kártałem cie, a tyś i tak nie usłucháł." „Ukártałem go, zeby o tem nie gádáł."
kawáłcuś, zdrobn., kawałeczek, kęsek, trocha.
kfisteryja (częściéj w plur.), historyja, także zdarzenie.
kicka, *kicárka*, s. f., p. L.
kieby, żeby, gdyby, p. L.
kiej, kiedy.
kiela, ile; także wiele, dużo. (On má kiela robić, zeby jacy zdrowie miáł).
kierutám, *ás*, *kierutać*, v. tr., chwierutać; obluzować się, nie mocno siedzieć, (nóz kierutający sie = klechotowaty = cepiga). Także poruszać co tam i sam, cholebać, uginać. „Wiatry owies ukierutały", (ugięły, powaliły).
kirny, adj. pijany, *kirzę*, *ys*, *kirzyć*, v. tr., pić (gorące napoje); *skirzyć sie*, opić się.
kirzę sie, *ys sie*, *kirzyć sie* (z kim), kłócić się, waśnić się, żyć w niezgodzie.
kiz, kiz tam djábeł! kiz tam kaduk! kiz licho! kiz djábli! — Kiz djábli znoū! = cóż znowu złego! (wykrzykniki wywołane zazwyczaj nieprzyjemnem uczuciem, niechęcią, niecierpliwością, przerażeniem).
klechotowaty, adj., o nożu: zepsuty, tępy i chwierutający się.
klorek, *kloryk*, *krolik* = kleryk.
knot, *a*, s. m. Żartobliwe przezwisko dziecka. Ty knocie!
kobyła, *kobylica*, *y*, s. f., drewniana podpora, służąca do rznięcia drzewa, kozły (por. L.).
koltawy, adj., kulawy.
końdek, zdrobn. *końduś*, *a*, s. m. kawałeczek, odrobina, trocha (por. L. „k." vulg. plebej., odrobina czego).
kónica, *y*, s. f., kołowrót u wozu.
kotusę, *is*, *kotusić*, v. tr., mięszać, kłócić, w nieład wprawić.
krajcowy, adj., łączone najczęściéj z żartobliwem przezwiskiem, n. p. Ty krajcowy dupáku.
krakowiák, s. m. Krakowiakami nazywają dzieci i parobków, przypatrujących się uroczystości weselnéj („ci, co do wesela nie patrzą").

króć lub *skróny*, przyim. z 2 przyp., dla, z przyczyny, przez. „Króć ciebie wygnálem ich.“
królik, p. klorek.
krzycę, *ys*, *krzyceć* kogo = krzyczeć na kogo, łająć kogo.
krzyźwy, adj. zam. trzeźwy.
kucifajka. O! kuc., żartobliwy wykrzyknik.
kudłác, *a*, s. m., żartobliwe przezwisko między chłopakami zwykle używane.
kudraś, *a*, s. m., żartobliwe przezwisko stworzone może dla rymu: „Ej! Jasiu, Jasiu Kudrasiu!“
kuraś, *siu*, s. m. ochota, animusz, odwaga, („pić na kuraś“); Pijąc jeden do drugiego mówi: kuraś!
kuśtygám, *ás*, *kuśtygać*, v. intr., kuleć.
kwardy, adj., twardy,
kwik, *a*, s. m., 1) świnia, żartobl. Prosi pán ociec... na tego kwika, co urywa tráwnika; 2) ten co kwiczy, kwikun (o dzieciach: ty kwiku!).

L—Ł.

lá = dla; lá niego, lácego.
labię, *es*, *labać*, v. tr., pić dużo (np. gorzałkę); comp. *zlabać sie*, *olabać sie*, opić się.
labidny, adj., narzekający, skarżący się.
labidzę, *is*, *labidzić*, v. int., narzekać, biédzić.
łáchy, szaty (np. łáchy weselne).
lancia, s. f., wylób cz. kanianka (cuscota, Leinwürger).
lezący cas, czas zupełnie wolny, w którym się leży, nic nie robi.
lędzę, *is*, *lędzić*, v. tr. (kogo), prosić, sklamrzyć, molestować.
litkup, *u*, s. m., pewna ilość trunku, którą przy kupnie, sprzedaży, strona sprzedająca od kupującéj sobie wymawia (por. L.).
lumpák, s. m. (z niem. Lumpe), urwisz.
łupa, ty łupo! żartobl. przezwisko.
łyś, łysia, s. m., łysoń (o koniu).

M.

maciórka, *i*, s. f., macierzanka (thymus serpyllum).
mąder, stara rzecz. forma zam. mędry. „O! to mąder buł ten Siapsia.“
majdać, *a*, s. m. Tak nazywają ogon bydlęcy, kiedy się nim ogania.
mamrám, *ás*, *mamrać*, v. intr., niewyraźnie mówić. (Por. L.: mamrzeć, mamruczeć, mamrotać).
mármolę sie, *is sie*, *mármolić sie*, usilnie pracować, trudzić się, mordować się. „Tylam sie namármoluł.“
matura, s. f., 1) natura, charakter, 2) urządzenie, sposób życia, moda. „Dawniejsá matura buła lepsá“ (sposób życia, obyczaje).
mękál, s. m., posp. przezwisko dziecka płaczliwego i nie dającego się uspokoić.

mękolijá, s. f., szał, napad szaleństwa. „Casem na niego przychodzi taká mękolijá.“ (Por. Kos.: maukulia).
miár. Wyrażenie: „stoji na miár“ oznacza przeciąg czasu od świętéj Łucyji (13 grudnia) aż do Bożego Narodzenia, w którym z każdego dnia wróży się na odpowiedny miesiąc w przyszłym roku. Według mniemania ludu, dnie te są jednakowo długie, a więc dnia ani nie ubywa ani nie przybywa.
miarecka, *i*, s. f., kieliszek (żartobl.).
młójn, młyjna, s. m., młyn.
momot, *a*, s. m., wł. bełkot, w obszerniejszém znaczeniu niedołęga. O dziecku, gdy pacierza nie może się nauczyć lub nie umie czegoś zrobić, o człowieku do niczego, mówią: to taki momot! „E! idż ty momocie.“ (Por. L momot i momotać).
myrcha, przekl. „Ty psia myrcho!“
myrchám, *ás*, *myrchać*, v. tr., rozrzucić, mierzwić, w nieład wprawić, rozczachrać (o włosach). „Łóżko zmyrchane.“ Comp. zm., po m.

N.

na ogulach, adv. niby to, nie na seryo.
„Zalycali mi sie, wszyćko na ŭogulach,
Przyjezdzali do mnie w konopnych kosulach.“
(śpiewka) powszechnie znana. „Gádać na ŭogulach“ znaczy co innego mówić, a co innego myśleć.
napálám, *ás*, *napálać*, v. tr. (kogo), zaczepiać, dokuczać, drażnić.
naprawa, *y*, s. f., paść, łapka. (Por. L. napraw, u, s. m.).
naprawiám, *ás*, *naprawiać*, komu. 1) namawiać, buntować, podbechtywać, 2) prostować, poprawiać w mowie (p. L.).
na wywnęcku. Na zapytanie, jak się kto nazywa („pise“), odpowiadają częstokroć żartobliwie: Nie wiem jak cie nazywać „na wywnęcku.“
ne! neści! = masz! naści! Pt. nacie a. nácie! = macie.
niedosatały, adj., głupkowaty.
niepoziorny, adj., brzydkiego wejrzenia, odrażający. „Teki niepoziorny, jak zbój.“
nijak, adv., w żaden sposób, żadną miarą.
nijaki, *a*, *e*, adj. żaden. „Nijakiem sposobem“ (w żaden sposób).
nikej, = nigdzie.
niwto, = nikt.
no! exclm. aggravans używana w zachętach, wezwaniach i żywszych pytaniach. „No podpiś sie mi!“ — „Idźno ty trzeci!“ — „No jagze moja zguba! cy bedzie, cy nie bedzie?“ (Por. L.).
noli, z naciskiem *anoli*, tam, tam oto, oto właśnie, („noli idzie“, oto właśnie idzie).

O.

obácyć sie, przyjść do siebie po ciężkiéj słabości, wyzdrowieć.
oberlajtmán, starszy porucznik.

obigráuka, i, s. f., zwyczaj grania na „dobránoc“ starostom i „drusckom“ w wieczór poprzedzający wesele. Nazywają to inaczéj „odgráwkami.“

oblaptać, v. tr., obsypać, ochlapać.

obleci, pl. *oblecą,* (w trybie łącz. obleciałby itd.), słowo to, używane tylko w 3 osobie, ma znaczenie więcéj przysłówkowe: dość dobrze, ujdzie, jako tako. „Ta spodnica obleci“ (dość ładna). — „Kapusta obieci tego roku i zimiáki oblecą“ (dość ładne, dość dobre).

obrekać, (obrechać), v. tr. (kogo), okrzyczeć, złajać. Por. brechać.

obtargus, a, s. m., obdartus, dziad.

obzywám sie, ás sie, obzywać sie, odzywać się, (u L. obzywać się, odezwać się dokoła, do kilku rzędem).

ochtáby, s. pl., oktawa Bożego Ciała. Mówią w opowiadaniu o jakimś wypadku: Buło to akurat w ochtáby.

odgráwki, s. pl., p. obigráwka.

odpalerówać, v. intr., odprawić się, opuścić; odp. od wojska, opuścić wojsko, wysłużyć.

od posiela, od dawna.

odpowieś, eści, s. f., odpowiédź.

odprawa, s. f., kommunija św.

odwernąć sie, (rzadko używ.), odwrócić się, oddalić się (rus. widwernyty sia).

odwiecyrz, indecl. Słowo to oznacza drugą połowę dnia pracy, tj. od południa aż do zachodu słońca. Mówią np.: Bez odwiecyrz bułem na pańskiem. (Por. L. odwieczerze, a, n. i odwieczerz, indecl.).

oflajdać, v. tr., owalać, obabrać; również, oflajdać się.

oględnik, a, s. m., swat. Patrz posłaniec.

ogoniaty, adj. = ogoniasty.

ojcowie, rodzice.

ojcowicka, i, s. f., jedynaczka, na którą cały majątek po „ojcach“ spadnie.

onacę, ys, onacyć, v. tr., robić, czynić; *zonacyć kogo,* skłonić kogo, sprawić, iż. „Zonacyli ją ludzie, ze za niego posła.“

opadlisko, a, s. n., zapadłe, zagłębione miejsce.

osobliwy, adj., osobny. „Osobliwy pokojik.“

ostaję, es, ostajać, v. intr., zostawać.

ośuadomiám, ás, ośuiadomić (kogo), v. tr., uwiadomić.

P.

pál, s. m., drzewo „na pál.“ Por. L.

palamęter, tra, s. m., człowiek przemyślny, przebiegły.

palcaty, adj., palczasty.

paprám, rzesz, paprać, v. tr., babrać, walać; zwykle comp. spaprać, opaprać, zapaprać; również w formie zwrotnéj (p. się). U L. paprzyć, paprzać, w ziemi grześć.

paprák, *a*, s. m. ten, co się wala, babrze.
pawęz, *i*, s. f., drąg długi, którym się przyciska snopy na wozie aby się nie rozwiozły.
pádám, *ás*, *pedzieć*, v. tr., ściągnięte z powiedzieć.
pękál, *a*, s. m., 1) bolak na ciele, 2) człowiek mały gruby.
pełniácek, *a*, s. m. Tak nazywają dziecko jasnowłose z pełną, okrągłą twarzą.
pewno, adv. = pełno (Dąbrówka polska).
piekarnia, *i*, s. f., pierwsza izba obszerna, w któréj jest nalepa do gotowania jadła i piec piekarski. Sprzęty kuchenne, żarna, drzewo na poleni, łóżko dla służącéj — a często osobne miejsce dla krowy wysłane słomą — oto wnętrze „piekarni" zwanéj inaczéj „chałpą."
pieszczeń, *enia*, s. m., pierścień.
pijawa, *y*, s. f., picie, przepitek. „Prosić kogo na pijawę."
pińdycę, *ys*, *pińdycyć*, na kogo, napierać, nastawać na kogo. Comp. wypińdycyć, np. wypińdycył na niem tyla, wymógł na nim, wydusił z niego.
piscolit, *a*, s. m., pistolet.
plezina, *y*, s. f., polanka wśród lasu.
podletni, adj., stary (o osobach).
podoba, *y*, s. f., przedmiot lub osoba upodobana.

„Nie mój konik nie mój, nie moje to oba,
Nie moja dziewcyna, nie moja podoba." (śpiewka).

podpłomień, *enia*, s. m., podpłomyk.
podrzucek, *a*, s. m. zam. podrzutek, dziecko podrzucone, znalezione. Tak najczęściéj nazywają dzieci ułomne, według ich mniemania, odmienione i podrzucone przez mamuny.
poduscyna, s. f., poduszka (zwykle w pogardliwém znaczeniu).
polepa, s. f., glina, którą chałupa jest oblepiona, (p. L.).
po leku, adv., powoli, zwolna, pomału, stopniowo.
połno, *półno*, adv., pełno. (Zawada, Nawojówka).
pomrzeć, umrzeć. „ŭojcowie mi juz dáwno pomarli."
popka, *i*, s. f., (z niem. die Puppe), lalka szmaciana.
porońcę, *ęcia*, s. n., dziecko poronione, p. L.
poruska, s. f., poruszenie, powstanie. „Zrobili poruskę" (o r. 1846).
porzomny, adj., porządny.
po próżnicy, przysł. nadaremnie, na próżno.
posłaniec, *a*, s. m. swat. Nazywają też swata „oględnikiem", że jego zadaniem jest oglądnąć cały stan rzeczy, „śpekulátem", że powinien być bystrego umysłu i dowcipny, i „rekomondem", bo rekomenduje parobka, chcącego się żenić, z najlepszéj strony.
potreferny, adj., szczególny, trudny. (P. śpiewka: Szczególna, trudna do zapamiętania).
potyl — *pokil* i *potyla* — *powiela*, po tyle — po ile, potąd — pokąd, tak długo — dopóki. Często słychać także: potyl — jaz (aż).
potrzeb — w wyrażeniu: mieć do kogo potrzeb, mieć do kogo interes.

pierę, rzes, prać, v. tr., przen. bić, walić; comp. sprać.
prawuję sie, es sie, prawować sie, sądownie się spierać, procesować.
prefikt, s. m., zysk, korzyść.
próguję, es, prógówać, v. tr., próbować.
przechlipka, s. f., przepicie (żartobl). Jedząc ziemniaki mają mleko lub maślankę „na przechlipkę."
przegárzám sie, ás sie, przegárzać sie (z kim), przekomarzać się z kim, naigrawać się, kpić sobie z kogo (einem nachspotten). Por. L.
przekazuję, es, przekazówać, v. tr., pokazywać (vorzeigen). „Rózne rzecy przekazówały ji (jéj) przed ňocy" (mamuny). Por. L.
przepierduję, es, przepierdówać w czem, p. przetwierdzać sie.
przepowiástka, i, s. f., powiastka, anegdota.
przetwierdzám sie, ás sie, przetwierdzać sie w czem, grymasić, przebierać. „Ludzie mieli duzo chleba i przetwierdzali sie w niem, ugardzay sie niem..."
przyjáciel, a, s. m., krewny.
przyzeniam sie, ás sie, przyzenić sie, ożenić się z bogatą dziewką, nie posiadając żadnego majątku.
psi, a, e, adj., używane w przekleństwach lub żartobliwych przezwiskach: psia krew, psia dusa, psia mać, psia noga, psia myrcha, psia para, psia wiara, psie nyry, psi pysk itp.
pyrciám, ás, pyrciać, v. intr., drobno chodzić, drobić, ztąd: pyrcia, ten, co drobno chodzi. (U L. pyrciać, cz. contin. znaczy: węchem śladować, tropić, pryciać, pruciać, wittern, schnüfeln).

R.

rdzę, rdzys, rdzéć, v. intr., rżeć (o koniu).
redykám, ás, redykać, v. intr., rzygać; comp. zredykać sie, naredykać, obredykać.
rekomond, a, s. m. swat, (p. posłaniec).
rękować i *rękować sie,* (p. rękowiny).
rękowiny, s. pl., obrzęd wiązania chusteczką na kukiełce rąk państwa młodych przez najstarszego starostę po śniadaniu przed pójściem do ślubu. Z wiązaniem łączy się także uroczyste błogosławieństwo pary młodéj. (U L. zrękowiny).
rekut, a, s. m., rekrut.
rózga, i, s. f. — weselna. Jest to ucięty wierzchołek jedlicy o 5, 6 lub 7 ramionach, nazywanych „rogami", stojący na kwadratowéj drewnianéj podstawce („nozce"), który owijają dokoła barwinkiem lub podobnym do niego „druśnikiem" (?), wbijając na każdy „róg" po dwa lub trzy czerwone jabłka, do jabłek zaś wierzchnich, wtykają na kołeczkach osadzone orzechy włoskie, w które wreszcie wbite są kołeczki z orzeszkami laskowymi. Wszystko to symetrycznie na sobie spoczywa, powleczone, jak liście barwinku, pozłótką. Rózga owinięta wstążką czerwoną.

rychtuję, *es*, *rychtować*, v. tr., na-, przy- rychtować, przygotować, przysposobić; wyrychtować, wykierować. „A to ci go wyrychtowáł!"
rykoń, *a*, s. m., ten co ryczy, garłacz.
r zazy, sbs. pł., ostatnie blaski zachodzącego słońca.

S.

sachratám, *ás*, *sachratać* (komu), schlebiać komu, celem wyłudzenia jakiéj rzeczy.
samny, adj. *Samná godzina*, pora w któréj się msza św. (zapewne summa) odprawia.
se zam. sobie (powszechne).
sekuruję, *es*, *sekurować* zam. assekurować.
sekuracyjá zam. assekuracyja.
setnie, adv., dużo, siła.
sfijám sie, *ás sie*, *sfijać sie* = zwijać się.
shałasić, v. tr., połamać, poburzyć, porozwałać, porozrzucać.
sharnasić, v. tr., tyle co shałasić.
siaratám sie, *ás sie*, *siaratać sie* (z kim), witać się serdecznie lub żegnać (n. grüssen). „Siaratáł sie z niem na dróge."
siepię, *es*, *siepać*, v. tr., mocno ciągnąć, targać (p. L.); comp. posiepać. „Brode mu posiepáł" (potargał).
siérotka, *i*, s. f., stokrótka.
skalpiérz, *a*, s. m., szkaplerz.
skałba, *y*, s. f., szpara między drzewami w ścianie chałupy.
skamieć, v. intr., skamienieć.
skapucieć, także *zejść na kaput*, podupaść, przyjść do nędzy.
skarpny, *śkarpny*, *skartny*, adj., mało jedzący i źle wyglądający, suchy (o człowieku).
skarucha, s. f., kora zdarta z drzewa. Skaruchy używają szewcy do butów.
skazić sie, zepsuć się, nie przyjść do skutku. „Wesele sie skaziło" tz. nie przyszło do skutku, rozchwiało się.
śklę, *is*, *śklić*, v. intr., łgać zręcznie, blagować; *ośklić kogo*, ołgać, oszukać.
skraucę, *ys*, *skrauceć*, v. intr. 1) miauczeć (o kocie), 2) molestować, skłamrzyć (żebrak proszący o jałmużnę).
skróny, p. króć.
skryjomie, adv. pokryjomu, tajemnie, sekretnie.
ślipeć, *a*, s. m., gzik koński (gastrus equi).
slufám, *ás*, *ślufać tabakę*, zażywać, niuchać.
śmigám, *ás*, *śmigać*, v. intr., wywijać np batem. 1) „Śmigaj na kónicki niek sie kółka tocą..." (śpiewka). 2) róść prędko w górę, wybujać (o ludziach i drzewach).
smiłunek, *u*, s. m., zmiłowanie, litość, miłosierdzie. „Prosić smiłunku."
smok, s. m. najczęściéj żartobliwe przezwisko.

smolę, is, smolić, v. tr., pić dużo (o trunkach).
smyśny, adj., ładny, zgrabny (p. Kos.).
śpasuję, es, śpasować, v. intr. (z niem.), żartować, figlować.
śpekulát, a, s. m., przemyślny człowiek; przewisko swata, (p. posłaniec).
śpilować. Słowo to używane jest w 3 osobie w znaczeniu: służy komu, do twarzy jest. „Śpiluje mu w tym kapclusie.“
śpilowny, adj., 1) dobry, zdatny, odpowiedny; 2) cięty, zmyślny, zdolny (o takim, który niejednę rzecz sam z siebie bez nauki zrobić potrafi).
srogi, adj., bardzo duży. „Srogie wąsy.“
starám, ás, starać, v. tr., zbierać, gromadzić, składać. „Duzo nastarali piniędzy.“
stawiám sie, ás sie, stawiać sie, stawiać sobie dom (powszechne).
śturám, ás, śturać, v. tr., 1) pchać, żgać; *wyśturać*, np. ryby z dziury wypchać, wypędzić; 2) w zn. lekkiéj roboty ręcznéj: dłubać. „Pośturáłem buty (lub worek)“ tz. zrobiłem trochę około butów.
ścielę, es, swać = słać (Dąbrówka polska).
śwarnukám, ás, śwarnukać na kogo, krzyczeć na kogo, łajać kogo; comp. *ośwarnukać kogo*.
swarzę, ys, swarzyć na kogo i *swarzyć sie*, (p. L.).
śwejndrám, ás, śwejndrać lub *śwajndrać* (po niemiecku), gadać źle po niemiecku, szwargotać (o żydach).
świniák, s. m., (powszechne).

T.

tamoj, tamok, adv., tam.
tąpielec, a, s. m., topielec.
tąpól i *tompól, i*, s. f., topola.
temcasownie, adv., tymczasowo.
tfórz, tforza, s. m., tchórz.
tforzówka, i, s. f., czapka okrągła; u spodu dokoła obłożona szeroko tchórzowem futerkiem. Noszono dawniéj tchórzówki, jak dziś baranie czapki.
toli, (skrócone z atoli), oto! „Toli jidzie!“
tudzis, tudzisem, adv., zaraz, natychmiast, prędko.
tutok, adv., tutaj.

U.

ugardzám sie, ás sie, ugardzać sie czem, za nic nie mieć, mało sobie coś ważyć.
ukrotny, adj., dodawane do przezwisk niektórych w celu ich wzmocnienia, np. „Ty wisieluchu ukrotny!“ (u L. ukrotny, adj. do ukrócenia, uśmierzenia).
ułomniák, a, s. m., ułomne dziecko, niedołęga, idjota.
urokliwy, adj., mający uroczne oczy (o człowieku).

W.

walę, *is*, *walić*, v. intr., mocno padać (o śniegu).
walkiérz, *a*, s. m., (zam. alkierz), izdebka (sypialna).
warta, *y*, s. f., straż. Wartami nazywają też zagradzanie drogi jadącym do ślubu za pomocą żerdzi lub długiego powrósła, zwanego „ślabantem."
warwasę, *is*, *warwasić*, v. intr., krzyczeć, hałas, wrzawę robić (ob. barwas).
w biegi, adv., w skok, pędem, szybko. Przysłówek ten, wyrażający szybki, nagły ruch, używany jest najczęściéj sam, rzadziéj z odpowiednym czasownikiem (gonić, pędzić, lecieć). W opow.: „On w biegi za niem..."
we dwój, w dwoje, w dwójkę. „Bedemy młócić we dwój."
wiela = wiele, ilc.
wnęk, zdrobn. *wnęcek*, *a*, s. m., r. ż. wnęcka, i, wnuk, wnuczka (p. L.).
woźnica, *y*, s. f., mały prostokątny otwór w powale izby piekarnéj („piekarni") niedaleko wyjścia, służący do wypuszczenia dymu na strych („górę").
wsze, *wszędy*, adv., zawsze.
wszeń, adv., wszędzie.
w te casy, wtedy.
wto = kto; *wtosi*, ktoś. P. chto.
wtory = który. P. chtory.
wydaję sie, *dajes sie*, *wydać sie*, iść za mąż.
wydolę, *is*, *wydoleć*, v. intr., (zn. wydołać), wystarczyć. „Nie wydoli", nie wystarczy.
wydyrchoły, s. pl., podatki i dątki, które urzędom ciągle trzeba płacić.
wykárcyć = wykarczować.
wypewnić sie, spełnić się, sprawdzić.
wyprowádzki, s. pl., wyprowadziny panny młodéj do domu pana młodego.
wyśñadomiám sie, *ás*, *wyśñadomić*, v. tr., wyjawić; lecz częściéj *wyśñadomić sie*, wyjść na jaw. „Te dzieci sie potem wyśñadomiły", tz., że dowiedziano się o tych dzieciach.
wyświadcám, *ás*, *wyświadczyć* lub *wyśñadcyć*, v. tr., wydać, wykryć, wyjawić. „Nie wyśñac nás, bo my to pokradli."
wyznać, v. tr. = wyśñadomić. „Wszycko sie powyznáwało."
wyzrádzám, *ás*, *wyzradzić*, v. tr., zdradzić, wyjawić, wydać. „Wszycko sie powyzrádzało." (U L. wyzdradzić, zdradliwie wymachlować, wydrwić).
wywijny, adj., cięty, zwinny, zdatny.

Z.

zábieglisty, adj. 1) o człowieku: zabiegliwy, skrzętny; 2) o drzewie: węzłowaty.

zadaję sie, es sie, zadawać sie, udawać. „Zadał sie, ze pijany (l. nieżywy“).
zadziadówany, zaopuszczony, zaniedbany zupełnie, zdziadziały.
zaflańdać, zaflańdrać, v. tr., zawalać, zababrać, zanieczyścić.
zaganiac, a, s. m. Tak nazywają żartobliwie ogon bydlęcia. P. majdac.
zágata, y, s. f., kamienne podmurowanie chaty na zimę.
zakil, póki, dopóki, jak długo.
zakładka, i, s. f., przyprzążka koni do pomocy (np. pod bystrą górę).
zakrekorákać, zagdakać (o kurze).
zamocnieć, v. intr., wzmocnić się, posilić się, przyjść do sił, (u L. zmocnieć).
zarásicek i *zarásinecek,* zdrobn. zaraz, natychmiast, w téj chwili.
zasiąkły, adj., skryty, tłumiący złość w sobie.
zaňobchodzę sie, is sie, zaňobchodzić, zaňobyś sie (z kim), obchodzić się, postępować z kim. Z. się z kim w dobre i w złe.
zawdy, zawsze.
zawyknąć, zawyć, zajęczeć.
zbereźnik, s. m., człowiek niemoralny, zdrożny.
zbójcyná, y, s. f., żona zbója.
zboziatko, zdrobn. zboże.
zdolę, is, zdoleć, v. intr. (zam. zdołać), módz zdołać, być w stanie.
zelga, i, s. f., odpoczynek, wytchnienie, pauza.
zemstuję, es, zemstówać, v tr., wzywać pomsty Boga na kogo, przeklinać; comp. zazemstować.
zeznaję sie, es sie, zeznać sie, przyznać się, (u L. tylko zeznać).
zeźryć, dojrzeć. „Zboze juz zeźrało.“
zgryz, u, s. m. zmartwienie, strapienie, frasunek.
zgubina, y, s. f., rzecz zgubiona, zguba.
zgwaryjówać, zwaryjować, dostać pomięszania zmysłów.
zjednać sobie, wynająć (domek). Por. L.
zlégnąć, (légam, ás), v. intr., odbyć połóg (o kobiecie).
zmolny, adj., grymaśny, nudny, przykry, zły, nieznośny.
zmorzeniec, a, s. m., taki co dużo jada i nigdy nie może się nasycić.
znajomka, i, s. f., znajoma.
źwięce, ys, źwięceć, v. intr., dźwięczeć, dźwięk wydawać (o żelazie, łańcuchach).
zywizna, y, s. f., bydło.

Nazwiska chłopów zamieszkujących wieś Zawadę:

Barán, Basiaga, Bernák, Biéda, Bobroski, Borek, Burnágiel, Fijálek, Górka, Jadamczyk, Jantos, Kamieński, Kos(z), Piksa, Skrzypiec, Ślegowic, Wideł, Witoski, Wojtyła, Zając.

Przezwiska lub miana pospolite:

Chadraś, Jasiek z Frankówki (zagroda tak nazwana), Jasiek z Górek, Józek z Paswisk, Józek z zá bramy (dworskiéj), Kłapác, Páłka, Pawlák, Pyrcia.

Nazwy pól, zagród, karczem:

Na Górkach pod Wydrom (pole), na Wydrze (karczma), pod Kłapácem, na Bugáju, przy štrece (kolejowéj), za štrekom, na Psiárkach, na ňOpáláuce (karczma, pole), na Bajzbirówce (zagroda, będąca dawniéj własnością Niemca Bösbiera, którego Bajzbirem tu nazywają), w Paswiskach, pod Brzezinami, w granicach, na Solárzówce (zagroda), przy młyjnie, w Jispach, przy Berskiem, nad Jispami, Kozówka, Maćkówka, Frankówka, na Murowańcu (karczma, pole), na Przedwoju.

Charakterystyczną jest rzeczą, że każda cząstka narzędzia gospodarskiego ma tu osobne i dobre nazwanie. Weźmy np. wóz prosty drabiniasty.

Wóz.

dyszel, *dysiel;* — podwójne rozszczepienie na końcu dyszla *śnice;* — drąg w środku woza, który jest na to „żeby dysiel nie sed na dów", *sfora;* — deska, na któréj spoczywają drabinki *przykrywa;* — drabinki, *lytry;* — szczeble, *szczeble;* — drewniany wałek, na którego przedłużeniu żelaznem (synklu) obracają się koła *"oś;* — do osi przytwierdzony jest za pomocą żelaznych spięć (*„klárynek"*) równo-długi gruby kawałek drzewa, *násád;* — przedłużenie żelazne osi, na którem obracają się koła, w które wbity jest gwóźdź (lon abo kurcáb), *synkiel;* — kowo, *koo;* — żelazna obręcz na kole, *rafa;* — drewniane koło, w które wchodzą szczeble u koła, *dzwona;* — szczeble, *spryxy;* — żelazne przedłużenie nasady koła, *kowmirz;* — dwie obrączki (jedna tuż nasadzie, druga daléj) na kołmirzu, *podpáski;* — żelazne obicie osi, *podwozki;* — gwóźdź trochę zakrzywiony, wbity w synkieł w tym celu, aby koło nie spadło, *lon;* — (gwóźdź bardziéj na końcu zakrzywiony, spłaszczony, w tym celu aby błoto nie wchodziło w koło, „bo jak sie naxlasce, to koa nie kcą jiś", *kurcáb;* — drążek na przodzie, który trzyma „lytry", połączony z synkłem, *luśnia;* — drążek poprzeczny, przytwierdzony na końcu do śnic, *podelga;* — na násadzie spoczywa (w środku gwoździem ruchomym przytwierdzony) kawałek drewniany, *koovrót;* — z obu końców kołowrotu wychodzą na boki dwa wygięte drążki, połączone u przodu wozu z luśnią, w tyle z podkólkiem, *kónice.* — Drążek drewniany wygięty w tyle wozu, którego żelazny spiczasty koniec wchodzi w synkiel, a drugi górny koniec połączony jest z kónicą, nazywa się *podkólek.*

Części w „skrzynce rzezalny."

skrzynka; nogi zadnie; "odpyxac, zeby kosák sed równo koo stalice; *popyxac,* płaska deszczułka, która jednym końcem przytwierdzona jest do grzą"dki, drugim końcem wchodzi w wązki otwór w denku skrzynki na przodzie, służąca do posuwania naprzód słomy; *grzęndka,*

drążek drewniany, którego tylny koniec połączony z drążkiem łączący u spodu obie tyłne nogi, a przedni z korbą; *wapka* abo *pies,* maleńka deszczułeczka przytwierdzona u przodu do grządki, „co noga na niem siedzi, co sie nogom spirá na niem, to przycyniá siuwy"; *noga*, co xodzi korba po ni; noga cvártá; *żabka*, drewniana nasadka u spodu przedniéj nogi, w którą wchodzi korba; *stalica,* żelazne okucie na przednim końcu skrzynki; *korba,* zagięty kawałek drzewa, ruchomy, do którego końca przytwierdzony jest kosák; *kosák*, długi, krzywy, szeroki nóż do rznięcia słomy; *kuska* z "osełkom. co sie "ostrzy kosák; *spąski,* drewniane prążki u spodu skrzynki służące do przytwierdzenia nóg do skrzynki.

C e p y.

Dłuższy kij *dzirdzák;* — mniejszy *cepák;* — skórzane nakryvki na końcu dzirdzáka i cepáka *kapice;* — skórzany pasek przechodzący przez kapice *sfora.*

P w u g (pług).

Dyszel z dziurkami do gwóżdzi *grę"dziel;* — drewniana nasada u spodu, w któréj spoczywają *„nogi"*, (dva vygięte kije do trzymania pługa w czasie orania) i *średnica*, *pwóz;* — *blacha* do orania.

SŁOWNICZEK
Gwary ludowéj z okolic Pinczowa.

zebrał

ks. Wład. Siarkowski.

Niniejszy zbiór wyrazów i wyrażeń ludowych, przeważnie pochodzi z parafii Kije pod Pinczowem, które przy załatwieniu różnych czynności duchownych, spisywałem sobie z całemi zdaniami, jakie z ust jedynie starych ludzi, nie umiejących czytać, posłyszałem.

A.

alamuśny vel *halamuśny*, ad. sprzeczny, dokuczliwy. „Mój mąz alamuśny, pobił swoje dzieci.“

B.

babiczka, krzew róży polnéj.
bańduch vel *bańdos*, potrawa ze szczawiu sporządzona.
bezmian, w Krak. (Kolberg) przezmian — waga do mięsa.
bliźnia, sub., sąsiadka.
bramować, ver. dopiekać, docinać. „Brumowały dziewuchy chłopakom na weselu.“
bzdura, bagatelka.
bzówka, vide fafuła.

C.

całki, plur., rzepa.
chargotać, psy ćhargotały na dziada.
choropiać, swarzyć się.
chrápaki, plur., gałęzie u drzewa rosnącego w lesie.

chrasnąć, uderzyć. „Chrasnął garkiem o ziemię.“
chwajdały, krzaki kapusty na polu, nie zwiniętéj jeszcze w główki.
chwajdál, vel *chwajołek*, krzaczek kapusty.
cieciora, soczewica. W słow. Lindego — groch włoski.
ćmić, ćmi mi w gębie ząb.
cułki, onuczki.
czajkiem, adv., niepostrzeżenie. „Czajkiem usłam ze zboża.“
czochrać się, ociérać się. „Krowy czochrają się o drzewinę.“
czysty, adj., rzeczywisty, prawdziwy. „Cysty to pán.“

D.

dojmować, dogadywać, dokuczać, docinać.
dychawka, duszność.
dworować, wychodzić na potrzebę na dwór. „Mojá matusia téj nocy nie dworowali.“
dziedzic, drzewo, po wycięciu lasu, zostawione na nasienniki.

F.

fafuła, poléwka z jagod bzu czarnego.
fukliwy, opryskliwy.
fularka, piszczałka.

G.

gazdzić się, gapić się. „Posłasta na to, aby się tamok gazdzić.“
głowacz, chaber, bławatek (centuarea cyanus Lin.).
gorlić się, *przegorlać się*, przemawiać się. W słown. Lindego słowo to ma odmienne znaczenie.
graczanina, płot z żerdzi koło pola.
grdykać, v. *grdękać*, zgrzędzić. Koło Kielc — pić wódkę.
gródza, ożerdziowanie.
gruzołek, (U Lindego gruzołka) — bryłka, grudka.

H.

haby, bielizna zamaczana w wodzie do prania.
heli, jeżeli. „Heli zgadnics, co mám w garsci, to ci dam.“
helikać, nucić.
hepie mu sie, ma czkawkę.
hera, zaraza.
heksdum, adv., natychmiast (Chroberz).
chyl, sub., miejsce otwarte. „Lepiéj za płotem niż na chylu.“

K.

kalanica, vel *kalemba*, nakrycie z perzu na chałupie.
kaluga, kałuża.
katana, suknia podszyta futrem.

kezby, gdzieżby.
kiecek, derkacz (ptak).
kłys, kłysek, kłos kłósek. „Święty Ján kłysek zgion (przysłowie rolnicze).
kobylak, but rzemienny na konie.
kopestylony, astry.
kotery, pagórki na łąkach.
koziarka, babka przy położnicy.
kozienica, sosna.
kozidry, sosny przeznaczone na wyrób gontów.
kozub, jak désc na wiosnę pada, to kozub z ziemie zdejmie.
kralaśny, adj., kulawy.
krupka, skarbonka.

L—Ł.

labować się, hultaić się.
luto mi, żal mi.
ładować, czynić porządek. „Casem ładuję w niedzielę w domu."
łatajstwo, nieuczciwość.
łęka, plur. *łęki*, pastwisko na łąkach.

M.

mierzawstwo, wstyd.
mir, znaczenie, cześć, szacunek, uważanie.

N.

na chrząstkę nastąpić, zwymyślać.
napatruchnąć, pojawić. „Napatruchnął się taki odludek i spustosył las.
nakmysić, nagadać, złajać.
naskórkać, nakląć (rzadko używa się).
niepeć, niebezpieczeństwo.
niezbęda, wzgarda. „Cyni Bogu i ludziom przez swe postępki niezbędę."

O.

obesłanie, wiadomość. „Juz dáł panu obesłanie, ze zajechał pod dom."
obcapić, otoczyć. „Ludzie po wyjściu z kościoła obcapili księdza."
obchu mi nie dáł, zaczepiał mię, nie dał mi spokoju.
ochapiać, zdawać, przypominać sobie. „Ochapia mi się, ze tu coś jest."
ochędozny, porządny.
ochmiały, plewy z prosa.
odkazywać, odsyłać. „Odkazywał mego chłopa do wójta."
odporać, odradzać. „Odporam mu, zeby nie sedł na jarmark."
odstradować, odłączyć, odseparować.
odudzieć, oniemieć.
okiść, płaty śniegu osiadłe na gałęziach drzew.

omnes, adv., zupełnie (Chroberz).
oparciany, adj., obładowany pracą.
ostrewka, blaszka okrągła, mosiężna, zwykła ozdoba na chomontach.
ozdoba, omasta, okrasa.

P.

pałęga, miejsce niezarosłe w ogrodzie.
pardać się, wałęsać się.
paryje, topiele, miejsca zarosłe trzciną.
pazerny, adj., obżartuch. „Mój chłop okrutnie pazerny, dać mu garniec ugotowanych ziemniaków — to wsyćko zjé.“
pasielaki mam dzieci, t. j. takie, które ciągle należy karmić. (Włochy pod Pinczowem).
paszczyska, miejsca wśród lasu, pokryte błotem.
perczaki, groch polny (pisum arvense Lin.).
pierzchliwy, adj., skłonny. „Mój mąz pierzchliwy do klęcia.
pituch, potrawa z ziemniaków na rzadko.
plama, wstyd.
poboruchać się, poprzemawiać się. „Poboruchałam się casem z matką.“
pochapiać się, łakomić się. „Nie pochapiłem się nikiéj na cudze.“
pochłabować, pędzić, wieść. „Pochłabuje biédę.“
pokorać, podołać. „Pokorać mu nie mogłam.“
poskucić, dopomagać. „Nie ma mi kto w domu poskucić, musę sama w domu wsyćko robić.“
posmykacz, złodziéj.
powołanki, wymyślanie.
przegorlać się, przemawiać się.
przekomarzać się, kłócić się; *przekomary*, kłótnie.
przemarcować, przemianę zrobić. „Mój chłop przemarcował koło u sąsiada.“
przenosiny, udręczenie, kłopot.
przerzeczka, przemówienie.
przyramki, ozdoba z włóczki na ramionach koszul.
przysterbać się, przywlec się.
pyrzyny, popiół z węgli.

R.

rajcować, dowodzić, wieść gwarę.
rdzonik, łupka smolnego drzewa.
reczka, tatarka.
rościochy, gałęzie suche.
rudawizna, nieczystość; w przenośném znaczeniu grzech.
rumianki, w pęczki zebrane zboże, lub kwiaty.
ruściochy, rupiecie żelaziwa, lub kawałki skór na górze złożone.
rychawka, oprawa żelazna na końcu żarnówki (kija od żarn).

S.

salantuje między ludźmi, zem skąpa. Obnosi się między ludźmi, że jestem skąpa.
sałaga, nicpoń, włóczęga.
sieczenica, karma dla bydła, złożona z wyki, grochu, owsa.
składać się, uniewinniać się. „Składał się, ze tego nic ucynił.“
składny, a, e, adj., zgrabny. „Składna kobyła.
skórny, a, e, adj., skłonny. „Skórny jestem do klęcia.“
smagło, adv., pospiecznie, raźno. „Nie mogę iść smagło, bo parno.“
smyk, rżemyk spadający od pasa; na końcu smyka znajduje się kozik.
sor, koziołek (sarna). „Pán leśnicy złapał w lesie sora.“
spędu nie mám iść do kumoski, — nie mam sposobności iść do kumoski.
sroczka, ostróżka polna (delphinium consolida Lin.).
stoparczyć, wznosić się. „Kura kiéj siedzi na jajach, to jéj ogón do góry stoparcy.“
stranie, wymioty.
stryfle, część ta koszuli, która znajduje się na ramionach.
styrknąć, uderzyć, zawadzić.
szczodraki, rodzaj ciasta pieczonego na Trzech Króli w kształcie placuszków.
szczynki, plewy zebrane z różnego gatunku zboża.
szory, obcięta słoma w poszyciu dachu.

T.

tarachy, ostatki słomy.
telbuch, szubrawiec.
terpać, szamotać.
tredać, marudzić. „Mój chłop ciągle na mnie treda.“

U.

ujadać, docinać.
uszczaby, plewy z prosa vide ochmiały.

W.

wark, adj., niedobry, dokuczliwy (Morawica).
wiecha, wiązka. „Wziąłem gospodárzowi wiechę słomy ze stodoły.“
wisła, wszelki wylew wód na wiosnę.
wiśtaka, chuśtawka.
wtere-wtere, czasami. „Wtere wtere siecki urznę.“
wyćwika, ukaranie. „Matka dała wyćwikę córce, ze zasła w ciązę.“
wypośladować tego sobie z głowy nie mogłam, wyperswadować sobie go, tego....
wysadka, sadzenie. „Wzięłam główkę kapusty na wysadkę.“

Z.

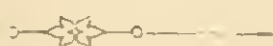
zabyć, wściéc się. „Pies zabył się.“
zachmarzyć się, gdzieś się podziać. „Zachmarzył się gdzieś klucyk od skrzynki.“
zagłębiać, dokuczać, „Zagłębiają mi ludzie.“
zakatusieć się, zamglić. „Zakatusiało się na świecie.“
zakulka, zajście, sprzeczka. „Nie miałam z nikim zakulek.“
zastąpić, zajść w ciążę·
zatrawniczyć się, pokryć się zielonością.
zazoga, grunt opoczysty, opoka.
zbruć się, ognać się. „Nie mogłam zbruć się złodziejowi.
zchodek, koniec. „Byłam na zchodku tygodnia w mieście.
zgónina vel *zgonie*, ziarno nie wyczyszczone na bojowisku.
zuchel, kawałeczek.

ZBIÓR WYRAZÓW
używanych w okolicach Chochołowa

napisał i znaczenie ich wyjaśnił

X. JAN ZŁOŻA.

Zbiérając wyrazy tu zamieszczone, pisałem je tak, jak je górale wymawiają. Samogłoskę *a* wymawianą, jak ścieśnione *o*, np. pon, — pisałem znakiem *á*. Spółgłoski zaś: *sz*, *cz*, *szcz* i *ż*, wymawiają jak mazurzy, — spółgłoski zaś: *rz*, *ć*, *ś*, *ź*, i *dź*, wymawiają prawidłowo, jednakże w niektórych słowach *rz*, wymawiają każdą głoskę zosobna, jak np. *bar-zo*, *zamar-zło*..., w których słowach to *rz* wymawiają każdą literę pojedyńczo, rozdzielałem je w piśmie linijką (-) poziomą.

B.

bania, kopalnia rudy żelaznéj.
baca, przełożony nad pastérzami owiec.
bacować, mieć zwierzchnictwo nad pastérzami owiec (juchasami).
bajoro, bagno, kałuża z mętną wodą.
baraniárz, pasterz do baranów.
bar-zo, bardzo.
basarunek, wynagrodzenie za krzywdę wyrządzoną, np. za pobicie.
bęś, dziecię z nieprawego łoża.
boisko, klepisko do młócenia zboża wraz z zabudowaniem.
bosorka, przezwisko kobiety.
bośkać, całować.
boziać, całować, pogardliwie.
bróździć, przeszkadzać, np. „dawno juzbym tego dokonał, ale tem mi zawse bróździ.“
brzydák, przezwisko.
brzyzek, pagórek.

buta, zarozumiałość w najwyższym stopniu — oznacza przymiot; ten człowiek buta straszna, tj. bardzo zarozumiały.
butrznieć, butwieć.
bycyć się, ze żartu szarpać jeden drugiego.
bystry, stromy.
biega się, vaccae tempus copulationis.

C.

calizna, po skoszeniu łąki lub po zebraniu zboża pozostała na polu pasza dla bydła, nazywa się „calizna."
cądrać się, gdy kto przechodzi wśród rosy lub deszczu pomiędzy zbożami, to się wtedy cądrze, tj. zmoknie mu spodnie ubranie.
cedzić, filtrować.
celadnik, służący, robotnik l. m. celádź.
cnie się mi, przykrzy mi się.
cetyna, szpilki na drzewie jak świerk.
chichotać się, śmiać się bardzo wesoło.
chichoty, *chichotanie*, śmiechy.
chlasnąć, powiedzieć coś złego z nieuwagi, uderzyć.
chlusnąć. np. wodą oblać nagle, kijem uderzyć silnie.
chodnik, ścieżka.
chowaniec, *chowanica*, dziecię przybrane za własne i w domu wychowywane.
chołdymas, koniec jakiéjś czynności, np. kiedy dokończają żniwa lub inną jaką dłuższą pracę, to zapytują się wzajemnie: „czy to już chołdymas?" (czy to już ostatnia robota tego rodzaju).
chrobák, robak.
chruby, *gruby*, *chruby gazda*, zamożny gospodarz.
chrubo, dużo, wiele.
chujawica, silny wiatr z deszczem.
chuściák, gęsto zarosłe drzewka w lesie lub gęste krzaki.
chusta, prześcieradło.
chybáj, *chybájcie*, chodź, chodźcie, używane tylko w imperat.
cycać, ssać.
ciupaga, toporek służący za laskę.
ciupać, rąbać w lesie po cichu.
clić się, leczyć się.
clenie, kuracyja.
chyrba, dużo, kupa.
chyrbik, mały pagóreczek.
chyski, szybki, żwawy.
ciskać, rzucać, imp. ciś.
ciskać się, gniewać się bardzo.
cupryna, włosy na przedniéj części głowy.
cyrpać, czérpać.
cyrpák, naczynie do czerpania wody, żyntycy.

cyrniawa, wielka ilość ludzi z daleka — mówią także: o chmurach czarnych deszcz przynoszących „idzie cyrniawa.“
cudzy, obcy.
cucha, *ćuska*, ubranie.

D.

daremniák, próżniak, ale używany wyraz ten także w dobrém znaczeniu, mówiąc o dzieciach, które jeszcze nie umieją na chléb zarabiać „mám daremniaków.“
dáwka, podatek.
drumkać na kim, przewodzić nad kim ze złości. Mówią: „nie dám se (sobie) na nosie drumkać“, tyle, co kołki na głowie ciosać.
duć, dąć, np. *wiater duje*, wiatr dmie.
durkać, pukać mocno, burzyć się, ale mówią także: „durka désc“, ulewny dészcz pada.
durny, dumny, zarozumiały.
durzyć się, gniewać się coraz bardziéj, wzmagająco.
dziéska, naczynie do przechowywania nabiału, faska.
drzewiéj, dawniéj.
dźwierze, drzwi.
dziérgać, wieszać tak, ażeby zawieszone wnet spadło.
dziérgać się, wieszać się, zadłużać się.
dyle, belki w stajni jako podłoga.
dylować, belki te wkładać.

F.

fajny, zdatny, człowiek do pożycia.
faleśnie, fałszywie.
faleśny, fałszywy.
flądra, przezwisko, tyle co bezwstydnica.
foršty, deski w podłodze.
forštować, deski do podłogi wkładać.
frantowski, światowy, „frantowskie śpiewki“, światowe śpiewki szczególniéj o miłości.
frejérka, *frejérecka*, kochanka.
frejérz, kochanek.
fryśny, uprzejmy, zwinny, zgrabny.

G.

garlaty, krzykała.
garło, gardło.
garłować, w gromadzie tak za jakąś sprawą obstawać, iż wszystkich innego mniemania na swoję stronę przeprowadzi — *garłować*, używane także w znaczeniu: bardzo ciężko pracować.
gáwiédź, drób — mówią także: „gawiédź go chce zjeść“, wszy.
gazda, gospodarz.
gazdować, gospodarować.

gazdziná, gospodyni domu.
gąsc. kawałek pola gęsto zarosłego drzewami.
gieléta, naczynie drewniane, obszerne, służące do dojenia owiec.
gęśle, skrzypce.
gnój, nawóz.
gnojnica, ścieki z nawozu.
giemzić, łaskotać ze spodu nogi, także: czynić zabiegi koło czego.
gmérać, szpérać.
godny = duży, wielki.
gorce, góry niższe od Tatr Beskidy.
grać na kim, przewodzić nad kim ze złości.
grapy, miejsca, gdzie są obszerniejsze rozpadliny i pośród nich pagórki jakby mogiły, groby.
gráty, sprzęty domowe.
grobla, rów, w którym woda płynie tylko podczas ulewnego dészczu.
grula, ziemniak.
grulisko, miejsce, gdzie ziemniaki rosły.
gryzula, rzepa, rzodkiew.
guzdrać się, leniwo zabierać się do pracy — lub coś robić z niedbałości.
guzwać, coś pomiąć — także: bez powodu ustawicznie łajać.
gwara, mowa, rozmowa.
gwárno, wesoło, rozmownie.
gwárny, rozmowny.
gwarzyć, mówić.
gwizdać, świstać.
gźić się, używa się tylko o bydle, kiedy z zadartemi ogonami ucieka do lasu lub do krzaków.

H.

huknąć, uderzyć mocno.
hajduk, policyjan.
hajdukować, tańcować.
Hále, góry Tatry.
hánielnik, pomocnik do paszenia owiec, rodzaj lokaja w szałasie dla juchasów.
hań! haniok! — tam!
haw! hawok! — tu! tutaj!
hardy, *harny*, pyszny, zarozumiały.
hubić, niszczyć, gubić.
huby, grzyby, szczególniéj nie jadalne.
hawiárz, górnik.
hej! — tak.

J.

jagnica, jagnie już dorosłe i to rodzaju żeńsk.
jagnicka, zdrobn. od jagnica.

járka, owca, która już ma rok, a nie miala jeszcze jagnięcia.
jata = przyścianek, małe zabudowanie o trzech ścianach przybodowane do jakiego budynku.
jáz, tama przy brzegu wody lub też we wodzie.
jeno, tylko.
jucha, zwykle używane z psiá, psiá jucha = krew.
juchas, pasterz do owiec.
jarzec, jęczmień.
jarki, ognisty, zapaleniec.
juzyna, drugie śniadanie lub podwieczorek.
juzynować, jeść drugie śniadanie lub podwieczorek.

K.

ka? kany? — gdzie.
kachel, piec w izbie.
kapce, szkarpetki z grubego sukna.
kałuźnica, kałuża.
kcieć, chcieć.
kępa, kupa kamieni w polu.
kickać, wodą opryskać.
kidać, wyrzucać nawóz ze stajni.
kiwać, przytakiwać, wołać kogo na migi.
kiwać się, poruszać się na dwa przeciwne boki.
kiecka, pętliczka roztrzępiona.
kierát, nieład, zamieszanie w rzeczach — tumultus.
kiernicka, naczynie do robienia masła — maślniczka.
kiść, wiecha.
kis, kwas.
kisnąć, kwaśnieć.
kisny, kiszony, kwaśny.
kilof, narzędzie do tłuczenia lnu ususzonego.
klagać, zapuszczać mléko ażeby się ścięło na sér, „wodę zaklagało“, woda zamarzła.
knáp, tkacz.
knápka, tkaczka.
kobylica, okrągłe drzewo, które ma nogi wprawione, iż stać może jak ławka.
koch, komin.
koléba, schronienie przed deszczem ręką ludzką zrobione — zwykle mały dach na ziemi postawiony.
koplina, ziemia pokazująca się z pod śniegu wśród odwilży.
korchel, pijak wielki.
kosár, miejsce ogrodzone plotem pod gołem niebem dla zatrzymywania owiec lub bydła, ażeby się nie rozbiegało.
kręzel, część kądzieli na której się obwija len do przędzenia.
krzepki, zdrowy, żwawy, mówią o starcu, który już na schyłku życia a mimo tego zdrowy i wesół: „on jesce krzepki“

krzepić się, w słabości dobrem pożywieniem się posilać.
krzochnąć, uderzyć kogo mocno pięścią.
krzypota, kaszel.
krzęk, niezguła (przezwisko).
kucharka, służąca wszelkiego rodzaju.
kumoska, kuma.
kumoter, kum.
kumotrować, iść w kumy.
kurniawa, śnieg obficie padający.
kwas = *taras*, nieład, nieporządek.
kyrdel, stado owiec.
kyrpce, obuwie na nogi.
kutwić się, przykrzyć się, mówią: „tu mi się między niepilemi kutwi“, (tu mi się między obcymi przykrzy).
kopa, stog (siana, owsa itp.).
kurzy, śniég pada.

L.

landzić, prosić uporczywie, do uprzykrzenia.
lić, dészcz nagły i ulewny.
ludzki, życzliwy.
luto mi, żal mi.
lutować się, litować się.
lutować, nitować.

Ł.

łacny, głodny.
łązek, mała równina nad brzegiem rzeki.
łoniéj, przeszłego roku.
łudzić na kim, niegodziwym sposobem brać coś od kogo.
łudzić kogo, uwodzić.

M.

markotać, gniewać się na kogo w niskim stopniu.
markotno mi, przykro mi.
mier-zieć, sprawiać nieprzyjemne wrażenie — co jest niemiłe, nieprzyjemne, to mier-zi — sprawia odrazę.
miérwa, zboże skoszone, ale pomierzwione. w nieładzie.
mitręzyć, próżniaczyć, czas marnować.
mlaskać, cmokać z upodobania.
młaka, łąka mokra nawet wśród największéj posuchy.
moc, dużo, wiele.
moskál, placek owsiany.
mraźnica, koszar stały w Tatrach.

N.

nadskoczyć na kogo o co, gwałtownie domagać się czegoś od kogo.
nagodzić, dać, ale używane jedynie w połączeniu z Bogiem, np. „Bóg nagodził w tym roku kapusty, rzepy; — co Bóg nagodził, cy syna cy też córkę?“

nálepa, cęść przykominka gdzie ogień płonie.
námówiny, zaręczyny.
na-podorędziu, pod ręką.
naopak, przewrotnie.
nárymny, nagły.
nárymnie, nagle.
náwsie, miejsce wolne pomiędzy domami, nie należące ściśle do żadnego gospodarza.
niewiasta, synowa.
niepili, obcy.
nieludzki, nieżyczliwy.
niemoresny, nieobyczajny, nieprzyzwoity.
niezdara, do niczego nie zdatny.
nowoć, miejsce po wycięciu lasu lub krzaków pierwszy raz uprawione.
náwalnica, wielka ulewa, nagły dészcz z wiatrem.

O.

Przy słowach niektórych rozpoczynających się od spółgloski *r* lub *z*, po których następuje bezpośrednio *o*, opuszczają po największéj części spółgł. *r* i *z*, w ten sposób nie właściwie wiele wyrazów rozpoczyna się od samogłoski *o*, np.:

ostać, zostać.
ozmowa, rozmowa.
ozpocąć, rozpocząć.
ozespać się, rozespać się.
ozpuścić się, rozpuścić się i t. p.
obrządzić, oporządzić.
obońka, *oboniecka*, naczynie o dwóch dnach służące do przenoszenia mleka.
ociec, ojciec.
obłapić, uścisnąć obiema rękami, objąć.
ocydzarka, sprzęt kuchenny.
odpytować, prosić o przebaczenie winy — przepraszać na łożu śmiertelnem.
omamić, otumanić.
oscypek, sérek owczy.
osad, podział owiec przy spędzaniu z pastwiska letniego z Tatr.

P.

pachołek, służący.
pálnąć (kijem, pięścią), uderzyć.
pasieka, kawał pola zarosłego niskiemi drzewami lub krzakami, zwykle na górze lub też na pochyłości góry.
pastérnik, miejsce przy wodzie, wysokiemi drzewami szpilkowemi zarosłe.

paswisko, miejsce do paszenia bydła.
pąknąć, posunąć.
pecka, kamień jako fundament pod węgłem budynku.
pecnąć, uderzyć z lekka.
pieron, piorun.
piznąć, rzucić z gniewem.
plekać, karmić piersią (dziecię, jagnię, ciele).
pleni, obfity, gdy ziemniaków pod jednym krzakiem jest wiele, to mówią: „są plenie."
płaśnia, miejsce wśród lasu wolne od drzew i trawą pokryte, jednak zupełnie opuszczone i dzikie.
płony, lichy, nieurodzajny.
pocta, podarunek w celu uzyskania względów u kogoś.
podufały, dumny, zarozumiały.
Podhálaniec, mieszkaniec z pod Hál (Tatr).
podysor, półka w stajni sporządzona z kilku desek razem ułożonych równolegle do podłogi.
podzieć się gdzie, zagubić się.
pohaby, nagły.
pojeden, niektóry, niejeden.
polana, obszerne miejsce w lesie nie zarosłe drzewami, łąkami wśród lata pokryte, służące za osadę dla pasterzy podczas lata.
polánka, miejsce znacznie mniejszych rozmiarów co polana, opuszczeniem przez ludzi i swą dzikością przypomina płaśnię.
poléwka, zupa, rosół.
pobośkać, pocałować.
powała, sufit.
powicher, wicher silny (Wirbelwind).
poskarpny, taki, co bardzo mało jada.
prać, tak? prawdaż, że tak?
pono, podobno.
porny, mówią o sile chrzanu.
prasnąć, upaść albo rzucić nagle.
pruclik, rodzaj kamizelki włóczką wyszywanéj dla ozdoby.
przeklaśny, wybredny w jedzeniu.
przepytować, przepraszać.
przewyrtnąc się, upaść wskutek pośliźnięcia.
przepadzisty, potrzebujący dużo pożywienia a jednak zawsze głodny, jak gęś.
przeziéradło, zwierciadło.
przespać się, dziewczyna wolnego stanu zapada w ciążę. Tu zwroty mówienia używane: „kto ją przespał? — od kogo się przespała."
przespanica, matka z wolnego stanu.
przyganiać, ganić.
przygnać, przypędzić.
przyjednac, służący na czas wiosny do pługa.
przyryktować, przysposobić.

przyścianek = jata.
psota, słota
puścizna, torf.
pustać, torfowisko.
pyrć, ścieżka wąska w Tatrach.
pyrcieć, ślad zostawiać, pracować pilnie.
pyskaty, otyły na twarzy, kłótliwy.
pytać, prosić.

R.

radośniki, chrzciny.
raf, przyrząd do zdziérania główek ze lnu.
rafać, zrywać na rafie główki ze lnu.
rańjtuch, prześcieradło do ubiérania się świątecznego dla kobiet.
rąbanisko, miejsce w lesie gdzie w większym obszarze drzewa są wyrąbane.
redyk, przeprowadzanie się z jednego miejsca stałego na drugie, np. „bydło się redyka."
redykać się, na wiosnę z domu do Tatr na letnią paszę; pod jesień redyka się zaś z Tatr do wsi.
redykáłka, podarunek z powodu tego się przeprowadzenia.
reglę, lasy na najniższych stokach gór, lasy dorosłe.
rumolić, tyle co rosić, „deść rumoli."
rozbuchany, swywolny.
rozkidować, rozrzucać nawóz.
ryńśtok, rów przekopany.
ryma, katar.
rzepa, ziemniaki.
rzepisko, miejsce gdzie ziemniaki rosły.
rzępolić, grać słabo na skrzypcach.
rzępieć na kim, dokuczać komu mową.

S.

sajta, szczypa duża drzewa.
sałas, zabudowanie dla ludzi i dla bydła na polanie.
scelina, mała szczypa drzewa.
ściérnia, kawałek źdźbła po skoszeniu lub zżęciu przy ziemi pozostający.
ściérnisko, miejsce na którém skoszono jakie zboże.
ściga się, ovis tempus copulationis.
scypta, odrobina, mała ilość; zwrot: „weż mąki do scypty", tj. między trzy palce: wielki, wskazujący, średni.
sedzelina, okiść na drzewach.
ściécisko, miejsce, gdzie węgle palono.
serdák, kożuszek bez rękawów jak kamizelka.
siąpi, wśród mgły drobniutko dészczyk rosi.

skała, kamień.
skalisty, kamienisty.
skrzęta, uparty nudziarz.
skrzętny, uparty, nieznośny; — nigdy zaś nie używają w znaczeniu: pilny, pracowity.
śmignąć, smagać biczem, rzucić z wielką siłą.
smyrnąć, rzucić kij.
smędlák, sucha gałąż z drzewa szpilkowego po opadnięciu szpilek.
śniat, miejsce tramu przerąbane przy ścinaniu.
skusić, zwiedzić, doświadczyć, np. „kęs świata skusiłem."
skostawać, spróbować, doświadczyć.
ślebodny, swobodny.
spadzisty, stromy.
spólnik, sąsiad.
srąb, budynek pod dach wystawiony.
sreń, szron, gdy śnieg odwilżony mocno zamar-znie, jest tak twardym, że człowiek chodząc po wierzchu nie zapada w śniegu, to mówią, iż chodzi po *sreniu*.
stajanie, kawał gruntu.
stajonko. mniejszy kawalek gruntu.
statek, bydło, *chruby statek*, bydło rogate.
stósić, popchnąć.
straśnie, bardzo.
strawa, pożywienie.
strawny, dużo potrzebujący pożywienia.
sitny, pożywny.
strófować, upominać, karcić.
suchárz, suche drzewo na pniu stojące.
sufla, łopata do zgarnywania nawozu.
swák, mąż ciotki.
sitko, wszystko.

T.

taras, nieporządek, nieład.
tłocyć, zostawić kawał gruntu odłogiem — nie uprawić.
tłok, grunt odłogiem zostawiony.
toporzysko, rękojeść u siekiery, motyki.
troche, nie wiele, cośkolwiek.
trojacka. przyrząd do czyszczenia lnu.
trzask-prask, nagle, bez uwagi — „on sitko robi trzask-prask" — on wszystko robi nagle, bez najmniejszéj uwagi.
trzonek, rękojeść u noża.
turnia, wielka skała wystająca ponad poziom.

U.

ugory, pastwisko złożone z tłoków — łąki do paszenia bydła w pobliżu wioski.

ujek, wuj.
ujna, wujanka,
uporcywy, } uparty.
uporny, }
ujechać, odjechać kogo.
ujść, odejść.
uwijać się, spieszyć się.
ustać, zmęczyć się w drodze, tak, że już dalej iść nie może, przestać.
uwracie, zagon odwrotnie położony do innych zagonów.

W.

wadzić się, kłócić się.
wałaska, toporek — równoznaczny wyraz: ciupaga.
wanta, kamień małych rozmiarów.
warcula, kądziel z wózkiem.
wartko, szybko.
wartki, szybki.
warta, straż.
wartować, strzedz, pilnować.
watra, węgle zażące się.
watrzysko, ognisko.
watrzyniák, podpłomyk, placek pieczony przy watrze.
warzyć, gotować w kuchni.
wereda, przezwisko, tyle co brzydak.
wiérch, szczyt góry.
wiérsyk, szczyt pagórka.
warować, chronić się.
wrodliwy, obrzydzenie sprawiający i brzydzący się czémś.
wrodzić się, brzydzić się.
wnuka, wewnątrz, n. p. „chléb wypiecony wnuka, — coś mię boli wnuka.“
wsiák, mieszkaniec równin od Nowegotargu.
wyrtnąć kogo, wrócić kogo z drogi.
wyrtnąć się, wrócić się.
wyrek, łóżko urządzone z desek, które są oparte na drągach do ściany wbitych.
wyryktować, przysposobić.
wyryktować kogo, oszukać, podejść.
wyrobisko, miejsce z którego las ze wszystkiem uprzątnięto.
wystósić, wypchnąć za drzwi.
wyska, zabudowanie na strychu pod dachem dla przechowywania rzeczy lepszych.
wyskać, głośno wykrzykiwać „uhu!“ tak aby się po lesie odbijało.

Z.

záglówek, poduszka.
zagodzić kogo, zaspokoić wyrządzoną krzywdę.

zapięstki, zarękawki.
świndrać, gderać.
záworka, klamka przy drzwiach do zamykania.
zezálać, śniegiem nogi powalać.
zápaska, fartuszek.
zázywny, dużo potrzebujący pożywienia aby się posilić.
zbójnik, zabójca.
zbójować, trudnić się rozbojem.
zgrzypieć, skrzypieć.
zbiórki, żniwa.
zjednać, zgodzić służącego.
ziajać, ziewać, gapić się.
zgiełk, wrzawa, krzyk.
zkolorzyć się, owca, która miała co rok jagnię a potem nie mając jagnięcia mleka nie daje, to się skolorzyła.
źléb, głęboki potok w Tatrach.
źrały, dojrzały.
żyntyca, serwatka po wybraniu séra z mleka.
zmierziony, obrzydły.
zmięk, odwilż śniegu.
zmieskać, spóźnić się.
zwada, kłótnia.

SPIS WYRAZÓW LUDOWYCH
Z OKOLICY ŻYWCA

zebrał

LEON RZESZOWSKI

nauczyciel w Żywcu.

B.

Bartłomiejski, *e*, miesiąc wrzesień a właściwie czas od św. Bartłomieja (24 sierpnia) do św. Michała (29 września); — lud tutejszy używa własnego a nie kalendarzowego podziału miesięcy i ich nazw np. na bartłomiejskie (wrzesień), na michalskie (październik), na gromnicznik (na luty) itp.

banować, żałować, smucić się.

bąckać, *wybąckać*, bić pięścią po plecach.

bąk, 1) gzik koński; giez bydlęcy i wszystkie większe owady z rzędu dwu i błonkoskrzydłych; 2) zabawka dla dzieci (wartałka).

bandzioch, wielki brzuch.

ba jino, *ba jusci*, 1) używane jako wzmocnione twierdzenie np. ba jino moiściewy takie mie nieszczęście trefiło, zamiast: „naprawdę“ lub „tak jest takie“ itd.; 2) często jednak ma to wyrażenie znaczenie złagodzonego przeczenia np. ba jino, cegobyś jesce nie chciał.

bez, *besu*, *besowy*, bez, bzu, bzowy.

beskurcyjá, *beskurdyjá*, przezwisko żartobliwe.

bagazyjá, *yi*, tkanina bawełniana drukowana w kwiatki.

burkot (tylko w Żywcu), 1) dzień wyboru cechmistrza nowego, np. jutro mámy burkot; 2) sam wybór z wszystkiemi ceremonijami, poczynający się uroczystem nabożeństwem, a kończący się zwyczajnie pijatyką.

brzyćki, brzydki.
....*byk*, zamiast *bym*, w sposobie przypuszczającym np. byłbyk, jádłbyk zamiast byłbym, jadłbym.
baga, tytoń do żucia.

C.

cąbrzyć, *cubrzyć*, targać za włosy.
cent, *centy*, centnar, np. kupiłem 2 centy soli (nigdy inaczéj) zamiast 2 centnary soli.
cemir, duszność w piersiach utrudniająca oddychanie.
cejco, byleco, cośkolwiekbądź.
cos, *cos to*, co, cóż to.
ciasnocha, dolna część kobiecéj koszuli, zrobiona z grubszego płótna i nie przyszyta, lecz na tasiemkę nawlekana.
chto, kto.
chrobák, nazwa ogólna dla robaków i owadów.
chusle, nogi, np. oj schodziłek sie, az mie chusłe bolą.
chroń (*chrań*) *Boże!* Boże broń, Boże zachowaj.
chwost, ogon u bydła; — *chwást*, liście kapuściane lub kapusta, która nie utworzyła główek.
chłodná, jedyna nazwa na febrę, np. chory na chłodną.
chybać, rzucać kamieniami lub czemkolwiekbądź.
chybaj! uciekaj, idż precz!
chowanica, wychowanica, w niektórych miejscach nazywają tak pasierbicę.
ciapkać się, 1) biegać po rzadkiem błocie, np. dzieci sie ciapkają; 2) zbryzgać się błotem, np. gdzieześ sie tak sciapkoł.
ciągiem, bez ustanku.
ciaćkać się, pieścić się, osobliwie mówiąc o dzieciach.
chuścionki, szmaty do owijania nóg.
ciapać, otrącać owoce z drzew.
ciapnąć, uderzyć lekko.
cepák, *a*, gbur, człowiek niewykształcony, głupi.
chyż, *y*, dom, izba.
ćma, *ćmok*, ciemno, np. w zimie prędko się robi ćma, lub nie będę przecie po ćmoku robił.
chudobny, biedny.

D.

daremnik, *darembak*, próżniak nie chcący pracować; dziecko małe, którem się nie można jeszcze posłużyć.
debeł, *debli*, djabeł, np. czy debli nadali, idź do debła.
dálipan, *dálibóg*, zwyczajna przysięga, np. dolipon, ze to prowda.
dzisz, *dzisz*, patrz, patrz! używane w pośpiechu, gdy zachodzi obawa, iż to co pokazuję może zaraz zginąć, np. dzisz, dzisz, sternol leci.
duchem, prędko, spiesznie.

dudławy, dziurawy, wypróchniały, np. dudławy ząb, dudławá wierba.
dwaśća, dwadzieścia.
dwiesta, dwieście.
dziulej, oprawca, mistrz.
dziamdzia, człowiek rozlazły, do niczego.
drach, *zdrach*, latawiec, zwany w innych stronach orłem.
dźwirze, drzwi.
dołu, na dół, np. idą panocku pomału dołu.
drzewi, niegdyś, dawniej.
dzierżać, trzymać.

F.

Fabryka, tytoń, np. dają mi za 2 grajcary packę fabryki.
falka, fajka.
fajerka, *i*, doniczki na kwiatki.
figołuszek, dzierlatka (Alauda cristata).
fazol.

G.

gacopierz, rzadziéj *gacek*, nietoperz; ty gacku! przezwisko żartobliwe dawane małym dzieciom.
gielotka, faseczka drewniana na masło, mieszcząca w sobie pół lub całą dawną kwartę.
gramuła, człowiek opieszały, niezgrabny.
gadnąć, uderzyć.
gid, *gizd*, człowiek obrzydliwy.
gruce, 1) guzy w gardle, stąd każda choroba gardlana nawet i diphteritis, np. chory na gruce i dla tego przyszedł do szkoły; 2) garb.
grucowaty, garbaty (nigdy inaczéj).
garbierz, garbarz wyprawiający skórę na kierpce i liche obuwie dla wieśniaków.
gais, nafta.
gody, *godnie świeta*, święta Bożego Narodzenia.
godnik, miesiąc styczeń.
gromnicznik, miesiąc luty, nazwany od święta M. B. gromnicznéj.
gazda, *gazdować*, gospodarz, gospodarzyć.
gadzina, ptastwo domowe.
gnátek, *a*, kłoc do rąbania drzewa lub mięsa.
gnáty, kości, np. bo ci gnáty połomie.
glon, kawał, np. dojcie chleba glon, zapłaci wom Pon Bóg z nieba i ten św. Jon.
gáwiednik, nierogacizna i drób.
gorki, *a*, *e*, gorący, np. nie rusz bo to gorkie.
gárdziel, *a*, gardło.
gáj, gałąź zielona a nawet każde drzewo okryte liśćmi.
georgonije, *gorgonije*, georginie.

H.

habina, 1) śmigła gałązka; 2) człowiek szczupły a wysoki.
hajnok, *hań*, tam.
haw, *hawok*, tu, tutaj.
hónem z czesk. *honem*, szybko, natychmiast, np. a wracoj hónem!
hnet, *hnetki*, wnet, zaraz.
hynąć, rzucić, np. hyń to w kąt!
habel, cielę odsadzone od krowy.
handryczyć się, długo się targować, np. cobyk się ta handryczył, dom wom 15 szóstek i zgoda.
chaśnik, chłopiec.
holofić, wyprawiać krzyki, swywolić.
holofernik, chłopiec lub dziécię swywolące.
hore, do góry.
hadra, szmata, liche odzienie kobiece.
hoina, gałęzie drzew szpilkowych.
hledać, szukać.

J.

ja, *o ja*, tak jest, twierdzenie w okolicy Żywca, Białej, Oświęcimia tylko w ten sposób używane.
jacy, *jino*, tylko.
jawok, *jaw*, tyle co hawok.
jędzić się, materyzować, jątrzyć się, np. rana się jędzi.
jarza, *od jarzy*, wiosna, od wiosny.
Jantoni, Antoni.
Jędryś, Jędrzéj.
jakóbski, *e*, miesiąc sierpień, a właściwie czas od św. Jakóba (25 lipca) do św. Bartłomieja (24 sierpnia), np. na jakóbskie rok jak pomarł, zam. rok w sierpniu jak umarł.
jagwiet, *jadwiet*, adwent.
jagwiętnik, *jadwiętnik*, miesiąc grudzień od przypadającego nań adwentu tak nazwany.
jużyna, podwieczorek.
jurzyczek, jaskółka brzegówka (Hir. riparia) i jerzyk (Cipselus albus).

K.

kartacz, szczotka do mycia podłogi.
kacabajka, katanka zimowa u kobiet.
karkoszka, kije, gałęzie, gruba laska.
kręgulec, krogulec.
kurki, zabawa u panny młodéj w wiliją ślubu.
kierdele, stada owiec.
kiczorka, snopki słomy, służące do przykrywania dachów.
kiecka, spodnica.

kárka, z niem. *karren*, wózek ręczny dwukołowy, taczki.
kolecki, zapałki.
kudlić, targać za włosy.
kręžel, walec drewniany u dolnego końca grubszy i wydrążony, na który owijają kądziel.
kastrol, rądel.
krzypota, kaszel; stąd *krzypać* znaczy kaszlać.
kiela, ile.
krzepić się, przychodzić do sił, jeść dobrze, aby nabrać sił.
kłobuk, kapelusz.
kaj, gdzie.
kieby, żeby.
kcieć, *kce*, chcieć, chce.
kiejś, kiedyś, niegdyś.
kwost, ogon u bydła.
kwaki, *kwaczki*, karpiele, podobnie nazywa je lud i w okolicy Oświęcimia.
kuraś, ochota, odwaga, np. napijmy się na kuraś.
kuraśny, ochoczy, obrotny, zwinny.
kopytka, skarpetki z grubéj wełny.
kordybanik, garbarz wyprawiający skórę na kordyban.
kráć, krajać.
kluka, żerdź z hakiem do ciągnienia wody ze studni.

L.

lankór, zmartwienie, smutek.
lankorny, smutny.
láty, *uláty*, *naláty*. lany, ulany, nalany.
lach, *y*, mieszkańcy z okolic Kęt, Oświęcimia, Wadowic.
larum, hałas, zgiełk w połączeniu ze zbiegowiskiem, np. zrobili taki larum, jakby się gdzie paliło, (czy nie z niemieckiego Lärm?).
lastówka, jaskółka.
leska, leszczyna.

Ł.

łoktusa, chustka duża płócienna do odziewania się.
łoni, przeszłego roku.
łudzikwiat, kwiecień; łudzikwiat budzi świat, co psiebudzi to psismudzi (przysypie śniegiem), przysłowie góralskie.
łapunka, samotrzask do łapania ptaków.

M.

Michalski, *e*, październik, czas od św. Michała do Wszystkich świętych.
mankoliá, smutek, zgryźliwość, przekręcone z „melancholia".
miara, łokieć zwany także ryf, np. dają mi 3 miary płótna, zam. 3 łokcie.

materzel, łańcuch, którym konie przypięte są do dyszla.
maciek, człowiek lubiący za wiele jeść.
miesek, woreczek na pieniądze.
młoducha, panna młoda.
mały máj, maj, mały máj bydłu dáj, od pieca sie nie rusáj (przysł. góralskie).
mercha, *psia mercha*, przekleństwo półżartobliwe.
macierz, matka.
mentel, *mentle*, motyl, motyle.
mierlaki, jagnięta.
masárz, rzeźnik.

N.

nowelatka, małe placki, które dają w nowy rok kolędującym po domach chłopcom.
nárty, przednia część cholewy z przyszwą.
niepili, człowiek obcy, przybysz nie dawno w gminie zamieszkały.
niezdara, *niezdarny*, niezgrabny.
niechać, nie ruszać, położyć, np. niechaj to, zam. połóż to, nie rusz tego.
nastroić, przygotować, przyrządzić.
nadziáty, nadziany, np. kiszki nadziote.

O.

obarwić się, stawić się w słowie, dotrzymać przyrzeczenia, np. nie boją się, jo sie z pewnościom obarwie.
opikać się, opiekować się.
ocel, *ocelować*, stal, nastalić.
ozygnąć, *ozygać*, oświecić, zaświecić.
ociepka, wiązka słomy jęczmiennéj lub owsianéj lecz nie żytnéj, gdyż takowa zowie się okłosem.
odziáty, odziany.
odbiérka, pobór wojskowy.
oplecko, koszula kobieca bez rękawów i tylko do pasa sięgająca.
odzwać się, *odzwij się!* odezwać się, odezwij się!
oktáby. oktawa Bożego Ciała.
oszcypki, sérki owcze.
ostuda, zmartwienie, np. mom z nim ostudę zam. zmartwienie.

P.

perć, ścieszka do góry prowadząca, percią hore, percią dołu tj. ścieszką do góry, ścieszką na dół.
pytać, prosić.
pobłoga, pobłażanie.
pátek (nigdy inaczéj), ojciec chrzestny, z niem. pathe.
putka „ „ matka chrzestna.

pójno, pójtu, pójdź tutaj.
patrzyć się, należeć się, np. robie jak się patrzy, patrzy mi sie od wos zapłata.
płoszczka, *płoszczyca*, pluskwa.
preska, komoda.
parzno, *parjacy*, patrzajno.
piznąć, uderzyć, np. on mię piznął kamieniem.
pogródka, ziemia podsypana na około domu i tworząca niejako kanapkę.
pedzieć, *pedziál*, powiedzieć, powiedział.
psiezegnać, przeżegnać.
psiespiecny, bezpieczny.
psisedłem, przyszedłem.
przystac, obywatel żywiecki zasiedziały wprawdzie, ale w Żywcu ani urodzony ani wychowany.
precki, daleko, np. idę precki.
psiez, przez,
proćpak, przezwisko pochodzące z przeszłego stulecia od słynnego w téj okolicy rabusia Proćpaka.
podziwać się, patrzyć się, np. podziwejcie się ino jakie to piekne.
płachta, prześcieradło.
porwóz, *porwoźnik*, powróz, powroźnik.
płatno, warte, np. cos to płatno zam. „co to wart“ lub „na co się to przyda.“
pojscyć, pożyczyć.
podziaw, pójdź tutaj, skrócone z pódź jaw.
potwora, przezwisko często używane.
posieł, poseł.
posilać, posyłać.
pieczorki, *pieczki*, owoce suszone.
parcica, otwór w kamieniu młyńskiem.
psiecudne, bardzo piękne, przecudne.
przeonacyć (*sie*), zepsuć (się), przemienić (się) na gorsze.
paczki, pnie jodłowe porznięte w kawałki długości zwykłych gontów.

R.

radośniki, dzień, w którym dziecię przyszło na świat.
rety, *o rety*, wykrzyknik, wyrażający tak żal jak radość lub zadziwienie.
ryf, *y*, łokieć.
rzesiutko, przetak, rzeszoto.
ruła, 1) rura, np. ruła do pieca; 2) człowiek niezgrabny.

S.

sześćświetnik, listopad, właściwie powinienby się nazywać „wszechświętnik“ od uroczystości Wszystkich świętych.

siérotka, stokrótka (Bellis perennis).
skierny, uparty, naprzykrzony, np. ten chłopok (haśnik) taki skierny, zam. naprzykrzony, dokuczny.
śwarny, piękny, udatny.
snurka, tasiemka do sznurowania bucików lub sukni.
śtefować, stebnować (szyć).
scyrkać, dzwonić dzwonkiem lub łańcuchami.
swaszka, *swaska*, małe dziewczę, gdy służy na weselu za druchnę; wielkie dorosłe nigdy się tak nie nazywają.
snáżyć, czyścić, chędożyć, np. suknie snáżyć.
szwat, *a*, l. mn. *owie*, ojcowie młodego małżeństwa są dla siebie szwatami.
swák, *a*, mąż siostry matczynéj.
smotrák, człowiek niechlujny.
szwacyna, podwieczorek; wyrażenie to używane bywa tylko przez robotników pracujących w kuźnicach w Obszarze i Węgierskiéj górce.
skowera, przezwisko żartobliwe osobliwie na dzieci.
sumienie, piersi, np. tak mi ciężko na sumieniu, co ani dychać nie mogę.
srucić, zrzucić.
sędzioły, *szędzioły*, gonty.
sędzielniki, *szędzielniki*, gwoździe do przybijania gontów.
szkuty, *skuty*, włosy ludzkie, sierść bydląt.
skuciárz, tkacz przerabiający sierść krowią, kozią, cielęcą, na nici i krajki.
strzewągi, małe rybki.
slajsy, szczepy (trzaski długie) z jodłowego drzewa, używane do świecenia.
siela, *do siela*, teraz, do tego czasu.
statek, bydło, majątek.
śpetny, bardzo brzydki.
septac, *a*, zegar ścienny.
sternál, trznadel.
szyga, *syga*, przezwisko, nadawane w gniewie wszystkim mieszczanom żywieckim przez okolicznych wieśniaków.
szybołki, *sybolki*, zapałki.
strzop, *trzop*, garnek.
społu, razem, np. pojdemy społu.
świetojański, *e*, 1) ostatni tydzień czerwca tak nazwany ponieważ przypada nań św. Jana Chrzciciela; 2) miesiąc lipiec aż do św. Jakóba.
skotnia, droga koło lasu lub między polami do pędzenia bydła.

T.

trefić, *natrefić*, spotkać, napotkać.
trzeja, *trzejaby*, trzeba, trzebaby.

trepki, trzewiki z drewnianą podeszwą.
toparka, drążek z krążkiem u maślniczki.
trugla, trumna.

W.

wiela, wiele, dużo, ile?
wyláty, wylany.
warować się, strzec się, pilnować się.
wysturzyć, wypchnąć za drzwi.
walny, *a*, *e*, 1) piękny, duży; 2) zdrowy, np. on juz dziś walniejsy zam. zdrowszy.
wóla, wola, np. nigdy mi na wólą nic zrobis, zam. podług méj woli.
wolaś, *wolaśco*, byle co, cokolwiekbądź.
westka, kamizelka.
wyglądko, otwór prostokątny wielkości małego okna, umieszczony w ścianie przy drzwiach prowadzących do sieni a zasuwany okiennicą. Z wyglądka patrzyli ludzie w dnie dżżyste na ulicę i porozumiewali się ze sobą; w nowszych domach już ich nie ma.
wagować się, wałęsać się bez dozoru zamiast iść do szkoły.
wierba, wierzba.
wynuchwić, wyszukać, wyszperać.
wszyćko, wszystko.
wysłużka, zabawa u panny młodéj w dzień po ślubie.
wadzić się, kłócić się, sprzeczać się.
wielki máj, czerwiec ale tylko do św. Jana.

Z.

zadziwać się, zadziwić się.
zdymorka, śliwy, które wskutek deszczów wyrastają prędko lecz pozostają żółte i nie mają ani pestek ani smaku.
zlutować się, zlitować się.
zasiáty, zasiany.
zima, zimno, np. tako tam zima, tako mi zima, zam. takie tam zimno, takie mi zimno.
ziomek, każdy obywatel żywiecki, którego przodkowie z Żywca pochodzili.
zdech, zdechł.
źrzadło, zwierciadło.

ZBIÓR WYRAZÓW LUDOWYCH

DAWNEJ ZIEMI CZERSKIEJ.

PRZEZ

WŁ. MATLAKOWSKIEGO.

Zbioru niniejszego dokonano w dawnej ziemi Czerskiej, nad Pilicą, na przestrzeni między Czerskiem, Górą Kalwaryją, Warką, Goszczynem. Dotyczą one dwu sfer przeważnie: rolnictwa i młynarstwa; brak wód, warsztatów tkackich i innych rękodzieł, niepozwolił na zebranie wyrazów odnoszących się do innych gałęzi. Zbieracz niniejszego zbiorku sam się w tej okolicy zrodził i wychował; z tego powodu wyrazy dobrze podsłuchane i wielokrotnie sprawdzone zostały.

B.

Butrym, epitet na oznaczenie indywiduum tłustego.

Bolecha, epitet na oznaczenie mężczyzny tłustego, tęgiego, grubasa, b. znany.

Bolączka, kamyki wpółprzeświecające, okrągłe, kwarcytowe; lud mniema, że wzięcie do ręki takiego kamienia, wywołuje bolesne wrzody.

Borciuch, epitet, oznaczający indywiduum zabrudzone.

Broda, u siekiery oznacza część ostrza, a mianowicie sam koniec dolny; „obłamać brodę“.

Broniak, koń folwarczny, używany do włóczki.

Bebechy, trzewia, wnętrzności, flaki.

Bręzicha, sukienka gruba, wełniana, domowej roboty w białe z czarnogranatowemi, lub buremi pręgami naprzemiany.

Breja, *brajdyga*, kałuża wody na drodze.

Biegun, wierzchni, grubszy kamień młyński, obracający się wirowo na nieruchomo osadzonym spodku.

Brok, stalowa panewka, w której się kręci wrzeciono (wiatrak).
Bortnica, wązka, lekka drewniana listwa u szmigi wiatrakowej.
Bielica, gatunek gruntu ubogi, piaszczysty, pośledni.
Biodro, w naładowanej furze siana lub zboża biodrem zowie się bok fury wystający poza drabinę.

C.

Ciarach, człowiek mizerny, pośledni, marny.
Ciarachowaty, posiadający cechy indywiduum mizernego.
Cepuch, gatunek gruntu, w którym mało jest piasku, dużo wody hygroskopijnej i materyj organicznych.
Cebularz, przezwisko pogardliwe, oznaczające człowieka sprzedającego cebulę, a następnie kupczącego.
Chałatajstwo, zielsko w zbożu lub w ogrodzie, głuszące pożyteczne rośliny.
Chłęd, *chłędak*, łodyga lub giętki badyl.
Chwalus, lubiący się przechwalać.
Czwórka, rzemienie surowcowe, służące do wiązania cepów a mianowicie bijaka z dzierżakiem.
Chłopak, walec z wcięciem podobnem do szyi, na który nawija się lina na kołowrocie.
Chmulić, jeść zatykając sobie usta, pakować w gębę.
Chrzęp, wyraz onomatopojetyczny, oznaczający dźwięk, jaki powstaje przy żęciu sierpem.
Chrzępać-nąć, żąć powoli.
Ciach, wyraz onomatopojetyczny, oznaczający szelest przy uderzaniu, biciu.
Ciachać-nąć, uderzać, bić.
Chrop, wyraz onomatopojetyczny, oznaczający szmer, powstający przy uderzeniu.
Chropnąć, uderzyć z łoskotem, kropnąć.
Chlap, wyraz naśladowczy, oznaczający uderzanie po wodzie, po błocie.
Chlapać, *chlapnąć*, uderzać po czemś płynnem, klapać.
Człap, wyraz naśladowczy, na oznaczenie ciężkiego, powolnego chodu.
Człapać, powoli się wlec, iść.

D.

Dzikus, dziecko, podrostek nieoswojony z ludźmi, dziki.
Dusiec, belka w stawidle pierwsza, naciskająca na koło młyńskie.
Dziab-dziabać, rąbać powoli i słabo.
Dzbuk, jajo ptasze nie zalężone.
Dziamdzia, indywiduum rozlazłe, powolne, ciamcia.
Dzbęk, wyraz naśladowczy, oznaczający uderzenie.
Dzbękać-nąć, uderzyć kogoś silnie, że aż się odezwie w nim coś.

F.

Fasulec, gruby kij walcowaty do ubijania mąki w workach.
Felc, rowek wycięty na kancie belki lub deski.

G.

Gardy, wybredny w jedzeniu „garde bydlę".
Golachy, obnażone nogi.
Gnojowica, massa płynna, zbierająca się w gnoju na gnojowisku.
Grzebień, żelazne karby wpuszczone w grądziel sochy lub pługa, na które zakłada się kółko z łańcuchem od wózka.
Grodźbà, czynność grodzenia płotów, podobne do kośba, siejba.
Gardło, u pytla sam wylot.
Ględzić, pleść, klecić niedołężnie o czemś.
Gołkiem, przysłówek, że coś znajduje się nie przykryte; „pieniądze leżą gołkiem a nie w woreczku".

H.

Harmidrować, robić hałas, harmider; lud nie wymawia h, więc mówi armidrować.

J.

Jarzmo, żelazne sztaby, otaczające wał wiatrowy tam, gdzie przezeń przechodzą szmigi.
Jagielnik, mały przyrząd, rodzaj żaren do robienia krup jaglanych z prosa.

K.

Knaga, kawałek drewna przybity do szmigi, za który zatyka się małe płachetki.
Kaluga, kałuża.
Krążołek, wałeczek osadzony na kiju prząśnicy, na który zasadza się przędziwo.
Kiszka, w chomącie skórzana torba, którą nabija się włosiem.
Kapa, kawałek skóry, służący w cepach do wiązania dzierżaka z bijakiem.
Koza, wysoki mocny chojak z blokiem na wierzchu, ze szczeblami do włażenia na szczyt; używa się przy budowie wiatraka.
Kluby, wicie używane przy zczepianiu drzewa w tratwy.
Krzyżak, rzemień w lejcach, idący od jednego konia do drugiego na krzyż.
Kuna, obręcz w której obraca się czop wierzei na stodole.
Kijówka, rodzaj sieci do łowienia ryb, osadzonej na dwóch równoległych drążkach.

Kwaterka, płachta na wiatraku druga licząc od wału.
Kark, wązka część wału wiatracznego, na której się ten ostatni opiera i obraca.
Kozłowka, szereg krokiewek, połączonych żerdziami do trzymania panewki na kalanicy w stodole, chacie.
Kartoflanka, wódka, siwucha, otrzymana z kartofli.
Kiccak, rodzaj bąka (Andrea) ptak błotny.

L.

Lnisko, miejsce pozostałe po wyrwaniu lnu.
Laski, drewniane grabowe walce w cewiach, służące do przenoszenia ruchu z koła młyńskiego na kamienie.
Lać, bić, okładać kijem.
Lanie, bicie.
Lesica, (czyby nie pokrewne ruskiemu lestnica, schody?) jestto bal z rowkiem, w który opiera się podpora i pobijając ją, prostuje się nachyloną ścianę, przyczem jeden koniec podpory stale utkwiony w ścianie, drugi dolny ślizga się po lesicy leżącej.

Ł.

Ławka, w kołowrocie, deska, na której obraca się walec, chłopakiem zwany.
Łeb, część wału wiatracznego, przez którą przechodzą szmigi.
Łapa, koniec, obity blachą u stępy do tłuczenia prosa.

M.

Mydłek, przezwisko oznaczające człowieka wykrętnego, przebiegłego.
Miecz, 1) w rolnictwie oznacza szerokie szczeble w drabinie, 2) na wiatraku, oznacza dębowe deseczki, szerokości dłoni, prostopadle utwierdzone w szmigach.
Mącznica lub *Mocnica* w słowniku błędnie; jestto belka na sztybrze, unosząca cały wiatrak.
Miękiny, zewnętrzne twarde okrywy ziarn prosa, otrzymane po utłuczeniu go na krupy jaglane (w słowniku błędnie objaśnione).
Mulik, rodzaj gruntu niezgorszego.
Mólik, człowiek cichy, skryty, pracowity „Oj to mólik".
Moskrzyć, prosić usilnie.
Margotać, mruczyć sobie pod nosem, cicho mówić.
Mrumru, wyraz naśladowczy, „tylko cicho, ani mrumru".
Mańdrować, majdrować, poruszać, przewracać, np. „nie mańdruj zegarka, bo go zepsujesz".
Mazur, kamień młyński szydłowiecki, w przeciwstawieniu do szląskiego zwanego „Szlązak".
Mursz, oznacza gatunek gruntu dobrego, powstałego z przegniłych liści i próchnicy.

Mokrzyć, wyraz używany, na oznaczenie oddawać mokrz, urinare; powszechnie używany moczyć jest wyrazem wadliwym, bo moczyć znany franc. tromper.
Mokrz, wadliwe mocz, urina.
Możdżeń, ćwieki drewniane, któremi spajają się dzwona u koła.
Morzysko, błędnie w słowniku; oznacza odęcie z bólem (Tympanites).

N.

Nogi, u pługa i sochy do trzymania rękojeści.
Naczółek, oznacza część koła młyńskiego, w której umocowane są „palce".
Nadawacz, przyrząd wiatraczny do miarkowania ilości ziarna, sypiącego się z kosza w kamienie; jestto drewniana sprężyna z bloczkiem.
Napiór, cieniutkie deseczki sosnowe lub jodłowe bardzo lekkie, z których robią się płachty wiatraczne.
Napierzyć, ułożyć płachty we szmigi, by wiatr w nie dął.
Nabębnić się, najeść się (o koniu, wole), do syta.
Nachlapać, nalać wody, chełbając np. wiadrem.
Nawrzeczy, wrzekomo.
Niezgorszy, niezły, „niezgorsza ziemia".
Niedojda, niedołęga, ślamazarny. „Oj ty niedojdo!"

O.

Odmiedzka, pierwsza skiba od miedzy.
Obitka, obicie wiatrakowe na deskach.
Oko, u luśni, które kładzie się na koniec osi.
Odwalna, płachta pierwsza od wału w wiatraku.
Otrębnica, skrzynia, w którą odchodzą otręby pszenne z rafki na wiatraku.
Ochlapać, powalać wodą, błotem bryzgającem.
Owsianka, słoma owsianka po wymłóceniu.
Okrajki, zęby mleczne u żrebięcia. „Jeszcze mu okrajki niezeszły".
Ospaluch, indywiduum ospałe, piecuch.
Opiekatka, gruszka nadpieczona, jeszcze miękka, nieususzona.
Odbit, bąbel na nodze np. od ciasnego obuwia.
Obciąć, 1) wywołać zmianę skóry na twarzy „wiatr obciął mi twarz, wargi, które czerwienieją, łuszczą się. 2) Zmordować się (o koniach).
Ochłap, najpośledniejszy gatunek mięsa; resztki jadła po kimś.
Okładziny, bale, w które wpuszczony jest nieruchomo spodek (kamień młyński).
Obrzynek, przezwisko pogardliwe na żyda.
Obradlać, radłem obsypywać kartofle, buraki na wiosnę.
Obredlanka, czynność obradlania.
Okryjbieda, suknia mizerna.

P.

Przydrożek, miejsce wązkie między drogą a rolą, trawą porosłe, „popaś woły na przydrożku“.

Płachta, zasłona z cienkich deseczek a lekkich, napiorem zwanych, zrobiona; wstawia się w szmigi, przymocowywa szponkami, w nie to wiatr dmie.

Pochłonisty, żarłoczny, szybko jedzący.

Pożarty, wszystko z równą skwapliwością jedzący (o bydle).

Przewalisty, wiele pożerający, a bez widocznego tycia (o bydle).

Pańpuch, w słowniku *pampuch*, *pan puch* — jestto mazurskie wymawianie wyrazu, który właściwie pisać się powinien pępuch — zgrubiały od pęp (umbillicus), to też i moczenie w słowniku jest błędne, bo pępuch, pańpuch oznacza bąbel, pęcherz napełniony czemś płynnem. Mazurzy często wymawiają ę jak an, np. bandzie właściwie jak we francuskiem słowie prendre.

Przeplota, wicie lub prątki, któremi wiąże się kolki w płocie; na nich opierają się oblaki lub żerdzie.

Parówka, młoda delikatna trawa, rosnąca w jesieni na podoranem ściernisku, ulubiona przez bydło; jestto trawa od ziarna weszłego, a wykruszonego przy sprzęcie, żniwie.

Pytlówka, pourboir dawany chłopcu od korca spytlowanej mąki.

Poprzeczniak, zagon w poprzek idący do innych zagonów.

Piersi, gruba część belki spoczywająca na ścianie.

Płocha, przyrząd używany w tkactwie por. Linde Słown.

Płocharz, wyrabiający płochy.

Parzk, miejsce zaduszne i gorące „Ach jakiż tu parzk“.

Podyma, oznacza kawałek drzewa znajdujący się pod rozworą, a podtrzymający dyszel ku górze; po złamaniu podymy dyszel opada; właściwie być powinno „podejma.“

Podkład, w szewstwie, druga podeszew, podzylówka.

Pas, rzemień w uprzęży końskiej, idący przez grzbiet na poprzek.

Podpinka, rzemień idący pod brzuchem w poprzek w uprzęży.

Podogonica, rzemień idący od pasa do ogona w uprzęży końskiej.

Półdrabki, małe drabiny używane do wożenia słomy.

Półtorak, wóz szeroki silny.

Próg, część pługa.

Poszywka, pokrycie słomiane dachu.

Poddanek, słoma wyściełająca sąsiek.

Płoń, w słowniku błędnie; wyraz ten oznacza wartkie i głębokie części rzeki niezamarzające.

Pływak, popław w wędki; u sieci.

Prosisko, prosisko jest to miejsce, gdzie było proso zasiane (zebrane).

Perlik, w słowniku objaśnienie niewystarczające; oznacza rodzaj młota ciężkiego, z powierzchnią pociętą w zęby. Do obrabiania kamieni młyńskich używany.

Podrazka, żelazne kliniki, podbijane pod kamień młyński, celem ustawienia go zupełnie poziomo.
Płozy, dwa kawałki drewniane, na których przesuwa się kołowrot.
Przodki, płachciki wiatraczne małe.
Pośladki, płachty wiatraczne duże.
Pojazdy, dwie belki, na których ślizga się wiatrak w czasie obracania go.
Podelga, sprężyna do unoszenia z lekka bieguna t. j. kamienia młyńskiego, ruchomego.
Pacha, 1) w rolnictwie, w słowniku błędnie podano, wyraz ten bowiem oznacza nie cały sąsiek a część tylko, np. „Jedną pachą w sąsicku mam owies, drugą siano“, 2) na wiatraku oznacza 4 bale grube, tworzące kwadrat wpisany w koło młyńskie, a wsparte na „ramionach“.
Pitrasić, w tyglu dusić.
Paciać-ćkać, nurzać w czemś rzadkiem, np. w błocie, ciaście.
Popaćiać-ćkać, unurzać w czemś rzadkiem.
Pochrzępać, powoli, z biedą zżąć zboże sierpem.
Pocudować, do góry nogami poprzcinaczać.
Pogurbolić się, zmachrać się, stać się niegładkiem, „sukno pogurboliło się“.
Przyczynić, ugniatać ciasto; z wieczora się ciasto „zaczynia“ z rana „przyczynia“ i robi bochenki.
Potytłać, nurzać w czemś rzadkiem, np. w błocie.
Połachać, podrzeć odzienie.
Pochlapać, poplamić błotem, gliną rozrobioną.
Pyskować, wymyślać.
Poświechtać, poplamić odzienie tłustością.
Pszeniczanka, słoma pszenna po wymłóceniu zboża.
Prosianka, słoma prosiana po wymłóceniu zboża.
Parsak, młode a wysmukłe chojaki, dobre już na żerdzie, na krokwie.
Podczas, zielenina z liści kapuścianych zewnętrznych z lebiody.
Przyrędzinek, gatunek gruntu słabszy od rędziny.
Popielatka, gatunek gleby to samo co popielica.
Ponożyć, wyostrzyć żelaza płużne.
Plon, prócz innych znaczy jeszcze kępkę zboża, zawierającą kilkanaście żdziebeł, którą kończąc żniwa, żniwiarze nie zżętemi na polu zostawiają. Z tem wiąże się zwyczaj, że dziewczyna-żniwiarka ubiera plon kwiatami, mikołajkiem, bylicą, wiąże je w pęczek, i takowy stojąc na roli zowie się plon. Po ubraniu plonu, parobczak chwyta dziewkę, przewraca ją, bierze za nogi i obwłóczy dokoła plonu, jak pługiem, co zowie się „oborać“.
Plociuch, plotkarz, papla.
Przykucnąć, przysiąść na nogach.
Paśnik, zagajnik, łąka do paszenia bydła.

Podorywka, w słowniku błędnie; podorywka nie oznacza ziemi podoranej, a czynność podorywania, podobnie jak: orka, włóczka, obradlanka.

R.

Rzadki, drzewo miękkie, niezbite.
Rzepaczanka, słoma po wymłóceniu ziarna.
Rechotać, o żabach na wiosnę; „zielone żabki na drzewie rechocą".
Rafka, rzeszoto duże druciane do oczyszczenia zboża.
Rafkować, przez rafkę przepuszczać.
Razy, na kamieniu młyńskim rowki zrobione oskardem.
Razować, z gruba obrobić ziarno żytnie na mąkę razową, t. j. wraz z otrębami.
Razówka, czynność razowania, t. j. mlenia naraz.
Rak, na wiatraku drewniana miara do regulowania odstępów między palcami młyńskiego koła.
Rozwydrzyć się, rozbisurmanić się, rozpuścić w swawoli.
Robal, duży robak.
Ranice, u wiatraka oznacza 4 promiona drewniane, podtrzymujące na walc koło.
Rędzinka, gatunek gleby zimnej, gliniastej i tęgiej.

S.

Sałka, główka kapusty, bez liści i głąba wycięta.
Sanki, dolna szczęka u żrebiąt.
Szur, niedostatecznie objaśniony wyraz. Szur oznacza muł i piasek naniesiony przez wodę bieżącą i wodą zakryty, a ztąd niebezpieczny. „Konie po kolana wpadły w szur."
Sygnarek, mały dzwonek na kościele.
Sztyber, główna belka, gruba i mocna, ustawiona pionowo, utrzymująca cały wiatrak; na niej spoczywa mocnica.
Skowyt, skowyczenie.
Sagatyska, kiecka u ludu z materyi domowej roboty.
Szponka, w słowniku *szpąga*; znaczy zatyczka drewniana by płachta nie wyleciała ze szmigi wiatracznej.
Stram, błędnie w słowniku; oznacza poprzeczne belki w saniach, siedzące na słupicach, wpuszczonych w płozy.
Słupica, słupki wpuszczone w płozy u sań, a noszące stramy.
Suńdy, wyraz, który napisałem tak jak lud wymawia, nie wiedząc, jak go właściwie pisać; oznacza drążek do noszenia wody, z wgłębieniem na plecy; ruskie koromysło.
Stolec, błędnie objaśniony w słowniku; oznacza na wiatraku nietylko słup (sztyber), a cały kozioł, podstawę, na której kręci się wiatrak.
Stawidło, osobna ciężka obręcz drewniana z odpowiednim przyrządem do wstrzymywania wiatraka.

Spodek, nieruchomy kamień młyński. po nim obraca się biegun.
Szrutarka, skrzynia gdzie spada kasza pszenna zrobiona na „szruty“.
Skibić, plug nalożyć żelazo na bosą deskę u pługa.
Styrlać, styrać, zniszczyć.
Schrzępać, pożąć powoli z kłopotem.
Scudować, poprzewracać, nieporządek zrobić.
Stytłać, unurzać w błocie, w cieście.
Schlapać, polać wodą.
Swiechtać, zatłuścić.
Sprać, zbić.
Skrob, choroba u świń, sprawiająca, że się ustawicznie cochają, drapią.
Stożyć, układać w stóg.
Skołowrzak, właściwie domyślam się, że powinno być *Skorozrzak*, gatunek orzecha laskowego, wcześnie dojrzewającego.
Szaraczek, gatunek gleby, } wyrazy znalezione w artykule rolniczym
Szâroziem, „ „ } w kalendarzu Jaworskiego (Warszawa).
Szczérny, lud wymawia scérny; wyraz niejasny; trudno rozstrzygnąć, czy to poprostu przemiana wyrazu szczery; czy też ma jaki związek z wyrazem szczérek u ludu scérek, najgorszy gatunek gruntu. (Szczerkny?)
Szczérek, scérek, piaszczysta gleba; „prawdziwy szczérek mazowiecki“.
Szczyl, epitet nadawany chłopcom robiącym pod siebie, ztąd metaforycznie i na innych przeniesiony.
Sójka, pierogi z kapustą lub burakami.
Słęb, sieć o dużych okach, w których więzną ryby, (wyraz znaleziony na Kujawach).
Skurczypałka, nędzarz, chudeusz, biedota.
Spław, kawałki pola, gdzie woda wiosenna znosi tłuste części i osadza.
Słonecznica, zjawisko atmosferyczne, słupy naokoło słońca; „Słonecznice biją, będzie deszcz“.

T.

Tęcz, na wiatraku znaczy część koła, nabita gwoździami.
Terlać się, walać się skutkiem zaniedbania.
Trzuszcz, rodzaj bylicy rosnącej na miedzach.

U.

Ucho, u chomąta, przez które lejce przechodzą
Uskibić, założyć żelaza orne na pług bosy.
Ustalić, żelaza płużne nadać stalą.
Upitrasić, mizernie udusić w tygielku.
Uświnić, poplamić zupełnie.
Utyrlać, unurzać w czemś płynnem, w maśle np. kartofle.
Utytłać, unurzać w czemś rzadkiem np. w błocie.
Ujawić, uderzyć („ujawić psa kamieniem“).

Ukucnąć, przysiąść w kucki.
Ugwazdzić-zdać, niezdarnie co zrobić, skleić.

W.

Wyskrobek, bochenek upieczony z wyskrobanego ciasta z dzieży.
Wąs, 1) w wierzei, u bramy, wąsami zowią się poprzeczne kawałki równolegle do poręczy, a zahaczające się o deski nawzajem. 2) wąsami zowią się części paprzycy zakute w kamień.
Wypora, podpora nachylona do ziemi, podpierająca ścianę.
Wąsąg, rodzaj wasągu zwyczajnego, lecz ze sieci do łowienia ryb.
Wiązanie, wicie spajające szczeble w bronie.
Wykrętak, snopek używany do poszywania dachów.
Walnica, belka, na której spoczywa i obraca się wał wiatraczny.
Wycieracz, mały przyrząd do wycierania młyńskiego kamienia.
Wrzeciono, walec mały żelazny obracany przez kamień młyński.
Wypierzyć, wyjąć płachty ze szmigi.
Wymoskrzyć, wyprosić usilnie, wymolestować.
Wybebeszyć, wypatroszyć, wyjąć trzewia, bebechy.
Wymyślać, łajać, złorzeczyć.
Wtrynić, wsadzić gdzieś, wściubić.
W kucki, lub *w kuczki*, adverbium siedzący.
Wylec-gnąć, wyjść hurmem, np. ludność ze wsi wyległa.
Wychapać, wyrwać, schwycić.
Wołoduch, epitet obżartuch.
Wykiścić, o owsie i prosie; w znaczeniu wykłosić o życie.
Wdérdy, *w dyrdy*, czwałem, szybko.

Z.

Zapolnica, błędnie w słowniku; jestto 1) przegroda na zboże, sąsiek; 2) płot oddzielający sąsiek od klepiska.
Ząb, u brony.
Zacies, kawałek drewna przeznaczonego na coś z gruba dopiero obrobiony; zacies na toporzysko.
Zdziadzieć, zestarzeć się.
Zapaćkać, zamazać.
Zabródzić, biednym uczynić.
Zaborciuchać, ubrudzić.
Zaświechtać, tłuszczem powalać.
Załoga, pewna ilość rzepaku (ziarna) z której wybija się olej.
Złożyć się, o zbożu położyć się skutkiem wybujania.
Zachlapać, zalać chlapiąc wodą.
Zgoniny, błędnie w słowniku; znaczy kawałki słomy, ości, kłosów, pozostające przy wianiu na ziarnie, a nie odlatujące razem z plewami dalej.
Zaswędrzyć, swędry tj. plamy porobić.

Zipać, błędnie w słowniku; słowo to nie znaczy ziewać, a owszem zaledwie, ledwie dyszeć.
Zażywać, nietylko rozpoczynać żniwa, lecz wyprzedzać żniwiarza przed sobą żnącego.
Zuber, w wyrażeniu przysłówkowem „na zuber" mleć żyto.
Zubrować, błędnie w słowniku; nie znaczy pytlować, a pierwszy raz z gruba mleć.
Źdźbil, od żdżbło, kawał ostrej łodygi lub badyla uciętego i skrytego w trawie ostrzem do góry.
Zubrówka, czynność zubrowania.
Żelaza, ostrze u pługa.
Żytnianka, słoma żytnia po omłóceniu.
Żytniówka, wódka pędzona z żyta.
Życzka, tasiemka czerwona, kraśna, zawiązywana na szyi u kobiet i u baranków.

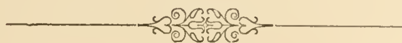
Wołania na domowe zwierzęta.

Wabiąco	Rzeczowniki powstałe ztąd	Odganiająco
Gołębie, dyś-dyś	dyśka, dysiuchna	à-dyś, à-dyś.
Kury, cip-cip-cip	cipka, cipulka	à-ssio, à-ssio.
dziu-dziu-dziu	cipuchna	
Gęsi, pilu-pilu	pilusia, -chna	à-hula, à-hula.
Psy, psi-psi (na młode)	psina, -nka	à-cucu, à-cucu.
natutu- natuna		à-pójdziesz.
Koty, kyci-kyci-kycici		à-psik, à-kota.
Owce, baż-baż-baż-baziu	baśka, baziuchna	à-baż
Kozy, koziu-koziu		à-koziu
Świnie, maciu-maciucie		(na młode) à-ksyk, à-ksyk
mali-mali-mali		(na stare) à-ciu.
Kaczki, taś-taś-taś	taśka, -siuchna	à-taś.
Bydło, jałoś-jałoś (na jałoszki) } byciu-byciu (na byczki) }		à-cielę.
Konie, ce-ce-cieś cieś	ceśka	à-ce.

kierując wołmi w prawo — kse
„ „ w lewo — eć (od-se ed-se = eć)
hamując je — byś, byś
popędzając — he-he
kierując końmi w prawo — ksobie
„ „ w lewo — odsiebie, odsię; ahet, ahojt
powstrzymując konie — tprrruu
poganiając — wio, hetta.

Słowa naśladownicze.

Bęc(nąć), brzdęk(nąć), buj(ać), buch(nąć), cap(nąć), ciach(ać), cyk(ać), chrop(nąć), chlap(ać), chap(ać), chrzęp(ać), chlast(ać), chrap (nąć), drap(ać), dzbęk(nąć), dziurg(iem), fik(nąć), hop(nąć), kiw(ać), łup(nąć), lap(ać), myk(nąć), mach(ać), prztyk(ać), śkik(ać), skrzyp(nąć), stuk(nąć), traf(ić), trztyk(ać, wyrzucać szybko coś rzadkiego np. ślinę).

SPIS WYRAZÓW

ZEBRANYCH WE WSI ŻARNÓWCE NAD SKAWĄ

PRZEZ

JANA BIELĘ.

A.

advukat, adwokat.
agzorta, mowa, którą ma ksiądz nad grobem umarłego.
amerykajski, amerykański.
armuńijá, harmonija, instrument muzyczny.
as, aż.

B.

balijá, naczynie zrobione z dąg; jest dwojaka: 1) na trzech nogach z krótkich dąg służy do prania, 2) bez nóg z długich dąg do kąpania.
baltafijá, baldachim.
bantovać, bantuje, bantováw: zachowywać się niespokojnie, o pijaku, który wiele hałasuje, nikomu spokoju nie daje.
batlina v. batwa, szczypa do oświetlania mieszkania.
bazyć śe, bazy mu śe cegośik, bazywo mu śe: zachciéwa się komuś czegoś.
bebeh, przezwisko, o człowieku, który ma wielki brzuch.
bejoro v. bewo, głęboki dół w rzéce przy brzegu.
bekalář, g. s. bekaláťa: przezwisko człowieka płaczliwego usposobienia.
bretnál, g. s. bretnála: wielki gwóźdź.

břeźimka, p. przeźimka.
burtać, burtá, burtáw coś: burzyć np. dom stary.

C.

calizna, ściernisko owsiane.
capy, śliwki zepsute bez pestek; w gw. zeb. parchy, ogórki.
cebřyk, naczynie, w którem się daje jeść krowom lub trzyma się wodę.
cedńeco, rozmajte rzeczy.
celinder, cylinder (kapelusz).
cetyna v. *cetąna*, w gw. zeb. cecyna: szpilki z drzew leśnych opadłe na ziemię.
ceŷeć, ceŷeje, sceváw, yceváw: schnąć, o człowieku, który z choroby chudnie, schnie.
cwoŷekóvy, ludzki np. cwoŷekove zyće: ludzkie życie.
cupel v. *cypel*, szczyt góry.

Ć.

ćapać, *śćapać*, ćape, śćapáw: zbijać, strącać owoc z drzewa kamieniem lub kijem.
ćerći, djabli, ki tam ćerći? = co tam za djabli?
ćerṕáwek, człowiek usposobienia smutnego.
ćeślica, siekiera o szérokiem ostrzu; używają jej ćeśloŷe do obciosywania drzewa budulcowego.
ćiskać, ćiská, ćisnąć, ćiskáw, ćisnąw: rzućić, rzucać.
ćmota, ciemność; robi śe ćmota, robi się ciemno.

D.

dyscyć, dyscy, zadyscywo śe: pada dészcz.
doṕeř, dopiero.
dostane, zostanę.
dośić, dosyć.
drel, kawałek drutu do przepychania fajki zawieszony u gaćkorka.
dudwará jewka, dziurawa, wypruchniała jodła.
duśić, duśi go, duśiwo go: o mocnym kaszlu.
dvojaki, podwójny.
dvuraźny, p. kuraźny.
v dyrdáka lećeć, biéc szybko.

Dź.

dźeheć, dziegieć.
dźefcąna, dziewczyna.
dźubas, dziub.

F.

fawesny, chory, má fawesno nogę: chory na nogę.
ferecyna, paproć.

fošty, deski.
fsa, wesz.
fśajski, wiejski.

G.

gacopeř, nietopiérz.
gaćkorek, woreczek na tytuń z macherzyny.
gajdany, kajdany.
gas, g. s. gasu, nafta.
gatonek (gattung) gatunek.
gazda, gospodarz.
gdova, wdowa.
gdovec, wdowiec.
gelátka, dzieżeczka na masło kwartowa lub dwukwartowa.
gizdák, *gizdavy*, 1) niechluja, 2) ochlapany błotem.
gońac, p. ścigac.
gorąc okropny, wielkie gorąco.
gwadek, władek.
gworácyna, strzyżne ziele.
gróbář, g. s. grobařa, gróbarz.
grajcár, g. s. grajcara, krajcar.
gródzá, ogrodzenie pola przed bydłem, aby nie robiło szkody; rodzaj płotu.
grapa, góra przykra.
grońik, szczyt góry.
gruba, piwnica.
gvarny, o człowieku, który lubi ż każdym mówić, rozmowny.

ǫ.

gǫsc, gǫsce, laski (wäldchen).

H.

habryka, tytuń.
hawun, ałun.
hám v. pes, narzędzie do hamowania wozów.
hájny, ładny.
hańok, tam, wskazując.
harbata, herbata.
harceć harcy mu f perśah, harcáw; on częsko harcy, o ludziach którzy chorują na piersi i przy oddychaniu wydają ze siebie chrapliwy głos, także o ludziach zdrowych, jeżeli podczas spania wydają ze siebie jednostajny chrapliwy głos.
harny: 1) dumny, 2) obrażliwy.
hárkać, pluć flegmą.
hárki, (pl. tant.), flegma wypluta.
hećura, przezwisko, o człowieku leniwym.

hcrep, harap.
* *herest*, g. s. herestu: arest.
hlapnąć, uderzyć.
homst, djabeł; homstaś ty zjád = zjadłeś ty djabła (przekleństwo).
homąt, homąto.
hrapeć, hrapi, hrapáw: podczas spania wydawać ze siebie ustawicznie jednostajny głos.
hypka, szkoda, zrobić hypke, wyrządzić szkodę.
hytko, prędko.

J.

jambona, ambona.
jarká, owca, niekotna owca przeszłoroczna.
jondřny, wesoły.
jimentář, g. s. jimentářa, inwentarz.
jiskać, kogo l. śebe, pchły, wszy i gnidy zabijać.
juřyk, jerzyk (ptak), (cypselus).
just, już.

K.

kady, gdzie.
kádź, wielka beczka na kapustę.
kahla, kacheln.
kajdźoh, przezwisko, o człowieku, który ma duży brzuch.
kajtán, kaftan.
kany, gdzie.
kamzelka, kamizelka.
kanow, armata.
kapinogi, (pl. tant.), polna róża, (rosa canina).
karpytki, skarpetki.
kara, g. s. kary, koła u wozu przednie lub tylne.
kázańica, ambona.
kąjdek, kąjdycek, trochę; po kąjdycku, po trochu.
konscek, trochę.
kielusek, kieliszek.
kiewzać, ślizgać śę po lodzie, o koniu.
kiernel, kelner.
kfardy, twardy.
kfaśńicárka, szczaw (rumex).
klesce, (pl. tant.) obcęgi.
klamrovać, réklamować (wyraz prawniczy).
klajńikanty, drobne rzeczy.
klepisko, podłoga gliniana w domu lub w stodole.
klińec, p. uhnál.

knáp, g. s. knápa, tkacz.
kohut, kogut.
kolera, cholera.
konfederák, g. s. konfederáka, konfederat.
końifáw, g. s. końifawa, konował.
konklus, koklusz.
konnata i komnata, komora.
kontrak pl. nom. kontraki, kontrakt.
kopyca, członek wstydliwy u samic zwierzęcych.
kożompka, poziomka (fragaria vesca).
krominów, g. s. krominówa, kryminał.
kruheń, roślina.
kruzać, krązać.
krużlicek, okrągłe naczynie toczone, służy do przechowywania masła.
kryjda, kréda.
krypec v. *kyrpec*, chodak góralski.
křćelńica, chrzcielnica.
křykopa, przekopa.
křypota, kaszel.
křyw, winien.
kubek, p. kielusek.
kućapka, niewieści członek wstydliwy
kurażny, 1) lubiący taniec, 2) o dziewczynie, która lubi chłopców.
kur, kogut.
kuraś, chęć, apetyt; nie ma kuraśu napić śe, nie ma ochoty napić się.
kurdupeć, mały człowiek.
kurvanek, kurdybanek (glechoma hederacea).
kuvikać: 1) wydawać głos kuvik właściwy sowom, o sowie; 2) o ludziach, pobiedować, doznać biedy przez jakiś czas.

L.

lendák, g. s. lendáka: mała osełka, służy do ostrzenia kosy.
lepśi, lepiej.
lodoṙec, gwóźdź w wielką czapką do przybijania podków koniom w zimie, aby się nie ślizgały po lodzie.
lan, len (Linum usitatissimum).
luto, lito, żał.
luźná kobiéta, nie ciężarna.

W(Ł).

wadek, *waduś*, władek, właduś.
wápeli? prędkoli?
wyceć, nic nie robić.

M.

maćéř, matka.
mah, gmach.
maronna, maryna, imię własne zgrubiałe do Maryjanna (z Maryja-Anna).
matereus, notariusz.
mlac, mlecz (euphorbia).
mocydwo v. mocydlisko, mały stawek przy domu, gdzie się len moczy.
mraźnica, mazgajowaty, przezwisko.
mrek, mały chłopak. przezwisko.
mrověc, mrówka (wielka i mała), formica.
muŭaka, mokra łąka.
murcoń, powalany.
mytel, motyl.

M'.

ḿarka, naczynie do mierzenia zboża.
miętośić śe, coire.

N.

nadajać śe, nadaje śe: 1) pysznić się czemś, 2) grymasić.
naski, nasz; jacy naski lud byw f kalvaryji.
nastajać, zbliżać się; ŭoŭád nastaje, zbliża się.
ńeckorona, Lanckorona.
ńedośṕáw, leniwy.
ńehać, nie ruszać czego, zostawić w spokoju.
ńehâj vozu, nie ruszaj wozu.
ńipeć, ńipi: o człowieku, który siedzi nic nie robiąc, próżnując.
ńitovać, womitować.

O.

ŭ*obeśće*, pewna ilość domów zbudowanych na gruncie, który niegdyś należał do jednego gospodarza, a później rozdrobnił się na małe gospodarstwa, ŭobeśće zawsze nazywa się od pierwotnego gospodarza na całym gruncie. Np. ŭobeśće, na którem mieszkają dwie rodziny i mają dwa osobne gospodarstwa, Stopowie i Wośni, nazywa się „Głodówką“ od pierwszego gospodarza zwanego Głodem, a posiadającego niegdyś wszystkie te grunta, jako jedno gospodarstwo, na których teraz są dwa gospodarstwa. Cała wieś składa się z ŭobeść, zwanych inaczej „z a r o b k a ḿ i“.
ŭ*obonckać śe*, dobrze sobie pojeść.
ŭ*oćepka*, 1) wiązka słomy, 2) wiązka gruszek, wiśni, trześni, śliwek, w ogóle owoców.

ŭ*okrávać* zémňáki, wykrawać ze ziemniaków pojedyńcze oczka do sadzenia.
ŭ*oktusa*, prześcieradło z grubego płótna.
ŭ*opasck*, szeroki pas skórzany, nosi się w nim pieniądze.
ŭ*opáleňec*, opalony od słońca.
ŭ*optryt*, abtritt.
ŭ*ośom*, ośm.
ŭ*ośňik*, narzędzie do strugania gontów.
ŭ*otyba*, votiva.
ŭ*ozdyscyć śe*, ŭozdyscywo śe: jeżeli dłuższy czas przez kilka dni deszcz pada ustawicznie.

P.

pagac, pajac.
pahowek, parobek.
pazdravy, żarłoczny.
pasterná krova: krowa, która wszystko jé.
pápes, papież, g. s. pápéza.
pąk'em, ćihem, cicho.
ponsyja, pensyja.
pconóg, pszczonog.
pcowa, pszczoła.
pha, pchła.
kuřá *pizda*, chrosta na ręce lub na jakiejkolwiek części ciała ludzkiego, która nigdy nie ginie.
plerán g. s. pleνána, pleban.
plevaňijá, plebanija.
podbelina, podbiał.
podeźryvovać, podejrzywać.
podwy, brzydki.
podrózny, podróżny.
pokróś cego: z powodu czego.
poletyka, polityka.
powogo, o górze, której boki są lekko pochylone, nie spadziste.
pokond, dopóki.
porusovać, poruszać.
pořomny, porządny.
pośacka, posadzka.
posfa, wsypka na pierzynę.
postřáw, darcie w jakiej części ciała ludzkiego.
pośmehovisko, pośmiewisko.
potyrpać, 1) pobić kogo, 2) poruszać co.
povazovać, poważać.
pożartovać, pożartować.
pókil, dopóki.
pówmistř, burmistrz.

praga, potrzeba; praga mi tego bywo? potrzeba mi tego było?
precki, daleko.
premaryjá, primaria, pierwsza msza św. w niedzielę.
premicyjá: 1) pierwsza msza, którą świeżo wyświęcony ksiądz odprawia w swojej parafii, 2) uczta, którą wydaje przy tej sposobności swoim znajomym i krewnym.
procasyjá (processio) procesyja.
promny, przedni, wyborny.
po próznu śedżeć: siedzieć próżnując.
próżńacyć, próżnować.
po próżnicy, nadaremnie.
přebacorać, verb. freqn. do přebácyć, darować.
předsobek, kawałek materyi wprawiony (wstawiony) z przodu do spodnicy w miejscu, gdzie jest zapaska dla oszczędzenia na materyi, z której jest spodnica. Zwykle předsobek bywa z grubego płótna.
přeskocná, to samo, co přeżimka.
přetacek, rzeszutko.
přezva, przezwisko.
přeżimka, kobieta, która miała nieślubne dziecko.
přycupkovać, uderzać nogami o ziemię, tupać.
puścizna, kępa drżew w uprawnem polu.
pytać na wesele, prosić na wesele.

R.

rąbanica, g. z. rąbalńica; siekiéra mająca podłużne ostrze, służy do rąbania drzewa.
ram, rum.
refernát, g. s. refernáta, reformat.
ruby, gruby.
rynecka, naczynie gliniane z rączką, służy do topienia omasty; jeżeli ma nogi, to się nazywa kożówkem.

Ř.

řygać, womitować.

S.

saleć, *sale*, szaleć, szaleje.
scypac g. s. scypaca, nazwa człowieka, który lubi innych szczypać.
sfák, g. s. sfáka, mąż siostry.
sfaryć śe, kłócić się.
skawa, kamień.
skále, kupa kamieni.
skoblica, narzędzie do wystrugiwania wnętrza naczyń; jest to nóż zwinięty w kółko z trzonkiem prostopadłym do krawędzi.

skidać śe, spaść, o śniegu.
skřętny, zrzędny.
skřyzál v. skryzala, kamień gładki a cienki.
skřyzáwka, to samo, co
skrzyzál, tylko mniejszych rozmiarów.
swuhańica, konfesyjonał.
smárdz, rodzaj grzyba jadalnego.
smaty, bielizna.
smętyř, cmentarz.
smotřyć, zbierać.
sŭova, sowa.
spańić śe, zrobić się panem, jeżeli syn chłopa zostawszy jakimś urzędnikiem, wstydzi się potem ludu.
spokróś tego, z powodu tego.
spřycny, kłótliwy.
stog, bróg.
stok, źródło.
stolicka, ławka.
strąna, stryjna.
strug, narzędzie do fugowania gątów.
suć, lać; nasujże mleka na miske.
sum, wicher.
surgut, surdut.
syr, sér.
sytko, wszystko.

Ś.

ścigac, człowiek, który lubi gonić za kobietami.
do *śela*, dotychczas.
śfarny, ładny.
śf'ontek, święto.
ślága, myto.
śleb'edny, *śleb'edńe*, łatwy, łatwo.
śluzem, na poprzec.
śnat, śnieć.
śtarhelka, pl. *śtarhelki* vel *śtrahecle*, zapałka.
śtander, chorągiew (sztandar).
śtelmah, kołodziej.
śtráf, g. s. śtráfu, kara pieniężna; podać kogo na śtraf, zaskarżyć kogoś, żeby dostał karę pieniężną.
śf'etnica, izba.

T.

takośeńko, tak samo.
tamtorocny, przeszłoroczny.
taraśić, dużo niepotrzebnie mówić.

targac, ten co zęby rwie (cyrulik).
tácko, okrągła deszczułka z dziurkami, umieszczona na jednem końcu toporki.
tkac, to samo co knáp.
toporka, laska do maślniczki.
toporek p. cieślica.
tragář, g. s. tragářa, belka na której spoczywa powała.
tronek, trunek.
trefonkiem, przypadkiem.
trubovać śe, martwić się.
trugwa v. trumna, trumna.
truparńa, kostnica.
truhewka, okrągły kamień do tłuczenia soli.
trypki tárńove v. tarki, owoc dzikiej śliwy.
trypki jawofcore, owoc jałowca.
twóka (*tłóka*) gromada ludzi przy żniwie z muzyką.
typolić, źle robić; typoluw né soluw.

U.

uboc, miejsce na pochyłości góry, gdzie wycięto las; na ubocy paśe śe bydwo.
uherski, węgierski.
uhnál, g. s. uhnala, gwóźdź do przybijania podków koniom, hufnagel.
ulica, droga w polu, którą się bydło na pastwisko żenie.
ukontentovać kogo, ugościć kogo.
unacyć, unacy, unacyw; o człowieku, którego widzimy, że coś robi, ale nie wiemy, co robi; cós un tam tak unacy?
untář, g. s. untařa, ołtarz.

V.

vadźić -e, kłócić się.
valny, o człowieku który dobrze wygląda.
vangelijá i *vanvelijá*, (evangelio).
V̂ater, wiatr.
vereda, brzydki człowiek, przezwisko.
verh, wierzch.
vikaryjka, mieszkanie księdza wikarego.
vitka, sprzączka.
vońać, pachnąć.
z *vóliś tego*, z powodu tego.
vresceć, wrzeszczeć, głośno płakać o małych dzieciach.
vydajać śe, wydawać się.
vyfcasonek, wypoczynek po pracy.
vykopyrtnąć, przewrócić.
vyḿitovać, womitować.

Z.

zaobejść śe, obejść się.
zabe ŭoko, niezapominajka.
zabyć, pozostać gdzie odłączywszy się od towarzystwa.
zágwóvek, pl. nom. zagwófki, poduszka.
zakop, kamień graniczny w miedzy.
zákrystyjá, zakrystyja.
zamárfiwo go, omdlał.
zapańętovać, zapominać; ńe zapańętuj, nie zapominaj.
zápaśńica, zapaska, fartuch.
zapsoćić śe, zapsoćuwo śe; jeżeli po pogodzie pada deszcz przez dłuższy czas.
zarobek, fo samo, co ŭobeśće.
závale. lekkie pochylenie gruntu.
pod *zápać*, pod zapać.
zepřańutki, demn. do zeprzany.
zegnojić śe, spocić się, zezgnojuw śe, spocił się.
zdatny, ładny, dobry, kształtny, np. kieby vąsy zdatne rosły, tobych jih ńe goluw.
zmurcać śe czemś, powalać się czemś.
zmyśny, roztropny, rozumny.
do *znaku* coś zrobić, zrobić coś zupełnie całkiem; kohám će dźefcyno ale ńe do znaku (niezupełnie).
znovuś, znów.
zŕerćadwo, lustro.
zválać śe lub kogo, povalać.

Ż.

żander, żandarm.
żartovać, żartować.
żelazwo, żelazo.
żradwo, lustro.

